Coperta seriei: *Petre Vulcănescu*

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

R E S T I T U T I O

JEAN BART

SCRIERI

II

SCHIȚE MARINE
DIN LUMEA PORTURILOR
EUROPOLIS
ÎNSEMNĂRI ȘI AMINTIRI
DIN PERIODICE

Ediție îngrijită, note și bibliografie de
C. MOHANU

EDITURA MINERVA - BUCUREȘTI - 1979

Inv. C. 1437416

SCHIȚE MARINE
DIN
LUMEA PORTURILOR

FĂRĂ PERMIS DE EXPORT

Vaporul, în bazinul docurilor. Ghiftuit, cu burta îndopată. Înghițise trei mii de tone grîu arnăut. Plecam la Neapoli. Încărcarea era pe sfîrşite cînd poposi în curtea docurilor o cireadă de boi de export. Nemulțumire generală pe bord. Primim ordin să transportăm o sută douăzeci de vite cornute la Malta.

— Cel mai păcătos caric de dus pe apă e marfa asta vie, zise căpitanul, cătînd instinctiv spre cer să vadă cum se anunță vremea la larg.

— Iar transformăm vaporul în grajd, adăugă necăjit secundul.

— Am ajuns văcari, bombăni bosumflat primul ofițer de punte.

Furios, şeful de echipaj trînti şapca unsuroară în tabla punței de fier și izbucni într-o cascadă de înjurături navale.

— O să le facem vînt la apă și ăstora, dacă vom avea timp rău. Anul trecut n-am aruncat în mare două sute de boi, cînd ne-a prins furtuna la Capul Matapan?

Şeful vămei, un sanchiu bătrîn, straşnic de formalist şi scrupulos în serviciu, era foarte scandalizat că moderna instalație a docurilor noastre ajunge un fel de tîrlă de vite.

— Nu admit nici cea mai mică necurățenie. Dacă voi găsi o urmă de murdărie vă evacuez instantaneu din incinta docurilor, sfîrşi domnul şef, dînd ordine severe pentru încasarea taxei de cheiaj pe locul, măsurat cu metrul, unde se grămădise toată cireada.

Cei trei văcari, sub nişte căciuli uriaşe cu fundul lat, cu sumanele sure aruncate numai pe umăr, şedeau rezemaţi în ghioagele lor nestrujite şi ascultau îngrijaţi oarecum, deşi nu înţelegeau bine ultimele vorbe, rostite cu necaz de şeful vămei.

Cel mai bătrîn, un unchiaş scorojit, cu musteaţa pe oală, după ce-şi descoperi cuviincios pletele cărunte, îndrăzni să vorbească :

— Să nu fie cu bănuială... şi să ne iertaţi, domnule şef, de cuvîntul cel prost... dacă omul, precum prea bine ştiţi, are nevoile lui de ieşire pentru sine, da' mite o vită proastă care nu ştie a cuvînta. Bunătatea domniilor-voastre li-o ierta de necuviinţă... că dacă sunteţi dumneavoastră cel mai mare aci, să cheamă ca un părinte al lor cît or sta şi ele pe loc...

— Nu admit absolut nimic, îi rătează scurt vorba domnul şef, cătrănit, îndreptîndu-se spre biroul vămei din port.

— Mă, că abraş om s-arată a fi şăful ista, adăugă în şoaptă unchiaşul către ceilalţi doi tovarăşi.

Sosirea neaşteptată a boilor de export ridicase în picioare toate autorităţile de uscat şi de apă, răzvrătise lumea zbuciumată în toiul lucrului pe cheuri, turburase întreaga viaţă a portului.

Şi în mijlocul zgomotului infernal de fierării debarcate, în scrîşnetul macaralelor de la vapoare, în tumultul portului agitat, numai boii — victime nevinovate ale lăcomiei omeneşti — şedeau liniştiţi ca nişte sclavi filozofi, resemnaţi, nepăsători de soarta care li se pregătea.

Între o movilă de cărbuni şi alta de pucioasă, înconjuraţi de butoaie de coloniale şi baloturi cu manufactură, înşiraţi la linie, legaţi la conovăţ, boii rumegau domol, cătînd în vid cu ochii lor blajini plini de o stoică răbdare.

Nici nu se mirau măcar de cadrul nou şi arid în care poposise. Nici un petic de umbră, nici un colţ de verdeaţă. Copita nu scurma decît zgură şi cenuşe pe caldarîmul tare de granit. Tocmai la marginea cheului, pe linia ferată, străluceau ca nişte pilituri de aur fire de grîu scăpate din saci la încărcat. Şi vrăbiile, picînd din zbor

ca nişte gloanţe între şine, ciuguleau cu lăcomie firimiturile căzute de la masa portului bogat.

Numai cînd locomotiva trenului de marfă, ca un balaur furios forfotind în nori de fum şi în ploaie de scîntei, părea că se repede orbiş în cireadă, boii, înfioraţi o clipă, se traseră înapoi.

Grămădiţi unii în alţii, nesiguri pe membrele lor scurte, aplecau grumazii laţi cătînd îngroziţi cu capetele întoarse. Iar coarnele lor lungi, curbate în formă de liră, se izbeau între ele c-un vuiet sec de oase lovite cu ciocanul.

Dar s-au deprins boii şi cu asta.

Musculoşi, calmi, fără nervi, cu osătura robustă şi crupa lată, abea se clinteau greoi pe loc, cu mişcări leneşe ca pe nişte resorturi moi, slobozind un suflu cald pe catifeaua neagră şi umedă a nărilor deschise.

Rumegau în linişte.

Ce s-o fi reflectînd oare în lentilele acelor ochi mari şi blînzi, cu irisul negru ca păcura, lucind între genele arcuite, lungi, ca nişte fire de borangic albe şi roze ?

Sub frunţile acelea plate s-o fi petrecînd oare ceva ? Visau cîmpuri de mătase, pajişti cu umbră şi răcoare, ori meditau asupra vieţii lor torturate de bunul plac al omului, regele creaţiei, sau numai rumegau... şi atîta tot ?

Cine ştie ?... Cînd se vor dezlega tainele firei descoperind hotarele ascunse de înţelegere şi înrudire dintre om şi toate celelalte lighioane care se hrănesc din coaja aceleiaşi planete ?

*

A doua zi dimineaţă cireada sporise.

În port erau o sută douăzeci şi una capete de vite. În timpul nopţei o vacă mare bălţată fătase un viţel roşu, pintenog.

Un fapt banal în fond — o vacă a fătat.

Dar vaca a fătat în port.

Cine ar fi bănuit vreodată că o plăpîndă fiinţă venită pe lume, abea debarcată în port, un fraged viţel de lapte, ar putea dezlănţui furtuni de patimi omeneşti, conflicte de atribuţii între autorităţi, discuţii violente, ciocniri de interese în lumea comerţului maritim al portului ?

Șeful vămei, cu tocul după ureche, cu gazeta de dimineață întinsă pe birou, își sorbea ca de obicei cafeaua turcească. Pe cînd își căuta enervat prin buzunare cutiuța cu pastile de zaharină, veni un impiegat vamal alarmat, cu raportul asupra faptului întîmplat în timpul nopții în zona portului.

— Ei asta-i culmea... poftim, acum s-au apucat dumnealor să-mi și fete aici în incinta docurilor. Și, după ce turti cu necaz mucul unei țigări „Regale" de buza ceștei, șeful, indignat, pufnind pe nări, plecă să constate în persoană faptul la fața locului.

La fața locului lumea, gură-cască, se adunase grămadă ca să privească la îmbarcarea boilor în vapor.

Cei trei văcari, cînd l-au văzut de departe pe șef luînd-o oblu spre cireadă, au înțeles că furtuna se apropie. Pitiți pe după vite, își făceau de lucru cătînd pe sub căciulă cu coada ochiului să vadă ce are să se mai întîmple. Dar ochiul ager al șefului, căruia nimic nu-i scapă din toată zona portului, îi și zărise.

— Dar ce v-ați apucat, nenorociților ?... să-mi faceți staul de vite... să-mi fătați aci în incintă... în centrul de exploatare comercială al portului ?

— De, domnule șef, ce să facem — îndrăzni să zică văcarul cel mai bătrîn — ce suntem noi de vină ? Iaca mi-o făcut boclucul boala asta de vacă, mînca-o-ar lupul... că, dacă-i vită fără înțelegere, n-avem ce-i face. Acu zic : dacă o fatat, o fatat și pace... iertați și dumneavoastră, că vițelul ista, odată ce-o venit pe lume, înapoi să cheamă că nu-l mai puteam întoarce. Și, ca să trăiască, o să meargă și el cu mîni-sa pe vapor.

— Imposibil !... nu permit asta... se răsti șeful. Vițelul nu-i trecut în permisul de export.

Ianuli, agentul casei comerciale care exporta vitele, sosi gîfîind.

— Vă rog mult, domnule șef — începu el cu blîndețe — nu ne faceți dificultăți la încărcare, vaporul este deja în întîrziere.

— Cum îți permiți dumneata să mă acuzi că-ți fac dificultăți ? izbucni șeful iritat. Eu nu-mi fac, domnule, decît strict datoria. Sunt omul legii, domnule, eu sunt funcționar vechi și corect în serviciu. Citește aci permisul de export. Ce scrie negru pe alb ? Este, domnule, una sută boi și douăzeci vaci ? Este. Unde vezi scris vreun vițel ? Pe ce bază vii dumneata azi și-mi pretinzi, mă înțelegi, mie funcționar conștiincios în serviciu, să-ți fac favorul ca să îmbarci un plus de-un vițel, care vine fără forme vamale, care nu-i trecut în permisul de export ?

— Dar ce trebuie să fac acum, domnule șef ? Dacă vițelul mai întîrzia o zi acolo unde a stat pînă acum, el putea să se îmbarce pe vapor. Înapoi nu pot să-l mai dau. Adică trebuie neapărat să mă duc la București, să cer audiență ministrului de Finanțe ca să-i dea vițelului un permis special de export ? Apoi vaporul, gata de plecare, are să aștepte actele vițelului ?

— Asta te privește. Eu constat că vițelul e în neregulă, nu are forme legale și deci trebuie să rămînă pe loc. Nu se poate îmbarca fără permisul de export respectiv. E logic ? Ori nu-i logic ? Numai cînd voi vedea cu ochii mei semnătura și ștampila de la minister, îi permit îmbarcarea pe vapor. Așa scrie la lege ; eu, domnule, sunt omul legii, și dumneavoastră cari faceți comerț în țara asta trebuie să respectați legile țării.

Șeful, ca de obicei, se ambiționase, ridicase tonul, fața-i spînatecă luase o nuanță violetă, răsufla profund, că-l strîngea gulerul scrobit — avea gîtul cam scurt și ceafa dublă.

Ianuli, hotărît ca să-și păstreze calmul necesar, ca de obicei îl pierduse și de data asta. Începuse să fiarbă de mînie, tîmplele îi zvîcneau, vocifera, făcînd gesturi cu pumnii strînși — era om iute, fire inflamabilă, fiind de origină din Kefalonia.

Și discuția lua forme din ce în ce mai violente, schimbîndu-se cuvinte tari acolo pe cheu, în fața unui numeros public privitor.

Mulțimea, ca întotdeauna, era împărțită în două tabere : pro și contra îmbarcării vițelului.

Discuțiile se întindeau. Șeful se certa cu agentul, secundul vaporului cu taxatorul, șeful de echipaj cu impiegatul vamal.

Se îmbarcă ? Sau nu se îmbarcă vițelul ?

Asta era chestiunea care agita masa aceea de oameni care creștea, adunată ca la o comedie.

Hamalii, pe jumătate goi, cu sacul pe umăr, lăsase lucrul și se grămădise în jurul vitelor. Marinarii coborîse de pe vapor; fochiștii, negri ca niște draci, ieșiți de la căldări ca să răsufle afară, priveau și ei încîntați de întîmplarea asta.

Pe cînd la centrul cercului format încordarea creștea, la periferie, tensiunea fiind mai slabă, se făcea haz și glume.

Unul zicea: „Măi, cum a putut vaca asta să fete în port dacă nu și-a scos permisul vamal de la ministrul de Finanțe ?"

Altul: „Dacă vaca pleacă în voiaj în străinătate și vițelul rămîne în țară, șeful vămei trebuie să-l alăpteze cu biberonul".

Un fochist, privind cu lăcomie la ugerul plin care atîrna greoi cu pielea fragedă, gata să plesnească, zise rîzînd:

„Mă, fraților, în drumul ista o să bem toți cafea cu lapte proaspăt, nu ne mai trebuie lapte condensat. Nu vedeți ce mașină de lapte îmbarcăm pe bord ?"

Un hamal ghiduș, care-i păcălea pe toți în port, strigă în gura mare o cimilitură:

„Cine știe care-i cel mai prost animal de pe fața pămîntului ?

. . . .

Tot eu o să vă spun:

Vițelul, mă ! că el are tată bou și mama vacă."

După un ceas de vorbă fără folos, Ianuli, disperat de încăpățînarea șefului, făcînd spume la gură, strigă aprins, trîntindu-și un pumn în cap:

— *Ama doxa !*... Să mergem la căpitanul portului, că el e mai mare aci, să judece cu capul lui o comedie ca asta, care nu s-a mai întîmplat de cînd îi portul.

Și Ianuli plecă furtunos, făcîndu-și cu pumnii loc prin mulțime.

— Nu-ți permit, mă înțelegi, veneticule, nici un cuvînt mai mult, scrîșni șeful, repezindu-se cu bastonul ridicat deasupra capului.

Pentru că Ianuli era departe și nu mai putea fi ajuns, șeful se opri și tampona cu batista păturită fruntea brobonată de sudoare, își smunci de cîteva ori manșetele și, recăpătîndu-și calmul necesar, vorbi grav și tare ca să audă toată lumea adunată acolo:

— Căpitănia portului nu se poate amesteca aci într-o chestiune pur vamală. Aci eu singur sunt suveran și dau ordine în zona vamală a portului. Care va să zică: vaca se va îmbarca pentru Malta, vițelul va rămîne pe loc în țară, întrucît nu are permis de export.

După o pauză, în care o liniște solemnă stăpînea mulțimea, șeful adaugă rar și sacadat:

— Cît despre ca-na-lia asta de kefalonit... o să-l învăț eu să mai insulte autoritățile și țara pe care o suge ca o lipitoare de atîția ani de zile. Să-i torni, domnule taxator, un proces-verbal drastic de ultragiu adus în exercițiul funcțiunii.

Înconjurat de întregul stat-major vamal, șeful, rigid, neînduplecat, părăsi terenul pe care era deplin stăpîn. Funcționarii se îndreptară către biurouri ca să se pună pe lucru, avînd să întocmească numeroase acte, concepte, procese-verbale și toate formele legale, pentru a pune de urgență în curent autoritățile superioare asupra conflictului provocat în zona portului de către un vițel de lapte, care nu avea respectivul permis de export.

*

Conflictul părea tranșat. Ordinea și siguranța portului restabilită prin supunerea oarbă la hotărîrea șefului suveran în zona atribuțiilor sale vamale.

Dar o neașteptată, îndîrjită opunere se ridică de data asta de la o parte interesată în cauză, dar care nu se amestecă în discuția violentă ce abia luase sfîrșit pe cheu.

Vaca — mamă prea iubitoare sau prea încăpățînată — nu convenea să-și abandoneze noul-născut. Se opunea la executarea ordinului vamal. Cu nici un chip nu voia să intre în vapor.

S-au întrebuințat felurite mijloace — blîndețea, înșelăciunea, forța brutală — de prisos. Vaca se opunea cu îndărătnicie de neînvins.

Unul din văcari o mîngîia scărpinînd-o între coarne, cum știa el că le face plăcere vitelor. Vaca se îmblînzea,

își întindea gîtul cu voluptate, cătînd cu ochii blajini la vițelul care abia își ținea echilibru ; nesigur pe picioru-șele lui țepene, părea o jucărie de lemn, primitiv lucrată. Limba aspră a vacei lăsa urme ca de perie pe blănița moale, mătăsoasă, a vițelului.

Îndată ce vițelul dispărea din vedere, vaca se zbătea furioasă, scotea niște mugete sfîșietoare, bolovănea ochii furioși cari scînteiau ca doi cărbuni aprinși.

Trebuia urcată cu forța pe vapor ; doar atîta lume era adunată acolo. Văcarii, marinarii, fochiștii, grănicerii, vameșii, hamalii, tot poporul strîns acolo a dat mînă de ajutor.

Așa, cu alai, într-o harmalaie și gălăgie infernală, trasă de coarne, împinsă pe la coadă, mai mult pe sus decît pe pămînt, fu tîrîtă pînă în fața vaporului. Acolo vaca se făcu ghem, înfingîndu-și coarnele în capul schelei de lemn. Și cînd simți că-i aproape să fie răpusă și răsturnată peste cap cu burta în sus, deodată se răsuci pe loc c-o zvîcnitură desperată, tăind un cerc larg cu coarnele prin mulțime.

Căta cu ochi sîngeroși în jurul ei, coastele i se mișcau ca niște arcuri, bale îi curgeau pe bot și sforăia profund pe nările larg deschise.

— Feriți... c-a turbat ! strigă un hamal, dîndu-se înapoi îngrozit.

*

Secundul vaporului, care privea manevra de sus, de pe puntea de comandă, se adresă căpitanului :

— Ce-ar fi dacă am îmbarca și vițelul ?

Adică ce se poate întîmpla ?

— O să avem iar scandal cu vama. Nu știi ce catîr e hodorogul de vameș ?

Căpitanul vaporului se ținuse pe tot timpul conflictului la distanță, într-o prudentă rezervă ; avea o veche pică împotriva șefului de vamă care, cu vreo cîteva luni în urmă, îi făcuse acte de contrabandă de porci, fiindcă îmbarcase doi purcei pentru hrana echipajului pe bord.

Secundul dădu un ordin în șoaptă.

Un marinar coborî în fugă scările și, după cîteva minute, se întoarse la capul scărei cu vițelul în brațe.

Dar un agent vamal îi ieși înainte.

— Nu puteți îmbarca vițelul că n-are permis de export. Așa-i ordinul lui domnu șef.

Un grănicer cu arma în bandulieră veni într-o goană.

Vițelul era amenințat să fie rupt în două. Marinarul îl trăgea de cap și vameșul de picioare.

Cînd începură să apară și alți marinari în capul scărei, se auzi un fluierat ascuțit. Grănicerul, amenințat, dăduse alarma. Și într-o clipă garda portului ieși din pichetul docurilor. Pe drum, din fugă, soldații își puneau baionetele la arme ; se auzea în cadență țăcănind încărcătoarele de cartușe în gibernele săltate în pas alergător. Marinarii, ca la un semnal dat la posturile de luptă, escaladară în salturi balustrada punței, înarmați cu lopeți de barcă, capete de frînghie împletite în noduri plumbuite și manele de la cabestanul ancorei. Iar de prin găurile vaporului răsăreau fochiștii, cazangiii și ungătorii, negri, goi pe jumătate, plini de cărbuni și sudoare, cu ciocane și rangale de fier cari sfîrîiau scoase atunci din jăratecul focarelor.

Căpitanul, de la înălțimea punței de comandă, înțelese dintr-o privire gravitatea situației, căci clipa fatală de ciocnire între cele două forțe, de uscat și de apă, se apropia văzînd cu ochii ; puse mîna pe megafon pentru o măsură repede și hotărîtă, ca pentru o manevră sigură în fața unei furtuni cu care dai piept în largul mărei.

Și deodată, de sus, din gura căscată a conului de megafon, răsună ca un tunet, răspicat, în tot cuprinsul portului comanda căpitanului :

„Toată lumea la bord !“

„Echipaj la posturile de plecare !“

„Sus schela !“

„Vira ancora !“

„Mola parîmele de la mal !“

Și sirena vaporului, ca o fiară rănită de moarte, începu să urle prelung cutremurînd văzduhul.

Ca prin farmec garda s-a oprit pe cheu. Soldații au încremenit în loc cu armele pe umăr, cu gurile căscate la jerba de aburi care zbucnea forfotind la gura coșului fumegînd.

Marinarii au sărit într-o clipă pe bord, răspîndindu-se ca un stol risipit. Fochiştii, cazangiii, ungătorii au dispărut în găurile din burta întunecată a vasului. Iar boii de pe punte s-au ghemuit de groază unii în alții, cu grumazii aplecați, cu ochii închişi de stropii fierbinți căzuți din aburul sirenei, şi pielea le tremura ca gelatina.

Pentru că vaca de pe mal se apropiase ca să-şi miroase vițelul lăsat jos la capul şchelei, căpitanul mai dădu un ordin :

„Să se ridice vaca la bord cu palancu de la prova !"

Un marinar, spînzurat ca o minge la capătul macaralei, alunecă în jos pînă la pămînt... Două chingi late trecute uşor pe sub burtă şi într-o clipă, fără să prindă de veste, vaca cea îndărătnică pierdu pămîntul de sub picioare.

Cîteva minute se zbătu în aer, balansată ca un gîndac atîrnat de-un fir de ață. Se înălță încet pînă deasupra punții, apoi fu coborîtă lin şi pusă la rînd cu ceilalți cuminți tovarăşi de călătorie.

Ancora smulsă, helicea se puse cu zgomot în mişcare şi vaporul se dezlipi domol de cheu. Numai cînd vitele simțiră sub picioarele lor nesigure puntea de fier trepidînd în cadență, începură a se agita, smucindu-se în legăturile conovățului.

Vaporul, sfîrşind manevra de plecare, alunecă de-a lungul cheiului, ieşind la larg din bazinul docurilor.

Vaca, îmbarcată în ultimul moment, era legată la capăt, lîngă balustrada punții. Pufnind pe nări, ea căuta spre mal cu ochii însîngerați, cu botul deschis. Prin girația vaporului, mai putu să vadă încă o dată vițelul lăsat acolo jos pe chei. Scoase atunci un muget prelung şi dureros... Rămase aşa cîteva clipe împietrită, cu gîtul întins şi ochii țintă la malul care fugea în urmă. Aştepta parcă să-i vie un slab ecou de departe, de-acolo unde instinctul matern o împingea.

Şi deodată, zvîcnind înapoi, rupse funia şi, ca turbată, se năpusti peste balustrada punții căzînd rostogolită în valuri cu capul în jos, ca un bloc de piatră aruncat de sus în fundul apei.

A fost un moment de spaimă la bord. S-a crezut deodată că a căzut un om în apă. Doi marinari s-au repezit la manevra bărcei de salvare. Un colac de plută aruncat de sus în cercul în care apa forfotea se văzu deodată săltat de-o pereche de coarne cari ieşeau încet la suprafață.

— Dați-i pace — strigă căpitanul — nimereşte ea singură la mal.

Vaca înota, tăind domol apa tulbure, tîrîtă de curentul care o mîna spre țărm. Numai capul cu coarnele pe spate se zărea departe ca un punct negru din ce în ce mai mic.

Marinarii de pe punte o urmăreau cu răsuflările stăpînite, măsurînd din ochi distanța pînă la mal.

O barcă se zări desprinsă din gura docurilor.

Vaca era salvată.

Un fochist oacheş, unsuros, care ieşise c-o căldare de zgură pe punte, ceru binoclul timonierului de serviciu ca să privească şi el minunea asta.

— Măi — zise înduioşat — vezi cum se luptă săraca !... parcă mai greu să desparte o vacă de vițel decît o mamă de copilul ei.

TREI DEZERTORI

Vechea canonieră „Alexandru cel Bun“, c-un şlep la remorcă, ancorase de dimineaţă la coada unui ostrov. Nu-mai în locul acela oglinda scînteietoare a Dunării părea spartă. Apa se oprea acolo învîrtindu-se cîtva timp în loc, în ochiul de anafor format de epava unui vechi va-por, înecat pe vremuri în urma unei ciocniri.

În fiecare vară, Compania de torpile fixe făcea cîte o călătorie de instrucţie, pentru deprinderea marinarilor cu mînuirea materialului explozibil. Se făcea cu asta şi un serviciu navigaţiei, curăţind fluviul, de la Marea Nea-gră pînă la Porţile-de-Fier, de toate epavele rămase îne-cate în drumul vaselor.

Într-o magazie a şlepului încăpeau o sută de marinari, rînduiţi ca sardelele în cutie. În cealaltă magazie se ţinea fulmicotonul. Nu mai rămăsese decît cincizeci de kilo-grame, căci se făcuse tocmai nouăzeci şi nouă de ex-plozii.

Căpitanul, bucuros că terminase cu bine călătoria o-dată cu marfa asta buclucaşă care-i stase tot drumul pe inimă, hotărî să pregătească o torpilă mare, cu tot restul de fulmicoton ce-i mai rămăsese. Era a suta şi ultima explozie ce trebuia s-o facă anul acela.

Tot echipagiul aştepta c-un tremur de nerăbdare copi-lărească momentul emoţionant al exploziei care da fiori ca un joc palpitant de mare senzaţie în viaţa monotonă de bord.

Pentru că în tot drumul nu se întîmplase nici un ac-cident, oamenii lucrau cu toată siguranţa. Fără nici o teamă rupeau în mîini calupurile de fulmicoton ca pe

nişte bucăţi de halva, umplînd cutiile de tablă care ser-veau drept torpile fixe, lăsate pe fundul apei după ce erau hermetic închise. Explozia se producea prin curentul electric al unei mici baterii portative.

Curagiul neştiinţei îi făcea pe mulţi să se joace cu moartea la fiecare pas.

Exploziile scoteau la suprafaţă o sumedenie de peşti, morţi sau ameţiţi, cari pluteau cu burţile albe în sus ca nişte pene duse de curentul apei la vale. Plutonierul, om vechi şi cu experienţă, căci avea trei reangajări, îşi or-ganiza cu pricepere bărcile şi uneltele de pescuit. Oamenii lui mîncau bine şi economie simţitoare se făcea la capi-tolul de hrană a trupei.

*

Aproape de ora prînzului. Aşa-i de cald, că aerul par-că fierbe şi apele aburesc în zare. Dunărea, leneşă, îşi lunecă domol undele încovoindu-se printre ostroavele pustii şi păduroase.

Căpitanul stă la umbră, sub bolta unei răchite argintii. Se îmbracă încet, mulţumit, după o baie răcoritoare.

Lăsase totul în seama plutonierului, om vechi, de toată încrederea. Aştepta să fie anunţat cînd torpila era să fie gata pentru explozie.

Plutonierul intrase la vapor să guste probele şi să pregătească bărcile pentru pescuirea aşteptată. Lăsase tor-pila în seama sergentului Marin, cel mai priceput şi mai cuminte gradat din companie.

„Să fie cu ochii în patru !“ le recomandase plutonierul la cei şase oameni cari lucrau la torpilă.

În momentul cînd căpitanul, cu ţigara în gură, se aşe-zase jos să-şi încalţe ghetele, izbucni deodată o detună-tură groaznică. Cîteva clipe locul se zgudui sub el ca în-tr-un cutremur de pămînt. Înspăimîntat, sări cătînd bui-măcit în jurul lui.

Tăcere peste tot. Numai pe mal, în dreptul vaporului, între pămînt şi cer, se înălţa o coloană de nori cenuşii, ca un imens con răsturnat cu baza în văzduh. Nu era obişnuita coloană de apă pe care o aruncă torpila cu-fundată.

Ca un fulger trecu prin mintea căpitanului înțelesul întregei grozăvii. „Idioții !... au explodat torpila pe mal înainte de a o cufunda.“ Cu capul gol, pe jumătate dezbrăcat, se repezi într-o goană nebună de-a lungul malului. Călca orbește prin gropi, se lovea de pietre, se încurca prin bălării, se poticnea prin rădăcini, gonind cu răsuflarea tăiată, cu gura căscată, apăsîndu-și inima cu mîna stîngă. Prin mintea-i înfierbîntată i se învălmășeau în fugă imagini însîngerate : morți întinși, răniți zvîrcolindu-se, bălți de sînge, horcăieli, gemete, tînguiri...

Oamenii de pe vapor și de pe mal alergau cu fețele palide, grămădindu-se în neștire la locul dezastrului. Căpitanul, cu pumnii strînși, își făcu loc prin mulțimea îngrozită, prăbușindu-se aiurit în fundul unei groape adînci, căscată proaspăt în coasta malului spintecat de explozie.

— Ce-ai făcut, nenorocitule ?! izbucni în fața plutonierului, zguduindu-l cu violență de umeri.

Bătrînul, zăpăcit, bîlbîi tremurînd cu mîna ridicată la viziera șapcei.

— Fusei pînă la vapor, domnule căpitan. Aci am lăsat pe sergentul Marin cu amorsa și pe caporalul Oprea cu torpila în brațe.

— Unde-i sergentul ?

— Nu-i.

— Unde-i caporalul ?

— Nici el nu-i.

— Cîți morți ? Cîți răniți avem ?

— Nu știu, că nu se vede nici unul dintre cei șase care încărcau torpila.

— Să plece îndată cîțiva oameni să găsească cadavrele ! Să se caute răniții ! Să vie infirmierul cu lada de farmacie !

Infirmierul cu lădița lui de pansamente era la fața locului, dar fără nici o întrebuințare. Nici un rănit și nici un mort nu se vedea. Nici o pată de sînge nu se zărea. Nici un vaiet, nici o tînguire nu se auzea... nici o durere... nici o suferință. Numai șase oameni lipsă la apel — atîta tot. Explozia fusese așa de formidabilă, încît a fost destulă vreme o secundă ca pe unii dintre cei aflați în jurul torpilei să-i rupă în bucăți, azvîrlindu-i în toate

direcțiile, la mari depărtări, iar pe ceilalți să-i pulverizeze complect.

Căpitanul ridică din țărînă capătul sfîșiat al cablului, caută pe mal cutia cu bateria electrică și, după cîteva clipe de gîndire, își plesni cu palma fruntea udă de sudoare. Găsise pricina groaznicei întîmplări. Cablul rămăsese uitat la borna de contact a bateriei. A fost de-ajuns ca firele amorsei să atingă celălalt capăt al cablului ca, fulgerător, curentul stabilit să producă explozia fulmicotonului.

După vreun sfert de oră au început să vină oamenii trimiși să caute cadavrele.

Ca și trăsnetul, fulmicotonul, în jocul bizar al morței, răspîndise în toate direcțiile țăndări de trupuri omenești. Proiectate la înălțime, unele bucăți căzuseră pe cîmp și prin mlaștini, altele în Dunăre și fuseseră luate de curentul apei la vale.

Întregi, nu s-au găsit decît două berete de marinar și un pantof. Încolo — numai hălci de carne din care picura încă sînge cald, mase informe... bucăți de mîini și de picioare cu pielea întinsă și plesnită. Iar într-un sac de pesmeți s-au adunat cîteva kilograme de carne macră hăcuită mărunt, amestecată cu bucăți de cîrpă din stofă de haine. Tocătura asta de carne omenească a fost găsită prin sălcii, lipită de ramuri.

Cu greutate s-a putut reconstitui incomplect trei trupuri diforme, oribil sfîrticate.

Un picior, de la genunchi, retezat perfect parcă de o mînă abilă de chirurg, fu îndată recunoscut de un recrut.

— Îi a lui don' sergent Marin, că are bocancu particuler. Cum să nu-l cunosc, dacă l-am văcsuit eu az-dimineață ?

O mînă fu de asemenea răpede recunoscută. Era a caporalului Oprea. Avea degetele țapene ca de statuie și două galoane de lînă pe mîneca spențerului cu care fusese îmbrăcat.

*

Pînă la apusul soarelui, pavilionul tricolor al canonierei fusese lăsat la jumătate, în semn de doliu.

Echipajul se culcase devreme, căci pe a doua zi se hotărîse ridicarea ancorei de plecare des-de-dimineață. Sub un felinar de punte, la masa de la prova, plutonierul încruntat și un furier mărunțel, îngropați într-un maldăr de registre și dosare, scriau de zor, pregătind formele celor dispăruți, cari de fapt nu mai aveau nevoie de nici un act...

Căpitanul, după o zi așa de urîtă, se simțea zdrobit. Cu sforțări cumplite se hotărî să lucreze toată noaptea actele privitoare la nenorocirea întîmplată. Se așeză pe punte în aerul răcoros al nopței. Își trase un scaun lîngă masa de lemn, la pupa, în lumina unui felinar de bord.

— Adă-mi din cabină : cerneală, hîrtie, tutun și sticla de coniac !

— Nu mai avem nici un strop de coniac, răspunse somnoros soldatul de ordonanță.

— Adă atunci sticla de rom !

Trebuia să scrie un raport amănunțit asupra întîmplării. Dar sub ce formă să prezinte faptul ? Cum să argumenteze ? Era vinovat ? Desigur că era vinovat. Șase morți. Cum să se apere fără să arunce vina pe alții. Șase oameni uciși într-o secundă. Ce impresie o să facă întîmplarea asta la comandament ? Cum o să-l judece șefii, camarazii ?... dar familiile celor morți ?...

Un cerc de foc îi strîngea capul și un cui țintuit în frunte părea că-i sfredelește creierul. O nădușeală chinuitoare îi strangula gîtul. Își scoase gulerul. Bău două pahare de rom și începu să scrie grăbit. După cîteva rînduri, se opri. Rupse hîrtia enervat. Tîmplele îi ardeau zvîcnind. Și în creierul înfierbîntat i se încrucișau imagini nestăpînite.

Se forța să fixeze cu răceală într-un cadru tehnic toate amănuntele pentru explicarea faptelor ; să argumenteze strîns și logic întreg procesul și apărarea de care avea nevoie. Dar nu izbutea să se concentreze. Prin ochii minții, fără să vrea, îi treceau mereu chipurile celor dispăruți. Figurile se complectau tot mai clare, în linii din ce în ce mai precise. Își amintea perfect că văzuse la mîna găsită pe cîmp, mîna caporalului Oprea, un inel de alamă pe unul din degetele acele înțepenite.

În starea de excitare a simțurilor în care se găsea, simțea parcă în fundul nărilor mirosul de sînge proaspăt de la mal, unde zăcea mormanul de carne tocată, învelită într-o foaie de cort.

Își amintea în cîte chipuri văzuse oameni murind : bătrîni stingîndu-se de moarte bună pe patul de-acasă, oameni morți în spitale, unii loviți de moarte violentă... dar cum se poate pulveriza un om nu-și închipuise niciodată. Într-o clipă să dispari... fără să știi... fără să prinzi de veste... fără să scoți un suspin... nimic... nici o durere... nici o suferință.

Cine știe ? Poate că în acea singură clipă e concentrată toată sensibilitatea, în creier fiind chiar sediul vieții. Dar unele insecte au senzații chiar după ce sunt decapitate... și căpitanul, cu tocul în mînă, cu foaia albă dinainte, aluneca tot mai adînc în ipotezele fără sfîrșit ale unei metafizici încîlcite.

Rătăcind în căutarea misterului morții, se opri tîrziu, încurcîndu-și firul logic în eterna enigmă a creației.

Plutonierul, care se apropiase de masă pășind în vîrful picioarelor, tuși de două ori. Căpitanul nu auzea și nu vedea nimic. Cu ochii țintă în vid privea ca un somnambul.

— Domnule căpitan, eu sunt gata cu procesul-verbal și cu formele de scădere a efectelor de îmbrăcăminte.

Căpitanul tresări fără să scoată un cuvînt.

Plutonierul, om vechi, cu multă experiență, întinse un varf de hîrtii pe masă, vorbind cu glas domol și blajin :

— Domnule căpitan, în raportul d-voastră să puneți numai trei morți, că așa am trecut și eu în procesul-verbal. Ceilalți trei se cheamă că-i avem deocamdată numai lipsă la apel, că tot nu s-a găsit nimic din ei ca să putem reconstitui cadavrele. După patru zile, dacă nu se prezintă la corp, îi dăm dezertori conform regulamentului. Știți, oricum sună altfel cînd se zice că avem numai trei morți, în loc de șase.

Și pe cînd îi împingea ușurel călimara și hîrtiile pentru iscălit, plutonierul bătrîn urmărea cu coada ochiului mîna nesigură a căpitanului, care era să moaie din greșeală tocul în paharul de rom golit pînă la fund.

Era tîrziu de tot cînd apăru o semilună scînteietoare, prinsă anume parcă în pletele argintii ale răchitei de pe mal, sub care albea foaia de cort acoperind tocătura de carne omenească.

Apa lucitoare şi pămîntul negru dormeau de mult în vălul fumuriu al unei calme nopţi de vară. Rare fîlfîiri de aripi nevăzute tremurau în cadenţă, pierzîndu-se în zenit.

Şi o boare umedă, alunecînd din sus pe luciul apei, pipăia şovăitor frunzele sălciilor încolăcite, cu fîşîiri misterioase ca nişte suspine fugare.

PLECA UN VAPOR DIN PORT...

Soarele ardea orbitor.

Portul adormise în miezul zilei.

Numai la cheiul vechi de piatră, ritmic, palpita marea în leneşe adieri din larg. Lumina îţi lua ochii. Şi în zare, scînteia întinderea de apă ca o vastă cîmpie de zăpadă sclipitoare.

Imobil, legat la cheu cu frînghii groase de sîrmă, vaporul nostru se odihnea ancorat în rezervă. Luasem masa la aer, afară, pe coverta curată de lemn alb, spălată, lustruită, între alămurile frecate, care străluceau ca aurul în soare. Stam la umbră sub tenda groasă şi aspră de pînză de vele.

Era ziua căpitanului nostru. Vechi marinar de rasă, logodit din fragedа-i tinereţe cu marea, rămăsese burlac pînă în toamna căruntă a vieţii. O soră, singura rudă care-o mai avea, venise să-l vadă. Era o văduvă în vîrstă. Înaltă, c-o ţinută distinsă, umbla îmbrăcată în negru şi avea părul alb ca zăpada, cizelat şi tras pe tîmple. Vorbea rar şi măsurat. Un mister părea că închide ceremonioasa ei melancolie.

După-masă, la cafea, Miron P..., gazetarul, o fire de artist ratat, care iubea cu pasiune marea, îşi chinuia nervos ciocul castaniu şi, cu ochii mici, galeşi, căta lung la ultima picătură de piperment care strălucea pe fundul paharului golit ca o pietricică de smarald.

Cu mîna ridicată el schiţă un gest maiestuos arătînd spre mare :

— A ! dacă aţi şti voi cît vă invidiez... voi, marinarii, trăiţi între două infinite... în spaţiu... între cer şi

apă... în contact intim cu divinitatea... în orizonturi largi citiți sublima carte a Creațiunii, gustați în plin poezia naturii... căci voi, oamenii de mare, sunteți poeți prin instinct... Noi, terestrii, care ne gheboșim pe birourile infecte, pline de cerneală și de praf, noi, care ne agităm numai între călimară și scuipătoare, ducem o viață de plîns în mizerabila noastră realitate zilnică. Ne înăbușim în lumea mică și închisă a celor patru pereți ca într-un mușuroi întunecat de cîrtiță oarbă. Să nu ai alt orizont decît cercul strîmt al orașului ; în fiecare zi aceleași strade, aceleași case, aceleași mutre plictisite... mereu, în fiecare zi, aceeași regulată și monotonă repetiție fără nici o schimbare de decor... ce groaznică pușcărie...

Ce profund sentiment de acea chinuitoare proză a vieții a avut poetul care ne-a strigat într-un acces de disperare : „Îmbătați-vă !" Trebuie să fiți în permanență beți. E singurul lucru în adevăr cuminte. Ca să nu cădeți sub povara timpului, îmbătați-vă mereu, cu vin, cu poezie, cu iubire — după cum vă e firea... numai îmbătați-vă. Dacă n-aș fi avut putința mai în fiecare an să plec din țară, să călătoresc prin lume, cred că m-aș fi sinucis de mult.

Și, inspirat, cu ochii pierduți în largul mării, Miron începu să declame cu patos :

„*Thalassa ! Thalassa !*... Te salut mare eternă. Te salut mare liberatoare și binefăcătoare... precum te-au salutat odată inimele celor zece mii de greci nenorociți care, în retragerea lor spre Helada, găseau în vuietul valurilor tale ecoul patriei lor. *Thalassa ! Thalassa !*..."

Dar glasu-i fu deodată acoperit de-un muget de sirenă care izbucni trezind din somn portul întreg. Tresărind, am rămas asurziți cîteva clipe în profunda sonoritate care vibra în spațiu ca o chemare groaznică din altă lume.

Pleca un vapor din port...

Ca să vedem mai bine, ne-am sculat de la masă, apropiindu-ne de balustrada punții.

Dezlipit ușor de cheu, lin, maiestuos, un cargobot belgian aluneca pe apa moartă a portului, lăsînd în urma-i o dîră sclipitoare de perle răscolite în forfotul helicei. Flamura de plecare pentru chemarea pilotului flutura încă sus, la mijloc, între cele două catarge.

Fascinat, Miron sta în contemplare.

— Nici nu vă puteți închipui voi ce emoție îmi strînge inima de cîte ori privesc la plecarea unui vapor din port. Mugetul unei sirene de vapor mă amețește, mă îmbată, mă turbură și mă dezmorțește din viața asta prozaică și limitată. E ca o chemare supremă ce-mi evocă vechi nostalgii, miraje, decoruri exotice din alte lumi îndepărtate spre care mă simt mereu atras.

Noi, cei mai tineri, ascultam tăcuți.

Numai căpitanul întrerupse :

— De ce nu te-ai făcut la timp marinar ? Acum e prea tîrziu.

— M-au oprit meschine piedici familiale. Eram unicul fiu la părinți. Știi că părinții adesea își ucid copiii din dragoste, ca și maimuțele care-și strîng puii la sîn pînă îi înăbușă. Întotdeauna m-a atras elementul acesta lichid în veșnică mișcare — oglinda infinitului ; nici unul din spectacolele naturii nu are o mai puternică atracție ca marea.

— Nu cunoști — îl întrerupse din nou căpitanul — cele o sută de răspunsuri la întrebarea : „Ce este marea ?" Nu cunoști părțile tragice, perfidia și capriciile femeiești ale mării. Dacă pentru unii marea e o patrie, o carieră, un obicei, o pasiune — pentru alții e o fatalitate, sclavie, luptă și moarte.

*

Pe cînd vorbea căpitanul, mă îndreptai spre un scaun pe care lăsasem cutia cu țigări. Doamna în negru, sora căpitanului, nu se mișcase de la masă. Sta singură ; ținea batista la ochi. Mi se părea că plînge. Cînd a simțit pașii mei, s-a ridicat brusc. Cu ochii tulburi, cu pașii rari, șovăitori, s-a îndreptat spre cabina ei de pe punte.

Stingherit, m-am apropiat de căpitan atrăgîndu-i atenția.

— Mi se pare că doamnei nu-i e bine. A intrat înăuntru.

Căpitanul plecă grăbit spre cabină. Noi stam tăcuți și îngrijorați de întîmplarea asta. După cîteva minute căpitanul se întoarse și ne liniști.

— Nu-i nimic... așa face biata soră-mea de cîte ori vede vreun vapor plecînd din port. E o întîmplare tristă, de demult, în legătură cu viața ei.

Și, pentru că între noi căzuse deodată o tăcută răceală, căpitanul simți nevoia, după al treilea rînd de cafele, să înceapă povestirea pe care noi o așteptam ațîțați de o curiozitate copilărească.

*

— Eram tînăr. În al doilea an de ofițerie. Îmbarcat pe un torpilor, stam toată ziua la stația de lansare a torpilelor, instalată la capătul vechiului cheu genovez. Asta era înainte de a începe Hallier lucrările de transformare a portului Constanța. Lîngă noi a stat în vara aceea vreo două luni, la ancoră, un vapor belgian, „Niger“. Avea de făcut niște reparații la mașină.

Era un tip nou de cargobot, încercat fără succes de belgieni. Știu că nici o societate n-a voit să asigure vasul și marfa.

Mă împrietenisem cu secundul. Era un tînăr simpatic : zvelt, cu ochii albaștri de copil, cu mustața și părul ca mătasea aurie. Avea o voce caldă de bariton. Eu, pe vremea aceea, cîntam din mandolină, instrumentul muzical la modă al marinarilor, ca ghitara la frizeri. Făceam împreună adesea serenade sub balconul unor oacheșe grecoaice foarte romanțioase. Pînă cînd, într-o bună zi, mă pomenesc cu soră-mea care terminase școala și venise la o mătușe în Constanța, ca să petreacă vacanța la mare. Ca s-o distrez, o plimbam cu barca și o duceam pe la vapoarele din port.

Vioaie, frumoasă, romantică, a reușit să-l amețească pe belgianul meu de la prima vedere. Ce era de făcut ?

Priveam încurcat, zăpăcit, la legătura asta la care contribuisem c-o senină naivitate. Era iubirea curată, aprinsă de focul primei tinereți. Dar vaporul trebuia să plece. Belgianul avea să meargă cu vaporul la Anvers și să se întoarcă după două luni pe uscat înapoi. În care timp trebuia să pregătim familia de isprava pe care o făcusem în vacanță. Și-au schimbat inelele în fața mea. În ziua plecării : jurăminte, angajamente, lacrimi...

Am privit amîndoi de pe cheu plecarea vaporului. El a învîrtit în aer șapca în semn de adio. Ea a fluturat batista udă de lacrimi pînă s-a pierdut vaporul la orizont.

Și... vaporul plecat sub ochii noștri n-a mai ajuns în Bosfor nici pînă în ziua de azi. Nu s-a aflat nimic, nici o știre, nici o urmă n-a rămas. Se știe numai că a plecat și că n-a ajuns la destinație.

Atît și nimic mai mult. Cum și în ce condiții s-a pierdut vaporul nu s-a aflat niciodată. N-a scăpat nici un om. Nici un cadavru, nici un colac de salvare cu numele vasului, nici un semn n-a fost, ca de obicei, aruncat de valuri la țărm.

Probabil că vasul nu avea stabilitate, sau a fost rău încărcat și s-a răsturnat deodată cu fundul în sus.

Oricum, ciudat lucru. Unul dintre sinistrele maritime care n-a lăsat nici o urmă. În zadar au fost toate cercetările și toată corespondența oficială și particulară schimbată între Anvers, Cospoli și Constanța.

Nimic... nimic nu se știe.

Biata soră-mea ! Credeam că are să înnebunească de disperare. Cîțiva ani s-a zbătut așteptîndu-și iubitul să apară. Tîrziu s-a potolit. După multe insistențe s-a măritat c-un medic distins. Trăiau bine. Aveau un singur copil. Acum cîțiva ani, pe cînd medicul se întorcea de la un congres din Neapoli, vaporul pe care se găsea s-a ciocnit c-un vapor grecesc aproape de Messina. În momentul abordajului cică juca șah pe punte c-un prieten. Toți cei care erau afară s-au repezit la bărcile de salvare și au scăpat. El a fugit jos pe scări să-și ia geanta cu bani din cabină. Vaporul s-a răsturnat în cîteva minute. Pe el l-a surprins înăuntru.

Și căpitanul se opri cu ochii în vag. Credeam povestirea sfîrșită. După un timp de tăcere, reîncepu :

— Și... culmea !... acum un an, singurul copil, crescut cu atîtea necazuri, dă examen la școala de marină și reușește întîiul. N-a fost chip să-l împiedicăm de la cariera asta. Altfel e un copil bun, dar foarte încăpățînat. Biata mamă, care are oroare de mare, e zdrobită de disperare.

Un presentiment chinuitor o stăpînește veșnic.

Sunt parcă anume unele ființe omenești urmărite în viață ca de o fatalitate de misterul abisului mării — cîn-

tată de unii, blestemată de alții —, sfîrși căpitanul, aruncînd cu nervozitate mucul de țigară stins de mult între degetele lui uscate.

Tăcuți, pe gînduri, am rămas mult timp urmărind cu ochii în larg un punct negru care se făcea din ce în ce mai mic, pînă se pierdu la orizont departe.

Era vaporul belgian plecat din port în direcția trasată, spre gura Bosforului.

La sud, în fundul zării, numai cîteva pale de fum slab pluteau suspendate, pătînd albastra matasă a bolței pînă ce, resfirate în spațiu, se topiră și ele în azurul cerului de vară.

ÎN VINEREA PAȘTELUI

Primăvară. Dunărea abia se curățise de sloiuri. Săptămîna Patimilor mă apucase într-un mic port dunărean. Șalupa era legată la ponton. Așteptam un ordin de plecare în susul Dunării. Și ca să-mi treacă de urît, mă duceam cu moșul Iancu Pilotul la biserică în serile de denie.

Moșul Iancu era unul dintre cei mai buni piloți de pe Dunăre. Vechi și priceput marinar ; învățase meseria servind în tinerețe pe vapoarele austriace ale primei companii de navigație cu aburi pe Dunăre. Carte știa puțină, se uita pe hartă ca mîța în călindar, dar cunoștea Dunărea cu ochii închiși. Experiența lui în navigația fluvială prețuia mai mult decît bagajul meu științific de calcule nautice, astronomice și meteorologice.

Căutam să-i fur meseria asta care nu se învață din cărți. Tot drumul aveam grijă să-l alimentez cu țigări și coniac din belșug. Bătrînul acesta blajin și sfătos avea din născare ochi de pilot, sînge rece și o ținere de minte uimitoare. Știa istoricul fiecărui punct de pe Dunăre și povestea minunat, c-o finețe deosebită, întîmplări și peripeții din viața lui de marinar de apă dulce.

Slab, uscat și atît de rezistent, că sta zile și nopți întregi la cîrmă.

Nu lua în gură carne de vită și nu suferea să vadă tăind nici un pui de găină. Marinarii rîdeau de apucăturile lui și susțineau că moș Iancu avea de gînd, după retragerea la pensie, să se călugărească, pentru a-și asigura intrarea în rai.

În seara de Vinerea Paştelui, moşu, îmbrăcat curat, cu şapca cercuită de două galoane de argint, îşi prinse la piept medalia Serviciului credincios clasa I, şi prin cheutoarea vestei îşi trecu lanţul gros al ceasului de aur dăruit de regina Elisabeta, de pe cînd moşul pilotase iahtul regal într-o călătorie pe Dunăre.

— Gata, moşule ? Mergem la denie ?

— Gata. Iaca, să-mi iau numai pachetul ista.

— Dar ce ai acolo ? îl întreb văzînd că bagă în buzunar un sul mare de hîrtie.

— O lumînare pentru biserică.

Am plecat pe cheu, amîndoi tăcuţi.

Aproape de biserică încep să-l necăjesc.

— Bine, moşule, ştiu că eşti bisericos, că trebuie să aprinzi o lumînărică la icoane, dar văd că ai luat o lumînare de cele mai mari, parcă am merge la nuntă sau la botez.

— Apoi, vezi, mata, în fiecare an, în Vinerea Paştelui, eu trebuie numaidecît să duc o lumînare mare la biserică. Aşa-i datorinţa mea din tinereţă.

Şi moş Iancu tăcu. Îşi puse capul în piept păşind cu ochii în pămînt, preocupat, fără să mai scoată nici o vorbă. Avea parcă ceva pe suflet. Trecu pragul bisericii încovoiat, ca sub o grea povară care-i îndoia umerii slăbiţi.

Din strana de lîngă uşă, unde mă oprisem, îl vedeam pe bătrîn mişcîndu-se evlavios prin norii de fum de tămîie, făcînd metănii cucernice în dreptul icoanelor. În genunchi, cu fruntea lipită de lespedea rece, rămase mult timp aşa în faţa altarului.

Tîrziu, pe cînd ne întorceam în port, încerc din nou să-l necăjesc cu gluma.

— Multe păcate trebuie să ai de ispăşit, moşule... ori tot e adevărat ce zice lumea că vrei să te călugăreşti ?

El tace. Şi în loc să zîmbească blînd ca de obicei, se posomorăşte şi cată ţintă în pămînt. Îmi pare rău. Văd că moşul, vesel şi sfătos altădată, acum n-are chef de glumă. Tac şi eu. Ajungem în dreptul pontonului. Moşul, în loc să intre pe schele, se aşează pe nişte butuci de lemn, rămaşi pe chei în faţa şlepului. Era încă devreme, nu îmi era somn. Mă aşez şi eu jos şi îi întind o ţigară. Simţeam că bătrînul are de spus ceva.

După cîteva minute, scoase un oftat adînc şi-ncepu cu glas moale :

— Eu în fiecare an în Vinerea Paştelui trebuie să mă pocăiesc, că am un mare păcat pe suflet.

— Dar cine n-are păcate, moşule ? încerc eu să-l mîngîi.

— Apoi vezi că eu am un păcat mai mare... că am ucis un om.

— Cum se poate ? fac eu surprins. Un om blînd ca d-ta, care nu poate tăia nici un pui de găină, să omoare un om ? Şi încep să rîd.

— Ferească D-zeu de ceasul rău, zise bătrînul, clătinînd din cap. Şi începu să povestească o nenorocită întîmplare din tinereţea lui.

*

— Mai demult, pe vremea copilăriei mele, nu se afla căpitan de şlep român. Numai greci erau pe toată linia Dunărei. Mie de mititel tare mi-a fost dragă apa. Am fugit de la şcoală din Brăila şi am intrat băiet de punte pe un şlep care se chema „Hios", al lui Andronachi, cel care s-o spînzurat de inimă rea că o pierdut o avere întreagă cu trei vapoare de porumb umed care s-o încins în drum spre Italia.

Căpitanul şlepului era un kefalonit, Epaminonda, Dumnezeu să-l ierte. Om întunecat, ursuz şi zgîrcit. Ştia să scoată banul şi din piatra seacă. Tot ce aduna trimetea la *patrida* lui. Pe vremea aceea căpitanii de şlepuri se îmbogăţeau repede. Că se furau grînele cu tonele. Şleparii erau pe sub mînă în tovărăşie cu hoţii de cereale care mişunau pe tot lungul Dunărei. Pe atunci nu păzeau ca acum grănicerii pe toate malurile. Veneam odată cu şlepul plin de grîu de la Calafat la Brăila. În Cernavodă ne aştepta o telegramă. Trebuia să rămînem pe loc. Remorcherul avea să se întoarcă la Giurgiu şi noi să aşteptăm venirea lui în port cîteva zile.

Cum era spre Paşti, cer voie căpitanului meu să merg pentru o zi la Constanţa, unde locuia un frate al tatei,

pilot la căpitănia portului. N-am stat mai mult de-o zi și o noapte. Cînd mă întorc în Cernavodă, șlepul „Hios" nicăieri. Mă gîndesc eu că s-o fi întors remorcherul și a luat șlepul în jos spre Brăila. Dar mă răzgîndesc, că n-a putut avea vreme remorcherul să facă atîta drum. Mă frămînt, întreb eu pe unii, pe alții prin port și aflu că șlepul meu se lăsase la vale singur, fără remorcher, în cursul Dunărei, pe firul apei, cu ancora tîrîș, căci era dibaci marinar căpitanul Epaminonda.

Cum stam eu singur amărît pe mal, iacă văd că acostează la ponton un remorcher grecesc venind din jos, dinspre Brăila. Mă duc și prind să cercetez dacă n-au întîlnit cumva în cale șlepul nostru. Un marinar grec îmi spune că a văzut pe „Hios" ancorat la malul stîng, în dreptul satului Topalu. Un fochist bătrîn, care mă auzise întrebînd, zise ca pentru sine, zîmbind pe sub mustață : „Hei, știe el Epaminonda ce face. Mai vestiți hoți ca topălenii nu se află pe toată Dunărea."

Mă bătea gîndul s-o iau singur pe jos de-a lungul malului, dar îmi era teamă că mă apucă noaptea pe drum pînă la Topalu. Văd o lotcă de pescari coborînd la vale. Îi fac semn. Și mă rog de-un lipovean bărbos să mă ia și pe mine în jos, că pot fi și eu de ajutor să trag la băbăici. Am plecat cu lotca pe Dunăre la vale. Curentul apei era tare. Mergeam repede, dar tot pe înnoptate am ajuns în dreptul Topalului. Din depărtare am cunoscut șlepul ancorat pe malul opus, în fața satului. Îmi creștea inima de bucurie. Ajung. Mă sui pe șlep. Mă uit peste tot. Nimeni. Măi, zic, mare poznă și asta... să lase el vasul încărcat, așa, singur. Caut la pupa șlepului, barca nicăieri. O fi plecat cu barca la sat ; dar trebuie să pice el acuși, că n-o să rămîie noaptea acolo. Spirtoase nu lua în gură grecul niciodată. Să fi avut el vreo amantă în sat, nu știam.

Pe punte erau două cabine cari comunicau între ele. Vreau să intru. Ușa încuiată. Trag, sucesc, și la urmă izbutesc să bag mîna pe sub oblonul ferestrei ca să ajung zăvorul pe dinăuntru. Ușa se deschide. Pipăi și dau peste luminare. N-a fost chip să găsesc nici un băț de chibrit. Prin întuneric mă lungesc pe pat. Ostenit, pătruns pînă la oase de umezeală, trag pătura peste cap și închid

ochii. Ațipisem. Vise urîte îmi tulburau somnul. Parcă umblam pînă la brîu într-un lac de sînge. O pușcă ruginită explodase în mîinile mele și-mi scosese umărul drept din loc. Auzeam niște șuierături și mugete îndepărtate. Gemete și scrîșniri prelungite veneau de undeva de aproape. Simțeam clătinarea regulată a șlepului. Fac o sforțare și mă ridic în picioare. Îmi frec tîmplele ca să-mi dau sama de ce-i în jurul meu.

Desigur că s-a stricat vremea. Pe Dunăre s-a stîrnit iar furtună și valuri. Pipăind ca un orb, ies afară pe punte cu capul gol. O suflare de gheață îmi taie răsuflarea.

O noapte neagră. Cerul acoperit. Nourii încărcați se tîrau parcă pe jos, gonind pe deasupra valurilor vinete, răscolite de furtună. Mă tîrăsc împotriva vîntului pînă la ancoră. Mai slobod o cheie de lanț. Întăresc legăturile șlepului. Înțepenesc cîrma care se zbătea scîrțîind în balamale. Și inspectez încuietorile capacelor de la bocaporții magaziilor de grîu. Pe mal, în fața șlepului, niște sălcii stufoase ca niște umbre negre se încovoaie cu gemete nesfîrșite.

Singur, buimăcit în bezna nopții, în mugetele vîntului care taie văzduhul, mă simt săgetat de o spaimă cumplită. Și prin minte îmi trece un gînd de groază... Nu sunt pe Dunăre atîtea locuri blestemate, unde niciodată nu trebuie să ancorezi ?... De cîte ori nu auzisem asta de la marinarii bătrîni !...

Un dangăt de clopot răzbi bocind în depărtare. Și cîteva steluțe slabe începură a licări, plutind pe malul celălalt. Oamenii din sat ocoleau biserica în noaptea de Îngroparea Domnului, în Vinerea Paștelui. Mi-am făcut cruce și parcă îmi venise inima la loc.

Liniștit, am intrat în cabină. M-am lungit, dar n-a mai fost chip să adorm. Mi se încrucișau prin minte felurite gînduri. Adică se pot găsi în lume oameni așa de răi, ca să plece într-o noapte ca asta la furat ?... De ce nu ?!... Ba tocmai de așa vreme se folosesc hoții de obicei... și căpitanul care nu mai vine... dacă rămîne în sat ?... pînă la ziuă trebuie să stau singur. Și îmi fac planul cum trebuie să mă apăr la un caz de nevoie.

...Dacă o fi şi o fi... nu mă las nici mort... doar e vorba aci pe viaţă şi pe moarte... şi mă ridic în picioare îmbărbătat, dar leoarcă de sudoare.

Intru pipăind în cabina de alături. Nimeresc puşca pe care ştiam că o ţine căpitanul veşnic încărcată la căpătîi. Mă întorc şi o aşez binişor pe patul meu, la îndemînă. Închid bine obloanele de la ferestre şi, pentru că încuietorile uşilor erau slabe, le înţepenesc cîte o bară de fier pe dinăuntru. Dacă se întoarce căpitanul, are să bată în uşă. Dacă vin hoţii, nu pot să intre decît spărgînd tablele de lemn cu toporul. Eu o să-i aştept cu degetul pe trăgaci.

Mă întind din nou pe pat. Închid ochii, hotărît de data asta să dorm tun. Dar auzul mi se ascuţea fără voie. Furam cu urechea orice mişcare. Vîntul urla afară, apa plescăia coastele şlepului, cîrma scîrţîia ca o pană de ferăstrău trasă regulat prin creier.

Luptam ca să-mi alung o teamă copilărească pe care o simţeam cum mă cuprinde. Şi din mulţimea zgomotelor care mă împresurau, deosebesc deodată nişte lovituri scurte, regulate, cari se apropiau de şlep. Ridic capul şi ascult. E ţăcăneala lopeţilor în băbăici ; desigur că se apropie o barcă. Se întoarce căpitanul.

O izbitură seacă primeşte şlepul drept în coastă. Sar în picioare. Simt parcă o lovitură scurtă în cap şi în pîntece.

Lipesc ochiul de crăpătura dintre oblon şi cerceveaua ferestrei.

Tresar. Un fior îmi taie spatele.

Nu-i căpitanul. Sunt patru oameni spătoşi cu nişte căciuli ţurcăneşti. Se duc drept la bocaporţii magaziei de grîu. Aud pocănituri. Puntea de tablă răsună tare. O sudoare rece îmi scăldă trupul. Aud fîşîituri lungi pe tablă. Tîrăsc, se vede, sacii plini de grîu pe punte, spre barcă. Nişte paşi rari se apropie de uşă. O mînă pipăie încuietoarea de la uşa cabinei căpitanului. O cheie scrîşneşte în broască, uşa înţepenită cu bara de fier pe dinăuntru nu se deschide. Cineva pipăie oblonul de la fereastră. Zgîlţînă balamalele. Eu ridic puşca şi-i sprijin buza ţevii de marginea cercevelei. Oblonul rezistă. Lucrul afară s-a oprit. Aud paşii cari se îndepărtează. Se face linişte. Stau la pîndă. Limba în gură mi-i uscată. Un nod mi s-a pus

în gîtlej. Capul îmi arde şi simt bătăile inimei repezi — parcă aş fugi într-o goană nebună. Aud iar paşi apropiaţi de fereastră. Între oblon şi cercevea apare o muche de topor. Simt răsuflarea celui care apasă pe peretele cabinei dinafară. Aştept cu ochii ţintă, cu degetele pe trăgaci.

Deodată, balamalele trosnesc şi oblonul sare din loc. Înaintea ochilor numai o clipă s-a arătat umbra unui cap mare aplecat în pervazul ferestrei.

Un bubuit de puşcă şi un zîngănit de geamuri sparte m-a asurzit. Fumul care umpluse cabina m-a orbit deodată.

Am tras în plin fără să ochesc măcar. Smucitura puştei îmi amorţise braţul drept. Abea am putut deschide uşa. Nu se auzea nici o vorbă, nici un vuiet pe punte. Spre prova, am zărit prin întuneric barca dezlipită de şlep. Trei oameni se desluşeau în ea. Unul în fund, la cîrmă, doi la lopeţi, trăgînd din răsputeri să scoată barca la larg.

Sub fereastra spartă, pe covertă, un trup zăcea nemişcat. Îmi era frică să mă apropii. Fac o sforţare şi mă aplec. Îmi tremurau mîinile. Caut să-i văd faţa.

Dumnezeule !... mă dau îngrozit înapoi... ce-am făcut ?

Căpitanul Epaminonda sta cu gura căscată, cu ochii deschişi ţintă la cer. Se prăbuşise trăsnit fără suflare. O moarte fulgerătoare. Toată încărcătura de halice şi poşte de lup o primise în cap, prin tîmpla dreaptă, numai de la un lat de palmă depărtare.

Îl pipăi. Era cald încă.

Ce-i de făcut ?

Îmi clănţăneau dinţii în gură într-un tremur de frică... de frig. Stam uluit, cu capul gol în suflarea vîntului, în puterea nopţii.

Şi deodată ce-mi vine în minte ?! Mă aplec. Iau trupul acela moale de picioare, îl tîrîi pe punte pînă la marginea şlepului şi-l împing, făcîndu-i vînt în apă. A căzut ca un balot greu la fund. Şi curentul repede l-a şi furat, tîrîndu-l la vale.

Am scos apoi o găleată de apă şi am spălat frumos puntea de urmele de sînge. Am tras sacii cu grîu pînă la magazie, am închis capacele bocaporţilor şi am măturat

urmele de grîu. După ce totul s-a pus în regulă, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, m-am dus în cabină și m-am culcat.

A doua zi pe la amiază, cînd a sosit remorcherul să ia șlepul, m-a găsit dormind buștean.

— Unde-i căpitanul ? Cum să lase șlepul plin pe seama unui copil ? se întrebau cei de pe remorcher.

— Iacă, a plecat de-aseară cu barca la sat și nu s-a mai întors, le spun eu strîngînd din umeri.

Ne-am întors la Brăila. Un marinar bătrîn de pe remorcher i-a luat locul lui Epaminonda pe șlep. N-am povestit la nimeni întîmplarea asta. Hoții din Topal n-au suflat nimic ca să nu se afle că erau tovarăși cu Epaminonda. M-am debarcat și am intrat în spital. Șase săptămîni am zăcut în pat de friguri. Și cîțiva ani am rămas c-o durere de cap. De cîte ori auzeam sunetul clopotelor de biserică, îmi apărea cu groază chipul căpitanului Epaminonda.

■

Moșu Iancu Pilotul nu sfîrșise încă de povestit cînd începură să sune clopotele bisericii din port. Luminile roșii se înmulțeau pîlpîind în negrul nopții. Ieșeau preoții și poporănii cu Îngroparea, ocolind biserica în noaptea Vinerei Paștelui.

Pe sus, un stol de păsări de baltă pluteau aruncînd prin văzduh niște țipete prelungi, plîngătoare.

LA BETLEEM

Cu trei zile înainte de sărbătorile Crăciunului, măreţul palat al episcopului catolic era plin de pelerinii veniți să ia parte la serbarea Nașterii Domnului în Betleem.

Popii fac o mare concurență hotelierilor din Ierusalim.

Numai vreo șase sute de camere-chilii închiriază cu ziua acest imens hotel al franciscanilor.

Debarcasem aci cu oarecare grijă că va trebui să-mi aleg și să-mi declar confesiunea. Credeam că nu pot fi găzduiți decît catolicii.

Am intrat cu ușurință. Buna primire se datorește, cred, și unei șepci de marină, cu care înlocuisem pălăria pe tot timpul călătoriei în Palestina. Experiența mă învățase că prestigiul șepcei se menține neștirbit încă în lumea Orientului.

„A !... Mon capitaine !...“ mă întîmpină c-o jovială exclamație un călugăr franciscan care îndeplinea slujba de *maître d'hotel*, purtînd cu mîndrie la brîu un smoc enorm de felurite chei.

Un om de-o frumusețe rară. Trup de atlet. Capul amiralului Makarov. O barbă castanie se revărsa pe piept despărțită în două, întocmai ca celebra barbă a nefericitului amiral rus înecat în rada de la Port-Arthur.

Père Melchior cutreierase Africa cinci ani ca misionar și făcuse războiul mondial pe frontul german.

Cu toate că hotelul popilor era plin, simpaticul călugăr care, nu știu de ce, mă trata ca pe un vechi cunoscut, îmi făcu repede rost de-o mică chilie în etajul al patrulea. La masă m-a așezat în fața unei enorme irlandeze cu niște dinți de cal. O bigotă. Mînca citind *Biblia* pe care

o ţinea veşnic deschisă, rezemată de pîntecele unei mari garafe cu vin negru de Nazaret. Noroc că la aceeaşi masă am întîlnit şi două tipuri interesante. Erau doi bătrîni belgieni : unul, profesor pensionar şi altul, negustor anticar, retras din afaceri. Deşi nu locuiau în acelaşi oraş se găseau legaţi printr-o veche tovărăşie de călătorie. Jumătate de an fiecare stă la casa lui, şi cealaltă jumătate de an călătoreau împreună în diferite părţi ale lumii, după un program studiat şi stabilit din vreme. Observau şi notau cu grijă tot ce li se părea interesant în cale. Profesorul ţinea carnetul de note şi combina, după *Baedeker*, itinerarul zilnic. Anticarul făcea plata şi ţinea carnetul de socoteli încheiate la zi. În tovărăşia asta călătoreau mereu, trăind în cea mai perfectă armonie, căci îşi respectau părerile şi chiar unele viţii care-i deosebeau cu totul. Anticarul era foarte evlavios, nu fuma, dar iubea băuturile alcoolice. Profesorul era ateu, nu bea decît ape minerale, dar fuma după fiecare fel de mîncare.

Din prima zi m-am simţit atras de tovărăşia asta. Cu ei am vizitat o parte din locurile sfinte.

În holul hotelului popilor mişunau toată ziua şoferii şi călăuzele. De cîţiva ani, automobilele au înlocuit cu totul caravanele de cămile şi măgăruşii albi. După o lungă tîrguială, tocmim o maşină Fiat, ca să ne ducă la Betleem. Sunt numai opt kilometri. Şoseaua, ca în palmă.

Prin poarta Jaffei, ieşim dintre zidurile cenuşii ale cetăţii Ierusalimului, pe lîngă anticul turn al lui David. Drumul duce spre valea Cedronului şi lasă în stînga Valea-Plîngerii.

Maşina zboară pe macadamul neted ca asfaltul. Din goană zărim o clădire de piatră albind în marginea drumului, între măslinii palizi şi scorboroşi. E Fîntîna Magilor. Aci li s-a arătat steaua cari i-a călăuzit spre staulul în care s-a născut Mîntuitorul. De cum începem să urcăm, apare sus pe deal amfiteatrul Betleemului. Amestec bizar de case înfipte într-o coastă stîncoasă.

Muntele Măslinilor se vede în urmă ca o pată neagră. Departe, spre răsărit, abia licăreşte vag o muche din oglinda Mării Moarte, prelungită în zare de panglica argintie a Iordanului.

O albă cupolă maură se ridică peste verdele buchetelor de migdali. E mormîntul Rachelei, soţia lui Iacob. Aci a închis ochii, dînd naştere unui fiu care s-a numit Beniamin — Fiul durerilor. Mormîntul e venerat de evrei, de creştini şi de musulmani.

Ne oprim sus şi ne uităm în zare. De pe creasta culminantă cuprinzi c-o singură privire întreaga ţară a Iudeei.

Aridă şi tristă e ţara pămîntului sfînt. Sol chinuit, frămîntat, crispat parcă în dureri. Lipsit de viaţă, rebel oricărei munci, scheletul pămîntului, ars de un soare nemilos, apare oribil şi măreţ în eterna magie a misterului biblic. Solemn şi dezolant, acest petic de pămînt, tezaur de iluzii şi energie, nu este decît un vast şi antic cimitir. Pe deasupra lui plutesc veşnic fantome, viziuni milenare din tainicul miraj al unei lumi de mult înmormîntate în acest leagăn străvechi al omenirii.

Larga şosea modernă se opreşte în zidurile negre ale arhaicului Betleem. Urcăm încet, cotind pe hudiţi strîmte, săpate în pantă ca nişte şanţuri adînci printre pereţi înalţi de piatră. Maşini, trăsuri, căruţe şi cămile merg numai într-un sens ; nu se pot întîlni pe acelaşi drum. Tăcuţi şi gravi, jandarmii arabi ţin ordinea şi se feresc să nu fie striviţi de vreo maşină ce merge cu viteză.

Convoiul celor ce merg pe jos pe alte drumuri se scurge trăgănat spre vechea basilică. Ne oprim într-o piaţă largă. Un mare careu cu ziduri de piatră cenuşie în blocuri de cetate.

În fund se înalţă sumbră celebra basilică, zidită de Constantin cel Mare pe locul în care, se zice, c-a fost staul de vite.

Lumea se îngrămădeşte într-o pitorească îmbulzeală. Toate neamurile de oameni, de felurite rituri, se întîlnesc aci în noaptea de Crăciun.

Mă opresc lîngă grupul femeilor din Betleem, renumite prin frumuseţea lor.

Înalte, vînjoase, cu pieptul plin şi obrajii rumeni, au nişte ochi mari, luminoşi, încercuiţi în sprincene îmbinate şi un păr bogat, negru şi lucios. Pe cap poartă o găteală, un fel de tiară aurită, de forma unei cetăţi în miniatură, peste care pluteşte o albă maramă brodată. Salbe de bă-

nuți de aur, brățare late de argint, cercei enormi, lanțuri de amulete, odoare de felurite forme sclipesc mișcate într-o muzică de zurgălăi. Cămăși colorate cu mîneci largi, pieptare înflorite și pantofi cu vîrfuri îndoite.

Un englez de lîngă mine întreabă în limba arabă pe una din femei cum o cheamă și ce religie are.

— Asa, arabă cristiană.

Și femeia aceasta din popor, drapată în costumul ei antic, ne privește cu atîta mîndrie și noblețe, că pare o regină de rasă orientală.

În drum spre biserică englezul ne spuse surîzînd :

— Betleemul acesta, unul dintre cele mai vechi orașe din lume, care a dat atîția profeți, regi și căpitani celebri, ca David, Asahel, Iosofat, odinioară hrănea cu pîinea lui întreg poporul lui Israel, căci numele biblic Beit-Lehem înseamnă Casa-Pînii, azi hrănește cu laptele femeilor sale copiii europenilor stabiliți în Ierusalim.

Doicile din Betleem sunt renumite în toată Palestina.

Cu mare greutate străbatem prin mulțime. Nu se vede nici o intrare în marea basilică. Ne aplecăm capetele și trecem încovoiați printr-o portiță de fier, care închide o gaură în zidul de cetate.

Cu toate măsurile de apărare și totuși mînăstirea n-a scăpat de jaful năvălitorilor : persanii lui Kosroe care au despuiat-o de sfintele odoare ; și mai tîrziu turcii i-au topit plumbul coperemîntului făcînd gloanțe din el.

Trecem de-a lungul unui coridor întunecos și ne oprim în lumina unei porți mari sculptate. Doi călugări franciscani ne măsoară cu ochi pătrunzători.

Intrăm în biserică. O vastă și impunătoare sală. Cincizeci și opt de coloane monolite, sculptate cu măiestrie, susțin enormele arcade încrustate cu plăci de mozaic. În față, trei altare monumentale sclipesc în lumina ce pîlpîie în sfeșnice enorme de argint și în candele de aur, bătute în pietre scumpe.

Pe lături, în penumbră, se deslușesc mai multe altare ascunse prin unghere.

Biserica e plină. Toate locurile sunt ocupate. Nu-i chip să mai găsim un scaun. Trebuie să stăm cîteva ceasuri în picioare. Răzbat pînă în față, unde găsesc un rînd de scaune goale. Un jandarm arab, armat și încruntat, păzește locurile rezervate pentru înaltul comisar britanic și corpul diplomatic. Cer loc unui tînăr călugăr franciscan. C-o dulce politețe călugărul se scuză și îmi șoptește pe un ton blajin :

— Trebuie să știți că chiar aci, înăuntrul locașului sfînt, ordinea și poliția sălii nu sunt în mîna preoțimii... jandarmăria arabă e singura care decide.

Anticarul belgian, evlavios dar practic, își căpătase un loc în schimbul unei sume strecurate tainic în mîna unui grav polițist arab. C-un singur gest discret un tînăr fu sculat din locul său din vreme ocupat.

Mulțimea înșirată pe scaune aștepta cu resemnare începutul ceremoniei. Biserica părea o vastă sală de teatru în care publicul aștepta ridicarea cortinei. Dar spectacolul nu începea, căci Nașterea Mîntuitorului trebuia să întîrzie pînă la venirea înaltului comisar britanic.

Profesorul belgian, lîngă ușă, rezemat de o coloană, își nota impresiile în carnetul lui de drum. Cînd ajunsei aproape de el, îmi spuse în șoaptă :

— Cred că în subsolul mînăstirii e mai interesant decît aci.

Coborîm pe o scară de marmură în grota sfîntă, săpată sub marele altar. O criptă încăpătoare în careu de marmură poleită.

În peretele dinspre răsărit e scobită o nișă adîncă : sfînta iesle. Pe o lespede de marmură albă e încrustată o stea de argint cu litere latine : *„Hic de Virgine Jesus Christus natus est“*.

Din tavan coboară suspendate 16 candele de argint. În peretele dinspre miazăzi e scobită o altă nișă : locul creșei în care a fost culcat Sfîntul Prunc. Alături e altarul magilor. Aci s-au închinat ei aducînd daruri : aur, smirnă și tămîie.

Covoare, stofe, odoare de preț dăruite de credincioși îmbracă pereții sanctuarului venerat. O candelă bătută în pietre scumpe, dată de Ludovic al XIII-lea, se păstrează veșnic aprinsă de atîtea veacuri.

În semicercul din fața sfintei iesle stau în genunchi 16 călugărițe carmelite, îmbrăcate în alb din cap pînă în picioare. Împietrite, fără să clipească, în extaz religios,

cu ochii pe jumătate închiși, par în lumina palidă a criptei niște statui sculptate în marmoră de Paros.

Interesant, pentru un necredincios, să surprindă acolo atîtea felurite chipuri de închinăciune a pelerinilor evlavioși.

Unii stau prosternați, în nemișcare, ceasuri întregi, cu fruntea lipită de lespezile reci. Alții se zbat frămîntîndu-se frenetic, se încovoaie făcînd mătănii, plîngînd cu lacrimi fierbinți, sărută podeaua murmurînd rugăciuni nesfîrșite. Un bătrîn se tîrîie în genunchi pînă la altar, lovindu-și chinuitor fruntea de o treaptă a altarului. O femeie stă cramponată de un sfeșnic pe care-l acoperă de sărutări, plîngînd cu suspine sfîșietoare.

Întîi ești atins de o vagă, pioasă emoție, care plutește în solemnitatea adorației divine. Simți cum radiază fluidul mistic exalat din masa omenească ce se topește într-un extaz religios. Pleci turburat, prins de fiori de groază și de milă pentru eterna slăbiciune a ființei omenești.

*

Rătăcim o oră prin lungi și cotite coridoare subterane legate cu mînăstirile grecilor, armenilor și latinilor. În drum prin haosul acestor catacombe dăm peste mai multe capele și altare închinate diferiților sfinți. Ne oprim cîteva clipe în fața Capelei Inocenților. Locul în care se zice că Irod a masacrat cei 14 000 de copii.

Ieșim la lumină de sub pămînt prin biserica grecească. Un călugăr cu o barbă albă de Matusalem ne pîndește la capul scării, c-un disc enorm de argint pe care se adunase o mare movilă de bani.

— Dați ce vă lasă inima !

Abia intrasem din nou în biserica plină de mulțimea care aștepta într-o cucernică resemnare, cînd auzim de afară semnale repetate. Poliția arabă s-a pus în mișcare. Toată lumea în picioare. Clopotele, orgele, corurile încep toate deodată, și bolțile vibrează într-un solemn ecou. Se aud clar trei lovituri date de un puternic și nevăzut ciocan, întocmai ca la teatru înainte de a se înălța cortina.

Și, în nimbul albăstriu al fumului de smirnă și tămîie ce se ridică din sute de cădelnițí, apare silueta înaltului comisar britanic. În urma lui un lung alai se înșiră. Întregul stat-major și corpul diplomatic.

Un Hercule englez, ras și roșu, în uniforma lui colonială, calcă apăsat trecînd în revistă mulțimea prosternată. C-o ținută marțială de paradă militară, se oprește pozînd falnic în fața altarului.

Spectacolul de ceremonie a sfintei slujbe începe.

Profesorul belgian examină cu atenție ținuta solemnă a înaltului englez, privi lung prin ochelarii lui de miop toată mulțimea care umplea vasta basilică a lui Constantin cel Mare și, tacticos, își notă în carnet cîteva cuvinte înșirate pe două coloane :

Forță	Platitudine
Imperialism	Turmă
Britania	Orient

După cîteva minute îmi șopti discret :

— Să ieșim. Afară e aerul mai curat decît aci.

Ne-am retras tiptil spre ușă.

Afară, o noapte neagră și rece.

Ne-am îndreptat tăcuți spre apus. Acolo, în marea de întuneric, plutea sfînta cetate. Lumini slabe, răzlețe, abia mai pîlpîiau în noapte, ca niște candele de veghe uitate într-un cimitir.

ESCADRA INTRĂ ÎN PORT

În speranța aprobărei — care nu mai venea — unei călătorii de instrucții în Arhipelag, am navigat o vară întreagă încrucișînd în fața gurilor Dunărei.

Se vede că sultanul Abdul Hamid arătase oarecari semne de plictiseală iscălind cu un an înainte firmanul de liberă trecere prin Dardanele a vaselor noastre militare. Se zicea pe atunci că rușii găseau motiv să ceară liberă trecere și pentru vasele lor, ceea ce producea mare năduf răposatului sultan, care nu putea suferi să vadă vase de război trecînd pe sub ferestrele zăbrelite ale vechiului serai. Guvernul nostru se abținu să mai facă intervențiile cuvenite și, spre marea noastră mîhnire, furăm nevoiți să ne învîrtim în căldarea Mărei Negre, deși visam călătorii de navigație mondială.

Crucișetorul, bricul-școală și trei torpiloare formau Divizia de Mare, pe care noi o numeam pe scurt, c-o mîndră ironie : Escadra.

Programul era stabilit : patru zile din săptămînă pe mare, în navigație și exerciții la larg, iar trei zile în port. Patru zile portul vegeta într-o somnolență orientală, mai cu seamă că era un an de criză agricolă. Viața își urma cursul obișnuit și monoton pînă într-a cincea zi, cînd cele dintîi pale de fum înnegreau la orizont. De cum se desprindea în zare escadra, începea portul adormit să se deștepte la viață. Ca prin farmec toate se însuflețeau. Ușile balcoanelor se deschideau în lături, perdelele se ridicau, batistele fluturau la ferestrele deschise. Trei zile cheiurile, pline de lume, erau în sărbătoare, mulțimea forfotea pretutindenea. Gospodinele își găseau de lucru cu

scuturatul în balcoane, servitoarele nu mai sfîrșeau cu spălatul geamurilor. Mamele erau mereu cu gura la servitoare și cu ochii la fete. Masa nu mai era gata la timp, bucătăresele zăboveau în piață, unde prețurile se ridicau brusc de cîte ori escadra făcea provizie. Copiii umblau fugari de la școală, cu cărțile la subțioară ; se strîngeau pe cheu căscînd gura la vapoare ; chiar profesoarele întîrziau uneori privind la ridicarea pavilionului, care se făcea dimineața cu solemnitatea obișnuită pe bordul vaselor de război.

Străzile, cîrciumile și cafenelele erau pline de marinari cu gulere albastre, spălate și călcate cu lustru. Cîntece, chiote și scandaluri se țineau lanț. Poliția și patrulele aveau toată noaptea de lucru ca să-i culeagă pe cei cari pierdeau măsura.

Bărbații însurați, părinții de familie, treceau posomorîți pe lîngă vapoarele acestea care le turburau liniștea și viața tihnită de provincie. Escadra le sta pe inimă : o grijă, o primejdie vagă părea că-i amenință veșnic, ca jugul străin al unei ocupații militare ; se întrebau bieții oameni cînd vor scăpa și de invazia asta a escadrei.

Treizeci de ofițeri și cîteva sute de marinari, toți oameni tineri și zburdalnici, schimbase viața micei garnizoane din Sulina.

Amiralul, comandantul escadrei, om bun la inimă, dar cam pripit și supărăcios, căutase la început să convingă prin sfaturi și pilde — el nu călca pe uscat decît o dată pe lună — că adevăratul marinar nu trebuie să fie logodit decît cu marea. Trecuse la măsuri din ce în ce mai aspre, ajungînd, pentru a înfrîna debandada, să strîngă șurubul disciplinei pînă la capăt.

Dar parcă era un făcut : după cele mai strașnice ordine urmau cele mai hazlii și mai năstrușnice pozne.

Încă din largul mărei, cum începea să apară uscatul în vedere, la catargul vasului-comandant fluturau flamurile de semnale împărțind ordine din ce în ce mai severe :

„Vasele vor rămîne în radă la ancoră !"

„Scările ridicate. Nici o barcă nu are voie să plece !"

„Comunicația cu uscatul întreruptă !"

„Toată lumea consemnată la bord !"

„Escadra nu intră în port !"

A doua zi, la ora raportului, se perindau rezultatele :

„Un caporal a fugit noaptea de la bord trecînd în mîini pe frînghia de sîrmă.“

„Un grup de marinari beți a făcut scandal și bătaie cu o ceată de barcagii greci.“

„Un ofițer, căruia nu i se trimesese barca, a venit înot la vapor.“

„Un marinar, surprins la bucătăreasa consulului englez, a fugit coborîndu-se de la etaj în stradă pe catargul pavilionului de la consulat.“

„Doi ofițeri tineri au venit la bord într-o barcă turcească, suiți pe boccelele de rufe, alături de două spălătorese rusoaice.“

„Trei ofițeri au acostat niște doamne cari se plimbau cu soții lor pe cheu. Alți doi ofițeri au abordat pe d-na primăreasă și pe moașa orașului în fața lumei, în dreptul bisericei.“

„Un ofițer în uniformă, călare pe bicicletă, a sărit de pe cheu în mare cu bicicletă cu tot, în fața unui grup de domnișoare.“

„Cîțiva ofițeri tineri în costum de baie, pe plajă, au trecut în partea rezervată pentru baia damelor.“ (Urma și o plîngere din partea soților și părinților scandalizați...)

...Și așa mai departe, zilnic, cele mai variate și ciudate cazuri amărau viața amiralului nostru.

Zadarnic se încerca doctorul escadrei, un bătrîn blajin, să-l facă să înțeleagă, prin teorii științifice și amintiri din tinerețe, că este nevoie a lăsa deschisă totdeauna supapa de siguranță, pentru ca să nu explodeze căldura sub o prea mare presiune. Amiralul era din zi în zi mai neîndurător. Dar, o întîmplare neașteptată veni în ajutor pentru a îndulci deodată regimul nautic așa de riguros.

De unde ne venea salvarea ?

Într-o bună zi vaporul poștal debarcă pe cheul Sulinei un transport de doamne, domnișoare, valize, geamantane și cutii de pălării. Erau cîteva soții și mai multe simpatii ale ofițerilor escadrei. Grupul femenin venise pentru cîteva zile din Galați, sub comanda chiar a doamnei amiral.

La debarcare — decepție : portul gol, escadra în largul mării.

— Vom aștepta. Trebuie să se întoarcă escadra odată în port ! hotărî conducătoarea grupului, care se și grăbi să organizeze cartiruirea și transportul personalului și materialului la cel mai bun otel de pe cheu.

Patru lungi zile de vară s-a văzut grupul acela femenin umblînd fără răgaz pe străzi, pe cheuri și pe plajă, în veșnică așteptare.

Localnicii priveau cu interes, unii cu duioșie, alții cu un zîmbet ușor de gelozie, la grupul multicolor care-și flutura voalurile și muselinele în bătaia vîntului răcoritor, ce aducea adieri de mîngîiere și speranță din largul mărei, în arșița țărmului uscat și însetat.

Un glumeț din lumea portului numise grupul femenin : „Convoiul remorcelor escadrei“. În cîteva ore porecla aceasta navală circula în toate limbile vorbite în cuprinsul micului oraș cosmopolit.

„Trec remorcele ! trec remorcele !“, se șoptea pe la toate mesele înșirate în fața cafenelelor de pe cheu.

Semne de nerăbdare, de grijă și enervare începură să se arate în convoiul remorcelor. Chinurile ajungeau la culme spre seară, de la ora cînd începea atacul țînțarilor cari veneau dinspre baltă. Roiuri nesfîrșite soseau în vîrtejuri, parcă anume înștiințate că le-a sosit sînge proaspăt și bogat. Trompele nesățioase sugeau cu lăcomie, fără milă, din pielițile fine și nedeprinse, cari se iritau după fiecare pișcătură.

Voalurile nu reușeau să apere figurile, decolteurile și brațele goale amenințate. Evantaliile se mișcau frenetic, cu enervare ; umbreluțe albe, roze, verzi se deschideau și se închideau cu necaz.

Într-o seară, tot convoiul se oprise în fața unei cafenele, ca să privească la o trupă de cîntărețe italiene, cari jucau pe o scenă închisă într-un fel de cușcă de tifon, prin care nu puteau pătrunde țînțarii. Suferind cu resemnare, ascultau ariile napolitane *Funiculi, funicula* și *Mio marito,* urmărind cu atenție gesturile grațioase pe cari le dezordonau țînțarii ce reușeau să se strecoare prin cîte o spărtură a cuștei de tifon.

Convoiul se descomplecta. Unele plecau enervate, furioase, cu ochii în lacrimi : se retrăgeau baricadîndu-se în camerile hotelului, închizînd ferestrele pentru a se

apăra împotriva micilor și nemiloșilor dușmani. În năbușeala camerilor închise se dezbrăcau pentru a se liniști, cătînd la petele rămase după pișcături pe corp; plîngeau în singurătate calmîndu-și întrucîtva nervii iritați.

De dimineață începea iar peregrinarea pe cheiuri și pe plajă. De cîte ori apărea vreun punct la orizont sau vreo pînză albă în zare, tot grupul era gata, în așteptare. Se pregăteau binoclurile, batistele și voalurile; dar escadra nu se arăta în larg.

Nemulțumiri, surde protestări începură a se ridica împotriva felului cum era condusă această escadră, care nu se mai apropia de port; dar d-na amiral, cu tact și energie, știa să mențină moralul și disciplina grupului femenin.

Piloții portului, cari făceau de gardă pe cheu, cu ochii la larg și la vîrful farului unde se anunța vederea vaselor la orizont, erau necontenit cercetați.

Un pilot bătrîn și ursuz, care fusese întrebat de cîteva ori despre sosirea escadrei, se adresă mirat d-nei amiral:

— Bine, coniță, că celelalte mai tinere să aștepte escadra, de, o înțeleg... dar matale, oricum, damă serioasă și mai în vîrstă... mă mir... nu se cade... nici nu șade frumos...

Înainte de a termina fraza, conducătoarea grupului femenin izbucni indignată:

— *Quelle impertinence* !... dar știi cu cine vorbești? cum îți permiți să fii necuviincios?...

Noroc că la timp sosi în fugă, cu șapca în mînă, un gardian de la căpitănia portului, cerînd scuze pentru pilotul care nu cunoștea lumea, nu știa bine „rumânește" și nu avusese nici un gînd rău.

Incidentul s-a potolit. Un gardian de la căpitănie fu atașat, ca protecție, pe lîngă grupul femenin. El se ținea pretutindenea la distanță, într-o discretă și respectuoasă ariergardă.

Tocmai a patra zi, după-amează, apărură la orizont în același timp cîteva puncte de fum în linie. În vîrful farului se înălță flamura albă c-o bulă roșă la mijloc. În sfîrșit, farul vorbea: „Vase de război în vedere".

Ca un stol de păsări speriate, întregul grup femenin să ridică de pe nisipul fierbinte al plajei zburînd spre cheu, la piciorul farului verde:

— Se vede!... se vede!... vine escadra!...

Grăbite, emoționate, își deschideau poșetele ca să-și potrivească binoclurile, să vadă în larg escadra care se apropia cu viteză.

Trei puncte negre înaintau năvalnic ca niște bivoli furioși, cu nările deschise, tăind cu botul fața apei, fărîmată în spume. Erau cele trei torpiloare: „Zborul", „Zmeul" și „Năluca".

În urma lor, „Elisabeta", mîndră, impunătoare, aluneca ușor, fără nici o înclinare, fluturînd la catarg flamura de vas-comandant.

În depărtare, „Mircea" se legăna agale cu două pînze întinse ca niște aripi desfășurate în larg.

Escadra era aproape de gura Dunărei cînd, la catargul vasului-comandant, se înălțară deodată fluturînd trei stegulețe colorate. Celelalte vase imitară semnalul. Și dintr-odată, printr-o schimbare de cîrmă, toate vasele abătură în linie, ocolind spre dreapta, luînd brusc altă direcție.

— Escadra nu mai intră în port. A pus capul spre nord. Rămîne afară în radă, zise cu siguranță gardianul căpităniei.

Un freamăt de indignare izbucni în grupul de pe cheu:

„Cum e posibil asta? De ce-au venit? De ce se chinuiesc de-atîta timp așteptînd?" se întrebau toate cu disperare, privind spre vasele cari se oprise, ancorînd în radă.

Gardianul căpităniei se apropie surîzînd pe sub mustață:

— De multe ori face așa domnul amiral. Și pentru că i se cerea lămuriri, gardianul adaugă: Apoi să vedeți, conițelor, cum stă chestia: domnul amiral e om bun la inimă și chiar popular, dar îi serios tare în serviciu lui, precum să și cade. Și lumea asta de port, să iertați, îi tare rea și desfrînată... de cîte ori vine escadra avem scandaluri și daraveli, nu numai cu soldații, dar chiar cu unii din domnii ofițeri mai tineri; mai dăunăzi a fost

scandal mare cu trupa de harfoniste italiene. Apoi d. amiral, ca să-i mai înfrîneze, anume nu bagă escadra în port și o ține afară în radă.

Pe cînd tot grupul se frămînta nemulțumit și enervat, conducătoarea își păstra calmul : măsură cu privirea distanța pînă la escadră și, după ce vorbi ceva în șoaptă cu gardianul căpităniei, luă o hotărîre eroică :

— Doamnelor și domnișoarelor ! începu ridicînd umbreluța verde în sus, în semn de steag, dacă escadra nu intră în port, să mergem noi la ea s-o aducem.

— Să mergem, să mergem toate ! răspunseră în cor, înfiorate, îmbărbătate de hotărîrea luată.

Numai cînd sosiră cele două bărci mari, turcești, aduse de gardian în fugă, atunci se simți oarecari șovăieli în grupul femenin. Unele, curajoase, erau gata de a înfrunta marea, orice s-ar întîmpla. Altele mai plăpînde nu îndrăzneau să se aventureze și făceau diferite obiecțiuni : poate să le surprindă o furtună, nu erau pregătite să meargă pe mare, nu erau nici îmbrăcate potrivit... dacă le vine rău ? nu au nici lămîi, nici coniac, nici... apă de colonie, nu puteau în barcă nici să-și slăbească legăturile corsetelor...

Conducătoarea, ca să le mai îmbărbăteze, întrebă pe un turc bătrîn de la barcă :

— Marea e calmă ? Poți să ne duci în siguranță pînă la escadră ?

Turcul, care ședea grav la cîrmă, începu să rîdă cu poftă și, ducînd două degete la buze, țocăi tare, aruncînd o bezea drăgăstoasă către mare.

— Ioc furtună ! *cioc guezeld !* frumos mare, taman pentru cuconițe !...

În sfîrșit, s-a hotărît îmbarcarea. Numai două au rămas pe mal, mărturisind că le-a venit rău privind numai apa mișcătoare a mărei. Cum nu era scară la cheu în locul unde acostase bărcile, coborîrea a fost cam grea. Doi turci vînjoși, cu brațele și pulpele goale, bronzate, le luară de subțiori, le ridicară pe sus și le așezară la rînd ca pe niște pachete în bărci.

D-na amiral își luă în barcă toate fetele ce îi erau încredințate în pază și se așeză în fund lîngă turcul de la cîrmă.

Convoiul remorcelor s-a pus în mișcare. Exclamații, dulci înfiorări... e o plăcere să luneci lin în curentul Dunărei la vale. Dar cînd bărcile au ajuns la gură, acolo unde apa dulce întîlnește rezistența apei de mare, și bărcile începură a juca între valuri, țipete disperate izbucniră deodată, înspăimîntînd pe turcii care trăgeau liniștiți la lopeți.

„Vai, ne înecăm ! Să ne întoarcem ! Îmi vine rău ! Nu mai pot !“ Și o învălmășeală cumplită, pe cînd toate se sculau în picioare, strică echilibrul bărcilor.

Un turc le strigă cam răstit :

— Jos ! toate cucoane pe brînci la fundul bărcei, altfel răsturnăm toate la apă.

Liniștea se restabili. Toate își stăpîneau simțurile, deși suspinau adînc, respirau des, înfiorate, strîngînd tîmplele cuprinse de migrenă, palide, resemnate.

În barca pusă sub conducerea d-nei amiral, disciplina se menținuse mai bine. Cele care sufereau prea tare au fost culcate pe fundul bărcii, la picioarele barcagiilor cu mușchii de oțel, cari lopătau regulat și în cadență, ca niște manivele de mașină în funcțiune.

Departe, în escadră, pe vasul comandant, amiralul, grav și întunecat, se plimba pe duneta de la pupă cu doctorul bordului. Deodată se opri din mers ; zărise cele două bărci cari se îndreptau spre vasele ancorate în radă. Niciodată nu-i plăcuse lui vizite civile la bordul vaselor militare.

— Ei, asta-i culmea ! izbucni iritat, eu opresc escadra să intre în port, și lumea de-acolo vine să ne atace aci în radă. Și amiralul ceru binoclu, pe cînd dunga dintre sprîncene i se adînci profund.

Bărcile cu încărcătura lor multicoloră se apropiau de vase. Amiralul își șterse grăbit cu batista sticlele binoclului, își ascuți privirea ca atunci cînd trebuia să pătrundă zarea, să cuprindă silueta unui vas la orizont. Deodată păli. La barca din cap recunoscu perfect pe Eliza, nevasta lui... vedea bine pălăria ei cu voalul verde, care fîlfîia în vînt ca o flamură, jucînd în spirale grațioase în jurul fesului roșu al turcului de la cîrmă.

Cu mișcări stăpînite, cu buzele strînse, amiralul coborî scările dunetei, își scoase o țigară din portțabac, o aprin-

se cu un calm admirabil, trase cîteva fumuri adînci pînă în fundul pieptului și, demn, tăcut, trecu pe punte printre șirurile de ofițeri și marinari care-l priveau pe sub gene. Singur, închis în careul comandantului, aștepta.

Bărcile acostară la tribord — la scara de onoare. Doi ofițeri tineri, instalați pe treapta de jos a scării, ridicau cu grație pe sus doamnele și domnișoarele amorțite, care călcau stîngace pe puntea de lemn a vasului.

D-na amiral, salutînd voioasă șirul de ofițeri care-i făcuse front, spuse zîmbind :

— Ce credeați că n-o să avem curajul să venim pînă aci, să vă aducem noi escadra în port ? ! Și intră singură, calmă, drept în careul comandantului.

Tot grupul femenin s-a descompus, amestecîndu-se cu ofițerii răspîndiți pe punte. Vorbă, rîs, glume și exclamații. Fiecare se întreba ce va hotărî comandantul. Unii, care-l cunoșteau pe amiralul lor, asigurau că nici în ruptul capului nu va reveni el asupra unui ordin dat. Alții, oameni familiști, cu experiență, susțineau că de data asta amiralul va ceda contramandînd ordinul.

„Intră sau nu intră escadra în port ?“ se întrebau toți, așteptînd cu nerăbdare să le vie *Caietul de ordine* din careul comandantului.

Emoția creștea pe punte ; se aștepta rezultatul ca în ziua predării unui ultimatum.

În sfîrșit, un zbîrnîit strident de sonerie :

— Timonier ! *Caietul de ordine !*

Pe punte se făcu liniște desăvîrșită. Cu respirațiile stăpînite, toți așteptau.

— Atențiune la semnale ! tună vocea ofițerului de serviciu, spre executare.

„Toate vasele vor ridica ancorele ; intrînd în port, vor acosta la cheu !...“

„Libertate de manevră !“ fu ultimul semnal care se răspîndi în toată escadra.

Explozii de bucurie izbucniră pe toate vasele. Semnale de trompetă și de siflii, comenzi grăbite, strigăte întrerupte se auzeau peste tot :

„Ancora sus !“

„La posturile de plecare !“

„Mașina încet înainte !...“

Fiecare comandant se grăbea să pună în mișcare mai iute vasul ca să apuce a intra cel întîi în port. Numai amiralul nu mai apăru pe punte pînă a doua zi dimineață.

În port era sărbătoare. Ferestrele se deschideau, batistele fluturau prin balcoane, lumea se aduna pe cheu să primească escadra intrînd mîndră în port. Priviri curioase, cercetătoare, se schimbau între lumea de pe cheuri și cea care înflorea punțile vaselor în mers lin spre acostare.

Seara, la masă, în fața unei cafenele de pe cheu, doi ofițeri hazlii, cu halbele dinainte, vorbeau rîzînd cu poftă :

— Văzuși pe amiralul nostru că a închinat steagul, el care ne amețea cu veșnicul principiu al tacticei navale : „ordine“, „contraordine“, „dezordine“ ? !

INTRAREA CÎINILOR ÎN ANGLIA ESTE STRICT OPRITĂ

Ca un orb uriaş, dus de mînă de-un copil, aşa intrase pipăind vaporul nostru, remorcat pe-o noapte neagră, în port la Liverpool.

Dimineaţa, umezeala pătrundea pînă la oase. Puntea de fier — udă. Soarele invizibil, ieşit din mare, rămînea ascuns în pînza deasă de neguri fumegînde. Numai spre răsărit, o pată de un roşu-pal se întindea între cer şi apă, pe fundul orizontului de plumb.

Nimic nu era desluşit în jurul nostru. Portul plutea într-un nor de ceaţă groasă.

În lumina difuză, înecată în aerul saturat de vapori de apă, conturul formelor se ştergea ca într-o vagă pictură mînjită pe o pînză încă udă. Departe, pe cheiuri, gigantice clădiri, coşuri înalte, silozuri, antrepozite, gruie şi elevatoare, bizar îngrămădite, ca nişte fantome monstruoase, apăreau confuz prin ceaţă — se simţea la distanţă viaţa oraşului fantastic de fier şi de cărbune.

Prima noapte de port. Vaporul ancorat, la adăpost; dormisem tun, în linişte şi siguranţă. Ca prin farmec, la vederea uscatului, trecutul tot s-a şters din minte. Uitasem toate necazurile celor douăzeci de zile şi nopţi de drum chinuitor, pe apă. Uitasem furtuna din golful de Biscaia şi ceţurile din Canalul Mînecei. Numai trei zile erau pînă la Crăciun. De data asta se nimerise ca sărbătorile creştineşti să le facem şi noi după lege, pe loc, în port.

Scăpasem de provizie uscată, de carnea sărată la butoi, de pesmeţii pietroşi în care ne rupeam dinţii şi ne sîngeram gingiile. Cu o bucurie copilărească aşteptam cu toţii să călcăm pe uscat, să ne înfruptăm din bunătăţile şi darurile pămîntului dorit.

Pe bord, o veselie zgomotoasă. Toţi se pregăteau de debarcare, să guste din viaţa oraşului, nerăbdători, ca şcolarii în ajunul vacanţei de Crăciun.

Afară, la pompa de pe punte, se înghesuiau la spălat fochiştii, negri, cu braţele şi picioarele goale, tatuaţi de praful de cărbune. În postul echipajului, la prova, zăpăceală, gălăgie şi curăţenie generală. Hainele şi rufele se amestecau, scoase din sacii în cari marinarii îşi ţineau ghemuită toată zestrea lor.

În faţa unui ciob de oglindă doi ungători se îmbrînceau să-şi facă toaleta. Unul se chinuia să-şi radă tuleiele de barbă crescute în lungul drum pe apă. Altul, c-o perie de cizme, îşi netezea frezura. Crîmpeie de cîntece, strigăte, glume şi înjurături se ridicau de jos, din fundul vasului, pe tromba de ventilaţie, pînă sus pe punte, într-un bîzîit confuz, nepotolit.

Numai secundul, zis şi „Soacra vaporului", neprimenit, neras de la plecare, cu şapca lui veche, cercuită de galoane înverzite, trasă pe urechi, nu-şi găsea astîmpăr în aşteptarea inspecţiei vamale.

— Mai puţină gălăgie la prova şi lăsaţi scara din babord, că vine vameşul englez! tună vocea groasă a secundului.

După cîteva minute, barca vămei se opri la scară. Treptele de lemn, prinse în buloane, tremurau sub nişte tălpi late.

Vameşul englez, un colos învelit într-o haină de piele, buhăit, cu vîrful nasului roşu, cu ochii albaştri spălăciţi, călcă apăsat pe punte, mormăind ceva neînţeles printre dinţii care strîngeau o pipă înnegrită, de spumă de mare. Secundul nostru îl întîmpină c-un ceremonios: „*Good bye!*"

Pe masa din careul ofiţerilor erau aşezate după anumit rit, lîngă actele de bord, cerneală şi condeie, o cutie cu ţigări „Regale", brînză de Brăila, magiun de prune şi un clondir de ţuică de Văleni.

Secundul, vechi navigator, băgase de seamă că mulţi vamaşi englezi preferau la *breakfast*, dimineaţa, *ţuică*-

soda în loc de *whisky-soda*... și formele vamale se făceau cu mare înlesnire la vapoarele românești.

Secundul prinsese de la piloți și vameși vreo două cuvinte englezești, pe care le stropșea vorbind cu gura închisă, convins că poate pronunța c-un veritabil accent britanic.

— *All right* ! și umplu cu țuică un pahar mare de apă.

Englezul îl goli dintr-o dată, plescăi din limbă, închise o clipă ochii și întinse din nou paharul.

— *Delicious indeed ! Delicious indeed !*

Verificarea actelor de bord s-a făcut de mîntuială. Inspecția la magazii era de prisos. Proviziile noastre erau pe sponci.

La al treilea pahar veni și unul dintre ofițerii de punte. Spilcuit, ras proaspăt și pudrat, gata să iasă în oraș.

— Vezi ce oameni cumsecade sunt englejii, ce culantă e vama lor !... Nu ca la noi !... zise secundul înduioșat, cătînd cu ochii galeși la englezul care nu reușea să-și aprindă pipa stînsă de mult.

— Mai cu seamă cînd dă de gustul unei țuici bătrîne ca a noastră, adăugă ofițerul zîmbind pe sub mustăcioara lustruită de-un cosmetic parfumat.

Englezul se sculă greoi de pe scaun. Și după ce dădu pe gît, din picioare, încă o dușcă de țuică sifonată, se îndreptă spre ușă. Secundul se luă după el oferindu-i o cutie de țigări. Englezul silabisi pocit scrisul de pe capac : „Re-ga-le. R.M.S." și băgă cutia în buzunarul de la piept. La ușă întinse mîna solemn bucătarului, care aștepta cu lista de provizii. Miron, bucătarul vaporului, un bondoc cu fălci enorme, era gata de oraș, îmbrăcat elegant c-un palton lung de împrumut, c-o pălărie turtită, prea mică pe scăfîrlia unui cap rotund și mare.

După un *good bye* răgușit, englezul se îndreptă șovăind spre scară.

Dar, înainte de a păși pe treapta întîia, un lung și plîngător schelălăit de cîine răsună în tot vaporul nostru. Călcase pe coada lui Machi, cățelul răsfățat al bordului.

A fost un moment de panică.

Englezul greoi făcu un salt de elefant, împleticindu-se înapoi, pînă se propti cu spatele de balustradă.

— Oh ! *a dog* !... Oh ! *a dog* !... izbucni făcînd niște ochi mari.

Într-un tremur nervos începu să strige cuprins de furie, răstindu-se cu pumnii încleștați, cu ochii tulburi, cu fața-i roșie învinețită.

Secundul, care se repezise să-l susție, crezînd că a fost mușcat de cîine sau a căzut de apoplexie, căută să-l liniștească. Englezul strigă din ce în ce mai tare :

— Aveți un cîine la bord... și n-ați declarat nimic... *That is extraordinary*... un cîine viu, *a living dog* !... *No ! No ! impossible* !... în Anglia intrarea animalelor vii este strict oprită !... și englezul se năpusti în jos pe scară, oprindu-se grămadă în fundul bărcei.

După ce se rîdică în picioare, mai strigă o dată amenințător :

— Nimeni nu poate debarca !... așteptați pe loc autoritățile poliției portului !

— Să știți că o să avem de furcă. Javra asta de cîine ne-a făcut buclucul, zise rar și flegmatic șeful mecanic, Dimiu, zis și „Englezul", pentru că servise cîțiva ani pe un vapor englez.

Și pe cînd își răsucea tacticos o țigară groasă adăugă pe englezește :

— *The import of the dogs is strictly forbiden in England.*

— Cum vine asta pe limba noastră ? întrebă șeful de echipaj.

— Adică : „Intrarea cîinilor este strict oprită în Anglia". Asta orice marinar care se respectă trebuie s-o știe. Cum dracu nu v-ați priceput să închideți cotarla asta, cînd știați că vine vama la bord ? O să ne frece urît englezul. I-am căzut în labă.

*

Căpitanul vaporului, închis în turnul lui de fildeș, izolat în cabina de sus de pe comandă, lîngă camera de hărți, habar n-avea de ce s-a întîmplat pe punte. Dase ordin, ca de obicei, după sosire, să nu-l supere ni-

meni. Avea și el drept la un pic de odihnă după atîtea nopți în care abea ațipea îmbrăcat.

Dar ordinul nu s-a putut respecta pînă la urmă. Prea grave urmări putea să aibă conflictul dintre Machi și vama engleză. Cazul fu adus la cunoștința căpitanului, care se găsea în baie, plutind cu voluptate în apa călduță, pentru a-și dezmorți încheieturile prinse de un vechi reumatism.

Cînd auzi că se așteaptă sosirea autorităților și că legătura cu uscatul e oprită, căpitanul, foc de mînie, ieși din apă, roșu ca un rac fiert, și, numai în halatul de baie, coborî în goană scările pe punte.

Om bun, dar iute la mînie, căpitanul să aprindea răpede, tuna și fulgera, dar se stingea degrabă.

— De ce n-am fost anunțat pe loc, înainte de a pleca englezul de la bord ? Pentru ce nu s-a închis cîinele cînd știați că vine vama ? Să se pregătească gruiele pentru descărcarea mărfei ! Să se ridice flamura de chemarea pilotului !

O șalupă cu pavilion englez se îndrepta cu toată viteza înspre vaporul nostru. Abia atunci căpitanul își dădu seamă că nu poate primi autoritățile engleze în halat de baie. În cîteva salturi, sui scara spre cabină, să-și schimbe ținuta.

Din șalupa căpităniei portului se ridică un tînăr ras, uscat și rigid ; păși solemn pe punte, cu mîna dreaptă la viziera șepcei.

— Aș vrea să vorbesc personal cu d-l căpitan al vaporului românesc.

— Imediat. Poftiți în careu.

În așteptare, secundul se încercă să-l ispitească pe englezul care se ținea înfipt și mut. După obicei, îi oferi țigări „Regale" și țuică de Văleni. Englezul mulțumi, dar refuză net orice tratație, ceea ce făcu pe secund să cugete în sine : „Ăsta desigur că face parte din vreo societate de temperanță... englezul ori bea prea mult, ori nu bea deloc".

Cînd apăru căpitanul, englezul, în picioare, grav, măsurat, începu să vorbească :

— Sunt delegat de către *harbour master* (căpitanul de port) ca să mă ocup de cazul d-voastre. Ați introdus

în apele teritoriale de sub suveranitatea britanică un animal, fără să-l declarați măcar autorităților vamale. Orice navigator trebuie să știe că importul animalelor vii este strict oprit în Anglia. Faptul este regretabil și foarte grav. Legile engleze sunt foarte severe pentru asemenea contravenții.

— Dar n-a fost nici o intenție. Faptul se datorește numai neștiinței, îi răspunse căpitanul într-o englezească destul de corectă.

— Legile engleze trebuie să fie cunoscute de navigatorii tuturor mărilor, îl întrerupse englezul, c-o vădită mîndrie.

— Ei bine, vom plăti imediat amenda cuvenită pentru ca vaporul să nu sufere întîrzieri la descărcarea mărfei.

— Tocmai aci e partea delicată. Pe lîngă sancțiunea care fatal va urma, vaporul nu poate opera pînă ce nu se pronunță autoritatea sanitară a portului. Vaporul trece în carantină. Comunicația cu uscatul — interzisă.

— Cum — izbucni căpitanul — d-voastră împiedecați operația vaporului pentru un cîine ? Asta nici într-un port din lume nu se poate întîmpla. Eu nu pot considera această procedare decît ca o șicană ce se face unui vapor românesc. Și mă voi plînge consulatului de aci și legației noastre de la Londra.

Fără să clipească, fără să-și schimbe tonul, englezul îi ripostă scurt :

— Asta o consider ca o ofensă adusă autorităților portului. Corect și rece, englezul părăsi vaporul cu mîna la viziera șepcei.

— Popor tîmpit, domnule căpitan, englejii ăștia, dacă opresc ei descărcarea vaporului pentru un cîine, zise secundul ca să-l mîngîie pe căpitanul care se frămînta iritat, neștiind cum să iasă din încurcătura în care intrase.

*

Pe bord, consternare generală. Nimeni nu putea debarca. Ce-i de făcut ?

Numai Machi, neștiutor de soarta care-l aștepta, se gudura cochetînd cu marinarii de pe punte.

Mai pe toate vapoarele de mare trebuie să fie şi cîte o pisică. Noi avusesem un motănaş alb, care căzuse răpus într-o luptă cu şobolanii bătrîni, stăpînitorii întunecimelor hambarelor vaporului nostru.

În loc de pisică, aveam un cîine slut şi zburlit, care răspundea la numele de Machi.

Al cui era? Cine îl botezase c-un aşa nume? Nimeni nu ştia. Deşi nu era trecut în *Rolul de echipaj*, Machi îşi îndeplinea foarte conştiincios serviciul pe care şi-l alesese singur. Făcea pe ajutorul gardianului de noapte, în tot timpul cît vaporul sta ancorat în port. Nimeni nu intra la bord şi nici o barcă nu se apropia fără ca Machi să nu vestească, în limba lui, pe marinarul de gardă.

Uneori, în nopţile reci şi umede, ţinea locul gardianului, care părăsea postul, aţipind înăuntru, la căldură.

Iarna, cătîndu-şi un culcuş prin locuri călduroase, Machi năpîrlea regulat; prăjindu-şi pielea în dungile făcute de tuburile de la calorifere, ajungea vărgat ca o zebră.

Deşi nu era de soi, un cîine pripăşit, Machi era răsfăţat şi îngrijit cu dragostea pe care de obicei o au marinarii pentru cele cîteva vieţuitoare ce împart cu ei aceeaşi viaţă monotonă pe drumurile pustii ale mărei.

*

Înainte de masă, o şalupă cu pavilion galben, de la Serviciul sanitar, aduse la bord pe veterinarul portului.

Un englez scurt, rotund, c-un cap de buldog, cu nişte dinţi rari, intră surîzător pe punte.

— *All right !...* aveţi aci un animal indezirabil şi suspect. Aş vrea să fac şi eu cunoştinţă cu el. Să-l examinez numai două minute.

Secundul dădu ordin să fie adus cîinele la faţa locului.

Machi, de obicei blînd şi prietenos, de data asta se arăta ostil şi încăpăţînat. Pătruns parcă de un presentiment, se opunea cu îndîrjire. Înţepenit pe picioarele dinainte, se încovoia şi mîrîia zburlindu-se. Doi marinari îl aduseră mai mult tîrîş pe punte.

Veterinarul îşi încălică pe nasul lui scurt şi gros, ca un picior de marmită, o pereche de ochelari enormi, fixîndu-şi privirea asupra cîinelui apucat de-un tremur nervos, ca un inculpat în faţa judecătorului de instrucţie.

— O!... asta-i ceva rar, exclamă englezul uimit. E un adevărat pui de zebră... şi întinse mîna ca să arate dungele regulate de pe spinarea cîinelui.

Machi, cu ochii ţintă în sticlele ochelarilor, îşi zgîrci trupul încordat şi clănţăni fioros, arătîndu-şi colţii. Englezul se dădu cu prudenţă înapoi, privind curios la Machi ca la un animal feroce de-o specie rară.

Mecanicul-şef, abea stăpînindu-şi rîsul, lămuri transformarea cînelui în zebră. Ca să se încălzească, Machi se lipise de radiatorul caloriferului, care-i pîrlise blana făcîndu-i dungi regulate în lungul trupului.

— E cîine veritabil românesc? întrebă veterinarul scoţînd un carnet din buzunar.

— Da.

— Cum se numeşte rasa asta?

Căpitanul, dînd din umeri, se întoarse spre secund; secundul întrebă din ochi pe mecanic; mecanicul răspunse scurt:

— Ce rasă? O javră!

— Javră, pronunţă rar englezul şi se grăbi să noteze în carnet.

— Cum să scrie cuvîntul acesta?

— Cum se pronunţă, îi răspunse serios căpitanul.

Englezul se arăta foarte bucuros, încredinţat că a învăţat ceva nou... o rasă nouă de cîini pe care n-o mai întîlnise pînă atunci.

— Care este genealogia acestui cîine? Ce origină? Ce ereditate? Cine au fost părinţii lui? Şi englezul înşiră un interogator la care nimeni nu-i putea răspunde.

— Cum — făcu el mirat — în România nu se fac acte, nu sunt registre de starea civilă a animalelor? Pe ce documente se pot stabili rasele şi speciile de animale la d-voastră?

— Numai pentru caii de curse avem un control, răspunse căpitanul.

— Cum, și cîinii nu se bucură de nici o atenție în România ?

Și englezul, deși nu avea nici un act la îndemînă, se încăpățîna să stabilească numai prin observația ochiului său experimentat spița neamului din care cobora Machi.

După ce dăscălecă și încălecă de cîteva ori ochelarii de pe nas, zise grav și pedant :

— E un *griffon* degenerat, combinat c-un *braque*... deși botul e de șacal și urechile de lup de Australia, tipul *canis domesticus borealis*. Și cum Machi, nervos și bănuitor, își ciulea urechile la fiecare vorbă ce auzea, arătîndu-și mereu colții, englezul, care nu-l slăbea din ochi, zise după un moment de reflecție :

— Totuși este un mare dezacord între sistemul dentar și cutia craniană... e un caz foarte curios... și un produs rar.

— Ce regim alimentar are ? Care e baza alimentației lui ?

— Mănîncă de toate, ce-i cade și lui de la bucătărie, răspunse secundul.

— În tot cazul animalul trebuie imediat izolat în boxă. Regimul carnat este cu desăvîrșire interzis. Să i se dea cît mai multă apă de băut pînă i se va face analiza sîngelui. Să i se ia temperatura de trei ori pe zi.

Căpitanul găsi momentul să intervie :

— Cred că nu-i cazul ca vaporul să fie împiedicat ca să-și descarce marfa din cauza unui cîine ?

— D-voastre trebuie să aveți pacientă, noi avem răspunderea. Așteptați analiza laboratorului, care se va prezenta în curînd.

Căpitanul, care simțea că nu se mai putea stăpîni, intră indignat în careu fără să mai scoată o vorbă.

Pe cînd se afla la birou, întocmind o scrisoare către consulat, i se anunță sosirea agentului de vapoare, care trebuia să pregătească descărcarea mărfei.

— Adă-l imediat aici !

— Cică n-are voie cu nici un chip să calce pe bord. Numai din barcă poate vorbi, spuse marinarul de gardă.

Enervat, căpitanul trînti tocul pe birou și ieși pe punte.

— E un adevărat scandal cum ne tratează autoritățile portului. Unde s-a mai pomenit ca pentru o javră de cîine să împiedici operațiile unui vapor în port. D-ta ești dator să intervii imediat cu toată energia.

Agentul, un levantin poliglot, mai mult grec decît englez, în picioare, din barcă, vorbea într-o italo-românească stricată, respectuos, la prova bărcei.

— *Ma*, ce se faco eu ? Dacă nu mi se anunțato la tempo... acum este *tropo tardo*... pacienta... cu englezi no potem joca cumo la Oriento. Cu zoru no merge la ei... pacienta... în cazo de forța-majora...

— Ce forță majoră, domnule — îl întrerupse căpitanul crunt — dacă ne pomenim c-un proces de daune la Tribunalul maritim ?

Agentul nu mai putea răspunde ; pierzîndu-și echilibrul, căzu în fundul bărcei. Șalupa sanitară trecuse cu viteză, făcînd valuri în drumul ei spre scară.

Un bătrîn mărunțel, cu ochelari negri, c-o trusă mare subțioară, păși delicat, în vîrful picioarelor, pe punte.

Medicul portului venise să examineze personal echipagiul vasului românesc.

Căpitanul încercă să protesteze :

— Avem deja libera practică. La sosire am arătat patenta de sănătate ; este netă, doar nu venim dintr-un port contaminat.

Doctorul îl întrerupse cu blîndețe, desfăcîndu-și trusa cu numeroase și diverse instrumente medicale :

— O vizită medicală niciodată nu strică... e mai bine să se facă...

Secundul schiță un semn către șeful de echipaj.

Un fluierat prelung și un glas tunător răsună în tot vaporul :

„Echipaj la pupa, pe borduri !"

Într-o vînzoleală și un iureș zgomotos, pe punte, se adunau marinarii și fochiștii, ieșiți de prin toate găurile vaporului, înșirîndu-se pe borduri. Și vizita medicală începu.

Răbdător, meticulos, doctorul îi asculta, îi pipăia pînă la piele pe fiecare om. Parcă simțind nevoia unei justificări, el începu să înșire o serie de teorii, desfășurîndu-și întregul lui bagaj medical asupra turbărei.

— Trebuie să știți că pe teritoriul britanic nu există această groaznică maladie, grație controlului strict pe care îl aplicăm. Agentul contagios este un microb special, aflat în sistemul nervos, în glandele salivare și în substanța cerebrospinală a animalului. Să știți — se adresă el către căpitan, cu degetul ridicat — inoculația se poate face și numai prin balele animalului. Microbul încă nu s-a putut izola cu toate încercările lui Pasteur. E drept că nu avem un tratament curativ, dar avem unul preventiv.

Deși căpitanul, plictisit, intrase în careu, doctorul continuă explicările despre supraexcitabilitatea senzitivă și senzorială, dezvoltînd pe larg părerile sale personale asupra injecțiilor subcutanate.

*

Pînă seara a lucrat lemnarul vaporului, ca să transforme o veche cușcă de găini în boxă pentru Machi.

Răsfățatul bordului, nedeprins cu asemenea tratament, se opunea cu îndărătnicie să intre în noua locuință ce i se pregătise; a trebuit să fie introdus cu forța.

Nedumerit, fără să știe cu ce greșise el celor cari altădată îl mîngîiau cu drag, Machi privea printre gratii c-o licărire disperată în ochii lui sticloși. Se ghemuia tremurînd, se zbătea lătrînd furios, pînă obosea căzînd moale, într-un scîncet jalnic, dureros, ca un plîns înăbușit.

Noaptea era un chin. Nimeni nu putea închide ochii de urletele lui. Pe bord era revoltă generală. Toți înjurau și afuriseau javra asta pentru care era consemnată toată lumea la bord. Numai Miron, bucătarul, nu-și părăsea prietenul. Îi aducea cîte un codru de pîine, cîte-un ciolan de ros. Și uneori, pe ascuns, îi da drumul din cușcă. Îl scărpina, îl mîngîia de-a lungul spinărei și-l gîdila la rădăcina urechilor lui blegi. Machi, recunoscător, emoționat, se gudura tăcut și lipea botul de mînele stăpînului, privindu-l țintă în ochi; părea că se forțează ca să-și exprime întreaga lui iubire.

*

A doua zi dimineața se prezentară la bord doi englezi din partea laboratorului de analize. Pe cînd își deschideau cutia cu instrumente, Machi, bănuitor, îi pîndea rotindu-și cu ferocitate ochii lui iscoditori. N-a fost chip să pună nimeni mîna pe el; a trebuit să-l cheme la urmă pe Miron. El numai știa să-l domolească.

Înțepat în pulpă, Machi zvîcni în spasmuri, pînă ce englezul izbuti să-i ia cîteva grame de sînge pentru analiză.

Căpitanul dase ordin de dimineață să se ridice flamura pentru chemarea pilotului la bord. Voia să schimbe ancorajul, mai aproape de silozuri, în vederea descărcărei vaporului. O șalupă de la căpitănia portului se apropie fără să acosteze. Pilotul strigă prin megafon:

— Vaporul este în carantină. Nu puteți mișca pînă la noi ordine! Ridicați pavilionul galben de carantină!

Căpitanul, făcîndu-se că nu aude, se urcă furios pe puntea de comandă. Se încăpățînase, hotărît să plece singur, fără pilot.

— Mașina e sub presiune? Gata de ridicat ancora!

Și vințul din prova începu să zbîrnîie în scrîșniri sacadate. După cîteva minute ancora era sus.

„Foarte încet înainte!"... Greoi, vaporul se clinti alunecînd lin spre cheul din față.

Abia făcuse helicea cîteva tururi cînd se zări aceeași șalupă venind spre noi cu toată viteza.

— *Stop! Roumanian steamer!*... ancorați la loc... respectați regulamentul portului!... răsună o voce poruncitoare din pîlnia unui megafon.

Căpitanul trînti înciudat binoclul de balustradă și strigă la secund să vie să ia comanda vasului.

Intrat în birou, așternu la iuțeală un protest energic către Consulatul român, împotriva autorităților portului.

*

După-amează, consulul român se prezentă la bord: Un mare negustor englez, retras din afaceri, era investit cu înalta competință de consul onorific al Regatului Român. Nu-i vorba că plătea uneori cam scump onoarea asta. Pe capul său veneau toți marinarii ce dezertau de

pe vasele românești, vagabondînd în căutarea mijloacelor pentru repatriere.

Consulul, un bătrîn respectabil, în jachetă pe talie, cu rozeta Coroanei la butonieră, cu pantaloni călcați pe dungă, păși solemn pe punte, cu pălăria în mînă.

Căpitanul îi ieși înainte. C-o rece politeță îi înșiră toate șicanele făcute de autoritățile portului englez.

Bătrînul ascultă, calm, imobil, pînă la capăt.

— Vă stau la dispoziție — începu el surîzînd cu blîndeță — dar trebuie să aveți paciență și sînge rece în asemenea dificile situații. La noi se aplică legile cu mare strictețǎ... trebuie să știți că importul animalelor vii este cu desăvîrșire interzis în Anglia. Nu i s-a permis nici chiar preagrațioasei d-voastre regine, nepoata regelui Eduard, să intre cu un cîine pe teritoriul britanic. Numai animalele tăiate pot fi introduse la noi.

— Va să zică — îl întrerupse căpitanul c-un surîs amar — dacă era tăit cîinele, nu pățeam nimic. Să-l tai atunci și să se termine odată toată comedia asta care m-a adus la desperare.

— A! făcu bătrînul, zîmbind cu indulgență, desigur... dar acum e prea tîrziu, faptul e consumat. Dacă vama îl găsea gata tăiat, n-avea nimic de obiectat. În China sunt anume măcelării pentru carne de cîine... Trebuie să știți că la noi de mulți ani se lucrează pentru ameliorarea raselor de animale. Și dacă n-am lua măsuri așa de drastice s-ar strica rasele, ar degenera diferitele specii selecționate. De aceea nu-i permisă intrarea animalelor vii.

— Dar puricii și ploșnițile tot tăiate intră în Anglia? întrebă rîzînd căpitanul, pentru a-și uita necazurile care-l rodeau.

— A!... vedeți... că aceste mărunte animale ne vin numai prin contrabandă, și bătrînul, făcînd un haz nespus, ștergîndu-și c-o batistă parfumată colțul ochilor cari lăcrămau de veselie: Am remarcat de mult că românii au humor, dar păcat că sunt prea nervoși, sfîrși el pregătindu-se de plecare.

Afară pe punte, cu pălăria în mînă, salută solemn bordul aruncînd o privire discretă spre pupa, unde fîlfîia în vînt pavilionul românesc.

Căpitanul se mai potolise. Cu țigara între buze se plimba singur pe punte. Pe cînd își repeta mereu în gînd vorbele bătrînului simpatic... „paciență, sînge rece..." observă la prova un grup de marinari strînși lîngă cușca lui Machi. Se distingea la mijloc o femeie înaltă, într-o manta de ploaie, în mînă c-o geantă de voiaj. Nedumerit, curios, făcu semn secundului să vie.

— Dar asta de unde a apărut aici? După geantă pare c-ar fi o moașă. Asta ne mai lipsea acum... să primim și inspecția moașelor pe bord.

— Nu-i moașă; o englezoaică misionară de la societatea de protecție a animalelor.

— Ei, comedia dracului, și ce vrea nebuna asta de la mine?

— Nimic. Cică a aflat de cazul de la vaporul românesc și a venit să facă propagandă pentru protecția cîinilor.

Englezoaica, o bătrînă candidă, uscată ca o scîndură de stejar afumat, vorbea blajin, c-un fel de grație în privirea ochilor ei albaștri de faianță. Își desfăcuse pe punte geamandanul burdujit de reviste și broșuri de propagandă.

Marinarii căscau gura fără să înțeleagă ce vorbea cu mecanicul-șef, care o asculta cu atenția încordată. Unii își dădeau ghionturi și făceau cu ochiul, măsurînd-o din cap pînă la picioare. Și toți îi admirau încălțămintea solidă, englezească. O pereche de bocanci enormi, impermeabili, cu talpă de două degete grosime.

Ea, fericită că a găsit măcar un om pe vapor s-o înțeleagă, nu-l mai slăbea explicîndu-i scopul și idealul ocrotirei animalelor... „frații noștri minori".

Îi vorbi de toate animalele în general, și în special de cîine, cel mai credincios tovarăș al omului. Și astfel mecanicul-șef află o sumă de lucruri interesante de care nu avea idee. Se instrui prin propagandă, în cîteva minute, asupra artei heraldice, aflînd că, pe armuri, cîinele, foarte des întîlnit, simbolizează fidelitatea, vigilența și afecțiunea.

Cu această ocazie află și cum s-a făcut lupul cățel. Englezoaica îl lămuri cum s-a domesticit acest animal încă din epoca cuaternară, căci s-au găsit în păturile

acestei epoci oase de cîine amestecate cu urme de-ale industriei omului primitiv.

. . . .

Şi la plecare, propagandista împărţi cîteva teancuri de broşuri şi cărticele. Marinarii cătau la ele ca mîţa în călindar. Dar le-au primit bucuroşi că erau pe degeaba ; aveau şi poze de animale şi desemne de obiecte pentru uzul şi bunul trai al animalelor : umbreluţe şi capişoane cu urechi pentru cai, îmbrăcăminte, botniţe şi galoşi pentru cîini.

Cîţiva s-au şi grăbit să desprindă foile cu poze, ca să le pună în perete, deasupra patului, în cabinele din prova.

*

Ultima vizită în ziua aceea a fost a unui domn grav, îmbrăcat în negru. Din capul scărei a întins un plic mare sigilat, plecînd repede după un ceremonios salut. Secundul, curios, întoarse plicul de cîteva ori pe-o parte şi pe alta. Nerăbdător, îl duse căpitanului ca să dezlege enigma închisă acolo.

În nimbul unui nour de fum de tutun, căpitanul, în pijama, instalat la birou, lucra intens la un memoriu documentat pentru Legaţia din Londra, arătînd pe larg dificultăţile ce întîmpină vasele cu pavilion român în porturile engleze.

— Deschide-l şi vezi ce spune în el, zise căpitanul distrat, de frică să nu-şi rupă firul ideilor ce le aşternea cu iuţeală pe hîrtie.

Secundul se încurcă în traducere şi nu reuşi să dezlege enigma englezească ce o avea sub ochi.

— Parcă ar fi... aşa ceva... ca un fel de anunţ de înmormîntare.

Căpitanul tresări :

— Ce înmormîntare, omule, dă-o încoa ! şi-i smunci scrisoarea din mînă, citind-o dintr-o dată :

„Păstraţi memoria celui mai fidel tovarăş al omului..."

Era o ofertă foarte avantajoasă din partea antreprizei cimitirului de cîini al oraşului Liverpool.

— Asta-i culmea... trebuia să am a face şi cu pompele funebre pentru cîini. Şi căpitanul rupse plicul în bucăţele strigînd în gura mare : Să mă lase toată lumea în pace... dispune d-ta cum crezi de vapor ! Nu vreau să mai ştiu nimic din ce se întîmplă pe bord... lăsaţi-mă că simt în adevăr că turbez !

*

Sfintele sărbători ale Crăciunului ortodox — în anul acela de tristă memorie — le-am petrecut tot în carantină.

Pe bord, o jale de cimitir.

Comunicaţia cu uscatul — cu desăvîrşire întreruptă. Şalupele, bărcile din port se fereau ocolind pe departe vaporul nostru.

De pe puntea altor vase, de pe cheuri, se îndreptau, de la distanţă, binocluri, lunete, înspre noi — să vadă ce se mai petrece pe bordul vaporului suspect.

— Ce dracu, parcă am fi ciumaţi, zise un ofiţer mai tînăr.

— Nu ciumaţi... turbaţi... îl corijă mecanicul-şef, calm, flegmatic totdeauna, ca un englez de sînge.

„Ce suntem noi de vină să stăm închişi la bord ca într-o puşcărie ?"

„De ce să suferim cu toţii din cauza unei haite pripăşite pe vapor ?"

Urgia toată se descărcă pe capul lui Machi, vinovat de toată umana suferinţă închisă între pereţii vaporului în carantină.

Numai bucătarul Miron îi ţinea parte oropsitului prizonier.

— Măi fraţilor, da' ce-i de vină o biată vietate ce nu poate vorbi, să fie închisă în cuşcă între gratii, ca fiarele sălbatice ?

Pe bord, într-o continuă enervare, certuri iscate din senin ajungeau aprinse duşmănii între oameni cari trăise frăţeşte altădată.

Căpitanul, care de obicei în zilele de sărbători se cobora în careu şi sta în capul mesei între ofiţerii lui, de data asta nu se arătă deloc. Rămase invizibil, închis şi taciturn.

Numai prin *Caietul de ordine* își afirma suveranitatea pe bordul vaporului suspect.

Și toți descifrau cu groază scrisul acela nervos și încîlcit :

„Să se facă o anchetă severă pentru a se stabili a cui este cînele. Cine l-a introdus fără aprobare pe bord !

Vinovatul va fi amendat și debarcat în primul port românesc !

Cînele va fi aruncat în mare îndată ce vom ieși din apele teritoriale engleze !"

Noroc că ancheta, deși foarte severă, n-a stabilit nimic. Niciodată nu s-a știut al cui era Machi. Nici cine l-a adus, nici data îmbarcării sale.

Căzut parcă din cer. Fără stăpîn.

Cînele vaporului.

Un cîne al nimănui și al nostru, al tuturor cari trăiam alături pe aceeași parcelă plutitoare dezlipită de țară, cu menirea de-a rătăci în depărtări pe ape.

*

A treia zi de Crăciun i-a venit căpitanului notificarea sancțiunilor :

Amendă pentru că n-a declarat cîinele.

Amendă pentru ofensă adusă autorităților portului în exercițiul funcțiunei.

Amendă pentru călcarea regulamentului portului schimbînd ancorajul fără pilot.

Plata în lire engleze se ridică la o sumă considerabilă.

— Dacă ne-o merge tot așa, isprăvim banii.

— Te pomenești că ne sechestrează vaporul, zise îngrozit secundul.

Al doilea ofițer, mîndru de cultura maritimă proaspătă care o poseda, îl întrerupse prompt :

— Vapoarele proprietate de stat nu pot fi sechestrate, conform Dreptului maritim internațional.

Numai pe timpul mesei limbile se mai dezlegau și se uita necazul în hazul unor glume, aceleași repetate în fiecare zi :

„Dacă l-am lua pe Machi de-un picior și l-am arunca în apă, n-am sfîrși oare tot scandalul ăsta ?"

„Dacă legile engleze permit intrarea animalelor tăiate, n-ar fi o soluție să-l tăiem pe Machi, să-l punem la cuptor în loc de purcel de Crăciun ?"

Și masa se sfîrșea întotdeauna cu o părere de toți împărtășită :

„Englejii, domnule, sunt un popor tîmpit dacă fac atîta scandal pentru o javră de cîine."

*

După a șasea zi de carantină, vaporul fu dus la silozuri pentru descărcarea mărfei. Echipajul avea voie să debarce la uscat. Marinarii zburdau de bucurie. Numai calvarul căpitanului nu se sfîrșise încă. O telegramă urgentă venise din țară :

„Raportați imediat motivul oprirea descărcarea vapor — conflict diplomatic.

Direcția S.M.R."

Căpitanul rămase trăsnit. Își plimbă lin mîna pe frunte și la tîmple. N-a comunicat nimic în țară din toată pățania prin care trecuse. De unde putea să știe Direcția ce i s-a întîmplat ? Rămase pe gînduri. N-avea superstiții. Totuși îl încerca o vagă idee ; parcă era ceva făcut, o forță ocultă și fatală care i se pusese în cale pe tot timpul acestei călătorii.

A doua zi, după o discretă anchetă făcută de secund, misterul s-a dezvelit complect. Unul din ofițerii tineri, chiar din prima zi, expediase o scrisoare în țară, fratelui său, corespondent la *Dimineața*, în care îi descria pățania vaporului ținut în carantină. După prima informație apărută, alte ziare din opoziție, cu obișnuita perfidie, comentară faptul, întrebînd guvernul ce fac reprezentanții noștri consulari și diplomatici față de interesele lezate ale vaselor noastre de comerț.

Urmară pe *Caietul de ordine* alte severe dispoziții, cu privire la informațiile care se transmit de pe vapor fără știrea și aprobarea căpitanului. Ofițerii bordului semnară de vedere.

Descărcarea vaporului era pe sfîrșite, cînd apăru pe punte un tînăr elegant, învelit într-o manta-raglan, în

cap c-o șapcă englezească, întrebînd de căpitan într-o românească franțuzită.

Era un român, secretarul de legație, venit direct de la Londra. Îl trimisese de urgență ministrul plenipotențiar să cerceteze cu discreție cazul vaporului român la fața locului.

Secretarul îl puse imediat în curent pe căpitan de felul cum comenta cazul presa din țară, și cît de „ambetat“ era ministrul său de conflictul diplomatic provocat de un *pauvre petit chien*.

Secretarul părea foarte satisfăcut de misiunea delicată ce-i încredințase Legația română din Londra, căci avea ocazie să cunoască și Liverpoolul. Se instală destul de confortabil în cabina ce îi era pusă la dispoziție.

Masa o lua sus la căpitan. Citea regulat, cu mare atenție, *Figaro* și *Le Temps*, pentru a fi la curent cu mișcarea politică și diplomatică mondială.

Ofițerul, cel care făcuse pozna cu scrisoarea, de loc din București, susținea că secretarul de legație era de foarte bună familie, nepotul președintelui Senatului, și pentru că pierduse mari sume la „Intim-Club“, familia stăruise să-l scoată din mediul bucureștean și să-l trimită într-un post diplomatic la Londra.

Secretarul a locuit la bord pînă în ziua plecării vaporului din port.

*

Plecasem.

În urmă, pămîntul britanic se ștergea încet, topindu-se în ceață.

Înainte, oceanul cenușiu se întindea pustiu sub norii de aramă, mînați de un vînt de gheață.

Vaporul gonea mereu spre sud, zorit parcă s-ajungă la căldură, să vadă iar lumina ; — trăisem fără soare, în penumbră, înväluiți în pînzele de cețuri ale apelor de nord.

Pe drum, în larg, urma viața de bord, aceeași și tot aceeași, monotonie egal împărțită în zile și nopți, în carturi, în ore de somn și de serviciu.

Eram de mult în larg.

Condamnatul fusese scos din cușca lui cu gratii. Momentul fatal însă mereu se amîna.

În *Caietul de ordine* scria că în larg să fie executat. Dar nu era precis în care loc anume de pe glob urma ca Machi să fie înghițit de valurile Oceanului Atlantic.

În taină, un complot părea că se urzise în scoica asta pierdută între cer și apă, în căminul plutitor care închidea în el o lume în miniatură. Pe bord se stabilise parcă o înțelegere tacită. În timpul zilei, Machi nu apărea pe punte. Noaptea se ghemuia afară lîngă omul de gardă de la prova. Miron, bucătarul, îi căra mîncare pe ascuns. Toți îl păzeau și-l doseau c-o grijă părintească. Și cînele părea că înțelege singur că-i e oprit să iasă la iveală. Nu mai lătra deloc. Gemea numai adesea, încet, pe înfundate, cuprins de mulțumire cînd își simțea spinarea mîngîiată de marinarii cari veneau de afară uzi, rebegiți de frig, cu mînele înghețate.

Pe-o noapte întunecoasă, cînd picături de ploaie — halice reci — cădeau pe puntea goală, căpitanul intrase pentr-un moment la adăpost. În careu, lumină slabă, caloriferul sfîrîia deschis, uitat în colțul lui.

Pe cînd își întindea mînele amorțite înspre radiator, căpitanul simți prin întuneric ceva moale mișcînd jos, la picioare. Se apleca să pipăie... și tresărind se trase înapoi. Două lumini sclipeau în fața lui.

Erau ochii lui Machi.

Bănuitor sta cînele cu burta lipită de pămînt, și ca un vinovat, cu botul întins pe labe, căta rugător cu ochii țintă în ochii stăpînului atotputernic.

Îl recunoscuse. Înduioșat, căpitanul simți nevoia să-l pipăie și să-l alinte, ca pe un copil iubit pe care de mult nu-l mai văzuse.

— Machi !... săracul Machi... Ce-i cu tine, mă ?... Cățelul tatei... Machi... Și căpitanul aplecat, sprijinit pe un genunchi, strîngea la piept capul cîinelui. Îi trăgea spre bot urechile flocoase și îi ștergea cu ele ochii umezi. Și mîngîia trupul cald.

Îi scărpina spinarea și burta moale care se strîngea de plăcere.

Mut, înțelegător, Machi își freca labele de hainele ude, lipindu-și botul cu recunoștință de mîinele acelea

reci, pe care le dezmorțea cu limba lui roză și caldă — iar pămătuful lui de coadă se balansa în cadență, ca un pendul în perpetuă mișcare.

Ieșind din careu, căpitanul își frecă mulțumit mîinele încălzite. Nu-l văzuse nimeni.

A doua zi tot echipajul află cu bucurie că Machi fusese grațiat.

Căpitanul, intrînd în camera de hărți, găsise pe birou *Caietul de ordine* deschis.

În interesul strict al disciplinei de bord, el socoti înțelept să anuleze un ordin scris de mîna lui, rămas fără să fie la timp executat. Și în loc să dea un contra-ordin, cu un creion albastru tăie acele rînduri cari închideau în ele cruda sentință de moarte a unui inocent.

*

Intram în Gibraltar.

O dimineață albastră. În zare scînteia Mediterana calmă. Și soarele, așteptat de-atîta vreme în drum, răzbise printre nouri măreț, strălucitor. Toată lumea afară admira escadra engleză care evolua în larg.

Machi, nebunatic, se zbenguia pe punte cătînd să prindă cu dinții pe un fochist, care umbla cu urechile de la bocanci afară.

În ușa bucătăriei, Miron, c-o cratiță în mînă, ieșise ca să privească în zare — lui nu-i trecuse încă necazul pe engleji — și arătînd cu cratița înspre escadră, el zise în gura mare cu un profund dispreț :

— Iaca !... na !... și englejii ceia... poftim... cică-i Mare Putere... cum nu le-a fost rușine să-și puie mintea c-un animal ca Machi... un biet cățel nevinovat...

EUROPOLIS

...acolo unde bătrînul
DANUBIU își pierde și apa
și numele în mare...

CAPITOLUL I

Ziua și noaptea se lucra la încărcarea vapoarelor. Numai în miezul zilei portul era mort. Sub ploaia de aur a soarelui de vară, natura întreagă dormea moleșită. Nici o adiere, nici un semn de viață. Pămîntul și apa, oameni și animale cădeau parcă deodată într-o adîncă letargie. Nici o viețuitoare nu mai mișca pe cheiurile înfierbîntate. Cînd soarele ajungea la zenit, portul mut, poleit într-o lumină orbitoare, părea în arșița zilei un oraș mort, adormit printr-o vrajă, petrificat de veacuri — un oraș fantomă.

O pulbere vaporoasă vibra în unde, plutind în zare ca o muselină transparentă. În rada portului, departe, sub un cer de porțelan, două vapoare negre zăceau ancorate, fixe, ca niște jucării țintuite pe marea netedă, albă, sclipitoare ca o placă de mercur.

Lungiți la rînd, sub peticul de umbră la baza piramidei de bulgări de cărbuni, dormeau doborîți hamalii, negri, pe jumătate goi.

În dreptul vămei, lîngă ghereta care da o iluzie de umbră, un grănicer la post pirotea în picioare rezemat de armă.

Cafeneaua din fața debarcaderului era goală.

Afară, sub pînza de barcă întinsă în chip de tendă, erau înșirate cîteva mese de lemn văpsite în verde.

Stăpînul cafenelei, căpitanul Stamati Marulis, învins, ațipise și el pe un scaun, scăpînd din mînă gazeta favorită : *Patris*.

Un singur mușteriu nelipsit — șeful vămei — își făcea după obicei cura de slăbit ; ca să nu doarmă după-

prînz acasă, moțăia regulat un ceas pe zi la cafenea, cu ochelarii pe nas, cu *Universul* pe genunchi. La umbră, sub masă, un cîine flocos visa, mîrîind prin somn. Iar în cușca de sîrmă, deasupra ușei, un canar ca un bulgăraș de aur, adormise cu pliscul ascuns în puful de mătasă al fulgilor zburliți.

Din sus, dinspre poștă, s-auzi deodată un pas greoi, cadențat. Petrachi Hulub, factorul, pornise la împărțirea corespondenței în oraș.

Se opri în dreptul cafenelei. Ușurel, ca să nu-i tulbure somnul, depuse o scrisoare pe masa lui Stamati și trecu grăbit înainte.

Hulub, postaș vechi, cuminte, chibzuit, știa el unde anume trebuie să aștepte și unde nu.

În port erau case, birouri de comerț, de unde știa el că-i „pică" în fiecare zi ceva. Om cu socoteală, Hulub își trecea suma în litere și cifre la rînd într-un caiet aparte — carnetul de chicușuri — pe care îl ținea în regulă, la zi, ca un adevărat contabil.

Cafeneaua lui Stamati nu intra în contabilitatea lui. De aceea nici nu întîrzia în drum. Își făcea strict datoria și trecea înainte.

Cu ce nepăsare fusese lăsat plicul acela pe masa de lemn a cafenelei !...

A ! dacă ar fi știut postașul ce scrisoare ducea în ziua aceea în vechea lui geantă de piele ?

Dar cine ar fi bănuit o clipă că un simplu plic banal, francat, nici recomandat măcar, închidea o scrisoare miraculoasă, o forță magică, o bombă menită să provoace o formidabilă explozie într-un depozit de praf de pușcă ?

Cine ar fi crezut vreodată că niște slove scrise acolo, într-o grecească proastă, puteau să scapere scînteia unei amorse fulgerătoare care să electrizeze portul acesta adormit în pustietatea Deltei, să tulbure și să ridice în picioare un oraș întreg, să deștepte sentimente, pasiuni, iluzii, gelozii, invidii, ură și răzbunare, stîrnind într-o singură zi, în acest colț uitat de lume, furtuna patimilor ce zac adormite în fundul sufletului omenesc ?

*

Tîrziu, cînd se trezi Stamati, buimăcit încă de somn, dădu cu ochii de scrisoarea lăsată de postaș. O ridică surprins, o învîrti între degete, examinînd adresa și timbrele străine. Rupse plicul și, dintr-o aruncătură de ochi, măsură toată lungimea scrisorii, pînă la capăt. Cînd descifră iscălitura de la urmă, tresări deodată. Își frecă ochii cu dosul palmei... E treaz ?... Nu visează ? Sufocat de emoție, începu să citească în fugă.

Scrisoarea venea de departe, tocmai din America de Sud.

Începea cu : „Iubite frate" și sfîrșea cu : „Al tău frate mai mare, care nu te-a uitat, Nicola."

Amîndoi frații, Stamati și Nicola Marulis, veniseră de copii împreună la Dunăre, plecați pe o corăbioară-trihandin din patrie, de la Hios. Stamati rămase la Dunăre, Nicola, îmbarcat ca marinar pe un vapor francez, își luase lumea în cap. Rudele nu mai știau nimic de soarta lui. Acum, după patruzeci de ani, scria că s-a săturat printre străini ; nevasta i-a murit ; nu are decît o fată ; simțindu-se slab și bătrîn, vrea să se întoarcă la Dunăre, să-și petreacă bătrînețele între neamuri.

Scrisul era încîlcit, într-o grecească împestrițată cu vorbe franțuzești, pe care Stamati nu le prea înțelegea. O luă de la capăt, cu ochii lacomi, cătînd să prindă mai mult decît era în scrisoarea care i se părea prea scurtă. Se chinuia, încrețindu-și fruntea, zburlindu-și sprincenele stufoase. Cîteva clipe rămase pe gînduri. Un fior de plăcere îl furnică din creștet pînă în tălpi. În zguduirea sufletească în care vibra, simțea cum îi năvălește sîngele la inimă. Gîndurile i se încrucișau c-o iuțeală fulgerătoare... Nicola vine din America... America cea bogată... în America se duc toți săraci și vin milionari... Nicola a stat patruzeci de ani în America... și acum se întoarce... ce avere poate să aibă ?... Dacă ar fi plecat și el din tinerețe în America ?... poate să întorcea și el milionar...

Hîrtia îi tremura în mînă. Se încercă a treia oară să citească. Îi jucau literele sub ochi și se împiedeca la fiecare cuvînt.

Se opri din citit. Îi veni deodată în minte o idee salvatoare. Şi o luă la goană pe cheu, cu scrisoarea în mînă, cu capul gol, ameţit, beat de emoţie.

Se opri la uşa unui birou comercial.

— Logaridis e aici ?

Un craniu socratic apăru dezgolit în cadrul ferestrei.

Logaridis era socotit ca cel mai erudit şi înţelept bătrîn al portului. Venise de la Atena ca profesor la Şcoala Comunităţii elene. După cîţiva ani fu angajat *grammatikos* la cel mai mare birou de comerţ din port. Era consultat de compatrioţi în toate chestiile grele. Da sfaturi şi traducea acte şi scrisori din limbi străine.

— *Horiste ! horiste cumbaru !* Poftim, poftim cumetre la birou !

— Nu... e mai bine afară, îi răspunse Stamati, arătîndu-i scrisoarea.

— Bre ! bre ! făcu bătrînul înţelept al portului, potrivindu-şi ochelarii încălecaţi pe un nas enorm. Numai o dată bate norocul la uşa omului... numai să ştie să-i dea drumul la vreme.

*

A doua zi, duminică, toate cafenelele gemeau de lume. Nu se vorbea în tot portul decît de scrisoarea Americanului. Toţi voiau să-l vadă pe Stamati, să-l hiritisească, să citească slovele cu ochii lor, să pipăie măcar o dată scrisoarea ce căzuse între ei ca o minune din cer.

Cafeneaua lui Stamati Marulis era pavoazată ca în zile mari, la sărbători naţionale. Ca şi la 10 mai, afară la uşă fîlfîiau în bătaia vîntului tricolorul românesc şi albastru-alb — culorile naţionale greceşti.

Pregătirile începură dis-de-dimineaţă. Stamati dase ordin băieţilor din cafenea să scoată „grădina" afară. Grădina se compunea din opt oleandri palizi, crescuţi între pereţii de tinichea ai unor bidoane de petrol văpsite în verde.

De cîte ori consumatorii arătau dorinţa de a-şi sorbi cafelele turceşti la aer, în sînul naturei, Stamati scotea grădina afară, înşirînd oleandrii în jurul meselor, pe cheu, în faţa cafenelei. Noaptea, grădina mobilă era transportată înăuntru.

În cafeneaua lui Stamati exista o ierarhie bine stabilită, după ocupaţii, caste şi clase sociale.

La una din ferestre, spre cheu, o masă mare era rezervată numai pentru autorităţile naţionale, aşa-zisa „masă a şefilor" : primarul, poliţaiul, şeful vămii, şeful poştei, căpitanul portului, ofiţerii, medicul, judecătorul.

În dreptul celeilalte ferestre era „masa diplomatică", la care veneau consulii de carieră şi agenţii consulari onorifici. Uneori, foarte rar, se rătăcea şi cîte un funcţionar de la Comisia Europeană a Dunărei. Anumite prerogative şi privilegii, moştenite din regimul capitulaţiilor, sub care fusese Împărăţia Otomană, ridicau în ochii mulţimii pe amploiaţii Comisiunii la cea mai înaltă treaptă diplomatică.

Oarecare distanţă, o discretă rezervă totdeauna se menţinea cu tact între cele două lumi care se întîlneau în viaţa portului.

Urmau apoi la rînd mesele căpitanilor de vapoare, de remorchere, de şlepuri, şi masa agenţilor comerciali ; hamalii şi barcagiii nu intrau aici în cafeneaua elitei.

Pe postavul verde, decolorat, al unui biliard monumental ca un sarcofag antic, zăceau maldăre de gazete răvăşite, greceşti şi româneşti.

Pe peretele din dreapta : portretul lui Venizelos între regele Carol al României şi Gheorghios Protos al Greciei.

Pe peretele din stînga, o marină în colori : crucişetorul „Averof" în nori de fum, spintecînd valurile de sineală, pe o mare furtunoasă. De o parte, portretul lui Botzaris, şi de cealaltă parte, Conduriotis.

Toate mesele, în cafenea şi în grădină, erau ocupate. Mulţimea discuta cu frenezie cazul Americanului. Numele lui Nicola Marulis trecea din gură în gură. Ce avere putea să aibă după patruzeci de ani petrecuţi în America ? Ce va întreprinde el cu dolarii americani aduşi aci la Dunăre ? Se făceau calcule financiare, se croiau planuri, vaste combinaţii de comerţ fluvial şi maritim, societăţi pe acţiuni pentru vapoare, elevatoare, remorchere, şlepuri ; companii de navigaţie cu reţele de agenţii împînzind tot globul, dominînd căile mondiale ale comerţului pe apă.

*

La masa căpitanilor, Temistocli, vechi căpitan de lungă cursă, bronzat, cu barba neagră, de abanos, cu șapca pe ceafă, își povestea tinerețea. Văzuse și el America pe cînd își făcea ucenicia de marinar sub ocrotirea unui unchi, mecanic pe-un vapor englez.

— ...Știu să facă bani oamenii de-acolo, dar nu știu să-i cheltuiască. Umblă ca nebunii la fugă pe strade. Unul era să mă cîrpească fiindcă l-am oprit să-mi dea un foc pentru țigară. Că ei nu stau ca noi la o cafea, de vorbă, la taclale și taifas. Muncesc, aleargă și se frămîntă ziua și noaptea. Doi compatrioți pe care i-am găsit în Philadelphia voiau să mă ia cu ei în California.

— Și de ce n-ai plecat? Erai și tu acum om procopsit, îl întrerupse c-un surîs ironic un căpitan din capul mesei.

— Pentru că am fost dobitoc. Ce știam eu pe-atunci? Eram un mucos prost, un mutunachi. Nu știam decît să mă țin după fuste. Adică se țineau ele după mine. Că acolo toate lucrurile sunt pe dos. Dacă un bărbat se leagă pe stradă de o femeie, înfundă pușcăria. Nu-i ca la noi; în America femeile se leagă de bărbați. O femeiușcă drăcoasă, o irlandeză cu părul roșu ca focul, pusese ochii pe mine. Și cînd a văzut unchiu-meu că se îngroașă gluma, m-a încuiat într-o cabină de vapor și m-a ținut închis pînă la plecarea din port. Că eu eram în vorbă c-o fată de-a noastră, din Pera, unde mă aștepta să facem logodna.

— Va să zică tot o fustă te-a împiedicat și pe tine! izbucni Iani, căpitan fără vapor, rămas mofluz în urma unui lung proces maritim de avarii.

Uscat, nervos, cu mustățile zburlite, cu ochii injectați, căpitanul Iani începu să explice pe larg, cu mare parapon, pricina care-l împiedicase și pe el să plece, tocmai cînd era gata să se îmbarce pentru America.

— Tot o fustă, o zdreanță m-a oprit, mi-a stricat și mie rostul vieței. Unde aș fi eu acum? Ce n-aș fi făcut dacă plecam atunci? De ce nu-i vine omului mintea la timp?... și, iritat peste măsură, bătrînul, cu mîna osoasă și tare, își trînti un pumn în cap, care sună ca sub o lovitură seacă de ciocan. *A ma doxa!*

De la masa căpitanilor de șlepuri și remorchere, marinarii care nu ieșiseră din Dunăre — marinari de *aqua dolce*, cum îi luau în rîs cei de la mare — se apropiau încet cu scaunele, își ciuleau urechile, ca să prindă mai bine tot ce se vorbea la masa căpitanilor veritabili, de la vapoarele de mare.

Toți ascultau cu atenție și evlavie. Unii clătinau din cap, cu melancolie, în amintirea și regretul ocaziilor pierdute din timpul tinereței. Alții, tăcuți, cădeau pe gînduri, cu ochii în vag, pierduți în mirajul Americei văzute prin prisma minții lor... Unde ar fi?... ce-ar fi făcut? dacă plecau și ei la timp, dincolo, peste Ocean? Și fiecare avea ferma credință că ajungea miliardar acolo, în pămîntul făgăduinței, pe care o soartă vitregă nu i-a îngăduit să-l atingă în viața scursă fără de folos.

Și unii, îmbătați încă de iluzii, nu se puteau stăpîni. Își croiau planuri absurde arătînd pe larg ce ar face dacă ar veni bogați în patrie, între ai lor. Și toți sfîrșeau cu intenții frumoase, alcătuind mărețe opere patriotice și de largă filantropie.

„Căci s-a dovedit — afirmau ei c-o elenă și antică mîndrie — că grecul rămîne oriunde ar fi același bun patriot și om filotim."

*

La masa diplomaților prezida grav consulul elen. Om fin, în vîrstă, dar zvelt încă și elastic. Avea o chelie foarte strălucitoare și niște mustăcioare încîrligate, negre, bine cănite.

Consul veritabil, de carieră. Foarte venerat. Era o mîndrie a coloniei elene. O victorie cîștigată după numeroase stăruinți pe lîngă guvernul din Atena, care se hotărîse în fine să trimită și la gura Dunărei un consul de „carieră" în locul unui simplu „onorific".

Lîngă el sta *kir* Loverda. Un bătrîn încruntat, cu sprîncene și mustăți stufoase. Epitrop la biserica grecească. Îmbrăcase în argint o veche *Evanghelie*, adusă de la Sfîntul Munte, și depusese în biserică o icoană a Sfîntului Spiridon, aruncată de valuri la țărm — ca un semn al cerului — în urma naufragiului unei corăbii, din care nimic nu s-a putut salva.

Consulul, cu veșnicu-i zîmbet fin, enigmatic, care-i strălucea prin sticla ochelarilor solid fixați pe-un nas acvilin, aristocratic, discuta cu epitropul o delicată chestiune a coloniei : prin ce mijloace s-ar putea termina lucrarea începută la localul Școalei elene, față cu afacerile portului, care mergeau din ce în ce mai prost.

În fața lor, la masă, sta Gion Luludi. Mărunțel, nervos, cu părul negru, creț ca o blăniță de astrahan. Agent al unei case de export și consul onorific al Danemarcei. După ce-și făcu în gînd socoteala dolarului transformat în lei românești și leptale grecești, puse net chestia care-i preocupa pe toți : „Ce-i de făcut ca să salte comerțul portului și să învingă concurența Galațiului, Brăilei și Constanței ?"

— Eu — începu el c-o voce îngroșată — dacă aș avea un capital mare, aș face o companie monstră de navigație maritimă, cum a făcut Embiricos...

— E mai sigură o afacere la Dunăre, cu șlepuri și vapoare, îl întrerupse Pesmangioglu, agentul casei de cherestele, proprietar al unei jumătăți de elevator și consul onorific al Persiei.

Avea numai opt supuși, toți lustragii în port, pentru care i se zicea uneori în glumă și alteori înadins : „Șeful lustragiilor de la gura Dunărei".

— Cred — spuse consulul — că cel mai nimerit ar fi să se întemeieze aci, unde nu-i nici agricultură, nici industrie, o mare fabrică de hîrtie, din stuful care n-are nici o întrebuințare.

— Halal ! asta îmi place ! izbucni crunt Calavrezo, un bătrîn maltez, greoi și păros ca un urs.

Avea un nas coroiat ca pliscul de vultur și din urechi îi ieșeau smocuri de păr, cari se uneau cu mustețile și barba încîlcită.

O avere frumoasă făcuse pe vremuri cu vasul lui de salvare „Union". O vechitură de ponton cu pompe, transformat din corpul unui vapor înecat. Bătrînul maltez fusese odinioară groaza societăților de asigurare. I se zicea „Piratul". Cunoscut pe toată Dunărea ca „cioclul" vaselor împotmolite. Vorbea șase limbi. Era marinar, mecanic și scafandrier.

— Fabrică ne trebuie nouă ! mormăi el răgușit, mestecînd parcă ceva între măsele. Noi, de copii, din apă am scos banul. Alții să scurme pămîntul și să asude în fabrici ! Noi ne-am hrănit din apă întotdeauna. Care-i nebunul să-și arunce aurul în baltă, pe papură, pentru hîrtie ? Și bătrînul pirat arătă cu mîna lui vînjoasă spre largul mării, c-un fel de amenințare : Noi, care umblăm pe ape, știm să smulgem banul din ghearele valurilor, sfîrși el, trîntind în masa șubredă de lemn un pumn enorm ca un bolovan greoi.

Se făcu liniște. Bătrînul își aprinse țigara stinsă și turtită în țigareta fabricată de el dintr-un picior de iepure și începu din nou, mai potolit, cu vocea răgușită :

— Ia să faci aici, la gura Dunărei, o companie ca cea din Stambul, cu aparate de salvare, cu doc-flotant, să vedem atunci ne-ar mai trece pe sub nas vapoarele avariate care ne scapă azi din mînă, urcînd întins la Galați, lăsîndu-ne pe noi cu buzele umflate ?... Hei ! Să am eu dolari americani, v-aș arăta ce trebuie făcut aici, la Dunărea noastră...

*

Un bătrînel uscat ca un ciot se apropie de masa piloților. Abia pășea, mărunțel, cu niște piciorușe fragile și crăcănate. Avea un cap ca o tărtăcuță, băgat într-un fes spălăcit, cu vîrful turtit pe-o ureche. Umbla cu gîtul strîmb din cauza unui enorm canaf negru de evzon, care-i atîrna pe-un umăr. Era cel mai vechi pilot din port. Fusese în serviciul marinei rusești, pe vremea războiului din Crimeea.

— Ia faceți-i loc lui *Barba* Toni. Și toarnă-i un păhărel de mastică de Hios, să mai prindă puteri, făcu voios un pilot de la Comisia Europeană.

— Cum — îl întrerupse șeful piloților — tu nu știi că moșul nu sufere mastica ? El bea numai duzico veritabil.

Bătrînul se așeză cu mișcări scurte, nesigure, pe scaun, încetișor, cu atenție, de frică parcă să nu se demonteze din încheieturi. După ce-i trase o chintă de tusă seacă, dădu de-a dușca păhărelul de duzico tare. Alcoolul pur, otravă grecească preparată jos, în insule,

zgîriindu-i gîtul ca ghearele de pisică, diformă o clipă fața suptă și scrijelată a moșneagului, făcîndu-i o mască de babă zbîrcită.

— Ei, *Barba* Toni, ai auzit vestea cea nouă? Cică se-ntoarce din America Nicola Marulis, fratele lui Stamati. D-ta l-ai apucat. Îți mai aduci aminte de el?

— He! să vedem dacă el și-o mai aduce aminte de mine! Cine i-a pus cîrma în mînă? Eu i-am fost cel dintîi dascăl. Eu eram tînăr, dar el era copil, cînd am venit aici pe vremea turcilor, după căderea cetății de la Sevastopoli. Îl luasem cu mine ca mus pe cea dintîi faga care lucra la adîncirea canalului, cu cela... de la Comision... cum îi zicea... inginerul cel mare... englezu cu barbă...

— *Sir* Charles Hartley, complectă șeful piloților, surîzînd cu blîndeță.

*

Evenimentul zilei stîrnise oarecare interes, și chiar o undă de emoție amestecată cu gelozie, printre românii de la masa șefilor.

Conul Tudorachi, șeful vămei, naționalist feroce, era mai îndîrjit decît toți împotriva „palicarilor" îmbogățiți din sudoarea românului, deși nevasta, cunoscută în port sub numele de „Leoaica", era grecoaică sadea din Galați.

— Nu-i pot mistui! declară șeful în gura mare. Pe cît îmi permite rigoarea legilor și regulamentelor, îi ard pe cîți îmi cad în labă, cu formele legale, mă rog, după tariful vamal în vigoare. Posac, ros de invidie, se sufoca discutînd cu aprindere: Asta ne mai lipsea... să vezi de acu mîndria caprelor... care va să zică dacă actualmente abea le ajungi cu prăjina la nas, dar cînd vor rula dolarii americani... ei vor fi suverani aici în portul nostru, pe teritoriu ista care să cheamă că-i românesc.

— Degeaba, coane Tudorachi, noi nu ne putem compara cu grecii în chestii comerciale. Rasă veche, rafinată de mii de ani... zise Petrăchel Petrașcu, un bărbat frumos, marțial, cu mustăți blonde pomădate.

Șeful poliției, ultimul vlăstar al unei vechi familii boierești din fundul Moldovei, părăsise armata ca locotenent, pe vremea celebrei greve a ofițerilor de cavalerie, sub Jack Lahovari — zicea el; gurile rele susțineau că Petrăchel fusese reformat în urma unui scandalos proces, rămas celebru în analele armatei: „Flagrant delict cu nevasta unui ofițer superior". Cavaler de rasă, cu maniere elegante, vorbind o franțuzească impecabilă, gentil cu sexul frumos, abil și tolerant, Petrăchel era simpatizat de toate naționalitățile și, lucru rar, în grațiile Comisiei Europene. Fébleța lui — cum o declara surîzînd — era conul Tudorachi, pe care îl tachina pînă la disperare.

— Nu vezi mata că puterea grecilor nu-i în patria lor, ci afară, în străinătate. Bogătașii lor sunt la Stambul, Cairo, Marsilia, Londra, America...

— Și în România noastră săracă nu-s tot ei?... Care va să zică, de fapt, eu, român curat, să fiu mereu pîrlit în țara mea... și veneticii să se îmbogățească... bravo... asta îmi place, zise șeful vămei, iritat, roșu de mînie.

Petrăchel nu se lăsă bătut.

— Vezi că grecii au, în felul lor, dreptate cînd se pretind că sunt cei mai vechi locuitori pe țărmurile din partea locului. Mă rog, din antichitate n-au fost aici colonii grecești? Ai uitat istoria cu expediția argonauților cari căutau pe aici Lîna-de-aur?

— De unde ai mai scos povestea asta? Și de unde știi că cei cu Lîna-de-aur erau greci? îl întrerupse șeful vămei indignat, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte c-o fină batistă de mătase — mostră dintr-un sort oprit la controlul vamal.

Cînd discuția era în toi, sosi și căpitanul de port, tocmai la timp să-i scoată din încurcătura în care îi băgase argonauții, de cari șeful nu mai auzise din anii claselor gimnaziale, făcute în Fălticeni, orașul său natal.

— Bine că ai venit, căpitane. Ca om citit și umblat, să ne lămurești chestia cu Lîna-de-aur.

Căpitanul de port, ras proaspăt, îmbrăcat în alb din cap pînă în picioare, șterse ușor cu batista praful de pe scaun și, c-un zîmbet îngăduitor, se așeză la masa șefilor. Mîndru, încîntat că poate să-și arate erudiția, începu să explice cum se găsea în antichitate aurul în albia rîurilor noastre și cum se spăla întinzîndu-se pe piei de oaie...

— Și — adăugă el — la drept vorbind, argonauții nu erau decît niște pirați ca și toți eroii greci pe cari i-au cîntat poeții antichității. Prima dată cînd țara asta s-a făcut cunoscută lumei a fost atunci cînd au plecat să jefuiască țărmurile Mărei Negre și ale Dunărei.

— A ! sări conul Tudorachi triumfător, va să zică pirați, tîlhari de mare, ce vă spuneam eu ? Bravo ! m-am luminat. Mă rog asta am vrut să știu. Este sau nu grecul cea mai oață nație din lume ?

★

La o masă din fund se făcuse socoteala rudelor lui Nicola Marulis. La numărătoare s-au găsit neamuri aproape jumătate din populația portului. Cari nu erau rude erau prieteni sau compatrioți. Printre toți verii, cumnații, nepoții și cumetrii, cel mai sărac, calic, lipit pămîntului, era un văr primar : Ahile Xidias, zis și „Harapul", cu niște buze groase, răsfrînte, groaznice la vedere.

Pătimaș jucător de cărți, căzuse la treapta de hamal la vaporul poștal ; căra cu spinarea geamandanele călătorilor de la debarcader la otelul din față. De data asta, Ahile, îmbrăcat curat, cămașă albă și basma albastră la gît — guler nu obișnuise niciodată — trecînd de la o masă la alta, cu ochii în lacrimi, sugîndu-și buzele late, povestea amintiri din viața vărului său Nicolachi, pe care-l iubise ca pe un frate. Dealtfel mulți bătrîni se găseau prieteni vechi din tinerețe cu Nicola Marulis. Cîțiva compatrioți susțineau cu duioșie că își aduc aminte de el din frageda copilărie, de pe cînd umblau la aceeași școală, în patrie, la Hios.

★

Pe cînd jos, în cafenea și în grădina de oleandri, lumea roia ca un stup de albine, sus, în balconul dinspre chei, Penelopa, nevasta lui Stamati, primea vizite — musafiri de duminică.

Două vecine, gătite, pudrate, cu buzele de culoarea zmeurei zdrobite, fierbeau pe scaune, așteptînd ca gazda să deschidă vorba despre scrisoarea Americanului. Însetate de știri, sorbeau în silă cafelele turcești și siropuri cu sifon.

Penelopa Marulis, o brunetă coaptă, cu ochi mari, negri, focoși, sub o pereche de sprîncene de catifea, avea o siluetă de invidiat. Rece, mîndră, vorbea înțepat, cu buzele vinete, strînse peste dantura bogat plombată în aur.

Nimeni n-o văzuse încă punînd piciorul jos în cafenea. Și nici la piață nu catadicsea să meargă. Stamati, după obiceiul oriental, făcea toate tîrguielile. Nu se vedea toată săptămîna, numai duminica apărea sus în balcon. Vizitele de obicei le primea într-un *robe de chambre* foarte decoltat, de culoarea coajei de lămîie.

Rezervată, discretă, Penelopa se stăpînea. Nu vorbi nimic despre scrisoarea care răscolise portul. Părea perfect indiferentă, deși se chinuise toată noaptea fără să închidă ochii, agitată de emoții, cu mintea aprinsă de iluzii, chinuită de grijele pregătirilor de găzduire a celui așteptat.

Vecinele plecară, învinețite de parapon.

Tocmai jos, în stradă, amîndouă în același moment explodară de indignare :

— Vai ! dragă, ce ființă fățarnică și fudulă e Penelopa asta ! Înfiptă e acum, că-i așa de calică, dar cînd i-or intra în gheare dolarii Americanului ? !

CAPITOLUL II

Din prima zi în care debarcase, copilă încă, aci la gura Dunărei, Penelopa simți colții sfîșietori ai provinciei meschine. Instinctele ei aristocratice, mîndria și aerele ce-și lua scandalizase orașul.

„De unde — se întreba lumea — fumuri de nobleță și gusturi rafinate la o fată săracă și orfană ?"

„De ce își ținea nasul pe sus, în batista-i parfumată, de parcă toate i-ar fi mirosit rău în cale ?"

„De unde venea ? Din ce familie ?"

„Ce blazon necunoscut avea fata asta debarcată în micul port de la gura Dunărei, într-o lume provincială și cosmopolită ?"

Cînd venise din Constantinopole avea numai 16 ani. În șoaptă se povesteau multe despre familia ei. Dar se știa sigur că mama ei, de o frumusețe rară, se aruncase în Bosfor, din disperare că o părăsise amantul, un căpitan de vapor plecat în Argentina. N-avea nici opt ani cînd o luă s-o crească unchiul ei, Iovanachi Iovanidis, translator la Ambasada rusă din Cospoli.

„Cine-i țigăncușa asta ?" întrebă ambasadorul, luînd-o de bărbie, cînd o găsi într-o zi în cancelarie.

„Vai ! ce delicioasă copilă !" se extazie contesa Katușa, monumentala ambasadoare.

Vara, din cauza căldurilor din Pera, ambasada își lua reședința la Terapia, unde adia un vînt răcoritor de pe Bosfor.

Translatorul avea drept la două camere în palatul de vară, ca să fie în permanență la îndemîna lucrărilor de cancelarie. Unchiul se mîndrea cu nepoțica și o lua pretutindeni cu el. Copila asta, uimitor de precoce, era un număr de senzație în lumea diplomatică de la Terapia. Ofițerii de marină de la bastimentele staționare ale Marilor Puteri o purtau pe genunchi în plimbările lor cu bărcile pe Bosfor, în nopțile cu lună. Era vioaie, îndrăzneață, intra fără sfială peste tot, parcă neam de neamul ei trăise în societatea înaltă, în luxul și atmosfera palatelor de ambasadă.

În timpul seratelor de gală, fetița se strecura prin sălile palatului, rămînea în extaz în fața maiestuoasei scări de marmoră, acoperită de covoare turcești, moi și roșii ca sîngele. Valeții în livrele galonate, cu pantaloni scurți, ciorapi lungi, prinși în jartiere argintii, cu mănuși albe, muți, nemișcați, păreau niște statui.

Atrasă din instinct spre lux și strălucire, ea ajungea uneori pînă sus. Tupilîndu-se prin faldurile draperiilor de catifea, spiona cu emoție lumea elegantă care se mișca în lumina orbitoare a policandrelor. Admira toalete decoltate, evantalii de pene și dantelă, broșele, brațele, coliere de perle, toate juvaerele cari scînteiau de focul pietrelor scumpe și... flori... flori peste tot. Muzica, freamătul vag al mulțimei, atmosfera parfumată o îmbătau, o fermecau, ca fantasmagoria unui vis feeric.

O nepoțică a ambasadorului rus venise de la Odesa. Era cu doi ani mai mică decît Penelopa. O chema Natașa. Un dop de saca. Îndesată, bucălată, cam cîrnă, dar foarte drăgălașă, cu niște cîrlionți bălai și ochi albaștri de email. Numai doi ani diferență de vîrstă, dar Natașa era un copil zburdalnic, și Penelopa o prețioasă domnișoară cu pretenții.

Serioasă, reținută, umbla, vorbea cu gesturi studiate. O perfectă miniatură de femeie. C-o ușurință uimitoare, știa să mimeze gesturile, să prindă gamele la piano și, după ureche, fura accentul just al fiecărei limbi — ca levantină, se născuse poliglotă.

Bona Natașei, o bătrînă elvețiană, foarte pedantă, *m-elle* Perrin, desperată că nu poate să înfrîneze și să șlefuiască pe sălbateca rusoaică, drăcoasă ca un băiet, o da mereu de exemplu pe mica Penelope, care, cuminte și deșteaptă, prindea repede toate manierele din lumea bună.

O umbră de vagă gelozie se strecura adesea între cele două copile așa de diferite.

Ca să corecteze lipsa de tact pedagogic a elvețienei, ambasadoarea n-o uita niciodată pe Penelopa de cîte ori cumpăra ceva pentru Natașa. Ajunsese să umble amîndouă copilele aproape la fel îmbrăcate.

În excursiile și plimbările prin Stambul, Penelopa nu lipsea niciodată.

Familia ambasadorului era veșnic însoțită de obișnuitul cavas, un arnăut gigantic, cu niște caiere de mustăți cărunte, îmbrăcat în ilic brodat cu fir de aur ; purta iatagan și două pistoale în brîu.

Ceasuri întregi pierdea Penelopa mîncînd cu ochii lacomi bijuteriile și filigranele expuse în galantarele vechiului bazar din Stambul.

Mulți o socoteau pe mica orfană ca făcînd parte din familia ambasadorului, și unii, cari îi remarcase ținuta mîndră și gravă, îi spuneau c-o dulce ironie : „Mica prințesă".

Dar o întîmplare neprevăzută căzu din senin, schimbîndu-i brusc macazul vieții.

Într-o zi nefastă, ambasadorul, furios, roșu-vînăt de mînie, în urma unei scene violente provocate de un de-

nunt, cîrpi translatorului două straşnice perechi de palme, de s-a clătinat din temelie întreaga ambasadă a Marei Rusii...

„Afară mişelule !... *Greaca fides* !..."

Căzut în dizgraţie, fostul translator, peste cîteva zile, căzu din picioare trăsnit de o apoplexie, pe cînd trecea podul de la Kara-Kioi.

Fata, rămasă singură, fără nici un sprijin, fu îmbarcată pe un vapor rusesc care pleca pentru porturile dunărene.

Transportată gratuit, orfana debarcă într-o dimineaţă pe cheul Sulinei, cu batista de dantelă la nas, sufocată de mirosul de iuft şi peşte sărat, care se îmbibase profund în structura vechiului *parahod* rusesc.

Penelopa venise la singura rudă rămasă în viaţă, fratele mamei, căpitanul Leonida Iovanidis, un bătrîn uscat, mărunţel, care purta nişte enormi ochelari negri. Fusese pilot la Comisia Europeană a Dunării şi, din cauza unei boli de ochi, îşi schimbase profesia.

Intrase în serviciul unei agenţii maritime ca furnizor de alimente la vapoarele cari se aprovizionau la gura Dunării : *shiphandler*.

Din diferenţa ce ieşea prin încărcarea facturilor peste preţul pieţei, îi pica şi lui cîte ceva în fiecare zi. Şi pentru că lumea îl vedea forfotind pe la vapoare cu barca plină de zarzavat, ducînd în braţe legături de ridichi, i se zicea în glumă : „Căpitanul Rapanachi". Iar înfumuratei sale nepoate, palida prinţesă bizantină trimisă în exil, băieţii îi spuneau : „Contesa de Rapanachi".

Nu avea decît 17 ani, cînd unchiul a convins-o că menirea ei este să se mărite.

Fără avere, fără familie, ce putea să aştepte ? Pretendenţii nu se prea grăbeau. Trebuia să profite de ocazie. Stamati Marulis, pilot clasa I-a la Comisia Dunării, era un om serios, cam în vîrstă, dar bărbat bun, econom şi fără vitii. Avea să aibă o casă bună şi o fericire potolită.

Şi Penelopa s-a măritat.

*

„Aţi văzut ce nevastă şi-a luat Stamati ?"

„Nu face pentru el."

„Asta-i femeie de lux, nu-i de mutra unui pilot."

Aşa vorbea lumea prin cafenelele portului. Iar unii adăugau zîmbind pe sub mustaţă :

„Asta nu-i femeie pe care s-o poţi lăsa singură acasă."

Şi Stamati, prin meseria lui, era veşnic pe drumuri.

Omul acesta retras şi timid, c-o existenţă ştearsă, lîngă o asemenea femeie fină şi admirată, simţea o bucurie vanitoasă, o mîndrie ascunsă, savurînd fericirea posesiei unui juvaer de mare preţ. O adora c-o mută pietate şi tremura de teama să n-o piardă.

Toate economiile lui Stamati s-au topit din prima lună. Trusou, mobilă, piano, toate au fost comandate la Galaţi, după gustul Penelopei.

Ea ţinea să aibă un interior plăcut.

El lipsea de acasă cîteva zile pe săptămînă, pilotînd vapoarele pe Dunăre, între Sulina şi Brăila.

Pleca tiptil de dimineaţă la vapor, cu geamandanaşul în mînă, cu nelipsita manta de ploaie, de pînză ceruită, după obiceiul piloţilor din toată lumea.

După ce vaporul se punea greoi în mişcare, el, de sus de la comandă, îşi arunca ochii spre mal ; casa lui era cu faţa la drumul Dunării. În primele zile zărea la una din ferestrele deschise o batistă fluturînd la trecerea vaporului.

Şi mai pe urmă, cu toate că nimic nu se arăta în zare, el îşi păstra obiceiul, privind din mers la geamurile acele cari rămîneau veşnic închise.

Singură, părăsită, în balconul dinspre apă, Penelopa rămînea pe gînduri ceasuri întregi, c-o broderie pe genunchi.

Uneori vîntul de la mare aducea ecouri de fluiere şi sirene de la vapoarele cari intrau în port. Un fior îi fulgera prin corp. Lăsa orice lucru din mînă, sărea de la locul ei şi căta în zare cu binoclul, urmărind toată mişcarea de pe apă.

Cîte un vapor venind de la mare urca încet, măreţ, cursul fluviului.

Ea, curioasă, îl privea cu atîta interes, deşi nu cunoştea pe nimeni, parcă aştepta mereu pe cineva care întîrzia să vie.

Dincotro ? De unde venea vaporul ? A trecut desigur prin Bosfor. Și magicul film al copilăriei începea din nou să-i ruleze pe ecranul minții.

Cu ochii închiși pe jumătate, vedea crescînd din sînul mărei, gigantic, amfiteatrul Cornului-de-Aur. Pe verdele colinelor, în terase, se înălțau chiparoșii negri cari păzeau cimitirele turcești.

Prin voalul diafan al serei se poleiau cupolele din Scutari, și minaretele ascuțite păreau suliți de aur înfipte în pămînt. În zare clipea regulat ochiul farului din Turnul lui Leandru.

Și Penelopa cădea în reverie, auzind glasul prelung al muezinilor cari chemau credincioșii la rugăciune, simțea aroma pinilor cari lăcrămau, îmbălsămînd cu rășină aerul purificat de adierile vîntului salin din larg.

Și nostalgia trecutului o făcea să plîngă amar paradisul pierdut al Bosforului.

Ce frumos... ce departe... erau locurile copilăriei !...

„Ce viață nenorocită... ăsta-i traiul pe care l-am visat ?... Asta-i soarta pe care am meritat-o ?... De ce m-am măritat eu oare ?"

Și întrebările pe care mai toate femeile le pun după luna de miere, ea și le-a pus după cîteva zile de la nuntă.

Stamati, cînd se întorcea acasă, o găsea enervată, capriţioasă sau melancolică.

Îngrijat și înduioșat pînă la lacrimi de suferința ei, el căuta s-o mîngîie, s-o distreze, ceea ce pe dînsa o enerva mai tare.

În zadar se frămînta ca să găsească leacuri pentru această boală romantică, pe care el n-o putea bine înțelege.

Că are nevricale era sigur.

„O doctorie contra epohondriei" îi ceruse bătrînului doctor, nenea Tomiță.

„Pacienta trebuie examinată", îi spusese doctorul. Dar pacienta cu nici un preț nu voia să se arate.

„N-o doare nimic, răul e aici..." și el arăta cu mîna la inimă.

După multe stăruinți, Penelopa se hotărî.

Doctorul, cu vechea lui experiență, de la prima vedere i-a fixat diagnosticul și remediul.

„N-are nevoie de doctorii, nici regim, nici băi. Îi trebuie... și bolborosind ceva, după obicei, în barba lui albă de patriarh, făcu : Hm ! îi trebuie un copil. *La vie... c'est la vie...*"

El a plecat palid, confuz.

Ea, roșie ca vișina, a plecat cu ochii în pămînt.

Ca s-o mai distreze, Stamati o lua uneori cu el, pe vapoarele pe care le pilota, pînă la Galați sau Brăila.

Ce profundă mulțumire avea Penelopa la fiecare drum ! Punînd piciorul pe bord, ea simțea că intră parcă într-o baie de fericire. De cu seară își pregătea costumul de voiaj, ajusta cîte-o beretă băiețească de marinar, sau garnisea pălăria cu voaluri și museline, ca să fluture ca niște flamure în vînt, dîndu-i astfel un exotic aer aristocratic.

De obicei, în zorii zilei, cînd vaporul își balansa mașina și elicea forfotea gata de plecare, Penelopa, zveltă, sprintenă, suia scara, ducîndu-și singură mica ei valiză de voiaj cu trusa de toaletă.

Intra la bord ușor înfiorată, cu iluzia lungilor traversee maritime. Ar fi voit să meargă mereu, la nesfîrșit, un drum fără liman, ca vasul-fantomă care rătăcea fără să poată atinge țărmul.

Stamati, înainte de a-și lua postul la cîrmă, cerea respectuos voie căpitanului să permită îmbarcarea soției sale, care — spunea el întotdeauna — scăpase vaporul de cursă pentru Galați.

Chiar și cei mai acri și posaci căpitani nu puteau refuza ; se îndulceau îndată și deveneau gentili, invitînd pe eleganta doamnă în careul ofițerilor, sau îi întindea pe punte un *longue chaise*, într-un loc ferit de vînt.

E destul o singură fustă să fîlfîie pe puntea unui vas și viața bordului se schimbă ca prin farmec — întregul echipaj începe a se agita electrizat.

Vaporul, însuflețit, intra în sărbătoare ; nu lipsea decît să se înalțe la catarge, în cinstea femeii îmbarcate, stegulețele colorate a marelui pavoaz.

Robinetele spălătoarelor din cabine începeau să curgă în plin debit de apă. Ferchezuială generală, de la căpitan pînă la băiatul, ajutor de bucătar.

Spălați, rași, pudrați, ieșeau pe rînd la lumină, făcîndu-și de lucru în jurul ei pe punte. Toți, bucuroși, o sorbeau din ochi cu lăcomie. Pînă și fochiștii, nespălați, nerași, cît ținea drumul, ieșeau cîte unul din tartarul căldurilor ; pe jumătate goi, cu gîtul învelit în șăluțul lor de bumbac, de care se slujesc să șteargă uleiul și unsoarea de pe mașină, ca și sudoarea de pe trup. În figurile negre de cărbuni luceau ochii lor albi, cătînd pe furiș la făptura aceea încîntătoare, căzută parcă din altă lume pe vaporul lor, ca să îndulcească numai cu un zîmbet o zi din viața aspră, monastică, a bordului. Ofițerii, cavaleri servanți, n-o slăbeau nici o clipă. Tot drumul urmau tratații felurite, după naționalitatea și felul vaporului : ceai englezesc, cafea turcească, vermut italienesc, șampanie franțuzească, bomboane rusești, vin de Malaga, portocale de Jaffa, rahat de Syra, țigări egiptene.

Vorbind vreo două vorbe din fiecare limbă, Penelopa reușea să-i cucerească pe toți bărbații aceia, pe care, poate, niciodată n-avea să-i mai întîlnească în viață.

Mulți [o] confundau, socotind-o fata pilotului. Ea îi lăsa în credința lor și, veselă de confuzia ce se făcea, zîmbea de satisfacție.

Privirile de admirație ce i se aruncau le primea cu îndrăzneală ; avea un fel al ei de a-și da capul pe spate și a coborî cu voluptate pleoapele.

Și bietul Stamati, care nici o clipă nu putea părăsi cîrma, din postul lui, de sus de la comandă, își arunca uneori ochii în jos, pe punte, ca s-o vadă măcar de la distanță. Nu era niciodată singură. O escortă respectuoasă o însoțea pretutindenea. O vedea culcată pe pernele unui *longue chaise*, grațioasă, cu maiestatea unei regine în convalescență.

Modestul pilot simțea adesea fiorul unei bucurii vanitoase, văzîndu-și soția înconjurată de atîția ofițeri, cari o examinau cu spiritul încordat.

Uneori îi trecea cîte-un junghi prin inimă, văzînd-o cochetînd, dar se stăpînea ; își ștergea numai sudoarea de pe frunte și într-o clipă își revenea hotărît, bărbătește.

„Și totuși, își zicea el cu siguranță, e o femeie cuminte, rece și mîndră, sigură pe sine. Cochetăria nu-i un păcat pentru o femeie ca dînsa."

Un sentiment de rușine parcă îl oprea de a face cel mai mic gest care ar trăda o urmă de gelozie.

Dar ce era fatal s-a întîmplat.

*

În timpul unei călătorii pe vapor a întîlnit un bărbat pe care nu l-a mai putut uita toată viața — deși auzise că o aventură pe vapor e ca și un accident de cale ferată.

Din momentul în care cunoscuse pe căpitanul Angelo Deliu, ceva nou se ivi în existența ei.

Îl remarcase cum a pus piciorul pe bordul vaporului „Carpați". O intriga ofițerul acela, zvelt, elegant, care poza într-o rezervă studiată.

La prima vedere el o fixă cu îndrăzneală.

Ea, de obicei îndrăzneață, avu un moment de slăbiciune ; timidă, emoționată, se roșise ca o candidă fecioară sub ochiul expert care o cîntărea cu precizie.

Privirea aceea avea parcă o strălucire de oțel. Și cînd buzele lui schițau un fin surîs, îndulcindu-i figura, ea înțelese fără cuvinte impresia ce făcuse înfățișarea ei.

Un fulger de bucurie o străbătu, și în taină simțea cum se îmbată de plăcerea conștiinței de a fi frumoasă.

Confuză, subjugată, aștepta. Simțea un fel de necaz nelămurit pentru acel îndrăzneț necunoscut, care o învăluia ca într-o plasă de păianjen, impunîndu-i voința lui de fier. Căci presimțea fatal neputința oricărei rezistențe. Și la un singur gest al lui, gata ar fi să-l urmeze oriunde, roabă, pînă la capătul pămîntului.

Angelo Deliu, din rasa cuceritorilor, abil maestru în tactica și strategia aventurilor galante, mergea aproape la sigur în clasarea speciilor de femei.

Se pipăiau cu ochii de la distanță.

Ea îi admira ținuta lui de o bărbăție regească. Era complect în alb, de la șapcă pînă la pantofi ; umeri lați și o talie mlădioasă, tenul bronzat, de maur ; ochii lui adînci, arzători, o fixau...

El examinase femeia *en connaisseur*. Făcu trei pași apropiindu-se, ca să-și verifice observațiile. Se prezintă

singur c-o eleganță în gesturi și cuvinte, arătîndu-și surprinderea că o vede pentru prima oară, deși el se găsește de vreo două luni în Sulina.

„Cine ar fi bănuit că într-un colț obscur de provincie, într-o lume așa de monotonă și meschină, poți întîlni asemenea figuri de o rară distincție ?..."

Ei i se părea o muzică glasul lui. O încînta timbrul acela sonor, care ascundea în vorbe banale o perfectă înțelegere sufletească.

Gîndurile se trădau în privirile lor, care se încrucișau ca lamele floretelor de scrimă. Nu prea aveau ce-și vorbi, dar ochii lor spuneau mai mult decît cuvintele.

I-a fost destul jumătate de ceas de conversație lui Deliu, ca să-i descopere „punctul tangibil" — cum îl numea el — pentru a-i stabili precis specia : „Soție nesatisfăcută... visătoare, romantică... cucerire ușoară... despărțire dificilă... retragere strategică la timp..."

Deliu se temea numai de un singur tip : „femeia-crampon", care nu-ți lasă — în termeni nautici — „libertatea de manevră".

În stăpînirea lui, excitată, vrăjită, ca pasărea sub ochiul magnetic al șarpelui, Penelopa sta rezemată de balustrada punței, cu ochii țintă la el, vorbea aiurită, numai ca să-și acopere simțirea.

Despre ce puteau vorbi ? Amîndoi adorau marea ; ea crescuse pe malul apei ; el călătorise mult pe apă ; și c-o măsură justă el se ținea la unison, știa să ridice și să coboare conversația la nivelul femeii care era în fața lui.

El, meloman, s-a angajat să-i dea lecții de mandolină ; ea, poliglotă, să-l învețe a pronunța corect limba engleză — cu toate că și ea păstra încă accentul levantin.

El, de-acum înainte, avea s-o numească „Floarea Bosforului", și ea, „Amantul Mării".

Numai cînd coborî în barcă, Deliu schimbă vreo două vorbe de politeță cu Stamati, care venise amărît din postul său de la comandă.

După ancoraj, Penelopa sări zglobie de pe scara vaporului în barcă, drept la pupa, cu mîna pe cîrmă ; știa să manevreze ; avea ochiul sigur — marinară din instinct.

Deliu, măsurînd din ochi ținuta umilă a pilotului lîngă o femeie așa de focoasă, înțelese într-o clipă tragicomedia acestei căsnicii.

„Picantă femeie... de unde a găsit-o, nenorocitul ?... Cum e posibil o așa bizară împerechere ?" se întreba în taină, meditînd o serie de întrebări fără răspunsuri.

Penelopa, schimbată ca prin farmec, adormi tîrziu în noaptea aceea, îmbătată de o dulce otravă.

Deliu nu putea să închidă ochii, era chinuit de imagina ei. O vedea în față și profil... îmbrăcată în costumul ei de voiaj... o dezbrăca în minte, pipăind-o imaginar : „Ce corp admirabil... ce picior cochet !..."

*

Se revăzură. Se întîlneau în fiecare zi, în fiecare noapte, departe de ochii lumei, afară, în sînul naturei, pe malul pustiu al mărei. Simțiră fericirea iubirei, viața complectă în doi. Își făcură confidențe și planuri ce nu aveau să se realizeze niciodată. Nopți delicioase petrecute în delir — luna de miere pentru femeia asta care iubea întîiași dată.

Se făcuse mai frumoasă. Bucuria, plăcerea o transfigurase. Înflorea triumfătoare. În ochii îndrăzneți avea o licărire stranie. Tenul palid i se rumenea — avea obraji de femeie iubită. Un surîs cald îi îndulcea discret asperitățile figurei reci altădată. În colțuri, deasupra buzelor umede, vibra puful mustăcioarelor de brunetă arzătoare. Pe stradă, trecătorii întorceau capul după ea, îi admirau mersul sălttăreț, piciorul fin și talia mlădioasă...

Nici o remușcare nu cunoscu. Simțea numai o intensă bucurie, pe care nu știa cum să și-o închidă mai bine în inimă, s-o țină cît mai ascunsă de ochii lumei.

Nu deschidea niciodată gura să-i spună bărbatului pe unde a fost și cum a întrebuințat vremea.

Învechit și ridicol i se părea obiceiul de a da raportul zilnic către soțul-șef, suveran absolut. Cu nici un chip nu-i putea suporta autoritatea.

Îl deprinsese ca să n-o întrebe niciodată unde se duce și de unde vine. Metodic, ea îi făcea educația perfectului soț încornorat.

*

ACADEMIA

„Nevasta lui Stamati se compromite... se întîlnește cu un ofițer pe plajă..." Vorbe începură să circule în lumea provincială și cosmopolită a portului.

Zvonul pornise din Cafeneaua piloților, de la gardianul farului mare, Alexe Boroș, poreclit „Vede-Tot". Numele adevărat îi era Bou-Roșu. Ca să poată intra în serviciul Comisiunei Europene, mulți români își poceau numele. Un oarecare Curjos era român neaoș, cu numele compus din două cuvinte. Străinii erau preferați, pentru ca să nu-și piardă Comisia caracterul ei internațional.

Boroș, de sus, din postul său de observație, de pe platforma farului, vedea ca în palmă tot ce se întîmpla pe mare și pe uscat. Sta la pîndă. Prindea orice mișcare. Vedea, știa totul. Era ochiul și urechea Direcției.

Un fel de grijă, o vagă teamă plutea în jurul farului.

Luneta de mare distanță, arma gardianului, amenința pe fiecare, căci aducea obiectul sau ființa la cîțiva metri înaintea ochiului ce sta acolo sus, veșnic de veghe.

Gardianul farului ajunsese un fel de gardian al moralității acestei înalte instituții internaționale, în care domnea un rigid puritanism, alături de un răspîndit mahalagism diplomatic.

Penelopa se simțea spionată. Asta o irita cumplit. Uneori, tremurînd de furie, c-o legitimă revoltă în suflet, se întreba : Cu ce drept se amestecă lumea în traiul ei ? Ea nu cerea de la nimeni nimic. De ce n-o lasă lumea în pace ? De ce vrea să-i fure fericirea ? Nu era stăpînă pe corpul ei ? Nu era liberă să-și trăiască viața ei ? ! ! ! Ura înverșunată a amanților pentru restul lumei o izola, o îndîrjea din zi în zi.

*

Spre toamnă se mărise circulația vapoarelor pilotate pe Dunăre. Stamati lipsea mult de acasă.

Penelopa sta pe cărbuni pînă îl vedea plecat. Urmărea după perdele trecerea vaporului. O atrăgea aventura. Își arunca o manta pe trupul aproape gol și, grăbită, cu răsuflarea tăiată, alerga la locul de întîlnire, pradă plăcerei fără frîu.

Egoistă și feroce, își căuta cu sete mulțumirea în afară. Fugea cu dezgust de vulgara realitate a căminului, trăia o viață interioară plină de vise delicioase.

La cîteva zile, cînd pilotul se întorcea acasă, intrînd în vîrful picioarelor, o găsea culcată — ea se făcea că doarme, sau se plîngea chinuită de migrenă.

Dar... ceea ce era fatal să se întîmple s-a întîmplat.

*

Într-o seară Stamati se întoarse mai devreme acasă ; coborîse fluviul cu un vapor poștal de mare viteză.

Ușa de jos, deschisă. Pe sală, întuneric beznă. Făcu doi pași cu mîna întinsă. Și cînd să apese pe clanță, se opri brusc, tresărind. Auzise bine... șoapte... zgomot de pași... Nu îndrăzni să intre. Își duse mîna la frunte, lovit parcă de un glonte nevăzut. Și împleticindu-se, căuta un punct de reazem. Din cuierul de la perete, de care se sprijinise, căzu ceva jos pe podele. O pălărie, o haină... se aplecă pipăind. Simți sub vîrful degetelor niște galoane aspre de fir metalic.

Șapcă de ofițer. Pășind încet, ieși în stradă ; vroia s-o vadă la lumină. Ea o șapcă albă, cercuită cu trei galoane. O strînse cu mîna crispată ; o turti diformînd-o, gata să-i facă vînt în Dunăre. Dar se opri. Făcînd-o ghem, o vîrî în sîn și se încheie la manta.

O durere chinuitoare îi strîngea gîtul uscat. O mînă nevăzută parcă îl sugruma cu încetul. Simțea cum se îneacă. Trăgea aerul rece al nopței, adînc, pînă în fundul plămînilor. Simțea o sete cumplită de răzbunare. C-o iuțeală amețitoare îi trecu prin minte felurite planuri.

Trebuia să lovească într-un chip oarecare. Vedea sînge înaintea ochilor. N-avea nici o armă la el, dar îi va înfige unghiile în gît, va strînge, va strînge pînă la ultima suflare... și instinctiv el își strîngea pumnii încleștați, cu unghiile intrate în carne.

Dar sta pironit pe loc. Numai cîteva clipe îl torturase setea de răzbunare. Un sentiment de teamă, o lașă slăbiciune îi paralizară mișcările. Avea oroare de zgomot, de scandal, ruptură, divorț, gura lumei... și ținea încă la ea... o iubea. În loc să se întoarcă spre casă, Stamati o

luă încet la vale, pe malul apei, șovăind, cu capul gol, zdrobit, leoarcă de sudoare.

„Ah !... Penelope... Penelope... de ce mi-ai făcut tu asta ? De ce m-ai nenorocit, Penelope ?..." și izbucni în plîns ca un copil, bîlbîind cuvinte fără legătură. Nu se putea stăpîni.

Un barcagiu îi ieși înainte crezînd că umblă să caute o barcă pentru a trece fluviul. Stamati se opri zăpăcit. Îi era rușine. Își șterse ochii și se îndreptă spre Cafeneaua piloților. Avea o sete cumplită. Gîtul uscat îi ardea. Se opri în ușă ; i se părea că toate privirile sunt ațintite asupra lui.

Nu avu curajul să intre. Plecă înainte. Știa el o cafenea la capătul cheiului. Avea nevoie de liniște, să chibzuiască singur, să vadă ce-i de făcut... și cît a iubit-o el pe femeia asta... și o iubește încă... Ce avea să facă ? Nu știa. Dar simțea nevoia să fugă de ea, să dispară, să nu dea ochii cu dînsa. Acasă nu se putea întoarce.

Îi veni o idee. Să plece la Brăila.

Se întoarse, luînd-o întins spre biroul de pilotaj. Întrebă ce vapor pleacă dimineața. Sub motiv că are nevoie să fie a doua zi la Brăila, ceru să conducă el vaporul în locul pilotului care urma de rînd.

Și Stamati plecă să se îmbarce pe vaporul „Zara".

Avea să doarmă pe bord, ca să ridice ancora de plecare de cu noapte.

Din drum văzu lumină la ferestrele Cercului marinei. Instinctiv, pipăi șapca ce o avea în sîn. O idee îi fulgeră prin minte. Dacă ar intra înăuntru ? Îl cunoștea bine pe comandantul Crivătz, de pe cînd era căpitan. Bun om, democrat, fără mîndrie ca alții, cari se țineau mari.

Intră respectuos. Un marinar îi tăie drumul.

— Aș vrea să vorbesc ceva în particular cu domnul comandor.

— Poftim aici în birou.

— A ! Ce mai faci, căpitan Stamati ?

— Rău, domnule comandor. Sunt nenorocit. Un ofițer de la d-voastră mi-a stricat casa. Și, descheindu-se la manta, scoase șapca mototol și o puse pe masă. Iacă ce-am găsit la mine...

Un zîmbet fin flutură pe sub mustața căruntă a comandorului.

— De, ce să-i faci, domnule Stamati, așa-s femeile... toate-s la fel... de... vrei să se uite la mine, ori la dumneata ? Să uită la ofițerii tineri... la băieții fercheși... nu la noi... Nici urmă de cinism sau de cruzime nu era în glasul comandorului care vorbea blajin și cu melancolie. În materia asta — urmă el îngăduitor — trebuie să fii mai filozof... nu-ți strica inima... așa-s femeile, crede-mă că le cunosc prea bine. Să nu spui la nimeni nimic din ce s-a întîmplat. Vei fi satisfăcut. Chiar acum o să dau ordine severe ca vinovatul să părăsească imediat portul. Las' că-i tai eu dumnealui pofta de aventuri galante !...

Și Stamati, după o călduroasă strîngere de mînă, ieși de la Cercul marinei oarecum mai liniștit.

Simțea parcă un val de mîngîiere că-l cuprinde în drum spre vapor. Se culcă îmbrăcat într-o cabină la „Zara".

Comandorul Crivătz, om cu tact, chemă imediat pe comandantul garnizoanei.

— A cui este șapca asta care s-a găsit în casa unui pilot ?

— A ! făcu surîzînd comandantul, trebuie să fie șapca lui Deliu.

— Să-și facă imediat bagajele ! La ora 4 dimineața să plece cu vaporul poștal la Galați, să se prezinte la Divizia de Dunăre ! D-ta rămîi răspunzător de executare.

Comandorul, energic și prudent, avea multă experiență în această materie.

Cu doi ani în urmă, la Chilia, în timpul iernei, cînd erau comunicațiile întrerupte, într-un asemenea caz a fost nevoit să declare stare de asediu în port și să țină o săptămînă întreagă trupa sub arme.

★

După cinci zile, Stamati s-a întors acasă.

Părea vindecat. Penelopa era bolnavă.

Nici o vorbă, nici o aluzie. Niciodată între ei n-a fost vreo explicație. Orice încercare ar fi creat ireparabilul. Nu voia s-o piardă. O accepta tolerant. Trist și mut, își

ascundea chinul sufletesc, care-i rodea ca un vierme inima rănită. Căuta să șteargă din minte tot ce se întîmplase, dar nu putea. Se judeca pe sine fără cruțare, își făcea rechizitoriul și singur se condamna. Indirect, desigur, el era vinovatul... că femeia asta nu era făcută pentru el... ce îl ținea legat de ea ?... de ce îndura tortura martirului crucificat, fără să poată încerca a se desface de ea ?

Ca să nu mai umble pe drumuri, ca să poată sta mai aproape de casă, Stamati se hotărî să se retragă din pilotaj. În loc de pensiune, Comisia Europeană plătea o sumă, o dată pentru totdeauna (regalul), calculată pe anii serviți. Cu banii luați, el și-a cumpărat o casă pe cheu, cu fața la Dunăre. A făcut acte ca să pună casa pe numele soției, pentru a asigura oarecum viitorul Penelopei. La etaj avea locuința. Jos, cafenea.

Misitii de cereale, navlosiri de vase — mărunte afaceri de port — se încheiau acolo pe loc, la taifas între două cafele turcești.

Mintea iertase, dar inima nu putea să uite. Durerea trădării îl chinuia mereu pe Stamati, rana îi rămînea deschisă ; nu se putea cicatriza și-i sîngera adesea.

Ridicolul, mila insultătoare a prietenilor, îi făcea rău.

Deși era convins că nu putea s-o cucerească și nici s-o stăpînească, el urmărea în taină orice mișcare a ei. Uneori avea insomnii ; otrăvit și hărțuit de gelozie, se scula în puterea nopții, ca s-o vadă dormind. O contempla tăcut, chinuit de curiozitatea de a ști ce se petrece în sufletul acestei ființe de nepătruns... ce visuri, ce secrete închidea în mintea ei ?

Un zid rece de piatră despărțea parcă aceste două suflete, care-și trăiau aparte fiecare viața sub acoperămîntul aceluiași locaș.

Rigidă, izolată, ea suferea în tăcere. Orgoliul o împiedica să se plîngă. Păstra cu mîndrie o liniște ostilă.

Și cînd, exasperată, simțea că-i gata să izbucnească, își mușca buzele subțiri, șuierînd vorbele cu răutate, tremurînd de o mînie stăpînită.

Își disprețuia, își ura din ce în ce mai tare tovarășul de viață, așa de răbdător. Nu-l mai putea suferi în

preajma ei. Se făcu bolnavă și sta zile întregi lîncezind în pat. O viață searbădă. O plictiseală de moarte. Numai o vagă speranță îi susținea încă viața ca într-un fir de ață. Aștepta în fiecare zi, aștepta ceva, o întîmplare care s-o libereze, să-i aducă o schimbare în existența ei cenușie.

Numai două prietene o vizitau. Una îi aducea, pe față, romane de senzație, și alta, pe ascuns, scrisorile ce-i veneau de la Galați.

Purtarea lui Deliu, deși perfect justificată de el, o irita la disperare.

Ea aștepta o evadare, pe care el o amîna mereu.

Cît avea să mai țină asemenea viață ? Nu era nici o scăpare ? Era condamnată pe vecie ?

Cu ce invidie urmărea ea soțiile amploiaților de la Comisia Europeană a Dunărei. I se părea că toate înoată în fericire. Cunoscuse și ea în copilărie lumea asta diplomatică. Ce nedreptate strigătoare ! Cîte femei urîte și fără maniere se bucurau de o soartă fericită ! Și ea...

Odată ancoră în port, chiar în fața casei, un vapor militar rusesc.

Albăstriu, elegant, cu alămurile sclipind în bătaia soarelui. Era bastimentul staționar de la Cospoli, care se oprise în treacăt în Sulina.

Emoționată, Penelopa, din balcon, privea cu binoclul pe puntea vaporului. Și deodată păli. Printre ofițerii cari coborau scara, era o femeie blondă, în albastru. I se părea că seamănă cu mica Natașa, nepoata ambasadorului rus. Stăpînindu-și cu greu bătăile inimei, intră în casă. Îi era frică să nu fie recunoscută. Ce rușine dacă ar vedea cu cine și-a legat viața !

După un ceas avut toate informațiile : era chiar Natașa, măritată c-un ofițer din marina rusă, secund pe staționarul din Cospoli, care trecea spre Odesa.

Și Penelopa își plînse amar în ziua aceea soarta ei nenorocită.

★

În timpul acesta căzu, ca o bombă, scrisoarea miraculoasă din America.

Cu ce satisfacție ascunsă intrase Stamati pe furiș în camera ei, punîndu-i scrisoarea deschisă pe măsuța de noapte. Ce impresie avea să facă întîmplarea asta norocoasă care venea tocmai din partea familiei lui, pe care ea o disprețuise totdeauna ? Putea și el măcar o dată să apară altfel în ochii soției lui. Își ascundea bucuria, așteptînd efectul scrisorii.

În figura ei neschimbată, Penelopa nu trădă nimic din lupta sufletească ce îi răpise somnul. Amîndoi treceau nopți albe, frămîntați de gînduri, fără să-și deschidă nici unul inima ; fiecare aparte, în tăcere, își făcea planuri și iluzii.

El visa o societate de navigație cu remorchere, șlepuri și elevatoare, din Brăila să împînzească toată Dunărea pînă la Viena.

Cafeneaua avea s-o treacă unui nepot priceput... pusese el ochii de mult pe o casă frumoasă în Brăila, cu vedere spre Dunăre...

Ea visa o vilă ascunsă între chiparoși, pe malul Bosforului...

Cum i s-ar schimba viața ? Ce-i rezerva oare viitorul ? Cine știe ? Presimțea numai o schimbare.

Aștepta, arzînd de curiozitate ; evenimentul anunțat trebuia să aducă o prefacere a lucrurilor. În tot cazul avea desigur să scape de mizeria Sulinei. Și, din vreme, exagera vechea ei boală de nervi și o tusă seacă, pusă pe seama climei umede din Deltă.

Scrisoarea miraculoasă făcuse să înceteze ostilitățile în casa lui Stamati. Dacă nu se ajunsese încă la o împăcare deplină, era totuși un armistițiu, o înțelegere tacită. El începuse s-o cîștige. Urmau pregătiri febrile pentru găzduirea Americanului.

S-au cumpărat covoare, lămpi și o garnitură nouă de mobilă. Stamati s-a hotărît să facă un împrumut la Banca eleno-română.

Directorul Xenachi, un tipicar neînduplecat, îl primi de data asta cu surîsul pe buze. Foarte culant, îi deschise credit fără nici un gir, în speranța depunerilor ce avea să le facă la bancă fratele așteptat din America.

CAPITOLUL III

— Știu că sunteți amator. E havană veritabilă. Și polițaiul Petrăchel Petrașcu, scoțîndu-și din buzunar un porttabac voluminos, cu monogramă de argint, oferi grațios o țigară de foi în hîrtie poleită, d-lui dr. Lascu.

Distinsul profesor, biolog de la Facultatea de științe din Iași, venise în Deltă ca să studieze viața țînțarilor.

Luă havana oferită de polițai și, simțindu-i aroma plăcută, o examină cu atenție, apropiind-o de sticlele groase ale ochelarilor lui de miop.

— Trebuie să fie delicioasă. De unde vin asemenea țigări ?

Polițaiul prinse a zîmbi fin pe sub musteață.

— De unde vin e greu de spus. Ce vă pasă ? Destul că eu mă oblig să vă furnizez pe tot timpul cît veți sta la noi. Și, după o pauză lungă, adăugă : Asta-i singura mită ce ne permitem și noi de pe la vapoarele străine... mai mult în ciuda lui conu Tudorachi, cel mai riguros în serviciu din toți vameșii din țară.

— Care-i cel mai bun bărbier din localitate ? întrebă doctorul, scărpinîndu-și cu necaz bărbia pișcată de țînțari și scrijelată de brici.

— A ! de ce nu mi-ai spus mie ? Hai la Nicu Politicu, acolo vine toată lumea bună.

Pe cheu, numai la doi pași de cafenea, era frizeria lui Fotiades, cumnatul lui Stamati.

Pe o firmă albă, enormă, scria cu litere albastre :

„FRIZERIA HELADEI
ANTISEPTICO-AMERICANA"

Pe o tablă verticală erau înșirate specialitățile :

„Tunsoare modernă pentru dame a la Garson, Manicur, Ondulații, Fricții, Ventuze și Lipitori."

Pe geam, sub o imensă cruce roșie, scria cu litere de-o șchioapă : „Aci se vorbește englezește" — atracție pentru căpitanii de la vapoarele engleze.

Înăuntru se vedeau oglinzi bizotate, fotolii largi americane, chiuvete de faianță și diferite aparate moderne.

În vitrină era construită cu artă o mare piramidă din sticle de parfum și borcănașe de pomadă.

Și pentru că toate locurile erau ocupate, doctorul și polițaiul, în așteptare, se plimbau agale pe trotuar.

— E un tip aparte, foarte original, patronul, patriot înflăcărat...

— Dar de ce îi zice Nicu Politicu ?

— Pentru că are pasiunea politicei. Urmărește zilnic gazetele grecești și românești. E la curent cu politica mondială și discută cu siguranța și competința unui om de stat. Să te ferească Dumnezeu să-l contrazici cînd o fi cu briciul în mînă. Se enervează, dă din mîini, e în stare să-ți taie beregata, din greșală, bineînțeles. Mi-i groază uneori. Tac chitic cît stau în fața oglinzii, sub briciul lui. Îl las să vorbească și numai după ce mă scol, gata ferchezuit, încep și eu să-i răspund și să-l tachinez. Altfel bun bărbier ! Mînă ușoară, dar îi prea iute, îl strică politica, singurul lui defect ! Toți patrioții îl respectă și îl admiră de cînd a făcut el un gest frumos.

— Ce gest ? întrebă curios doctorul, aprinzîndu-și havana.

— Stai să vezi că-i interesant. Și polițaiul începu să povestească : Era pe timpul războiului greco-turc, la 1896. De jos, din Grecia, se trimisese anume un vapor special ca să aducă pe grecii răspîndiți prin porturile dunărene. Vaporul cu luptătorii care urmau să fie înrolați coborîse de la Brăila și acostase la cheu, chiar aici în fața frizeriei. Entuziasmul grecesc era la culme în tot portul. Nicu fierbea. Trecut de vîrsta serviciului militar, el nu era pe lista Consulatului. În ultimul moment, cînd vasul și-a ridicat ancora de plecare, el n-a mai putut rezista. A explodat. Și-a aruncat briciul și pămătuful de săpun, așa cum se găsea, în bluza albă, s-a repezit ca un turbat pe ușă. Dintr-un salt a fost pe bord... și dus a fost. Pe scaun, în fața oglinzii, îl aștepta clientul lăsat c-un obraz ras și cu celălalt alb de clăbucii de săpun. Pe cheu, nevastă-sa, Olimbia, leșinase în brațele rudelor. Nicu nici nu și-a întors capul în urmă. Căta țintă înainte spre țara lui, care-l chema la datorie. La celebra luptă de la Domocos n-a putut lua parte. În prima zi a sosirii la Pireu s-a împiedecat de niște șine în port,

și-a scrîntit un picior. Trei luni a stat întins pe un pat de spital. S-a întors între ai lui erou. Acum cîțiva ani, cînd cu asasinarea regelui Gheorghe al Greciei, îl găsesc în frizeria lui, plîngînd ca un copil. Își smulgea părul din cap și se văita : „Am spus eu să nu iasă singur la strada... acolo toți sunt nebuni... cum se poate să ucidă pe Gheorghios Protos, cel mai bun și filotim rege care a fost la Grecia..." Abia l-am potolit. Îi intrase în cap ideea fixă că el trebuie să plece la Atena să răzbune moartea regelui. Pe urmă s-a făcut cel mai înflăcărat partizan al lui Venizelos. Acum e tare amărît de cînd cu scrisoarea Americanului. E mare vrajbă între greci, ceartă de familie, fiecare vrea să-l acapareze.

— Care American ? întrebă nedumerit doctorul.

— Cum, nu știi ? Nu ești la curent cu evenimentele ? Stai să-ți spun, că-i interesant. Și polițaiul începu să povestească pe larg toată întîmplarea cu scrisoarea miraculoasă.

— Adică să fie serioasă istoria asta cu Americanul ? întrebă doctorul, care ascultase foarte atent. Și prin minte începu să-i treacă într-un vîrtej fantastic serii de numere astronomice, miliarde de dolari aruncați cu dărnicie de Fundația Carnegie, Rockefeller, și toate acele averi fabuloase sacrificate pentru progresul științei și binele omenirii.

— De ! sfîrși polițaiul, să trăim și să vedem. Eu, care se cheamă că nu sunt interesat în chestie, și tot sunt curios să văd ce are să iasă pînă la urmă din toată istoria asta care a înnebunit tot portul !...

*

Frizeria se golise.

— Iaca, ți-am adus un mușteriu de elită. D-l. doctor Lascu, profesor la Facultatea din Iași. Cică a fost la Agop, care l-a măcelărit oribil.

Nicu Politicu, încîntat, îi întinse mîna, după ce o ștersese c-un prosop curat.

— Îmi pare bine de cunoștință și îmi pare rău că de prima dată ați nimerit tocmai la Agop, care-i considerat ca măcelar și nicidecum frizer de profesiune. Scuzați... d-nul doctor trebuie să știe prea bine ce pericu-

loase sunt tăieturile vara, cînd e de ajuns să intre cîțiva „spectroscoci", ca să otrăvească tot sîngele omului... și pe urmă gata !... La noi puteți fi sigur. Totul e antiseptic, după sistemul american.

Înfundat într-un imens fotoliu cu mecanism de ridicare, cu picioarele sus, aproape orizontal, doctorul se chinuia cu ochii lui de miop să examineze prin oglindă profilul patronului. O figură măslinie, nasul în formă de lamă de iatagan, o coamă bogată de păr negru, lustruit, și o strașnică pereche de mustăți falnice, de palicar. În mișcarea mîinilor, un fel de eleganță. Călca ușor în vîrful picioarelor, mîndru, într-o bluză curată de pichet, albă, cu pantalonii bufanți, verzui, de culoarea oului de rață.

Polițaiul își aprinse a doua havană, cătînd cu admirație la pereții de oglindă.

— Ți-ai renovat complect frizeria.

Nicu Politicu tăcea cu încăpățînare.

— Modern și elegant. Dar ce folos, nu mai este viața din trecut ! Aici la tine era un fel de club politic. Se discuta, se citeau gazete, se bea cafele. Acum...

— Pardon ! aici nu-i cafenea, e frizerie ! îl întrerupse brusc și rigid patronul.

— Cred — adăugă polițaiul surîzînd — că cearta asta în familie din cauza Americanului îți strică și ție și lui Stamati, cumnată-tău.

Atît fusese de ajuns. Pusese degetul pe rană.

Ușor inflamabil, Nicu Politicu izbucni :

— Cum, eu sunt vinovat ? De unde are el dreptul să sechestreze pe fratele nevestei mele ?

Furios, își da capul pe spate, c-un fel de sfidare căta de jos în sus, cu ochii injectați, cu sprîncenele încruntate.

— Să vedem... nu mă las, să știu că mă îngrop în datorii !... Ce ? suntem la ananghie ?... cu zoru merge... tiu, mascara !...

Doctorul înghețase. Cu șervetul la gît, cu obrajii clăbuciți de săpun, urmărea prin oglindă voltele briciului din mîna care făcea gesturi dezordonate.

„Iacă, s-a enervat, gîndea el. Cine dracu l-a pus și pe ăsta să deschidă vorba tocmai cînd e cu briciul la gîtul meu ?"

Doctorul sta ca pe ace și nici nu îndrăznea să se ridice de pe scaun.

Deodată un suspin prelungit se auzi în fund și perdeaua orientală de mărgele colorate începu să palpite ușor.

Sprincenele lui Nicu Politicu s-au descrețit.

Domolit într-o clipă, șopti cu blîndeță :

— Olimbia, nevastă-mea, e nevricoasă... astă-noapte a avut stenahorie... i-a venit așa de la inimă...

Și înainte de a sfîrși vorba, Olimbia apăru în cadrul ușii.

O brunetă cu ochii albaștri ; foarte voluminoasă, într-un capot roșu decoltat ; vorbea puțin cepeleag, c-un glas plîngător, întretăiat de suspine lungi din fundul inimii.

— E drept asta, d-le polițai ? Bietul frate-meu Nicola... bătrîn și văduv... are și-o copilă... cine trebuie să-l îngrijească, dacă nu eu, sora lui bună ?... Cum se poate să-l lăsăm pe mîini străine ?... Aah ! Penelopa, cumnata mea... scorpia asta îl duce de nas pe prostul de Stamati.

Și într-un plîns cu hohote și sughițuri începu să povestească pe larg cum douăzeci de ani au trăit ca frații, și acum au ajuns la cuțite...

*

Mai bine de douăzeci de ani trăise cumnații în armonie. A trebuit să vină scrisoarea asta din America, pentru ca deodată să învrăjbească cele două familii.

O luptă, surdă la început, se declarase între cafenea și frizerie, orice relații erau întrerupte ; încordarea creștea pe fiecare zi.

Unde trebuia să descindă Americanul ?

Care dintre cele două familii avea dreptul sau datoria de găzduire ?

De o parte, fratele ; de cealaltă parte, sora. Nici una din părți nu voia să cedeze.

Febril, se lucra în ambele părţi. Se făceau pregătiri pentru primirea Americanului.

Stamati se împrumutase ca să-şi facă mobilă nouă.

Nicu Politicu îşi renovase complect frizeria.

Rudele şi prietenii, de o parte şi de alta, se grupau solidari în jurul celor două familii, formînd două partide ostile.

Lupta se înteţea, tulburînd armonia din sînul coloniei elene. Consulul, cu abilă diplomaţie, stăruise pentru o împăcare. Încercarea nu reuşise. O ură de moarte despărţise colonia elenă în două. Duşmănia dintre cele două tabere creştea.

Unde avea să ajungă ?

★

Trecuse destul timp de la prima scrisoare.

Într-o după-amiază înăbuşitoare, pe cînd Stamati visa ca de obicei cu capul rezemat pe mîni, Petrachi Hulub se opri în dreptul cafenelei. Nu mai aruncă scrisoarea grăbit, ca altădată. Zîmbind uşor, postaşul se aplecă, şoptind misterios :

— A venit !... Ţi-am adus-o !... E de la fratele din America.

Stamati tresări. Cu degetele tremurătoare scotoci buzunarul vestei şi puse repede cîţiva lei în palma postaşului.

Pe nerăsuflate citi Stamati scrisoarea. Nicola îl înştiinţa că desface tot avutul. Vinde casa şi plantaţia de cafea. Pînă în două luni, cu ajutorul lui D-zeu, el şi fata vor fi la Marsilia. De-acolo, pe un vapor francez, vor veni la Sulina.

Vestea se răspîndi în tot portul. Era deci lucru sigur, Nicola Marulis se întoarce din America.

Cafeneaua lui Stamati era ticsită de lume ziua şi noaptea. Poliţia ajunsese de la o vreme foarte îngăduitoare lăsînd — împotriva legei — deschis localul pînă dimineaţa.

Şeful poliţiei, de obicei foarte scrupulos în serviciu, găsise şi formula salvatoare cu care să se acopere la nevoie : cafeneaua lui Stamati putea face excepţie ; fiind

chiar în faţa debarcaderului, călătorii nu aveau unde să aştepte plecarea vaporului postal de cu noapte.

— Ei, cînd soseşte Americanul ? întrebau unii din uşa cafenelei.

— E pe drum, răspunde[a] Stamati radios, trece acum Oceanul.

După socotelile făcute, Americanul trebuia să fi plecat de mult. Şi nici o ştire. Stamati număra înfrigurat zilele. Într-o dimineaţă sosi şi telegrama aşteptată :

„La sfîrşitul lunii plecăm din Marsilia, cu vaporul «Tabor», în cursă regulată.“

În sfîrşit, Stamati respiră uşurat. Telegrama trecu din mînă în mînă.

La agenţia companiei „Fraissinet“ mersul vapoarelor fu studiat cu de-amănuntul. S-a calculat matematic timpul, distanţa şi viteza vapoarelor în curse.

În sfîrşit... într-o dimineaţă se înălţă tricolorul Republicei Franceze, fluturînd maiestuos la balconul agenţiei companiei „Fraissinet“. Pe o tăbliţă neagră, la fereastra biroului dinspre cheu, era scris cu cretă :

„Azi, după-amiază, soseşte în port vaporul «Tabor», cu mărfuri şi călători.“

Vestea s-a răspîndit ca fulgerul în tot oraşul.

„Vine Americanul ! Vine Americanul !“ îşi spuneau unii altora, şi toţi cătau instinctiv spre mare ca să zărească urma fumului vreunui vapor în larg.

Dactilografele, băieţii de pe la birouri îşi părăsiră lucrul şi, înarmaţi cu binocluri şi lunete, priveau în depărtare, cercetînd orizontul.

Încărcarea la unele vapoare din port se oprise pe la amează. Mulţi hamali lăsau lucrul baltă şi se duceau să aştepte sosirea vaporului francez. Prăvăliile, birourile, cafenelele se goleau.

Munca întreruptă, lumea forfotind pe cheu, portul întreg parcă era gata să intre în frigurile unei greve generale.

Cînd apăru sus, la farul cel mare, o flamură albă c-o bulă roşie la mijloc, semnal de recunoaştere a unui vas la orizont, toată lumea se îndreptă în goană spre

debarcader. Bătrîni, tineri, femei, toți alergau gîfîind, întrecîndu-se pentru a prinde cîte un loc mai bun de unde să vadă acostarea vaporului. Toți voiau să fie față la momentul palpitant al debarcării, să vadă de aproape cu ochii lor pe Americanul care sosea. La casele din fața portului toate ferestrele erau deschise în lături, femeile bătrîne priveau de sus, cele mai tinere, ducîndu-și copiii în brațe, se luptau, îmbrîncite, prin mulțimea care se îmbulzea într-o harmalaie infernală la capătul schelei. Niște hamali, pe jumătate goi, cu sacii pe umeri, plini de praf, așa cum se găseau pe vaporul la care tăiaseră poșta de încărcare, se înghesuiau și ei să intre pe ponton. O droaie de copii dezmățați se cățărau pe balustrade. Un gardist bătrîn, leoarcă de sudoare, îi plesnea fără cruțare c-o vînă de bou. Grănicerii, cu baionetele la arme, făcură cordon și izbutiră, cu paturi de pușcă, să țină în loc valul omenesc care amenința să rupă bariera.

O parte din lumea respinsă dădu năvală la bărcile legate la cheu. Alții se urcară pe un mic remorcher, care se aplecă pe o coastă, gata să se răstoarne peste cap. Numai în ziua de Bobotează, cînd se aruncă crucea în Dunăre, se mai adună atîta lume în port.

Pe ponton, după ordinul căpitanului de port, nu fură îngăduite decît notabilitățile, rudele și prietenii.

La mijloc, între consulul grec și președintele Comunității elene, intrase, de curiozitate numai, și cîțiva dintre șefii autorităților române din localitate. Familia Stamati în dreapta, familia Nicu Politicu în stînga. Grupe compacte de rude și partizani formau două tabere ostile, cari fierbeau înăbușit.

Pe Stamati, de nerăbdare, îl apucase un fel de tremur nervos. Simțind că i se moaie genunchii, pipăind ușor, se rezemă de balustradă. Cu ochii țintă în largul mării, fără să scoată nici o vorbă, aștepta. Între buzele-i vinete strîngea inconștient un muc de țigară stîns de mult.

Penelopa, lîngă el, se ținea bine. Demnă, severă, stăpînă pe sine, sta măreață în rochia ei galbenă, coajă de lămîie, culoarea favorită.

Nicu Politicu, înfierbîntat, se frămînta pe loc, făcîndu-și vînt cu pălăria. Își trecea nervos degetele uscate

prin păru-i bogat, gras de pomadă, și fuma țigară după țigară, aruncînd pe nări cu violență două coloane de fum înecăcios.

Pilotina, dezlipită de cheu, aluneca lin pe luciu apei ca o pasăre ușoară gata să-și ia zborul spre larg. Ducea pilotul să întîmpine vaporul, care creștea în zare văzut cu ochii liberi.

Deodată, din mulțime, răsună o voce groasă de bas răgușit :

— Nu-i „Tabor"... e un cargobot !

Vorbise *Barba* Spiro, capul-pilot al Comisiei Europene.

Toți ochii se ațintiră în larg. Nimeni nu voia să creadă că nu-i vaporul așteptat.

Un tînăr din partidul lui Nicu Politicu, c-un binoclu turtit în dreptul ochilor, izbucni triumfător :

— E chiar „Tabor"... nu vezi că are coșul alb ?

— Ti !... *Diavolo !*... și ce-i dacă are coșul alb ? Numai un cîine e scurt de coadă ?

— Nu mai vezi bine *Barba* Spiro ! Ia binoclu și ai să recunoști pe „Tabor".

— *Chi-ta-xi mutra, Fasulaki !*... a ajuns vremea ca oul să învețe pe găină ! Eu am îmbătrînit în pilotaj și n-am nevoie de binoclul tău. Poți să te chiorăști și cu luneta astronomică și tot n-ai să cunoști nimic. Nu vezi că n-are cabine la pupa ? E un cargobot simplu, sfîrși bătrînul încruntat și mînios.

Două tabere se formară.

— E „Tabor" ! strigau unii, cu mînele întinse spre larg.

— Ba nu-i „Tabor" ! răspundeau alții, cu pumnii încleștați.

Erau gata să se încaiere.

Se făceau pariuri asupra vaporului care se apropia, cînd *Barba* Spiro, cu mîna pusă cozoroc la ochi, se pronunță definitiv strigînd răspicat :

— E un cargobot românesc, tip „Constanța" ! Vapoarele de la S.M.R. au coșurile albe ca și cele de la „Fraissinet".

Numai cînd vasul se apropie intrînd pe gura Dunărei, toți ochii recunoscură în tricolorul ce fîlfîia în vînt gal-

benul românesc, în locul albului franțuzesc, pe care-l așteptau cu toții.

O nemulțumire generală izbucni în mulțime. Unii coborîră de pe debarcader. Lumea se răspîndea pe cheu. Și tot necazul se revărsă pe capul bietului agent al companiei „Fraissinet".

„Pentru ce agenția anunță sosirea vaporului, dacă nu-i sigură cînd vine ?"

Tocmai tîrziu, sub seară, sosi și „Tabor", vaporul așteptat. Lumea dădu din nou năvală la ponton. Grănicerii formară în pripă un cordon puternic, rezistînd pe pozițiile asaltului mulțimei.

Trei mugete prelungi, aruncate de sirena vaporului, cutremură văzduhul. Ancora se rostogoli de sus în mijlocul Dunării, tîrînd lanțul după ea c-un zîngănit asurzitor. Și falnic, uriaș, „Tabor" își tăie drum spre malul negru de lume.

Avînd puțină marfă, vaporul era așa de ridicat deasupra apei, că privitorii de pe mal își strîmbau gîtul ca să privească în sus, să vadă mutrele călătorilor de pe punte.

Care era cel așteptat ? Nimeni nu-l putu descoperi. Lumea pe vapor se mișca dintr-un bord în altul, în lumina scăzută a asfințitului.

Un băiet de jos, din mulțime, strigă în gura mare, arătînd cu degetul :

— Uite, colo sus, o hărăpoaică pe vapor !

Toți își ațintiră ochii spre punctul arătat.

— O negresă, o negresă !... repetară cîteva glasuri și mai mult mîini se înălțară din mulțime, arătînd în sus.

Lîngă scară, rezemată de balustradă, o siluetă grațioasă, se profila ca o statuie așezată la înălțime pe puntea vaporului.

Figura-i neagră se distingea în contrast cu întreaga-i îmbrăcăminte, albă din cap pînă la picioare. În loc de pălărie, un fel de turban înfășurat bizar, cu două colțuri ca niște cornițe în față ; un voal lung de muselină argintie îi undula la spate în bătaia vîntului.

Toate privirile mulțimei erau atrase de ființa aceea exotică, necunoscută, care privea țintă în jos, la furnicarul omenesc ce se agita pe mal cu nerăbdare.

Manevra de acostare mergea încet. Bătea un vînt dinspre apus.

— Prea departe a ancorat... trebuie să pună mașina înapoi, ziceau unii.

— Prea aproape a ancorat... trebuie să pună mașina înainte, ca să apropie pupa de mal..., spuneau alții.

Și fiecare se simțea dator să-și susțină sus și tare părerea sa asupra manevrei făcută de pilot.

Critici în gura mare, discuții violente, căci grecul se naște marinar și, în afară de orice meserie, el e căpitan de... vapor, caic sau barcă.

Doctorul portului intră grav pe bord. După cîteva minute, apăru în capul schelei cu patenta de sănătate în mînă. Cu glas tare, răspicat, pronunță cuvîntul sacramental, așteptat de toată mulțimea înfrigurată :

— Liber !

Cel dintîi care se repezi în sus pe vapor fu Ahile Xidias — era dreptul lui, ca șef al hamalilor la vapoarele postale. În capul scării, un bătrîn mărunțel aștepta uluit, între două geamandane umflate. Ahile se năpusti asupra lui, îi smulse geamandanele și, cu ele în mînă, începu să-l îmbrățișeze pe bătrînul care privea zăpăcit, strivit de încleștarea brațelor încărcate cu geamandanele lui.

— Nicola !... bre !... Nicolachi *mu* !... nu mă cunoști ?... Ahile bre !... varu-to bun... și-l țocăia pe amîndoi obrajii cu buzele lui groase și răsfrînte.

Numai îmbrîncit de celelalte rude cari năvăliră grămadă pe punte, Ahile fu dezlipit de vărul său Nicola Marulis.

Îmbrățișările, sărutările nu se mai sfîrșeau, „Nicolachi ! Nicolachi !" se auzea repetat mereu printre suspine și exclamații. Stamati, ștergîndu-și lacrimile, ofta din fundul inimei. Olimbia cea plîngătoare bocea în hohote, ca la înmormîntare. După rude, veniră prietenii, și toată mulțimea curioasă, care rupsese cordoanele, se înghesuia să-l pipăie, să-l vadă măcar mai de aproape.

Bătrînul, buimăcit, cu vederea împăingenită, căta în neștire, fără să recunoască figurile celor care-l îngrămădeau, înăbușindu-l într-o hărmălaie cumplită. Luat pe sus cu alai, fu coborît pe debarcader. Acolo numai se

dezmetici o clipă și începu să caute cu disperare în jurul lui, parcă pierduse ceva în urmă pe vapor. Buzele îi tremurau, repetînd mecanic niște vorbe pe cari nimeni nu le înțelegea.

— Caută bagajele, zise unul din mulțime.

— Aici, aici... n-ai grijă, sunt în mîna mea, răsună un glas profund de bas răgușit.

Ahile Xidias cobora de pe vapor, încărcat de geamandane. Și la spatele lui, în capul scării, se ivi deodată silueta zveltă a negresei, pe care lumea de pe chei o văzuse pe puntea vaporului la acostare.

— Evantia ! Evantia !... strigă bătrînul înviorat, pronunțînd cîteva cuvinte într-o limbă neînțeleasă. Fata mea... adăugă el stînjenit, într-o grecească stricată, c-un fel de sfială în glas.

Se făcu un moment tăcere. Toate privirile se îndreptară curioase spre vapor.

Evantia, intimidată de atîția ochi cari o fixau, pășea încet, coborînd scara cu atenție.

De pe ultima treaptă o înșfăcă în brațe Olimbia, care începu s-o sărute, fără să poată vorbi, din cauză că o pălise un nou ropot de plîns zgomotos.

Penelopa, hotărîtă, c-o mișcare bruscă a coatelor, își făcu loc, cuprinse talia fetei și o atrase cu blîndeță și siguranță spre ea.

Fata căta speriată, fără să înțeleagă ce vor femeile acele care se îmbulzeau în jurul ei. Cu greu își tăie drum printre brațele care se întindeau s-o cuprindă. Coborî pe mal, strîngînd la piept o legătură făcută dintr-un șal de lînă, în care se simțea că mișcă o vietate.

— E un cățel...

— Ba nu... o pisică.

Și cîțiva copii își apropiau capetele, curioși să vadă mai de-aproape. Un băiețel îndrăzneț întinse mîna, să pipăie. Și, deodată, din legătură zvîcni nervos un căpușor zburlit, cu niște ochi sclipitori ca două gămălii lucitoare. Speriat, băietul își retrase mîna și izbucni emoționat :

— O maimuță !... e o maimuță !

— Hărăpoaica aduce o maimuță ! strigau copiii bucuroși că făcuse o descoperire așa de minunată.

Tot alaiul se puse în mișcare.

Americanul, obosit, călca greoi, ținut de ambele brațe, de o parte de Stamati, de altă parte de Nicu Politicu.

În fața cafenelei, mulțimea se opri nehotărîtă.

Stamati împingea ușor spre intrare. Americanul nu pricepea de ce Nicu Politicu îl trăgea de braț înainte.

— Aici... aici... la cafenea ! strigau unii din mulțime.

— Înainte... înainte, la frizerie ! strigau alții, îndîrjiți. Americanul se oprise năucit, nehotărît, în grămada de oameni cari strigau tălăzuindu-se pe loc. Conflictul fu tranșat de glasul de taur al lui Ahile Xidias :

— S-a făcut !... Bagajele sunt sus, la Stamati !

Americanul fu împins cu hotărîre peste pragul ușei înăuntru.

Mulțimea se răspîndi prin port.

Partidul învins se retrase, protestînd zgomotos.

Nicu Politicu, vînăt, cu pumnii încleștați, intră în casă, bombănind printre dinți :

— Care va să zică, merge cu zoru... așa, forțat, să sechestreze un om... Să vedem...

Olimbia căzuse într-un fotoliu de frizerie, apucată de un sughiț nervos, pe cînd plîngea în hohote.

Două vecine, ca s-o potolească, îi fricționau tîmplele, golind un clondir întreg de odicolon.

Toată noaptea Americanul a stat treaz, cu mîinile sub cap, cu ochii în tavan.

Evantia, după atîtea zile și nopți pe apă, se credea tot pe vapor. Ațipea și tresărea. I se părea că se învîrtește casa cu totul.

În pat, maimuța, speriată, se lipea tremurînd ca frunza, în șalul ei de lînă. Și ochișorii, cari sclipeau ca două scîntei, priveau fix în ochii fetei, voind parcă să-i spună ceva, în limba ei, stăpînei care o întreba, mîngîind-o :

„Lulu, ți-i frig sau ți-i frică ? Spune, Lulu..."

CAPITOLUL IV

Dimineața, Penelopa le servi la pat musafirilor cafea cu lapte, unt de bivoliță și marmeladă englezească.

Cu îngrijiri materne, ajută pe Evantia să se îmbrace... Îi pieptănă părul bogat și, sărutînd-o pe amîndoi obrajii, îi spuse cu duioșie :

— De azi înainte să știi că ai o soră mai mare, care te iubește ; în ea trebuie să ai toată încrederea.

După ce Americanul cu fata se coborî jos în cafenea, Penelopa rămase sus, ca să gospodărească prin casă. Cu ocazia asta, ea cotrobăi curioasă prin toate bagajele Americanului.

Dar nu găsi nimic care s-o poată interesa. O singură hîrtie-monedă de cinci dolari află într-un carnet soios. O scoase cu atenție, o examină cu admirație la geam în lumină și o puse la loc.

De dimineață, lumea începu a se aduna la cafeneaua lui Stamati. Consulul, preotul și toți notabilii coloniei elene erau în păr. Unii, gravi, beau cafele turcești ; alții, nervoși, fumau, așteptînd cu nerăbdare coborîrea Americanului. Afară, mulțimea amestecată se mișca pe chei, cu ochii la ușa de sus de la balcon. Maimuța, agățată c-o labă de balustradă, făcea acrobații, privind curioasă la lumea de jos. Cîțiva copii o zădărau și-i aruncau bucăți de covrig, pe cari ea le prindea cu degetele de la picioare.

Consulul, diplomat prevăzător, ca să prevină izbucnirea certei dintre cele două partide, trecu în dreapta Americanului și făcu semn preotului să treacă în stînga.

Evantia, fragedă, surîzătoare, era în compania galantă a tînărului secretar Fifachi Papagalanis, nepotul consulului. Stamati, îngîndurat, mergea alături de Ahile Harapul, care ducea radios pardesiul Americanului pe mînă.

Nicu Politicu, crunt, urma alaiul, bombănind cu parapon.

După ce au trecut în revistă birourile de comerț, vapoarele, elevatoarele, au vizitat biserica elenă, care avea mare nevoie de reparații, școala coloniei și noul local, rămas neisprăvit.

— Din banii noștri s-a făcut tot ce se vede aci, zise cu mîndrie consulul.

— Acum timpurile sunt grele, ani de criză, portul merge prost, de jos, din patrie, nu mai vine nimic, adăugă cu amărăciune profesorul grec, venit de la Atena.

Toți ochii se îndreptară înspre American.

Se aștepta o promisiune, o declarație, un cuvînt. Nimic. Nici o vorbă. După ce clătină ușor din cap, Americanul își luă aceeași mască enigmatică, rigidă.

Dejunul s-a luat la Consulat, într-un cerc intim.

Seara, la Clubul elen, agapă pentru o sută de tacîmuri în onoarea Americanului.

Sala — împodobită cu ghirlande de verdeață și stegulețe de toate culorile, adunate de pe la vapoarele din port. La intrare, pe fondul alb-albastru al unui imens steag grecesc, o inscripție în litere elene :

„Ura ! *Zito* ! bine ai venit, fiu al Heladei."

Americanul a fost sărbătorit ca un adevărat erou antic, întors în patrie după o lungă odisee.

S-au ținut discursuri înflăcărate, slăvind tăria și calitățile sufletești ale nației elene, care nu uită patria, ori în ce loc s-ar găsi pe fața globului. S-a amintit numele marilor patrioți, fala lumei, cari prin muncă și pricepere au strîns averi fabuloase și le-au dăruit pentru mărirea și întărirea patriei. S-a vorbit de Zappa, care a făcut averea aici la Dunăre și a lăsat-o pentru Zappionul de la Atena, renăscînd anticile jocuri olimpice. Averof, care a întărit flota cu unul dintre cele mai formidabile cuirasate din lume. Embiricos, plecat de la Brăila și stabilit la Londra, a făcut una dintre cele mai renumite companii de navigație transatlantică.

În jurul mesei, în fața paharelor, s-au dezbătut toate chestiile importante cu privire la interesele coloniei elene. Și cum se găseau numai între ei, discuția se întinse și asupra unei delicate chestiuni : concurența evrească în comerțul pe apă, lucru care producea mare parapon și năduf în sînul coloniei elene.

Logaridis, bătrînul înțelept al portului, vorbi cu toată autoritatea :

— Cine nu știe că din antichitate încă numai noi am stăpînit comerțul pe apă în părțile acestea ale Dunărei și Mărei Negre ? Aici la gurile fluviului au fost pe rînd stăpîni : turcii, rușii, acum românii, dar comerțul de cereale în mîna noastră a fost întotdeauna. Numai de cîțiva ani [au] început evreii să coboare la Dunăre. Ce caută, mă rog, dumnealor, aici în comerțul nostru de cereale ?

Pentru ce, mă rog, și-au lăsat dumnealor prăvăliile de manufactură și s-au apucat de grîne, venind peste noi în porturi ? Pentru ce să ne încalce dreptul nostru ? De ce să ne ia pîinea de la gură ? Asta-i specialitatea noastră. Nu s-a pomenit, niciodată pînă acum, ca evreii să intre în afaceri de vapoare și șlepuri. Noi de ce să ne apucăm ? Comerțul pe apă e doar meseria noastră !

Consulul, om fin, știa să explice cele mai subtile chestiuni și să dea păreri și soluții potrivite în situațiile cele mai dificile.

— Salvarea — începu el cu gravitate — nu poate veni decît de la capitalul plasat de noi în comerțul dunărean. Mă rog, nu observați deosebirea în sistemul de comerț al evreilor ? Grecul a rămas la vechile obiceiuri. Fiecare lucrează aparte. Evreul care vine aci nu lucrează pe cont propriu. Fiecare reprezintă o mare casă de comerț. Ei au la spate marea finanță evreiască. Ce putem face ? Unde e salvarea ? Să vie cît mai multe capitaluri grecești aci la Dunăre ! Să se facă societăți pe acțiuni, bănci, case de export, și numai atunci vom putea ține piept concurenței evreiești în porturi !

În valuri de șampanie, în acordurile unui concert de șase mandoline, pînă după miezul nopței s-a exaltat patriotismul și filotimia elenă.

*

În tot portul se comenta în felurite chipuri apariția Americanului. Pentru mulți, înfățișarea lui produsese o adevărată deziluzie. Se așteptau să vadă un tip falnic de american veritabil, după închipuirea lor, nu un moșneag mărunțel și slăbănog, care mergea crăcănat, tîrșind puțin piciorul drept.

Atîția ochi îi cîntărise, de la sosire, bagajele. Prea puține : două geamandane vechi, o ladă de lemn și un balot cu așternuturi. Atîta tot. „Poate, ziceau unii, îi vine în urmă, cu alt vapor, grosul bagajelor."

Cei mai mulți nu înțelegeau cum poate un grec adevărat să aibă o copilă arăpoaică. Asta nu s-a mai pomenit. „O fi crescînd-o poate de suflet", își dădu cu părerea un pilot bătrîn, cunoscut ca om bisericos.

Ce eveniment a fost în tot portul cînd s-a aflat că Americanul a schimbat o hîrtie de zece dolari la Banca eleno-română ! Vestea trecea ca fulgerul prin toate cafenelele și suma creștea mereu de la zece la sute și mii de dolari.

Ahile Buzatul se jură, la Cafeneaua piloților, că văzuse cu ochii lui cînd a depus Americanul la bancă un pachet mare de bumăști.

— Nu lei românești, sau leptale grecești, dolari, dolari adevărați ! și cînd rostea cuvîntul dolari, sugîndu-și buzele lui groase de harap, îi lăsa parcă gura apă.

Unii mai cuminți nu puteau crede că Americanul a venit, atîta drum, cu sume mari la el. Dar toți erau siguri că trebuie să aibă banii depuși la bănci în străinătate.

Cîțiva începură chiar să sondeze la poștă și la Banca eleno-română, pentru a prinde momentul cînd ar sosi vreun cec, sau vreo scrisoare de valoare din străinătate, pe numele Americanului.

— Ei, l-ai văzut ? Ce zici ? întrebă la cafenea Calman pe Hascal.

Amîndoi magazioneri la aceeași casă de cereale. Jucau table, ghiulbahar, în fiecare seară. Cînd pierdea Hascal, plătea o cafea turcească. Cînd pierdea Calman, plătea o bucată de rahat, pe care Hascal o împacheta în hîrtie și o ducea acasă lui Mișu, un nepoțel de cinci ani.

— Ei, ce zici de American ?

— Ce zic ? Eu zic atîta : că n-are fason de american. În viața mea am văzut doar americani. Au altă croială.

În altă sală erau rafturi de cărți ; pe mese, movile de gazete și reviste englezești.

Pe placarde, cu litere mari, scria :

„Consumați lapte, cafea, ceai, limonadă. Nu vă otrăviți cu alcool."

Spirtoasele, sub orice formă, erau cu desăvîrșire interzise în acest local ridicat în Sulina de o societate de temperanță de la Londra. Măsura se respecta cu strictețĕ. Dar marinarii englezi intrau aci gata beți turtă ; după ce cutreierau toate cîrciumile din port, nimereau și în acest puritan institut de temperanță.

În seara ceea localul era gol.

Numai un bătrîn, vînăt la față, cu nasul roșu, moțăia cu pipa între dinți, în fața unei cești de ceai.

Era intendentul, *mister* Blak. Beat în permanență. Nu-i plăcea decît „Jamaica" turnată în ceașca de ceai.

Pott făcu un semn și *mister* Blak, după ce aduse două cafele, se retrase discret pe ușa din fund.

— Iată despre ce-i vorba, începu englezul în șoaptă ; formăm o societate de salvare la Dunăre. Trebuie să intri numaidecît și d-ta în grupul nostru. Salvarea vapoarelor înnămolite rămîne tot cea mai bănoasă din toate afacerile de pe Dunăre. Cum crezi că a făcut avere piratul de Calavrezo ? Se înțelegea cu unii căpitani care puneau vaporul pe uscat și el se ducea să-l salveze... Prețul era dinainte stabilit. Și, „Lloyd"-ul englez plătea asigurarea în lire, bani ghiață ! Biroul meu are șase agenții de vapoare și reprezintă, aci la Dunăre, cea mai mare societate de asigurare pe apă din toată lumea : „Lloyd"-ul englez.

— Bine, făcu Americanul jenat, dar pentru asta se cere un capital mare...

— Nu ți-am cerut nimic, îl întrerupse Pott zîmbind, vreau numai să te avem în grupul nostru. Atît pentru moment...

Și Pott își desfășura planurile bine studiate.

Avea asigurate în buzunar Comisia Europeană și autoritățile române. Făcuse leafă și da gratificație telefoniștilor, ca să-i anunțe întîi lui orice înnămolire de vapoare pe canalul navigabil.

Tîrziu, cînd au ieșit pe cheu, amîndoi s-au oprit privind cu admirație un vapor cu două coșuri, ancorat pe malul opus.

— Așa ceva ne trebuie ! zise Pott, e „Bertilda" ! Are niște pompe grozave ! Vine anume aici la Dunăre în fiecare an, trimisă de o societate de salvare de la Stambul. Stă la pîndă și așteaptă. Nu se poate, mai cu seamă spre toamnă, să nu-i cadă ceva în mînă. Ascultă-mă pe mine, tot salvarea e cea mai formidabilă afacere la Dunăre !

★

Intr-o zi debarcă din vaporul postal ce venea de la Galați un domn grav, cu mustățile castanii bine cernite, purtînd sub braț o elegantă servietă de marochin, c-o monogramă de argint. Pe ponton îl îmbrățișă călduros polițaiul Petrăchel Petrașcu. Fusese colegi în școala militară. Gaston Popescu, maior de cavalerie în rezervă, vechi *clubman*, crupier abil, deschisese în capitală în tovărășie cu Pyncus Iacobson un „contoar" româno-american : credit intern și extern, import și export.

„Cine o fi și ce caută ?" se întrebau toți agenții intrigați de prestanța acestui necunoscut personagiu. Misiții, copoi de rasă, începură să-i miroasă urmele.

Și, seara, toți se minunară văzîndu-l la birtul lui Gherase, în capul mesei, între polițai și American.

— Vreau să te bag în petrol, spunea maiorul într-o dulce surdină. N-am avut onoare să te cunosc, dar camaradul meu de arme Petrăchel mi-a vorbit despre d-ta. Tot el poate să-ți dea referințe despre mine. Ascultă-mă, ai să-mi mulțumești toată viața ! Cea mai frumoasă afacere în țara noastră rămîne tot petrolul !

Americanul asculta cu răbdare, deși prea puțin pricepea din cîte auzea despre perimetri, redevențe, consolidare și acțiuni. Iar cînd se încercă să spună șovăind că nu are capital, maiorul îl bătu protector pe umăr.

— *Mon cher*, nu ți-a cerut nimeni nimic, vrem numai să vii în regiunea noastră, să te convingi singur, cu ochii dumitale, să vezi perimetrii ce posedăm în exploatare. Ținem mult să te avem în grupul nostru.

Și, după ce comandă o sticlă de șampanie, scoase din servietă o schiță de plan cu regiunea Morenilor.

La plecare, lăsă pe masă un bacșiș regal. Căci așa era maiorul : foarte galanton. Într-o zi arunca un bacșiș de o sută, și a doua zi se împrumuta c-un pol. Fără capital, împrumuta de oriunde, mîndru, căci datoriile mari, zicea el, dovedesc puterea creditului de care dispune cineva pe piață.

Cum putuse acest om să facă datorii de cîteva milioane era un mister. Despre el se povestea că, lăsînd la Paris o groază de datorii, le trimisese din țară creditorilor cîte un anunț de înmormîntare.

Un grec venit de la Odesa pentru export de icre negre îi propusese Americanului o afacere frumoasă de pescuire, la larg, cu vapoare speciale ca în Marea Nordului.

Un altul ținea să-l introducă într-o societate care se forma în vederea unei fabrici de celuloză pentru hîrtie din trestie.

Deși nimeni nu-i cerea imediat bani, rudele, prietenii, compatrioții erau alarmați de toate aceste propuneri făcute de străini.

Cînd se zvoni în port că Americanul are de gînd să intre în petrol, fu o disperare generală.

Grecii spumegau de mînie. Discuții violente urmau prin cafenele și toți criticau, în gura mare, amestecul străinilor în afacerile locale de pe Dunăre. Orice propunere venită din afară era socotită ca o încercare de evadare a capitalului așteptat, era un fel de trădare a intereselor comunității elene.

Afară de aceste propuneri pentru întreprinderi cari reclamau mari capitaluri, Americanul primea zilnic cereri de a sprijini diverse invenții și născociri, care aveau să-l facă în scurt timp celebru, aducîndu-i în urmă cîștiguri fabuloase.

Un mecanic grec voia să înlocuiască helicea vaporului c-o turbină proprie, utilizînd presiunea apei de jos în sus, bazîndu-se pe principiul, zicea el cu mîndrie, tot al unui grec : Arhimedes.

Un alt mecanic se ocupa cu pasiune de aviație. Avea gata prototipul unui avion special, care trebuia să meargă prin aer, pe apă și pe uscat. Îi trebuia numai motorul. Corpul îl fabricase singur. Pentru aripile care erau îmbrăcate în mătase, sacrificase rochia de nuntă a nevestei.

Erau și români cari veneau să-i ceară o mînă de ajutor.

D-l Efrim Gîltan, institutor, se prezentase fără folos la comandamentul marinei, c-o invenție originală.

„E trist, dar adevărat — scria el indignat — ca român în țara mea să nu fiu încurajat, nevoit să mă adresez unui generos străin..."

De unde și pînă unde îi intrase lui Gîltan în cap ideea de a înlocui la bărci și la șalupe lopețile și helicea cu niște brațe metalice cu încheieturi, care să imite mișcările de înot ale labelor de broască.

Un agent sanitar, cunoscut în port sub numele de „Javra", care lucra la dezinfectarea și deratizarea vapoarelor suspecte, venite din porturile contaminate, susținea că a inventat un fel de etuvă și un aparat mai bun decît „Clayton", care poate să asasineze în două minute nu numai șoarecii dintr-un vapor amenințat de ciumă, ci și ploșnițe și puricii de orice vîrstă.

Un grup de barcagii greci, constituiți într-o societate mutuală, avînd de patron pe Sf. Nicolai, ceruse Americanului să le facă onoarea de a primi președenția societăței, în speranța unei generoase subvenții anuale.

Un pictor, venit la o rudă în localitate, voia să facă Americanului un portret în ulei, mărime naturală. Ceruse și un acont pentru materiale.

Un reporter de la o gazetă din Brăila venise anume să strîngă date biografice, să ia un *interview* și fotografia.

Americanul se învățase să asculte c-o răbdare îngerească. Tăcea, avînd pe buze surîsul enigmatic al Sfinxului egiptean.

Unii se enervau pledînd cu ferma credință în reușita invenției ieșite din mintea lor creatoare. Alții plecau indignați de zgîrcenia bătrînului vulpoi, viclean și avar. Iar cînd el se încerca să le spună sincer că nu are bani, nimeni nu voia să-l creadă. Sumele cari i se cereau, calculate în dolari, erau ridicol de minime, spuneau toți, pentru un om ca el, care se întorcea din America.

CAPITOLUL V

Ce senzație făcuse în tot portul apariția Evantiei! Oriunde se arăta: pe stradă, pe cheu, la plajă, atrăgea toate privirile pe urmele ei — plantă exotică, animal de specie rară.

O siluetă fină, mlădioasă; deși copilă încă, dezvoltată bine, crescută din plin ca o plantă de sud, cu sevă bogată, tropicală.

O frumusețe aproape sălbatică. Pielea de culoarea șocolatei. În ochi avea scîntei de fosfor, ca ochii de pisică. Părul aspru, creț, era de un negru cu reflexe albastre.

Un zîmbet candid, copilăresc, îi flutura veșnic pe buzele cărnoase, vișinii. Și cînd rîdea, îi sclipea albeața șiragului de dinți mărunți ca la un pui de lup. Umbla îmbrăcată c-o grație bizară. Se drapa c-o stofă indiană, în galben sau în roșu. În loc de pălărie, își răsucea cu artă pe cap un fel de broboadă, ca un turban de mătase aurie cu bande verzi; colțurile ridicate ca două cornițe își schimbau direcția la fiecare pas.

Cînd apărea pe cheu, în ritmul unui pas elastic, poleită de lumina aurie a zilelor de toamnă, cucerea toate privirile în drumul ei spre plajă. Ochii lacomi o măsurau prin geamurile birourilor din port. Binoclurile se îndreptau de pe puntea vapoarelor de-a lungul cheului. Femeile curioase și fetele geloase o spionau după perdele, cu ochii lor pizmași. Bărbații tineri și bătrîni, cărora ea le furase fără să știe somnul, o sorbeau c-o voluptate ascunsă.

Și toți, cu ochii avizi, o dezbrăcau din mers. Iar ea, neștiutoare de furtuna dezlănțuită în urmă, trecea senină, sigură pe sine, pășind c-o armonie grațioasă, și mîndră, ca o regină orientală. Turbanul da frumuseței sale un aer biblic.

La plajă, pe patul cald de nisip, se dezbrăca liniștită, c-o impudică și senină candoare. Aproape goală, cu tricoul lipit, întins pe rotunzimile trupului; cu sînul viu, fraged, abia format, apărea în picioare, pozînd lucie sub razele soarelui, în decorul mării ca o statuie sacră antică, sculptată în marmoră neagră.

Cu îndrăzneală și siguranță, dintr-un singur salt, se arunca în apă. O clipă dispărea în mijlocul unui vîrtej de spumă și apărea departe, spintecînd ritmic valurile, ca un delfin în larg. După ea, pe fața mării, se deschidea, ca în urma unei torpile vii, un evantaliu imens de spumă albă, dantelată, cu rigle lungi, întinse pînă la țărm.

Cei mai buni înotători se încercau zadarnic s-o ajungă. Plecați în grupe, ca la curse, se întreceau înot pînă ce oboseau pe rînd și renunțau; storși de puteri, se înapoiau la mal.

Ea singură, departe, rămînea în larg. Culcată, întinsă ca o planșă, cu mîinile sub cap, cu ochii țintă în albastrul cerului, fără să miște un deget, plutea ceasuri întregi — era în elementul ei. Lumea-i spunea „Sirena-Neagră."

Mai greu era pe uscat decît în apă. Sirena-Neagră sau „*Miss* Șocolat", cum îi spuneau alții, căzuse parcă din lună pe pămînt. Intrase într-o lume nouă, străină și neînțeleasă. Privea la început în jurul ei sfioasă, nesigură, căutînd să pătrundă cu mintea ei fragedă lumea văzută prin vălul magic al tinereții. Atîtea enigme avea de dezlegat. Cu ce frică intrase în lumea asta nouă, străină și neînțeleasă. Nu cunoștea limba țării în care debarcase. Vorbea o franțuzească muzicală, îndulcită c-un ușor accent creol. Românește învăță repede. Grecește mai greu. În patria ei, peste Ocean, Evantia fusese crescută în școala catolică franceză a călugărițelor misionare.

Și, după atîta vreme scursă, ea vedea încă seara, în pat, cu ochii pe jumătate închiși, printre gene, ca într-un

vis, dormitorul nesfîrșit al internatului în care-și trecuse copilăria.

Paturile albe, înșirate la rînd. Lumina pală a candelei pîlpîind la picioarele Fecioarei de ipsos din perete. O umbră cu voalul alb al surorilor pășea mută, alunecînd pe luciul parchetului — rondul de noapte al maicii de serviciu.

Copilă, se trezi la mănăstirea-școală a misionarelor, n-avea nici patru ani cînd îi murise mama, mușcată de un scorpion.

Tată-său, neștiind ce să facă, o adusese în brațe la mănăstire. Fu primită la secția orfanelor. Crescuse acolo de mică, îngăduită, mîngîiată și răsfățată de toate maicele, ca un mic animal sălbatic și drăguț.

„Păpușa de șocolată“, ageră, îndrăzneață și de o sănătate voioasă, era la carte, ca și la jocuri, cea dintîi. Sora Augustina o ocrotise c-o dragoste de mamă. Ea se legase instinctiv de maica asta duioasă, cu chipul de mucenică, tocmai ca icoana Sfintei Varvara.

Într-o zi, pe cînd mergeau în cîrd cu școala la plimbare, afară din oraș, un păzitor beat, la capul unui pod, le tăiase drumul. Sora Augustina era în primejdie. Bețivul îi pusese mîna în piept și o zgîlțîise înjurînd. Fetele, înspăimîntate, o luară la fugă țipînd. Singură mica Evantia sări în ajutor. Se repezi ca o pisică sălbatică zgîriind cu unghiile și mușcînd cu dinții pînă la sînge.

Vioaie, deșteaptă, învățase cu ușurință. Sîrguința îi fusese răsplătită cu micile distincții. Păstra cu pietate cordoane, panglici și medalii cu sfinți. Creșterea religioasă îi rafinase sufletul. Fermecată de legendele din *Viața Sfinților,* prinsese gustul cititului. Trecuse de la cărțile religioase la literatura romanelor, mai mult sau mai puțin inocente, pe care le devora, luîndu-le adesea pe ascuns din biblioteca școalei.

Ce emoție în toată școala cînd a plecat fata asta! Superioara, maica stariță, văzu cu durere planurile ei risipite. Fata asta, care părăsea comunitatea ca să se piardă în lume, fusese de mică anume educată pentru rolul de misionară creștină în colonii. Cîte iluzii... Și Evantia visase ca să ajungă odată să obțină și ea voalul de mireasă a lui Christos. Schimbînd brusc macazul

vieții, fata intrase într-o lume nouă. Trăia visînd. Se lăsa dusă plutind pe valurile vieții, măgulită, adulată, înota cu desfătare în farmecul eternei iluzii. Căci din prima zi, fără să cunoască limba și țara în care debarcase, un lucru sigur înțelesese bine: era frumoasă, făcea efect.

Instinctiv, simțise că are preț, că-i admirată. Cota ei la bursă urca din zi în zi.

O droaie de tineri, de felurite nații, roiau în jurul ei. Agenții de vapoare, curtierii levantini din lumea comerțului maritim n-o mai slăbeau din ochi. Toți băieții mai fercheși de la birouri s-apucaseră să învețe franțuzește. Amploiații, spilcuiți și gravi, din lumea diplomatică a Comisiunei Europene a Dunării, îi serveau regulat reviste ilustrate și flacoane de parfum, venite fără vamă direct de la Paris.

Subprefectul, un burlac prezentabil, cărunt, dar bine conservat, o plimba cu barca, discret și cam jenat, în nopțile cu lună plină. Judele de instrucție, un tînăr magistrat integru și bățos, sedus și el la urmă, se îndulcise în conversații lungi ținute în franțuzește pe cînd o acompania la plajă.

Doctorul Lascu își neglija țînțarii. O pîndea de cum ieșea din casă. Și cînd nu reușea s-o prindă, trecea atras ca de-un magnet la fiecare oră pe sub balconul ei.

Un borcan mare de lut, pentru castraveți murați, era așezat în colțul balconului, spre stradă. Doctorul, foarte miop, saluta respectuos, convins că acolo-i Evantia, în colțul ei favorit.

Păcăleala doctorului fusese răspîndită în tot portul de „Leoaica“, nevasta șefului vămii, care nu-l mai putea suferi pe doctor de cînd venise în vacanță băiatul ei cel mare, Ovidiu; fiindcă era în anul întîi de medicină, familia îi spunea „Doctorul“. De aci o regretabilă confuzie de titluri și o răceală în raporturile dintre biroul vamal și laboratorul bacteriologic din port.

În jurul fetei se formase un fel de suită, o curte de cavaleri rivali, care o însoțea pretutindeni.

„Prințesa-Dolarilor“, cum îi spuneau mulți, atrăgea ca vraja de necunoscut, ca un ținut străin și misterios.

În escorta adoratorilor constanți, se distingea dintre toți un tînăr brunet, c-un nobil nas grecesc.

Fifachi Papagalanis, pentru că debutase urît la cluburile din Atena, după o aventură galantă în lumea mare, fusese expediat de familie la loc de pocăință în Valahia, trimis pe lîngă unchiul său în „colonii", ca diplomat de carieră, secretar la Consulatul elen la Dunărea-de-Jos.

Din prima zi în care debarcase, își cuceri titlul de „arbitrul eleganței". Cravata și-o schimba de două ori pe zi. Sacoul, turnat pe trup, și pantalonii albi de tenis, călcați perfect pe dungă, făceau senzație în tot portul.

Volubil, grațios, avea o voce muzicală și conversația elegantă. Vorbea curent o franțuzească de salon și nu-l trăda decît accentul nelipsit al veșnicului *țe* grecesc.

Unchiul, curtezan tomnatic, c-o lungă experiență în viață, îl dăscălea mereu :

— Asigură-te de tînăr, băiete ! O dată îți bate norocul la ușă. „Comoara neagră" îți stă la dispoziție. Numai să întinzi mîna. Mergi repede la țintă. Îndrăzneala, voința cuceresc femeia cea mai tare. Americanul e un vulpoi bătrîn, dar n-o să aibă încotro, va fi forțat la urmă să cedeze...

Evantia însă rămînea aceeași. Cu zîmbetul ei dulce, cu aceeași franchețe și candoare le vorbea la toți, fără să arate vreo preferință nici unuia din suspinătorii care-i compuneau escorta. Și ochii ei fosforici păstrau aceeași privire curată, îndrăzneață și nevinovată.

Nimic nu ascundea, pentru că nu avea nimic de ascuns.

*

Mult s-a minunat tot portul cînd într-o bună zi a văzut pe American bînd cafea turcească pe bordul iahtului Comisiei Europene a Dunării, iar pe fată jucînd tenis pe terenul de sport, în fața palatului Comisiunei.

Un fapt banal și fără importanță, ar zice străinul care niciodată nu s-a oprit la poarta Dunărei.

Dar cine a debarcat măcar un ceas aci, pe limba asta îngustă de pămînt, înțelege prea bine importanța și raritatea cazului, eveniment unic poate în protocoalele

Comisiunei și în viața micului port cosmopolit de la gura marelui fluviu.

Americanul și fata lui primiți la Comisie !...

Minunea asta se comenta în felurite chipuri. Era o favoare deosebită. Se trecea o barieră, se nesocotea o tradiție, se călca un protocol.

Nimeni din afară nu putea pătrunde în Comisie.

Stamati, nedumerit, auzind de cinstea neașteptată ce i se făcuse fratelui său, trimise băietul la fugă după Logaridis. Simțea nevoia să-l consulte. Și amîndoi plecară în grabă spre palatul Comisiei să cerceteze cazul la fața locului.

De pe cheu se vedea ca în palmă pe puntea iahtului.

Vaporul Comisiunei, „Carlus Primus", sau, cum i se zicea pe scurt, „Comisionu", alb ca o lebădă, plutea acostat în fața palatului.

Numai de două ori pe an, primăvara și toamna, venea aci regulat, cu delegații statelor la gura Dunărei, pentru ședințele plenare, ținute după protocol, cu toată solemnitatea cuvenită, după care urma banchetul tradițional.

Tot timpul iahtul sta la Galați, ancorat în fața Bursei, sau plimba cu rîndul pe delegații Comisiunei și familiile lor. Avea un salonaș cochet, cabine cu tot confortul și un bucătar excelent, francez, foarte priceput în meseria lui.

Pe puntea curată, lustruită, în jurul unei mese, trei oameni ședeau de vorbă, îngropați în niște fotolii adînci, englezești. Erau la vremea cafelei, la taifas și la fumat.

În mijloc, Americanul cu pipa lui scurtă între dinți. În dreapta, cu fesul roșu dat pe ceafă, sta delegatul otoman scoțînd pe nări fumul unei țigări egiptene, piperat parfumată. În stînga, inginerul-rezident, c-o havană veritabilă între degete.

Chivork Saradunghian, consul general la Galați, era și delegat în Comisia Dunărei.

Turcia lui Abdul Hamid măcelărea pe armeni, dar tot dintre ei își alegea diplomații. Chivork era scund, buhăit, măsliniu ; un corb bătrîn, cu niște ochi mici, vicleni, cari sclipeau prin sticla ochelarilor.

Diplomatul-negustor era băgat în toate afacerile dunărene.

Grecii nu aveau delegat în Comisie, dar își făceau prin el toate interesele.

Legenda Americanului îi ajunsese la ureche. Sub pretextul unei plimbări, venise cu familia, să pipăie singur terenul.

Carbyz, fiul delegatului, era un lungan deșirat, făcuse „Roberts-Colegiu", liceul american din Stambul, fiind destinat și el diplomației orientale.

Cele două fete mari erau gemene : Zarui și Aighenuș ; oacheșe, cu nasul adus în formă de plisc. Umblau totdeauna la fel îmbrăcate : jachete verzi, berete roșii. Băieții le poreclise „Cei doi papagali".

Pe puntea iahtului rămase numai bătrînii serioși, gravi. Chivork făcuse un semn discret băiatului să ia fetele și să le conducă în parc ; spera să rămînă singur cu Americanul, ca să-l descoase cum știa el între patru ochi.

Domnul Brüll, însă, grăbit, desfăcuse pe masă un imens sul de hîrtie de planuri și planșe.

Șeful, inginer hidraulic, purta titlul pompos de „rezident" ! Pivotul Comisiei ! Cheia și lacătul de la poarta Dunării erau ținute de jumătate de secol în mîna lui de fier, corect înmănușată.

El, de origină danez, crescut în Anglia, era un bătrîn monumental — capul lui Bismark — fața cărămizie, întretăiată de o rețea fină de vinișoare albăstruie, ca o hartă hidrografică.

Înfățișarea impunătoare, glacială. Ochi albaștri, privire rece, de oțel. Sub masca unei extreme politețe, ascundea o aspră autoritate și cel mai profund dispreț pentru ultimii stăpînitori ai Deltei. Pe vremea turcilor era suveran în toată regiunea asta. Pescarii se închinau la numele lui. „Ce ! ești Brüll ? Ce faci pe grozavul ? Parcă ai fi Brüll !" așa își ziceau cînd se certau între ei lipovenii din baltă.

S-au dus frumoasele timpuri... și rezidentul, deprins să guverneze ca în colonii, era nevoit la bătrînețe să facă mai multă diplomație decît inginerie, în lupta de culise care se ducea în acest vechi teatru internațional,

sprijinit numai de proptelele guvernului român ca să nu se prăbușească.

*

După o serie de explicări tehnice, destul de complicate, rezidentul făcu semn unui marinar din prova.

Un semnal scurt de fluier și o comandă răgușită răsună în postul de pilotaj.

„«Muiata» să acosteze în tribord la iaht !"

„Mouette" era o elegantă șalupă de inspecție a rezidentului — un fel de automobil de apă — purtînd un steguleț triunghiular, care fîlfîia în vînt ca un ghidon de amiral.

Rezidentul cobora rar pe pămînt, din turnul lui de fildeș, de unde conducea imensa mașinărie a Comisiei. În oraș nu descindea niciodată. Umbla mai mult pe apă decît pe uscat.

Șalupa țîșni ca o săgeată sub forfoteala helicei. Americanului [i] se dase locul de cinste, la mijloc, în fundul șalupei, pe bancheta bogat capitonată în pluș vișiniu.

Viteza șalupei nu scăzu decît la gura fluviului : o dragă gigantică lucra adîncind canalul navigabil.

În fața valurilor de apă și nămol, vînzolite într-un huruit asurzitor, supte și debordate de tuburile dragei, Americanul văzu clar o imagină de mult rămasă uitată în fundul minței sale.

Se văzu copil, mus pe o dragă primitivă, desculț, cu brațele goale, cu părul năclăit, împotmolit în noroiul clisos pe care cupele dragei îl scoteau scrîșnind din fundul apei.

Zadarnic căuta bătrînul să șteargă din minte icoana copilăriei, care îl chinuia stăruitor.

Rezidentul, ocrotindu-și capul sub o cască de plută colonială, asemenea unui explorator saharian, arăta întinderea bancului de nisip care forma bara ce tindea să astupe gura fluviului.

C-o superbă mîndrie, descria lupta dîrză ce trebuia dusă zilnic, ca să învingă formidabila forță a naturii, care amenința cu închiderea canalului de navigație. Trebuiau prelungite digurile în larg și intensificat dragajul ; lucrări amînate mereu din lipsă de fonduri.

„Şi totuşi opera trebuie continuată cu orice preţ — sfîrşi rezidentul, cu obişnuita lui peroraţie asupra Dunării — cea mai importantă arteră care taie în două continentul, unind Orientul cu Occidentul... drumul civilizaţiei şi al comerţului... *véritable mer en marche vers l'Orient...*"

Americanul, care asistase absent la toate explicările date, simţi că se cuvine să deschidă şi el gura. Puse o întrebare banală asupra chipului cum lucrează dragele de tip nou. Rezidentul, neobosit, începu o nouă serie de explicări tehnice asupra dragelor moderne.

Faima Americanului se răspîndise în aşa proporţii, că ajunsese să-l preocupe şi pe rezident, om pozitiv, ponderat şi neîncrezător. Fără să-şi dea pe faţă planurile ce le clocea, profită de vizita delegatului otoman.

Explicările date erau mai mult ca să pipăie terenul, să tenteze şi să dezlege limba Americanului mut şi opac.

★

Stamati şi Logaridis se plimbau pe cheu spionînd de la distanţă toate mişcările. Mîndria pe care o simţeau în fundul sufletului lor pentru onorurile făcute Americanului era înăbuşită de o teamă vagă, grija de a nu-l scăpa din mînă.

Nu putuse auzi nici o vorbă, dar văzuse de la distanţă hărţile şi planurile desfăcute pe masă, urmărise drumul şalupei de inspecţie pînă la gura canalului. Simţeau că ceva grav se pune la cale. Degeaba n-a fost chemat Americanul la Comisie.

— Tu ce zici ? întrebă Stamati pe înţeleptul portului care tăcea îngîndurat.

— Mie nu-mi place. Nu-i lucru curat. Se cloceşte ceva aici. Trebuie să fim cu ochii pe el. Te pomeneşti că-l încurcă în lucrările Comisiei... să împrumute... ori să ia el în antrepriză facerea digurilor... Mai ştii în ce mîini cade...

— Eu nu pricep ce caută să se bage Comisia în afacerile noastre ! izbucni încruntat şi neputincios Stamati.

★

Pe terenul de sport al Comisiei, un grup de tineri jucau tenis, în cămăşi de mătase, pantaloni albi şi pantofi speciali, cu pingele de azbest.

Evantia, în mijlocul lor, surîzătoare şi zglobie. Avîntul jocului o rumenea, făcînd-o şi mai atrăgătoare. Toţi ochii îi urmăreau mişcările. Privirile lacome se lipeau parcă de braţul ei gol, care mînuia racheta cu graţie şi siguranţă neîntrecută. Lumea se întorcea de la plajă. Mulţi se opreau în drum, privind cu mirare şi admiraţie spre locul de sport.

Cîteva fete din lumea bună trecură repede, cătînd geloase pe sub gene spre jucători. Una mai îndrăzneaţă izbucni :

— Cu ce neruşinare se agaţă negroaica asta de gîtul bărbaţilor !...

Alta adăogă indignată :

— Cînd te gîndeşti că noi cari suntem născute şi crescute aci, încă n-am călcat pe terenul Comisiei, şi pocitura asta neagră, venită de cîteva zile...

O doamnă consulească, poreclită de băieţi „Doamna Moralescu", şopti unei nepoate care nu se mai sătura privind :

— E nostimă negresa, dar e complect lipsită de pudoare !

Atina Ziside se opri brusc pe trotuar, cu ochii ţintă la locul de sport. Cu mîna îşi apăsă pieptul, ca să-şi stăpînească galopul inimei. Nu-i venea să creadă. Visa ?

Era chiar el : Alfons al ei care învîrtea surîzător racheta sub nasul obraznic al fetei.

„Asta-i culmea ! Ce falşitate !" murmură printre dinţi şi trecu înainte mîndră, cu sprîncenele încruntate.

Atina era o brunetă picantă, c-un veritabil profil grecesc. Vanitatea şi cochetăria o împiedicase să se plaseze încă.

Proclamată „Regina frumuseţei" la cîteva baluri, nu se împăca uşor cu ideea că poate fi detronată aşa de repede. Rece, măreaţă, privea pe toţi de sus. Nu vibra niciodată. Calcula numai.

Un ofiţer o numise „Virgina fără inocenţă".

Mult timp oscilase între marină şi diplomaţie. La urmă se hotărîse şi, după o abilă manevră, reuşise să

capteze pe un francez, care avea dubla calitate de marinar și diplomat.
Situația și titlul îi măgulea vanitatea.
Alfons Briquet, mărunțel, vioi, cu mustața aurie, galică, fusese secund pe un vapor de marfă, dar la Comisie avea titlul pompos de „cancelier“ pe lîngă căpitanul de port.
Cuprinsă de un fel de disperare, Atina vedea cu ochii prăbușirea tuturor planurilor și iluziilor ei. Dezastrul general venise pe negîndite, într-o clipă. Iuți pasul, ducîndu-se întins la Penelopa Marulis, să-și spună tot paraponul ce-o ardea.
Jos, în săliță, înainte de a urca scara, își aruncă ochii în oglindă. Se opri, îngrozită. Arăta foarte rău. Fanată complect. Ochii înroșiți. Obrajii tăiați de urmele a două mici torente care-i umezise pudra de pe față.
Își scoase grăbită din poșetă pămătuful și rujul ca să se aranjeze puțin.
Plînsese. Explodase de indignare. Îi era necaz că nu se putea stăpîni.
Penelopa Marulis o ascultă tăcută, cu ochii în jos, pe o broderie la care lucra de cîțiva ani. Pe față, nu arăta nimic, deși era chinuită de ideea că Americanul și fata îi scapă din mînă, încurcîndu-i toate planurile.
— Dar pe Fifachi Papagalinis nu l-ai văzut ? o întrebă la urmă.
— Da, l-am văzut umblînd singur pe cheu. Negroaica nici nu se mai uită la el.
După cîteva clipe de tăcere, Atina întrebă, suspinînd :
— Oare ce-o fi avînd negroaica asta că toți bărbații umblă după ea ?
— Ascultă, dragă, și crede ce-ți spun eu : toți bărbații sunt la fel, porci și lacomi... zise apăsat și convingător Penelopa Marulis.

Leoaica, mergînd spre plajă, își întîlni soțul tocmai în fața palatului Comisiunei. Conul Tudorachi, răsucindu-și o țigară, sta de vorbă cu perceptorul Marcu.
— Ei, văzuși ? Ce-ți spuneam eu ? Au pătruns și în Comisie. Se lăfăiesc ca la ei acasă. Iaca ce înseamnă să fii american ! Iaca ce înseamnă puterea banului !...

— Bine — făcu domnul Marcu — dar n-a intrat singur, a fost omul poftit...
— Apoi tocmai de asta turbez de necaz ! zise șeful. Care va să zică eu, autoritatea de stat, funcționar superior, vechi în serviciu, stau ca vițelul la poartă, iar un venetic se bucură de favoruri și onoare...
Un fluier lung răsună în postul de pilotaj. O flamură albă c-o bulă roșie se înălță la farul mare : „Vase de război în vedere !“
Pilotina de serviciu se dezlipi de ponton și se îndreptă spre gura Dunării, ca să întîmpine navele ce se zăreau proiectate pe linia orizontului.
Toată lumea de pe cheu își îndreptă ochii spre larg.
Pale de fum cenușiu pluteau suspendate în azurul cerului.
— Să știi că-i flota noastră, Tudorachi, făcu Leoaica emoționată.
— Da' bine, domnule, că s-a hotărît și escadra română să mai vie încoace, să ne mai ridice și nouă prestigiul, să ne afirmăm suveranitatea, mă înțelegi, națională, față de străinismul de aici...

CAPITOLUL VI

Marea era potolită. O briză de travers se menținea încă îndărătnică, stricînd linia de front a navelor în larg.
Cînd apăru fluturînd la catargul vasului-comandant trei stegulețe colorate, semnalul așteptat : „Libertate de manevră !“, toată lumea răsuflă ușurată.
De patru zile și patru nopți se învîrtea escadra în jurul Insulei Șerpilor. Manevre, tir, lansări de torpile. Încordați, nedormiți, ofițerii și echipajele cătau lung în direcția gurilor Dunării, spre portul salvator. Toți așteptau în taină deschiderea porților paradisului visat.
Linia de front, brusc ruptă, vasele, gîlgîind pe coșuri nori negri de fum, își măreau viteza întrecîndu-se în goană ca să atingă mai repede limanul așteptat.

Ca de obicei, la urmă, în coada coloanei, venea și nava-școală, bătrînul „Mircea“, legănat domol, cu pînzele în vînt, ca o pasăre albă, uriașă, cu aripele întinse, plutind la orizont.

La pupa, sprijinit de un enorm colac de frînghie cătrănită, noul medic al bordului, doctorul Barbă-Roșie, marinar proaspăt, își potrivea binoclul, așteptînd cu încăpățînare să vadă „raza verde“. Avea ocazia să verifice palavrele lui Jules Verne, în cărțile căruia citise în copilărie despre celebra rază, ce trebuie să apară în clipa cînd sprinceana însîngerată a soarelui se îneacă în apa viorie a mării, la asfințit.

Și pentru că făcuse proba că-i „tare de mare“ și nu suferise din prima călătorie, secundul, căpitanul Mincu, și ajutorul său, sublocotenentul Neagu, erau hotărîți să-l inițieze pe doctor în toate misterele mărei și să-l „înmarineze“, transformîndu-l din *homo terrestris* în *homo navalis.*

Secundul, ajutorul său și doctorul formau „trinitatea“ bordului : Tatăl, Fiul și Sf. Duh. Totdeauna nedespărțiți, în nesfîrșite discuții. O legătură tainică unea parcă trinitatea asta în care nici vîrstele, nici firile nu se potriveau. Pasiunea pentru cultură și fermitatea de caracter impunea trinitatea c-un deosebit prestigiu în mica lume a escadrei.

Secundul, Mincu, căpitan cu vechime, era între două vîrste. Părul alb și musteața neagră. Privire sumbră. Om de inimă, de-o noblețe sufletească pe cari nici unul din șefi nu i-o remarcase.

Vîrsta nu-l schimbase. Păstra aceeași structură trupească și sufletească. Mergea cam crăcănat. Avea un pas nautic, de care colegii făceau haz.

I se zicea în glumă : „Ultimul marinar romantic“. Maestru în arta manevrei pînzelor, stîrnea prin porturile Orientului admirația corăbierilor bătrîni.

În memoriul personal, ținut sub cheie de comandant, era notat laconic : „Bun marinar, slab militar. Fire irascibilă, spirit critic, cultură frumoasă ; păcat că își pierde prea multă vreme citind cărți cu totul străine de carieră.“

Marinar de rasă, făcuse Școala navală de la Brest și înconjurul lumei ca aspirant pe „Ephigenia“. Dar la examenul de comandor căzuse din cauza unei aventuri nenorocite și a unui chef monstru, sfîrșit cu scandal public. Doi colegi, preparați de el, reușise să pună galonul lat înaintea lui.

Sublocotenentul Neagu, ofițerul cu cronometrele, băiat „subțire“, brunet cu ochi albaștri, avea o figură copilărească. Din școală, colegii îi spuneau „Bebe“. Vorbea puțin, dar citea mult. Timid și ambițios. Foarte sensibil, puțin expansiv și deloc sociabil.

Fire concentrată, imaginație comprimată.

Nu-și găsise încă echilibrul vieței. Pentru alegerea carierei se certase cu familia. Visase, după vocație, să fie marinar ; nu ajunsese decît militar. Ceruse îmbarcarea pe un vapor de marfă care făcea curse regulate : Galați-Rotterdam. Neagu era un fel de copil sufletesc al secundului, care-l luase sub aripa lui ocrotitoare din ziua îmbarcărei.

Doctorul era un interesant și unic exemplar. Uscat, noduros, chel pînă la ceafă ; avea un ciuf rar de barbă roșie și, sub o boltă craniană socratică, niște ochi vineți, tulburi.

Sfîrșise medicina cînd unii din colegii săi erau ajunși profesori definitivi.

Cu prestigiul și autoritatea studentului veteran, condusese pe vremuri cîteva mișcări și greve studențești, cari făcuseră mare vîlvă.

Tîrziu, după ce a pus mîna pe diplomă, cînd să-și facă stagiul militar, Ministerul de Război a găsit că-i mai prudent să-l dea la marină, decît la un corp de trupă.

În tinerețe, doctorul își pierduse cîțiva ani în Belgia ; se zicea că fusese un anarhist militar. Cu ce trăise ? Ce făcuse pe-acolo ? Mister.

Acum se potolise, deși rămăsese același om de principii rigide, sectar pătimaș.

Ideile lui sociale nu intrau în cadrul nici unui partid politic. Își crease o doctrină personală pe care o botezase : umanitarism pozitivist.

Citea mai multă filozofie decît medicină. Natură complexă. Privea lumea c-un profund dispreț, de la o suverană altitudine. Discuta cu pasiune, jonglînd cu cinism cele mai îndrăznețe paradoxe.

Și celor care-l găseau că-i mizantrop și înăcrit, le răspundea c-o amară melancolie : „Am ajuns mizantrop tocmai pentru că am iubit prea mult omenirea ; sunt sceptic tocmai pentru că am crezut prea mult în adevăr și dreptate".

Un torpilor, negru ca un bivol gonit din urmă, trecu vijelios, cu botul și nările deschise, adînc îngropate în apă. Și apa spintecată se umfla în unghi ascuțit cu rigle lungi de spumă. Un nor de fum, încolăcit ca un balaur, învălui cernind cîteva clipe albul aripilor lui „Mircea".

— Ce infecte mașini ! pufni dezgustat secundul. În locul navelor suple, cu forme grațioase, se construiesc asemenea oribile mașini plutitoare !

— Dar mașina ne-a dat viteza. De la carul cu boi la automobil, de la corabie la vapor. Geniul aburului a învins geniul vîntului. Nu trebuie să ne supunem legilor progresului ? întrebă ironic sublocotenentul Neagu, urmărind pe fața mărei coada de spumă lăsată de torpilor în larg.

— Asta nu mă împiedică să constat — răspunse secundul — că, deși tehnica progresează, arta nautică, cea mai veche artă, căci omul întîi a născocit barca și pe urmă carul, scade, se pierde... adică se transformă din artă în știință. Mecanicul ia locul marinarului. Vaporul e o uzină flotantă. Fum, cărbuni, uleiuri și țiței. Meseria, caracterul, vocația se schimbă ; se pierde originalitatea temperamentului naval. Numai pe-o navă cu pînzele umflate în vîntul de la larg înțelegi frumusețea și poezia mărei.

Neagu nu se da bătut.

— E fatală aceeași evoluție pe apă ca și pe uscat : galera, corabia, vaporul — Partenonul, catedrala gotică, zgîrie-nori.

— Stați că vă împac eu pe amîndoi, interveni doctorul Barbă-Roșie. Mă rog, pînă acum frontiera dintre pămînt și mare nu se putea suprima nici în gînd. Iată

însă că avionul, care a schimbat ritmul circulației și a scurtat distanțele, zboară la fel pe deasupra apei ca și peste uscat. Pentru el nu există frontieră. El singur anihilează orice barieră dintre apă și pămînt, căci el utilizează „spațiul" constant. Domeniul mărei e amenințat, domnilor. Nu se știe cine va stăpîni marea în viitor : marinarul sau aviatorul ?

— E adevărat — întrerupse Neagu — dar e o chestie de timp. Marina nu e o meserie, ci o vocație. Dacă e drept că avionul anihilează frontiera dintre uscat și apă, nu schimbă vocațiile distincte dintre omul naval și omul terestru. Instinctul popoarelor maritime face ca mai curînd un marinar să ajungă aviator decît un om de uscat să ajungă marinar.

Deodată, doctorul care se chinuia să învețe a fuma cu pipa, după uzul bordului, se ridică în picioare privind nedumerit în larg. Un punct negru apărea și dispărea în zare.

De undeva, din depărtare, se auzea un muget lung, repetat la intervale regulate.

— E geamandura... ne apropiem de gura fluviului, îi lămuri secundul. Ai să vezi acum unul din cele mai grandioase spectacole de natură. Observă culoarea apei. Două nuanțe bine distincte. Suntem în largul mărei, dar plutim deja în apele Dunărei. Vezi, toată suprafața-i albastră pînă la orizont, și numai în direcția spre care navigăm e o bandă lată cafenie, care taie oglinda mărei. Asta-i apa dulce, mîloasă, a fluviului, care trece peste apa sărată și limpede a mărei, fără să se amestece încă. Două domenii, două puteri formidabile ale naturei se întîlnesc aci sub ochii noștri. Fluviul dominator, care n-a cunoscut stavili în cale, și nici o forță nu l-ar fi putut opri, nu-și întrerupe cursul, continuă încă în larg, pînă ce-și pierde și apa și numele în mare. Aci dispare personalitatea Dunărei... după ce a înghițit apa a 130 de rîuri, a scăldat șapte țări și cincizeci de orașe, tăind în diagonal Europa. Așa sfîrșește, ca o ființă însuflețită, bătrînul Danubius, pe care antichitatea îl diviniza, socotindu-l fluviu sacru, fluviu rege. Rinul e romantic, Dunărea e clasică, eternă... sfîrși Mincu, făcînd un gest larg spre gura fluviului.

Doctorul, în picioare, cu capul gol în bătaia vîntului, contempla mut maiestatea naturei.

Un uriaş butoi de fier ancorat se zbătea mugind înfiorător între valuri.

— E geamandura cu sirenă, care marchează bara. Acolo îi limita bancului de nămol adus de apele fluviului, zise secundul arătînd cu mîna spre o pată cafenie ce se întindea pe faţa mărei. Dunărea roade, mănîncă malurile albiei sale, sculptează, fasonează, modifică forma scoarţei pămîntului pe unde trece, şi în drumu-i aduce o enormă masă de nămol, care-i depusă aci pe fundul mărei. Întreaga Deltă nu-i decît pămînt nou adus de apele fluviului. Unde odinioară era apă acum e pămînt locuit. Şi depunerile sunt în aşa proporţii, încît Delta înaintează în mare cu zeci de metri pe an.

— Asta înseamnă că într-o zi Delta se va uni cu Insula Şerpilor, întrerupse doctorul.

— Desigur, după cîteva mii de ani. Acum, ca să menţină deschis canalul de navigaţie, omul trebuie să lupte în permanenţă cu natura. Dacă nu s-ar scurma continuu fundul, în cîteva zile omul ar fi învins de natură.

— Se vede Sulina în prova ! tună de sus, din catarg, glasul marinarului de veghe.

Viziunea portului, adusă de cuvîntul magic, pe care toţi îl aşteptau, sculă în picioare toată lumea la bord.

— Sulina !... se vede !... Sulina !... îşi spuneau unii altora, şi o bucurie copilărească cuprinse mulţimea care ieşea pe punte, să prindă cu ochii lacomi liniuţa neagră a uscatului ce tremura în zare.

„Mircea“, aplecat pe-o parte, lovit cadenţat în coaste de-un pleoscăit domol, aluneca uşor spre portul care-şi scotea încet capul din apă, apărînd ochiului în depărtare haotic şi confuz.

La asfinţit, cerul roşu, de foc. Linia uscatului devenea portocalie în aureola unui vast incendiu. Părea că arde Delta cu imensele păduri de stuf în zare.

Înapoi, pîcla serei înnegrea treptat faţa apei întunecînd orizontul. Şi, în depărtarea ştearsă, numai ochiul

farului, veghind neadormit pe Insula Şerpilor, clipea misterios.

În rada largă şi pustie, o mică brigantină, cu linii elegante, îşi potrivea pînzele desfăcute ca nişte aripi albe, să-şi ia zborul în larg.

Aproape de intrare o masă enormă, ca un gigantic monstru antediluvian, se profila straniu pe roşul cerului. Era o navă-colos, una din marile drage cari scurmă zilnic fundul mîlos al mărei la gura fluviului.

În lumina scăzută a serei se desluşea încă bine cînd „Mircea“, strîngîndu-şi pînzele, trecu printre cele două faruri, verde şi roşu, puse de strajă la capetele digurilor de la gură.

— Hai sus, pe puntea de comandă se vede portul mai bine, zise secundul, oferindu-i doctorului un binoclu de mare distanţă.

Pentru că întîia dată intra pe gura Dunărei, doctorul privea atent inainte, să prindă de la prima vedere culoarea locală a Sulinei.

Prin lentilele binoclului vedea în faţă deschis, neted, canalul navigabil, şi deodată îi reveni în minte citaţii, frînturi de versuri uitate din copilărie : „Fluviu e un drum care merge.“

Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere...

Şi te du la Dunăre
Şi bea apă tulbure...

★

Pe ecranul cerului se proiectau catarge şi coşuri ; corăbii şi vapoare, de-a lungul malurilor, dormeau ancorate, priponite cu frînghii groase de sîrmă.

Pe-o limbă de pămînt joasă, îngustă, între fluviu şi baltă, se înşirau casele aliniate la rînd. O moară de vînt îşi învîrtea cadenţat în aer braţele obosite. La nord, păduri nepătrunse de stuf, la sud, banda nesfîrşită a plajei, cu valurile dunelor de nisip în zare.

— Peisagiu olandez, pronunţă scurt doctorul.

— Exact, aprobă secundul. Aceleaşi condiţii. Teren plat. Mlaştină. Cota zero. Nivelul mărei. Priveşte oraşul.

Trei străzi lungi, paralele cu malul fluviului. A patra e în baltă ; i se zice Sahara, din cauza nisipului depus ca să țină țînțarii la distanță. Iată orașul văzut ca în palmă. Observă că mai toate casele sunt din lemn.

— Și în caz de incendiu ? întrebă doctorul.

— Nici un pericol, incendii nu se pomenesc aci, pentru că societățile de asigurare nu asigură casele de lemn. Poate e singura comună urbană care nu are post de pompieri. În cazuri rare servesc marinarii noștri și pilotina „Petrel“, care are o pompă cu aburi.

— Dar ce-i clădirea asta colosală, în disproporție cu restul orașului ?

— Palatul Comisiei Europene a Dunării. Impunător, monumental, ca reședința unui guvernator din colonii. Casele din jurul lui sunt locuințele funcționarilor superiori de la Comisiune. Vezi ce vile cochete, îmbrăcate în iederă și glicină ? Panouri de verdeață, boschete, alei plantate, parchete de flori, terenuri de sport... toate cu simetrie, tăiate geometric. Curățenie, ordine, confort englezesc. O insulă, un petic de civilizație în pustiul primitiv al Deltei !

„Mircea“ urca încet pe canal împotriva curentului, așa de-aproape de cheu, încît de pe puntea lui se vedea pe ferestre pînă în fundul caselor.

Doctorul privea confuz la defilarea neîntreruptă a lanțului de cafenele, birouri și consulate, care se înșirau de-a lungul cheului, jos.

Munca în port încetase ; era ora întoarcerei de la lucru. Lumea forfotea. Prin ușile deschise scăpau vaiete de arcuș, țipete de armonică, chiote primitive, cîntece pescărești, glasuri răgușite de rachiu și umezeala mărei.

Cîteva batiste fluturau pe la ferestre. Multe perechi de ochi, ascunși după perdele, pîndeau mersul domol al vasului.

— Sulina asta e unul dintre cele mai originale puncte de pe glob, reluă secundul.

Doctorul își întoarse capul spre el, concentrîndu-și atenția.

— Da, da, să nu te miri. Ai să te încredințezi îndată. Mă rog, mai există pe fața pămîntului o asemenea situație ? Ascultă : Debarci aci, într-un port românesc. Mergi

în lungul cheului, pe strada întîia spre palatul Comisiunei, și deodată te oprești în loc. Strada-i barată. Un gard de lemn, văpsit în verde, îți închide drumul. Rămîi, aș putea zice, ca vițelul la poarta nouă, dacă poarta n-ar fi foarte veche, cam de vreo șaptezeci de ani. Mai este vreun oraș în lume în care o stradă să fie tăiată de-a curmezișul de un zaplaz ce slujește drept frontieră, despărțind două state ?

— Cum două state ? întrebă nedumerit doctorul.

— Desigur... două state. Uite, în dreapta zaplazului e România, în stînga e Comisiunea Europeană a Dunării. Observă culorile celor două steaguri : în dreapta gardului fîlfîie tricolorul românesc ; în stînga e steagul Comisiunei : alb cu bande albastre și roșii, cu cele trei litere : C.E.D.

— Așa-i... ciudat lucru, se minună doctorul.

— Iată, gardul acesta verde e frontiera. Rubiconul modern. Suveranitatea română rămîne la poarta verde. Autoritățile locale nu pot pune piciorul pe teritoriu Comisiunei, care se bucură de neutralitate — privilegii moștenite din vremea regimului copitulațiilor turcești.

— Cum, și pentru că are steag propriu Comisia este socotită stat ? întrebă doctorul.

Secundul îi răspunse prompt :

— Desigur ! Ne găsim în fața unui stat independent, stat-miniatură, dar un stat autonom, cu cele trei depline puteri :

Face legi.

Judecă.

Execută.

— Stat în stat, adăugă Neagu, făcînd haz de nedumerirea doctorului :

Două săbii într-o teacă,
Doi stăpîni în țară săracă.

— Dar ce rost mai are Comisia asta ? întrebă doctorul din ce în ce mai încurcat.

— Pe vremea cînd Turcia nu putea și Rusia nu voia să întrețină gura Dunării deschisă navigației, după războiul din Crimeea, s-a alcătuit provizoriu o Comisie Europeană pentru lucrări tehnice, ca Marile Puteri să-și

poată trimite vapoarele la Dunăre să încarce grîul românesc, de care aveau nevoie. Noi, ocupînd Dobrogea, am intrat în stăpînirea gurilor Dunării, moştenind pe turci. Azi Comisia nu mai corespunde împrejurărilor, e o alcătuire arhaică, un anahronism, o excepţie fără precedent, unică pe glob. Deşi provizorie, vegetează încă, doar nu degeaba s-a zis că nimic nu-i mai permanent decît un provizorat. Populaţia pestriţă de aci, indigeni şi străini, o privesc cu respect şi sfială. O luptă surdă durează, de jumătate de secol, între autoritatea naţională şi cea internaţională.

— Să fii nevoit să trăieşti aci... trebuie să fie oribil ! zise doctorul.

— Desigur, că de plăcere nu locuieşte nimeni aci. Căci nimeni nu se expune să fie supt gratuit de ţînţari. Nevoia sau setea de cîştig i-au adus pe toţi aci în Deltă. Totuşi, viaţa acestui mic port cosmopolit e originală şi interesantă. Are un farmec şi un pitoresc deosebit. Este unicul loc în ţară unde găseşti adevărata viaţă de port. Celelalte porturi ale noastre nu sunt decît oraşe. Sulina este numai port, nu are oraş. Toată populaţia se hrăneşte din viaţa portului. Dealtfel, nici nu are nimic comun cu restul ţărei. Aci e o viaţă de colonii. Comerţul levantin atrage aventurieri din toate seminţiile, cari se perindează pe aci ca să pescuiască în apa tulbure a Dunărei. Un mozaic de rase. Toate neamurile, toate tipurile şi toate limbile. Mica lume a acestei instituţii — Europa în miniatură — cu decoruri, culise şi protocol, are o viaţă aparte. Este un cerc închis, impermeabil, perfect etanş. Comisia se ţine la distanţă, ascunzînd, sub masca unei exagerate politeţi, slabul contact cu mulţimea indigenă, în sînul căreia se găseşte provizor debarcată aci, la poarta Orientului.

— Echipaj la posturile de sosire !...

Comanda răsunătoare a ofiţerului de cart tăie brusc firul discuţiilor. Toţi ofiţerii îşi luară locurile obişnuite pe punte.

Secundul trecu la postul de manevră a ancorei.

Neagu, la ordinele comandantului.

Doctorul, fără nici o treabă, rămase izolat.

Bandula, aruncată cu dibăcie, ca o granată de mînă, căzu departe pe uscat.

Maşina stopase, dar corpul greoi al lui „Mircea" alunecă încă de-a lungul cheului negru de lume.

— Funda ! şi ancora se rostogoli în huruitul lanţului pe nară, pînă se opri cu gheara înfiptă în patul de nămol pe fundul Dunării.

*

Se cunoscură într-un chip aşa de comic, încît îi bufnea rîsul pe amîndoi de cîte ori îşi aducea aminte.

Era una din acele dimineţe albastre, vesele, cari, nu ştiu de ce, nu se mai şterg din minte.

Primele săgeţi ale soarelui ce iese din mare aprind în inima noastră flacăra bucuriei de a trăi.

Căci vîntul din larg ne biciuieşte pielea, ne înfierbîntă şi face parcă să clocotească în vine sîngele care hrăneşte corpul şi întreţine viaţa.

Departe, o corabie cu pînzele poleite se proiecta pe linia roşie a orizontului.

Aproape de ţărm, deasupra marmurei fluide a mării caline, un stol de pescăruşi îmbătat de soare se juca în zbor, scoţînd un fel de ţipete stridente întocmai ca rîsul omenesc.

O bărcuţă, vopsită în culoarea oului de raţă, cobora fluviul spre mare.

Era „Puiul", cea mai mică barcă a bricului „Mircea". Un marinar în tricou vărgat, cu bereta pe ceafă, cu picioarele goale, se opintea trăgînd la lopeţi. În fund, la cîrmă, un ofiţer şi un caporal şedeau gravi, ţinînd cu mare atenţie pe genunchi nişte cutii de lemn.

Neagu, ofiţerul însărcinat cu hărţile şi cronometrele bordului, venea la uscat să-şi facă observaţiile astronomice pentru calculul orei adevărate a locului.

Tocmai la gură, lîngă farul verde, barca s-a oprit. Cutiile de lemn au fost scoase pe cheu, cu grija debarcării unor lăzi cu ouă.

Pe cînd Neagu se chinuia, necăjit că nu putea să prindă în lentilele sextantului un soare rebel, jos, în mare, aproape de capul digului, zări un punct negru plutind la suprafaţă.

Și luneta instrumentului astronomic, ingenios făcută ca să prindă imaginea soarelui deasupra orizontului, surprinse deodată imaginea răsturnată a unui splendid trup femeiesc, întins planșă pe apă.

— Ei !... știi că are haz... cine dracu e nebuna ceea care face baie la ora asta ?

— După cum lucește negreața pielei, mă bate gîndul că-i o țigancă, îndrăzni caporalul să-și dea părerea. Și iote cum înoată : ca peștele, domnule !

Și pe cînd Neagu își da șapca pe ceafă, potrivind la ochi luneta, deodată o răbufnire de vînt îi smulse șapca, ducînd-o de-a dura pînă în mare. Zadarnic patru brațe s-au repezit după ea cu gesturi disperate.

— S-a dus, fire-ar... și o înjurătură navală scăpă printre buzele caporalului, care instinctiv își scoase bereta din cap, făcînd-o ghem în mînă.

— Dă fuga pînă la barcă și spune-i timonierului să-mi caute șapca înainte de a cădea la fund.

Dar șapca fusese deja pescuită.

Sirena-Neagră, înotînd în salturi, pusese mîna pe ea și, cățărîndu-se pe blocurile de la piciorul farului ieși la lumină, pe cheu, în mărime naturală.

Tablou. Zăpăceală de ambele părți. Aiuriți ședeau unul în fața altuia. El cu capul gol, ea cu trupul gol ; numai în tricoul leoarcă, lipit pe corp.

Și amîndoi deodată pufniră de rîs. Voiau să-și vorbească și nu puteau. Pe ea o apucase un tremur nervos de rîs și de răceală. Apa i se scurgea de-a lungul trupului, căzînd în picături perlate în jurul ei, pe cheu.

Cine era sirena ieșită parcă din spuma mărei ? De unde venea făptura asta enigmatică, vibrînd în soare de sănătate și veselie, cu brațele înghețate, răspîndind un miros limpede, curat, de apă de mare ?

Pe cheul de piatră ce frigea, sub razele albe de foc care le da dureri de ochi, au schimbat între ei primele cuvinte. Și au stat acolo pînă ce el și-a uscat șapca, iar ea și-a uscat trupul la soare.

Barca s-a întors la bord fără Neagu, care a întîrziat, venind pe jos în port.

A condus-o pe Evantia pînă acasă.

Pe drum, alături, în pas egal, el își întorcea ochii involuntar spre ea și o privea pieziș, sufocat de o bucurie violentă. Ea privea mîndră drept înainte, cu o inocentă cochetărie, simțind instinctiv că-i studiată. Parcă o scînteie electrică trecuse, legîndu-i de la prima atingere.

Glasul ei avea un timbru muzical ; amestecînd vorbele românești cu cele franțuzești, mlădia accentul pe unele silabe, încîntînd auzul c-o limbă nouă, fermecător de stricată.

Îmbujorați, surîzînd amîndoi de-o fericire nelămurită, s-au despărțit. Și-au strîns mînele cu putere, dîndu-și întîlnire în aceeași zi, după-amiază.

*

Cîteva zile calculele nautice la bordul lui „Mircea“ au dat niște rezultate surprinzător de anapoda.

Nopți întregi Neagu n-a putut să închidă ochii. Chipul Evantiei, luminat de dulcele ei zîmbet, nu-l părăsea o clipă. În ureche îi suna glasul acela sonor ; îl auzea precis. Fiecare vorbă o repeta în minte, căutînd să-i complecteze sensul. Trăia tot timpul în prezența ei. Cu binoclu, de pe puntea vaporului, îi spiona casa. Urmărea orice mișcare. Uneori se scula noaptea să vadă dacă-i luminată fereastra camerei dinspre cheu, unde o știa că doarme.

Scăpat din frîul strîns al școalei, Neagu, ca un mînz slobod, zburdase în primul an îmbătat de sentimentul libertății. Se credea bărbat, se lua la întrecere cu cei mai tari în stricăciunile de marinar consumat, deși nu era decît un copil timid.

O aventură nocturnă la Smirna, cînd era să fie înjunghiat, un scandal la Pireu, unde a fost arestat, îi crease din prima călătorie o reputație rea în ochii șefilor. Căci disciplina rigidă a bordului nu înțelegea că tinerețea, cu sînge fierbinte, avea nevoie de destindere, că provizia de forță și sănătate din viața monastică pe apă trebuia cheltuită pe uscat, în porturile în care vaporul făcea scurte escale.

În fond, însă, Neagu aducea un suflet proaspăt, candid, aspirînd la marea, unica iubire, care singură dă preț vieței.

El trebuia să-şi închidă cu zece lăcăţi în inimă taina iubirei lui. Spiritul dominant al bordului era o crudă ironie împotriva oricărei sentimentalităţi — slăbiciuni nedemne pentru un om tare.

Trebuia să se ascundă. I se părea că fiecare îi citeşte pe faţă ce are el în suflet. Era un sentiment nou, care-i tulburase inima naivă. Evitase totdeauna legături mai strînse şi flirtul chiar — „pacea armată sau amorul pulverizat", cum se spunea la bord — i se părea un joc periculos şi imoral.

Ştii cum începe, dar nu ştii cum sfîrşeşte. Fugea instinctiv de strălucirea care nu da căldură şi mergea cu judecata pînă la capăt, încătuşat de un fel de răspundere morală pe care o avea de-acasă, insuflată din copilărie.

Şi deodată căzu... el căruia nici o femeie nu ajunsese să-i umple inima şi mintea...

Cum se insinuase în el aşa de abil, fără să bage de seamă, iubirea asta care-l robise complect ? Nu era în faţa unei dorinţi. Era chiar amorul unic, profund, cu toată sclavia lui ? Fiecare întîlnire era o baie de fericire. Uneori, tulburat, căuta să reflecteze. Dar nu se mai putea opri. Avea s-o urmeze pînă la capătul vieţei...

Sensibilitatea bolnăvicioasă, mîndria şi ambiţia îl ţinea în rezervă faţă de lumea în care trăia izolat sufleteşte.

Colegii, în bătaie de joc, îl poreclise „Locotenentul Bonaparte".

CAPITOLUL VII

O casă de piatră, acoperită cu olane, în faţa debarcaderului — vechea cazarmă turcească — fusese transformată de un ofiţer gospodar în Cercul marinei române. Cîteva camere serveau de locuinţe ofiţerilor burlaci. Într-o sală mare era instalată popota, înzestrată c-un biliard de ocazie, monumental, dar şchiop, o pianină dezacordată, cîteva reviste ilustrate, un joc de şah şi altul de table — jocul de cărţi nu era permis decît în zile mari, la balurile cari aveau loc de cîteva ori pe an.

Numai cîteodată se aşternea pe postavul biliardului o muşama împărţită în careuri numerotate. O ruletă în miniatură se învîrtea zbîrnîind în palpitaţia unor jucători savanţi, cari voiau să-şi verifice combinaţiile unui calcul de probabilităţi.

În căutarea unei reţete matematice, cei mai mulţi visau cîştiguri fabuloase, chinuiţi veşnic de mirajul ruletei de la Monte-Carlo.

În grădiniţa din faţă, în mijlocul unui careu de flori anemice, între două arhaice tunuri reformate, un catarg înalt şi putred se menţinea încă falnic, sprijinit într-o armătură de cercuri de fier şi frînghii de sîrmă.

Tradiţia se respecta cu sfinţenie.

De la răsăritul soarelui pînă la ora asfinţitului, culorile româneşti fluturau în vîrful catargului.

Tot în locul acela se înălţase altădată steagul cu pajura marei Împărăţii Ruseşti, care înlocuise pe vremuri flamura roşie cu semiluna albă a Sublimei Porţi.

„Trebuie să ne afirmăm prestigiul şi suveranitatea noastră aci la gurile acestui fluviu internaţional !..." cică spusese dîrz un mare bărbat de stat român, cu prilejul conflictului avut cu ruşii, cînd s-a tras un obuz în vaporul „Olga", care intrase în port, nesocotind carantina românească.

Şi vorbele rostite odinioară se repetau de atunci în toate ocaziile solemne şi de cîte ori se înteţea zîzania între autorităţile cari se ciocneau adesea în conflicte de atribuţii.

Balul Crucii Roşii, dat la Cercul marinei, era un eveniment anual. Faima lui trecea de limitele Deltei. Venea lume multă din Galaţi şi Brăila. Surprizele de cotillon se comandau direct la Bucureşti. Cît despre muzica militară şi ofiţerimea garnizoanei Tulcea erau oarecum obligate să ia parte, cu toate că existau unele fricţiuni între cele două garnizoane vecine.

În Sulina, unica garnizoană de marină, nu exista nici un ofiţer de uscat. Şi cînd se întîmpla vreunul în trecere pleca repede, scandalizat de lipsa disciplinei. Marinarii umblau ca la ei acasă. Înlocuiseră săbiile cu bas-

toane, tunicile, cu sacouri descheiate, și cizmele, cu pantofi albi de tenis.

Împunsăturile dintre cele două elemente ale armatei nu ajungeau să destrame legătura de solidaritate și spiritul de corp pentru un sprijin reciproc între forțele de apă și cele de uscat.

Din cauza relațiilor delicate cu personalul Comisiei Europene, balurile din Sulina căpătau oarecum un caracter oficial, respectîndu-se un anumit protocol diplomatic.

Se cereau calități de atenție și tact ca să împaci pe toată lumea, căci după o veche tradiție democratică, trebuiau invitați și agenții caselor de comerț din port, fără deosebire de naționalitate și religie.

Era nevoie de o femeie distinsă și abilă, care știa să primească, să facă onorurile casei.

Comandantul Bazei navale de la gura Dunării, om instruit și manierat, foarte ocupat cu partea tehnică a meseriei, avînd și mania invențiilor — lucra la o torpilă ce trebuia să-i aducă glorie și bani — trecuse frînele în mîna soției sale.

O mînă fermă, făcută anume parcă să conducă un regat, se mulțumea să guverneze cu tact și energie o mică garnizoană.

D-na comandor Otilia Latiș, care se oprise la limita de vîrstă (40 de ani), fără să mai avanseze deloc, se ținea bine. Dacă talia n-ar fi trădat-o, rămînea aceeași femeie frumoasă, cu bucle negre, cu ochii și dinții sclipitori.

Pentru că avea pronunțate dispoziții de rotunzime, ofițerii o poreclise: „Turela comandantului".

Cronica locală de provincie îi menținea o bună reputație, și pentru că de la o vreme o pasiona numai amorul altora, patrona, fără interes personal, tot comerțul secret și sentimental din cercul ei, dirijat cu artă, după un protocol desăvîrșit.

„*Une femme de tête!*" i se zicea cu admirație în lumea bună.

Sub ochiul ei vigilent, urmau de o săptămînă pregătirile la Cercul marinei.

Tot localul era pavoazat cu stegulețe adunate de la vapoarele din port. Trei bărci cu ramuri de stejar fusese aduse din pădurea de la Letea. O echipă de marinari împletea ghirlande de frunze, o altă echipă își tocise pantalonii frecînd în genunchi podelele salonului cu ceară de lustruit.

Portul era în plină sărbătoare.

La sfîrșitul campaniei de instrucție, toate unitățile navale se concentrau la gura Dunării, în vederea manevrelor și a inspecției generale.

Lumea se agita pe cheuri. Marinarii cu gulerele albastre umpleau cîrciumile și cafenelele. Ofițerii familiști, sub ochii încruntați ai vameșilor, cutreierau prăvăliile și se aprovizionau tocmind mărfuri aduse fără vamă.

Ofițerașii proaspeți hoinăreau în cîrduri prin mahala, cu ochii pe la ferestrele cari păstrau încă zăbrele de fier, pentru liniștea și siguranța înțelepților orientali.

Cînd apăru la catargul vasului-comandant, înainte de apusul soarelui, prima flamură de semnalizare, toți așteptau transmiterea ordinelor de serviciu sau de manevră, dar se anunță spre executare la vasele militare din port un ordin neașteptat:

„Toți ofițerii, afară de cei de eart, vor fi prezenți la serata ce are loc la ora 9, la Cercul marinei!"

Veseli, gălăgioși, ofițerii tineri se înghesuiau prin cabinele strîmte; se ferchezuiau în fața oglinzilor; se ciondăneau de la săpunuri, brice, *gilette*-uri și pudră. (Simțul de proprietate pe bord scade simțitor între indivizii cari trăiesc de-a valma, într-un spațiu restrîns, după forme sociale apropiate de comunism.)

Plictisiți, sceptici, ofițerii bătrîni își arătau, după obicei, nemulțumirea, bombănind pe înfundate:

— Poftim... serată... bal cazon... obligator... de asta ne arde nouă!

— În armată și petrecerea e din ordin, zise c-o acră ironie doctorul Barbă-Roșie, aruncînd enervat zarurile în cutia jocului de table.

— Lasă, doctore, mergi cu mine la bal, doar faci parte din marea familie militară, îi vorbi căpitanul Mincu, resemnat și filozof.

— Bine, dar ce să fac eu acolo? N-am dansat în viața mea.

— Nu-i nimic, parcă eu am dansat... și doar în școala militară am avut profesor de dans, care ne punea note. Fiind obligat să merg la baluri, am făcut școala lumei, am învățat să observ. Salonul e ca și scena. Dacă ai spirit de observație și ochiul format, petreci ca și la teatru. Căci în fond balul nu-i decît un teatru erotic, pe care ni-l prezintă viața socială. Dansurile primitive, baletul sălbaticilor ca și dansurile moderne, cu gesturile, mișcările în ritmul muzicei, îmbrățișarea în văzul public, frecarea trupurilor dau aceeași iluzie teatrală, nu sunt decît elementele unei piese erotice. Iar toaletele de gală, rujul și fardurile, cari azi rectifică natura, nu fac decît să înlocuiască tatuajul strămoșilor noștri. Numai forma se schimbă, fondul e veșnic același. Crede-mă că n-ai să regreți! Balurile de aci sunt interesante și originale. Le cunosc bine, am trăit atîția ani în acest minuscul lupanar cosmopolit...

Cercul marinei, pus în legătură cu dinamul crucișătorului, era feeric luminat. În grădinița din față străluceau pomii, subit înfloriți de mulțimea lampioanelor multicolore.

Sub ochiul comandantei de garnizoană, căreia nimic nu-i scăpa din vedere, un stol zglobiu de ofițerași spilcuiți, pudrați și înmănușați, se agita la intrare, conducînd cu grație lumea spre biroul furierilor, transformat cu stîngăcie în camera de toaletă.

Parasca, o rusoaică îmbujorată, fata de la Hotelul Internațional, angajată special, făcea pe garderobiera, ajutată de-o cameristă, baba Marghioala, spălătoreasa marinei.

Invitații veneau pe rînd, după categorii: funcționarii, comerțul, diplomații și la urmă Comisia Europeană.

Cel dintîi, ca de obicei, apăru conul Tudorachi, vameșul, în ținută de ceremonie, solemn, într-o redingotă înverzită, lungă pînă la genunchi, răspîndind o aromă puternică de naftalină. Leoaica, într-o rochie bogată de tafta *taupée*, avea cerceii și broșa la fel, montate cu pietre antice de topaz.

— Bravo, șefule! ca totdeauna, ești primul reprezentant al autorităților românești! îl întîmpină un căpitan hazliu.

— Vai de mine, domnule căpitan, mai e vorbă?... aici nu-i chestie de petrecere... e o datorie de onoare, națională, pot zice. Ca bun român, trebuie să fiu prezent, ca la un ordin de serviciu. Doar Marina regală română ne mai ridică prestigiul și ne afirmă suzeranitatea aici între străini, în orașul ista „cos-mo-tolit“ — aici șeful se încurca regulat, de cîte ori pronunța cuvîntul cosmopolit.

Din lumea comerțului sosi devreme domnul Kohen, într-un smoching strîmt, rămas din tinerețe, de cînd nu i se dezvoltase încă pîntecile. D-na Blanșa Kohen, sub povara unei mari cantități de bijuterii, într-o rochie de mătase azurie, își expunea decoltajul unui piept foarte bogat. Pe carnea albă și grasă străluceau boabele unui colier de perle. Pe fiecare deget, cîte două-trei inele montate cu briliante, rubinuri și smaralde.

Kohen ajunsese celebru cu ocazia unei călătorii a regelui Carol I pe Dunăre. Primarul, pe debarcader, îl prezentase ca procurist, iar Kohen se grăbi să adauge și titlul de agent principal la Loteria regală română.

„Eu nu joc niciodată la loterie, nici chiar la cea regală“, i-a spus regele, cu finul lui surîs.

Lumea a făcut haz de întîmplarea asta și a scornit vorba că agentul ar fi încercat să-i vîndă regelui un bilet de loterie, asigurîndu-l că-i dă un număr cîștigător.

— Bine, se poate să nu aduceți domnișoarele la serata noastră?... niște fete așa de drăguțe și talentate... începu să reproșeze comandanta.

— Scuzați madam, răspunse foarte jenat domnul Kohen, e drept că aici se petrece așa de frumos și fără spese... dar vedeți, fetele mele sunt deja „culturale“, „muzicale“ și „picturoase“, dar prea copile încă... s-ar putea cine știe cum să capete „papietație“ între atîția domni, ofițeri tineri, frumoși și... știți, e mai bine cu puțină prudență... fără supărare... și domnul Kohen se pierdu în scuze și complimente.

Dansul începuse, cînd amiralul cu statul său major își făcu apariția. Perechile s-au oprit brusc în mijlocul

sălii. Ofițerii au făcut front și lumea civilă s-a înclinat cu respect. Bărbații, solemni în haine negre, se frîngeau în două pe cît le permitea coloana vertebrală. Femeile, în toalete bogate, cu brațele și umerii goi, se aplecau în reverențe grațioase.

Amiralul, grav, marțial, c-o venerabilă barbă albă resfirată pe piept pînă la placa decorațiilor, traversă ceremonios salonul, ca la o inspecție generală. După cîteva strîngeri de mînă, se așeză în fundul sălei, în mijlocul notabilităților.

Și dansul reîncepu.

Înăuntru căldura era apăsătoare.

Gulerele, înțepenite de scrobeală, începură să se moaie. În atmosfera sălii de bal plutea un miros înțepător, care se suia la cap : amestec de parfumuri tari, sudoare și naftalină.

O parte din lume ieșea în grădinița din față, ca să respire aerul curat și rece care adia dinspre mare.

Cu toată scînteierea lampioanelor, printre crengile pomilor, rămînea prin boschete destulă umbră, colțuri tăinuite pentru perechile cari căutau locuri ascunse, ferite de lumină.

Doctorul și Mincu nu dansau, nu se amestecau în lumea balului ; sprijineau cu spatele ușile salonului, observau, comentau și criticau pe șoptite. Și cînd simțeau nevoia unei reflecții mai tari, ieșeau în grădină, la răcoare, continuînd discuția liberi, în gura mare.

— Ce bogată menajerie, zise pedant doctorul. Ce variate specii de mamifere...

— Un adevărat ghiveci internațional, adăugă Mincu.

— Unde mai poți găsi, într-un spațiu așa de restrîns, un asemenea amalgam ? Ce bizar amestec de rase, tipuri, limbi și trepte sociale ! O parodie de bal diplomatic ! Oamenii oficiali și gravi, cu masca zîmbetului fals pe buze, dau mîna cu aventurierii și escrocii, barcagiii de ieri, milionarii de azi. Toată lumea asta are pentru noi dispreț și teamă, ca față de niște ocupanți cuceritori. Suntem doar la poarta Orientului ! În punctul *terminus* al Dunării, la răscrucea căilor mondiale de comerț, se întîlnesc toate neamurile : o mahala a Levantului. Și

doctorul sfîrși, declamînd cu patos : „Oraș de vînzare !... Nu-ți lipsește decît un cumpărător !..." a zis Iugurta, părăsind Roma.

Era tîrziu și Americanul cu fata lui nu apăruse încă. Lumea aștepta cu nerăbdare să-i vadă. Era cel mai de senzație număr din programul seratei.

Felurite șoapte începură să circule prin colțuri. „Vine, ori nu vine Americanul ?" Amfitrioana era îngrijată. I se încurcau planurile. Enervată, pierzîndu-și răbdarea, făcu un semn discret către consulul elen.

Intervenția avu efect. După cîteva minute, consulul, la braț cu Evantia, apăru în cadrul ușei. În urmă, se ivi Americanul cu Penelopa.

Apariția lor făcu senzație în sală.

Evantia, grațioasă, era îmbrăcată cu mult gust, într-o rochie simplă de mătase roșie, armonizînd de minune cu pielea mată de culoarea coajei de castană.

Tatăl ei, în haine cenușii.

— Te pomenești că n-are haine negre ! zise unul în glumă.

— Are haz... se poate ? Un om ca el, întors din America, să nu aibă haine negre ?

— Dar așa sunt americanii, originali ; dinadins nu vor să respecte nici o etichetă, nici o ceremonie, zise un ofițer voiajat.

— Cînd ne-a primit, la un congres, președintele republicei, în saloanele de la Casa Albă, erau toți în haine de turiști.

Americanului, după prezentări și plecăciuni, i se făcu loc în cercul protipendadei, între amiral și rezidentul Comisiei Europene.

Toți ochii urmăreau cu admirație mișcările Evantiei. Dansa parcă plutind în aer. Un fel de candoare îi împodobea fiecare gest. Bărbații o sorbeau din ochi, proclamînd-o, în unanimitate, regina balului. Femeile, făcînd ochii mici, o măsurau c-o ascuțită curiozitate, mascîndu-și gelozia prin aprecieri, spuse cu jumătate de glas.

— Vai ce drăguță ! zise una.

— E adorabilă... ce picantă e negresa !... zise alta.

— Ce-o fi avînd drăcoaica asta neagră de se țin toți bărbații după ea? întrebă o doamnă serioasă, ascunsă după un evantaliu enorm.

— Și fetelor corecte nimeni nu le face curte, zise înțepat o matroană vînătă de pudră și de mînie.

În pauză, cînd muzica încetase, în mijlocul unui grup, Evantia, în roșu, îmbătătoare, radia un farmec femeiesc care făcea pe toți bărbații să graviteze în sfera ei de atracție, ca niște sateliți.

Ofițerii, în alb, o asediaseră. Civilii, în negru, o contemplau resemnați.

— O floare de mac într-un buchet de crini! zise romanțios și sarcastic doctorul Lascu, privind grupul cu ochii lui de miop pe jumătate închiși.

— O plantă nobilă, exotică, adăogă Mincu, admirînd trupul grațios al fetei.

— Încîntător amestec de eleganță, gingășie și vibrantă vitalitate... un produs de-o specie rară, și doctorul o examina ca pe o varietate ciudată prinsă în lentilele unui microscop.

În salon se auzeau toate limbile, dar franceza, ca limbă diplomatică, predomina, vorbită cu diverse accente orientale.

O brunetă coaptă, văduva unui agent de vapoare, Evredichi Saris, c-o ținută marțială, păstrînd încă urme de frumusețe, traversă de cîteva ori salonul, schimbîndu-și mereu locul, pozînd pentru a fi în bătaia ochilor Americanului.

— I-a pus gînd rău! șopteau două prietene, urmărindu-i manevra.

— Uite ce ocheade îi trage!... Fără pic de rușine... la vîrsta ei... Și-a pus ochii pe el... îi aține calea, că doar l-o încurca... să-și facă și ea o situație...

În dreptul unei ferestre dinspre stradă, unde mulțimea gură-cască privea în salon cu nasurile turtite pe geam, consulul elen dicta grav ceva unui tînăr, care lua note pe un carnet.

Jak Măgură, un imberb deșirat, într-un sacou verzui, c-o bogată coamă de păr roșu, artistic zburlită, era reporter la o gazetă din Brăila și corespondentul unui

ziar de tiraj din capitală. Venise anume să ia un *interview*, date biografice și fotografia Americanului.

„Colega!... colega!..." se auzi dintr-un grup de ofițeri o voce ascuțită de femeie.

Și o persoană în negru, de sex nedefinit la prima vedere, se desprinse din grup.

Domnișoara Pampi Fotis, excentrică, nedescifrabilă, făcea o stranie impresie. Băiat sau fată? Te întrebai privind-o cu atenție de la brîu în sus. Cap masculin, ten mat, tunsă *à la garçonne*; în sacou de catifea de o croială băiețească, fără sîn și fără șolduri, cu mîinile în fundul buzunarelor, cu țigara în colțul gurei, scoțînd fumul pe nări, părea un licean ștrengar.

I se zicea Palicarachi în cercul ofițerilor, în care flirta fără să aibă în special vreo preferință.

Gurile rele șopteau la ureche o sumă de infamii pe socoteala ei. Complect emancipată, ea nu se sinchisea de opinia publică. Levantină poliglotă, vorbea și scria șase limbi.

Născută în capitala Turciei, făcea ziaristică în Grecia și trăia mai mult la rude, prin porturile românești de la Dunăre.

Pregătea pentru o revistă din Atena o bogată monografie asupra „coloniilor" elene din România.

La bal venise în exercițiul funcțiunei, înarmată cu blocnotes și stilou, să culeagă impresii și informații asupra Americanului, întors, după 40 de ani, în sînul coloniei elene de la gura Dunării.

*

Persoanele marcante, serioase, pentru care dansul nu mai avea nici o atracție, ieșiră la răcoare într-un boschet de liliac.

Comandanta, căreia nimic nu-i scăpa din vedere, făcu semn unui marinar stîngaci, în mănuși albe de ață. După cîteva minute, fu adus căzănelul argintat cu sticlele de șampanie, puse la frapat. Grupul format în jurul Americanului se mărea pe nesimțite.

Avocatul Zalău, poreclit „Dulău", un tînăr deputat de Tulcea, în picioare, în fața amiralului, vorbea cu patos:

— Delta, d-lor, e o Californie neexploatată... Bogății în stare latentă... trebuie puse în valoare cu orice preț...

Cei cari ședeau pe de lături și nu îndrăzneau să se apropie își lungeau numai gîtul, prinzînd cu urechile ciulite silabele cari cădeau ca niște perle pe coarde de aur, într-o muzică divină.

Inginerul rezident asculta, zîmbind cu ironie. Amiralul zise cu gravitate :

— Navigația pe canal ar fi compromisă prin secarea Deltei.

Inspectorul pescăriilor expuse pedant teoria cu geneza Deltei. Fund de mare care nu poate fi utilizat decît pentru pescărie. Secarea este o utopie a dovedit doctorul Antipa.

Deputatul, economist, susținea că-i cel mai fertil teren și nu-i trebuie decît capital străin ca să ajungă grînarul Europei.

Deși părerile erau împărțite, toți se întîlneau la aceeași idee fixă :

„Capital, capital străin să ne fecondeze... trebuie să fim fecondați și... nu vin d-lor... nu vor să vie... de ce nu vin capitaliștii să ne fecondeze ? ...Ce-i de făcut ?"

Și unii se încruntau, privind c-un fel de necaz la Americanul care tăcea chitic. Se încercase el să zîmbească, dar nu reușise.

★

Muzica rări tactul, pînă se opri obosită. În pauză, un căpitan de marină, întîrziat, se ivi în ușă șoptind unui camarad :

— Ti ! ce odor *di femina !* și nările începură a-i vibra nervos.

Apariția lui făcu senzație în sală... Elegant, mlădios, statură puternică, umeri lați și talia fină. Profil de medalie. Nasul acvilin. Părul castaniu, buclat și pomădat.

Și el, c-o lenevie grațioasă, cu gesturi studiate, făcu doi pași, oprindu-se pentru a scormoni sala magnetizată. Ochiul scînteietor, privire sigură și fără greș. Un vultur care-și alege prada planînd deasupra unui stol de vrăbii.

Buzele fine, cari schițau o umbră de ironie, deodată se destinse într-un surîs dulce, voluptuos, și privirea-i ascuțită se topi într-o lucire catifelată — descoperise o veche cunoștință.

Se îndoi într-un salut ceremonios. Cîțiva pași legănați și, ca un seducător gentilom de altădată, își curbă talia depunînd cu respect un lung sărut pe mîna fină ce i se oferea c-o grație molatică.

Și doamna, flatată în tulburarea ei c-a fost aleasă dintre toate, vorbea îmbujorîndu-se, cu șoapte întretăiate de jumătăți de suspine.

— Doctore, vino în salon, șopti Mincu, ai să vezi un tip interesant : Angelo Deliu. Cuceritorul. Unicul exemplar pe care-l posedă marina noastră.

Și cei doi prieteni se așezară pe o banchetă lîngă ușă, ca să urmărească manevrele de explorare ale căpitanului poreclit de camarazi : „Marchizul de Priola".

— Deliu este tipul amantului de profesie, veritabilul seducător, *l'homme à femmes,* începu Mincu. Femeile îl admiră, își pierd mințile. Camarazii îl invidiază. Bărbații însurați se tem de el și evită să-l recomande nevestelor. E un om periculos. M-am întrebat adesea ce calități deosebite are omul acesta ? Care-i secretul artei lui ? Prin ce se deosebește de toți ceilalți ? E adevărat că orice mișcare a lui e studiată, mersul, îmbrăcămintea, vorba, totul atrage și fascinează...

— Cunosc tipul... un abil actor de melodramă.

— Da ! însă un desăvîrșit artist. Arta lui cucerește.

— Cred — zise doctorul — că pe cuceritorul de profesie nu-l face croiala hainei și nici un artificiu de calcul. Asta nu se învață. Se nasc unii c-un fel de grație animală. Numai înfățișarea lor ademenește ochii femeilor.

— Dacă ai cunoaște — continuă Mincu — viața și aventurile lui Deliu, ți-ai rectifica teoriile. Toată preocuparea, întreaga lui forță vitală nu-i îndreptată decît într-o singură direcție. Nici o altă țintă nu are în viață — o pasiune de colecționar. Nimic altceva în lume nu-l interesează. Și e un om fin, inteligent și curajos. E gata să-și riște viața pentru o bonă durdulie, ca și pentru o prințesă de sînge. În fața femeii pe care o dorește, nici un scrupul, nici o piedică. Trebuie să-și ajungă scopul

cu orice preț; înfruntă orice primejdie. Nu există datorie, onoare, carieră, morală. Nimic sfînt. Complect liber. Tot ceea ce pe alții îi reține, îi face prizonierii conștiinței, pentru el nu sunt decît prejudecăți. Fără să se poată fixa, încearcă, schimbă, continuă și nimeni nu-i poate rezista. Interesant e că tocmai prestigiul unei proaste reputații în societate îi înlesnește reclama și succesul. Se știe doar că lumea disprețuiește pe femeia care schimbă bărbații și admiră pe bărbatul care cucerește cît mai multe femei.

Doctorul, care ascultase gînditor, plecînd de la o veche teorie, ajunse iarăși la „undele sufletești“ — o ipoteză care îl chinuia de cîțiva ani.

— Desigur — zise el — cea mai mare calitate a cuceritorului e îndrăzneala, persistența, voința. Căci în fond aci e o luptă. Unul cucerește, învinge în paguba altora. Sunt suflete de pradă. Sunt oameni de acțiune și oameni de gîndire. Calitățile de cucerire, arta, se datoresc unui instinct. Cuceritorul, mai mult decît alții, simte, primește și emană, ca prin niște antene, fluidul, undele sufletești asemănătoare cu cele electrice. Noua ipoteză, oricît de îndrăzneață, mi se pare foarte aproape de adevăr. Se va impune în curînd, va domina știința sufletului limpezind toate fenomenele ce ne par azi așa de stranii, cum e telepatia, sugestia, simpatia și antipatia.

*

Toată noaptea Neagu a stat pironit într-un colț, îmbufnat, absent. Nu vedea din toată sala plină decît pe Evantia.

Ochii femeilor se opreau instinctiv asupra lui.

Înfățișarea-i tinerească atrăsese atenția multora și unele chiar manevrase pentru a se apropia de el, dar aspra și mîndra lui indiferență le ținea la distanță. Deși în fond era măgulit de curiozitatea pe care o deștepta, păstra aceeași atitudine rezervată care atrage și intrighează mai pe toate femeile.

Lumea îl acuza că-i place să pozeze. Vrea să fie original, interesant, și nu-i decît afectat.

Neagu părea că privește distrat vîrtejul perechilor dansînd. Dar el nu urmărea decît o singură pereche. Nu

vedea decît două ființe contopite într-una, care se legăna straniu în ceața luminoasă a sălei, în mișcări ritmate, muzicale. Neagu le spiona gesturile, ca să le ghicească gîndurile. Nu auzea șoaptele, dar ochii pe jumătate închiși prindeau orice mișcare.

Rochia Evantiei, în undularea ei, învăluia picioarele lui Deliu, cari se lipeau nervoase de pulpele acele rotunde și elastice. Îi strîngea talia cu atîta dibăcie, încît o ducea pe sus, ca pe o pradă lipită la sîn. În brațele lui, supusă, nu putea să facă decît mișcările pe care voința lui le imprima în cadența orchestrei. Cu fruntea lipită de buclele ei negre, el îi șoptea ceva la ureche. Și ea, topită în voluptatea amețelei, surîdea c-o ușoară cochetărie. Uneori ridica spre el ochii arzători de o candidă îndrăzneală.

De cîte ori treceau în zbor prin fața lui Neagu, el încrunta fără voie sprincenele.

Și dacă privirile se încrucișau, el întorcea ochii c-o indiferență afectată.

— Cum se poate, Neagule, la vîrsta ta să faci tapiserie salonului, ca o fetiță de la Sacré Coeur? Și un căpitan bătrîn îi puse o mînă grea pe umăr.

Doctorul Barbă-Roșie se apropie cu zîmbetul lui sarcastic:

— Tinerii în genere fac profunda greșală că sunt prea respectuoși cu femeile. Ei se înșală amar; nu știu că femeile nu cer să fie respectate; ele vor să fie atacate cu toată îndrăzneala. O babă, ca și o fetiță, se bucură la fel cînd îi faci curte sau îi spui un compliment. Asta-i cea mai mare naivitate a tinereței, de care nu-ți dai seama decît în vîrsta regretelor. Tinerețea dacă ar ști... bătrînețea de-ar putea... ce profund adevăr coprind aceste vorbe banale...

Căpitanul Mincu, atras ca de-un magnet, veni lîngă Barbă-Roșie, care privea lumea din sală, ca de obicei, c-un suveran dispreț, de la o mare înălțime.

— Nu știu cine — zise doctorul — a comparat balul c-un cîmp de luptă. Două tabere. Bărbații însurați, preocupați de interese, și femeile însetate de senzații noi, căutînd o evadare, o fugă din realitate. Ei în negru, parcă

ar fi toți în doliu, ele în alb, în roșu, în verde, în toate culorile, vii, țipătoare. Și ofițerașii aceștia în alb, ca niște heruvimi fără aripi, pajii aceștia — dintre cari mulți miroase a iodoform, — după cari femeile își pierd mințile, au prestigiu, sunt căutați, pentru că amintesc armurile și broderiile de altădată. Uite la bărbații însurați ! Vulgari, posaci, își spionează nevestele cu coada ochiului. Și uneori surîd acru. Acasă, de frică să nu le piardă, le țin sub cheie. Și aci, în bal, le lasă goale, libere, în vederea atîtor ochi de hoți cari le pîndesc, gata să le fure. Să băgați de seamă la figurile soților în momentul plecării din bal. Cu ce cruzime bărbatul își scoală de pe scaun nevasta ca să o ducă acasă. Cu ce satisfacție își afirmă el proprietatea ! Și ea cu ce regret în ochi își părăsește pajul care a încîntat-o cîteva ore, scoțînd-o din plictiseala provinciei meschine în care vegetează.

— Ia privește — vorbi Mincu — ce figură nenorocită face bietul Neagu, văzîndu-și adorata în brațele lui Deliu !...

— Cine ar putea crede că apariția acestui om aci în bal poate stîrni atîta admirație, invidie și gelozie ? Uite colo, în fund, lîngă fereastră, vezi o femeie brună, înaltă?

— Nu-i urîtă — răspunse doctorul — fixînd-o cu atenție ; are grație, dar pare glacială ; dacă aș sta mai mult lîngă ea, sigur că aș căpăta un guturai.

— Te înșeli, nu-i rece deloc, fierbe ; e gata să facă explozie ca o torpilă ; îi lipsește numai amorsa. E nevasta unui fost pilot. Observă ce privire sumbră are ! Își plînge dragostea pierdută. Deliu a abandonat-o, din ordin, fiind mutat la Galați. Uite, cu ce ochi asasini îl urmărește ! E chinuită de o gelozie feroce.

— Iubirea și ura sunt două extreme cari se ating, zise doctorul sentențios. Dintre toate pasiunile, aceea care roade mai dureros existența omului e gelozia. În același timp ești tiran și sclav, îndată ce-i inoculat veninul geloziei.

Ca o fiară rănită sta la pîndă Penelopa, în fund, lîngă fereastră. Intrase în sală odată cu Americanul. Fardată cu artă, într-o rochie neagră de tafta, c-o antică broșe în granate, își luase loc în rîndul doamnelor serioase.

Rolul de protectoare știa să-l joace cu tact și cu demnitate.

Retrasă, înfiptă, privea aparte, cu ochii mici, lumea strînsă acolo, care se agita ca un zumzet de albine.

Ce meschine i se păreau balurile acestea cu pretenții diplomatice ! Și, închizînd ochii pe jumătate, îi apăreau, ca pe-un ecran misterios, vedenii rămase în fundul minței, din vremea copilăriei... „Ce bogății, ce splendoare era pe atunci la balurile de la Ambasada rusă din Constantinopole !..."

. . . .

Și cum visa pierdută în amintiri, Penelopa deodată tresări, surprinsă. În cadrul ușei apăru figura lui Deliu. Nu-i venea să creadă. Știa bine că el nu venise cu escadra în Sulina.

„Cînd a sosit ? Ce frumusețe bărbătească !"

Și Penelopa, înfiorată, cuprinsă de un fel de spaimă, simțea cum îi năvălește sîngele la inimă. Îi venea nebunie. La asta nu se așteptase niciodată. Să-l aibă în fața ei și să nu-i poată vorbi. Îi venea să se arunce de gîtul lui, să-l înăbușe cu sărutări. Sta pe cărbuni. Dar nu se putea clinti din loc. Era osîndită, paralizată ; trebuia să rămînă țintuită acolo toată noaptea. Atîția ochi o spionau.

Deliu, cu recea lui mîndrie, aruncă priviri în sală, fără s-o vadă. Sau se făcea că n-o vede. Asta-i teribil...

Penelopei îi făcuse altădată plăcere reputația de cuceritor a lui Deliu. Era mîndră, auzind de aventurile lui și de femeile pe cari le înhămase la carul lui de triumf. La început, cînd fusese aleasă, ea simțise bucuria reușitei la concurs. Dar după scurt timp ajunsese la accese de gelozie sălbatică.

— Ce pereche potrivită ! șopti o doamnă de lîngă ea, privind la Deliu, care dansa cu Evantia, în admirația tuturor.

Strînși, lipiți, zburau într-un vîrtej nebun. El, puternic, înalt, se înclina ușor, c-un fel de grație în mișcări.

Ea, delicată, mlădioasă, se atîrna lipindu-se de el, cu respirația tăiată, cu ochii închiși.

Privindu-i, Penelopa simțea o durere fizică.

De cîteva ori îl fulgerase c-o privire încruntată, pe cînd trecuse prin fața ei. El n-o văzuse. Sau se făcuse că n-o vede ? Frîntă în orgoliul ei, Penelopa simțea că-i vine amețeală în atmosfera înăbușitoare a sălei.

*

Plecase singură de la serata Cercului marinei. Zdrobită, căzu pe pat, își băgă capul în perne, plîngînd cu sughițuri. Nu putea dormi. Cum închidea ochii, o vedea pe Evantia în brațele lui Deliu. Imagina, halucinația asta o tortura.

În febra în care se zbătea, își punea întrebări crude, la cari îi era frică să răspundă.

Cum, să fie adevărat că el n-o mai iubește ? A părăsit-o pentru totdeauna ? S-a săturat de ea ? A îmbătrînit ?... S-a făcut urîtă, și el nu se mai uită la dînsa ?... Adică un om ca el să-și pună mintea cu un copil ca Evantia ? Dar poate nu-i ceva serios... Totuși, cum găsește el o plăcere să sfîșie inima femeii care-l iubește cu patimă ?

Și deodată își aduse aminte de o expresie citită într-un roman de senzație : „Fiară adorată“.

Aceste două cuvinte le repetă prelung, șuierător, într-un rînjet de furie înăbușită.

Întinsă, cu mîinile sub cap, cu ochii în tavan, a rămas pînă s-a luminat de ziuă. Nu mai putea sta în pat.

Se sculă, își spălă ochii, și se apropie tiptil de camera în care dormea fata. Stăpînindu-și bătăile inimei, apăsă ușor pe clanță, crăpînd ușa puțin.

Fata dormea fericită, cu surîsul ei inocent pe buze. Și sînul ei tînăr, abia format, dezgolit, se mișca în ritmul respirației.

Penelopa se simți insultată de tinerețea fetei.

Închise încet ușa la loc și se întoarse cu fața spre oglindă. Era palidă, ofilită, cu cearcăne mari la ochi.

Ce, n-a fost odată și ea ca fata asta ? Dar cine se uita pe atunci la dînsa ? Era o copilă. Numai după ce s-a copt, cînd avea trupul împlinit, a început și ea să placă bărbaților.

Cum poate copila asta să aibă așa pretenții la vîrsta ei ? Ce obrăznicie ! Să-și pună ochii pe un om ca Deliu.

I se părea ceva absurd, monstruos. O fată ca asta să-i fure amantul. Ideea superiorității o înverșunase. Tremurînd, cu ochii în lacrimi, se zbătea prin cameră, desfătîndu-se parcă în ura ce o înăbușea.

Toată ziua a stat închisă în casă, cu gheață la cap. Numai spre seară a ieșit singură, să ia aer de mare, făcîndu-și obișnuita plimbare pe cheu.

*

Evantia a dormit bine pînă la amiază.

Voioasă, ușoară, fragedă, a plecat seara spre plajă, să-l întîlnească pe Neagu, după obicei.

Unde era el ? Nu se vedea nicăieri.

O vagă neliniște o cuprinse. Simțea că încearcă s-o înțepe un ghimpe de mustrare : Ce indispus era Neagu la bal ! Păcat că nu-i place și lui să danseze. Și ea a jucat ca o nebună. Toată lumea o admira dansînd cu Deliu.

„Ce cavaler desăvîrșit ! E un tip interesant !“

Nu, lui Neagu nu-i plac balurile. Și ea cum s-a antrenat așa la dans... nu trebuia nici ea să danseze, dacă lui Neagu nu-i place...

Desigur că el e supărat. Are dreptate. Cum să-l împace ?

Și Evantia, sub culpa-i închipuită, simțea o dorință de sacrificiu, fără să știe sub ce formă putea să-i dovedească iubirea ei supusă.

Un ofițer apăru venind dinspre far. Evantia mări pasul. Deodată se opri pe loc, nehotărîtă. Nu era Neagu...

Căpitanul Deliu venea direct înspre ea.

Surprinsă, stînjenită, nu știa ce să facă. Încotro să apuce ?

— A ! ce surpriză ! o întîmpină Deliu, cu șapca în mînă, învăluind-o în grațioase și banale complimente. Ce fericită întîmplare să întîlnesc pe Sirena-Neagră singură. Turbanul pe care-l porți e adorabil, parcă ai fi o prințesă din *O mie și una de nopți*. Și fără să-i ceară voie, se întoarse s-o însoțească.

Fata, roșie de emoție, măgulită și sfioasă, pășea cu stîngăcie alături de el, fără să poată deschide gura.

După cîțiva pași se opriră ca să privească la un vapor care intra în port.

— A ! făcu Deliu c-o falșă exclamație : ce bizară coincidență !

Evantia, curioasă, își întoarse capul.

Dinspre port venea Neagu ; de la far, Penelopa. Cam la egală distanță, aveau să se întîlnească în același punct.

Evantia, surîzătoare, ieși înaintea lui Neagu.

Penelopa se apropie fulgerîndu-l cu ochii încruntați pe Deliu, care-i sărută mîna cu o politețǎ exagerată.

— Trebuie să-ți vorbesc. La noapte, la farul verde, îi șopti Penelopa, șuierînd cuvintele.

— Unde ai fost ? întrebă cu naivitate fata ; te căutam pe tine și am întîlnit pe domnul Deliu, care m-a acompaniat pînă aici.

Neagu răspunse sec :

— Am fost de serviciu. Abia acum am scăpat.

Și toți patru o luară agale spre port.

— Să lăsăm copiii înainte ! zise Deliu cu aer protector. Și după cîțiva pași, prudent, se despărți, cerîndu-și scuze că trebuie să intre la pilotaj. Penelopa apucă alt drum, avînd să treacă pe la o prietenă.

Singuri. Fata își ridică ochii spre el, învăluindu-l într-o privire drăgăstoasă. Neagu era rece, posomorît.

— Ce ai ? Nici ieri nu erai dispus ; ai stat toată noaptea la bal încruntat. De ce n-ai dansat ?

— Pentru că ai dansat tu și pentru mine.

— Recunosc, îmi place dansul la nebunie, dar nu știam că...

— Mai cu seamă — o întrerupse el — cînd ai un cavaler ca Deliu. Nu-i așa ? Cum îl găsești ?

— Joacă admirabil ; pare un om de lume, interesant și manierat.

— Da. E foarte apreciat de femei...

*

La pîndă, după perdea, Penelopa spiona în lungul stradei întoarcerea fetei. Și cînd o văzu apărînd, senină, neștiutoare de furtuna stîrnită în jurul ei, Penelopa, roasă de suferință, simți că un nou val de mînie îi tulbură vederea.

Candoarea și cochetăria firească a fetei luau în ochii ei un aer de trufie, care o întărîtă pînă la disperare.

„Ia uite la ea !... ce tupeu !... ce aere de prințesă !... Să nu turbez ? Și cînd mă gîndesc că eu am scos-o în lume... Asta-i teribil !... să încălzești șarpele la sîn !..."

Și Penelopa trecu în fața oglinzii ; își șterse c-un colț de batistă ochii înroșiți de plîns, își pudră ușor obrajii palizi și intră în camera fetei, hotărîtă s-o înfrunte, fără să se compromită.

Cu aerul unei femei plină de experiența vieței sociale, Penelopa începu calm, c-o falșă dulceață în glas :

— Ascultă, fetițo ! Îți vorbesc ca o mamă, spre binele tău. Nu-i frumos ce faci. O fată abia intrată în lume trebuie să fie mai rezervată.

— Cum ? Ce am făcut ? întrebă copilărește Evantia, fără să înțeleagă bine ce vrea să i se spună.

— Tu nici nu-ți dai seama — și buzele subțiri ale Penelopei schițară un zîmbet răutăcios — asta nu se face ; să dansezi toată noaptea c-un singur cavaler și a doua zi să ieși cu el pe cheu, să te afișezi în ochii lumei. Tu ești o copilă încă ; nu știi ce-i viața în societate.

— Ce sunt eu de vină, dacă lui i-a plăcut să danseze numai cu mine ? zise fata enervată.

— A ! Vei fi crezut poate că te-o fi plăcut ? o întrerupse Penelopa, c-un acces de rîs strident. Ei, asta-i nostim... Prea te-ai grăbit, fetițo ! Cum îți închipui că un bărbat ca Deliu o să-și piardă vremea cu o fetiță proastă ca tine ? Ce, ți-a spus ceva ? Ai curajul, vorbește ! Nu fă pe ipocrita... Ce ai cu el ? Te place ? Te iubește ?

— Poate... răspunse fata, dîndu-și capul pe spate și înfruntînd-o cu ochii scînteind în lacrimi.

Penelopa își descleștă fălcile, apăru o clipă albul dinților, parcă voia s-o muște și, scoasă din fire, izbucni desfigurată de furie :

— A ! nerușinato !

Și ca o lupoaică turbată, se repezi la fată, care se trase un pas înapoi.

În momentul acela Americanul, atras de zgomot, intră pe ușă.

Fără nici o vorbă, se puse între cele două femei gata să se încaiere.

Și apucîndu-și fata de un braț, o tîrî în camera ei, închizînd ușa cu zăvorul.

Evantia, apucîndu-și capul cu amîndouă mîinile, se trînti pe pat și începu să plîngă în hohote.

— Nu mai stau nici un moment în casa asta !

— Ssst ! liniște !... zise bătrînul. Fă geamandanele, ne mutăm imediat la hotel, pînă ce vom găsi o casă.

Penelopa fusese apucată de un acces de isterie. Se potoli după ce sparse o oglindă și o cană mare de sticlă.

A doua zi, cînd Stamati veni de la Galați, își puse mîinile în cap. Nu mai cunoștea casa. Musafirii se mutaseră. Nevasta, bolnavă în pat.

— Nu permit — striga Penelopa scandalizată — ca o fată stricată să-mi facă de rîs casa mea.

Deși schiță un nou atac de nervi, în fond regreta amar faptele întîmplate, numai din cauză că nu se putuse stăpîni.

CAPITOLUL VIII

Se întîlneau în fiecare zi. Neagu, cum scăpa de la vapor se ducea întins la Evantia. Fugind de ochii lumei, rătăceau împreună ceasuri întregi, în cîte o lotcă neagră, pe luciul gîrlelor înguste — poteci de apă tăiate prin pădurile de stuf. Se opreau prin luminișul ghiolurilor. Culegeau flori de nufăr, liane și crini fragezi din bogatele grădini de baltă, create dintr-un joc bizar al naturei. Erau singuri, nici o altă suflare omenească nu se simțea în solemna tăcere a pustiului.

Se înfundau într-o lume aparte, fără nici o legătură cu restul omenirei, în mijlocul naturei primitive și misterioase a Deltei.

Se înfiorau uneori privind în apa limpede, ca într-o oglindă fermecată, pădurile de plante care creșteau pe fundul bălței. Mii de felurite gîze speriate se ridicau din păpuriș, plutind ca niște nourași străvezii. Pe sus, caravane de păsări călătoare treceau în zbor spre țările unde înfloresc portocalii.

Într-o seară de toamnă i-a surprins pe plajă o ploaie de prepelițe. În timpul pasajului, aci își fac popasul cirduri de păsărele cari se adună înainte de a-și lua drumul în zbor peste apa Mărei Negre ; zăpăcite de lumina orbitoare a farului, cad ciripind obosite : „Pitpidik... pitpidik...“ Furnică pe jos ca niște șoareci de cîmp ; nu pot zbura, și copiii le prind cu mîna.

În fiecare an masacrul ține cîteva zile. Pescarii le pun la butoaie și fac marinată de prepelițe.

*

Într-o zi aurie de toamnă, plaja era goală.

În depărtare, tocmai lîngă far, două puncte negre pătau banda netedă de nisip auriu.

În larg, marea calmă, de un verde-închis. La țărm se clătinau molatic valuri mici, destrămînd spuma argintie, ca o dantelă zdrențuită pe nisipul fin.

Neagu și Evantia nu se îndurau să plece. Se desfătau într-o lene delicioasă. Își prelungeau voluptatea ceasuri întregi tolăniți pe salteaua moale de nisip călduț.

Vrăjiți, trăiau în paradisul iubirii, sub stăpînirea acelui farmec amețitor de bucurii intense, care singure fac să simți prețul și frumusețea vieții.

— Ai să răcești.

— Nu... E așa de plăcut !

Și ea își întindea copilărește piciorul gol pînă la marginea apei. Spuma rece a valurilor, suptă de nisipul cald, îi gîdila talpa goală c-o dulce înfiorare. Și fata își ghemuia trupul fraged c-o gingașă mlădiere felină.

Uneori, întinsă, cu brațele goale subt cap, se făcea că doarme, spionînd printre gene bucuria care rîdea în ochii iubitului ei, rămas în contemplare. Și el, cu sufletul pe buze, nemaigăsind cuvinte potrivite, o admira tăcut, cu patimă, c-un fel de pietate. Și cînd nu se mai putu stăpîni, c-o ușoară convulsie a trupului, se aplecă, lipindu-și buzele fierbinți de vîrful piciorușului înroșit de apa rece și sărată a mării.

Tresărind, ea se ridică în genunchi și, cuprinzînd în palme tîmplele iubitului, își alunecă pe obrajii lui degetele, mîngîindu-l ca pe un copil.

Agrafa, care-i strîngea în jurul capului o muselină verde, se desprinse și părul ei lung, negru, care bătea în albastru, căzu în bucle, acoperindu-i curba fină a gîtului.

Neagu, pe cînd sta aplecat ajutîndu-i să-și ridice părul, fără să-și dea seama ce se petrece în el, îi spuse c-un tremur în glas :

— Cum aș putea să te fac fericită ? Asta mă chinuiește mereu.

— Ce copil !... izbucni ea într-un rîs argintiu. Dar tu nu vezi că m-ai făcut deja fericită... pentru toată viața... pentru totdeauna ? !... Ce mă făceam dacă nu te întîlneam pe tine ?...

Neagu îi sorbea cuvintele spuse cu înflăcărare, urmărindu-i mișcările, căci ea vorbea în același timp cu ochii, cu mîinile, cu tot trupul, într-o respirație grăbită.

— Iubirea noastră — spuse el cu gravitate — e una dintre acele legături făcute pe viață... pentru totdeauna... nu se poate să ne mai lipsim unul de altul.

„Totdeauna... toată viața... totdeauna“ erau cuvintele care le veneau mereu la amîndoi pe buze, cu ferma siguranță a neștiinței.

Soarele scăpăta oglindit în ghiolurile Deltei — o bombă uriașă încălzită pînă la roșu în furnalul norilor aprinși în asfințit. Marea își schimba treptat culoarea : la țărm bande purpurii, în larg o pînză violetă, și în fund, pe curba imensă a orizontului, o linie subțire trasă c-un negru de cărbune.

— E tîrziu, să mergem ; nenea Tomiță, doctorul, trebuie să ne aștepte.

Și Neagu se căznea neîndemănatic să-i lege sandalele. Ea, abilă, c-o singură mișcare a degetelor îi înnodă funda cravatei și, lovindu-și cu dosul palmelor șoldurile, ca să scuture nisipul fin furișat în faldurile fustei, se agăță strîns de brațul lui.

Ușori, alergau alături pe placa netedă a cheului de piatră ; fără să atingă parcă pămîntul, alunecau ca-n zbor... tineri... fericiți.

*

În ziua aceea avusese loc o autopsie la spital.

Valurile aruncase pe plajă cadavrul unui pescar. Nenea Tomiță, doctorul, își scoase halatul alb, își spălă bine mîinile și se îndreptă spre partea spitalului Comisiunii Europene, unde își avea locuința. Călca greoi, agale, printre spalierii de viță, pe aleea curată, acoperită cu sfărmături de scoici colorate.

Venea de la morga spitalului, întocmită într-o baracă de lemn betonată, văpsită în verde, ascunsă după o perdea de trandafiri sălbatici, în fundul grădinii.

Doctorului îi zicea lumea „Patriarhul Deltei“. Era decanul funcționarilor români. Purta o venerabilă barbă albă pînă la brîu. Un bătrîn original și blajin. Trup de uriaș, cu suflet de copil. Făcuse medicina la Paris și, abia debarcat în țară, fusese trimis provizor la gura Dunării, unde era nevoie de un medic diplomat, șlefuit în străinătate. Provizoratul se prelungea de vreo treizeci de ani în șir.

Se zicea că în tinerețe fusese adorat de femei, dar îmbătrînise stingher. Nu se însurase — mărturisea el — din cauza lașității. Gurile rele susțineau că-i avar. Fusese odată surprins acasă, cu ochelarii pe nas, cîrpindu-și singur ciorapii rupți.

Strîngea bani ca să aibă ce risipi nepoții. Mulți îl păcălise cu bani de împrumut și acțiuni de la diferite societăți, cooperative, opere culturale și filantropice. Patriarhul figura din oficiu ca președinte de onoare în capul tuturor listelor de organizații locale. Un casier dispăruse după ce-l înșelase c-o mare sumă de bani. Unei femei — pe care se zicea c-o iubise el în tinerețe — văduva unui funcționar care se spînzurase, îi făcuse o pensiune pe care i-o trimetea lunar la București, de vreo douăzeci de ani regulat.

Doctorul era un suflet de artist ratat. Condica de consultații de la spital era toată mîzgălită de schițe admirabile, conturate de o mînă abilă și sigură. Meloman pătimaș, fluiera toate operele pe care le învățase în tinerețe. Îmbătrînise exilat în Deltă, așteptînd parcă mereu ceva, o schimbare în viață. Acum nu mai aștepta decît

pensia. Să se retragă la Paris era singurul lui ideal. Căci, lucru curios, omul acesta îmbătrînise păstrînd aceeaşi mentalitate cu care plecase din Cartierul Latin.

*

O cameră imensă — fostă salon de spital — care primea în ferestre din plin toată lumina şi aerul sărat al mării, era transformată în birou, salon, bibliotecă, muzeu şi bazar de curiozităţi. Colecţionar pătimaş, iubitor de antichităţi, doctorul adunase şi îngrămădise aci o mare varietate de vechituri şi obiecte de artă. Divanuri joase cu scoarţe orientale, picturi înnegrite, icoane afumate, stampe vechi, culese de prin cutiile anticarilor de pe cheurile Senei. În rafturi de stejar, se înşirau amestecate cărţi de ştiinţă, de literatură, teancuri de reviste şi ziare venite regulat de la Paris, în cursul celor treizeci de ani de exil.

Panoplii de arme vechi încrustate cu sidef, pipe, narghilele, sculpturi ciuntite, olării zugrăvite, statuete de argilă, vase de alabastru, onixuri şi filigrane migălos cizelate se întîlneau aci de-a valma, într-o artistică neorînduială.

În sînul acestei naturi moarte, în mijlocul amestecului bizar de fărămituri de artă căzute din ruina unor bogăţii pierdute, doctorul trăia singur, misterios, ca un mag din alte vremuri, stăpînind c-o viziune lăuntrică imensitatea spaţiului şi a timpului.

În bazarul lui de vechituri petrecea mulţumit, privind c-o bucurie copilărească la acele rămăşiţe de sforţări omeneşti, care-l purtau prin tot universul, evocîndu-i o lume fantastică în magica panoramă a trecutului. Ceasuri întregi pierdea el în balconul dinspre mare, cu măturica în mînă, scuturînd cu pietate praful şi aţele de păianjen, care legau între ele aceste relicve disparate din epoci şi civilizaţii diferite — epave rămase din naufragiul atîtor lumi pierdute în lunga scurgere a veacurilor.

Cu ochelarii pe nas, doctorul sta înfundat într-un jîlţ bătrînesc în faţa biroului monumental. Făcea triajul unor scrisori vechi, păturite într-o cutie de lemn de piper, încrustată cu arabescuri de argint. Lungiţi pe divanurile

moi, căpitanul Mincu şi doctorul Barbă-Roşie fumau adînciţi în cetirea gazetelor proaspete, aduse de vaporul poştal.

C-un zgomot de explozie, uşa din sală se izbi de perete. Evantia şi Neagu intrară gîfîind. Suise într-o fugă nebună scările „Patriarhiei". Şi camera tăcută, solemnă, se umplu deodată de lumina şi voioşia sănătoasă a tinereţii.

— A ! uite, Patriarhul şi-a scos iar bisacteaua amorului, cu trofeele cuceririlor din tinereţe, zise Neagu apropiindu-se curios de birou.

Fata se uita la cărţile şi lucrurile răvăşite peste tot. Catalogarea bibliotecii, începută de cîţiva ani, nu se mai isprăvea. Patriarhul nu permitea amestecul unei mîini străine în sanctuarul lui.

— Iată — zise Evantia — ce înseamnă să nu fii însurat. O mînă de femeie ar face ordine aici în cîteva ceasuri.

— I-am învăţat pe toţi — vorbi blajin Patriarhul — să-mi respecte dezordinea. Urăsc slugărnicia. M-am deprins să fiu propriul meu servitor.

— Ştii ce se spune, nene Tomiţă ? îl întrerupse Neagu. Dacă nu te însori pînă la patruzeci de ani, ai toată şansa să-ţi iei bucătăreasa de nevastă.

— Tocmai de asta nu ţiu bucătăreasă. Mîncarea mi-o aduce de la spital. Şi sunt foarte mulţumit.

Pe cînd Patriarhul ridica bisacteaua amorului, s-o aşeze între relicvele păstrate în saltarul biroului, o foaie îndoită în patru zbură, căzînd în mijlocul camerei.

Neagu se repezi s-o ridice.

— E o scrisoare de amor... Zău că-i o scrisoare de amor ! strigă el ca un copil bucuros în faţa unei jucării minunate.

Evantia se apropie instinctiv, cu ochii lacomi cătînd la foaia îngălbenită de vreme, tivită pe margine c-o discretă dungă lila.

— Ne dai voie s-o cetim, nene Tomiţă ? întrebă rugător Neagu, care nu-şi mai putea stăpîni curiozitatea.

— Mă rog, la dispoziţie. Nu-i nici un pericol.

— Să auzim, adăogă căpitanul Mincu, aruncînd jos gazeta.

Şi Neagu dezdoi scrisoarea. Cîteva fire de lăcrămioare presate, strînse c-o şuviţă de păr, căzură jos pe covor la picioarele fetei.

„Dragul meu,

Cu ce cuvinte aş putea să mă exprim ca să-ţi descriu disperarea mea, cînd m-am văzut oprită de a veni să cad încă o dată în braţele tale ?

Cu drept cuvînt s-a spus că unde se naşte iubirea se naşte şi durerea.

Nimic nu mă leagă de pămînt decît iubirea ta. Totul în lumea asta mi-i străin, afară de tine.

Iartă-mă că nu am tăria de a-ţi ascunde cît sufăr. Nopţi albe plîng singură... de fericire... de durere...

Uneori gînduri negre mă tortură.

De ce privesc oare cu groază în viitor ?

Cum ? Ar fi oare cu putinţă ca o asemenea iubire să se stingă vreodată ? Timpul ar putea să distrugă o legătură aşa de trainică, făcută pentru toată viaţa, pentru totdeauna ?

Aştept înfrigurată în fiecare zi scrisoarea ta. Scrie-mi, dragul meu, mult, mult... Repetă-mi de mii de ori că mă iubeşti, că mă vei iubi totdeauna... totdeauna... aşa cum te iubeşte şi te va iubi

a ta

S."

Urmă o tăcere de cîteva clipe.

— Dar ştiţi că nu-i rău scrisă ! zise Mincu, surprins de tonul scrisorii misterioase.

— Cine o fi nefericita asta ? întrebă mişcat Neagu, întinzînd scrisoarea Patriarhului, care ascultase încruntat, cu mîna la frunte.

— Biata femeie ! murmură Evantia, strîngîndu-şi buzele, care începuse a-i tremura.

— Pe mine — zise c-un superb cinism Barbă-Roşie — nu mă interesează decît scrisorile frizerilor şi ale plutonierilor. Intelectualii scriu toţi pe acelaşi calapod. E curios cum se aseamănă scrisorile de amor ale lui Napoleon sau Chateaubriand cu ale oricărui student amorezat. Toţi scriu la fel. Ce banal şi monocord e genul acesta epistolar.

Patriarhul, intrigat, pipăi hîrtia, îşi şterse ochelarii, examină scrisul, îşi frecă fruntea de cîteva ori.

Şi, încreţindu-şi sprincenele, se frămînta zadarnic să-şi recheme amintirile din tinereţă.

Toţi în jurul lui tăceau, aşteptînd cu răsuflarea stăpînită.

— Nu mi-aduc aminte, zise el cu necaz.

— Cum, e posibil ? începură cu toţii deodată.

— Să uiţi complect o iubire ?

— Să nu-ţi mai aduci aminte de o fiinţă pe care ai iubit-o odată ?

— Să nu-i mai cunoşti nici scrisul ?

— E cu putinţă ?

— Uite, un nume de femeie cu iniţiala S. !

— A ! staţi, trebuie să fie Suzana... Una care... şi deodată Patriarhul păli. Îşi aruncase ochii spre firele de lăcrămioare veştede, legate c-o şuviţă de păr auriu. Ba nu... nu-i Suzana. Ea avea părul negru. Nu, nu poate să fie ea. E alta... Cine o fi ? se întreba mereu bîlbîind. Ei, dacă nu mi-aduc aminte, ce să fac ? Şi, furios, Patriarhul aruncă scrisoarea cu ciudă în fundul unui saltar de la birou.

O situaţie comică şi dureroasă.

Veselia dispăruse. O tristeţă mută plutea parcă în liniştea care căzuse rece între ei. Şi toţi, pe gînduri, îşi închideau în suflet un sentiment vag de milă pentru fiinţa ceea uitată, pe care o deplîngeau fără s-o fi cunoscut vreodată.

Tîrziu, Patriarhul se reculese şi începu c-un amar regret :

— În viaţă am căutat femeia perfectă, ideală... fericirea complectă... sublima armonie, amorul absolut... de aceea am şi rămas singur acum. O vorbă, un gest era de ajuns ca să-mi răteze într-o clipă aripile amorului. Compromisuri în iubire n-am înţeles să fac. Nici pe alţii, nici pe mine n-am ştiut să mint. Iubirii i-am cerut absolutul. Ori tot, ori nimic ! Am avut oroare de scenele urîte de ruptură : mînie, revoltă, imputări, răzbunare, supărări şi împăcări... veşnica alternativă dintre palme şi sărutări. Hotărît, ca în faţa ireparabilului, mă despărţeam fără ură şi fără regrete, atunci cînd simţeam decadenţa sentimen-

tului iubirii, căci presimțeam totdeauna agonia amorului, apropierea sfîrșitului.

— Oricum, e oribil! De aceea s-a zis că amorul singur poate contopi două ființe ca să facă un suflet în două corpuri, și tot el le poate despărți — doi străini care niciodată nu s-au cunoscut. Iată ce înseamnă iubirea — zise Mincu — clătinîndu-și capul încălzit de o romantică melancolie. Suferi, iubești, atingi fericirea, juri cu sufletul pe buze, pentru toată viața, pentru totdeauna și... focul scade, se mistuie, flacăra fîlfîie, se stinge, moare. Fumul se risipește și... nimic, nu mai rămîne nimic în urmă... uitare... moarte.

— *Sic transit gloria amoris*, pronunță rar, sentențios, Barbă-Roșie, care dormita tolănit pe un divan. Și înviorat, se ridică deodată în picioare, gata să înceapă a-și desface teoriile lui favorite — marfă destul de veche, pe care el o debita ca nouă și originală, subt forma unui pozitivism pedant și cinic : Ce pretenție absurdă au romanticii naivi, care se pierd în metafizica amorului! E ridicol să-i ceri amorului mai mult decît poate el să dea. Cine nu știe că iubirea se distruge prin propria ei ardere. N-am înțeles niciodată de ce se caută o origine supranaturală, ocultă, sacră și divină amorului, cînd baza lui esențială e de natură pur organică... nevoie fizică... apetitul instinctului... voința oarbă... geniul speciei care cere obligator reproducerea...

— Nu confunda — îl întrerupse Mincu — simpla dorință cu pasiunea amoroasă. E o deosebire între om și moluscă. Numai omului îi aparține propriu amorul.

— Mă rog — îl opri brusc Barbă-Roșie — dar la păsări nu-i o selecție naturală ?

— A! vrei să vorbești de marile pasiuni amoroase ? Asta-i chestie de temperament. Elementul sufletesc intervine pe urmă, pentru că creierul este direct subt influența glandelor. Suprimă-le și ai potolit imediat cel mai înflăcărat amor... iluzie... minciună...

— Cine poate pătrunde misterul, enigma care unește sau desparte două ființe omenești ? interveni grav Patriarhul. Amorul este cel mai complex dintre toate sentimentele. Nici una din teoriile emise pînă azi nu ne satisface. O exaltare a dorinței și simpatiei ? Maladie ? Beție ?

Intoxicație ? Sigur însă că amorul dă cea mai profundă și mai intensă bucurie umană. Și, cine știe, poate lui se datorește avîntul care a ridicat pe om așa de sus, lăsînd în urmă pe toate celelalte animale. S-a zis că foamea și dragostea modifică suprafața pămîntului. Ca să ajungă să guste suprema plăcere, omul a trebuit să cugete, să imagineze, să cucerească, să creeze tot ce-i mare, frumos, bun și generos, ridicîndu-se pe culmile progresului.

— Dar această supremă plăcere — reluă Barbă-Roșie — natura a pus-o cu unicul scop al procreării. Căci în fond numai această plăcere este cauza nașterii noastre. Nu s-a spus, cu drept cuvînt, că o eternitate ține de o secundă de voluptate împărtășită și că în orice febră amoroasă se ascunde dubla natură a omului, care asigură vitalitatea și perpetuarea speciei ? Două glasuri se aud : o dulce melodie îmbătătoare și urletul animalului ce naște. Amorul, puternic și fatal ca și moartea, conține cruzime, violență, căci a iubi înseamnă a zămisli. A treia ființă trebuie să urmeze celor două care, contopite, se consumă, scad, se reduc, dispar prin chiar faptul iubirii. Natura și-a luat partea. Sentimentul și-a îndeplinit funcțiunea ; fatal se atrofiază, dispare, moare.

— Dar iubirea care leagă cuplul, celula familiei... încercă Mincu să întrerupă.

— Ha ! Ha !... izbucni Barbă-Roșie într-o cascadă de rîs înăcrit. Vrei să vorbești de tragicomedia căsătoriei ? O simplă tovărășie care se leagă dintr-o nevoie socială... se știe... mormîntul amorului... o proptea pusă de morală și religie pentru a sprijini șandramaua socială să nu se prăbușească.

*

Neagu sta lîngă fereastra dinspre mare. Cu ochii pierduți în vag, tulburat, asculta în tăcere. Simțea bine că și el are de spus ceva. Argumente tari, crîmpeie de fraze îi veneau pe buze, gata să le arunce ca niște săgeți în capul lui Barbă-Roșie, tip negativist care profana sentimentul iubirii... sursă de fericire.... patima nobilă... idealismul sacru... dar nu îndrăznea să intre în vorbă.

Enervat, se sculă de pe scaun și începu să măsoare în lung camera cu pași mari, apăsați. Și cu mintea în-

cordată, se hotărî să judece rece, cu metodă, pentru a găsi calea care să împace idealul cu realitatea.

Candidă și confuză, fata, într-un colț, cu ochii pe-o carte, făcîndu-se că citește, asculta atentă și rănită. Era prima dată cînd auzea asemenea teorii savante și crude, care-i sfîșiau visurile primei tinereți.

Patriarhul, cu ochii la o antică pendulă de părete, încheie discuția, ca de obicei, în fața problemelor nedezlegate, cu vorbele lui favorite, pe care le murmura în barbă, fără să ajungă a isprăvi vreodată fraza începută :

— Hei ! *la vie... la vie... c'est la vie...*

Era tîrziu cînd au coborît scările spitalului.

Afară, întuneric. O umezeală rece pătrundea pînă la oase. Fata tremura. Neagu o înfășură în pelerina lui. Mergeau alături, stingheriți, într-o tăcere apăsătoare, frămîntați poate de aceleași gînduri. Căci amîndoi simțeau în sufletul lor un gol chinuitor.

Marea suspina prelung spălînd picioarele vechiului dig.

Stelele clipeau înfiorate, gata parcă să se stingă de suflarea unui vînt jilav din larg.

În capătul aleii pustii, subt plopii tremurători care șovăiau despuiați de toamnă, s-au despărțit.

Ea a plecat singură, întunecată, cu inima strînsă de teamă în cleștele unei suferinți mute.

El, după ce a sărutat mînuța ceea rece, înghețată, a rămas pe loc, neliniștit, hărțuit de gînduri amare, cu sentimentul vag al unui regret ascuns.

Ghimpele îndoielii îi împungea dureros inima.

CAPITOLUL IX

— Nu mergi cu noi în oraș, mînzule ? întrebă doctorul, scoborînd scara vaporului.

— Nu ies, am ceva de scris, îi răspunse cu jumătate de glas Neagu, jenat.

— Ia seama, copile, simptomele sunt alarmante ; boala ta face progrese ; ai început să ne ocolești... cauți singurătatea... semne rele... Îți urmăresc fazele boalei... să știi că te țin în observație, ca pe un cobai injectat.

Și doctorul se opri o clipă la mijlocul scării, amenințîndu-l cu degetul ca pe un copil.

Rămas singur pe punte, Neagu se mișcă agitat, urmărind nerăbdător mersul bărcei care lăsa o dîră luminoasă pe oglinda neagră a Dunărei.

Un sentiment amar, un fel de rușine parcă îl făcea să-și ascundă zbuciumul sufletesc care-l frămînta.

Îi era teamă să nu se trădeze.

Nici celui mai bun prietin nu i s-ar fi putut destăinui.

Cînd barca dispăru, simți cum îl cuprinde o emoție ciudată, ca o bucurie copilărească ; rămînea singur, scăpa de apăsarea atîtor ochi care-l pîndeau.

C-o lacomă dorință privi pe luciul negru al apei. Îi venea să se arunce peste bord, să-și taie drum cu brațele și cu picioarele, să înoate, să zboare pînă la cellalt mal al Dunărei.

Abea se putea stăpîni. Aplecat pe fereastra deschisă a careului luminat, întrebă pe ofițerul de serviciu care-și scria jurnalul de bord :

— Nicule, pot lua „Puiul“ să fac o plimbare pînă la far ?

— De ce nu aștepți barca de serviciu, care se întoarce acum ?

— Nu, că vreau să trag singur la lopeți, să-mi dezmorțesc brațele... E o noapte admirabilă.

„Puiul“, cea mai mică barcă a vaporului, era legată la scară.

Dintr-o săritură, Neagu fu înăuntru.

Își potrivi lopețile, își deschise haina, și din cîteva încordări ale brațelor lui vînjoase fu în mijlocul curentului. Se lăsă pe firul apei la vale, ferindu-se de luminile de pe maluri.

Luna încă nu ieșise. Stelele se oglindeau pe fața apei, răspîndite ca niște candele tremurătoare. Barca aluneca ușor, tăind dîrele luminoase ale felinarelor înșirate pe ambele părți. Pe cheu lumea se mișca în aerul răcoros al serei.

Siluetele se agitau nedeslușite într-un joc de umbre chinezești. Neagu vedea fără să fie văzut. Zbura ca o nălucă, satisfăcut că nimeni nu-l putea recunoaște.

Nu se opri decît la gura fluviului.

După ce legă barca la piciorul farului verde, urcă tiptil pe cheu.

Nimeni.

„Va veni, sau nu ? Dacă nu vine ?“

Sub senzația chinuitoare a așteptărei, se plimba nervos, fumînd. Simți instinctiv că ceva hotărîtor în viața lui trebuia să se întîmple.

Își chinuia ochii. Îi făcea mici, strîngînd pleoapele, și-i deschidea deodată mari, căutînd să străbată întunericul.

Sigur, încrezător, se încerca să distingă umbrele diforme din ceața ce învăluia portul ca o pulbere violetă, cernută din tăria stelelor.

Deodată tresări. O umbră părea că se mișcă pe fața netedă a cheului gol. Un fior îl străbătu și inima începu să-i galopeze.

Atent, încordat ca un animal de pradă care sta la pîndă, își ascuți auzul, aplecînd capul să prindă cu urechea cadența slabă a pașilor din depărtare.

Se uita fix, lacom, înainte. Așteptă cu respirația tăiată. Umbra creștea în forme din ce în ce mai deslușite.

Evantia. Desigur că-i ea. Mersul ei nu-l are nici o femeie. Ca dînsa nimeni nu pășește. Parcă nu calcă ; alunecă lin, ca în zbor, abea atingînd pămîntul.

El aștepta încordat. Și deodată îl cuprinse o sfială ca în fața unui moment hotărîtor.

Ea îl simți instinctiv de departe, înainte de a-l vedea. O bucurie și o spaimă o cuprinsese în același timp.

— Evantia ! credeam că nu mai vii, zise el ridicîndu-se deodată în picioare, vorbindu-i cu vocea tremurător scăzută.

Ea se opri brusc, speriată. Nu putea să lege nici un cuvînt. Emoția o sufoca. Zîmbea, jenată.

— Abea am putut scăpa... îngînă ea întretăiat, lipindu-se de el.

Neagu, ghicindu-i tulburarea, o atrase strîngînd-o la piept, tăcut și apăsat. Trupul ei cald, plin de fericire și așteptare, se lăsă moale în brațele lui.

Înfiorată o clipă, se desprinse șerpuitoare, șoptindu-i ca într-un suspin :

— Hai pe plajă, aici poate să treacă cineva.

Cuvintele i se înecau în gît.

Înlănțuiți, lipiți unul de altul, pășiră de pe cheul tare de piatră pe covorul moale de nisip al plajei.

El călca apăsat, cu putere ; ea abea atingea inegal pămîntul, săltată de talie la fiecare pas.

Într-un tact grăbit le bătea inima ; gîtlejul sugrumat și gura uscată ca după o fugă nebună. Neagu simțea cum îl arde trupul ei plăpînd și fierbinte. Și deodată se opri în loc. Apucînd-o încordat cu ambele mîini, c-o îndrăzneală de care se sperie o clipă, o ridică în brațe ca pe un copil. Și degetele crispate simțiră atunci sînul elastic, arzător, mișcîndu-se sub mătasa bluzei. Din părul ei adia, cald, un miros femeiesc care-l amețea.

Lăsat într-un genunchi, el o depuse întinsă pe nisipul moale, care păstra încă o urmă de căldură din arșița zilei.

Aplecat deasupra ei, într-o dorință arzătoare, îi căuta buzele cu o îndrăzneală sfioasă, pe cînd mîinile netezeau în lung trupul acela fierbinte și moale care i se lăsa în voie, fără nici o împotrivire.

Dar... deodată el se opri înfrînt. Ca un fulger îl străbătu un fior de răceală prin creier și prin trup.

„Nu trebuie să abuzez...“ și cînd încet își retrase mîinile, se reculese stînjinit, fără putere.

Ea, cu respirația întretăiată, își ridică pleoapele cu genele tremurătoare, fixîndu-l cu ochii mari deschiși în întuneric. Apoi se ridică tulburată, cu dinții strînși, reținîndu-și lacrimile printr-o sforțare convulsivă. Și cuprinsă brusc de o rușine chinuitoare, își netezi apăsat pe genunchi fusta încrețită.

O tăcere de gheață căzu între ei. Neagu își șterse de cîteva ori fruntea de sudoare.

Simțea în genunchi o slăbiciune supărătoare, tendoanele picioarelor parcă îi erau tăiate.

Și, stîngaci, c-un glas fals, spuse arătînd cu mîna spre larg :

— Uite o barcă în lumina lunei...

Un pescar întîrziat tăia pieziș cărarea de lumină așternută de lună pe oglinda mărei.

S-au sculat deodată amîndoi, fără să se uite unul în ochii celuilalt. Și fiecare își ascundea tainic gîndul și dorința de a pleca mai repede.

— Trebuie să fie tîrziu ?... reuși ea să întrebe cu timiditate.

În grabă, zăpăcit, el își căută ceasornicul prin toate buzunările. Îl găsi și-l ridică la lumina lunei.

— Unsprezece... peste jumătate de oră trebuie să intru de cart la bord.

Mintea. În noaptea aceea era liber.

— Să plecăm, șopti ea șovăind.

— Te duc cu barca pînă la pilotaj ? întrebă el, încurcat, nehotărît.

— Nu, poate să ne vadă cineva. Mă duc singură și intru în casă pe ulicioara de din dos.

Pe marginea cheului s-au oprit.

El o îmbrățișă scurt, grăbit.

Ea se lipi cu gingășie de pieptul lui și, cătîndu-i drept în ochi, îl mîngîie c-un zîmbet îngăduitor.

— Ne vedem mîine seară.

— La aceeași oră ?

— Da, la revedere.

Neagu sări în barcă, smuci încordat lopețile și începu să tragă lung, lăsîndu-se pe spate cu toată greutatea corpului. Își mai întoarse o dată capul spre cheu, urmărind silueta care se pierdea mistuită în faldurile nopței.

Barca înainta cu greutate în sus pe canal, împotriva curentului tare al apei. După cîteva sforțări se simți istovit. Picioarele îi tremurau. Brațele îi erau de plumb. Capul îi ardea. Smunci șapca și-o aruncă mototol în fundul bărcei. Se aplecă peste bord și-, muindu-și mîna în apa rece, își răcori fruntea și gura uscată.

Își descheie haina să poată respira în voie.

O oboseală îi copleșise trupul. Gînduri chinuitoare îi sfredeleau creierul. Sufletul îi era plin de un amestec ciudat de mîndrie întristată și umilință nelămurită.

Făcea sforțări să se învingă ; calm, stăpîn, voia să judece cu sînge rece.

„Ce ?... trebuia să profite de slăbiciunea unei copile neștiutoare ? O femeie știe să se apere, dar o fată inocentă..."

„Înfrînarea, stăpînirea de sine înseamnă tărie" — își zicea el — plin de un sentiment de mîndrie, dar numai pentru o clipă, căci un glas surd de undeva îl contrazicea, șoptindu-i c-o răutăcioasă încăpățînare : „Slă-biciune ! Viața nu-i decît un șir de senzații... e un drept legitim să cauți plăcere... cît mai intensă plăcere... libertate complectă... virtute, morală, scrupule naive, lanțuri, cătușe — minciuni convenționale."

O sudoare fină, rece, îi acoperea fruntea.

Mintea i se zbătea încleștată în contraziceri.

Zadarnic își încorda puterile creierului să iasă lămurit dintr-o situație care i se părea ridicolă și rușinoasă. Voia să-și impună, să fie mîndru, biruitor, dar rămînea micșorat și umilit.

*

Tocmai la scara vaporului îi ieși înainte un camarad chefliu : locotenentul Mînzatu.

— Cum, Neagule, la ora asta intri la vapor ? Nu știi că avem conclav la Gherase ? Înmormîntăm burlăcia lui Mitaș. E ultima lui noapte. Mîine pleacă la Galați să se însoare.

Mînzatu, poreclit „Contele de Manzatti", era dintr-o familie de mocani de la Chior-Cișmea din județul Constanța. Făcuse Școala navală din Livorno, unde își dase titluri de nobleță, arătînd pe harta țării toată Dobrogea ca un domeniu al vechii familii „de Manzatti".

Înzestrat c-o memorie fenomenală, știa pe de rost întregul *Infern* a lui Dante și declama cu patos la chefuri :

Nessun maggior dolore...

Neagu n-avu tăria să reziste ; în loc să intre la vapor, o luă întins la Gherase.

Pe trotuarul opus trecură prin lumina felinarului două umbre femeiești.

Ofițerii, accelerînd pasul, le măsurau din mers.

Ochiul ager al Contelui le recunoscu de la distanță.

— He ! alo ! fetelor ! Cînd ați debarcat și voi aci ? De unde veniți ? Unde vă duceți ? Ce, nu vă cunoașteți ? Sublocotenentul Neagu, zis și „Mînzul". Asta mare-i „Baza-Navală" și astalaltă mică e „Mița Balot". Cele mai bune fete din toate cîte sunt înscrise în controalele marinei. Băgați de seamă să nu care cumva să încercați a întoarce capul băiatului, că-i amorezat lulea !

— A ! făcură amîndouă deodată, privindu-l cu simpatie și admirație.

— Dar tot nu mi-ați spus ce căutați voi în Sulina ?

— Am venit azi din Galați — zise cea mai înaltă — ca să lucrăm aci la varieteul „Englitera". La Galați e șomaj. Aci începe sezonul de iarnă. Portul cred că o să lucreze bine, a fost un an bun agricol.

— Și încotro mergeți acum noaptea ?

— La Gherase. Suntem invitate de niște vechi prieteni.

— A ! bravo ! Acolo mergem și noi.

Ce să fie, ce să fie
La Gherase în prăvălie ?

începu să fredoneze Contele un crîmpei de vers, improvizat cu prilejul unei orgii navale, la care avusese loc un aprig bombardament de epigrame corosive.

Din mers, Neagu le cîntărea cu coada ochiului.

Baza — blondă, corpolentă, monumentală ; păr auriu, oxigenat ; mers maiestuos, de regină.

Balotul — brună mărunțică ; păr negru, retezat ; mers vioi, ispititor.

Una privea fățiș cu ochii albaștri, languroși ; cealaltă, pe furiș, cu niște ochi negri, catifelați. Una da semne de îngrășare cu vîrsta ; cealaltă, uscată, rămînea pe loc, fără vîrstă.

Baza-Navală își cîștigase pe merit numele pentru devotamentul și fidelitatea dovedită marinei, din ziua în care un marinar o lansase în carieră.

Nefericită la primul ei amor — ofițerul care o iubise se înecase printr-un accident la explozia unei torpile — ea căutase mîngîiere la colegii amantului tragic pierdut.

E drept că-i schimbase pe rînd, dar niciodată nu ieșise din cadrele marinei. Privea c-un suveran dispreț civilii

și ofițerii de uscat. Avea prestigiu și umbla veșnic în negru. Unii ziceau că poartă doliul primului amor nefericit ; alții susțineau că umblă cernită numai pentru că blondelor le stă bine în negru.

Mița Balot își păstra numele de pe cînd trăia c-un marinar însurat. Un coleg serviabil anunța sosirea Miței în Sulina printr-o telegramă și, ca să nu înțeleagă nevasta, scria :

„Mîine sosește balotul."

Așa i-a rămas numele. Nimeni nu știa cum o chemase de-acasă. Un ciudat dor de ducă, visul plecării în America, unde avea neamuri din Ardeal, o atrăsese spre marină. Nu reușise ca să emigreze, dar rămase atașată pentru totdeauna de marinari.

Vîrsta, experiența o făcuse deșteaptă, manierată și cuminte. Își pusese ochii pe un căpitan burlac. Cu tact și voință își urmărea planul ei croit ca să-și asigure un viitor ticnit de burgheză onorabilă.

La Gherase au intrat în aplauzele generale. Era, dealtfel, o favoare deosebită pentru cele două fuste privilegiate ca să fie primite în cercul intim de la Gherase, întrucît de data asta nu era cazul unui „chef de ambe sexe".

Localul de noapte a lui Gherase era amenajat ca să servească toate categoriile de mușterii.

Printre diversele „șambruri" separate, era o cameră în fundul sălei, întunecată, numită „camera obscură", rezervată anume pentru „orgii navale".

Chefurile marinarilor pe uscat erau celebre. Descărcări electrice urmau fatal unei vieți monastice și asprei disciplini a bordului.

Și pe măsură ce regimul pe apă era mai sever, chefurile pe uscat erau mai năstrușnice.

În seara aceea, „sta în capul mesei, între căpitani, rechemîndu-și dulce tinerii săi ani" (cum îi cîntau camarazii), sărbătoritul mecanic Mitachi.

Un bondoc roșcovan, vesel, iubit de toți ofițerii și soldații pentru bunătatea inimii lui. Făcuse cursurile unei școli de mecanici în Franța, unde i se citea numele :

„Mitaş". Şi pentru că meseria îl obliga să se bage pe la căldările vapoarelor, de unde ieşea totdeauna tăvălit, camarazii îl poreclise : „Căpitanul Murdărie". I se făcuse şi un cuplet pipărat după o parodie a *Sergentului* de Alecsandri :

...Murdară îi era haina,
Dar strălucea pe ea
Uleiul şi văpsea.
. . . .

La Gherase se mînca de obicei brînză de Brăila, foarte sărată, şi saramură de caracudă, foarte pipărată, şi se bea şampanie veritabilă, intrată în ţară fără vamă, Sulina fiind porto-franco.

În seara aceea însă, pe masa marinei fu aşezat un lighean de tablă, plin cu icre negre proaspete, numai îndulcite c-o mînă de sare.

Petruşca, rus-hahol, pescar-pirat, ucenicul şi omul de încredere a lui Calavrezo, adusese icrele de la Katarletz. Patronul îşi plătea o datorie de recunoştinţă către căpitanul-mecanic, care îi montase nişte pompe la pontonul de salvare.

— Dacă nu pleca patronul ieri la Stambul — zise Petruşca — avea să vă prepare, cum numai el ştie, nişte mîncări să vă lingeţi degetile : iahnie de *tartaruga*, adică broască ţistoasă, şi filé de şarpe.

Un căpitan, preşedinte de vîrstă, poreclit Papachi, holtei tomnatic, oprit de medici să mai bea, se mulţumea numai cu sifon gol, dar îşi impunea părerile ca un vechi expert în vinaţuri.

— Icrile negre pretind neapărat vin negru vîrtos, nu umblaţi cu poşircă de asta !

Gherase aducea cu vapoarele italiene un vin negru de Catania aşa de tare şi taninos, că i se zicea vin de „Catrania" şi nu se putea bea decît după o anumită formulă stabilită de preşedintele mesei : V+2A, o parte vin şi două părţi apă.

— Bun băiet e Mitaş — zise Barbă-Roşie melancolic — păcat că-l pierdem ! Odată însurat, se retrage în cavoul familiei, dispare şi el de pe piaţă.

— Cum, adică asta-i regula generală ? încercă să vorbească un tînăr ofiţer.

— Bine, ageamiule ! tu nu ştii ce înseamnă căsătoria ? Pentru femeie este un început, pentru bărbat un sfîrşit. Ea intră în lume, el iesă. Nu ştiu cine-a zis, dar bine a zis ce-a zis : căsnicia e lanţ de aur cînd îl iei ; de plumb, cînd îl porţi ; de fier, cînd vrei să-l rupi.

— Cum, doctore, nu te-ai gîndit niciodată să te însori ? întrebă un căpitan, părinte a şase copii.

— Trebuie să dau şi eu răspunsul pe care l-a dat un filozof la întrebarea asta : cîteodată mă gîndesc şi eu la căsătorie, şi mai ales dimineaţa.

Vinul de „Catrania" înfierbîntase atmosfera camerei obscure. Ca într-un viu foc de artificii, cu rachete şi petarde, izbucneau rîsete, glume şi zeflemele, încrucişate într-un zgomot confuz al sălei, ca vuietul unei mări demontate.

Vorbe de spirit, anecdote decoltate, sentinţe suverane, banalităţi patente, cele mai îndrăzneţe păreri asupra femeilor se aruncau c-o brutalitate şi cinică filozofie. Nici o jenă. Nimeni nu se indigna ; nu se simţea nimeni jignit, deşi în jurul mesei erau mulţi însuraţi, buni soţi, excelenţi capi de familie. Simţul solidarităţei de sex îi lega parcă pe toţi într-un acord tacit.

Doctorul îşi iubea glasul şi se asculta cu plăcere.

— Femeile, domnilor, sunt mamifere inferioare. Montaigne are perfectă dreptate. Noi, bărbaţii, admirînd frumuseţile corporale, iertăm femeilor slăbiciunea spiritului lor, dar nu s-a văzut niciodată ca, în cinstea frumuseţei spiritului bărbătesc, o femeie să întindă mîna unui trup de bărbat în decadenţă. E trist că nu există încă un alt mijloc pentru perpetuarea speciei decît femeia. La femei totul e inimă, chiar şi capul. Între un bărbat îndrăzneţ şi unul delicat, femeia cea mai delicată va alege pe cel îndrăzneţ. Femeia credincioasă e cea care se încăpăţînează să trăiască c-un singur bărbat — pentru că preferă să chinuiască numai pe unul singur.

— Dealtfel — interveni un locotenent c-o frază luată de undeva — sunt unele femei cari îşi iubesc aşa de mult bărbaţii, încît iau alţi bărbaţi ca să nu uzeze pe al lor.

Și pentru că fraza avu efect, stîrnind un haz zgomotos în jurul mesei, locotenentul încurajat continua cu ieftine răutăți despre femei.

— Care-i luna în care femeile vorbesc mai puțin?

— Februarie — strigă cineva de la coada mesei — fiindcă e luna cea mai scurtă!

— Ce este un decolteu? Și tot el răspunse: o despicătură între două scînduri ale gardului. Bărbatul curios se oprește, dar nu poate risca decît o privire.

— Știți cu ce se aseamănă o femeie fără sîni? C-un pat fără perne...

Cheful era în toi cînd începu să picure la ușa camerei obscure dulci sunete de coarde.

— Boulanger! Bravo, Boulanger! Au sosit jarcaleții...

Boulanger, țigan veritabil, lăutar din Tulcea, avea tăitura barbișonului la fel cu a faimosului general francez. Se îmbrăca totdeauna în negru. Vara, c-o jantilică, „șmoc“, înverzită, iarna, c-un paltonaș scurt, „jeanbirboc“.

Țambalagiul, negru, încovoiat, cu mustăți pleoștite, cu ochii închiși, lovea mecanic ciocănașele pe strunele stăpînite de niște degete uscate. Flautistul, burtos, cu fălcile umflate, avea niște ochi albi înfiorători.

Și la urmă apăru o țigăncușă crudă încă, dar plinuță, cu o coapsă fină, cu dinți albi și ochi arzători, jucăuși.

Intrarea ei făcu senzație în sală.

— Fița, noua mea guralistă — o recomandă rînjind Boulanger, și coborînd tonul adăugă în surdină: E fată mare... zău!... Să mă trăsnească Sfîntul, dacă nu-i așa cum vă spun!... A constatat-o doctorul... Are certificat!

Fata nu era încă formată, dar promitea ca voce și ca trup. Toți făceau haz, dar nimeni nu-și punea mintea cu o minoră.

Un ofițer îi făcu pe fața de masă cu creionul o schiță de portret, iar Klaps improviză un vers pe aria *La Bruna*:

Sclava neagră
O!... de n-ai fi minoră
Și de n-ar fi procurori.

În hazul tuturor, căpitanul Papachi lămuri cazul minorei guraliste din banda lui Boulanger.

— Știți de ce o păzește el ca ochii din cap? Fata a fost cedată de părinți în anumite condiții. Și ca siguranță că va fi înapoiată intactă familiei, Frosa, nevasta lui Boulanger, și-a pus în garanție casa ei din Tulcea... Așa că...

— Eu am văzut un caz mai ciudat, întrerupse căpitanul Dimiu. Anul trecut, pe cînd făceam parte din Consiliul de război în Galați, la procesul unui ofițer, am citit un act original. Ofițerul răpise fata unui grec din port, misit de cereale. Urmase o împăcare, și tatăl fetei pretinse din partea ofițerului un act scris. Chitanța era atașată la dosar:

„Am primit una fată mare pe ziua de 8 septembrie anul 1902“.

*

Neagu, la coada mesei, căzuse între doi cheflii: cumătru Cîrnici și Klaps.

Țăran bine hrănit, Cîrnici — poreclit astfel pentru forma nasului — ajunsese ofițer mecanic fără să rupă legătura cu tovarășii săi meseriași. Ales ca președinte la societatea „Ciocanul“, i se făcuse o manifestație cu muzică și drapelul societății, la plecarea vaporului unde el era îmbarcat. Amiralul, scandalizat, îi aplică ofițerului „comunist“ o pedeapsă exemplară de zece zile închisoare.

Atunci, martirul Cîrnici pronunță o frază rămasă celebră în rîndurile marinei:

„Ce sincer e poporul! Ce falși sunt amiralii!“

Camarazii îl tachinau în versuri cari aminteau că „meseria e brățară de aur, și gîtul, pîlnie de argint“.

Locotenentul Klaps, îndesat, vînjos, inventiv și talentat, era așa de leneș, că toată ziua vegeta dormitînd. Numai seara revenea la viață și, după miezul nopții, ajungea alt om, ager, ascuțit, scînteind de vervă și de spirit. Viețuitoare nocturnă, de o specie rară, el era animatorul orgiilor navale din camera obscură. Poznele puse de el la cale disperase comandamentul garnizoanei.

Într-o noapte, la varieteu, fură cățelul unei artiste și-l văpsi în dungi albe și negre; pe cînd artista cînta, dădu drumul pe scenă cățelului transformat în pui de zebră. Necunoscîndu-l, cîntăreața scoase un țipăt de spai-

mă și-o luă la fugă, dar ciudatul animal se ținea după ea, în hazul nebun al publicului din sală.

Neagu bea în silă. Cît ar fi vrut să se amețească și el o dată ! Dar nu putea. Nu reușea să se pună la unison cu ceilalți. Se simțea prea lucid și stingherit în nebuna voioșie colectivă. O coardă care nu vibra în toată orchestra din sală. Fără să vrea, se supraveghea ; cu nervii dezgoliți, primea impresiile din afară. Sentimentalismul lui în atmosfera camerii obscure era un beteșug naiv și ridicol. Își da seama și căuta să-l mascheze prin cinism și veselie, dar nu izbutea.

Privea cu simpatie și admirație la toți cei cari își înecau necazurile vieții în chefuri, rîs și cîntece zgomotoase. Văzuse mulți oameni simpli, adormiți, cari la chefuri se deșteptau, ajungînd vioi, isteți, galvanizați de poezia beției.

Pe Klaps îl privea Neagu c-un fel de invidie, că nu poate să se bucure ca el de viață.

Ca un actor-erou, Klaps aducea o notă de grandoare în gesturi și cuvinte, o măreție a chefului, departe de vițiu și desfrîu. Dealtfel avea și teorii pe cari le susținea cu pasiune :

„Nu confundați cheful cu beția !“

„Englezul se îmbată, românul chefuiește.“

„Să vie un sclav !“ se adresa el chelnerilor c-o voce cavernoasă, imitînd gesturi din orgiile romane.

Suit pe un scaun, el începu să declame *Venere și Madonă*, c-o patetică emfază, cu ochii țintă la blonda Bază-Navală :

Astfel eu, pierdut în noaptea unei vieți de poezie,
Te-am văzut, femeie stearpă, fără suflet, fără foc.
Și-am făcut din tine-un înger, blînd ca ziua de magie,
Cînd în viața pustiită rîde-o rază de noroc.

. . . .

Din demon făcui o sîntă, dintr-un chicot, simfonie.

. . . .

Dar azi vălul cade, crudo ! . . . .

. . . .

Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune
De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.

. . . .

O, cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezeie,
Cu diadema-i de stele, cu surîsul blînd, vergin,
Eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie,
Cu inima stearpă, rece și cu suflet de venin !

Declamația fu întreruptă, pentru că Baza-Navală se simți oarecum blesată de unele expresii „prea tari“ ale lui Eminescu.

Se ceru un cîntec de inimă albastră. Boulanger își umflă gușa, începînd c-un adînc oftat :

Pune capul sub velință...

— Oprește-te ! izbucni Klaps indignat. Cum îți permiți, sclav indian, să masacrezi cîntecele românești ? Poetul scrie :

Pune capăt suferinței.

Și țiganul cîntă :

Pune capul sub velință...

Aerul în camera obscură ajunsese supraîncălzit. Figurile se îmbujorau, vocile se îngroșau, ochii scînteiau, mințile galopau. Discuții aprinse, toasturi fără sfîrșit se pierdeau într-o învălmășeală de rîsete și voci răgușite.

Ca să iasă fumul de tutun și să intre aer proaspăt, s-au deschis ferestrele și, ca să-și dezmorțească picioarele, cîțiva tineri ieșiră în sală, încercînd un dans nou. Un ofițer, cîntînd în gura mare, înhățase de-o aripă pe Fița și-o învîrtea, învățînd-o pașii. Boulanger, atent, fura cu arcușul tactul noului dans, auzit pentru întîia dată.

Cînd, un țipăt strident răsună în sală. Muzica se opri brusc. Un moment de panică și zăpăceală. Ca un vultur se repezise Boulanger la o ușă închisă, izbind cu pumnii încleștați și strigînd cu disperare :

— Deschide ușa, domnule locotenent !... Dă-i drumul... nu mă nenoroci, domnule locotenent !

Țambalagiul și clarinetistul, împingînd din răsputeri cu umerii în ușă, urlau cît îi țineau gura :

— Nu te lăsa, Fițo !...

— S-au dus casele Frosei, mă-ă-ă...

— Ce-i ? Ce s-a întîmplat ? se întrebau toți, într-o învălmășeală generală.

Ofițerul care dansa cu Fița, după un tur ametitor, îi făcuse vînt din fugă într-o cameră goală de pe sală, în care dispăru și el, închizînd ușa cu zăvorul.

Și pentru că ușa nu ceda, Boulanger se văicărea, privind cu lingușire la ofițerii mai bătrîni :

— Domnule căpitan, domnule doctor... Nu mă lăsați... dați ordin să deschidă ușa. Zău, nu mă lăsați... făceți-vă milă și pomană... că pierd casele... Să mă trăsnească Dumnezeu, dacă nu le pierd, zău, sunt casele Frosei în garanție.

. . . .

— Porcilor ! Nu vă-i rușine ? strigă Baza-Navală, roșie de indignare.

— Așa se ademenesc fetele, pentru ca să-și facă plăcere dumnealor !... adaugă cu dispreț Mița Balot.

Și amîndouă, cu același gest de revoltă, se sculară de la masă.

Căpitanul Papachi, ca cel mai vechi în grad, găsi că este urgentă nevoie să intervină cu autoritatea sa.

Își tăie drum și, în liniștea solemnă care se făcuse într-o clipă, răsună glasul lui autoritar, de comandă :

— Locotenent Pitiș ! Deschide imediat ușa ! Și încetează cu asemenea comedii, cari nu fac cinste unui ofițer !

Toți așteptau cu sufletul la gură.

Zăvorul ușei țăcăni scurt. În sfîrșit !

Apăru capul ofițerului : roșu, cu ochii injectați, schițînd un surîs nervos :

— Am glumit, domnule căpitan... N-a fost nimic serios.

— Proastă glumă !... Asta nu se face, domnule !... zise bătrînul căpitan încruntat.

— Auzi glumă... asta-i glumă... cu chestia aia nu se glumește, domnule, niciodată, să știi de la mine... pro-

testa emoționat Boulanger, întorcîndu-se furios către Fița, care-și arăta dinții surîzătoare. Și tu, proasto, în loc să țipi ca din gură de șarpe, cînd te-a înghesuit ofițerul, tăceai chitic, hai ? !... dacă, ferească Dumnezeu, scăpai caii... se duceau de sufletul dracului casele Frosei ? !... Las' că te trimit eu la mă-ta, mangosito !

— Ei, potolește-te, șefule, că nu s-a întîmplat nimic ! încercă Papachi să restabilească ordinea turburată.

În zadar, voioșia se dusese. Cheful se stricase. Orgia navală avu de astă dată un sfîrșit neprevăzut.

Boulanger, din cauza spaimei prin care trecuse, nu mai putea cînta. Se sufoca și îi tremurau mîinile ca la un damblagiu.

Ofițerii se răspîndiră în grupe. Scîrbit, obosit, s-a întors Neagu la vapor ; cîțiva cheflii nu s-au potolit pînă dimineață.

A doua zi s-a primit la garnizoană o serie de reclamații asupra isprăvilor de peste noapte făcute de ofițerii scandalagii : Au fost dezhămați caii de la o trăsură al cărei birjar turc adormise pe capră. S-a făcut o cavalcadă zgomotoasă pe strada principală, sculînd lumea din somn.

O firmă de la măcelăria marinei fusese mutată la balconul unui varieteu-șantan. A doua zi lumea căsca gura la firmă, cetind cu mirare :

„Carne de vînzare. Furnizorul marinei militare."

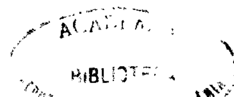
Doi ofițeri au apărut pe scena varieteului, făcînd poze de nuduri, lupte de gladiatori și statui antice. Și la urmă, duș cu sifon. Deși publicul a aplaudat frenetic, artistele de la varieteu s-au scandalizat de lipsa de pudoare a ofițerilor.

*

Evantia se trezi brusc dintr-un somn greu, cu inima strînsă de groază, în chinurile unui vis oribil. Deodată deschise ochii mari, cătînd în jurul ei cu spaimă.

Nu visase ? Era dar adevărat tot ce se întîmplase în noaptea aceea.

Săgețile soarelui de dimineață, țîșnind oblic prin crăpăturile obloanelor închise, îi înțepau ochii orbind-o.

Se întoarse cu fața la perete și încercă să strîngă pleoapele pe globul ochilor... să nu mai vadă nimic în fața ei. Dar imaginile se conturau precise, clare, înăuntru, căci creierul lucra biciuit de o febră chinuitoare.

Îi defila prin minte, c-o limpezime uimitoare, în cele mai mici detalii, toate scenele ; vedea tot ce se întîmplase, pas cu pas, din clipa în care, cu nervii răzvrătiți și sufletul dezechilibrat, se despărțise de Neagu, de cînd îi ieșise în cale, ca din pămînt, la capătul cheului, căpitanul Deliu.

Cum o luase de braț, atrăgînd-o înapoi, prin întuneric, spre plaja pustie. Cu ce vorbe înșelătoare o dezmierdase, pe cînd îi netezea părul cu mîna lui fină, mîngîietoare. Și timbrul vocei lui, care tremura ușor, îi picura muzical în auz :

„Frumoasa mea... Sirenă-Neagră... copilă sălbatică... să știi că cea mai frumoasă fată care nu știe să fie drăguță c-un bărbat nu-i decît o floare fără miros."

Își amintea clar fiecare mișcare, fiecare gest făcut. Simțea încă vie, ascuțită, o senzație amețitoare, respirația caldă, apăsarea buzelor fierbinți și mustățile acelea parfumate pe gura ei.

O încleștase strîns, înăbușind-o cu trupul lui mare, cu brațele vînjoase cari o striveau, biruind-o.

Nu putea înțelege întîmplarea în care căzuse.

Cum de s-a lăsat ?...

Într-un moment își dase perfect seama că nu putea să i se împotrivească, simțise că omul acesta e mai tare, că avea să facă ce voia cu ea. Trupul se supusese fără rezistență.

Slabă, neputincioasă, căzuse pradă, ca un pui de găină în ghearele uliului.

Era vinovată... desigur că era vinovată... De ce nu l-a respins de la început ?... De ce n-a plecat la timp ?... De ce a cedat ?.... De ce asculta cu plăcere vorbele lui ?...

„Am fost nebună ? se întreba ea c-o disperare neputincioasă. Dar nu-l iubesc deloc. De ce am făcut asta ? De el am avut frică de cînd l-am cunoscut. Acum s-a sfîrșit. Totul s-a prăbușit."

Și-a stricat viața, dintr-o dată și pentru totdeauna. Cum putea să mai dea ochi cu Neagu ?

Cum să ascundă taina ? Ce să-i spună lui ?

Ar fi vrut să se tîrască la picioarele lui, să-i ceară iertare, să fie strivită de el, să i se jertfească, să-i rămînă sclavă pentru toată viața.

Ce era de făcut ? Nici o ieșire nu vedea înainte.

Ar putea Neagu s-o ierte, dar n-ar mai putea s-o iubească. Și ea îl iubește, n-a încetat nici o clipă să-l iubească.

Înjosită, disprețuită avea să rămînă pentru totdeauna.

Căzuse parcă într-o prăpastie întunecoasă din care nu mai putea să iasă cu nici un chip.

Cu ochii închiși, zăcea pe pat ghemuită, strivită de rușine și căință, cuprinsă de sentimentul unei degradări ireparabile. De cîte ori deschidea ochii, avea un nod de greață. Se scutura cu groază, dar nu putea scăpa de imaginile cari îi chinuiau mintea.

Își simțea capul strîns într-un cerc de fier, gura arsă, sufletul jignit și plin de nenorocire.

Leoarcă de sudoare, se dezveli și, cînd își văzu genunchii și pulpele dezgolite, se acoperi repede la loc. Avea impresia că trupul acela nu mai este al ei... îi rămăsese numai capul, care ardea cu tîmplele zvîcnind într-o durere acută.

Corpul i se părea o zdreanță mototolită și murdară, aruncată pe pat.

Încordată, mușca perna cu dinții ; în dorința de a-și chinui trupul, îi venea să-și rupă carnea cu unghiile pînă la sînge.

Tîrziu, cînd auzi ușa scîrțîind, tresări speriată :

— Ce ai, fata mea ? Să chem doctorul ? o întrebă tatăl ei îngrijat.

— Nu, nu trebuie, răspunse fata cu spaimă, ridicîndu-se de pe pat.

Și deodată simți picioarele ca tăiate, parcă picase de la o înălțime, iar prin coapse o săgeta o durere ascuțită. Și se lăsa din nou moale pe pat.

Făcea sforțări să adoarmă, dar nu putea.

I se părea că mii de ochi o privesc cu batjocură. Toți îi știau taina, pe care n-o mai putea ascunde.

Deznădăjduită, cuprinsă de o disperare neputincioasă, izbucni într-un plîns sfîșietor.

Lulu, maimuța, care dormita zgribulită pe scaun, în faldurile unui șal de lînă, ridică ușor capul, privind lung, c-un fel de mirare în ochișorii ei negri ca niște gămălii sclipitoare.

Și cînd mintea ei puțintică prinse a înțelege că stăpîna sufere și plînge, se ridică din culcuș și țîșni dintr-un salt pe pat, între perne. Se strecură pînă la subțioara fetei și de-acolo își întindea lăbuța ei neagră, pipăind-o pe obraz, își scotea capul ca să privească întrebător drept în ochii stăpînei, care plîngea cu sughițuri.

CAPITOLUL X

La vapor, în careul ofițerilor, era prins în perete, cu ținte, de planșetă, un

„Aviz navigatorilor :

Sunt absolut interzise la masă discuțiile privitoare la serviciu. Contravenienții vor fi amendați. Ofițerul popotar este învestit cu puterea executivă."

În schimb se debitau destule zeflemele, glume sărate și nesărate, anecdote cu sau fără perdea. Uneori cîte o victimă căuta să-și răzbune vreo înțepătură dureroasă și declama cu patos faimosul vers a lui Vlahuță :

Anecdota, calamburul — acolo fiind la preț —
Cată-le prin almanahuri, și vei trece de isteț.

La zile mari, cînd comandantul cobora din turnul său de fildeș ca să ia masa cu ofițerii, conversația lua un caracter serios, și uneori didactic.

Un comandant pedant, admirat pentru erudiția sa, fusese păcălit de un ofițer tînăr. Făcîndu-și de lucru prin birou, în lipsa comandantului, ofițerul observă semnul pus între paginile unui volum din *La Grande Encyclopédie* : *Năvălirea avarilor.*

El citi pasajul însemnat. La masă se discută despre năvălirea avarilor.

Comandantul rămase în admirație pentru profunda erudiție a tînărului ofițer.

— N-aș fi crezut — șopti secundului — să aibă o cultură așa de serioasă băiatul ăsta.

— E prea modest, de aceea nu l-ați remarcat pînă acum, îi răspunse secundul, stăpînindu-și rîsul.

*

Într-o seară, pe la sfîrșitul mesei, Neagu ieși pe punte, fiind anunțat că intră de serviciu.

Bucuros că scapă de gălăgia asurzitoare și de aerul îmbîcsit din careu, se plimba singur, căutînd să-și șteargă din minte vorbele auzite în timpul mesei. Se făcuse o serie de glume și aluzii la tinerii sentimentali și romantioși. El suporta cu greutate tonul de zeflemea obișnuit la bord. De data asta avea impresia că este direct vizat, i se părea că unii camarazi îi aruncau priviri ironice.

Pe punte era întuneric. Un timonier îi aduse *Jurnalul de bord*, în care trebuia să semneze. Neagu se apropie de lumina geamului deschis la spiraiul careului. De jos se ridica un vuiet confuz, vorbe, rîs și țăcăneala zarurilor de la jocul de table.

Deodată Neagu tresări ; își auzise numele rostit într-un hohot de rîs. Instinctiv, își ascuți auzul ; se aplecă atent spre geamul deschis.

— Neagu îi agemiu, domnilor... Nu v-am spus ?... Eram sigur... Am cîștigat pariul... Sirena a eșuat în brațele lui Deliu !... Cum putea un debutant ca Neagu să concureze c-un tip expert ca Deliu ? ! Faptul e consumat... l-am văzut cu ea pe la miezul nopței la plajă...

Ca lovit de un glonte, Neagu se frînse în două. Șovăind, se lăsă moale pe banchetă, își duse o mînă la frunte, frecîndu-se apăsat. A înțeles totul. E foarte clar. Se făcuse pariuri pentru cucerirea Evantiei.

El rămase acolo paralizat. Simțea cum i se înfierbîntă capul, fără să poată reacționa.

Avea o senzație de durere fizică așa de intensă, că-i da lacrămile în ochi... Ce rușine... tocmai el care se știa așa de sensibil, veșnic cu groaza de ridicul, să ajungă de

rîsul lumii, obiectul de haz al camarazilor, eroul unei sinistre tragicomedii de care toți își băteau joc...

C-o extremă sforțare, se ridică. Era copleșit de rușine : simțea mîndria lui rănită și o mînie clocotitoare ce trebuia înăbușită. Noroc de întuneric. Puntea — goală. Dacă l-ar vedea cineva în halul în care se găsea ? I se păruse că timonierul de serviciu l-a privit pe furiș... poate și el a înțeles ce vorbeau ofițerii jos în careu.

„Ei, și ?“ Încordat, începu să se plimbe, călcînd apăsat cu tocurile în puntea de lemn. Își auzea zgomotul pașilor răsunînd cadențat în liniștea nopții. În agitația nervoasă în care se afla, simțea cum îi zvîcnesc tîmplele, și sîngele fierbinte care-i năvălea la creier îi tulbura judecata. Se pierdea în confuze întrebări și presupuneri contradictorii. El voia să se lămurească, să stea de vorbă cu sine însuși, să reflecteze cu sînge rece, cu tot calmul necesar pentru a găsi o ieșire.

„Cum ? adică trebuia numaidecît să abuzeze de naivitatea unei minore ?... Să-și bată joc de ea ?... Ca să fie admirat de camarazi pentru cucerirea făcută ?... A ! dacă ar fi fost o femeie cu experiență... da, dar așa... o copilă neștiutoare, dezarmată... Nu, sigur ar fi fost o mișelie din partea lui...“

Și un val de furie neputincioasă îl cuprinse, tulburîndu-i vederea. Un nod nervos i se oprise parcă în furca pieptului și niște gheare invizibile îi zgîriau gîtul. Căuta o descătușare. Simțea dorința să plîngă. S-ar fi ușurat. Dar nu putea, inima îi era încleștată de o profundă suferință.

Tîrziu, cînd coborî scara să intre în cabină, simți cum i se taie genunchii, parcă i s-ar fi rupt tendoanele de la picioare.

Cu fața în perină, cu ochii închiși, pierdu noțiunea lucrurilor și căzu pirotind în visuri agitate.

A doua zi se trezi buimac, cu gura arsă, o durere tăioasă la tîmple și o greutate pe inimă. Simțea o slăbiciune fizică. N-ar fi vrut să dea ochii cu nimeni. Se făcu bolnav. Ceru aspirină, dar n-o luă. Avea să lipsească toată ziua de la serviciu. N-ar fi putut înfrunta privirile camarazilor. Și compătimirea i-ar fi făcut rău. Cu un fel de orgoliu, căuta să-și ascundă suferința. Nici la masă în careu nu s-a arătat. În cabina lui strîmtă și întunecată s-a frămîntat ca o fiară în cușcă.

La amiază, un soldat îi aduse un plic. Își aruncă surprins ochii pe adresă. Îi tremura mîinile rupînd febril plicul. Se uită în josul paginei la iscălitură : „O binevoitoare“... Un scris stîngaci de femeie...

În cîteva cuvinte, îl anunța „să nu aibă încredere în negroaica ipocrită și depravată, că ea îl înșală în fiecare noapte, întîlnindu-se la plajă cu amantul ei, căpitanul D.“.

„Ha, ha ! explodă Neagu. Asta-i frumos ! Va să zică lucrul e public... Toată lumea știe. Ce ridicol ! Ce stupidă situație ! Să cazi cu ochii închiși în așa încurcătură !...“

Nu-și va ierta toată viața asemenea slăbiciune, care l-a compromis în așa hal. Se simțea umilit de-o prăbușire lăuntrică. Chinuit, în același timp, de un ciudat amestec de mîndrie, rușine și dorință.

„Și cît am iubit-o !“ își zise deodată învins de un plîns copilăresc. „Merită oare atîta iubire creatura asta ? Cum e posibil să existe asemenea făpturi ? Perfidie ? Capriciul unui suflet femeiesc ?“ E ceva în afară de rațiune. Ceva pe care el nu putea înțelege...

Nu, e un chin pe care el nu-l poate suporta.

Trebuie să verifice faptele ; să aibă o explicare, să se lumineze. Are să se ducă întins la ea. Are curajul să primească adevărul în față. Nu trebuie să se cramponeze de fustele unei femei. Va fi hotărît, neînduplecat.

Începu să se îmbrace grăbit, dar își aminti că nu poate ieși de la bord. Raportase că-i bolnav.

Atunci se așeză la scris. Scurt, ferm, tăios, înșiră o serie de întrebări lapidare ; răspunsurile primite avea să lumineze situația și starea critică în care se găsea.

Îi trebuia o situație clară, netedă. El nu-i omul compromiselor. Ori tot, ori nimic.

A dat scrisoarea în mîna unui caporal și i-a explicat unde trebuie s-o ducă. Dar după cîteva minute s-a răzgîndit. S-a repezit pe scări și l-a ajuns pe caporalul care abea plecase. A rupt scrisoarea, aruncînd[-o] bucățele în Dunăre. Era mai bine să se ducă singur. Trebuia s-o vadă imediat, cu orice preț trebuia să-i vorbească. S-a hotărît.

Va lua taurul de coarne. Trebuie să fie tare, stăpîn pe sine. Sunt momente hotărîtoare în viață. Va ști el să limpezească chestiunea.

Cînd începu să însereze, ieși neobservat pe cheu. Era tulburat de propria-i îndrăzneală. Pe drum, de la distanță, văzu fereastra luminată.

E acasă. Toate întrebările și frazele construite migălos îi pieri brusc din memorie. Tot dialogul mental dispăruse. Ce avea s-o întrebe ? Cum să înceapă ? Și ce ton trebuia să aibă ?...

Nu-i nevoie ; momentul oportun o să-l inspire. Va proceda bărbătește.

Sună hotărît la scară.

— Domnișoara Evantia e bolnavă ; nu poate primi, îi spuse scurt Eftichița, fata proprietăresei.

În fața ușei închise brusc, Neagu rămase posomorît, cu buzele strînse, cu sprîncenele încruntate, ca în fața unei piedici pusă în cale. După un moment de mînie absurdă se hotărî să plece. Unde ? Ce trebuia să facă ? În loc să se întoarcă spre vapor, o luă înainte pe cheu. Avea nevoie de mișcare, de aer, de liniște. Mergea împleticindu-se, cu capul înclinat sub povara unei neliniști adînci. Era torturat de sentimentul unei ofense de nesuferit, de gîndul că nu poate face nimic pentru a găsi un deznodămînt onorabil. Neputința de a înțelege ce se petrece în sufletul și în corpul acelei ființe care se depărta de el îl chinuia amar, pînă la disperare.

Mintea lui nu putea să admită ceva mai monstruos : „O copilă castă, iubitoare, cu sufletul curat, să se arunce deodată, fără un pic de pudoare, în brațele unui Don Juan ca Deliu, jucăria caprițiilor acestui om care n-a iubit nici o femeie în viața lui... și eu, care o iubeam cinstit, profund, din toată puterea inimei... pentru toată viața“, își zicea el îndurerat, c-o naivitate copilărească.

Și un sentiment de revoltă, de gelozie nesatisfăcută îl irita pînă la furie. Îi venea să alerge, să-l prindă de piept pe mizerabilul seducător, să-l pălmuiască, să-i desfigureze chipul acela frumos, înșelător, care făcuse atîtea victime nenorocite.

O seară de toamnă, umedă, rece.

La Cercul marinei era lumină.

Prin sticla geamurilor se vedeau umbre mișcîndu-se în jurul biliardului. Neagu se opri. Împins de o dorință bizară, se apropie de fereastră.

Parcă o presimțire îl atrăsese. Era chiar el, Deliu. Mîndru, zîmbitor, cu tacul în mînă, lovea bilele de fildeș cu eleganța unui maestru de la academia de biliard.

Cîțiva ofițeri îi urmăreau cu admirație măiestria loviturilor în serie. Nici unul nu-l putea egala. Neagu, tulburat, îi observă gesturile pe furiș, ca o fiară la pîndă.

Inima îi zvîcnea. Îl privea pe Deliu c-o lacomă curiozitate, simțind în același timp antipatie și admirație pentru acest bărbat frumos și înzestrat cu atîtea calități : „Ce impresie trebuie să facă femeilor ? Desigur, e o făptură deosebită de a mea... El e din rasa cuceritorilor... abil, hotărît, tare“ — recunoscu Neagu — clasificînd în minte intelectualii de o parte și oamenii de acțiune de altă parte. „O îmbinare armonică — își zise în sine — trebuie să dea omul ideal, complect.“

Abătut, înjosit de-o gelozie sălbatică, Neagu se întoarse la bord. Simțea cum i se ridică din străfundul sufletului, învingînd orice raționament, un dor de răzbunare, o ură primitivă, insuportabilă, pe care niciodată n-o bănuise că mocnește în firea lui blîndă și onestă.

*

Doctorul Barbă-Roșie nu-l slăbea pe Neagu din ochi. Și uneori îl zgîlțîia cu asprimea lui prefăcută.

— Ce-i cu tine, băiete ? Ai căzut într-o melancolie cronică... Nu vezi că te topești ca lumînarea... Cît are să mai țină febra asta sentimentală ? Să știi de la mine că morbul lui Cupidon e cea mai păcătoasă boală microbiană, pentru că atacă în același timp inima, capul și corpul. Criza ta e prea lungă. Aștept să intri în convalescență.

— Dar n-am nimic, se încerca Neagu să protesteze, schițînd un zîmbet forțat.

— Măi băiete ! Eu n-am venit să-ți dau bromură, nici să te consolez. Vreau numai să-ți deschid ochii asupra vieții ; nu căuta absolutul, nu lua totul în tragic. E

ridicol și absurd să încerci marea cu degetul. Ești prea tînăr, n-ai experiență, nu cunoști încă specia asta de mamifere numite femei. Să știi de la mine că femeia este o piesă de schimb. Oricînd poate fi înlocuită.

Cînd îl lăsa doctorul, îl lua căpitanul Mincu la spovedit.

— Neagule, băiete! te-afunzi într-o neagră mizerie sentimentală. Te-ai împotmolit de la prima decepție, te-ai sfărîmat de primul colț de stîncă ce ți-a ieșit în cale. Tu nu știi că viața e o mare capricioasă, că are flux și reflux. Dacă ai demnitate nu trebuie să te crampponezi de o fustă. În viața de marinar, în religia meseriei noastre este fatal vagabondajul, legăturile pasagere: „În fiecare port cîte-o iubită“, zice un cîntec napolitan. „Ancorează, debarcă, iubește, și iute ridică ancora și du-te...“ Marinarii nu fac purici nicăieri. Fii bărbat, Neagule, nu copil...

C-o milă părintească pentru fiul adoptiv — cum spunea în glumă camarazii — Mincu vorbea fără convingere. Trecuse și el prin aceleași crize sufletești. Cazul lui Neagu deschidea și în inima lui o rană veche pe care o crezuse vindecată.

Cabina doctorului era, în miniatură, o farmacie, laborator și bibliotecă.

— Ce-i de făcut cu băiatul nostru, doctore? întrebă Mincu, închizînd ușa și deschizînd ochiul de geam rotund al cabinei, ca să intre aerul proaspăt al mării.

— Dragul meu, eu combat mizeriile trupului, nu și ale sufletului. Boala lui Neagu nu se vindecă prin droguri sau bisturiu.

— Dar cum? Care-i terapeutica iubirei?

— Cred că trebuie să-l faci să nu se mai gîndească la trecut, să-i smulgi din minte icoana adoratei, chipul divinizat. Eu i-aș prescrie în doze mari un extract de matematici superioare.

— Asta am încercat-o. L-am forțat să facă o serie de calcule nautice și astronomice, pe care altădată le migălea cu plăcere. Acum nu-i în stare să meargă pînă la capăt, se poticnește de la început.

— Atunci nu ne rămîne decît omiopatia — cui pe cui scoate — trebuie încurcat cu alta...

— Un surogat? întrebă Mincu. Asta nu-l poate satisface pe Neagu. Figurantele amorului, relațiile tarifate, proza nu poate înlocui poezia iubirii. El sufere din cauza poetizărei, idealizării —e prima iubire...

— Suferă din cauză că are o concepție diformă despre dragoste, zise doctorul cu tonul său științific și gutural. Acest băiat, care-i într-o frămîntare sufletească excesivă, are o sexualitate neevoluată, are un suflet infantil; o timiditate paralizantă îl face neadaptabil la mediu, incapabil de a se bucura armonic și integral de viață și de succese. Este, cred, o victimă a unei greșite educații morale, cu scrupule și convenții ipocrite. Tragedia sufletului omenesc începe tocmai din cauza acestor vagi rătăciri abstracte, mistice, față de simpla realitate a iubirei. Echilibrul sufletesc, armonia lăuntrică nu se poate stabili comprimînd instinctul vital...

— Dar el suferă, rănit de necredința acelei fete, poate o mică vițioasă, pe care el a iubit-o cu tot focul tinereței...

— Sunt sigur că și ea l-a iubit la fel, și că-l iubește încă. Fata era un fruct copt, gata să cadă din pom. Neagu s-a abținut, credea că-i fruct oprit. A venit la timp altul și l-a cules. E foarte simplu. De ce îți închipui că fata asta e o înșelătoare vițioasă. Cel mult e o victimă dezarmată în fața unui cuceritor de talia lui Deliu. Chiar căderea unor femei cu experiență încă este un lucru fatal, o chestie de temperament și împrejurări. Cum a stricat capul oamenilor literatura! Cîte victime n-au făcut poeții și romancierii! Nu știu care filozof a propus ca poeți romantici să facă un stagiu de studii pe lîngă hergheliile de reproducție a cailor de rasă. Numai așa vor înțelege și ei rolul instinctului vital în problema perpetuării speciei. Cum n-au ajuns să înțeleagă oamenii că amorul, cîntat sub toate formele, nu-i decît o draperie de dantelă spumoasă care acoperă goliciunea instinctului sexual? O iluzie care te fură ca scena teatrului, cu munții de mucava și marea de pînză. Numai cînd intri în culise descoperi sforile și schelele decorului. Trebuie spartă odată carapacea asta de ipocrizie în care etica și arta ascund forța vitală a naturii! Asupra amo-

rului s-a făcut prea multă literatură şi prea puţină ştiinţă.

Mincu, după ce-şi aruncă pe fereastră mucul de trabuc stins, începu a vorbi cu melancolie, lunecînd fără să vrea în confidenţe la care doctorul nu se aştepta. Auzise şi el vorbindu-se în surdină de un amor nenorocit pe care Mincu ştiuse, c-o pudoare bărbătească, să-l ascundă întotdeauna.

— Ce bine îl înţeleg pe Neagu... şi eu am trecut prin aceleaşi chinuri sufleteşti. Cînd te gîndeşti că sunt oameni cari trec prin viaţă fără să aibă parte de a simţi fiorii iubirii adevărate... un lux care nu-i tuturor îngăduit... şi alţii la cari prima iubire le devastează viaţa şi rămîn cu rana de stilet în inimă. Niciodată nu ştii ce surprize îţi rezervă viaţa. Pe cînd mă aşteptam mai puţin, mi-a ieşit în cale o femeie care, de la prima vedere, a fost pentru mine centrul universului. Există o lege de atracţie a sexelor ? Nu ştiu. Oricum este un fenomen inexplicabil. O enigmă. De ce din miile de făpturi pe lîngă cari treci indiferent numai una te opreşte în loc ? De ce dintre toate săgeţile cari ţi se aruncă, numai una — cea otrăvită — te loveşte drept în inimă ? De ce din întîlnirea a două priviri se produce scînteia ce electrizează două fiinţe cari niciodată nu se cunoscuse ? Ce banal şi ce misterios lucru ! Ce lumină în domeniul acesta ne-a adus ştiinţa care trebuie să găsească legi asupra forţelor oarbe ale naturei ? O putere străină, dominatoare, o afinitate de chimie sufletească face apropierea şi fatala contopire. Ezitam anume să-i fac cunoştinţa ; luptam cu mine însumi ; presimţind parcă un pericol, mă ţineam pe marginea unei prăpăstii — un pas şi eram pierdut ! Pornirea, chemarea instinctivă era aşa de violentă încît — mi-a spus ea în urmă — era hotărîtă să vină singură la mine dacă mai întîrziam ! Ai remarcat deosebirea de atitudine în faţa adevăratului amor ? Pe cînd femeia devine radioasă, bărbatul e grav, chinuit de o criză lăuntrică, simte că ceva nou a intrat în existenţa sa, stăpînindu-i gîndirea şi simţirea... Lumea nu mai exista pentru noi. Nici o piedică în cale n-ar fi putut să ne oprească. Cu ce puteri necunoscute sunt încărcate privirile magnetice ale ochilor unor femei. În

acea exaltare a simţurilor am înţeles lupta pentru cucerirea femeii ; hotărîrea bărbatului de a răzbate pînă la capăt, pe viaţă sau pe moarte... E sigur că la unii oameni dragostea devine nebunie.

Bărbatul ei, un levantin abil — care nu ştiu dacă se însurase din calcul sau din dragoste — se încercase la început să lupte ; dîndu-şi în urmă seama unde putea să ajungă, se resemnă, cuminte. După trei luni s-a pronunţat divorţul. Era liberă. Ne-am căsătorit. Eram fericiţi. Am simţit atunci farmecul vieţei în doi. Nu mi-am închipuit niciodată că poate să existe o aşa contopire a simţurilor şi a spiritului. Parcă o făcuse anume natura pe femeia asta după acelaşi tipar. Aveam aceleaşi vederi despre lume şi viaţă, aceleaşi gusturi şi idei. Printr-o intuiţie ascuţită îmi ghicea gîndurile. Spiritul critic şi cultura, care singură şi-o făcuse, mă uimea. Pe lîngă simţul fin, artistic, înnăscut, avea un fel de a judeca bărbăteşte, deşi înfăţişarea ei graţioasă amintea chipul Giocondei. Armonia care o radia o simt şi acum în mine.

Lumea ne invidia, ne da ca exemplu de pereche potrivită. Eram orbit de fericire. Nu ştiam că fericirea este un lucru de care trebuie totdeauna să te temi. Dar nu asta voiam să-ţi spun. Voiam să vorbesc de lucruri cari nu se pot explica. Să-ţi arăt contrastul firei femeieşti la două epoci diferite. Nici pînă azi nu-mi dau seama cum o fiinţă se poate transforma total în cîţiva ani. Prin ce fenomen biologic se face acea metamorfoză — din omidă, fluture ? Femeia ta, ajunsă transparentă, în sufletul căreia citeşti ca într-o carte deschisă, sub ochii tăi o vezi cum se transformă. Îşi schimbă gusturile, obiceiurile, părerile, credinţele, dispreţuieşte ce a respectat, urăşte ce a iubit, iubeşte ce a urît, îşi neagă trecutul... schimbată complect, ajunge o străină, altă făptură, pe care n-o mai recunoşti...

— Cunoşti teoria — îl întrerupse doctorul — asupra reînnoirei continue a corpului omenesc ? Preschimbarea complectă se face în curs de cîţiva ani. Materia cerebrală, ca şi carnea trupului, se preschimbă...

— Dar asta nu poate justifica schimbarea sufletească. Procesul tainic al gîndirii rămîne acelaşi. Eu, de cînd

mă țin minte, am rămas cu același fel de a simți și gîndi, pe cînd ea...

— Ea e femeie. Nu trebuie să judecăm femeia după procesul vieței sufletești a bărbatului. Asta-i greșala pe care toți o repetăm mereu. Diferențierea absolută a sexelor este o lege fundamentală a universului.

— Bine, dar în fond nu-i același conținut sufletesc la bărbat ca și la femeie ?

— Da, însă trebuie să știi că în mecanismul masculului piesele sunt articulate, pe cînd la femeie gîndirea și simțirea nu sunt încă despărțite. Femeia trăiește în inconștient. Bărbatul e conștient. Femeia nu poate fi constantă ; prin firea ei este schimbătoare. E o persoană, dar n-are personalitate, căci îi lipsește individualitatea.

— Și totuși nu poți nega că unele femei au o inteligență destul de...

— Mă rog, să ne înțelegem, e un anumit fel de inteligență, concretă, practică, ce nu se poate ridica pînă la abstract. Ea observă, nu interpretează. Ca și cameleonul, femeia își schimbă culoarea sufletească după bărbatul de care s-a lipit ca iedera de arbore. N-ai observat că nevasta unui pictor vorbește ca un critic de artă despre tablouri, deși nu avea la început nici o idee de pictură ? Femeia care iubește un marinar vorbește cu pasiune, ca orice lup-de-mare, despre chestii navale, vapoare, furtuni și naufragii. Și pe aceeași femeie, dacă trece în brațele unui călăreț, o vei auzi discutînd cu toată competința despre cai, iepe și harmăsari, de herghelii, curse și hipodrom. Femeia nu-i decît un reflex al bărbatului. Ea se adaptează mai ușor la mediu tocmai pentru că nu are individualitate.

Și Mincu, pentru că vedea bine că se încurcă în ipoteze și teorii abstracte, trecu din nou la fapte.

— Să vezi cum a început transformarea. Loviturile destinului le-am primit printr-un ordin de serviciu. Eram detașat la minister. Mă mut la București. În atmosfera încărcată a capitalei, în vîrtejul acesta tulburător, începem o viață nouă. Ca să-ți descriu toate fazele metamorfozei ar trebui să fac un volum de analiză sufletească. Numai așa ai putea să înțelegi adevărata criză

sentimentală prin care am trecut. Intrasem într-un angrenaj distrugător, ale cărui roți ne rupeau carnea bucată cu bucată. Zile și nopți pierdute în acest bîlci monden tocesc și cele mai viguroase resorturi sufletești. Telefonul, care zbîrnîie toată ziua, cred că are o mare vină în dizolvarea familiei moderne. Frînturi de conversații cari mă enervau la culme, întîlniri, serate, ceaiuri, plimbări, atîtea ieftine plăceri ne pulverizează viața. Avidă de senzații, ahtiată de o lume ușuratică, femeia asta cuminte, înțeleaptă, ajungea frivolă, mincinoasă și violentă. Niciodată nu spunea unde se duce și ce face. Un fel de rușine mă oprea să-i iau socoteala. Îmi aluneca printre degete. Busola se deranjase ; fără orientare, pierdusem — cum spun marinarii — capul la compas, scăpasem cîrma din mînă. Bătea un vînt de nebunie. Prin frumusețea și farmecile ei, prin vioiciunea spiritului, fusese întotdeauna seducătoare, acum cocheta, flirta fără jenă în mijlocul unei bande dubioase de snobi, bărbați și femei, care-și schimbau amanții și nevestele între ei, imitînd un fel de iubire ca o parodie a dragostei redusă la un singur gest. Simțul pudoarei dispăruse. „Femeia modernă are drept la aceeași viață senzuală ca și bărbatul“ era cuvîntul de ordin al bandei. Ea, care știa să judece solid, începuse a privi lumea ca orice femeiușcă — un cap de păsărică. Oamenii pe cari îi cunoscuse bine și-i ironiza înainte, acum îi admira. O prăpastie se adîncea între noi, deși avusesem o identitate perfectă în felul de a gîndi și privi viața și lumea în care trăiam. Ce trebuia să fac ? Concesii ? Compromisuri ? Sau să reacționez ? Evitam explicări penibile. Mă închideam în mine, sufeream în taină. Așteptam. Nu știu ce așteptam. Stam mut zile întregi. Și asta o irita pînă la furie. Gioconda, cu surîsul ei angelic, devenise aspră, dură și crudă. Tăceri bosumflate, izbucniri violente, cuvinte înverșunate, care se încrucișau ca săbiile ascuțite. Cele mai urîte zile, de cari și azi roșesc, au fost acele în cari, chinuit de demonul geloziei, ședeam la pîndă, spionînd orice mișcare, să aflu, să surprind, să mă încredințez. Dacă era la mijloc un sentiment nobil, adînc, de iubire adevărată, mă pregăteam să iert, să mă înving, să sufăr resemnat. Dar m-am convins în scurt că nu era decît un

capriţiu, o legătură efemeră, o întîmplare neprevăzută, un simplu accident de cale ferată. Unde ajunsese îmi era indiferent. Destul că a putut să facă primul pas. Legătura era ruptă. Stima, credinţa reciprocă dispăruse. Totul era pierdut... ireparabil. Mă durea gîndul trecutului. Visasem o legătură ideală întemeiată numai pe iubire, nu pe calcule şi compromisuri. Era tovarăşa vieţei, jumătatea mea, soţie, nu amantă. Puteam să iert, dar nu puteam să uit.

Într-o zi, din întîmplare, dau de o carte cu dedicaţie: „Celei mai bune prietene — prietenia este anticamera amorului". Am cunoscut scrisul. Un junghi dureros mi-a oprit răsuflarea. Să intru în pămînt de ruşine. Totdeauna am avut groază de ridicol. Întunecat, dar stăpînit, am întrebat-o: „Ce găseşti tu în tipul ăsta, pe care acum trei luni îl ironizai, socotindu-l o perfectă secătură?" „Mă amuză. E un om interesant cînd îl cunoşti mai bine", îmi răspunse ea înţepată. Şi deodată se încordă, îşi dădu capul pe spate şi adăogă, şuierînd cuvintele: „Tu, care vezi totul în negru şi iei viaţa în tragic, rămîi un burghez fatalist! Eu ştiu să mă ridic... să-mi trăiesc viaţa... să mă descătuşez... fiecare pentru sine..." „Aha! zic, am înţeles, aceleaşi banale vorbe late pe care femeia modernă le repetă ca un papagal cînd vrea să iasă din jugul căsniciei. Să nu-ţi închipui că o să mă cramponez de fustele tale... Eşti liberă... ne despărţim!"

În fine, ce să-ţi mai înşir, ne-am despărţit. O uram şi o iubeam încă. Una îmi spunea mintea, şi alta inima. Mă zbăteam între demnitate şi umilinţă. Mă învinuiam singur. Aşteptam un cuvînt, un gest. Nimic. Eram doi nenorociţi cari pierdusem ceea ce niciodată nu mai puteam găsi. Atunci am putut vedea că memoria durerei e mai intensă decît a plăcerei. Ce luptă cu tine însuţi ca să alungi din minte imaginea care te obsedează! Simţi că s-a rupt o parte din sufletul tău, rămîi între viaţă şi moarte, vrei să sfîrşeşti odată, să scapi într-un fel de tortura şi amărăciunea care te apasă veşnic... Convalescenţa a fost lungă. Am suferit grozav pînă m-am regăsit. Dar nu eram acelaşi. Rana o cred azi vindecată, dar cicatricea e aşa de sensibilă, că uneori se deschide

şi supurează încă. Trebuie să ştii, doctore, că unele regrete sunt mai dureroase decît remuşcările... sfîrşi Mincu tremurător, cu vocea stinsă, înecată de un nod care i se oprise în gît.

Şovăind, căutînd un sprijin, îşi rezemă greoi capul pe mînă. Doctorul, ascunzîndu-şi emoţia, îşi freca fruntea privind pieziş.

După cîteva minute de tăcere, Mincu îşi reveni. C-un gest mîngîitor îşi trecu mîna prin păr şi începu cu glas schimbat, rar, domol:

— În fond, toată istoria asta e prea puţin interesantă; un caz banal, una din miile de căsnicii desfăcute azi cu atîta uşurinţă. De ce aş pretinde vieţei mai mult decît îmi poate da? Ca să visezi iubire şi fericire eternă ar fi o absurditate, totuşi, mă uit în urmă cu regret; spectator rece, obosit, mă judec azi ca pe un străin. Caut în zadar factorii necunoscuţi în problema vieţei în doi. Mă întreb de ce femeia pe care am iubit-o şi-a distrus singură cu mîna ei cuibul, c-o brutalitate şi cruzime pe care nu pot să mi-o explic? Pe ce drumuri ascunse ne poartă viaţa... Cele mai intense plăceri şi cele mai cumplite dureri îţi vin din partea aceleiaşi fiinţe. Ca o tragică ironie a căsniciei, vezi adesea două făpturi de aceeaşi calitate, pe care natura anume parcă le-a făcut pereche, şi totuşi nu ajung să se înţeleagă, nu pot trăi împreună şi se despart. Ea, o femeie distinsă, se împacă bine cu un imbecil; el, om superior, se înţelege perfect c-o cocotă sau trăieşte fericit cu propria-i bucătăreasă.

— Pe mine — zise doctorul — mă chinuieşte mereu această metafizică a amorului, misterul naturei care deosibeşte sufletul masculin de cel feminin. Nu ştiu dacă ai observat la femei lipsa de memorie a sentimentelor? În structura gîndirii, logica este condiţionată de memoria adevărată a faptelor trăite, care este în legătură cu voinţa. Memoria bărbatului e continuă, impresia primită se imprimă şi rămîne. Femeia nu are memorie continuă, ea se opreşte numai asupra unor momente, nu reţine nimic. Femeia e o coardă care zbîrnîie cînd o atingi. Bărbatul e o placă de patefon care poate reproduce o operă celebră. Femeia nu are Eu. Spune cu uşurinţă minciuni, nu are remuşcări, pentru că nu are memorie

și logică, nici pentru trecutul ei, și nu poate vedea în depărtare. Demostene, mi se pare, a zis că o femeie poate prăbuși într-o clipă ceea ce un bărbat a zidit cu gîndul ani întregi. Femeia nu poate fi geniu. Dovada că omenirea n-a dat pînă azi nici un geniu femenin.

— Poate să dea în viitor, întrucît încep să aibă și ele aceleași preocupări intelectuale.

— Toată activitatea socială și culturală a femeii moderne nu-i decît o imitație masculină. Știința nu privește femeia decît sub aspectul unei mașini de perpetuare a speciei. Acesta este crudul adevăr științific. Natura a înzestrat-o cu trupul și sufletul propriu acestui scop. Arta, literatura, religia, cultura nu servă în fond decît ca accesorii de toaletă pentru femei. Femeia este sau mașină de copii, sau obiect de plăcere. Soție sau amantă. Bărbații, în egoismul lor, vor să aibă pe amîndouă în aceeași făptură. Se întîmplă, cum e și natural, ca amanta ideală să fie o soție detestabilă. Femeia pe care ai iubit-o voia să-ți fie amantă, și nu soție. După o formulă strict științifică, femeia nu este decît „sexualitatea pură".

— Cum — făcu Mincu scandalizat — nu există un ideal de femeie ?!...

— Ha ! ha ! îl întrerupse doctorul cu rîsul lui sarcastic. Idealul acesta e creat de erotismul bărbatului. Instinctul sexual se mulțumește cu orice femeie, dovadă relațiile tarifate. Numai erotismul face ca bărbatul să-și aleagă ca obiect de cult o femeie, pe care o împodobește cu toate frumusețile idealului. Vezi cum pășim din biologie în estetică ? De aceea s-a și zis odată că frumosul nu-i decît o declarație de dragoste făcută naturei. E de la sine înțeles că amorul nu poate să aibă decît început. Proiectarea asta a frumosului asupra altei ființe este iluzorie. De aceea se repetă mereu, deși nimeni nu crede, că amorul nu-i decît o iluzie.

— Dar, din toate iluziile de pe pămînt, singura adevărată ; setea de viață, puterea creatoare — cum zice poetul — unica iluzie care încîntă sufletul omenirei de la facerea lumei și pînă azi. Nu-i o cruzime ca s-o distrugeți ?

— Himera a fost totdeauna mai frumoasă decît realitatea. Dar eu fac știință, nu literatură.

— Se cunoaște, doctore, că n-ai iubit niciodată. Teoriile și speculațiile filozofice care le faci te duc la paradoxe. În fond, rămîi un misogin înăcrit..

— Și tu, care ți-ai ars aripile o dată, rămîi același fluture romantic, fără să poți zbura.

O bătaie în ușa cabinei curmă discuția.

Timonierul de serviciu aducea *Caietul de ordine* cu însemnările comandantului :

„Astăzi, pînă la ora 5, toată provizia de rezervă, pe 7 zile, să fie îmbarcată. Să se umple depozitele de apă dulce. Toată lumea la bord. La ora 6 să se dea : «La posturile de plecare !«."

*

Seara de toamnă cădea mohorîtă, jilavă de umezeala sărată a mărei. Ude, negre, luceau cheurile de piatră de-a lungul portului aproape gol. Două bărci de pescari, cu pînzele umflate, se întorceau gonind spre adăpost. Stoluri de goelanzi veneau grăbiți din larg, atingînd crestele valurilor cu vîrful aripelor. Și țipetele lor stridente anunțau în port furtuna care venea în urmă.

Evantia, de cîteva zile, sta în casă. Singură, abătută, bolnavă. De două ori luase condeiul în mînă, să-i scrie lui Neagu, dar n-avea curajul să înceapă. Parcă anume o înțelegere mută făcea să nu se vadă unul pe altul.

Amîna, aștepta ceasul ce trebuia să vie, să aducă o dezlegare pentru iertarea ei, pentru împăcarea lui.

În casă, o umezeală rece. Fata sta culcată, învelită în niște șaluri vechi. Încerca să citească o carte de călătorii rămasă de la Neagu. Deodată tresări. Trei fluierături scurte. Ea cunoștea semnalul. Un vapor făcea manevră, mergînd înapoi, cu pupa în curent.

Sări în picioare. Se repezi la fereastră.

Un vas cu pînze luneca domol spre gura Dunărei. Recunoscu silueta. Și scoțînd un răcnet răgușit, începu să vorbească singură ca o nebună : „E «Mircea»... pleacă... pleacă «Mircea»... se duce... Neagu... îl pierd pentru totdeauna..."

La repezeală își puse o broboadă pe cap și o luă la goană pe cheu după vapor. Pe drum își reveni. În minte

îi încolțea o vagă speranță : „Poate nu pleacă, își schimbă numai locul de ancoraj".

Bricul-școală „Mircea" acostase la capătul cheului, în fața Palatului C.E.D., în locul rezervat anume vapoarelor pentru manevra de plecare.

Deși întunericul se lăsa grabnic și vremea era urîtă, lumea, ca de obicei, se strîngea pe cheu, ca să privească manevra vaporului care pleca.

În clipa supremă a despărțirei, la vasele militare n-au loc acele scene de îmbrățișări, lacrime, strigăte și gălăgie, cari se petrec la plecarea vaselor de pasageri. Disciplina militară impune o rezervă ambelor părți. Pe mal, fără de larmă, apar batiste fluturînd, pe bord cîteva șepci se ridică discret și nimeni parcă n-ar vrea să știe cu cine a schimbat salutul despărțirei.

Capul-pilot, *Barba* Spiro, vechi marinar de rasă, din tată în fiu, venit din Trebizonda, servea Comisia Europeană la Dunăre de jumătate de secol. De pe mal conducea manevra de ieșire a vaselor la mare. Bătrînul, cu pipa stinsă între dinți, își îndesă șapca pe urechi, își încheie mantaua de ploaie făcută din pînză ceruită și, după ce mirosi aerul, își scărpină ciuful de barbă albă :

— Cade barometru... să schimbă vremea... o să-i dea tava urît la mare, zice privind spre puntea lui „Mircea".

Echipajul, la posturile de manevră, gata să înceapă rondoul. Corpul vasului, urmînd să se învîrtească în loc cu prova spre ieșire, se leagă de la uscat cu o parîmă enormă, cît brațul de groasă, frînghie de sîrmă împletită, fixată de o puternică baba făcută din o coloană de fontă îngropată adînc în pămînt. Vase încărcate pînă la zece mii de tone girează în jurul acestui solid punct fix.

Numai ochiul sigur al capului-pilot știe să prindă clipa în care trebuie să strige : „Mola !"...

Un moment de emoție.

Dacă s-ar da drumul prea devreme parîmei care zbîrnîie întinsă, vasul s-ar pune pe uscat ; dacă ar întîrzia, vasul s-ar zdrobi de cheu.

Cu toate că Evantia venise în goană, ajunse cînd manevra lui „Mircea" era pe sfîrșite. Se opri, gîfîind

înfierbîntată. Sprijinită de un felinar de pe cheu, sfredelea cu ochii mari pîcla ce se lăsa încet.

Ca într-un joc de umbre se vedeau nedeslușit oameni cari umblau pe punte. Unde era Neagu ? O va recunoaște el ? Își va arunca ochii spre dînsa ? Dacă vaporul ar mai sta cîteva zile ?... Poate s-ar împăca...

După statură, i se părea că recunoaște silueta lui Neagu care se profila în prova. Își amintea că îi spuse odată că la ancoră e locul lui la postul de plecare.

Vaporul se dezlipi ușor de cheu și începu cu încetul să gireze ; apoi, din ce în ce mai iute, pînă ce se auzi tunînd vocea de bas a omului de mare :

— Mola peste tot !

La comanda lui *Barba* Spiro, toți ochii se aţintiră asupra parîmei, care vibra metalic, pînă ce scăpă încolăcită în inele, ca un șarpe uriaș rănit de moarte. „Mircea" plutea liber, fără nici o legătură cu uscatul ; părăsea fluviul, tăind cu pieptul apa mărei.

O comandă scurtă, urmată de triluri de fluiere prelungite, răsună pe puntea navei înghițite de noaptea neagră, care cădea învăluind și marea și pămîntul.

Apa Dunărei — plumburie ; marea — un vid negru, nelămurit. Din cerul opac se desfăceau, ca dintr-un sul ascuns, perdele de pînze cenușii, din ce în ce mai dese. Sub biciuirea vîntului din larg, norii negri veneau goniți, așa de jos, încît păreau turme de monștri marini care se încălecau, tîrîndu-se pe fața apei.

„Mircea" își întindea velele. Proiectat în văzduh, lua forme bizare — vasul-fantomă — o pasăre gigantică gata să zboare.

Se simțea în aer că vine furtuna. O grije înfioră mulțimea, căci pe deasupra capetelor plana ca un mister eterna groază de elementele naturei.

Evantia, zdrobită, stingherită, își trăgea broboada pe față ca să nu fie recunoscută. În jurul ei erau mai multe femei decît bărbați.

Unele triste, cu ochii în lacrimi, se stăpîneau să nu izbucnească în plîns ; altele, vesele, zglobii, se agitau chicotind, cătîndu-și cu ochii sclipitori amanții de cari abea se despărțiseră.

Pătrunsă pînă la oase de frig și umezeală, Evantia sta cu ochii ațintiți în beznă. „Mircea", în larg, schimbînd direcția, ca să-și ia capul la compas, își arătă încă o dată felinarele de drum, doi ochi — unul verde, altul roșu — licăreau ca două candele în noaptea glacială.

Nava se depărta, făcîndu-se din ce în ce mai mică — o umbră... o pată... un punct... nimic.

Și cînd nimic nu se mai desluși în zare, o apucă pe față un plîns sfîșiitor. Ca să nu fie observată, o luă repede înapoi spre casă. Dar vijelia izbucnise. O răpăială de picături de ploaie înghețată, ca niște sfîrcuri de bice, cădea în vîrtejurile vîntului de nord. Lumea, îngrozită, fugea la adăpost prin cîrciumi și cafenele. Evantia, singură, ca o nălucă, mergea înfruntînd ploaia. Sufla greu, înăbușită, trăgînd pînă în fundul pieptului aerul rece, înghețat. Dinții îi clănțăneau de frig. Din ușa unei taverne un marinar chefliu întinse mîna s-o tragă înăuntru :

— Încotro, fetițo, alergi așa turbată ?... Nu-i timp de randevuuri... Vino la interes, aici...

Ea se smuci și iuți pasul. Ajunse acasă istovită, tremurînd, cu trupul ud pînă la piele, cu inima strînsă de o cumplită presimțire care o înăbușea de spaimă... Un glas de undeva îi șoptea în taină că n-o să-l mai revadă pe Neagu niciodată.

Căzu bolnavă la pat.

CAPITOLUL XI

Un iad ajunsese casa lui Stamati.

Penelopa, căutînd să zvîrle praf în ochii lumei, amețită de iluzia averei Americanului, făcuse o sumă de cheltuieli nesăbuite cu mobilarea casei.

Dobînzile datoriilor creșteau. Stamati aștepta cu groază scadența polițelor.

El fusese atras de un grup de speculanți în comerțul de grîne, în vedere că și fratele său, Americanul, va intra în afaceri. Se lăcomise în speranța unei mari lovituri care să-l salveze, și se încurcase în socoteli în așa fel, încît nu mai vedea nici o ieșire.

Ajunsese la felurite expediente. Se zbătea, dar se afunda văzînd cu ochii.

C-un fel de lașitate fugea de lume și de casă. Ca să evite scenele și nevricalele Penelopei, pleca mereu pe drumuri după afaceri, la Galați, la Brăila și la Constanța.

Cînd pierdu și ultima speranță în averea Americanului, Stamati avu o criză de disperare care-l ținu la pat două săptămîni, bolnav de gălbenare. Nu mai dormea, nu mai mînca, era într-o veșnică spaimă.

Nemaiavînd puterea de a reacționa, aștepta nenorocirea să-i vină, cum așteaptă strutul primejdia, ascunzîndu-și capul în nisip.

Penelopa, frîntă în orgoliul ei, sta ziua închisă în casă ; ocolea lumea ; nu ieșea decît seara : umbla îmbrăcată numai în negru.

Dacă mai înainte îl privea pe Stamati c-un suveran dispreț, acum ajunsese să-l urască înverșunată. Nu-l mai putea suferi în apropierea ei ; numai înfățișarea lui o irita la culme. Cînd îl vedea trist și umil, mut, cu fruntea încrețită, cu privirea rătăcită, umblînd cu haine ponosite, cu șapca pleoștită și cravata strîmbă, îi venea să țipe, să-l zgîlțîie și să-l zgîrie. Trăiau complect dezlipiți, departe unul de altul.

„Uite ce bărbat am ! își zicea ; asta mi-a fost partea pe lume... Ce viață nenorocită trebuie să trăiesc... Pînă cînd o să mai țină acest trai mizerabil ?..."

Așteptase mereu ceva nou, o întîmplare, un eveniment care să-i schimbe traiul.

Sosirea Americanului o amețise ; îi adusese speranța unei schimbări în viață. Dar se înșelase. Acum sta toropită, bolnavă și chinuită de gelozie. Organizase o rețea de spionaj în jurul lui Deliu. Și uneori pornea exaltată, febrilă, în căutarea lui.

Cînd, într-o dimineață, unul din băieții din cafenea, plătit de ea, îi aduse informația sigură că Deliu a fost la miezul nopții cu Evantia pe plajă, Penelopa rămase înmărmurită.

Va să zică, nu se înșelase. Prevederile ei se realizau.

Ca o fiară rănită de moarte, retrasă în vizuină, sta închisă în camera ei. Chinuită de setea răzbunărei, ca să-și descarce năduful, se puse la scris.

Rînjind, compuse o anonimă către Neagu, din partea unei „binevoitoare". Îl plîngea că-i înşelat de o fată depravată, care noaptea se întîlneşte cu amantul la plajă.

A doua scrisoare era pentru Deliu. Aşternută la prima furie, era o scrisoare fulgerătoare, plină de învinuiri şi blesteme.

După ce o stropi cu lacrimi fierbinţi, o puse în plic şi o trimise c-un băiat lui Deliu. Dar după cîteva minute fu cuprinsă de o chinuitoare laşitate. Îi era frică de o ruptură definitivă. Ca o furtună se repezi la uşă, o luă la goană pe stradă... Era prea tîrziu, băiatul dispăruse.

Frîntă, ruşinată de slăbiciunea ei, se întoarse în casă, se trînti pe pat, plîngînd cu faţa în perne, într-o disperare neputincioasă.

Nu-şi ierta prostia făcută : „Cum nu putuse ea să se stăpînească ? Ce va face el ?... Ce-i va răspunde ?..." Dacă i-ar compune o altă scrisoare, în care l-ar ruga fierbinte s-o ierte, să uite tot ce i-a spus întîi... că a fost nebună de gelozie... n-a ştiut ce spune.

Dar mîndria o oprea. Şi un grăunte de speranţă începu să încolţească în mintea ei.

Dacă în inima lui a mai rămas un pic de iubire, nu se poate să n-o ierte. Diseară se va duce la el ; ştie ea cum să-l ia şi ce trebuie să facă.

Hotărîtă, sări din pat, îşi şterse ochii de lacrimi şi se aşeză în faţa oglinzii, la măsuţa de toaletă. Trebuia să se refacă. Să fie frumoasă, seducătoare.

*

Deliu, care ţinea locul căpitanului de port plecat în concediu, se găsea în birou înconjurat de agenţi consulari, interpreţi şi martori. Era în cercetarea unui scandal întîmplat la o cîrciumă din port, între marinarii francezi şi italieni, care de obicei se luau la harţă pe unde se întîlneau. Primind plicul, Deliu se opri o clipă, citi adresa şi, recunoscînd scrisul Penelopei, fără să desfacă plicul, îl vîrî mototol în buzunar.

Tocmai după-masă, la cafea, îşi aduse aminte de scrisoare. O citi pe îndelete, cu mare atenţie.

Acreala şi furia Penelopei nu reuşi să-l tulbure.

Calm, citi pînă la urmă.

Se lungi comod pe o sofa, fumîndu-şi satisfăcut havana ; ochii lui, pe jumătate închişi, urmăreau fumul albăstrui în spirale capriţioase, iar buzele schiţau un surîs ironic.

„...Şi, în fond — îşi zicea în sine — cea mai bună despărţire este cea provocată de femeie !"

Tocmai cazul Penelopei. După experienţa făcută, Deliu era încredinţat că, în strategia şi tactica amorului, o retragere onorabilă cere mai multă abilitate decît o cucerire, care nu cere decît curaj.

Începuse a-l obosi legătura asta. El de la început o clasase pe Penelopa ca o romanţioasă tiranică. Avea apucături stranii. Prea lua viaţa în tragic.

E drept, avea temperament, dar cunoştea el bine specia asta de femei cari închid ochii şi încleştează fălcile... Trebuia să fie mereu în gardă. Şi el, care ţinea la libertate mai mult ca la orice ! Trebuia să suporte capriciile şi gelozia ei sălbatică ? Trebuia să se cramponeze de fustele unei femei ?

Prima dată, plecarea lui silită şi repede din Sulina înlesnise despărţirea şi amînase realizarea visurilor ei de salvare şi de trai în doi. Ea sperase o legătură strînsă, durabilă, poate chiar o situaţie nouă în societate.

El se făcuse la început că nu înţelege, apoi amînă mereu realizarea, care îl îngrozea. Nu era făcut pentru o legătură durabilă. Nu putea concepe viaţa decît în complectă libertate.

Cu asemenea femeie ? Ce ar zice lumea ? Nu, ar fi fost ridicol. Sigur că trebuia să o rupă cît mai curînd.

Iată că ea singură acum face gestul fatal. Cu atît mai bine, venea în ajutorul lui. Dar trebuie să fie atent, să procedeze cu tact şi sînge rece. Să nu facă vreo prostie femeia asta disperată. Avea oroare de scene şi lacrimi.

Şi ca să-şi păstreze calmul, fără să cedeze slăbiciunei, trebuia, cu orice chip, să evite o întîlnire cu ea.

Avea să-i scrie şi să dispară pentru cîteva zile.

Deliu se aşeză comod la birou, scoase o cutie de lemn încrustată cu arabescuri de sidef. „Caseta dragostelor moarte", cum o numea el, conţinea pachete şnuruite de

scrisori, fotografii, bucle de păr, blonde și brune, legate cu panglici, flori presate... „nimicuri scumpe", din care se ridica un parfum vechi și un praf gros, care-i stîrnise un profund strănut repetat.

„Fleacuri... minciuni... E curios — gîndea el — cum cere amorul atîta falșitate... De ce se îmbracă acest sentiment natural în haina minciunei. Mereu trebuie să minți, să te prefaci, să fii veșnic cu masca pe obraz. Dar femeile cer să fie mințite. Ele singure ne fac să fim șireți și necinstiți."

Și pe el a început să-l cam plictisească această continuă minciună. Poate asta e tocmai un semn că începe să îmbătrînească... și un spin ascuțit parcă îi înțepase inima. Ca să-și smulgă din minte un gînd ce-i încolțea chinuitor, își aminti cu voluptate de frăgezimea Evantiei... Păcat că e așa de sălbatică! De ce fugea de el? Un presentiment îi spunea că n-are s-o mai vadă niciodată...

Oricum, de scrisoarea Penelopei trebuie să profite numaidecît. A venit la timp ca să fie exploatată. Cine-i de vină? Ea a voit-o.

Luă pachetul cu scrisorile primite de la ea, îl înveli și îl sigilă.

Se așeză apoi la scris, după cîteva minute de gîndire, pentru a-și aminti vechile clișee: „Niciodată n-am iubit o femeie pe care să n-o stimez... Trupul meu a fost sclavul inimei... dorința și iubirea au fost la mine împreunate..."

Se învinui că are temperament nenorocit: O fatalitate îl urmărește în viață; ca să suporte suferința care-l roade, pleacă, se îmbarcă pe-un vapor de comerț... își schimbă complect viața... se rupe de lume...nu vrea să mai aibă nici o legătură... nu vrea să mai provoace suferințe în jurul său... începe o nouă viață rătăcitoare pe mări...

Și la urmă sfîrși cu o frază de efect, pe care o mai utilizase de multe ori:

„Sper că nu vei uita momentele noastre de fericire... și vei primi ca să rămîn pentru toată viața un devotat și statornic amic al tău..."

— Jeane, eu trebuie să dispar cîteva zile. Plec chiar diseară. Tu să fii cu ochii în patru; e o chestie delicată la mijloc, mă înțelegi?

Credinciosul Jean (Ion Rotopan, șmecher de port din Brăila), clipind des din ochi, întrebă grăbit:

— Ce trebuie să spun la căpităna de port și ce trebuie să spun persoanei în chestie?

— La căpitănie să spui că am fost chemat la Galați, la Inspectoratul porturilor. Iar dincolo, că am plecat urgent ca să mă îmbarc pe un vapor de comerț pentru Rotterdam. Ai s-o convingi să nu vie după mine. Și numai după cinci zile ai să te prezinți la ea cu pachetul și scrisoarea asta. Ai să-i spui că le-am trimis din Constanța, înainte de a pleca vaporul în străinătate. Tu ai s-o urmărești pas cu pas și să mă anunți dacă pleacă din Sulina. Adresa care am să ți-o dau n-ai s-o arăți la nimeni. Să te văd, Jeane, dacă știi să lucrezi ca un băiat deștept.

— Nu aveți nici o grije! îi răspunse Jean măgulit.

Deliu se îmbarcă devreme pe vaporul postal.

*

Penelopa, care se frămîntase toată ziua, frîngîndu-și mîinile de necaz pentru prostia ce-o făcuse, îndată ce începu a se întuneca, porni ca o furtună, întins, acasă la Deliu.

În mintea ei, pe drum, i se încrucișau crîmpeie de fraze fără legătură, nu știa cum are să înceapă, dar avea o încredere oarbă în voința ei. Era sigură că va învinge... cu forța disperărei...

Nu se mai feri ca altă dată. Gîfîind de emoție, sună lung, energic, la ușa lui.

Credinciosul Jean, care-i știa secretele, căci înghițise multe bacșișuri, ieși înainte surîzător, într-o pijama de mătase din garderoba stăpînului.

— Domnul căpitan nu-i acasă.

— Nu-i adevărat! Deschide să văd! ordonă ea hotărîtă.

Jean execută ordinul, adăugînd c-un discret zîmbet ironic:

— Pardon! de fapt nu eu sunt omul care să mintă o persoană ca d-voastră.

— N-a primit azi-dimineață o scrisoare adusă de un băiet pe care l-am trimis eu? Cînd și unde putea să plece așa de repede?

— De fapt, a primit o scrisoare, dar după-amează și-a făcut bagajul și mi-a spus că pleacă, fiind chemat urgent.

— Cum, n-a lăsat nici o scrisoare? Nici o vorbă?

— De fapt, a plecat să se îmbarce pe un vapor de marfă pentru Rotterdam. Și mi-a spus că, înainte de a ieși la mare, are să vă trimită o scrisoare.

Penelopa, care se credea tare, păli deodată: i se întunecă vederea și, simțind galopul inimei, se rezemă de zid, de frică să nu cadă. Zdrobită, învinsă, tîrîndu-și picioarele, murmurînd printre dinți: „Lașul! fuge... Îl insult și nu răspunde... N-are curajul să dea ochii cu mine... Fuge ca un mișel... dar nu-l las, trebuie să pun mîna pe el... am să-l urmăresc pînă la capătul lumei..."

A doua zi, Penelopa era pe vaporul postal pentru Galați.

În zadar răscoli tot portul. Nici un vapor românesc nu pleca la acea dată spre Rotterdam. Se întoarse a doua zi la Sulina.

Pe ușă găsi lipită o hîrtie roșie.

Obosită, amețită de drum, la început nu înțelese bine ce scria acolo. Cînd își dădu seama că este somația pentru sechestru mobilei și a efectelor, instinctiv își întinse mîna să rupă hîrtia, dar ca un copil fricos repede și-o retrase. O coprinsese o spaimă mare și, printre lacrimile care-i jucau în ochi, îi apăreau mobilele de care trebuia să se despartă. Patul ei monumental de mahon cu perdelele de catifea portocalie, bufetul de nuc, sticlăriile cari scînteiau, covoarele turcești, rochii, mantale, lenjuri... și toată mobila, nouă, luată pe datorie pentru găzduirea Americanului!

Ce să facă? De unde putea găsi atîția bani?

Stamati lipsea de-acasă. De-o săptămînă era dus la Brăila.

Copleșită, se lăsă pe pat, cătînd cu o privire rătăcită... Lucrușoarele ei avea să fie vîndute la mezat... nu mai avea nimic... va rămînea goală pe drumuri.

Simțea cum se înăbușe. Se ridică, își turnă un pahar de apă și, pe cînd îl ducea la gură, auzi un zbîrnîit de sonerie. Se opri. Îi era frică să facă vreo mișcare. Cine putea să vie la ora asta? O groază stupidă o paralizase. Servitoarea intră c-o scrisoare și un pachet sigilat.

— Le-a adus soldatul de marină.

Penelopa sări electrizată.

— Unde-i Jean?

— A plecat.

Jean, care înțelegea bine chestiile delicate, se făcuse nevăzut.

Penelopa, curioasă, nerăbdătoare, negăsind la îndemînă nici cuțit, nici foarfece, rupse cu dinții sfoara pachetului în fața servitoarei. Un vraf de plicuri albe, roz, albastre se răspîndiră pe jos... A înțeles... scrisorile ei.

Groaznica lovitură o primise drept în plin, ca un glonț în inimă.

Scrisoarea închisă îi juca între degete.

Îi lipsea curajul s-o deschidă.

Ce putea să-i scrie?

Începuse a se întuneca. Printr-o sforțare de voință se tîrî pînă la fereastră. Rupse plicul și începu să citească.

Mînia înăbușită o făcea să icnească într-un tremur convulsiv, într-un fel de rînjet amar și straniu.

„Va să zică... s-a sfîrșit... asta a fost... nimic nu rămîne... Ce lașitate!... Ce păcătoși mai sunt bărbații!...

A!... dacă l-ar avea ea acum în față... lașul... se ascunde... n-are curajul s-o înfrunte... dar ea îi va dovedi că s-a înșelat, el n-o cunoaște încă... o să-l facă să sufere, să se zbată cu chinurile remușcării... se va răzbuna cu viața ei... atunci o să vadă el ce amantă a avut, și pe care n-a meritat-o. Ce va zice lumea? Va zice că ea a fost mai tare ca el. Ce, nu-i liberă să facă ce vrea cu viața ei? Cine poate s-o împiedice? Mai curînd sau mai tîrziu, tot o să sfîrșească. Ce-o mai așteaptă în viață? Dacă n-a avut noroc... așa i-a fost scris... mai bine așa... trebuie să sfîrșească.

Și simțind un nou flux de furie, se ridică, hotărîtă, în picioare. I se părea că tavanul o apasă, pereții casei o striveau. Se îneca. O ieșire, căuta o ieșire. Deschise

ușa. Plecă grăbită, parcă o chemase cineva. Afară respiră profund. Mergea repede, cu capul gol, înfierbîntată ; tîmplele îi zvîcneau. Nici o șovăire, nici o oboseală ; mergea cu vioiciune. Cu sînul plin de un fel de orgoliu, pășea hotărîtă, împinsă de un avînt eroic, simțea nevoia să întreprindă ceva mare, o acțiune care să uimească pe toată lumea. Nu îi era frică de nimic. O putere de neînvins o mîna spre pustiul întunecat al mărei.

Două rînduri de lumini, ca niște ochi curioși, o fixau de la distanță. Și în negura nopței se profilă silueta unui vapor la debarcader, gata de plecare.

Penelopa grăbi pasul, ocolind locul unde se vedea lumea adunată. Gîndurile cari i se încrucișau cu repeziciune în mintea înfierbîntată o despărțeau fatal de lume.

Era o seară de toamnă. Salcîmii înșirați pe drum își îndoiau scheletele negre, scîrțiind cu jale, iar vîntul sărat din larg sufla rece, gonind în iureș frunzele galbene, moarte pe pămîntul jilav.

Ea nu se opri pînă la capătul drumului.

Digul care desparte Dunărea de mare sfîrșește cu farul verde. Stoluri de fluturi, insecte mici, atrase de lumina scînteietoare a farului, se îmbulzeau, plesnindu-se de cristalele fierbinți și cădeau în valuri la picioarele farului.

Marea liniștită, grandioasă. Cerul cu lumea lui de stele se resfrîngea în apă ca într-o oglindă neagră. Miriadele de candeli licăreau tremurînd în adîncuri.

Penelopa, singură în puterea nopței, sta lîngă farul verde, privind în larg.

Stropii de apă sărată îi udau pantofii de antilopă. Se feri un pas, căutîndu-și batista. Dar tresări, înfiorată de un urlet asurzitor de sirenă. Vaporul ridicase ancora. Ieșea din port, alunecînd lin pe apa neagră, brăzdată de dîre luminoase. Nu mai era timp de pierdut. Cuprinsă de un fel de grabă, Penelopa trecu pe după far, de frică parcă să nu fie văzută de cineva în lumina vaporului. Și repede, pe neașteptate, făcu de pe dig un pas în gol — drept în picioare, cu pumnii închiși, încleștați, c-o ultimă hotărîre să nu dea din mîini.

...Nu auzi decît un vîjîit prelung de ape deasupra capului... și pe urmă nimic...

*

Deliu, la București, primise informații de la credinciosul Jean din Sulina :

Penelopa îl căutase pe la Galați. Se întorsese acasă. Primise pachetul de scrisori. Și plecase iar, dar nu se știe în ce parte. Poate la Constanța sau Constantinopoli, în căutarea lui.

Deliu își făcu socoteala că are vreme trei-patru zile să se repeadă la Sulina în lipsa ei. Trebuia să facă act de prezență la serviciu și să plece într-un concediu, pînă va reuși să părăsească definitiv acest mizerabil colț de provincie, în care avusese atîtea necazuri.

De la plecarea vaporului postal din Galați, el se adîncise în citirea unui roman de senzație. Era amețit și distrat cînd păși pe pămînt, coborînd scara vaporului. Un gardian de la căpitănia portului îi ieși înainte.

— Domnul doctor a telefonat că vă așteaptă la morga spitalului, ca să asistați la autopsia unui înecat.

— Ei asta îmi mai trebuie ! bombăni el plictisit.

Cu toată neplăcerea, Deliu trebuia să se ducă. Nu se putea sustrage. Căpitanul de port este dator, după lege, să fie față la autopsia înecaților pescuiți în raza portului.

La început îi venise foarte greu. Nu putea suporta mirosul și vederea cadavrelor întinse pe masa de autopsie. După cîteva încercări, reușise să se învingă, și înecările fiind dese, se obișnuise cu totul.

Fără să mai treacă pe acasă, Deliu, resemnat, se îndreptă spre spital, făcîndu-și în drum o nouă provizie de țigări, ca să poată suporta aerul infect din sala de autopsie.

Trecînd prin grădina spitalului, văzu lumea adunată la morga.

O brancardă goală aștepta lîngă ușa întredeschisă. Înainte de a intra, Deliu primi drept în față o duhoare nesuferită, care-l înăbuși o clipă. Miros amestecat de mucegai, tămîie și carne putredă.

Autopsia începuse. Trebuia să intre măcar de formă, ca la urmă să iscălească procesul-verbal, să îndeplinească actele legale.

Se hotărî. Intră încet, cu batista la nas.

Doctorul și subchirurgul, în halate albe pătate de sînge, lucrau de zor, spintecînd un trup omenesc, ca pe o vită tăiată la abator.

„E o femeie... observă Deliu. Trebuie să fi stat mult timp în apă... e umflată și a început descompunerea... pete verzui de putrezire pe corp." Fața nu i-o văzuse încă. Numai cînd doctorul făcu un pas în lături, ca să-și aleagă un bisturiu din cutia de instrumente, îi apăru, fioroasă, o figură femeiască diformă, vînătă și puhavă.

Deliu tresări. Ceva îi săgetă trupul... „Ea... Penelopa !"

Se trase un pas înapoi și se sprijini de peretele rece și umed. Nu putea să-i privească fața. Făcu ochii mari privind la mîna moartei care atîrna verzuie. Cunoscu brățara — un lănțișor de aur — pe care i-o dase c-un an mai înainte.

Simțea cum îi slăbesc genunchii. Roșeața mustrării i se ridicase în obraji.

Frica, rușinea îi păinjinise ochii. Niciodată nu i se mai întîmplase să-și piardă stăpînirea de sine. Lupta să-și învingă slăbiciunea. Se întoarse cu fața spre ușă, își aprinse o țigară, trăgînd cu sete fumul pînă în fundul plămînilor.

„De s-ar sfîrși mai degrabă !" Soarta îi pregătise anume un joc de întîmplări... I-o adusese în față ca o pedeapsă... Ea reușise să se răzbune... Trupul acesta l-a strîns el în brațe... „E înspăimîntător !..."

Mirosul de stîrv îi sfredelea creierul pînă în fund...

Făcu o sforțare să-și învingă scîrba. Ce dracu, e bărbat, și încă soldat. Ar fi dat orice să fugă, dar îi era rușine. Ce ar fi zis cei doi bărbați cari ciopîrțeau trupul acela cu atîta nepăsare.

Un hîrșcîit ascuțit de ferestrău îi zgîria dureros nervii. Își întoarse ochii și văzu vălul de păr negru, lipit în șuvițe de nămolul cleios, dat peste cap, acoperind fața și țeasta goală scalpată. Deliu se împletici. Era la capătul puterilor. Sprijinindu-se de pereți, șovăind, se strecură pe ușă.

Se opri o clipă sub o boltă de viță, ca să respire aerul curat din grădina spitalului. Dar nu putea scăpa de mirosul acela scîrbos, pe care-l ducea cu el, îmbibat parcă în toți porii pielei.

De partea cealaltă a zăplazului acoperit de trandafiri acățători, un grup de femei de mahala sporovăiau, așteptînd sfîrșitul autopsiei.

— De inimă rea, sărăcuța, s-a aruncat în mare...

— Vai, dragă ! dacă n-ați văzut cum o aducea legată c-o frînghie de subțiori în urma bărcei. Cînd trăgea pescarul la lopeți, șuvoiul apei o ridica în picioare, parcă era vie, așa se apleca dînd din cap. Cînd am văzut-o, mi-am făcut cruce și am fugit... Doamne ferește...

În dreptul spitalului, căzut frînt pe o bancă, zăcea Stamati. Horcăia și, din cînd în cînd, izbucnea într-un muget de vită înjunghiată. Se zbătea să se ducă la morga, s-o vadă. Logaridis se lupta cu el, ținîndu-l pe loc.

Ca un fugar, Deliu ocoli pe departe spitalul.

„Cine ar fi crezut — gîndea el — că Stamati, bărbatul acesta șters și umil, putea s-o iubească pe femeia asta care-l privea cu dispreț ?... și totuși o iubise cu patimă..."

Deliu simțea că nu mai poate să rămînă în Sulina. A doua zi era să fie înmormîntarea. Avea să înfrunte atîtea priviri... Nu, trebuia să fugă din aceste locuri.

Nici în casă nu-i venea să rămînă peste noapte. O luă întins spre vaporul poștal. În revărsatul zorilor avea să plece din nou la Galați.

Toată noaptea și-a petrecut-o singur pe punte, între două sticle : una de piperment și alta de mastică. Îi plăcea mai mult culoarea decît gustul. Schimba verdele de smarald cu albul de opal, și ca să uite, să scape din ghearele care-i strîngeau creierii, își omora mintea cu otrava colorată, care-l narcotiza, ținîndu-l între vis și viață.

*

Iubită nu fusese Penelopa, nici stimată, dar la înmormîntarea ei lumea se îmbulzea. Colonia elenă era foarte numeroasă.

Prin fapta ei disperată, prin sfîrşitul ei tragic, se ridicase în ochii mahalalei ; opinia publică o admira. Toţi o plîngeau ; i se aduceau flori şi lacrimi. O faptă eroică, măreaţă, era socotită sinuciderea acestei femei, deşi în fond nimeni nu ştia precis nici cauzele şi nici împrejurările. Au fost oarecari discuţii asupra serviciului religios.

Preotului ortodox nu-i este îngăduit să slujească la înmormîntarea omului care singur şi-a ridicat viaţa.

Consulul elen, ca totdeauna, ştiuse să argumenteze cu autoritate :

— Femeia aceasta, bună şi pioasă creştină, care a făcut fapte caritabile pentru biserică şi şcoală, a fost găsită înecată. Cine poate şti dacă s-a aruncat singură în apă, sau dacă n-au aruncat-o alţii, sau a căzut din întîmplare ? Pentru un spînzurat nu mai încape nici o îndoială dacă l-ai găsit cu gîtul în lanţ, pentru un înecat însă nu poţi şti dacă nu-i victima unui accident nenorocit.

Deşi nimeni nu se îndoia că la mijloc e o sinucidere, se stabilise parcă un pact tacit faţă de biserică, prezentînd cazul ca un accident nenorocit.

Stamati reuşi să mai facă un împrumut, ca să acopere cheltuielile unei înmormîntări de clasa întîia. În zadar se încercase Logaridis să-l mai oprească de la cheltuieli inutile.

— Am iubit-o prea mult, ca să nu fac tot ce pot pentru ea, îi răspundea gata la orice jertfă.

El ţinuse să fie peste tot doliu alb. Corul bisericei, copiii şcoalei elene, coroane cu panglici albe...

Stamati era zdrobit. Nu-şi mai da seamă de nimic şi abia îl ţineau picioarele.

Logaridis, ajutat de Ahile, conducea trista ceremonie.

Nicu Politicu, în negru, voia să fie demn şi grav, dar călca stînjenit, incomodat de un flacon mare de „odicolon“, pe care-l ducea ca remediu pentru leşinurile nevestei.

Olimbia, grasă, astmatică, abea se mişca, vărsînd lacrimi fierbinţi pentru cumnata ei, Penelopa, pe care în viaţă n-o putuse suferi, numind-o de cîte ori vorbea de ea : „Scorpia lui Stamati“.

Femeile, curioase, ca de obicei, se înghesuiau să vadă figura înecatei. Dar o maramă de borangic acoperea chipul acela umflat şi desfigurat.

Americanul şi fata erau la coada convoiului. Un gol mare se făcuse în jurul lor. Unii îi ocoleau, alţii căutau, pe furiş, cu necaz la ei. Nimeni nu cunoştea exact ce se întîmplase în casa lui Stamati ; se ştia numai că Americanul s-a mutat de acolo. Se făceau presupuneri, legături şi vagi bănuieli... „Trebuie să fi fost ceva la mijloc... nu se omoară aşa degeaba o femeie... Este un secret de moarte aicea.“

Şi vina se arunca tot pe Americanul care adusese, ca o piază rea, numai nenorociri de cînd debarcase în Sulina.

Fata, slăbită, bolnavă, primi cu spaimă vestea sinuciderei Penelopei. Cu toate că abea putea închipui vreo legătură între faptele întîmplate, fără să-şi poată da seama bine de vinovăţia ei în actul disperat al Penelopei, îşi făcea totuşi crude imputări. Chinuită de remuşcări, îşi luase asupra-i vina neînţeleasă pentru nenorocita întîmplare.

Şi se credea pe drept condamnată, urgisită pentru toată viaţa. Şi ura neîmpăcată pentru Deliu simţea cum îi creşte.

Îl căuta cu ochii prin mulţime, dar nu-l putea descoperi nicăieri.

Pe o îngustă limbă de pămînt, între mare şi baltă, era cimitirul maritim. Mai trist, mai dezolant apărea în sfîrşitul acela de toamnă. Copacii dezgoliţi, aleile întroienite de foi uscate, pămîntul mocirlos, în care crucile se aplecau pe-o coastă, şi oasele ieşeau la suprafaţă.

...Şi mormîntul proaspăt, negru, primi în sînul lui, pentru vecie, trupul acela pe care marea îl respinsese, aruncîndu-l la ţărm.

*

A doua zi după înmormîntare, Stamati intră în alte cheltuieli. Puse să-i zugrăvească o cameră în negru. Deasupra patului monumental de mahon, cu draperii de mătase portocalie, aşeză un portret al Penelopei în mărime naturală ; sub sticlă, într-un colţ, o şuviţă de păr negru.

Subt o icoană a Sfintei Fecioare așezase o candelă de argint. Făcuse acolo, cu pietate, un modest iconostas.

Și cînd îl întreba cineva de ce și-a zugrăvit o cameră în negru, nu da explicații, ci răspundea vag: „O idee a mea..."

În fiecare zi mergea la cimitir. Cu mîna lui sădise la mormîntul Penelopei doi pini maritimi și o tufă de trandafiri agățători. Chibzuia să facă o boltă de verdeață și o bancă de piatră.

Lumea îl vedea singur acolo, stînd ceasuri întregi. Abătut, stors, îmbătrînise cu zece ani în două săptămîni. Cafeneaua, în care nu se mai arăta, o arendase unui compatriot. Era în vorbă să închirieze și două camere din locuință. Lui îi ajungea una singură, alăturea de camera zugrăvită în negru, în care grămădise toate lucrurile Penelopei, păstrate cu pietate, ca niște relicve scumpe.

Abia se zvoni că Stamati închiriază casa și consulul elen veni să-i facă o vizită.

Cu oarecare diplomație, după o serie de sincere condoleanțe, consulul atinse o chestiune delicată, pentru care fusese obligat să păstreze o discreție desăvîrșită.

— E adevărat că închiriezi casa?

— Cafeneaua am arendat-o. Acum vreau să închiriez și sus două camere, zise Stamati, fără nici un gînd ascuns.

— Cred că ar fi bine să nu te grăbești. Așteaptă pînă s-o stabili chestia proprietății pentru viitor... Oricum, dorința decedatei trebuie mai curînd sau mai tîrziu împlinită... dacă așa a fost voința ei... I-a plăcut să fie filantroapă... să-i rămînă numele... Ca recunoștință... colonia elenă poate o să-i facă un bust ca donatoare a localului de școală...

Stamati ascultă înduioșat, fără să înțeleagă bine unde vrea consulul să ajungă. Numai cînd auzi cuvintele de donatoare a localului, îl întrerupse, cerînd lămuriri.

— Ce fel de donație? Care local?

— Este vorba de casa asta, proprietatea donată pentru școală, răspunse calm consulul elen.

— Cum, casa asta? E casa mea! Cu bănișorii mei am cumpărat-o. Nu înțeleg cum putea ea s-o lase școalei?! spuse indignat Stamati.

— Bine, dar dumneata ai făcut actele de cumpărare pe numele soției. Casa era proprietatea ei, niciodată n-a fost a d-tale. Soția era liberă să dispună de avutul ei. Pentru a rămîne casa soțului, trebuia să facă testament în favoarea lui. D-ta ai la mînă un testament prin care ea îți lasă casa?

— Nu, n-am nimic, dar ea nu are alți moștenitori. Dacă n-are moștenitori, casa rămîne statului, în caz cînd nu există testament.

— Iată testamentul ei, depus la Consulat încă din anul trecut, prin care lasă casa coloniei elene, pentru local de școală.

Și consulul scoase grav din buzunar o coală de hîrtie, cu scrisul și semnătura donatoarei.

Stamati își aruncă ochii grăbit pe scrisul acela cunoscut, dar nu avu tăria ca să citească pînă la urmă.

Înmărmurise, cu ochii păienjeniți. Ridicîndu-se mut de pe scaun, făcu doi pași prin cameră cu mîna la frunte, apoi se opri în cadrul ușei deschise, fixîndu-și lung privirea pe candela ce lumina portretul iubitei lui soții, din micul iconostas al camerei cernite.

Un nod îi sugruma gîtul.

Simțea cum i se taie picioarele de la genunchi. Miinile îi tremurau. Și deodată începu să strige în gura mare, aprins, încîlcind cuvintele ca un bîlbîit:

— Cum? Adică nu-s stăpîn pe casa mea?... Să mă dați afară din casa pe care eu am plătit-o? Asta-i dreptate? Asta-i lege? Asta-i hoție curată!... Om vedea ce zice tribunalul!

— Liniștește-te, omule! îi spuse consulul blajin; nimeni n-are să te supere. Poți sta pînă îți vei găsi o locuință. Nu-i nici o grabă, trebuiesc plătite taxele de moștenire, sunt de făcut forme pînă să intrăm în posesia imobilului...

— Și pe urmă?... Rămîn pe drumuri... Asta nu se poate! Cît oi trăi eu, nu intrați voi aici!...

— Eu nu-mi fac decît datoria, zise prudent consulul, ieșind grăbit pe ușă, cu pălăria în mînă.

*

„Ei ! ați auzit ce a pățit bietul Stamati ?"
„Cică îi ia casa... rămîne pe drumuri la bătrînețe."
„Nu se poate, domnule !"
„Ba se poate, că așa-i legea."
„Cum să scoți omul din casa lui ?"
„Păi, nu era casa lui, era a ei."
„Dacă a fost prost să puie casa pe numele nevestei."
„Iaca unde te-aduce un cap de muiere."

Asemenea discuții, aceleași argumente pro și contra, se repetau în fiecare zi, prin toate cafenelele din port. Nicăieri însă nu se punea atîta patimă și nu aveau loc mai aprinse discuții contradictorii ca în Frizeria Heladei.

Era și firesc. Interesul familiei era în joc. (Olimbia, nevasta patronului, era sora lui Stamati.)

Într-o sîmbătă seara, frizeria era plină. Nicu Politicu, ucenicii și calfele asudau lucrînd. De fapt numai o zi din șapte se lucra în frizerie. Toată săptămîna se făcea politică și muzică. Patronului mandolinist i se dedicase și un cuplet pentru desfătarea lui — cum se spunea — „de a scărpina burta purcicăi".

— A ! bine că v-am prins pe amîndoi jurisconsulții la un loc ! zise polițaiul Petrăchel Petrașcu. Să mă luminați asupra chestiei la ordinea zilei. Are sau nu drept Consulatul elen să ceară evacuarea lui Stamati din propria-i locuință ?

— Mai e vorbă ?... Sigur că are !... Bineînțeles respectînd formele legale, răspunse avocatul Armand Popescu, poreclit „Breloc", pentru făptura lui de miniatură umană.

— Auzi vorbă !... Cum să scoți omul din casa lui ?... Este imoral și inuman ! răspunse apărătorul Traian Brînzei, zis și „Bădița Traian".

— Casa era cumpărată pe numele femeii, și prin testament a lăsat-o școalei.

— Dar dacă testamentul e fals ?

— Cine avea interes să facă falșul ?

— Ha ! ha ! Cine avea interes ? explodă sarcastic Nicu Politicu. Dar dumneata nu vezi că aici a fost un complot întreg ca să pună mîna pe casa lui Stamati ? Lasă că descoperim noi toată banda... Întîi caiafa de consul are să înfunde pușcăria !... Și Nicu, furios, amenința cu briciul în mînă.

Avocatul, numai pe jumătate bărbierit, înghețase pe scaun în fața oglinzei, cu obrajii albi de clăbuci de săpun... Nu mai îndrăzni să-și expuie argumentele ; tăcu chitic, simțind lama rece a briciului plimbîndu-se pe beregata amenințată.

Fără să mai scoată nici o vorbă, plăti și plecă grăbit.

— Le ține parte !

— Dacă-i avocatul Consulatului !

— Nicule ! zise polițaiul, stăpînește-ți, omule, nervii, cînd ești în exercițiul funcțiunii. Nu de alta, dar ferească Dumnezeu, se poate întîmpla o nenorocire cînd te agiți așa cu briciul în mînă. De frică, clienții o să te părăsească. Uite, consulul nici nu mai dă pe aici.

— Atîta pagubă !... Să vedem cine poate să-i cănească mustățile ca mine ? !... Nu vezi că i s-au decolorat de tot, au început să bată în verde ? !

— Oricum — spuse polițaiul — eu nu pot înțelege cruzimea răposatei. Ce fel de inimă a avut femeia asta să-și lase bărbatul pe drumuri, cînd știa bine că el cumpărase casa pe numele ei numai ca să-i dovedească iubirea, s-o asigure pe ea...

— A fost o femeie fără inimă ! explică Nicu. Ea avea așa o mîndrie de contesă și, cînd vedea la gazetă că scrie de cutare persoană filotimă că a lăsat averea la o biserică sau școală, avea dorința ca să-i rămînă și ei numele după moarte, să fie cunoscută și onorată. De aceea s-a înțeles cu diplomatul nostru de consul ca să lase casa școalei, și ei să-i facă o statuie, oricît de mică...

— Desigur — zise polițaiul — că are drept la un bust, ori măcar la o piatră comemorativă.

— Ce răutate ! Ce ingratitudine din partea unei soții ! răsuflă Bădița Traian. Să-i spui lui Stamati să treacă pe la mine. M-am hotărît să-i iau procesul. Cîștigăm la

sigur. Nu-l las nici mort !... Pînă în pînzele albe o să merg... pînă la Casație.

Și bătrînul, întinerit de mîna lui Nicu, se ridică radios, triumfător, ca după o victorie cîştigată la bară.

*

Cîteva zile în şir Stamati fusese văzut umblînd cu Bădița Traian, discutînd chestia viitorului proces, care începuse a pasiona toată lumea portului.

Bădița era unul din cele mai reprezentative tipuri româneşti din localitate, prin statura, ținuta şi trecutul său.

Avea o înălțime de doi metri şi ceva. Totdeauna cu pălărie înaltă. Lipovenii pescari, cari veneau la tîrg pentru procese, îi ziceau „domnul Căciulă-Mare".

Purta nişte venerabile barbete, după moda veche. Se îmbrăca în negru pentru că, spunea el, în provincie avocatul trebuie să inspire încredere prin ținută şi prestigiu.

El nu era avocat, ci apărător, dar avea o veche experiență juridică. Și, după cum spunea tot el, lumea trebuie să aleagă medic tînăr şi avocat bătrîn.

Nimeni nu-i ştia vîrsta, dar toți ştiau că-i venit din vremea descălecărei române la '78 în Dobrogea. Își cîştigase un titlu de glorie prin introducerea limbei române în primărie, unde discuțiile consiliului comunal se făceau în greceşte şi turceşte.

Se ținea destul de bine. Cireşica, a treia nevastă, era o femeiuşcă durdulie, mai tînără decît cele trei fete ale lui, măritate.

Bădița Traian avea din naştere darul oratoriei, vorbea uşor, c-un mare debit. Uneori se desfăta ascultîndu-se pe sine cum declama cu patos, fără să cunoască nici un articol din lege.

Și cînd era tachinat pe tema asta, el răspundea supărat : „Eu apăr : judecătorul e dator să ştie şi să aplice legile. Fiecare cu meseria lui."

Bădița era convins că apără o cauză dreaptă. Se făcea cerc în jurul lui la cafenea, de cîte ori începea să declame apărînd pe Stamati. Lumea, ca de obicei, se împărțise în două tabere. Intrase iar dihonia în colonia elenă.

Consultații juridice, discuții înflăcărate, certuri violente se repetau în fiecare zi. Se făcea teoria testamentelor, se vorbea de moştenirea Zappa, se căutau cazuri analoage şi se amintea numele unor experți grafologi cari să constate scrisul testamentului.

Se anunța un proces extrem de interesant, dar procesul... nu s-a mai deschis.

În ultimul moment, Stamati s-a lăsat convins de Logaridis, bătrînul înțelept al portului.

— Resemnare — zise el — orice greşală se plăteşte. Știi cum începi un proces, dar nu ştii cum îl sfîrşeşti... Cheltuieli... zbucium... duşmănii...

— Tot n-are să intre casa în mîinile lor cît oi trăi eu ! bombăni crunt Stamati. Și a doua zi fu văzut sfătuind cu Toni Melatis, jucător de cărți şi organizator de loterii. Patima jocului se răspîndise mai cu seamă după ce un droghist din localitate cîştigase o sumă frumoasă la loteria statului. Toată lumea juca. Sistemul loteriei tindea să înlocuiască schimbul obişnuit al produselor. Paseri, peşti, icre, pastramă, halva, în loc să se vîndă după cursul pieței, se puneau la loterie.

Pe la toate colțurile vedeai oameni ținînd sub braț cîte o găină sau o rață şi oferindu-ți săculețul de pînză soioasă plin cu bilete de loterie.

Toni, organizatorul acestui gen de comerț, era un om misterios. Mărunt, spîn şi uscățiv, fără vîrstă. Italian ? Grec ? Nimeni nu ştia. În tot cazul, levantin din Pera. Debarcase în Galați. De acolo fusese nevoit să fugă. Se stabilise de curînd la Sulina.

Căpitanul portului îl tolera şi chiar făcea haz de el. Îi plăcuse felul cum i s-a prezentat prima dată, cînd a cerut permisie să lucreze în port.

— Ce profesie ai ? l-a întrebat căpitanul.

— Nici una.

— Cum nici una ?

— He ! ce bună profesie am avut la Galați... dar nu mai merge.

— Ce făceai acolo ?

— Eu pregăteam focuri în oraş !

— Cum pregăteai focuri ?

— Să vedeți... Bunăoară, dumneavoastră plecați de-acasă... Eu aranjez așa lucrurile, după un plan al meu, că atunci cînd vă întoarceți nu mai găsiți casa. Societatea de asigurare e datoare să plătească despăgubire... Pe dumneavoastră nici nu vă doare capul, pentru că dovediți că erați lipsă din oraș în ziua cu bucluc. Și mie îmi dați cît vă lasă inima, după filotimie...

*

Într-o noapte izbucni un incendiu la casa lui Stamati. În cîteva minute acoperișul era în flăcări. Cînd gardianul din far văzu palalaia înălțîndu-se spre cer, anunță imediat postul de pilotaj, ca să vie în ajutor pilotina „Petrel“, care avea o pompă puternică pentru salvare. Tocmai atunci pilotina era dusă spre gura Dunării. A trecut o oră pînă ce „Petrel“ să fie gata, întinzînd furtunul în lungul stradei, pînă în dreptul casei lui Stamati.

Sulina nu are un serviciu de pompieri.

Marinarii, c-o pompă de mînă și cu sistemul lor de aruncare a unor mici ancoroturi legate cu parîmă, mai mult dărîmau decît stingeau.

Cu toate ajutoarele date, focul n-a putut fi potolit, căci izbucnise din patru locuri deodată. N-au rămas în picioare decît zidurile goale.

Toți erau convinși că focul a fost pus. Desigur că la mijloc era o mînă criminală, dar pe cine să apuci? Stamati plecase din Sulina cîteva zile mai înainte. Pentru că se șoptea numele lui Toni Melatis, poliția începu cercetările, căutîndu-i urmele.

Dar levantinul dispăruse la timp.

Se strecurase probabil pe un vapor grecesc, gata de plecare spre Pireu.

CAPITOLUL XII

Vaporul „Tunis“, acostase la cheu. După ce-și goli magazia de marfă franțuzească, începu să-și umple burta cu fasole românească pentru Marsilia.

Căpitanul, un franțuz gros, c-un colier de barbă roșie, se plimba singur pe dunetă.

În papuci de catifea verde, c-o bonetă-bască pe ceafă, cu pipa între dinți, își făcea, după obicei, plimbarea de *cents pas*, ca un cal dat la coardă într-un manej închis.

Logaridis, bătrînul înțelept al portului, trecînd spre birou, îl recunoscu de departe.

„Căpitanul André... el trebuie să știe... Are să mă lămurească“... își zise în sine, clipind des, c-o vicleană bucurie. Într-o clipă își făcu planul cum să-l iscodească pe franțuz, ca să poată afla adevărul, să-și satisfacă dorința ce-i chinuia mintea de atîta vreme.

Pe căpitanul André îl cunoștea de cîțiva ani; făcuse chiar împreună o mică afacere, odată, cînd vaporul „Tunis“ încărcase niște cărbuni în Sulina.

— A! ha! *mon vieux!* explodă franțuzul jovial, văzîndu-l pe bătrîn urcînd greoi și cu băgare de seamă scara vaporului.

În careu se afundă comod într-un fotoliu de bord, din cele fixate în punte ca să nu se răstoarne în aplecările vasului pe mare. Căpitanul scoase o butelie de Porto și un borcan de tutun „Caporal“.

Bătrînul își potrivea limba ca să pronunțe cît mai corect franțuzeasca lui levantină, învățată din copilărie în Pera.

Cu tot planul făcut în grabă, se simțea cam încurcat, neștiind cum să înceapă pentru ca să ajungă la țintă.

O hartă marină, atîrnată pe un perete în fața lui, îi veni în ajutor. Își aținti ochii pe ea.

— Cauți vreun port pe harta asta? întrebă căpitanul.

— Da. Caut Guyana.

— Ha! ha! apoi, asta-i harta Mediteranei.

— Nu ai una cu Guyana? întrebă, cam rușinat, bătrînul.

— De unde? Între Marsilia și Galați n-am ce face cu harta coastelor Americei de Sud. Să-ți dau un atlas.

Și căpitanul începu să cotrobăiască într-un dulap de cărți.

— Uite, între Amazon și Orenoc, vin la rînd cele trei Guyane. Toate au fost odinioară colonii franceze. Țara asta se chema Franța Echinopțială. Am pierdut-o

prostește, cum am scăpat din mînă și Canada. Acum nu ne-a rămas aci decît bucățica asta de pămînt : Guyana Franceză.

— Ai navigat prin părțile acelea ?

— Desigur. Un an întreg m-am învîrtit în Antile, între Panama, Martinica și Guyana.

— Ce făceai pe acolo ?

— Întîia dată, pe cînd îmi făceam serviciul militar în marină — eram subofițer pe „Condor“ — am transportat la Cayena niște cîini.

— Cîini ? întrebă mirat înțeleptul.

— Da. Am dus acolo două sute de cîini de Pirinei. O rasă grozavă de cîini mari ciobănești, ca să se lupte cu jaguarii, un fel de tigri roșii, cari atacau oamenii și vitele de pe la ferme.

— Mă rog, aș vrea să știu dacă se poate sau nu îmbogăți cineva acolo ?...

— Ce bogăție se poate face într-o țară care nu-i decît o imensă pușcărie ? Toți criminalii din Franța acolo sunt deportați.

— Avem și noi un compatriot venit de-acolo, zise cam jenat bătrînul.

— A ! desigur că-i un fost condamnat ! Se poate recunoaște ușor. Ia să-l căutați la piele, trebuie să aibă tatuat numărul matricol de la pușcărie.

Și căpitanul, vesel, guraliv, începu o poveste lungă, cu amintiri și isprăvi marinărești din vremea petrecută în Antile.

Numai după ce s-a golit și a doua butelie de Porto, înțeleptul bătrîn coborî atent, cu mare precauție, scara mobilă a vaporului. Era luminat, dar nu pe deplin satisfăcut ; diavolul curiozității îl ațîța să audă din gura Americanului mărturisiri complecte.

*

Acasă, seara, cu ușa închisă, cu perdelele trase, amîndoi bătrînii ședeau la taifas. Pe masă o garafă de mastică bătrînă de Hios. Blajin, mîngîitor, înțeleptul portului îl îndemna pe Nicola Marulis să-și descarce inima către un bun și vechi prietin. Și limba Americanului începu să se dezlege, pe cînd ochii priveau fix în fundul

paharului, la o picătură de mastică rămasă acolo albă, mată, ca o pietricică de opal.

Începu să-și povestească viața și peripețiile prin care a trecut, vorbind o limbă grecească amestecată cu vorbe românești și franțuzești.

Nicola Marulis era un copil cînd plecase din Sulina. Se îmbarcase ca mus pe o goeletă franceză, care încărca grîu de la Dunăre pentru Marsilia.

Fiind mic și sprinten, îl rînduise la manevra pînzelor, tocmai sus, în vîrful catargului, la rîndunică.

Odată, în port la Alger, de unde încărcau tutun pentru Toulon, a cunoscut la un bar o evreică arabă, albă ca porțelanul, cu ochii negri ca mura. Fata asta era amanta unui marinar, un spaniol hursuz. Și pentru că se certase cu el, începu să-i facă ochi dulci lui Nicola, mai mult în necazul spaniolului. Ceilalți marinari făceau haz de întîmplarea asta. Spaniolul, furios, de cîte ori îl întîlnea pe băiat pe punte, își strîngea fălcile și scrîșnea dinții.

Într-o dimineață, tocmai în rada portului, corabia fu surprinsă de un grăunte de furtună, cu toate pînzele întinse. Cînd s-a dat : „În grabă la posturile de manevră !“ s-au repezit toți ca pisicile pe scările de frînghie în catarge. Nicola, ușurel, a ajuns cel dintîi în vîrf, la rîndunică, pentru descrucișarea vergelor. În urma lui, spaniolul. Se găseau alături, luptînd c-un colț de pînză, care-i înfășura, zbătîndu-se în urletul furtunei. Nicola simți deodată o lovitură puternică, făcîndu-l să scape pentru un moment de sub picioare frînghia pe care sta în echilibru. Spaniolul, fără nici o vorbă, îi dase o lovitură de picior în burtă. Gata să cadă, Nicola și-a înfipt mîna în beregata spaniolului. Și s-au încăierat acolo sus, în vîrful catargului, deasupra abisului, în suflarea vîntului, care culcase vasul pe o coastă între valuri.

Ca niște fiare turbate s-au încleștat cu mînele și cu dinții. Luptă pe viață și pe moarte. Lipiți, cu burta de vergă, se smunceau, cătînd să se arunce unul pe altul jos, în prăpastia deschisă sub ei. Cînd Nicola a simțit că-i împins pînă la capătul vergei, gata să se prăbușească, și-a dat drumul, și c-o mînă a smucit cuțitul de gabier care-l ținea deschis, legat c-o sfoară de gît. Sfoara s-a rupt și,

dintr-o lovitură, Nicola i-a împlîntat lama în pieptul spaniolului, pînă în prăsele.

Amîndoi deodată s-au prăbușit de la înălțime, ca niște păsări cu aripile frînte.

— Eu — explică Nicola — fiind la capătul vergei, am avut norocul să cad în apă. Spaniolul, fiind la mijloc, a căzut pe puntea de lemn...

— Și ?... întrebă Logaridis cu ochii scînteind prin sticla ochelarilor.

— Zdrobi s-a făcut... Pe mine m-au pescuit teafăr... M-a pus în fiare.. M-a judecat... M-a condamnat...

— La cît te-a condamnat ?

— La zece ani pușcărie... Găsise cuțitul meu înfipt în inima spaniolului.

— La zece ani !... făcu Logaridis, clătinîndu-și capul.

Și după cîteva momente de tăcere, Nicola începu să înșire peripețiile călătoriei pe apă în colonii, unde trebuia să-și facă osînda.

Fusese îmbarcat pe „Loara", o covertă care transporta condamnații în coloniile franceze, la Cayena. Ce drum groaznic ! Ce chinuri îndurate în acea pușcărie plutitoare ! Erau cinci sute de deportați îngrămădiți într-un spațiu strîmt, fără aer și fără lumină. Pe rînd, îi scotea afară pe punte ca să înghită aerul curat, de care erau mai doritori decît de hrană. Nu aveau voie să vorbească cu marinarii din echipaj. Dimineața, după ce strîngeau hamacele în care dormiseră, se dezbrăcau la pielea goală și-i împroșcau cu apă de mare, la furtunul pompei de bord.

După cîteva săptămîni de drum, s-a ivit la bord boala scorbutului. Aveau numai provizii uscate. Galeții, care-i rodeau pînă le sîngerau gingiile, erau găuriți de viermi. La primul mort, pe care l-au aruncat în ocean, s-a răspîndit vorba că a izbucnit ciuma pe bord. A fost o panică grozavă. În fiecare zi îi chiorau și îi înăbușeau cu fum de găinaț de pasăre.

Înainte de a trece tropicul, i-a prins o furtună cumplită. Coverta era să fie sorbită de-o trombă marină. Norii cerului se uniseră cu apa oceanului. În fața primejdiei, le-au dat drumul liberi pe punte. Nu mai era nici o deosebire. Ofițerii, marinarii și pușcăriașii erau toți egali.

S-au luptat cu moartea cinci zile și cinci nopți, după ce tromba fusese ruptă cu lovituri de tun. Au scăpat de naufragiu în larg, cu pînzele sfîșiate și catargele rupte, „Loara" făcea apă. Trebuia să pompeze zi și noapte. Dacă ar fi întrerupt numai două ceasuri pomparea, vasul se umplea și se ducea la fund. După trei luni de drum chinuitor au debarcat la Cayena.

I-au cercetat, i-au matriculat pe piele și i-au împărțit pe la diferite servicii. Nicola, ca marinar de meserie, a fost dat ca barcagiu la biroul de înmormîntare a închisorii. Acolo nu era dric, nici nu se săpa groapă. Mortul era înfășurat în pînză de sac și pus într-un sicriu de lemn. Îl duceau cu barca la larg. Și după ce preotul citea o rugăciune scurtă, scoteau mortul din sicriu și-i făcea vînt în mare.

Rechinii flămînzi se repezeau și-l sfîșiau înainte de a ajunge la fund. Așa se învățase, blestemații, [de] lacomi că, îndată ce auzeau sunînd clopotul de înmormîntare de la capelă, se apropiau, ca la ora de masă, la hrană sigură de carne de om.

Cu Nicola la barcă mai era și un arab din Tunis, condamnat pe douăzeci de ani. Își silise nevasta să bea un pahar cu sînge cald, a amantului ucis în fața ei.

Într-o seară, arabul a fost dat lipsă la apel.

A doua zi s-a aflat că a dispărut sicriul. Arabul evadase. Barca n-o putuse lua, că era păzită de santinelă. Se mulțumise să fugă pe mare cu sicriul pe care-l chituise și-l călăfătuise bine, ca să nu intre apă în el. Îl văzuse mulți cioplind niște lopățele de lemn, dar nu-i dase nimănui în minte ce poate face cu ele. După patru zile, un vapor francez a întîlnit sicriul plutind la larg. Arabul zăcea amorțit în el, mai mult mort decît viu. L-a pescuit și l-a adus în port.

Toți condamnații erau chinuiți zi și noapte de ideea de a fugi. De o parte, oceanul pustiu, fără capăt, de altă parte, pădurea virgină, tropicală. Apa îi atrăgea pe toți ; ea da mai multe șanse de scăpare.

Pe toți îi chinuia gîndul să încerce a fugi pe apă. Cătau toți cu ochii avizi înainte în largul oceanului ; acolo era libertatea. Înapoi, pe pămînt, era pușcărie, umilință și moarte.

Nicola își făcea mereu socoteala anilor ce avea de stat acolo. Zece ani, și cu dublajul, douăzeci. Căci după ce-ai sfîrșit pedeapsa, nu poți pleca din insulă decît după ce stai liber încă un timp egal cu cel la care ai fost condamnat.

Șase inși s-au înțeles să fugă pe apă.

Trei luni de zile au ținut pregătirile.

Un italian tînăr, care lucra la depozitul de materiale, a furat un bal de pînză de vele. Un grec bătrîn, lucrător la atelierul de reparații a vaselor, a construit un *berton*, un fel de barcă pe pînză, avînd numai coastele de lemn de ulm. Barca o ținea ascunsă pe mal, într-un stufăriș.

Nicola, singur om de apă, marinar de meserie, el trebuia să conducă barca pe ocean. Doi erau bandiți corsicani și unul francez, uriaș, fost măcelar la Lyon, care-și spintecase nevasta.

Au strîns provizii de drum : pesmeți, cutii de conserve, slănină și zahăr. Pentru apă dulce italianul furase două butoiașe din depozit.

Și într-o noapte au șters-o pe ascuns. Au avut noroc de un vînt bun de la coastă. Repede au ieșit în larg. Trei zile și trei nopți au navigat în vederea țărmului, cu nădejdea că o să ajungă pe coasta Guyanei Olandeze. Acolo era limanul de scăpare a tuturor evadaților. Nu aveau nici busolă, nici hartă.

Cînd se zărea vreun fum în larg, ei se îndreptau spre țărm, strîngeau pînzele și legau în vîrful catargului niște foi de palmier, mascînd barca din depărtare.

Timpul era bun, marea calmă, dar, nenorocul lor, fundul bărcei a fost sfîșiat într-o noapte de trunchiul unui copac plutitor. Nu mai era nimic de făcut. Cum se găseau pe un banc de nisip aproape de coastă, au sărit în apă și au ajuns cu toții teferi la mal.

La început, nu puteau merge pe uscat. Li se înțepeniseră picioarele cît au stat în barcă.

Pe apă toți se supuneau lui Nicola, care era căpitanul.

Pe uscat, însă, măcelarul uriaș se puse în capul lor. C-o sabie grea, furată din corpul de gardă, tăia ierburile, deschizînd drumul înainte. Liane gigantice, plante agățătoare țesute între ele făceau un fel de perdele dese,

care le închidea la fiecare pas calea prin pădurea virgină. Nicăieri nici o urmă.

Aveau de gînd să meargă de-a lungul coastei pînă ce întîlneau malul fluviului Maroni, de unde începea pămîntul olandez. N-a fost chip să ajungă din cauza mlaștinilor în care se înfundau. Au luat-o atunci spre inima pădurei și s-au rătăcit.

După ce au isprăvit proviziile, au început să ducă viața animalelor sălbatice.

Mîncau plante și bureți. Noaptea, de groaza jaguarilor, se cățărau în copaci și-și făceau culcușul acolo. Într-o zi au dat de o colonie de maimuțe cu blana roșie. A trebuit să schimbe direcția din cauza lor : bombardau cu pietre și cioate.

Altă dată le-a ieșit în cale un șarpe veninos.

Pe sus îi urmăreau croncănind un fel de corbi mari, ca niște vulturi.

Decît să moară de foame și de mizerie, mai bucuroși erau să se întoarcă la pușcărie. Dar nu știau pe unde să apuce.

Și Nicola închise pentru o clipă ochii, repetînd de cîteva ori :

— Ce viață ! Ce viață am dus acolo în pădurea cea sălbatică !... N-ai să crezi cînd ți-oi spune că am mîncat carne de om !...

— Cum ?... Carne de om ?... Ai mîncat carne de om ? întrebă îngrozit Logaridis.

— Da. Am mîncat carne de om. Unul dintre noi, un italian, era slăbit, nu mai putea merge, din pricina unei răni la un picior. Rămase în urmă. Credeam că pînă seara avea să ne ajungă. Dar nu l-am mai văzut. Spre seară, la locul de popas, măcelarul francez face un foc zdravăn în pădure și începe să frigă o halcă de carne. M-am minunat. Și mirosul de friptură îmi gîdila nările, iar gura îmi lăsa apă. „Ne-a căzut în mînă un pui de căprioară sălbatică“, zice măcelarul, cu ochii țintă la jăratic. Eu și corsicanii am îmbucat cu lăcomie de lup, sugeam toate ciolanele c-o poftă nespusă. Grecul cel bătrîn nici n-a atins friptura. S-a culcat, văitîndu-se că-i bolnav. După miezul nopței se apropie tiptil și mă întrebă în șoaptă : „Ei, a fost gustoasă friptura ?“ Zic : „Fragedă și

dulce-i carnea de căprioară !“ El rîde înfundat. „Era carne de om.“ „Ce spui ?...“ Și simt deodată că mă iau niște fiori prin tot trupul, iar stomacul parcă voia să se întoarcă pe dos. Tovarășul își puse degetul la buze și face cu ochiul, arătînd mutește la cei cari dormeau în jurul focului. „Am văzut ieri — șoptește el — cum măcelarul spinteca trupul italianului într-un tufiș...“ „Hai — zic — înapoi, că ne vine și nouă rîndul.“ Ne-am sculat binișor, să nu ne simtă, și am plecat amîndoi prin pădurea întunecată. Cînd s-a făcut lumină, eram departe. M-am suit în vîrful unui copac înalt, și de-acolo am putut zări marea, care se arăta ca un fum în depărtare. Așa am putut găsi în ce parte se află Cayena. După patru zile de mers, am ajuns la primul post și ne-am predat. După o săptămînă i-au prins și pe ceilalți tovarăși ! Ne-au judecat și ne-au condamnat : pe mine la trei ani, grecului și corsicanilor cîte cinci ani, iar pe măcelarul francez — la moarte, pentru canibalism. I-a tăiat capul la ghilotină față de toți condamnații, ca să le fie de pildă. Pe mine m-a trecut în serviciu ca infirmier la spitalul de leproși de pe Insula Carantinei.

— Cum, între leproși ? întrebă Logaridis.

— Da, am stat acolo zece ani. Dar am avut noroc : am scăpat fără să mă molipsesc. Și pentru bună purtare ce am avut, m-a grațiat.

— Păi, dacă te-a liberat, de ce nu te-ai întors încoace ?

— Vezi că eram obligat să stau la Cayena încă zece ani. Din rîndul condamnaților am trecut în rîndul concesionarilor. Mi s-a dat pămînt de lucru în colonia agricolă de la Sf. Laurențiu.

Și Nicola, după ce mai bău un pahar de mastică, începu să lămurească cum era organizată viața în colonie : Un grup de douăzeci [de] oameni lucrează în comun. Statul dă sămînță, unelte și material de construcții. Fiecare om are drept la o vacă și la o scroafă. După defrișarea locului și facerea drumurilor, liber este fiecare să-și lucreze lotul de pămînt cum vrea, pe cont propriu. Rămîne deplin stăpîn. Mai toți se însoară. Statul se obligă să-ți dea și nevastă. Mulți își aleg nevastă chiar din femeile condamnate, cari sunt ținute sub îngrijirea călugărițelor misionare. Dar el n-avusese curajul. S-a însurat c-o indigenă. Era o femeie blîndă și muncitoare, dar n-a avut noroc. A murit mușcată de-un scorpion. Copila, mică de tot, o dase la școala călugărițelor Sfîntului Iosif. Acolo a crescut și a învățat carte bună, franțuzească.

— E adevărat că ai făcut cultură de cafea ? întrebă Logaridis.

— Da. Aveam cîte puțin din toate : cafea, piper, banane și ananas, care crește acolo pînă la zece kilograme bucata...

— Și cît cîștigai ?

— Prea puțin. Nu poți face bani acolo, din cauză că n-ai unde să desfaci marfa.

— Oricum, trebuie să fi strîns ceva...

— Tot ce-am agonisit am cheltuit cu drumul. Biletele de vapor pînă la Marsilia m-a costat o groază de parale.

— Ei, și n-ai nici o sumă pusă deoparte la o bancă, undeva ?

— Nu... Nimic.

Și bătrînul înțelept al portului, care ascultase calm toată povestirea, se sculă enervat de la masă și începu să se plimbe prin cameră, pufnind și bombănind cu necaz :

— Ni... mic !... Ni... mic !...

CAPITOLUL XIII

Lucrul în port slăbise. Erau anunțate mai multe vapoare pentru lucrul de iarnă, dar întîrziau să vină. Toată lumea, în așteptare, era enervată, necăjită.

Cafenelele — pline. Jocuri de noroc, discuții aprinse, ceartă la cuțite, pentru lucruri de nimic.

Unii ieșeau pe cheu, își aruncau din obișnuință ochii la cer și la apă, nu-și puteau stăpîni paraponul văzînd Dunărea goală și izbucneau amenințînd cu pumnii încleștați : „...ti... mascara !... Asta Dunăre... asta port !...“

și după ce scuipau în fluviu cu dispreț, intrau înapoi în cafenea, ca să-și urmeze discuțiile și jocurile întrerupte.

Tocmai în vremea asta căzuse ca o bombă descoperirea făcută de înțeleptul portului. Deși Logaridis vorbise în taină, chestia Americanului venise pe tapet, făcînd înconjurul cafenelelor din port. Lumea agitată, indignare generală. Părea că se descoperise o crimă senzațională. Toți răsuflau : „Bine că s-a pus mîna pe el... bine că s-a făcut lumină odată !“ zicea lumea înșelată, terorizată. „Ei, văzuși cum ne-a legat pe toți la gard pușlamaua de American ? Ce cacialma ne-a tras, șarlatanul... Cum ne-a orbit pe toți, criminalul bătrîn... Ce rușine pentru întreaga colonie elenă !...“

Glume, zeflemele, înțepături începură să curgă din partea românilor, ca și pe vremea războiului greco-turc.

La mahala, între femei, descoperirea făcută lua proporții fantastice. Circulau legende de autori anonimi :

„Americanul era un vechi pușcăriaș fugit... făcuse optsprezece crime... îi plăcea să mănînce carne de om... avusese șapte neveste... și toate au dispărut pe rînd... poate le mîncase fripte...“

— Cum de mai rabdă Domnul pe pămînt o asemenea fiară însetată de sînge ? zicea o femeie bătrînă, înfiorată de gîndul fripturei de carne de om.

— Ia, să feriți copiii din drumul lui ! adăogă o femeie înspăimîntată de cele ce auzise.

Într-o duminică adunare generală la Cercul elen.

Atmosfera sălei — foarte încărcată. Toți simțeau că va fi o ședință furtunoasă.

S-a făcut darea de seamă anuală, dar bilanțul era dezechilibrat și toți ezitau să dea cuvenita descărcare. Se făcuse cheltuieli prea mari, se angajase lucrări la școală și la biserica elenă, cari nu se puteau plăti.

Lipsă de fonduri. Criză în port. Ce-i de făcut ?

Consulul, cu tot prestigiul care-l avea, era vădit enervat ; se stăpînea însă, prezidînd cu tact și gravitate. Abea putea să țină în frîu mulțimea așa de lesne inflamabilă.

Își chinuia între degete firele sure de musteți și impunea tăcerea c-un gest autoritar.

Un orator, directorul Băncei eleno-române, care avea o veche pică, nu voia să scape ocazia de a-l pișca pe consul, pentru că fusese scos din comitet, vorbea cerînd socoteală cu gesturi violente :

— De ce s-au angajat asemenea cheltuieli ? De unde fonduri ? Nu se știa că-i criză în port ? Pe ce s-a contat ? Cine e vinovatul ?

Consulul își pierdu calmul prezidențial.

Izbucni, strigînd și bătînd cu pumnii în masă.

Paharul cu apă, lovit, se răsturnă, udîndu-i o frumusețe pantalonii pepita...

— D-ta ! D-ta vorbești ? Te faci că nu știi cum stă chestia ? Nu ai cunoștință cum ne-a înșelat escrocul de American ? ! Toți am contat pe averea ce trebuia s-o aducă el.

Odată ce s-a pus degetul pe rana deschisă, furtuna s-a dezlănțuit. Toți voiau să vorbească în același timp. Sute de voci, într-un urlet general, făceau să se cutremure Cercul elen.

— Pungașul ! vagabondul ! criminalul ! pușcăriașul ! El e de vină. El a nenorocit colonia noastră...

Rudele și foștii lui prieteni din copilărie vociferau mai tare, făcînd spume de mînie la gură.

Prezidentul scăpase cîrma din mînă. Cu batista făcută ghem își ștergea broboanele de sudoare care-i inunda fruntea.

Cînd se mai potoli hărmălaia, prezidentul începu solemn :

— E adevărat, d-lor, că atîția oameni onorabili au fost înșelați cu nerușinare de acest individ suspect. Compatriotul nostru, înțeleptul Logaridis, a studiat situația acestui vagabond. În fine, lumina s-a făcut...

Gălăgia izbucni din nou.

— *Oxo ! oxo !*... afară cu el ! Ne-a făcut patria de rîs...

— D-lor — continuă prezidentul — mă angajez să lupt pe toate căile ca să înceteze scandalul care a compromis reputația coloniei noastre. Vom interveni la autoritățile române ca pușcăriașul să fie imediat expulzat din port.

Un ropot de aplauze acoperi ultimele cuvinte ale oratorului.

Sala surescitată, supraîncălzită, părea gata să facă explozie. Noroc că s-a deschis ușa, supapa de scăpare a presiunei, ridicată la maximum în sală. Înăuntrul mulțimea se înăbușise, era nevoie de aer, de o destindere, de o împărtășire generală a uriașei indignări împotriva Americanului.

Sala se goli.

Pînă noaptea, tîrziu, prin toate cafenelele s-a vorbit cu aprindere despre periculosul pușcăriaș condamnat la izgonire. O primejdie groaznică părea că amenință portul.

În sala Cercului nu mai rămase decît comitetul permanent, ca să discute modalitatea expulzării.

Erau unele dificultăți, de care consulul, diplomat de carieră, se împiedica.

— Este supus elen sau francez ?

— Este un criminal evadat, se grăbi unul să răspundă.

— Să se facă o intervenție prin Legația elenă la Ministerul Afacerilor Străine din București.

— Dacă România îl tolerează ? Ce putem face noi ?

— Cum să tolereze pe un asemenea ocnaș ?

— O să mă duc la căpitanul de port, zise consulul.

— Nu-i bine, îi tăie vorba un agent comercial. Căpitanul are simpatie pentru American.

— Poate pentru fata lui, zise altul ; i-a vrăjit pe toți bărbații negroaica asta !

— Căpitanul e om însurat... Nu-l știam așa de muieratic... ptiu ! să-i fie rușine !

— Stați ! am eu un plan — hotărî consulul — să intervin la Comisia Europeană, să-l suie pe un vapor de marfă care pleacă undeva departe.

— Ce ne frămîntăm atîta pentru un păcătos ? Eu l-aș face într-o noapte căzut în Dunăre. Scăpăm ușor de el pentru totdeauna, zise un bătrîn încruntat, cătînd în jurul lui speriat de vorbele care îi ieșise din gură.

Pînă la miezul nopței s-a complotat fără a se găsi o soluție potrivită.

*

Se crăpa de ziuă.

O pîclă rece, lăptoasă, învăluia orizontul, înfrățind cerul cu marea. Din haos izbucnea sinistru, la intervale regulate, mugetul geamandurei chinuită de valuri, ancorată anume în larg ca să marcheze bara de nămol adus în mare de apa dulce și tulbure a Dunării.

Portul se deștepta cu noaptea în cap.

Umbre răzlețe se deslușeau de-a lungul cheiului pustiu. Din ulicioarele întunecate încă, prin umezeala care străbătea pînă la oase, muncitorii zgribuliți, cu gulerele ridicate, cu pumnii strînși în fundul buzunărilor, zoreau, somnoroși, să ajungă la locul de adunare.

În fața pichetului de grăniceri se alcătuiau în fiecare dimineață echipele — „poștele“ — de hamali pentru încărcarea vapoarelor acostate la chei.

Ca să nu piardă rîndul la muncă, mulți rămîneau noaptea pe loc, sforăind pînă la ziuă pe scaune, rezemați în coate la mesele de lemn, în duhoarea cafenelelor din port.

Prin aburii care se ridicau în văzduh molatic, pe apa cenușie a fluviului, se desprindeau bărcile încărcate, greoaie ca niște broaște țestoase, tîrîndu-se de la un mal la altul. Femeile, cu fețele ascunse în broboade colorate, veneau grăbite la piață cu legume, lapte și păsări adunate din satele răspîndite în Deltă. Un lanț de lotci, fragile ca niște coji de nucă, se legănau priponite la mal. Stăpînii lor, pescari, haholi și lipoveni, cu pletele lățoase, cu bărbile încîlcite, abia treziți din somn, buimaci, își strîngeau țoalele pe care dormiseră noaptea afară, subt cerul liber, pe malul apei. După ce se închinau cu fața la răsărit, făcînd cruci mari și metanii cu fruntea la pămînt, intrau tăcuți în lotcile pregătite cu scule de pescuit la mare.

La încărcare, de-a lungul cheiului, un vapor de marfă aștepta să înceapă lucrul. Lîngă el, acostate, elevatoarele plutitoare forfoteau cu nerăbdare, aplecîndu-și gîturile ca niște berze gigantice, gata să soarbă grîul din pîntecele șlepurilor și să-l verse, ca un șivoi de aur, în fundul hambarelor întunecoase ale vapoarelor de mare.

Muncitorii se înghesuiau, claie peste grămadă, îmbrîncindu-se în ghionturi ca să prindă loc la lucru.

Poștele se întocmeau cu mare greutate, alegîndu-se pe grupe : hamalii, lopătarii, stivatorii, ipistații. Strigăte, înjurături, certuri și încăierări se repetau în fiecare dimineață subt ochii santinelelor din port. Arbitru în prima instanță era gardianul căpităniei portului, reprezentantul autorității, însărcinat să țină ordinea și să înalțe la catarg bandiera, care însemna începutul celor opt ore de muncă în port. Spiritele erau agitate de cîteva zile. Veneau din alte părți „cocorii" — străinii nepoftiți la lucru, concurînd pe localnici.

Șefii poștelor — vătafii — tovarăși pe subt mînă cu patronii cafenelelor din port, unde făceau plata, erau datori să ia la rînd un număr egal din toate naționalitățile : români, greci, turci, armeni și lipoveni.

Un spirit de vrăjmășie și concurență dîrză stăpînea toată mulțimea asta în lupta pentru pîine.

Solidari prin instinct, acest mozaic de rase alcătuia adesea un bloc solid cînd se credeau loviți în drepturile lor.

Americanul, care nu știa încă bine rostul lucrului în port, sosise prea tîrziu ; alegerea muncitorilor se făcuse, poștele lucrau din plin. Sfios, umil, căta neștiitor în jurul său un sprijin. Cîțiva muncitori, rămași pe chei fără de lucru, începură a-și da coate, șoptind cu ironie. Și unul mai poznaș, zîmbind pe subt mustață, zise tăios în gura mare :

— Mă, fraților, iaca și milioneru ajuns în tagma noastră... la sac și la lopată !...

Americanul pășind rar, cu genunchii îndoiți, cu buzele strînse, trecu înainte. În dreptul gardianului căpităniei se opri cu sfială, făr' să scoată un cuvînt.

Dintr-o aruncătură de ochi, omul autorității înțelese. Domnul Bazgu, om vechi în slujba portului, fost sergent în marină, era știut că are inimă bună, deși om iute la mînie și strașnic de ambițios în serviciu.

Domnul Bazgu își netezi cu dosul palmei mustățile mari, cărunte, de obicei victorioase, uneori pleoștite din cauza umezelii.

— Păi, te-ai sculat prea tîrziu... cam greu să te bag la lucru... au să facă gură ceilalți... nici n-ai carnet de muncitor în port.

— Ce să fac ? Nu știam. Caut și eu să muncesc undeva, îi răspunse Americanul cu vocea stinsă.

— Spirule — strigă poruncitor gardianul la unul dintre vătafi — ia vezi, fă-i rost și dumnealui, să-l bagi în poșta de pe șlep : oricum, să cheamă că-i tot un patriot de-al vostru.

Spiru, înalt și îndoit, uscat ca un țîr, abil și iscoditor, vorbea în surdină c-o dulceață în glas, veșnic cu mîna pe inimă.

— Cum ordonați, domnule Bazgu..., dar mă tem să nu avem iar scandal în port... Știți că în poșta mea e colțatul de Seceleanu, și după el se iau toți ceilalți ca oile.

Spiru era bucuros să aibă „cocori", adică muncitori noi, străini, pe care mai lesne îi putea ciupi la plata de sară în cafenea, dar îi era frică de gura românilor colțoși, cari stîrneau toate scandalele și grevele din port.

Abia intră Americanul la lucru, și larma izbucni în șlep. Toți protestau, strigînd în gura mare :

— Nu primim oameni străini la lucru în port !... Noi n-avem ce mînca, și veneticii ne iau pîinea de la gură... Afară... la Kefalonia !... Aici îi țara românească... Ho ! la oase...

Și huiduieli, urlete sălbatice se ridicau din pîntecele șlepului.

Zadarnic căuta Spiru să-i potolească.

— Stați, bre, fratico ! Capitania l-a băgat-o pe el la lucru, să-i dea și lui o pîne.

— N-are drept căpitănia să bage străini în concurență ! zbieră un muncitor, îndîrjit că nu poate ieși mai repede din grîul în care se înnămolise pînă la brîu.

Și tărăboiul creștea. Toți urlau din fundul plămînilor, cu spume la gură. Corpul șlepului se zguduia vibrînd de larma infernală ; părea o cușcă plutitoare în care se zbăteau sute de fiare iritate.

Cel dintîi care zvîcni afară pe punte, furios, cu capul gol, cu haina pe-un umăr, fu Seceleanu ; cu lopețile în mînă — după el. Gardianul, hotărît, își îndesă șapca pe frunte și le ieși înainte, tăindu-le drumul.

— Ce, mă ! iar ați căpiat ? Adică n-are drept un om din pricina voastră să cîștige o pîne ?

Seceleanu, un uriaș bălan, vînjos, cu brațele goale, cu părul vîlvoi, cu fața și genele pudrate, cenușii de praful ridicat din grîu, se opri dîrz, înfruntîndu-l.

— N-are drept... noi trebuie să lucrăm aici... e dreptul nostru... no iam făcut armată... suntem în țara noastră... să se ducă veneticii în țara lor !

Gardianul se stăpîni, trăgîndu-se de mustăți.

— Cum, mă, adică autoritatea nu poate, va să zică, nici la un caz de forță majoră, să bage un om la lucru în port ?

— Nu poate să ne răpească dreptul nostru... Cînd eu n-am ce mînca, de ce să vină toate liftele străine să ne ia pînea de la gură ?

Un muncitor mărunțel, negricios, se agita cu pumnii încleștați, la spatele lui Seceleanu.

Gardianul se răsti la el, arătîndu-l cu degetul.

— Auziți, măi, că moare de foame ! Dar cine și-a aprins țigara c-o bumașcă de o sută astă-iarnă, de Sfîntul Vasile, în cîrciuma lui Mocanu ? Atunci cînd ți-o cîrpit socru-tău o părechе de palme de-ai văzut stele verzi ? Muriți de foame cînd nu-i lucru în port, pentru că nu puneți banii deoparte cînd îi aveți din belșug ; îi aruncați cu lopata pe băutură.

— Banii noștri îi bem. Cine ce are cu noi ? se auzi pe înfundate cîteva glasuri răgușite.

— La nunta fetei lui Dobrică, n-ați pus voi bumăști la urechile cailor și n-ați umblat tot portul cu butoiul în birjă ? Voi, cîțiva colțoși, sunteți capii răutăților și grevelor. Băgați-vă mințile în cap și păziți-vă clanța, c-o să vă achităm odată !

Și domnul Bazgu, furtunos, se îndreptă spre pichet, să scoată garda portului afară.

— Dacă-i așa — răcni un muncitor încruntat — o facem și noi lată... Merge pe ambiție, nu ne lăsăm nici noi... Să mergem, fraților, pînă la capăt !

Și, deodată, Seceleanu, de cuvîntul căruia tot portul asculta orbește, își smulse surtucul de pe umeri și-l înălță pe coada unei lopeți, ca un drapel fîlfîitor.

— Opriți poșta, măăă ! Opriți poșta, măăă !

Și glasul lui tuna deasupra zgomotului de la vapoare, ca un muget de taur, pierzîndu-se în largul mării. Tot lucrul portului, ca la o supremă comandă, se opri [ca] prin farmec.

Zgomotul elevatoarelor, bătaia pistoanelor, scrîșnetul macaralelor se potoliră, scăzînd treptat, înăbușite parcă de-o mînă nevăzută. Cei din urmă nori de fum ieșiră gîlgîind pe gurile coșurilor negre, topindu-se în văzduh, și portul căzu în agonie.

Cheiul — negru de oameni. Toți părăseau lucrul de pe apă și coborau la uscat. Ieșeau la lumină orbiți din fundul hambarelor întunecoase, izvorînd ca furnicile din toate găurile de la vapoare. Coborau prăfuiți, asudați, pe jumătate goi, cu sacii pe umeri, unii îmbrobodiți ca femeile, alții cu bureți și cîrpe legate la gură, ca să oprească praful ce înghițeau, prefăcut în plămîni într-un noroi cleios.

— Ce este ? Ce s-a întîmplat ? De ce s-au tăiat poștele ? se întrebau unii pe alții. Și nu se dumereau de ce s-a oprit lucrul în toi.

De la înălțime, pe-o movilă de cărbuni, Seceleanu, cu capul gol, cu mînecile cămășii suflecate, vorbea cu înflăcărare mulțimii adunate.

— Fraților !... ni se ia pîinea de la gură... nu se respectă dreptul nostru. Tovarăși !... nici unul să nu intre la lucru pînă ce nu se face din nou controlul străinilor intrați în munca portului.

Căpitanul de port, în drumul de-acasă la birou, se oprise la cafeneaua lui Stamati, să-și bea, ca de obicei, ceaiul de dimineață. Abia se așezase pe scaun, cînd sosi gîfîind gardianul, omul autorității, ca să-și depună raportul de cele întîmplate în port. Cîteva trăsuri hodorogite, cu caii șchiopătînd în galop, veneau în urma lui. Agenții și căpitanii de la vapoarele unde se oprise încărcarea grăbeau alarmați, să afle cauzele care au provocat iarăși greva în port.

Căpitanul portului, la masă, în fața ceaiului care se răcise, asculta crunt, strîngînd între degete o bucată de covrig uscat.

— Să mi-l trimiți pe Seceleanu la birou. Să plece imediat la fața locului dragomanul de la căpitănie și să se facă din nou controlul poștelor. Pe American să-l scoți din lucru, să-i faci carnet de muncitor și să-l dai la lopată, la vînturat porumb.

— Apoi, acolo sunt numai femei și fete. Nu-l primesc cu nici un chip. Nu știi ?... cu muierile avem tărăboi mai mare decît cu bărbații.

— Trece-l atunci pe celălalt mal, la atelierele Comisiunii. Roagă-l pe inginerul englez să-i găsească și lui ceva de lucru.

Tocmai se ridicase căpitanul de la masă, cînd zări pe consulul elen trecînd spre birou. Elegant, zîmbitor, c-o floare la butonieră, cu mersul legănat, salută respectuos.

— Apropo, domnule consul, ce faceți cu nenorocitul d-voastră de American ? Nu are ce mînca.

Consulul se opri, codindu-se cu politeță.

— Scuzați, d-le căpitan, omul acesta nu ne aparține, nu-i un *sujet* elen. Consulatul nu are îndatorirea să se ocupe de el. Cred că este *citoyen français* și cade în sarcina consulatului respectiv.

— Ei bine, dar în fond e un compatriot de-al d-voastră, și-i păcat să-l lăsați să moară de foame ca un cîine.

— Pardon, vă rog — se grăbi consulul, abia stăpînindu-și enervarea — nu confundați. Omul acesta care a debarcat aici este venit din pușcăriile franceze. Poate un evadat, poate un criminal periculos. Nu este altă soluție decît repatrierea lui.

— Cum — zise căpitanul surîzînd — cine o să-l ducă înapoi la Cayena ?

— Mă rog, să se întoarcă de unde a venit. Noi nu primim pe toți bandiții, pe toți evadații din pușcărie. În colonia elenă de aci, nu avem decît oameni corecți și muncitori.

Discuția urmă în mers pe drum, pînă se opriră amîndoi deodată în loc, chiar în dreptul Consulatului francez, care era instalat în biroul de cereale al casei „Dreyfus.“ Directorul, Jean Focas, un levantin tînăr, ras, sportiv — tip american —, conducea filiala marii case franceze și gira onorific Consulatul Republicii. Îmbrăcat într-o pijama de păr de cămilă, sta răsturnat într-un fotoliu de piele, citind ziarul *Le Temps*, în timp ce degetele îi jucau pe niște metănii cu boabe de chilimbar — obicei oriental.

— A, poftiți vă rog ! Ce onoare !... Cu ce vă putem servi ? Cîte-o cafea turcească... Și directorul se pierdu în politețe, frîngîndu-se în două.

Căpitanul îi tăie scurt vorba.

— Ce faceți cu Americanul d-voastră ? Nu-l primește nimeni la lucru. Numai buclucuri am în port din cauza lui.

Viceconsulul onorific al Republicii Franceze își încreți deodată sprîncenele, schimbîndu-și figura, numai o clipă, căci își reveni repede și, surîzător, începu să vorbească în surdină, c-o voce dulce, aproape muzicală.

— Vedeți, e o chestie foarte dificilă, e un caz excepțional... Am încercat să aranjez cu domnul director al poliției să găsim soluția de izgonire, neavînd actele în regulă și nici bilet de liberă petrecere în țară. Desigur, e chiar în interesul autorităților să scăpăm portul de un asemenea tip incomod și indezirabil. Am vrut să-l îmbarc pe un vapor francez, comandantul a refuzat să-l ia. Am ajuns, din cauza lui, în conflict cu agenția companiei „Fraissinet“. Am raportat cazul Consulatului general francez din Galați. Vaporul e considerat ca teritoriu național. E dator să-l ia pe supusul pe care-l predau eu. Nu-i logic ? Am vorbit și cu domnii de la Comisiune și mi-au promis...

Căpitanul, care se posomorîse ascultînd, îi taie scurt vorba :

— Mă mir că, pentru aranjarea chestiunilor de acest fel, vă adresați greșit la Comisiune și poliție, care nu au dreptul să se amestece în afacerile portului. Iată cum se creează conflicte de atribuții între autorități.

Viceconsulul se îngălbeni. Toată diplomația lui abilă dăduse greș.

— Vă rog, pardon, n-am avut intenții să ofensez autoritatea... Și se pierdu în nesfîrșite scuze.

Căpitanul, iritat, se îndreptă grăbit spre ușă, uitînd să dea mîna celor doi reprezentanți consulari care se uitau îngrijați unul la altul.

Gardianul căpităniei aştepta în stradă.

— Inginerul englez nu vrea să-l primească pe American la lucru. Cică e prea bătrîn, n-are ce slujbă să-i dea.

— Nu i-ai spus că l-am trimis eu ?

— Ba da, şi mi-a răspuns că nu poate nimeni să-i impună lui ce oameni să ia la lucru.

— Aşa ţi-a spus ? Bine ! Vom vedea.

Şi căpitanul, cu sprincenele încruntate, se îndreptă spre birou.

„Poftim... prestigiu !... Cine dracu m-a pus !...“ îşi spunea el în minte, chinuit de-o idee fixă : cum să rezolve cu tact şi diplomaţie noul conflict dintre căpitănie şi serviciul tehnic... „Şi asta numai din cauza Americanului !“

Greva în port se sfîrşise. Americanul nu putuse intra nicăieri la lucru. Sta amărît, răzleţ, pe marginea cheiului, cătînd în jos la apa cenuşie care curgea spre mare. Ca să-şi înşele pofta de fumat, sugea între buze un ciot de lulea stînsă. Tutunul era pe sfîrşite şi nici un dolar nu mai avea în pungă.

Aştepta pe Ahile Harapul, care îi făgăduise să-l bage în lucru la pontonul vaporului poştal. Urgisit de toate rudele, Americanul, fără nici un sprijin, asculta cu umilinţă de văru-său Ahile, singurul care-i întinsese o mînă de ajutor — din milă sau din calcul ?...

Dinspre ponton, Ahile îi făcu semn cu mîna să vină la el.

— Ascultă, măi Nicolachi, am eu un plan bun pentru tine, ca să cîştigi o pîine. Este la pichet o barcă fără stăpîn. S-o ceri tu de la căpitănie.

Americanul, care asculta cătînd în jos, îşi ridică deodată ochii şi întrebă scurt :

— De ce n-ai cerut-o tu pînă acum ?

— Pentru că mie nu mi-o dă. Ţie, sunt sigur că ţi-o dă căpitanul, dacă o ceri. Să punem noi mîna pe ea şi facem treabă. Ascultă, Nicolachi, la mine : un grec cu doxă nu moare în ţara asta de foame. Şi Ahile ridică un deget la frunte, iar buzele lui late schiţau un zîmbet plin de înţeles — planul nu-l spusese decît pe jumătate.

La pontonul vapoarelor poştale, nu se formau zilnic echipe de lucru ca la cereale. Era un grup permanent de muncitori, greci şi români, care lucrau în tovărăşie de cîţiva ani. Lui Ahile Buzatul, zis „Harapul“, i se recunoştea oarecum, în baza vechimii, un fel de autoritate asupra întregului grup. El trata stabilirea preţurilor pentru descărcarea mărfei, în calitate de decan al hamalilor de la pontonul vapoarelor poştale.

De dimineaţă, înainte de sosirea celorlalţi lucrători, Ahile îl adusese pe American la ponton şi începuse descărcarea unor butoaie pe mal.

După jumătate de ceas, veniră şi ceilalţi lucrători. Zburliţi, cătau toţi cu necaz la Americanul care se făcea că nu-i vede. A fost de-ajuns unul să înceapă :

— Aşa ne-a fost vorba, Harapule ? Să-ţi aduci la lucru toate rudele tale calice ?

Şi toţi începură să strige în gura mare :

— Afară, afară cu el !... Nu primim cocori, venetici, scăpaţi din puşcărie, adăugă unul, strigînd mai tare decît toţi.

Ahile îşi întoarse capul, fulgerîndu-l cu ochii tulburi de mînie şi dispreţ.

— Tocmai tu te-ai găsit să zbieri, care ai făcut doi ani de puşcărie ? *Chi-ta-xi mutra !*

— Eu n-am făcut nici tîlhărie, nici moarte de om. Chestia mea a fost o afacere de apă, după cum e meseria noastră... De unde ţi-ai luat tu dreptul să faci ce vrei aici ?

— Ce inimă, bre, aveţi voi ? Un om sărac să nu poată cîştiga o pîine ? încercă dulceag Ahile, încă o dată, să-i înduplice.

— Afară ! afară ! *Oxo ! oxo !* ho ! la ocnă ! La apă cu el ! se auzi un glas din mulţimea care urla îndîrjită. Şi un hamal spătos se repezi să-i dea un brînci Americanului de pe ponton în apă. Ahile îl apucă de-un braţ, şi amîndoi se încăierară.

Smuncituri, îmbrînceli, învălmăşeală. Şi cînd se văzu împresurat, Americanul se ghemui, şi repede, c-o singură mişcare, îşi smulse cuţitul de la brîu. Cel care-i pusese mîna în gît se trase un pas înapoi speriat. Un gol, deodată, se făcu în jurul bătrînului zburlit şi furios, care

aştepta gata să lovească, la pîndă, cu ochii scînteind ca o fiară încolţită. Toţi urlau ameninţîndu-l, dar nici unul nu îndrăznea să se apropie. Pe pieptul lui dezvelit, printre bucăţile cămăşii sfîşiate, se distingeau bine nişte linii violete pe albul pielii goale — tatuajul numărului de condamnat.

— Uitaţi-vă le el — arătă unul cu degetul — e înfierat pe toată viaţa... Uite matricola de ocnaş pe pieptul lui !

— La ocnă ! La ocnă !... — începu să strige toată lumea gură-cască adunată în faţa pontonului.

O sentinelă veni în fugă. Cu patul puştii risipi mulţimea. Şi tot alaiul fu împins pe chei, înspre căpitănia portului, unde avea să se facă judecata.

CAPITOLUL XIV

Cînd au plecat din casa lui Stamati, s-au dus la hotel. Viaţa era prea scumpă. După cîteva zile, Americanul şi fata s-au mutat într-o căsuţă, la mahala. Puţinii bani aduşi din America se topeau văzînd cu ochii ; cu inima strînsă a schimbat bătrînul şi ultimii dolari.

Tatăl şi fiica trebuiau să trăiască. Căutau zadarnic un mijloc ca să-şi cîştige pîinea.

Nimic, nici un ajutor de nicăieri. Toată lumea îi ocolea. Dispreţ, ironii şi ură întîlneau pretutindenea. Nu i se ierta Americanului faptul că înşelase atîtea speranţe. Tocmai cei cari fusese mai aproape de el îl duşmăneau mai tare, avînd parcă o sete de răzbunare ca împotriva unui hoţ care îi jefuise cîndva.

Americanul şi fata nu cereau decît să muncească. Dar nimeni nu voia să se încurce cu ei. Tatălui i se spunea că e prea bătrîn, şi fetei că-i prea tînără. El, timid, cu gura încleştată ; ea, stîngace, fără experienţă, în zadar se prezentau pe la toate birourile din port.

Cu greu se hotărî Evantia să încerce şi la biroul lui Karaianis. Omul acesta fusese aşa de gentil la început,

încît propusese Americanului să intre în tovărăşie de afaceri maritime.

*

Spiru Karaianis, scund, îndesat, cu mîini butucănoase, avea un cap de buldog cu dinţii rari şi buze late, cărnoase. El era tipul levantinului cu mai multe patrii, îmbogăţit la Dunăre. Venise de tînăr din Marmara, măturase biroul unei agenţii de vapoare, ţinută de unchiul său, dusese actele la vamă şi căpitănie, transportase cu barca alimente la vapoare şi, într-un timp numai de patrusprezece ani, din barcagiu ajunsese milionar armator, avînd patru vapoare de mare. În afară de însuşirile înnăscute, avea ca armă în viaţă o limbă engleză levantină învăţată la „Roberts-Colegiu", şcoală americană din Constantinopoli. Făcînd un drum la Londra, tratase cu o parte din armatorii englezi să disloculască pe unchiusău ; răpindu-i toată clientela, începu să lucreze pe cont propriu. Îmbogăţit repede, nu-şi uită patria. Construi două localuri de şcoală : unul în satul natal şi altul la Pireu.

Trăia admirat şi invidiat, împărţindu-se între cele trei patrii : se născuse într-o insulă din Turcia, se îmbogăţise în România şi făcea politică în Grecia.

La toate congresele internaţionale de navigaţie lua parte ca delegat avînd mandat să reprezinte interesele armatorilor din Marina comercială grecească.

Karaianis o urmărise pe Evantia lacom, cu ochi de lup, chiar din ziua în care debarcase în Sulina. Dar nu putuse niciodată să se apropie de ea. Şi deodată, cînd nu se aştepta, văzu că fructul dorit e gata să-i cadă în mînă. Neavînd destulă tărie de sine, se demască, neputînd să-şi înăbuşe dorinţa la vederea fetei, care venise să ceară cu naivitate un post pentru tatăl ei.

Karaianis, privind-o galeş, sugîndu-şi buzele lui senzuale, se grăbi s-o asigure că bătrînului îi dă un post de magazioner în port, iar ei îi oferi o slujbă bine plătită chiar în biroul lui. După chipul cum o sorbea din ochi, după felul în care-i vorbise, cerînd să fie gentilă cu el, fata, fără şcoala lumii, înţelesese totuşi condiţiile

puse, sacrificiul ce i se cerea. Plecase de la el roșie de indignare și umilință.

*

Niște bijuterii aduse cu ei fură transformate în pîine zilnică.

Cîteva brățări, cercei și inele fură încredințate lui Ahile Buzatu, care găsi un cumpărător. Nu aveau pietre prețioase, dar valorau prin raritatea lucrăturei ; niște antichități exotice. Bineînțeles că Ahile își opri jumătate din prețul obținut.

Pentru că chiria casei în care locuiau era prea mare, fură nevoiți să se mute într-o căsuță pe celălalt mal al Dunărei, în Prospect — așa se chema mahalaua locuită de barcagii, hamali și lucrătorii de la atelierele Comisiei Europene a Dunărei.

Evantia își luase o mașină de cusut plătibilă în rate, ca să poată lucra în casă. Nedeprinsă ca să gătească, fata se chinuia, frigîndu-și degetele la o plitișoară de tablă, ca să prăjească vreo cîțiva guvizi pescuiți de bătrîn, care sta toată ziua cu undița în mînă, neavînd nimic de lucru.

Fata asta, inocentă, plăpîndă, care crescuse departe de suferințele tatălui ei, la școala călugărițelor misionare, ea care fusese primită cu admirație și lingușiri atîta vreme cît lumea o credea bogată, descoperi deodată cruzimea oamenilor și mizeriile vieței.

Se închidea în sine, se izola în durerea ei, și evita să fie văzută de lume. De cîte ori era nevoită să iasă din adăpostul ei, umbla sfioasă și grăbită, cu ochii în pămînt, cuprinsă veșnic de teama de a fi acostată.

I se părea că-i urmărită tot timpul de cineva. Deși uitase cele mai nevinovate cochetării, totuși apariția ei făcea senzație.

Nimic n-o mai ispitea în viață. Îmbrăcată simplu, în negru, căuta să se strecoare neobservată, dar, fără să vrea, atrăgea toate privirile, aprindea toate dorințele bărbaților. Mulți o pîndeau cu speranța că, mai curînd sau mai tîrziu, trebuie să cadă, să intre în circulație și fata asta mîndră, dar săracă și fără nici o protecție.

Evantia suferea în tăcere. Noaptea uneori gemea, plîngînd pe înfundate. Și după momente de revoltă împotriva

vieței, se mustra, întorcîndu-și gîndurile spre credința în care crescuse în copilărie.

Își regăsi în fundul unei lăzi cruciulițele și cordoanele de la școală. Ca pe o veche prietenă privea cărticica de rugăciuni.

Rugăciunile, evlavia ei o susțineau. În fiecare duminică se ducea la biserică ; numai acolo se simțea bine și înduioșată. De cum trecea pragul, o cuprindea niște fiori de plăcere amețitoare în mirosul de tămîie, în fumul lumînărilor de ceară. Intra deodată parcă în altă lume, mai bună, ideală, într-o atmosferă de climă dulce, care o fermeca, transportînd-o în aerul îmbălsămat al patriei sale. În locașul acesta de refugiu își găsea alinarea durerilor și uita răutățile lumei. Îi plăcea să urmărească acea inscenare teatrală a bisericei catolice. Sufletul i se desfăta în melodiile orgei, care o cuprindeau ca valurile mărei.

Ceasuri întregi rămînea în genunchi, răpită de acele cîntece îngerești, cari o legănau în voluptatea unui vis încîntător. Nu se trezea decît la sfîrșitul serviciului divin. Cu păreri de rău, ea părăsea biserica, urmărită de priviri răutăcioase. Doamnele și domnișoarele catolice de la Comisia Europeană, cari veneau regulat la biserică, o priveau pe furiș. O italiancă șopti unei prietine : „Negroaica e bigotă". „Nu — i se răspunse — e pocăită."

„Pocăita" i-a rămas numele pentru totdeauna.

Evantia citea disprețul și ura în acele priviri dușmănoase, pe cari ea le simțea în inimă ca niște lovituri de cuțit.

— Ce le-am făcut noi ? De ce ne urăsc ? Cu ce suntem vinovați ? întrebă într-o zi pe tatăl ei, care umbla întunecat, închizînd în sine o mută suferință.

— Hei ! fata mea, ești tînără, nu înțelegi încă lumea și răutățile ei... Niciodată n-au să ne ierte faptul că s-au înșelat crezîndu-ne bogați.

Și un gînd ascuns începu a încolți în mintea copilei neștiutoare și fără de experiență. Să plece, să se întoarcă înapoi în țara în care copilărise. Nu îndrăznea încă să-și divulge secretul, dar își făcea planuri naive, hotărîtă să strîngă ban lîngă ban pînă va izbuti să-și facă suma pentru drum.

Chinuită în ascuns de un mare dor de ducă pierdea ore întregi c-un atlas geografic pe genunchi.

La gura sobei, cînd crivățul sălbatec urla în largul mărei, ea visa, privind dusă în zări virgine, la focul soarelui tropical. Torturată de nostalgie, avea viziunea rătăcitoare din locul ei natal. În magia depărtărei, în decorul de azur dintre munte și mare, vedea pădurile de smarald, penagiile palmierilor, feriga gigantică, nucile de cocos, ciorchinii de banane, lianele și orhideele îmbrățișînd copacii seculari... toată acea luxuriantă vegetație nebună îi apărea în orgia culorilor de flori, în aroma îmbătătoare de eucaliptus și santal. Și adesea tatăl ei o găsea adormită cu degetul pe hartă.

*

Dar într-o noapte începu să ningă.

Ca o funingine albă cădeau fulgii din tavanul negru al cerului de iarnă.

A doua zi dimineață, cînd Evantia își aruncă ochii pe geam, rămase o clipă orbită de albul scînteietor care acoperea c-un strat pufos pămîntul. Natura întreagă își schimbase culoarea ; peste noapte totul se prefăcuse ca prin farmec. O Sulină albă. Era prima zăpadă în viața fetei, venită dintr-o climă tropicală.

C-o bucurie copilărească, se repezi afară, ca să-și încînte ochii ; să vadă de aproape, să pipăie puful acela alb și rece. Curioasă, nu se putu stăpîni. Duse la gură un pumn de zăpadă.

I se păru dulce, ca o porție de înghețată.

Rotindu-și ochii, se minuna : pămîntul alb, și apa mării neagră.

Se uita surprinsă la scheletele pomilor strîmbi, îndoiți de vînturile nordului, cu brațele crengilor încărcate de zăpadă ; ireali de la distanță, ca niște jucării din vitrinele cofetăriilor la sărbători.

Cînd gerul crește, sub cerul de opal, și Dunărea se schimbă în pod de argint, Sulina rămîne izolată — o insulă fără legături cu țara.

Drumuri nu sunt pe uscat în Deltă. Cîteva luni pe an gheața închide și drumul larg al Dunărei.

Jalnic, dezolant pustiu e Delta moartă...

Ca să ajungi iarna de la gura Dunărei la București, trebuie să treci prin Stambul. Circulația zilnică a vaselor ține deschisă gura fluviului, vapoarele de marfă pot intra și pleca din Sulina. Dacă prinzi vaporul românesc de pasageri în Stambul, ajungi prin Constanța la București în cîteva zile, cînd trenul nu se introienește în Bărăgan.

În anii în care ouăle ciorilor crapă de ger, începe să prindă și apa mărei o pojghiță de gheață de-a lungul coastei.

Sloii aduși de fluviu se strîng în jurul gurei ; orizontul devine glacial. Sulina — regiune polară, atîta vreme cît suflă Crivățul din stepele rusești.

E destul numai o schimbare de vînt ; să adie blînd cîteva zile Sudul, și zăpoarele se rup ; sloii se mișcă alunecînd la vale ; arhipelagul de insule înghețate pornește de la țărm, plutind rătăcitor, pînă se pierde în largul mărei.

Gheața în ghioluri crapă ca o sticlă de oglindă spartă. Omătul se topește.

Puhoaiele se umflă. Păpurișul verde prinde a încolți. Răchitele bătrîne își scutură pletele în vînt. Miriadele de gîze foiesc iarăși în stoluri. Felurite soiuri de zburătoare fîlfîie deasupra pădurilor de stuf. Începe viața misterioasă a bălței. Reînvie Delta — paradisul păsărilor.

*

Singurul om de la care Evantia putea aștepta o mînă de ajutor era doctorul spitalului, nenea Tomiță, dar el era în străinătate.

La fiecare doi ani, doctorul avea drept la un concediu de două luni, pe cari le petrecea la Paris. Își căuta o pensiune în Cartierul Latin, pe Boul-Mich, sau în jurul Sorbonei.

Vechea gazdă la care locuise ca student murise de mult. Doctorul hoinărea toată ziua pe străzile cunoscute și bătute de el în tinerețe. Își purta venerabila barbă prin localurile de noapte în care se tăvălise odinioară ca student. Mulți priveau cu mirare la chipul lui exotic de pa-

triarh oriental. Boema din vremea juneței lui dispăruse de mult.

Rar mai putea întîlni cîte un coleg de care-și amintea. Unde erau fetele acele gingașe, zglobii, cari ciripeau hrănindu-se ca păsările cerului din firimiturile ce cădeau de la masa studenților din cartier? Toate erau retrase din circulație, ca niște monede șterse. Unele trăiau ca venerabile mame de familie, altele muriseră prin spitale.

Nenea Tomiță descoperise la un local de noapte, în dosul Panteonului, o veche simpatie a lui : casierița Madeleine Mouret fusese în tinerețea ei o fată drăguță. La bătrînețe se îngrășase, dar se crampona încă de viață.

C-un roșu artificial își oxigenase părul și se farda prea mult, ca să-și ascundă ridurile tenului devastat, să poată rupe cîțiva ani din vîrsta apreciată de ochii unor clienți admiratori.

Doctorul, înduioșat, o înfășură în ocheade mîngîietoare și sta cu plăcere la vorbă cu ea, înșirînd amintiri din tinerețe, întrebînd de cunoștinți comune cărora de mult le pierduse urma.

Ea îi arăta o afecție lingușitoare ; avea un fel de a se gudura, vorbind c-un ton falș, între scîncet și dezmierdare ; mereu se căina că n-a avut, ca altele, noroc.

În loc să se retragă, să trăiască liniștită la casa ei, trebuie să muncească noaptea, să cîștige pentru ca să plătească pensionul fetei, căci ține să-i dea o educație aleasă.

Și într-o seară, doctorul, de la ușă, dădu cu ochii de o fetiță subțirică, fragilă, instalată grav la casă. Gaby Mouret suplinea cu demnitate pe mama ei, care era bolnavă.

Doctorul o fixă cu atenția încordată ; se uita la ea ca la o cadră minunată, pictată de un portretist de talent.

Un cap de păpușă, mic, rotund, părul auriu, metalic, retezat la ceafă, obrazul roz ca o bomboană fondantă, ochii negri, electrici, și un năsuc impertinent.

Fata era măgulită să stea de vorbă, alături de bătrînul doctor, amicul din tinerețe al mamei.

Cîteva persoane din sală se uitau ciudat la el. Un domn serios șopti vecinului :

— Ce stricat... libidinos bătrîn... e dezgustător !...

Doctorul simți că mai mulți ochi îl fixează. Deodată păli ; nu mai putea suporta. Îl cuprinse un sentiment de rușine.

Strecură ușor o monedă de aur în poșeta fetei și o șterse neobservat.

Singur, pe drum, se gîndea ; îi apăruse din fundul minței o imagină din tinerețe. Era student. La un bar văzuse un bătrîn c-o venerabilă barbă albă, c-o panglică la butonieră, alăturea de o fetiță delicioasă. El îi admira. Desigur, tatăl și fiica. „Nu, dragul meu — îi explică un coleg francez — bătrînul respectabil e un «macro» celebru. Profesia lui e să lanseze tinerele cocote."

*

După cîteva zile, doctorul părăsi Parisul. Din București, prin Constanța și Stambul, ajunse la Sulina.

Își reluă iar viața lui de exilat la gura Dunării. Un trai monoton de anahoret, îndulcit numai de cărțile proaspete aduse de la Paris.

Pe cînd ieșea într-o zi de la spital, întîlni pe Evantia.

— Ce-i cu tine, fetițo? De ce ai slăbit așa?

Fata încercă să surîdă, dar lacrimile îi jucau în ochi.

— O ducem foarte greu. Nu găsim de lucru nici eu, nici tata.

Doctorul o privea mișcat, ascunzîndu-și mila care-l cuprinsese.

— Unde stați? Rudele care v-au primit cu așa alai de ce nu vă ajută? Ce canalii... Spune-i tatălui tău să vie să-l bag în spital... și tu să stai pe lîngă el, să-l îngrijești pînă veți găsi vreun rost...

Doctorul călca uneori regulamentul spitalului. Făcea o mică fraudă umanitară.

Primea la spital nenorociți pe cari îi hrănea, îi spăla, îi căuta un timp oarecare, apoi le da drumul. Și cînd cădeau iar în mizerie, îi interna din nou.

Așa erau vreo doi bătrîni vagabonzi, cari în fiecare an ședeau regulat în pensiune la spital, ca într-o vilegiatură.

Americanul fu instalat. Avea o veche bronșită.

Evantia înlocuia pentru moment pe o infirmieră plecată în concediu. Școala care o făcuse la călugărițele franceze o familiarizase întrucîtva cu această viață de spital. Era obișnuită să îngrijească bolnavii și să facă pansamente ca cel mai abil chirurg.

Spitalul Comisiei Europene era un așezămînt model de curățenie, căutare și belșug. Evantia avu un sentiment de încredere simțind că poate aci să-și îndeplinească un rol pentru care simțea că are chemare.

Îmbrăcată în halatul alb de infirmieră, pășea în vîrful picioarelor prin sălile mari, luminoase, cu pereții dați cu ulei, strălucitori ca marmora. Toată ziua era în picioare, se frămînta, căutîndu-și de lucru de la un pat la altul.

Muncea cu devotament și plăcere. Era fericită să poată rămîne în serviciul spitalului.

Dar nu avu noroc. Cîțiva pescari din Deltă, sectari lipoveni — bezpopovi (fără popă) — bolnavi în spital, se uitau chiorîș la ea. „Ce caută femeia asta neagră ?“ O priveau cu neîncredere, întrebau dacă e creștină pravoslavnică și nu voiau să primească pîinea din mîinile-i negre, păgîne, spurcate.

Lucrul acesta o amărî pe biata fată. Niște femei din personalul de serviciu se uitau urît la ea. „Ce caută negroaica asta aici, ca să ne ia pîinea de la gură ?“

O invidiau, o ponegreau numai în șoaptă, căci toți știau că-i protejata doctorului.

Pentru că Evantia făcea serviciu ca supranumerară, neavînd loc în buget, doctorul găsise mijlocul s-o plătească din alte fonduri.

Clevetirile începură a circula, ajungînd pînă sus la direcție ; chestiunea personalului de la spital se puse pe tapet. Doctorul primi un ordin explicativ asupra numirilor nelegale de funcționari.

*

Tot prin străduința doctorului reuși Evantia să intre ca bonă în familia inginerului italian Marini, de la Comisia Europeană a Dunărei. O familie originală. El : om de viață, un artist ratat ; cînta, declama, picta, fluiera toate operile clasice, mula admirabil figuri în miez de pîine. Ea : cu pretenții de cultură și nobleță florentină

(avea o coroană princiară pe cartea de vizită), reușise în cîțiva ani să organizeze o filială a societăței „Dante Alighieri“, pentru ca propaganda italiană să combată influența austriacă la gura Dunărei. Lumea îi spunea „*Madame* Dante“, găsindu-i și oarecare asemănare cu profilul genialului poet. Nimeni n-ar fi bănuit atîta suflet și energie într-un pumn de femeie. De un șovinism feroce, femeie-crampon, făcuse mai pe toate doamnele din societate să vie zilnic cu ghiozdanul la subțioară, ca școlărițele, la „Dante“, să ia lecții de limba italiană.

Bărbații erau furioși pe Dante că le strică gospodăriile. Iar *Madame* Dante nu se mai ocupa deloc de casă și de copii.

Evantia fusese angajată mai mult din vanitate, pentru ca stăpîna să aibă un animal de specie rară. La început avea numai îngrijirea celor doi copilași, în special să-i învețe franțuzește, dar ajunsese cu timpul să facă toată treaba casei.

Singurele ceasuri mai plăcute pentru Evantia trebuiau să fie acele în care se plimba după-amiază, însoțită de copii, pe plajă sau în lungul digului spre far. Dar și atunci, atîtea motive de amărăciuni...

Cădea pe gînduri, chinuită de regretul suvenirilor, de cîte ori trecea prin fața palatului Comisiei Europene. Întorcea capul, ca să nu vadă careul de tenis, unde și ea jucase odată acolo, admirată și adulată de o lume care o lingușea...

Adesea, întîlnea în drum doamne și domnișoare din societatea bună, care-și dădeau coate, înfruntînd-o cu zîmbete ironice.

„Sirena, Prințesa-Dolarilor... bonă... nemțoaică la copii !“

Stăpînită de o teamă nervoasă, întîlnea uneori privirile aprinse și îndrăznețe ale bărbaților, care o urmăreau cu stăruință. Unii îi aruncau în treacăt vorbe înțepătoare și aluzii obraznice. Cîteodată ea îi fulgera c-o privire tăioasă de mînie și revoltă. Alteori iuțea pasul, strîngea copiii pe lîngă dînsa și trecea mută, umilă, pe același drum pe care odinioară trecuse mîndră și grațioasă, ca o regină orientală.

În zile senine, călduroase, în care soarele poleia oglinda mărei, Evantia întîrzia pe plajă.

Dulceața amintirii, ca un instinct, o atrăgea să umble prin locurile acele în care odinioară simțise fericirea.

Se oprea la piciorul farului. Marea izbea în cadență baza blocului de piatră. În jocul valurilor săreau stropii de apă ca niște perle aruncate în spuma sfîșiată ca o dantelă destrămată.

Uneori se apropia de linia dunelor de nisip, ca să asculte, în adierea vîntului, sonorități de orgă vibrînd în depărtare. Și seara, cînd se îndrepta spre casă, soarele jos, cu raze oblici, arunca văpăi de purpură pe întinsele păduri de stuf și prefăcea bătrîna Dunăre în fluviu de sînge. Zvonurile imensei singurătăți a Deltei scădeau înăbușite de zbuciumul și răsuflarea mărei. Noaptea își despletea șuvițele de neguri pînă ce luna plină, portocalie, își arăta fața prin zdrențele norilor poleiți.

*

Într-o zi, la ora plimbărei, se oprise pe dig, ca să privească la orizont un vas care venea cu pînzele întinse. În zare creștea desemnul vasului care se îndrepta spre gura Dunărei. Evantia nu-și lua ochii de pe el. Avea o presimțire. Și cînd trecu pe lîngă ea gardianul farului de la intrare, îl întrebă dacă recunoaște vasul care se vede în larg.

— E „Mircea"... vine în port.

Adevărat, silueta lui „Mircea"... cum de n-o recunoscuse de la prima vedere !

Abia își putu stăpîni bătăile inimei.

O luă repede spre port. Copiii, cu pasul lor mărunt, o încurcau. Îi luă de mînă, ca să poată merge mai iute, să fie față la acostarea lui „Mircea". Mergea gîfîind, întorcîndu-și mereu capul, ca să urmărească mersul vaporului. „Mircea", intrînd pe canal, strînsese pînzele ; înainta numai cu mașina, alunecînd încet de-a lungul cheului. În dreptul debarcaderului se opri, acostînd fără să ancoreze. Se vedea bine că avea de gînd să nu rămînă mult acolo. Pe cînd se aruncau parîmele pentru legături la mal, lumea se aduna ca de obicei pe cheu la sosirea vaporului.

Evantia se frămînta, emoționată. Nu știa ce să facă. Să se arate sau să fugă. Echipajul era încă la posturile de sosire. Un ofițer în prova se vedea din profil. I se părea că-i Neagu.

Cînd s-a întors cu fața, l-a văzut bine. Nu era... „El e mai brun, parcă mai înalt."

S-a întins puntea de legătură cu uscatul. Cîțiva ofițeri au ieșit pe cheu. Toți, mutre străine.

Alți ofițeri erau acum pe „Mircea".

Ar vrea să întrebe pe cineva, dar n-are curaj. În sfîrșit, se hotărî. Cu inima în dinți, întrebă timidă pe un plutonier bătrîn, care ieșise pe cheu.

— Vă rog, sunteți bun să-mi spuneți dacă sublocotenentul Neagu e aci la bord ?

— Nu. A trecut în marina comercială. Acu trebuie să fie în drum spre Rotterdam.

— Dar căpitanul Mincu ?

— E debarcat. A rămas la uscat, în Țiglina.

— Și doctorul, care era anul trecut pe „Mircea" ?

— E mutat pe „Elisabeta". Alții au venit la rînd... aici e ca la moară...

— Mulțumesc !... îngînă pierdută Evantia.

Își înclină capul, își strînse buzele, clipind des, ca să-și învingă plînsul care o năpădea. Împleticindu-se, se îndreptă încet spre casă, pășind mărunt și nesigur, părea că picioarele refuzau s-o ducă.

Madame Dante, severă, pedantă, afișa o rigidă moralitate. Se simțea obligată să fie atentă asupra vieței intime a persoanei căreia îi încredințase educația copiilor. Observa, pîndea, cotrobăia prin lucrurile Evantiei. Orice pas era controlat și comentat. Avusese cîteva discuții cu nenea Tomiță, care o recomandase pe Evantia.

— Noi, cei de la Comisie, avem o datorie de conștiință și o responsabilitate pentru menținerea moralităței acestei instituții europene. O persoană care locuiește în casa mea, dacă este corectă, nu are nimic de ascuns, spunea ea c-un ton sacadat, avînd în ochii vineți o privire metalică.

În fond, își ascundea gelozia care începuse s-o roadă.

Își cunoștea bine soțul. Îi spionase ocheadele. Și acum regreta pasul făcut. Cum nu se gîndise ea că nu-i prudent să-și bage în casă pe negresa asta, care a putut seduce pe bătrînul doctor și pe preotul catolic ?

CAPITOLUL XV

Pe cheu, tocmai în capătul portului, lîngă depozitele de cărbuni, era o cîrciumă veche, o tavernă joasă, în care intrai scoborînd patru trepte de piatră.

„Peter the Grics“ — Petre a Grecului, scria cu litere albe pe o tăbliță neagră, mîncată de rugină. Ce rost avea aci firma asta englezească ? Veche, reputată firmă, istoricul ei se pierde în noaptea timpurilor.

Barba Toni, cel mai vechi om din port, fost pilot la ruși pe vremea războiului din Crimeea, povestea, cînd era cu chef, isprăvile piraților de la gura Dunării.

O bandă de vînturători de mare, greci și maltezi, era de fapt stăpînă pe gura Dunării. Cu felinare prinse la coarnele boilor, pirații atrăgeau vasele noaptea, înnămolindu-le pe bancurile de nisip, și le jefuiau sub cuvînt că vin să [le] salveze.

Pentru siguranța navigației și împotriva grecilor, cîntați pe aceea vreme de Lamartine și Lord Byron, se formase anume o escadră a Levantului, ca să facă poliția mărilor din Orient. Într-o bună zi, o canonieră engleză apăru în vederea coastei. Un tînăr ofițer — fiul amiralului Parker — c-o patrulă de marinari debarcă pe țărmul Sulinei, în recunoaștere. Ofițerul fu lovit de un glonț de pușcă, tras nu se știe de unde. Englezii se răzbunară, prefăcînd satul în cenușă printr-un bombardament în regulă.

Un vestit cap de pirați, căruia englezii îi ziceau „Greco“, fusese prins, judecat sumar și spînzurat, după obiceiul timpului, în vîrful catargului, pentru a fi purtat ca pildă prin toate porturile Orientului.

Pe unicul copil, Petre, rămas orfan, îl luă sub ocrotire amiralul englez. Petre, fiul Grecului, învățînd repede

limba engleză, ajunse pilot și tălmaci la vasele engleze, care intrau pe gura Dunării, ca să încarce grîu românesc.

Cu puține parale strînse, grecul deschise o cîrciumă, cu firma numelui său englezit : *„Peter the Grics.“*

Toți marinarii englezi, atrași de singura firmă scrisă în limba lor, își goleau pungile aci, unde debarcau setoși de viață și băutură. În cîțiva ani, Petre se îmbogăți. Își construi o întreagă flotă de mahoane cu dublu fund.

Vasele aceste mici, cu fundul plat, cărau cerealele de la șlepurile fluviale la vapoarele și corăbiile mari, cari, din cauza bancurilor de nisip, nu puteau intra pe Dunăre și rămîneau în rada portului.

La fiecare transport se fura cîte o cantitate de grîu, ascunsă între cele două funduri ale mahoanei, anume construite.

Într-o dimineață, Petre fu găsit rece, întins pe chei în fața prăvăliei, c-un cuțit în inimă. Ucigașul și pricina nu s-au aflat niciodată.

Petre nu fusese însurat. Gherasim, un nepot de soră, luă conducerea comerțului, păstrînd aceeași firmă, care făcuse un vad așa de bun.

Dar timpul, care schimbă toate, adusese rînduială și la gurile Dunării.

Pentru că Turcia nu putea și Rusia nu voia să asigure navigația pe fluviu, Marile Puteri, care aveau nevoie de grîul românesc, alcătui, după războiul din Crimeea, Comisia Europeană a Dunării. Canalul navigabil se adîncea, mahoanele cu dublu fund dispăreau, pirații își ascundeau ghearele — spuma mărilor, oprită la gura Dunării, începuse a se mătura.

Fiecare generație se adaptează timpului. Aceeași evoluție. De la hoție la comerț. De la piraterie la navigația comercială.

Gherasim, un Hercule cu cercel la urechea stîngă, încruntat, cu părul negru, creț ca o blană de astrahan, cap tăiat ca la străbunul pirat, începu să pescuiască în apa tulbure a Dunării.

Era tovarăș cu Temistocle, vătaf de hamali.

Alegerea și plata muncitorilor din port se făcea în același local — c-o mînă plătea și cu alta lua — acolo era cîrciumă, cafenea, birou de plasare, locantă, ceainä-

rie, otel și, mai cu seamă, cuibul contrabandiștilor și gazda hoților de cereale.

Marinarii englezi, debarcați după lungi posturi pe mare, lacomi de băutură și femei, atrași de firma scrisă în englezește, cădeau aci grămadă, cheltuind ultimul ban.

Cînd se isprăvea moneda, începea schimbul în natură. Marinarii beți se dezbrăcau. Își lăsau hainele și cizmele amanet. Și unii, numai în ciorapi, se înapoiau la vapoare, de unde aduceau capete de frînghii, cutii cu vopsele, piese de bronz și aramă de la mașini, tot ce le cădea sub mînă. Patronul primea orice lucru care putea găsi vreo întrebuințare, în schimbul păhărelelor de otravă. În fundul curții era un arsenal — muzeu de antichități, colecționate în cursul anilor de la vapoarele care treceau prin port.

Toate neamurile de oameni, toate semințiile se întîlneau aci ; drojdia lașă a Levantului dospea la un loc înfrățită cu trufașa putere britanică, doborîtă, narcotizată de valuri de alcool.

Grecii, limbuți și inflamabili, frecau zi și noapte între degetele lor nervoase cărțile de joc înnegrite și soioase. Turcii, lazii și curzii din Anatolia își sorbeau cafelele, tăcuți și gravi. Românii, cu țuicile dinainte, veșnic răzvrătiți, croiau planuri de luptă și de greve. Armenii palizi, tatuați de praful de cărbune, ședeau muți în fața paharelor de ceai. Pescarii lipoveni turnau rachiul în farfurii și-i dădeau foc cu chibritul — dacă nu ardea cu pară îl respingeau cu indignare.

În norii de fum acru, înecăcios, în putoarea de gudron, mahorcă și alcool, care pluteau veșnic în adăpostul celor fără căpătîi, mulți adormeau cu brațele înțepenite pe mesele soioase, ca să prindă dimineața locul la munca vapoarelor în port.

Dar pleava tavernei niciodată nu îndrăznea să ocupe vreun scaun la masa din fund, unde trona zi și noapte, alături de patron, căpitanul Aristidi Lecca.

„Veteranul Dunării“, cum îi spuneau toți cu respect, era verde încă, deși albit de tot și c-un picior de lemn.

De loc din insula Zante, venise la Dunăre căpitan, stăpînul unei corăbii, de felul celor numite prin scalele Levantului *barco-bestia*.

Căpitanul Lecca, marinar de rasă, lup de mare, manevra cu artă. Și cînd intra prin porturi cu toate pînzele întinse stîrnea admirația marinarilor cari rămîneau cu gura căscată.

După ce vîndu corabia la un compatriot din Brăila, își cumpără o vechitură de vaporaș englezesc. Făcuse mare vîlvă pe vremuri la Dunăre procesul căpitanului Aristidi Lecca.

Fusese denunțat de un fochist pe care-l bătuse că arde la căldări, în loc de cărbuni, din grîul ce transporta în hambarele vaporului. După ce scăpă de judecată, asigură vaporul și reuși să-l înece pe o mare calmă, între stîncile de la Tuzla. Cu banii încasați de la societatea de asigurare plecă în porturile din sudul Rusiei. După trei ani se întoarse la Dunăre fără bani și fără un picior.

Ce făcuse ? Ce învîrtise ? Mister !

Viața lui închidea o taină de nepătruns. Se bucura totuși de un respect general.

Nimeni nu îndrăznea să-l înfrunte sau să-l contrazică. Concentrat și rece. Știa de toate, vorbea cinci limbi străine. Era călindarul și barometrul portului. Ieșea bocănind cu piciorul lui de lemn pe cheiul de piatră, își înălța capul și, ca un vultur pleșuv, străpungea cu ochii zarea, inspecta cerul, mirosea aerul sărat al mării, pipăia parcă pulsul naturii. Și uneori își scotea ciotul de lulea dintre dinți, muia vîrful degetului mic în gură și-l ridica în aer, să prindă direcția din care adie vîntul.

— La noapte avem furtună... o să sufle *tramontana*, și nimeni nu îndrăznea să-l contrazică ; era sfînt ce spunea el.

Toți îl consultau ca pe oracolul de la Delfi. Privind de pe chei, el își da păreri, sentințe fără apel, asupra manevrei vaselor în port.

El da sfaturi și consultații în chestii de salvare și abordaj, încurca și descurca cele mai complicate procese maritime, găsea totdeauna, cu pricepere și memorie, portița de scăpare pentru a ieși din angrenajul legilor și uzurilor maritime, căci era stăpîn pe toate șurubăriile comerțului levantin.

La masa lui, din fundul tavernei, punea la cale, cu adevărată artă, toate loviturile nocturne din zona portului.

Contrabandele, furturile de cereale se executau după planurile lui. Combina, dispunea și prevedea totul cu precizia unui geniu militar. Toate firele erau în mîna lui, la postul de comandă, unde veneau știri și plecau ordine pe teatrul de operații. Căpitanul Aristidi Lecca făcea numai strategie. Tactica era pe seama celor cari executau planurile lui combinate în mai multe ipoteze : pe uscat, pe mare, sau pe Dunăre. La împărțirea pradei își avea partea lui de cîștig. Adesea executanții cădeau în capcană. El însă era totdeauna afară din cauză. Senin, sigur și invulnerabil. Cădea totdeauna în picioare, ca pisica.

*

Sulina e porto-franc. Marfa intră fără vamă și iese prin contrabandă. Uneori un acord secret se stabilește între contrabandiști, agenți vamali și santinelele de pe maluri. Discreția-i garantată. Batista, inelul sau tabachera unui șef de post, arătate de barcagiu, sunt talismanuri pentru santinelă, care lasă liberă trecerea bărcii fără control.

Hoții, spargeri nu s-au pomenit niciodată în Sulina. Poți dormi în liniște cu ușile și ferestrele deschise vraiște. Proprietatea se respectă cu sfințenie. Pe uscat nu se fură. Pe apă furtul e permis, fiind socotit un fel de drept legitim, legat de comerțul maritim, afaceri curente de port, mai mult sau mai puțin riscate, adesea făcute prin bună înțelegere cu păzitorii și personalul îmbarcat.

Toate morile din partea locului macină grîu adus pe sub mînă de la șlepurile din port. Odată, cînd s-a găsit un căpitan de port care să împînzească malurile cu soldați, toate morile s-au oprit din lucru. Măsura draconică n-a ținut mult, populația era amenințată să moară de foame.

Într-o seară de toamnă umedă și mohorîtă, căpitanul Lecca, la masa lui, în fundul tavernei, sta la pîndă, cu ochii țintă la ușă.

Ahile Buzatul intră, cătînd iscoditor.

Gherasim, patronul, îi ieși înainte. Și amîndoi se așezară la masa din fund. Unul în dreapta, și altul în stînga căpitanului Lecca. Se vorbea pe șoptite, dar apăsat și tăios.

Afacerea pusă la cale era sigură ; trebuia lucrat repede și hotărît, profitînd de-o noapte neagră, fără lună.

Căpitanul Lecca, după ce expuse pe larg planul operației, făcu semn cu pipa lui stinsă către un băiețaș oacheș, îmbrăcat într-o flanelă vărgată de marinar.

— *Ela-do... Diavolachi* !... Du-te și adu aci pe *Barba* Nicola, Americanul... Dar știi... cu toată viteza... *amesos* !...

Și Enachi, agentul de legătură, un grecușor vioi, cu părul negru, creț, c-un cap cît o tărtăcuță și o pereche de ochi jucăuși de veveriță, o luă la goană spre ușă.

Patronul se ridică greoi de pe scaun, cotrobăi pe sub tejghea și scoase la lumină o butelie pecetluită.

— E vin adevărat, de Samos. De cel care te scoală de pe boală.

Vinul grecesc, turnat în pahare, strălucea auriu, de culoarea chilimbarului. Buzele late a lui Ahile se adaptau ca două lipitori de marginea paharului, sugînd avid lichidul aromat, dulce ca siropul, c-un parfum tare, ca de cosmetic.

După cîteva minute, Americanul intră, croindu-și drum cu greutate printre mese pînă în fund. Căpitanul Lecca îi făcu loc lîngă el. După ce-i umplu paharul, se aplecă șoptind apăsat în urechea Americanului.

— Pregătește repede barca !... Mergi la mila trei... șlepul „Odiseu“, în dreptul stîlpului cu ancora răsturnată... să nu umblați la bocaporți... că faceți zgomot... țineți mereu malul stîng... opt saci are pregătiți căpitanul Panteli.

— Și la ananghie ? Dacă ne încolțește ? Ce ne facem ? întrebă Americanul.

— La ananghie... funda ! sacii în apă... și vă lipiți de un șlep... rămîneți ca morți acolo pînă se face liniște.

Plecară pe rînd. Întîi Americanul, ca să-și pregătească barca. Ahile nu se dezlipi de scaun decît după ce văzu fundul sticlei.

Trecuse miezul nopții cînd barca se dezlipi pe furiș de malul stîng. Americanul își luase încă două lopeți de schimb, o frînghie cu noduri și un ispol, un fel de căuș de lemn pentru aruncat apa afară din barcă.

Portul dormea dus. Nici o mișcare nu se simțea. O liniște de cimitir. Noapte neagră, opacă. Cerul era ascuns de un plafon jos de nouri compacți. Un vînt umed sufla din largul mării. Prevederea timpului după meteorologia căpitanului Lecca nu da niciodată greș. Vreme bună de lucrat pe ascuns. Fără nici un zgomot, barca, mută ca o fantomă, aluneca tăindu-și drum în puterea nopții. Ahile trăgea lung și rar la lopeți ; învățase din tinerețǎ meșteșugul contrabandiștilor : vîslea hoțește, fără să scoată pana lopeții din apă.

Pe brînci, la prova bărcei, Enachi sfredelea cu ochii lui ageri de copil perdeaua de întuneric. Și uneori șoptea apăsat bătrînului care nu vedea bine :

— Babord... tribord... banda !...

Cu mîna încleștată pe echea cîrmei, Americanul executa mut comanda.

*

Pe timpul iernei, cînd începe să se închege pojghița de gheață de pe fața Dunării, toate porturile se golesc, numai Sulina se umple.

Pontoanele, schelele, debarcaderele din porturi se ridică și se pun la adăpost. Șlepurile goale se retrag în locuri de iernatic, ferite de scurgerea sloilor cari mătură și rad tot ce întîlnesc în cale. Elevatoarele plutitoare, șlepurile încărcate cu cereale, se lasă în convoiuri la vale înspre Sulina. Cîțiva kilometri de la gură, fluviul se poate menține dezghețat, navigația și încărcarea vapoarelor de mare continuă neîntrerupt toată iarna.

Pe cînd celelalte porturi dorm, Sulina lucrează. Un oraș nou răsare ca prin minune pe apă, alături de cel vechi de pe uscat. Un oraș flotant, efemer, dar viu, original și pitoresc. Sute de șlepuri sunt ancorate de-a lungul malurilor, priponite cu parîme groase de sîrmă împletită, ca să înfrunte puterea sloilor ce curg spre mare.

O lume întreagă mișună pe puntea acelor locuințe plutitoare. În cabinele cochet vopsite în colori felurite, cu perdeluțe la ferestre de-o palmă, în locuinți minuscule ca niște căsuțe de păpuși, trăiesc familii întregi, cu toată gospodăria lor.

Din gura burlanelor de tablă se înalță domol fumul sobușoarelor de tuci, cît o lulea de mare, la care bucătăresc nevestele șleparilor.

Afară, pe frînghiile întinse între vințul ancorei și roata cîrmei, flutură în bătaia vîntului rufele spălate și puse la uscat. În jurul cabinelor, în oale de lut, în cutii de lemn, și în bidoane de tinichea pline cu pămînt, cresc tufe de verdeață și flori mirositoare : mușcate, rozmarin și busuioc grecesc.

Felurite soiuri de viețuitoare trăiesc aci, pe puntea șlepului de fier ; perechi de animale curate și necurate, în cea mai perfectă armonie, întocmai ca în biblica arcă a lui Noe, pe cînd rătăcea pe apele diluviului, înainte de a se împotmoli pe muntele Ararat.

Găinile, zburlite, în deplină libertate, ciocănesc cu pliscul lor tare tabla de fier a punței, culegînd boabele de porumb ce cad din saci la încărcare. Cîte-un cocoș pintenat, suit pe roata cîrmei, cu ochii la harem, trîmbițează bătînd fălnic din aripi și salută în fiecare zi răsăritul soarelui la orizontul mărei.

Gîștile, chinuite, puse la îndopat, stau în cușcă prizoniere, cu tălpile țintuite.

Porcul, la îngrășat pentru Crăciun, grohăie în prova priponit de lanțul ancorei.

Pisica, leneșă, friguroasă, se cuibărește înăuntru la căldură, pe cînd afară, cîinele, păzitor neadormit, veghează veșnic ca strajă credincioasă la scara șlepului.

Șleparii, în papuci de pîslă, robotesc fără treabă, cu pipa între dinți, iar copiii lor se zbenguiesc legați de mijloc c-un capăt de frînghie, de frică să nu cadă în apă jucîndu-se pe punte.

Duminica, în haine de sărbătoare, se fac vizite de la un șlep la altul. Și din orașul acesta de pe apă, lumea se duce la biserică și la tîrguieli în orașul de pe uscat. Iar uneori, în burta șlepurilor, în hambarele goale care se tapisează cu steaguri și bandiere, se dau baluri mari-

nărești cu invitați în regulă. Asistă un numeros și pestriț public.

Idile, aventuri, căsătorii, divorțuri și drame, aceleași eterne păcate omenești încearcă și orașul acesta provizor, care trăiește închegat cîteva luni pe an, numai cît ține iarna. Odată cu adierea vîntului de primăvară, cînd ostroavele înverzesc și Dunărea se limpezește de sloii scurși spre mare, vasele ridică ancorele înnămolite și se despart, plecînd spre alte locuri. Orașul flotant și efemer se risipește ca prin farmec, dispare într-o zi. Și în urma lui nimic nu mai rămîne.

*

Înspre orașul acela plutitor, răsărit ca prin minune pe oglinda Dunării, gonea barca Americanului în puterea nopții. Un val de ceață opacă venea de la larg. Mari pete negre, ca niște umbre fantastice, se desprindeau de-a lungul malurilor. Erau elevatoarele de rezervă. Cu gîturile lor întinse, cu spinările crestate, păreau niște gigantice dihănii antediluviene.

Două lumini roșii clipeau înainte, la prova unui șlep. Barca se apropia pe furiș de scara lăsată la apă.

Căpitanul Panteli, fumînd nervos, aștepta lîngă sacii plini, trași la marginea punții.

— „Odiseu“ ? întrebă un glas înfundat.

— Da ! răspunse un mormăit printre dinți.

— Căpitan Panteli ?

— Da.

— Gata ?

— Gata.

— Stinge felinarele, șopti cineva de pe punte.

S-a lucrat repede și pe tăcute.

Gîfîind din greu, au tăbîrcit sacii plini, coborîndu-i în barcă. Băietul, cu mîinile înghețate, se ținea lipit de scară, pe cînd ochii lui de diavol spionau cu agerime malul întunecat.

— Mola ! și barca, adînc afundată sub greutatea sacilor, se dezlipi, lunecînd la vale.

Ca să nu facă nici un zgomot, lăsară barca în voie, dusă de curent, pe firul apei, ca o plută.

Americanul la cîrmă, Ahile iscodea malul stîng, și băietul — malul drept. În tăcerea profundă, în bezna nopții, se auzi deodată o bătaie slabă, în cadență, venind din depărtare.

Toți trei, înghețați, ciuliră urechile.

— Un vapor care urcă, șopti Ahile încordat.

— E pilotina, adăugă încet băiatul, o cunosc după lumini ; verdele și roșu sunt jos, aproape de apă.

— Banda cîrma ! mormăi Americanul, și barca se lipi de-un șlep, în afară de vederea pilotinei, care înainta forfotind prin mijlocul canalului.

Felinarele ei de drum așterneau dungi luminoase, care tremurau pe oglinda neagră a apei.

Bătăile helicei deșteptase o santinelă, care zări barca în lumină. Un glas poruncitor tună pe malul drept.

— Barca ! trage la mal !

Nici o mișcare.

— N-auzi ? Fă dreapta și acostează aici !

Dar barca făcu brusc la stînga. Și Ahile, încordat la lopeți, trăgea cu disperare, să intre la adăpost, între șlepurile negre, cari puteau masca barca surprinsă.

Un fulger scurt țîșni roșu pe mal și un bubuit de pușcă răsună în pustiul nopții.

Glonțul, c-un șuier ascuțit, trecu nebun pe deasupra bărcei.

— Jos ! pe burtă ! șopti Ahile, dînd drumul la lopeți.

Numai Americanul singur rămase neclintit la post, cu mîna țeapănă pe cîrmă, cătînd să îndrepte barca între două șlepuri. Dar deodată două focuri de armă izbucniră aproape în același timp. Și Americanul scăpă cîrma din mînă. Capul îi căzu pe piept și, fără să scoată un cuvînt, bătrînul se rostogoli mototol pe fundul bărcei.

— L-a lovit, borborosi băiatul, tremurînd.

— Taci ! se stropși la el Ahile, clănțănind din dinți.

Barca se opri singură pe lanțul unei ancore. Curentul o tîrîse între șlepuri. Ahile întinse mîna, pipăi lanțul și se opinti, făcîndu-i vînt bărcii la vale, pe lîngă coastele unui șlep, pînă la pupa.

Erau deocamdată la adăpost.

Gloanțele nu-i puteau ajunge.

— Unde ești lovit? întrebă în șoaptă Ahile, aplecîndu-se deasupra Americanului căzut.
Nici un răspuns.
Se auzea slab un horcăit înăbușit.
Îi pipăi trupul, ca să-i găsească rana.
— Apucă-l de picioare, să-l întoarcem cu fața în jos.
Și Ahile simți pe degetele lui uscate căldura sîngelui ce gîlgîia din rană.
Glonțul îi sfărîmase umărul stîng.
Ahile își rupse cu dinții poala cămășei, făcu un tampon și-l apăsă pe rană.
Pe malul opus se auzea larmă de glasuri, chemări și semnale de fluier.
— Ne-au încolțit. Nu-i rost. Funda!
Ahile și băiatul se opintiră prăvălind sacii în apă. Barca se ridică ușurată.
Ascunși acolo, la adăpost, au stat pînă s-a potolit zgomotul de pe maluri.
Rănitul gemea, cu ochii închiși, cu buzele arse. Ahile îi răcori fruntea înfierbîntată, îi dădu să bea din ispolul cu care scotea apa din barcă, și-l îmbărbătă cu mîngîieri frățești.
— Nu-i nimic, Nicolachi... nu-ți fie teamă, fraţico... trece... și eu am pătit-o odată...
Ușor, pe nesimțite, se lăsă barca la vale, de la un șlep la altul, pînă ajunse în port.
Ca să nu fie văzută de la pichet, barca fu oprită mai sus de debarcader, lîngă un elevator plutitor, care o masca perfect.
Trebuiau să meargă o bucată de drum pe jos pînă la casa Americanului. Din barcă l-au ridicat pe brațe. Nu se putea ține pe picioare. Se lăsă jos, moale, frînt de mijloc. Pe străzi dosnice, Americanul a fost dus pe sus pînă acasă.
Se lumina de ziuă. Nimeni nu-i văzuse.
Numai Lulu, maimuța, îi spiona, cu ochișorii pe jumătate deschiși, din culcușul ei făcut într-un șal de lînă. Și cînd bătrînul, întins pe pat, începu să geamă, Lulu sări de la locul ei; și dintr-un salt căzu pe perna patului.

Scîncind plîngător, începu să caute în capul bătrînului și să-i resfire cu lăbuțele părul lui alb.
Simțea că ceva grav i s-a întîmplat stăpînului. Și gămăliile ochilor ei, amenințători, licărind ca două scîntei, pîndeau fiecare mișcare a lui Ahile, care se învîrtea zăpăcit prin casă.

*

Evantia venise într-o fugă.
Ahile trimesese băiatul să-i spună că tatul ei îi bolnav. Cu mîna pe inimă, intră ca o furtună pe ușă, năpustindu-se asupra patului.
— Tată! tată! Ce ai? Ce s-a întîmplat?
Și cu mîinile tremurătoare începu să mîngîie fruntea înfierbîntată a bătrînului.
El ridică încet pleoapele, cătînd fix, cu ochii sticloși. Și chipul acela palid, pe jumătate mort, se lumină o clipă de grimasa unui zîmbet duios. Cu degetele lui descarnate pipăia nesigur pielița moale, catifelată, a mînelor pe care încerca să le aducă la buzele lui uscate.
Fata izbucni într-un plîns nervos. Și cînd îl coprinse în brațe, ca să-l ridice în capul oaselor, bătrînul scoase un geamăt prelung, ca un scîncet de copil bolnav.
— Unde te doare, tată?
— Rana e la umăr, arătă Ahile, și buzele lui late începură a tremura ușor.
— Rănit?! dar ce s-a întîmplat? Spune, vorbește odată, omule!
— L-au împușcat grănicerii... aduceam niște saci cu grîu... noaptea... de la un șlep...
— A! înțeleg... voi l-ați ucis, tîlharilor!... Ce trebuia să tîrîți un bătrîn ca el la hoțiile voastre?
Și Evantia își smulse pălăria din cap, își suflecă mînecele, răscoli printre rufe și rupse-n fâșii o cămașă curată, ca să pregătească un pansament.
— Du-te și vino numaidecît cu doctorul Tomiță! Spune-i că-l rog să vină repede.
Ahile se codea. După ce-și șterse sudoarea rece de pe frunte, zise cu glas scăzut:
— Nu se poate. Nimeni nu trebuie să știe că-i rănit.

Fata sări arsă. Cu degetele crispate se repezi la el, ca o panteră zădărită, gata să-l sfîșie cu unghiile. Ahile se retrăgea, palid, spre ușă.

— Cum, după ce l-ai dus la moarte, nu vrei nici să chemi doctorul să-l scape ?

— Ascultă, fata mea, liniștește-te. E spre binele vostru. Tu nu înțelegi cum devine chestia. Dacă se află ceva, tatul tău intră la sigur în pușcărie. Asta vrei tu ?

Fata se frămînta desperată ; se învîrtea prin casă, frîngîndu-și mîinile, nehotărîtă, neștiind ce trebuie să facă.

Bătrînul, inert, părea că doarme. Respirația i se auzea într-un ritm regulat.

Deodată începu să-și miște buzele uscate, și fălcile parcă mestecau ceva în vid.

Fata îl privi cu inima strînsă ; își mușcă degetele, gata să izbucnească iar.

Nu putea să afle ce vrea bătrînul, care nu era în stare să articuleze nici un cuvînt.

Numai cîteva lacrime licăreau, scurgîndu-se printre genele stinse.

După ce-i sărută fruntea de ceară, ea își luă pălăria și plecă grăbită, întins, la doctor.

Pe drum, gîndurile i se încrucișau cu repeziciune în mintea ei înfierbîntată.

„Dacă nu aduc doctorul, moare... Dacă se află, îl cheamă, îl judecă, și îl condamnă..."

Doctorul e om bun, are să-l roage cu lacrimi să nu spună la nimeni... Oare doctorul are să păstreze secretul ?

*

Doctorul, nenea Tomiță, singur în grădina spitalului, în picioare, citea o scrisoare. Înalt, spătos, monumental, în halatul lui alb părea de la distanță o statuie de marmură, ridicată pe aleea care lega morga de spital.

Fata încercă să-și facă o mină surîzătoare, dar lacrămile îi jucau încă în ochi.

— Ce-i cu tine ? De ce-ai plîns ? Spune drept ! o întrebă doctorul, blajin ca totdeauna.

— Tata e bolnav.

— Ce are ?
— ...
— Ce-l doare ?
— L-a împuşcat... izbucni fata într-un plîns zguduitor.
— Împuşcat ! Cum ? Cine ?
— S-a dus noaptea cu barca să ia grîu... de la un şlep... soldaţii au tras cu puşca.
— Unde-i lovit ?
— La umăr. Dar nu poate nici vorbi, nici umbla.
— Ei, lasă, viu eu acum să-l văd. Şi doctorul întinse mîna ca s-o mîngîie.

Fata îi prinse mîna şi, înfrigurată, o ridică la buzele ei.

— Te rog mult să nu spui la nimeni... să nu se afle nimic de întîmplarea asta.
— N-ai grijă. Nici o vorbă n-are să iasă din gura mea. Du-te acasă, că eu te ajung.

Şi doctorul, cu veşnicu-i zîmbet somnolent, cu mişcări leneşe, intră în birou, îşi agăţă halatul în cuier, luîndu-şi celebra lui pălărie borsalină, cît roata carului de mare.

Păşind rar, apăsat, mergea pe cheu, sprijinindu-şi enorma greutate a trupului pe vechiul lui baston de cireş, cu ţăpuşă la vîrf.

La debarcaderul bărcilor se opri. Toată lumea în drum îl saluta cu respect. De lene, el nu-şi mai scotea pălăria, dar răspundea prin vorbe, glumind şi spunînd fiecăruia pe nume. Copiii, pe stradă, cum îl vedeau, îi ieşeau în cale. Doctorul avea obicei să-i plesnească uşor din mers cu vîrful bastonului la dos. Şi ei făceau haz, mîndri şi bucuroşi că domnului doctor îi place să se joace cu ei.

Barcagiii îşi scoteau căciula din cap şi se luau la harţă pentru cinstea de-a-l trece pe domnu doctor cu barca pe malul opus.

Barca în care intra voluminosul doctor se afunda cu două palme în apă.

Barcagiul, mîndru de onoarea ce i se făcuse, se încordă la lopeţi. În cîteva minute acostară dincolo, în Prospect.

Doctorul băgase mîna în buzunar, ca să plătească, dar barcagiul protestă :

— Nu ! ferească Dumnezeu !... pentru d-voastră... și fiindcă barca se depărta, doctorul aruncă înlăuntru, din mers, un pachet de țigări.

Căsuța în care sta Americanul era chiar în fața debarcaderului.

Doctorul, în loc să intre de-a dreptul, ocoli pe altă stradă, se întoarse și intră în curte, încredințat că nimeni nu l-a văzut.

La casele dimprejur mai multe perechi de ochi se ițeau după perdele. Ahile îl zărise de departe și se pitì pe după casă, făcîndu-se nevăzut.

Ușa era descuiată. Doctorul intră fără să bată. Aerul era greoi, îmbîcsit ; umezeală și mizerie.

— Deschideți fereastra ! porunci el, trăgîndu-și un scaun lîngă patul bolnavului.

— Tată ! uite, a venit domnul doctor.

Bolnavul, imobil, deschise ochii tulburi, aruncînd o privire vagă în spațiu.

Doctorul își scoase haina, își suflecă mînicile și, cu brațele puternice, săltă ca pe-un copil trupul acela de bătrîn puțintel, întorcîndu-l pe-o coastă. Gemete înăbușite scăpau printre buzele vinete ale rănitului, care nu putea articula nici o vorbă.

După ce-i examină rana și-i făcu un pansament nou, doctorul se așeză mut pe scaun.

Într-o tăcere penibilă, tragică, el privea la rămășița de viață care mai palpita cu îndărătnicie încă în mașinăria aceea umană distrusă, netrebnică, fără speranță de a mai fi reparată. Căta parcă să prindă cu ochii eternul mister al morții, care plana, suverană, în fața lui.

Evantia, cu răsuflarea stăpînită, cu ochii în lacrimi, așteptă un cuvînt care întîrzia să vie.

Frecîndu-și nervos cîteva fire din barba lui albă, doctorul se sculă greoi, luîndu-și bastonul.

— Nu mai da bani la farmacie. Îți trimit eu doctorii și pansamente de la spital.

— Dar ce credeți ? Scapă ? Scapă-l, domnule doctor, te rog, scapă-l...

— Glonțul a intrat în umăr și a ricoșat pe șira spinării, zise doctorul, murmurînd, după obicei, în barba lui albă : „He ! *la vie... la vie... c'est la vie* !... și plecă înspre debarcader, cu pălăria lăsată pe ochi, lovind necăjit pietrele cheului cu țăpușa bastonului de cireș.

★

În taverna lui *Peter the Grics* se comenta în șoaptă pe la mese întîmplarea din noaptea în care se auziră împușcăturile. Grănicerii, agenții de la vamă și gardienii căpităniei portului umblau forfota iscodind pe barcagii, să afle cine plecase în noaptea aceea din port.

Ahile avusese grijă să astupe cu dopuri de lemn găurile făcute de gloanțele cari ciuruise un bord al bărcei.

Așternuse și un strat de vopsea groasă, după ce spălase petele de sînge închegat pe bancuri.

Copoii vamali miroseau afacerile puse la cale în taverna cunoscută.

Ahile, Gherasim și căpitanul Lecca aveau ședințe secrete, consfătuiri intime, pentru a face față noilor întîmplări.

— Băiatului — spuse crunt Lecca — fă-i vînt imediat pe vaporul grecesc „Iris", care pleacă mîine la Zungulda în Anatolia, am vorbit eu căpitanului Zambra, să-l îmbarce ca ajutor de bucătar. Americanul e pe moarte, nu poate face declarații la căpitănie. Numai tu rămîi să intri în capcană. Le cazi în labe ca șoarecele în ghearele pisicii !

Buzele late ale lui Ahile începură să tremure nervos pe cînd sugeau cu lăcomie dintr-o țigară turcească, ultima rămășiță dintr-o contrabandă de la un vapor poștal.

— Ești la ananghie, Ahile... Eu am un plan care te poate scăpa, adăugă Lecca, răsucindu-și falnic mustățile lui războinice.

— Spune, ce-i de făcut ? șopti grăbit Ahile, sugîndu-și buzele.

— Numai dacă s-o prinde. Ai noroc că-i în concediu căpitanul portului. Îi ține locul ofițerul cela mîndru, care umblă mort după fata Americanului. Dă fuga la fată și înspăimînt-o că tatu-său are citație să fie ridicat...

o să-l bage în pușcărie... Ea să-l roage pe ofițer ca să înceteze urmărirea din partea căpităniei.

Ahile, luminat, aruncă mucul de țigară, și o luă la fugă.

★

Evantia, îngrozită de cele ce auzise din gura lui Ahile, se frămînta în frigurile nehotărîrei.

„Cum să meargă ea la Deliu ?... Tocmai la el... Să-l roage... să-i cadă în genunchi... Ce rușine ! Ce umilință ! Nu... nu... imposibil !"

— Altă scăpare nu-i, fetițo — îi șopti insinuant Ahile — trebuie să-l scapi pe tatăl tău.

În cămăruța de alături, bătrînul, care părea că doarme lungit pe spate, deschise ochii, își ascuți auzul, căznindu-se în zadar să-și dea seama de ce se întîmplă în jurul său. Rămase așa, cu ochii țintă înainte, la peretele din față, privind o iconiță a Sfîntului Nicolai, afumată, neagră, murdărită de milioane de muște în cursul anilor.

Icoana asta o avea din copilărie.

Maică-sa i-o prindea cu o panglică roșie la căpătîiul patului. I-o dase cînd plecase prima dată ca marinar pe o corabie. El o atîrna în peretele cabinei. Și din cauza valurilor, ca să nu se zbată în balansul vasului, o bătuse în cuie. Pe timpul osîndei îi dase voie să aibă la el icoana asta. Timpul o ștersese complect. Nimic nu se mai deslușea pe dînsa, dar bătrînul o privea cu sfințenie ca pe un obiect rar, aruncat de valuri la țărm, salvat de mîna Domnului dintr-un naufragiu.

Cînd Evantia își aruncă ochii spre pat, îl văzu pe bătrîn agitat ; cu degetele descărnate, făcea sforțări rîcîind plapoma ; buzele vinete se mișcau, mestecînd vorbe neînțelese. Fata veni lîngă el, căutînd să vadă ce vrea. Îi urmărea privirea fără să înțeleagă ce dorește.

— Icoana — ghici Ahile — dă-i icoana.

Evantia se întinse, luă icoana din perete și o puse pe pat. Pe cînd fata căuta o cîrpă s-o șteargă de praf, bătrînul se grăbi să ia icoana cu mîinile tremurătoare și, c-un gest de aviditate, își lipi buzele de scîndurica veche, uscată, mîncată de cari, pe care vremea ștersese orice urmă.

— Mi-ai promis că aduci preotul aici. De ce nu vii cu el, că poate i-ar face bine ? întrebă Evantia.

— Nu-l cunoști — zise Ahile — e un om păcătos și lacom. Nu vrea să vină, nu vă iartă că l-ați înșelat. El v-a crezut bogați...

— Adu pe preotul român.

— Nu vrea să slujească. Zice că nu se amestecă. Grecii au preotul lor.

— Te simți mai bine ? întrebă Evantia înduioșată, surprinzînd o expresie de liniște pe figura tatălui ei.

— Da — îi răspunse el — căutînd s-o privească drept în ochi, c-o dragoste și mulțumire mută.

— Las', că rămîn eu cu el — îi șopti Ahile — du-te repede la căpitan. Ții minte ce trebuie să-i spui ? Numai atît să-i ceri : Căpitănia să înceteze urmărirea.

Fata se codea. Își căuta jacheta, pălăria și nu se hotăra să plece.

— Aleargă acum — o zorea Ahile —că-l găsești acasă. Să știi că mîine e prea tîrziu.

Bătrînul, de pe pat, urmări toate mișcările pînă ieși pe ușă, apoi închise ochii, făcîndu-se că doarme.

Ahile scoase o pungă cu tutun, își făcu o țigare groasă și începu să caute prin casă o cutie de chibrituri. Bătrînul, simțind mișcare în jurul său, deschise ochii, dar îi închise repede. Îi era un fel de silă de tot ce-l înconjura, se afunda parcă din ce în ce mai adînc în sine însuși. Și gîndurile îi frămîntau mintea, cerînd o dezlegare. Se întreba mereu chinuit de aceleași întrebări : „Oare să fie sfîrșitul ? Nu mai e nici o scăpare ? Da, sigur, sfîrșitul."

„Trebuie să mor... toți oamenii mor... mor pe rînd", îi șoptea o voce lăuntrică.

Groaza de misterul morții îl îngheța, oprindu-i bătăile inimei. Cu încetul, își revenea. Deschidea ochii, încerca să miște degetele, și o licărire de nădejde îl înviora pentru cîteva clipe. Căzut într-o continuă toropeală, el viețuia totuși, dar numai în trecut.

Începea o perindare, în mintea lui, de imagini apropiate, întîmplările din urmă, din noaptea cînd a fost rănit, apoi cearta de la debarcader, cînd, încolțit, a scos cuțitul să se apere, primirea ce i-o făcuse rudele și com-

patrioții crezîndu-l bogat, drumul lung pe vapor, traiul acolo în colonii și toată viața i se înșira în urmă, mergînd cu închipuirea departe, pînă în anii de copilărie, de care își aducea perfect aminte.

Se adîncea în amintirile copilăriei. Se recunoștea așa cum fusese, se vedea limpede c-o ascuțime de minte care-l înspăimînta, ca și atunci cînd era să se înece odată în Dunăre.

Căzuse în apă, și curentul repede îl furase, tîrîndu-l sub un șlep. Își dase perfect seama de pericol. Dacă ar fi căutat să iasă la suprafață, era pierdut. Pipăind pe fundul șlepului, el s-a tîrît pînă a simțit cu mîinile cîrma, și atunci a scos capul afară. A simțit fiorii și ghearele morții. Prin ce minune a scăpat atunci ? Fusese o luptă între viață și moarte. A luptat și a învins. „Eram tînăr, eram tare..." se gîndea el.

Acum simțea cum se duce, alunecînd într-un adînc fără fund. Era așa de slab și de neputincios, încît nu mai încerca nimic, se lăsa în mîna Domnului. Încerca să se judece singur, ca pe un străin, să-și lămurească viața, și nu-și găsea nici un rost. O înlănțuire nesfîrșită de suferințe, de grije... pentru ce ? A fost un om fără noroc. De ce unii trăiesc bine și alții rău ? Acum s-a sfîrșit... De ce D-zeu n-a vrut să fie bun și cu dînsul ? Asta n-o putea el înțelege.

„S-a sfîrșit... nu mai pot aștepta nimic." Simțea bine în fundul sufletului său că moare, dar nu reușea să se deprindă cu ideea asta. Era ceva neînțeles pentru mintea lui. Îl apuca un fel de milă de sine însuși, de fata lui, care rămînea singură...

Se încercă să spună în minte o rugăciune știută din copilărie. Dar nu reușea să-și aducă aminte toate vorbele în șir. Și atunci, de necaz, ca pe un copil, îl podidi plînsul deznădejdei, fierbinte, sfîșiitor.

Ahile fuma ; trăgea adînc fumul pînă în fundul pieptului, apoi îl slobozea încet afară, pufuind molcom cu buzele lui late. Se uita lung spre pat. Avea uneori impresia că Americanul nu mai suflă. Îl vedea întins, țeapăn ca un cadavru, cu fălcile păroase, scofîlcite, cu fruntea galbenă ca ceara.

Nu-i era îndemînă în camera asta, în care plutea moartea nevăzută. Simțea ceva neplăcut. Și, totuși, îl încercă un sentiment de bucurie. Iaca el a scăpat... și Americanul moare... moare la sigur... putea foarte bine să i se întîmple și lui asta... Dacă îl lovea glonțul pe el ? doar erau împreună... Vezi că pe el D-zeu l-a păzit... gîndea Ahile împăcat, c-o profundă mulțumire sufletească.

Trecu în camera de-alături, ca să-și mai schimbe gîndurile. Lulu, maimuța, din colțul ei, dintre șaluri, îi pîndea toate mișcările cu ochișorii ei vii, neastîmpărați.

Ahile nu se simțea bine nici aici ; se vedea spionat la tot pasul ; se întoarse lîngă patul bolnavului, așezîndu-se pe un scaun. Se gîndea : „Că moare, e sigur... Cînd ? O zi, două... bietul Nicola... dar cui rămîne barca lui ?..." La drept, și el are o parte. Cine îl învățase pe American să se ducă la căpitanul de port să ceară barca ? Poate îi rămîne lui... Ce, să i-o mai ceară înapoi cineva ? Ce bună barcă... ce bine ține la val !

*

Se înserase. Evantia trecu de cîteva ori în sus și în jos pe stradă pînă se hotărî să intre.

Deliu era singur. Sta la birou c-o carte și c-un dicționar dinainte. Avea obicei să scoată note, pe care le utiliza în scrisorile lui dulci. Era deprimat că o daneză, soția unui inginer, o blondă grațioasă, mîndră și rece, se încăpățînase ca să-i reziste. Găsise tocmai o cugetare potrivită care și-o însemnase : „Pudoarea este o invenție a femeilor urîte".

Un marinar, Jean, ordonanța, intră tiptil, numai în ciorapi de lînă.

— O domnișoară vrea să vă vadă.

— Cine-i ? N-o cunoști ?

— Nu prea putem ști, că n-am văzut-o venind pe la noi.

— Poftește-o înăuntru, și Deliu se ridică.

Era îmbrăcat într-o elegantă pijama de mătase vișinie. În penumbra săliții de intrare, el nu recunoscu deodată pe fata care nu îndrăznea să pășească.

Numai cînd reuşi să-şi descleşteze gura : „Am venit să te rog ceva“, el izbucni radios, tăindu-i vorba :

— A ! Evantia, sălbatica gazelă... Ce surpriză !... Ce te aduce la mine ?... Nu te jena, spune ! şi el o atrase cu blîndeţe înăuntru, vorbindu-i cu glasul lui bărbătesc, sonor şi dulce.

Evantia, frămîntînd între degete un colţ de batistă, începu cu voce stînsă, întretăiată de emoţia care o strangula.

— Am venit să te rog... dacă ai milă de mine şi de tata... care-i pe moarte... să nu-i faci nimic... el nu-i vinovat... alţii l-au luat noaptea cu barca... şi tocmai pe el l-a împuşcat... Şi vorbele i se pierdeau într-un plîns cu sughiţuri.

Deliu nu pricepu nimic la început.

Ce vrea fata asta de la el ? Stătu o clipă pe gînduri. Şi deodată se lumină.

— A ! înţeleg. Tatăl tău e amestecat în hoţia de cereale din port. Ei, şi ce pot face eu în chestia asta ?

Evantia se chinuia să-şi amintească vorbele pe care le repetase Ahile.

— Căpitănia să înceteze urmărirea, zise ea pripit, urmărind cu ochii efectul vorbelor sale.

El, tăcut, indecis, făcu doi paşi cu ochii în pămînt. Se întoarse, cumpănindu-se pe vîrful picioarelor, apoi îşi înălţă capul şi, făcînd ochii mici, învălui într-o privire ascuţită silueta fină care se proiecta pe albul peretelui din fund.

— Să vedem ce putem face... vorbi el rece, enigmatic.

Ea îl fixa, aşteptîndu-i răspunsul, roşie, cu obrajii aprinşi. Simţea că el o pipăie cu ochii ; o examina din cap pînă la picioare.

Ideea fixă care-i stăpînea mintea o împingea înainte, cu mîinile întinse, gata parcă să-i cadă în genunchi. Reîncepu, cu voce plîngătoare :

— Te rog... faci asta pentru mine ?... Îmi promiţi ?

— Îţi promit, mîine închid dosarul, încetează orice urmărire, răspunse el hotărît, mărinimos.

Înviorată o clipă, ea se pierdu într-un murmur de mulţumiri, pe cînd mîna lui rece se întinse ca să-i mîngîie obrajii fierbinţi de lacrimi şi ruşine.

Şi, deodată, Deliu îşi schimbă tonul. Începu să vorbească blajin, duios, c-un timbru seducător de dulce.

— Numai de dragul ochilor tăi voi face asta... Hai, calmează-te, şterge-ţi lacrimile. Plînsul te face urîtă. Acum putem vorbi ca doi prieteni. De ce fugi de mine ? Din noaptea ceea m-ai ocolit. Ştiai bine că te iubesc. Tu ai ceva sălbatic în firea ta...

Şi cu îndemînarea pe care i-o dase o lungă experienţă, îi descheie uşor jacheta. Ea încercă să protesteze, dar el, prin două mişcări studiate, o imobiliză. C-o mînă sigură îi cuprinde talia, cu cealaltă îi îndoaie abil capul pe spate. O sărutare violentă, lungă, pe gîtul gol, o înfioră, paralizîndu-i orice mişcare.

În braţele lui de oţel, care o împiedecă să respire, se zbate ca o pasăre prinsă în laţ. Simte că i se învîrteşte capul.

Copleşită într-o luptă inegală, vede că nu-i poate rezista. Tresare simţind degetele lui reci pipăindu-i pielea. Cu ochii închişi, cu dinţii încleştaţi, se împleticeşte şi cade întinsă, c-un geamăt înăbuşit.

Se înnoptase. Evantia intră în vîrful picioarelor. Bătrînul muribund o simţi şi deschise nişte ochi sticloşi. O chema cu privirea, ridicînd pleoapele peste măsură. Fata se apleacă şi, lipind buzele de mîna lui uscată, începu să plîngă înfundat. Bătrînul făcu o sforţare extremă, ridicîndu-şi tremurător cealaltă mînă. Cu degetele ţeapene dezmierda părul fetei, resfirat pe plapomă.

Nu-l mai durea nimic. Nu se putea mişca, nu vorbea, dar simţea o dulce moleşeală în tot trupul. Parcă o uşurare, o împăcare îi alina inima. Groaza morţei îi dispăruse ca prin farmec. Şi din fundul sufletului o căldură binefăcătoare, o duioasă mulţumire se ridica şi-l cuprindea peste tot. I se părea că pluteşte cu plăcere într-o baie călduţă.

Cînd Evantia îşi ridică ochii, recunoscu pe faţa lui o expresie senină şi un surîs debil fluturînd pe buzele lui subţiate.

— Ţi-i mai bine ?... Dormi, tată !... închide ochii şi dormi... Iacă, mă culc şi eu...

Dar el nu voia să închidă ochii ; o privea lung, cu nesațiu, parcă ar fi vrut s-o soarbă. Și numai după ce ea plecă de lîngă dînsul, se hotărî să coboare pleoapele peste globurile ochilor care păstrau încă imaginea ei.

. . . .

În noaptea aceea bătrînul muri.

Evantia îl găsi dimineața rece, cu figura gravă, împietrită de o mască rigidă de cadavru.

Fata, îngrozită, nu știa ce să facă. Începu să țipe c-o disperare nebună.

S-au strîns alarmate cîteva femei din vecine, încercînd s-o potolească. Ea nu putea să creadă că tatăl ei a murit. O luă la goană înspre spital. Doctorul, nenea Tomiță, era singura speranță.

În lipsa Evantiei de-acasă, veni medicul orașului, însoțit de un gardist, ca să constate cazul și să încheie actele cuvenite. Dar n-a fost chip să se apropie de pat. Lulu, maimuța, sta de pază la capul mortului ; agitîndu-se nervoasă, își arăta dinții și se repezea cu ghearele de cîte ori cineva își întindea mîna spre pat. Ochii ei rotunzi, aprinși, aruncau niște priviri ascuțite de ură în jurul ei. Medicul se retrase prudent. Gardistul întinse mîna să tragă plapoma, dar Lulu se repezi ca o săgeată, înfigîndu-și colții în mîna lui. Gardistul începu să urle, apărîndu-se cu tesacul. Maimuța trase înapoi capătul de plapomă, acoperind fața mortului, pe care o mîngîia cu lăbuțele ei.

— Las-o, domnule, c-o fi turbată ! îi strigă medicul, înspăimîntat.

Numai după ce veni Evantia, maimuța se potoli. Și pentru mai multă siguranță, fu închisă în cămăruța din fund.

CAPITOLUL XVI

Sulina — după numele capului unei hoarde de cazaci — este poarta Dunării. Pe aci iese grîul și intră aur. Cheia de la poarta asta a trecut în cursul vremurilor

dintr-un buzunar în altul, după necurmate lupte, prin arme și prin intrigi. Europa, după războiul din Crimeea, a intrat în stăpînirea acestei chei, pe care o ține strîns și n-o mai lasă din mînă — nici chiar portarului, care de drept trebuie s-o ție, nu se hotărăște să i-o încredințeze.

Sulina, ca și Port-Saidul de la gura Suezului — un Turnu Babel în miniatură — găsindu-se la capătul unui drum mondial de apă, trăiește numai din viața portului.

Orașul acesta, creat prin nevoile navigației — fără industrie, fără agricultură — e condamnat să fie șters de pe harta țărei îndată ce o altă gură a fluviului va fi aleasă ca poartă principală a Dunărei.

Pînă atunci, vremelnica așezare omenească crește și scade după barometrul recoltei anuale.

Populația se dublează în anii de belșug și scade în timp de secetă.

De unde vine această lume pestriță ? Marinari, negustori, meseriași, hamali, escroci, haimanale și femei, femei de toate speciile. Lacome păsări de pradă, însetate de cîștig, se strîng aci ca lăcustele pe îngusta limbă de pămînt dintre Dunăre și mare.

Ca prin minune apar : birouri, prăvălii, cafenele, cîrciumi, bodegi, varieteuri, localuri de veselie și desfrîu — răsar în cîteva zile ca ciupercile din pămînt. Toată noaptea duduie la lumina electrică elevatoarele, prin care curge șivoi grîul, ca niște pilituri de aur, din șlepuri în vapoarele care duc peste mări, în alte țări, pîinea cea de toate zilele. Comerțul de aventură, jocul de hazard sunt în floare, și banii trec cu repegiune dintr-o mînă în alta. Timpuri ca în povești. Cîntece, chiote, scandaluri, hoții, înșelăciuni, o poftă furioasă de plăceri, o viață zgomotoasă, dezmățată... pînă ce se închide rubinetul exportului.

Un an rău, o recoltă slabă, și întregul bîlci maritim dispare ca prin farmec — ca potîrnichile se răspîndesc toți într-o noapte. Și mulți, pe unde se găsesc, adesea în neagră mizerie, stau cu ochii la cer, visînd cele șapte vaci grase, așteptînd întoarcerea în pămîntul făgăduinții, în care grîul crește, în anii buni, udat de ploaia cerului, și în anii răi, stropit de sudoarea țăranului român.

*

Cartierul localurilor de noapte, unde marinarii debarcați după lungi călătorii găseau plăceri cumpărate ieftin, era discret plasat la marginea orașului, spre balta de unde începeau pădurile de stuf din Deltă.

Lumini roșii apăreau la distanță, ca niște felinare de drum a unor vapoare în navigație de noapte. Și pentru că în partea locului nu era pavaj, ci numai un drum semănat cu dune de nisip, marinarii numeau mahalaua asta „Sahara".

Lumea bună petrecea în centru, la „Englitera" — varieteu cu „șambruri", unicul „local familiar", după cum îl intitulase noul său patron. Domnul Pericle Papadachi, zis și „Bibiul", om tăcut, grav ca un magistrat, foarte respectat, filantrop și epitrop la biserică, organizase pe baze moderne noul local european, grație experienței pe care o avea în acest gen de comerț soția sa legitimă.

Patroana, Lola, de origină poloneză, de meserie artistă, scoasă la pensie înainte de a renunța la viața de noapte, păstra urmele unei frumuseți ruinate. Părul ei alb, pudrat, ca peruca marchizei de Pompadour, făcea încă admirația întregei clientele.

Decorativă, impunătoare și severă, Lola trona cu autoritate la casă, dirijind ca un capelmaistru întreaga mișcare a „Engliterei", întreprindere socotită, pe drept, ca propria-i operă.

Era o organizație ingenioasă și bine studiată, care salva toate aparențele.

În fața varieteului, unicul „local familiar", c-o intrare pe din dos în altă stradă, era o casă misterioasă, cu perdele trase, cu odăi numerotate.

Acolo locuiau artistele. Două case deosebite, două stabilimente cu administrații aparte, dar cu același stăpîn și aceeași pungă.

A doua casă era condusă cu discreție și tact de madam Simon, supranumită de ofițeri : „Enigma-Roșie".

Parcă îi scuturase cineva în față o bidinea de văpsea roșie, așa de mulți pistrui avea pe obraz.

Văduva unui comisioner evreu din Canton, ucis pe timpul Revoluției Boxerilor, primise, se spune, o despăgubire frumoasă din partea guvernului chinez.

Un bătrîn englez, căpitan de vapor, care luase parte ca ofițer la expediția flotelor europene în China, susținea că a cunoscut-o pe această femeie îmbarcată pe faimosul pachebot, transformat în șantan-flotant, care făcuse mare senzație pe atunci ancorînd în mijlocul escadrelor aliate, în raza portului asediat Vei-hai-Vei.

Se șoptea că madam Simon, care anume își alesese ca sediu Sulina, la încrucișarea căilor mondiale, ar avea legături oculte c-un mare trust internațional de comerț proscris, dar tolerat de brigăzile de moravuri din toate țările.

Porturile românești au avut totdeauna un rol important în acest trafic ca punct de legătură pentru transportul pe apă de marfă vie, din Galiția și România pentru Turcia, Egipet și Extremul Orient.

Cum ajunsese Evantia steaua „Engliterei" ?

Într-o seară, pe cînd sta singură pe o bancă de pe cheu, amărîtă, părăsită, neștiind încotro să apuce, îi apăru un înger salvator. O doamnă corect îmbrăcată în negru, pe care n-o mai văzuse pînă atunci, se așeză lîngă dînsa și-i vorbi blajin și dulce, mîngîind-o și încurajînd-o :

„Ești încă tînără și frumoasă, fata mea, trebuie să trăiești... ai toată încrederea... eu am să-ți fiu mamă... vei trăi bine, fără griji... iubită de toți..."

Fata nu înțelegea totul, dar vedea că i se întinde o scîndură de salvare de către o mînă binevoitoare.

Cum ? Se găseau pe lume și suflete așa de bune și miloase, pe care ea nu le cunoscuse niciodată.

Doamna în negru, directoarea de la „Englitera", pusese de mult ochii pe negresă, de cînd o văzuse o dată jucînd un dans exotic, învățat din copilărie. O urmărise și aștepta momentul oportun cînd să pună gheara pe ea.

Directoarea, cu experiență, își dase bine seama că fata asta poate să fie un „număr" apreciat în program, și un mijloc de atracție pentru întreprinderea ce conducea cu atîta competență.

Și nu se înșelase : în scurt timp Evantia fu proclamată steaua localului de noapte.

ACADEMIA
BIBLIOTECA

„Ai să joci dansurile străine pe care numai tu le știi. Atît și nimic mai mult !“ i-a spus directoarea la început. Apoi a deprins-o să nu fie așa de sălbatică și să consume șampanie cît mai multă. La urmă i-a cerut să fie gentilă, ca să atragă clienții și să facă ce făceau și colegele ei, sub etichetă de artiste la „Englitera“, unicul „local familiar“.

Într-o seară localul era plin.

Crucișătorul „Elisabeta“, venit de la Sevastopol, trebuia să încarce cărbuni. Ancorase în dreptul depozitelor. La bord nu era chip de stat ; zgomotul căderei bulgărilor în magazii era asurzitor ; praful negru, fin și lipicios, se filtra pînă în fundul cabinelor. Era un motiv serios ca ofițerii liberi să doarmă în oraș. Fiecare unde poate. Unii mergeau la sigur, alții la întîmplare. Toți își făceau iluzii în căutarea culcușului... pentru o noapte numai, la uscat.

Plecau de obicei în grupe de la bord. Unii, cavaleri, curtezani, intrau în lumea bună, făceau vizite prin familii, petreceau la ceaiuri și serate. Alții, nesociabilii, fugeau de lume, vagabondau prin mahalale, ancorînd prin berării și cafenele.

Aceștia erau cunoscuți sub numele de „slujnicarii“. Șeful lor era un căpitan, Roșu, c-o bărbuță frizată. Pe vremuri, amant al bucătăresei de pe vaporul „Orient“, se dezabonase de la popota ofițerilor — trăia bine.

Mai totdeauna ambele grupe se întîlneau, după miezul nopței, în același local suspect, supranumit „haremul public“.

După atîtea zile de post pe mare, hoinăreau în bandă pe uscat, pînă ce, setoși, se opreau instinctiv în fața aceluiași local.

— Tot aci „fundarisim“ ancora ?
— Echivoc local...
— Internațional.
— Interlop.
— Suspect.
— Infect.

Dar tot la „Englitera“ ancora întreaga bandă, că nu era local mai bun pentru o petrecere de marinari pe uscat.

De cîte ori debarca la „Englitera“ un nou transport de artiste, apăreau pe ziduri, afișe mari cu litere de-o șchioapă : „Noi debuturi“.

Un client chefliu ștergea regulat pe „de“ și rămîneau „buturi“ ; la care adăuga : „de carne“.

Cînd inundau marinarii localul, sau cînd intrau pe ușă în monom, patronul, Pericle Papadachi, se încrunta la prima vedere. Apoi își îndulcea figura-i de satir bătrîn c-un surîs lingușitor ; poftindu-i la mese, îi ruga frumos să nu întrerupă artistele pe scenă, să nu fluiere, să respecte acest unic „local familiar“ — cum îi plăcea patronului să-l numească întotdeauna.

Cei mai proști clienți erau ofițerii români : calici, pretențioși, scandalagii.

La cel mai mare preț erau cotați căpitanii englezi, cari plăteau în șilingi și lire, aruncînd adesea aur la chetă. Iar cînd se întîmpla să cadă pradă vreun englez, beat turtă, era stors fără cruțare. Victima se trezea a doua zi fără un ban în pungă. Nici o reclamație, nici o revoltă. Era lucru firesc — uzul portului.

Străinii de toate semințiile veneau de obicei aci călăuziți de agenții birourilor maritime, cari nu cheltuiau mai nimic sau, dacă cheltuiau, umflau conturile. Localnicii beau și mîncau pe socoteala străinilor, cari plăteau cu ochii închiși — după uzul portului.

Artistele erau și ele internaționale.

Toate știau cîte o jumătate duzină de cuvinte din fiecare limbă, pe care le repetau ca papagalii. Și după naționalități, știau să schimbe băuturile favorite : *whisky*, bere, *feslauer*, vermut, coniac, mastică, sfîrșind toate cu șampanie, intrată în țară fără vamă.

Masa marinei era chiar lîngă scenă.

Artistele se perindau pe acolo, chicoteau, schimbau vorbe în treacăt, dar nu se hotărau la început să se așeze la masă cu ofițerii. Patroana, madam Lola, cu ochelarii pe nas, instalată la casă, ca pe-o catedră de școală, le supraveghea cu stricteță, ca o directoare severă de

pension. Nu putea să sufere intimitatea asta a fetelor cu marinarii. Le pretindea să fie serioase, să nu se încînte de fireturi strălucitoare, căci ea văzuse multe proaste sentimentale care s-au nenorocit, încurcîndu-se cu ofițeri golani.

Dar morala directoarei, spre miezul nopții, își pierdea efectul regulat.

Era destul ca o fată să se cuibărească printre ofițeri, și toate o urmau ca oile.

În capul mesei, în seara aceea, prezida căpitanul Don Tănase. O frumusețe de bărbat.

Puternic, marțial, c-o voce vibrantă de bariton. Venise din Școala navală de la Brest, tobă de carte, marinar desăvîrșit, profesor de manevre. Toată noaptea, pe uscat, bea și chefuia de gît cu elevii lui. A doua zi, la bord, era cel mai exact și mai sever șef.

În coada mesei, Klaps, bondocul satiric al marinei, combina o strofă unei oacheșe Suzane, care făcea pe turcoaica, schițînd un provocător *dans du ventre* :

...Și Suzana baiadera
Toate de la „Engletera"...

Lîngă Ionescu-Gulie, tip de rege asirian cu barba creață, se așezase Marcela ; grăsulie, rotundă, cu ochi dulci și umezi de evreică arzătoare.

Debarcase la Dunăre, venind din fundul Moldovei ; cînta într-o românească stricată : „Mogor... mogorel... șezi ghinișor că te zic lui căpitanu..."

Țușca era o blondină cu freza băiețească ; părea o inocentă școlăriță. Îi plăcea să apară deghizată în marinar, dar o trădau șoldurile și crupa, umflate în pantalonii de împrumut.

Tereza, zisă și „Bestia", deminudă, avea un chip de madonă, trup de statuie și inimă de piatră. Vorbea perfect franțuzește și nemțește. Mama ei, o poloneză, fostă artistă, o pregătise anume într-un pension din Cernăuți. Mîndră și crudă, se fălea arătînd niște scrisori de la un amant, ofițer de administrație, intrat în pușcărie pentru ea, pe care nenorocitul o iubea cu patimă și umilință.

Cel mai straniu tip din sală era Celina — „Țelina" cum îi spunea căpitanul neamț de la un vapor de salvare — o brunetă de o frumusețe pură. Palidă, c-un zîmbet melancolic, avea niște ochi adînci, măriți de cearcăne negre. Sentimentală, lirică, visătoare, umbla c-un caiet de poezii zaharisite, pe care le cînta cu pasiune, dînd ochii peste cap sau privind țintă în vid.

Toată lumea se întreba ce caută fata asta la un local ca „Englitera".

Unii o poreclise „Contesa palidă", alții „Mimoza pudică", iar colegele îi spuneau în bătaie de joc : „Emineasca nebuna".

Artistele nu erau libere decît în zorii zilei, și cei cari voiau să fie siguri de ele puneau mîna pe cheile ascunse în poșete.

Erau și fete care singure înmînau în mod discret cheia camerei, ca un tacit angajament.

La masa marinei se făcea haz în jurul unei obișnuite farse. Un ofițer îmbrăcat civil, cu pipa între dinți, era prezentat de colegi drept căpitan englez. Artistele, lacome, îl lingușeau, îl giugiuleau, bătîndu-se de la el. Vorbeau fără jenă, convinse că englezul tîmpit nu știe o boabă românească. Și, la un moment dat, englezul izbucnea ca un neaoș romn :

— Ho ! gîștelor, vreți să mă buzunăriți ? !

Sala gemea de lume. Un aer de etuvă. Nori albăstrii de fum de tutun pluteau deasupra capetelor înfierbîntate. Miros de alcool, parfum și sudoare.

„Numerele" se schimbau pe scenă în aplauze zgomotoase, într-o gălăgie infernală, în care se amestecau toate limbile. După o romanță duioasă, un cîntec obscen, arii napolitane, cîntece grecești, imnuri naționale urmau într-o babilonie internațională. Cînd deodată apăru pe scenă negresa — „Eva", cum îi spunea lumea în sală. Tunete de aplauze o primeau, de cîte ori începea să joace. Dansurile ei exotice, necunoscute, erau vechi jocuri de negri, pe care ea le învățase din copilărie în țara în care se născuse. Avea un talent natural ; nu juca numai cu picioarele, ci cu tot trupul și cu sufletul.

Artistele priveau cu invidie, și unele se încercau s-o imiteze, dar nu ajungea nici una să facă mișcări așa de

repezi ca ea, care avea parcă picioarele de oțel și un trup șerpuitor.

Cîțiva ofițeri o recunoscură.

— Asta-i Sirena-Neagră !

— E chiar ea, Prințesa-Dolarilor !

— Iubita lui Neagu.

— Pe care i-a suflat-o Deliu.

— Ce-i cu negresa asta ? întrebă Gulie pe Tereza, care se chinuia să-și potrivească un monoclu.

— E angajată de curînd să lucreze și ea la „Englitera". Dar n-are să facă purici aici. E o proastă. Toți bărbații o plac și ea, ca o idioată, s-a încurcat cu Jak tapeorul. Ce-o fi găsit la burtosul ăla bătrîn ?

Ţușca auzise despre ce-i vorba și sări înțepată :

— Face pe contesa... nu vrea să consume ca celelalte... nu vrea să meargă cu nimeni... nu poate nici să cînte... tăria ei stă numai în picioare... e ca o pisică sălbatică, turbată ! Cînd o apucă pandaliile, face un scandal, că nu poate nimeni s-o potolească.

Jos, la marginea scenei, un vechi clavir cu o coadă lungă își arăta dinții știrbi, de fildeș îngălbenit. Taburetul turnant dispărea sub volumul enorm al tapeorului.

„Maistrul Jak", zis și „Baron Trabuc", veșnic c-un muc de havană în colțul gurei, era un personaj ciudat și enigmatic, debarcat de cîțiva ani la gura Dunărei.

Un atlet cu gîtul scurt, totdeauna congestionat, cu un nas mare, violet ; cioc de mușchetar și mustăți cu sfîrcuri ascuțite, ca niște codițe de șoarece. Se purta c-o politeță exagerată cu toată lumea. Un gentilom tapeor. Trecutul lui era un mister. Se șoptea că ar fi spion austriac. Un ofițer român care făcuse școala de marină din Pola dezvăluise în parte misterul.

Baronul Trabuc, dintr-o nobilă familie vieneză, fusese un distins ofițer în marina austriacă.

Un amor nenorocit și patima cărților îl înglodase în datorii. Voind să dea o lovitură care să-l salveze, jucă la ruleta de la Monte-Carlo, pierduse banii vaporului și se pierdu și el în lume.

Pîinea și-o cîștiga de cîțiva ani aci cu muzica, pentru care avea talent și școală. Cu demnitate și discreție, știa

să-și drapeze mizeria pe care o ducea pe țărmul acesta, unde-l aruncase naufragiul unei vieți nefericite.

Cavaler și filozof, se mulțumea cu puțin, trăia modest, ducîndu-și viața între șantan și biserică.

Cînta duminica la orga bisericii catolice.

Cu aceeași admirație și evlavie era ascultat de lumea din ambele localuri.

Artistele îl iubeau și-l respectau pe „Maestru", care le ocrotea și le învăța să cînte. Clapele pianului său acopereau cu artă chixurile cîntărețelor. El nu le striga pe nume cînd le venea rîndul, după program, pe scenă. Pentru fiecare anume făcuse cîte un semnal : cîteva note la piano însemna chemarea fiecăreia din ele.

Pe Evantia o luase de la început sub protecția lui. Se îngrijea de ea c-un devotament părintesc. O iubea c-un fel de nobilă patimă resemnată.

Din cauza asta, toate fetele din local erau geloase pe negroaică.

După miezul nopței începu să apară, răzleți, cîțiva ofițeri dintre cei cari făcură vizite prin oraș. Erau primiți cu glume și ironii.

— Voi ce căutați aci ? Voi frecventați lumea bună, înalta societate, nu localuri de perdiție ! De ce v-ați întors aci, unde iubirea se plătește după tarif, cu bani peșin ? argumenta foarte serios căpitanul Roșu.

— În fond, desigur, e stupid că ne pierdem tinerețea în asemenea localuri infecte, zise cu gravitate un ofițer pedant.

— Nu ți-i rușine să faci pe grozavul ? izbucni agresivă Tereza, scoțîndu-și înainte pieptul ei bogat și cinic... Vă cunoaștem noi... domni nobili, mondeni, manierați, cari vă tîrîți prin saloane, faceți sluj ca niște cățel în fața domnișoarelor sus-puse... și, după ce vă îmbătați de parfumul lor și vă încălziți acolo pe gratis, veniți să vă răcoriți aici, ca porcii în baltă... la noi, la femeile pierdute... și mai faceți mutre că localul e infect. Ce căutați aici ?

— Nu știu cine a zis că aceste localuri de plăcere sunt în fond niște școli de filozofie ; nu trebuiesc disprețuite. Ce ar fi ajuns familia, societatea, omenirea, dacă

n-ar fi existat asemenea supape de scăpare, din antichitate și pînă azi ? E un rău necesar, domnilor, vorbi solemn președintele din capul mesei.

— Nu confundați, vă rog, poezia cu proza, se încercă un ofițer cu pretenții literare să facă teorii.

Dar Klaps îl întrerupse cu o declarație zgomotoasă :

— Sunt sătul de poezie. Aș mai vrea și ceva proză.

Doctorul Barbă-Roșie, care fusese mutat de pe „Mircea" pe „Elisabeta", făcuse cîteva vizite prin oraș. Era tîrziu cînd sosi la „Englitera".

Abea se așezase la masă, cînd Ionescu-Gulie îl trase de mînecă.

— Știi pe cine am văzut aici, în local, ca dansatoare ? Negresa, fata Americanului, Sirena-Neagră, cum îi spuneam noi.

— Cum se poate ? făcu doctorul mirat. Biata fată... Unde-i ? Aș vrea s-o văd.

Doctorul ocoli sala plină fără s-o poată găsi.

Tocmai cînd se întorcea să se așeze din nou la masă, îi ieși înainte.

— Evantia ! Tu, aici ?! De cînd ?

Fata se opri surprinsă. Ar fi voit să fugă, să se ascundă, dar nu mai avea cum.

Doctorul o luă de mînă și o trase într-un colț, la o masă goală.

— Ia spune-mi, ce-i cu tine. Cum ai ajuns aci ?

— Ce era să fac ? Tata a murit. De nicăieri nici un sprijin. Mi s-a propus să intru aci ca dansatoare.

— Pe Neagu nu l-ai mai văzut ? Nu ți-a scris nimic ?

— Nimic... răspunse fata cu lacrămile în ochi, zguduită de o tuse seacă.

— Ai fost bolnavă ? De ce ai slăbit așa ?

Și doctorul, cuprins de un sentiment de milă, începu s-o observe cu atenție. Ofilită, ochii trași, în pomeții obrajilor două pete roșii.

— La spital, la nenea Tomiță, ai fost ?

— E plecat de cîteva luni în străinătate.

— Să vii mîine la spital. Am să fiu și eu acolo. Vreau să te examinez. Trebuie să te cauți. Clima de aici, umezeala asta îți face rău la plămîni.

Și deodată Evantia tresări : își auzise semnalul la pianu care o chema pe scenă. Îi venise rîndul.

Își șterse ochii de lacrimi și plecă, resemnată, să-și facă datoria. Doctorul se întoarse posomorît la masa marinei.

O altă masă, aproape de scenă, era rezervată unor agenți de vapoare, oameni cu greutate în comerțul portului. Mulți din ei o cunoșteau pe Evantia încă de la debarcarea ei în Sulina, fără să poată a se apropia de dînsa. Toți o sorbeau din ochi. Unii, ațîțați de curiozitate, erau dispuși să cheltuiască oricît pentru ea, tocmai fiindcă se arăta așa de îndărătnică. Evantia evita cu dibăcie mesele la care vedea mutre cunoscute, căci, odată cu banii aruncați în farfurioara de chetă, curgeau și complimente grosolane, glume nesărate, cuvinte dulci sau mojicii îndrăznețe.

Se învățase să nu răspundă la nimeni ; trecea surîzînd și mulțumind fără să scoată o singură vorbă.

În seara aceea abea coborîse de pe scenă, cînd simți c-o apucă cineva de braț. Își întoarse capul. Spiru Karaianis, roșu, congestionat, cu ochii lucitori, o atrăgea spre masa lui.

— La mine nu vine Sirena-Neagră ?

— Nu ! îi răspunse fata, căutînd să scape din mîna lui.

— Vezi ! dacă erai gentilă atunci cînd ai fost la mine, azi nu ajungeai aci, la șantan.

— Mă rog, ce vrei d-ta de la mine ? întrebă fata furioasă, căutîndu-i drept în ochi.

— Știi bine ce vreau... și o cascadă de rîsete izbucni la masa agenților.

Deodată ea se smuci și, c-o iuțeală de fulger, luă de pe masă o sticlă de sifon și-l trăsni pe Karaianis drept în creștetul capului.

Scandalul era gata. Toată sala — în picioare.

Evantia se zbătea în mijlocul agenților, care se luptau să-i scoată sticla din mînă. Ca de obicei, într-o clipă se formară cele două partide.

— Afară cu ea... asta-i o nebună... turbată... o criminală... strigau toți la masa agenților.

— Foarte bine i-a făcut... e o lecție... să învețe minte... de ce s-a legat de ea ?... strigau ofițerii de la masa marinei.

Klaps sări în ajutorul fetei. În învălmășeala care se produsese, maistrul Jak venea din urmă ; ca un uriaș înainta, tăindu-și drum cu brațele și cu burta prin mulțimea gălăgioasă.

Cu forța lui atletică, voluminos, turtea cu masa lui enormă pe toți care-i ieșeau în cale. Ajunse pînă la Evantia, o ridică în sus ca pe un copil, pe deasupra capetelor, trecînd cu ea printre mese, răzbind pînă la ieșire.

Karaianis, ridicat de jos, fu scos afară plin de sînge. Jumătate sala se goli.

Scandalul se potolise, dar la casă erau încă discuții aprinse. Directoarea, *madame* Lola, furioasă, bombănea mereu :

— Nu mai merge... negroaiaca asta... își face de cap... numai scandaluri ne face.

— Nu permit să se atingă nimeni de fata asta, hotărî sentențios maistrul Jak, roșu-vînăt de mînie.

— Asta-i culmea !... Dumneata ești mai mare aici ? Ce sunt fasoanele astea ? Ce fac toate artistele trebuie să facă și ea. Aici e local de consumație... trebuie să lucreze ca toate celelalte...

Patronul, împăciuitor, lingușitor, îl apucă de braț pe maistrul Jak, atrăgîndu-l spre clavir, unde îl aștepta o sticlă destupată de coniac veritabil : „Martel“ — trei stele.

Maistrul, încă enervat, se așeză greoi pe taburet, goli trei pahare de coniac, își aprinse trabucul și începu să plimbe ușor mîinile pe clapele de fildeș.

Îi era prea cald ; își șterse sudoarea de pe frunte și deschise la gît cămașa, care-l strîngea.

Începu din nou să cînte, dar după cîteva note se opri. Scăpase trabucul dintre buze.

Se aplecă, greoi, să-l ridice. Și... nu se mai ridică nici el. Căzuse mototol cu taburetul pe o coastă. Un ofițer sări să-l ajute, credea că-i beat și nu se poate scula.

— Hopa, maistre ! ce cauți pe jos ?! Ori ți-ai pierdut luleaua...

După ce se opinti o dată, ofițerul se opri înfiorat :

— Doctore, vino repede, vezi ce are, pare că i s-a făcut rău...

Toți se grămădiră în jurul lui. Cu mare greutate a putut fi ridicat corpul acela voluminos. Și cînd l-au depus pe clavir, sonoritatea coardelor a vibrat lăuntric cîteva clipe.

Doctorul îi smulse gulerul de la gît și începu să-l pipăie...

— Congestie cerebrală... nu vedeți ce gît scurt are și ce sanguin e ?...

Toți priveau îngroziți, cu răsuflarea pe buze.

Chipurile bărbătești, vesele, cari surîdeau de-o mulțumire egoistă, deodată înghețară, atinse parcă de aripa morții.

Artistele scînceau, țipau, urlau. Nu mai puteau fi potolite. Le apucase parcă un acces de isterie molipsitoare. Lola, care se certase cu el cîteva minute mai înainte, se învîrtea zăpăcită, frîngîndu-și mîinile cu disperare.

Atletul, măreț și jovial, sta înțepenit, mut, cu fața contractată, c-un slab suflu de viață în ochii reci de metal — o privire de plumb.

I-a pus gheață la cap. De prisos.

Două cute adînci, care-i prelungeau în jos colțurile gurii, îi făceau o grimasă stranie, dîndu-i o expresie de profund și amar dispreț... pentru lume ?... pentru viață ?... pentru moarte ?...

Așa a rămas, rigid, întins pe clavirul mut, cu masca de cadavru pe chipul lui de mușchetar.

În zori, cînd ziua și-a deschis ochii, el i-a închis... și pentru totdeauna.

CAPITOLUL XVII

Ciuma, holera vin din Orient. Dacă apucă să intre molima pe poarta Dunării, nu mai poate fi oprită ; ajunge pînă în inima Europei. Mai înainte vreme, navele de mare erau ținute în carantină la gura Dunării ; acum,

ca să nu sufere comerțul maritim, navele sunt controlate, dezinfectate și deratizate — șoarecii sunt jertfiți pentru sănătatea oamenilor.

Comisia Europeană a Dunărei, c-o darnică mînă, a înzestrat Sulina c-o uzină de apă — gratuit — c-un mare lazaret pentru izolare și c-un spital modern pentru marinarii de toate națiile. Dar spitalul e ocupat tot timpul de locuitorii Deltei, că altul nu-i în partea locului.

După îndelungate lupte diplomatice, România cîștigă oarecari drepturi în administrația Comisiunei. Nenea Tomiță, Patriarhul, era primul doctor român numit șef al spitalului C.E.D. și în același timp director al Serviciului sanitar român de la gura Dunărei, În dubla sa calitate, avea pe lîngă el un mare stat major de felurite nații : chirurgi, agenți sanitari, interni, intendenți, infirmiere...

În personalul spitalicesc erau și două „nurse", venite din Anglia. Debarcarea lor la gura Dunărei stîrnise la început curiozitatea mahalalei. Domnișoare ? Doamne ? Văduve ? Fete bătrîne ? Călugărițe ? Ajutoare de medic ? Surori de caritate ? În scurt timp lumea a înțeles că erau un fel de infirmiere de bună calitate, primite în toate casele din societatea aleasă.

Miss Doty și *miss* Sibyl.

Englezoaice amîndouă, dar tipuri diferite.

Miss Doty, de 24 ani, părea de 34 — un colos de o viguroasă sănătate ; mînca mușchi crud tocat și bea sifon cu țuică. Lumea îi zicea „Huiduma". Avea obrajii îmbujorați, dinții enormi de carnivor robust, ochii albaștri, fără de expresie. Nici o cochetărie. Umbla ori în halat de spital, ori în costum de turism, cu bocanci grei cu talpa de cauciuc. Pleca adesea la vînat în baltă, în tovărășia unui tînăr rigid, flegmatic — consulul englez, cu leafă dublă, ca în colonii. Fără să schimbe nici un cuvînt între ei, mergeau alături, geometric, ca două mașini automate puse în mișcare printr-un resort — nici o vorbă, nici un gest.

Miss Sibyl, de 34 ani, părea de 24 — era fină, mlădioasă. Pielea avea o albeață de sidef, părul de aur, ochii albaștri vii, de-o seninătate cerească. Nu era o frumusețe comună, voluptoasă — poate nici nu era frumoasă, dar avea ceva mai mult decît frumusețe. Avea o atracție, un magnetism uman care te robea de la prima vedere. Avea darul de a citi gîndurile în ochii oamenilor și radia, cu surîsul ei pur, numai bunătate și simpatie.

Miss Sibyl — care știa bine limba franceză, în cîteva luni învățase și românește — o luase sub ocrotirea ei pe Evantia, din ziua în care intrase în spital. Înduioșată de soarta nenorocită a negresei, o căuta cu îngrijiri materne.

Nenea Tomiță, după fiecare examinare, dădea nemulțumit din cap, fără să spună ceva precis.

O văzuse și doctorul Barbă-Roșie, care se debarcase și ținea locul unui chirurg italian, plecat în concediu.

Într-o zi, în cancelarie, față de *miss* Sibyl, doctorii vorbeau între ei :

— Analiza arată bacili numeroși.

— Mă întreb cum o să suporte sarcina, cînd tuberculoza ei pulmonară avansează cu așa repeziciune...

— Trebuie bine supraalimentată.

— De asta am eu grije ! interveni *miss* Sibyl ; dar moralul e foarte scăzut... are o mare suferință sufletească... un fel de nostalgie...

— Cu psihoterapia te lăsăm pe d-ta, care ești specialistă ! zise doctorul c-o blîndă ironie.

— *Cher maître*, știu că toți medicii sunt sceptici cînd aud de tratamentul moral. Și într-o limbă franco-română cu accent englezesc, *miss* Sibyl își arătă părerile cu toată convingerea : Viața și moartea nu stau în mîna omului. El ajută numai natura. Dar ce-a făcut medicina contra boalelor nervoase, melancolia, neurastenia ? Influența moralului asupra fizicului e așa de mare, încît psihiatrii abili, azi, înlocuiesc dușurile și morfina cu vorbe bune și sugestii raționale. Încă din antichitate se spunea că boalele sufletești nu se pot combate de medic, ci de filozof.

— Nimeni nu poate nega — zise împăciuitor doctorul — că pentru nevricale, tratamentul moral este bun. Depinde de boală și de bolnav. Pe negresa noastră o omoară însă clima, umezeala de aici. O să scriu la București, la Profilaxie, s-o internăm într-un sanatoriu :

la Bîrnova sau Bisericani... numai dacă ar fi locuri libere, că totdeauna sunt pline.

Miss Sibyl simțise, pe cînd vorbea, că Barbă-Roșie o examina cu priviri ascuțite, deși în tot timpul el nu scosese nici o vorbă.

Cînd doctorii au rămas singuri în cancelarie, Barbă-Roșie începu, cu tonul lui obișnuit :

— Mă rog, ce-i cu englezoaicele astea de care ne împiedicăm la fiecare pas ? În spitalele din țară nu suntem deprinși cu asemenea marfă de lux, importată din Anglia.

— Văd eu că te uiți cam chiorîș la ele, dar ai să te deprinzi. Sunt niște auxiliare excelente. În România nu le avem încă, dar trebuie să le formăm. Orice păreri vei avea despre femei, dar trebuie să recunoști că ele au mai vii și mai puternice sentimentele de afecție, devotament, milă, pentru a face binele aproapelui.

— Eu mă îndoiesc și de sentimentul milei la femei, căci una care în adevăr este miloasă n-ar putea servi ca soră de caritate. Dacă rezistă la suferințele bolnavilor, dovedește că-i lipsită de milă.

— Ei, asta-i desigur paradoxul vreunui filozof mizantrop ! Fapt e că geniul femenin are monopolul carității.

— De aceea caritatea e butoi fără fund ! întrerupse Barbă-Roșie mușcător.

— Fii drept și recunoaște că cele mai moderne opere sociale și ospitaliere, organizate pentru lupta împotriva mizeriei, sunt conduse azi de femei instruite, energice și cu mult simț practic. În speță, această *miss* Sibyl este o perlă, un rar exemplar uman. Dacă ai cunoaște-o bine, te-ai înclina cu admirație în fața ei.

— Numai că eu am coloana vertebrală foarte puțin elastică. Și, apoi, cunosc tipul fetei bătrîne din Anglia, unde, după cum se știe, sunt mai multe femei decît bărbați.

— *Miss* Sibyl — reluă nenea Tomiță — este un tip foarte curios. Ea a făcut o școală de infirmiere după ce sfîrșise studiile universitare. A fost logodită c-un lord foarte bogat. A rupt legătura, dezgustată de egoismul lui. A plecat în colonii. A stat cîțiva ani în Indii și Egipt.

Aci a venit din Port-Said, adusă de nevasta delegatului englez din Comisia Europeană, o colegă de școală. *Miss* Sibyl e o ființă de o rară distincție sufletească ; are cultură, bunătate și un fel de demnitate britanică. Suflet virginal ; un produs specific al aristocrației engleze. Nici o altă nație și nici o altă pătură socială nu poate da asemenea exemplare ca fizic și moral. Ia seama, e frumoasă, bogată, și totuși își lasă lumea ei, străbate țări și mări, lucrează în spitale, în mijlocul suferinței și mizeriei omenești... Iată, se găsesc în lume și asemenea tipuri...

— Nu pot să mă împac însă — zise Barbă-Roșie — cu nuanța asta de pudoare exagerată pe care o are în ochi. N-o pot socoti în fond decît o ipocrizie...

— Nu uita, dragul meu, ce a spus un moralist : „Ipocrizia este un omagiu adus virtuței“. Caută să cunoști mai bine pe femeia asta ; n-ai să te căiești ; ascultă-mă pe mine ! Și nenea Tomiță, surîzînd blajin în barba lui albă, plecă sprijinit greoi în vechiul lui baston cu țepușă.

Barbă-Roșie rămase intrigat, curios să știe mai mult decît auzise. Se hotărî în gînd să fie mai atent. Era sătul de mamifere de duzină, trase în serie după același șablon. De mult îl chinuia pe el un dor ascuns, să întîlnească și alte vietăți, de-o specie mai rară.

*

Soarele rîdea afară. Vuietul mărei se îngîna cu zgomotul vieței din port.

Evantia sta întinsă ziua și noaptea. Se topea. Nu putea dormi. Număra bătăile ceasornicului de la Palatul C.E.D. Patul o ardea. Asuda cumplit, și noaptea storcea prosoape ude. Visuri urîte o chinuiau. De o sensibilitate exagerată, orice zgomot o zguduia din cap pînă la picioare. Avea senzații nedeslușite și impresia unei căderi. O frică vagă îi copleșise creierul ei de femeie însărcinată.

Își pipăia pîntecele ; simțea mișcările și loviturile dinăuntru, cari o făceau să tresară înspăimîntată. Închidea ochii și se vedea întinsă pe masa de operație... spintecată... sîngele roșu curgea în valuri... copilul mort...

C-un gemăt sfîșietor, deschidea ochii, căutîndu-și salvarea în ochii plini de bunătate ai infirmierei.

Nu se putea supraalimenta ; nu suferea carnea. I s-a adus fructe de sud : portocale, banane şi nuci de cocos ; laptele acela dulce şi răcoritor îl sugea cu plăcere, ca şi în copilărie.

Chinuită de ideea naşterei ce o aştepta, mărturisi toată drama vieţei sale. *Miss* Sibyl o mîngîie, încercînd s-o încredinţeze că poate să-şi refacă viaţa... că Neagu se va întoarce... că sigur o iubeşte încă...

— Cum — răspundea ea plîngînd — cum o să se uite la mine, cînd între noi va fi copilul ?... Asta-i grozav !... Să ai un copil de la un om pe care nu l-ai iubit niciodată !...

Pe copilul acesta, care trebuia să vie, simţea că-l urăşte din tot sufletul. Ar fi voit să-l distrugă înainte de a veni pe lume, şi nu ştia ce să facă pentru asta. „Cum, adică nu-i nici un chip ? se întreba iritată. Dar nu-l vreau... nu vreau să am copil !..." striga uneori furioasă, lovindu-se cu pumnii în pîntece, ca o nebună. Cu greu *miss* Sibyl îi potolea violenţele, care-i provocau cumplite crize de nervi.

*

Medicii au trecut în cancelarie.

Miss Sibyl a rămas lîngă bolnava extenuată. După ce îi puse un bandaj de alcool pe frunte, ca s-o mai învioreze, ea se aşeză pe un scaun, ca să răsufle o clipă. Era istovită. „Ce încordare de nervi..." Deşi obişnuită cu operaţiile, niciodată nu avusese aşa emoţii... „O operaţie extrem de grea..." A fost nevoie de tăietura cezariană, ca să salveze copilul. Şi în minte i se perindau toate fazele, imagini vii şi proaspete. Vedea pe nenorocita negresă, cu trupul negru, uscat ca o mumie, diformă, cu pieptul scobit, cu pîntecele bombat, enorm...

Simţea încă groaza prin care a trecut ţinînd cornetul de cloroform sub nările bolnavei, cît a stat ameţită... „Cum aiura... pînă ce n-a mai dat nici un reflex..."

„...Ce artist e Barbă-Roşie !"

Îi apăru doctorul în strania lui înfăţişare, în halatul alb, cu ochii cari sclipeau prin masca lui de chirurg.

„...Cu ce siguranţă a trasat linia pe piele cu lama bisturiului... mînuit ca un creion de desen liniar... Ce

mîini abile purtau foarfecele care tăia învelişul peritoneului ! Ce încordare în clipele de aşteptare apăsătoare, cînd a ţîşnit primul scîncet, ca un strigăt de viaţă nouă..."

Îi făcuse o impresie ciudată mica vietate de altă rasă, fetiţa cea neagră cu ochii albi, care se agita mişcînd degetele şi sugîndu-şi buzele...

Stăpînită de teamă a stat tot timpul cît doctorul a făcut cusătura, pînă ce cloroformul s-a risipit, şi bolnava a deschis ochii, pupilele şi-au recăpătat volumul.

„Doctorul e desigur un adevărat artist !" îşi zicea *miss* Sibyl, simţind un fel de dorinţă de a-l vedea, de a-i arăta oarecum toată admiraţia ei acestui om...

Evantia, întinsă, imobilă, nu mai simţea nici o durere. Cu ochii închişi, într-o caldă moleşeală. Deşi se calmase, pe figură îi rămăsese imprimat încă un rictus de suferinţă. Imagini, frînturi de gînduri se înfiripau în mintea ei obosită. Voia să-şi pipăie pîntecele, dar nu avea tăria să mişte mîna. „Desigur că a spintecat-o... ştia că a fost adormită... Dar copilul... unde o fi copilul ?... băiat ? fată ?" Şi ea începu să privească uşor, curioasă, printre gene.

Miss Sibyl, care se făcea că nu observă, ieşi în vîrful picioarelor şi se întoarse imediat c-un pachet de pînzeturi.

În zăpada albiturilor, o pată neagră — capul micei negrese cît o nucă de cocos.

Bolnava sta cu ochii închişi. Şi numai cînd auzi un slab scîncet deschise mari ochii cari licăreau umblînd după copil.

Trăsăturile figurei contractate s-au destins.

Un zîmbet palid alunecă pe buzele care începură a tremura.

— Ei, vezi ce drăguţă e fetiţa ta ?

— A... a... mea...

*

O rusoaică zdravănă, care născuse de curînd la spital, alăpta la început copila Evantiei. După cîteva zile însă, refuză să mai dea sînul unui copil negru, care nu era creştin — copil păgîn, spuneau celelalte femei.

Evantia era așa de slăbită, că nu putea să-și facă datoria de mamă. Mica negresă fu hrănită cu biberonul de *miss* Sibyl, care se conformă întocmai tipicului unei cărți de puericultură.

Copila creștea văzînd cu ochii. Toți făceau haz de drăguța negresă — păpușa de șocolată — privită ca o minune, o ciudățenie a naturii, un mic animal rar și drăgălaș.

Evantia, în urma unei emoragii, ajunsese o umbră străvezie. De la Profilaxia tuberculozei din București venise răspuns că toate sanatoriile sunt pline. Numai după cîteva luni, în primăvară, s-ar putea deschide un loc.

Sentința se pronunțase. Doctorii o condamnaseră definitiv. Dar *miss* Sibyl se încăpățînase cu speranța că o va putea salva.

Ca să-i dea un balsam mîntuitor vieței sufletești, se întocmise un adevărat complot.

Bolnava fu încredințată că Barbă-Roșie primise o scrisoare de la Neagu, prin care întreba de ea și anunța că se întoarce în țară, trecînd cu vaporul „Carpați" prin Sulina, pe la sfîrșitul lunei.

A doua zi, la vizita obișnuită, nenea Tomiță găsi bolnava transfigurată. Cu ochii lucitori, vioaie, c-un surîs duios pe buze.

— Mi-i mai bine doctore... încep să cred și eu că pot să mă îndrept dacă o să mă duc la munte... și dacă vine Neagu.

— Da... sigur... dacă o să mergi la munte... mormăi doctorul în barbă, fără să-și descrețească fruntea.

Un suflu de durere îi cuprinse inima. Se grăbi să plece. Pe sală se întîlni cu Barbă-Roșie.

— Ai văzut-o ?... Biata fată !... se apropie de sfîrșit.

— Tocmai, mă duceam s-o văd. Mi s-a spus că e mai bine.

— Mai-binele din urmă... pare remontată din cauza emoției... Moare... asta-i... și nimic nu-i putem face ! sfîrși el brutal, dezolant.

Cînd Barbă-Roșie intră în cameră, bolnava își potrivea părul într-o mică oglindă, pe care o ținuse sub perină. Zîmbind fericită, cu ochii febrili, îi făcu loc doctorului pe pat.

— Ai fost totdeauna drăguț cu mine, spune drept, te rog, ți-a scris Neagu ?

Doctorul se căută prin buzunare.

— Nu-i la mine scrisoarea, dar pot să ți-o spun pe dinafară. Mă întreabă ce face Sirena-Neagră... Dacă nu l-a uitat... Zice că pe la sfîrșitul lunei o să treacă pe aici...

Evantia, ridicată în capul oaselor, asculta, sorbindu-i cuvintele. Scuturată de o tuse seacă, se lăsă iar pe perină, apăsîndu-și inima cu mîna ei uscată.

Ceru să-i tragă patul lîngă fereastră, să poată privi spre mare.

Veniră zile reci și umede. Vîntul din larg sufla cu îndîrjire, mînînd norii cenușii pe deasupra valurilor răscolite.

De cîte ori răsuna un fluier de vapor, ea tresărea înfiorată, ca la o chemare pe care de mult o aștepta. *Miss* Sibyl îi adusese un binoclu. Bucuroasă ca un copil de o jucărie minunată, privea cu el în depărtare, dar mîinile o dureau ca să-l țină în dreptul ochilor. De cîte ori apărea un penaj de fum în larg, bolnava începea să se agite :

— E un vapor... de unde vine ?

Obrajii i se aprindeau, sîngele năvălea la inimă, își pierdea respirația.

— Trebuie să vie... nu se poate să nu vie... odată și odată tot are să vie...

Mai trăia numai susținută de fantoma iubirei sale.

Urmărea, însuflețită de speranță, mersul fiecărui vapor de cum apărea la orizont pînă ce ancora în port. Cunoștea după culorile pavilionului naționalitatea fiecărui vapor. Într-o dimineață recunoscu tricolorul românesc fluturînd în port. O apucase un tremur nervos. Cu greutate, *miss* Sibyl o potoli și trimise un om să vadă ce vapor românesc sosise în port.

Nu era cel așteptat. Venise vaporul „Bucegi", nu „Carpați".

Bolnava căzu cu fața în perne ; plîngînd înăbușit, se întreba în taină : „De ce mă pedepsește Dumnezeu ?"

Același glas adînc din sufletul ei îi repeta chinuitor, cu răutate : „Nu se mai întoarce... n-ai să-l mai vezi niciodată..."

Și zilele treceau.

Epoca negurilor în Deltă sosise.

Vaporii de apă cari se ridicau din mare, de pe Dunăre și din ghiolurile Deltei, rămîneau plutind în atmosferă ceasuri întregi. Fumul vapoarelor îngroșa pîcla grea, apăsătoare.

Soarele rămînea ascuns în perdele de neguri cenușii. Sirene, fluiere, bubuituri se încrucișau repetate la intervale regulate, fără să știi de unde vin. Vapoarele surprinse de ceață pipăiau ca niște orbi, semnalînd de frica abordajului.

Pîcla opacă, umedă, se lăsa jos, învăluind portul într-un fum uniform, împăinjenind vederea și apăsînd respirația. Umezeala pătrundea pînă la oase. Numai suflarea vîntului putea rupe în parte ceața, care se risipea în larg, sau rămînea ca o pînză de păianjen în pădurile de stuf din Deltă.

Cînd lumina difuză înainta treptat, apăreau, ca după o cortină, vapoarele, care bîjbîiau prin neguri ca să-și găsească drumul pentru a intra în port.

Bolnava se înăbușea. Suprafața de respirație se micșora din zi în zi.

De cîte ori se lumina orizontul, ea făcea sforțări ca să poată privi în larg. Bărcile pescarilor, cu pînzele albe, se vedeau ca niște pasări zburînd pe fața apei, în zarea care unea cerul cu marea.

...Nici un vapor...

Enervată, obosită, bolnava se prăbușea în perne. Buzele ei palide tremurau în rugăciuni mute, fierbinți, înăbușite de horcăieli în zguduirea acceselor de tuse. *Miss* Sibyl era veșnic lîngă ea. Îi mîngîia fruntea cu mîna ei fină și moale. Îi aducea eter și gheață.

— Spune, dragă, ce vrei ?

— Vreau să trăiesc... de ce să... și, apucată de un acces de plîns convulsiv, se cramponă, disperată, cu brațele ei uscate de gîtul lui *miss* Sibyl, cătînd parcă la sînul ei salvarea.

— Nu mai plînge, nu te agita așa, că-ți face rău.

Doctorul Barbă-Roșie, chemat, veni în grabă. Nenea Tomiță nu era în oraș. *Miss* Sibyl, înfricoșată, își arunca ochii cu speranță la doctor.

— E prea agitată, nu știu ce să-i fac...

— Să-i facem o injecție. Ia să vedem cum stăm... așa... respiră... încă o dată... culcă-te și învelește bine pieptul.

Și doctorul ridică ușor un colț de plapomă !

Privi cu groază picioarele umflate, păli și începu să tușească forțat, ca să-și ascundă emoția.

— Încearcă să dormi... așa... închide ochii... Și doctorul scoase un carnet din buzunar, făcîndu-se că însemnă ceva.

Era convins de mult că nici o scăpare nu mai există.

Dar în acel moment era cuprins de o suferință sfîșietoare, simțind că în fața lui plutește, ca într-o atmosferă de mister, groaza sfîrșitului fatal.

În cameră se făcuse o tăcere solemnă.

Miss Sibyl își ștergea pe furiș ochii, făcîndu-și de lucru cu niște albituri. Doctorul sta imobil, grav, c-o încruntată întrebare în ochii lui tulburi. „Ce-i de făcut ?... Nimic". Se uita îndurerat la umbra ceea de femeie, un pumn de piele și oase, în care se stîngea ultima pîlpîire a vieței... o vedea așa cum o cunoscuse întîia oară, scînteind de tinerețe și sănătate... în frumusețea ei sălbatică... la plajă, candidă... aproape goală... poleită de soare ca o sculptură antică... Sirena-Neagră era admirată... iubită... adorată...

„Ce viață scurtă și fără de noroc..."

Și simțind că o revoltă neputincioasă îl înăbușe, doctorul, reținîndu-și lacrimile, se ridică încet, apropiindu-se de pat.

Bolnava sta cu ochii închiși. Dormea sau era trează ? Doctorul se aplecă ; cu auzul fin, el prinse ritmul ralurilor din plămîni ; își apropie buzele de fruntea ei palidă, ca de ceară. Muribunda deschise ochii, deveniți catifelați, nările începură a-i tremura și mîna ei mică, uscată, se forța să strîngă mîna enormă a doctorului, care-i mîngîia părul...

— Dormi, Evantia... așa... închide ochii...

Și ea a închis ochii, fără nici o vorbă, fără nici un suspin, ca un copil cuminte.

Doctorul a ieșit în vîrful picioarelor, urmărit de privirea infirmierei. Numai pe sală, el, care se abținuse de rușine, izbucni într-un plîns zguduitor, ca o descărcare nervoasă. Era singur, nu-l vedea nimeni.

Ce noapte oribilă. O bruscă schimbare de vreme. Vîntul trecuse la nord. Suflarea lui înghețase văzduhul! Primii fiori de iarnă. Cerul era o cupolă neagră, sub care marea se vînzolea în spasmuri. Urlete, mugete, șuierături, bubuituri de tun, dangăte de clopot se amestecau într-un concert sinistru, formidabil. Aerul în luptă cu apa. Marea fierbea ca o căldare în clocot. Vapoarele își dublaseră legăturile la mal. Casele trosneau din temelii, ușile, ferestrele bubuiau, zgîlțîite de furia uraganului, ca în timpul unui bombardament de artilerie grea. Părea că lumea se năruie, că forțele oarbe, haotice ale naturii, erau încăierate într-o luptă înverșunată pentru distrugere totală.

Venise iarna — mînată de Crivăț din stepele rusești spre țărmurile Mărei Negre.

. . . .

Prima noapte de iarnă fu ultima noapte a Evantiei pe pămînt.

EPILOG

În cîțiva ani... cîte prefaceri...

Sulina era în agonie...

Gura Dunărei se potmolea...

Unde fusese apă, acum era pămînt...

Bancuri uriașe de nisipuri, aduse de fluviu, creșteau din mare ca niște insule la suprafață, astupînd canalul. Ziua și noaptea se lucra, scurmînd zadarnic fundul mării.

Natura nu se lăsa învinsă.

Vapoarele încărcate nu mai aveau destulă adîncime.

Unele așteptau în radă fără a putea să intre, altele, oprite în port, nu mai puteau să iasă.

Era o jale. Navigația blocată. Comerțul ruinat. Lumea alarmată.

Ce-i de făcut?

Să înceapă a lucra o altă gură a Dunărei.

Sulina trebuie abandonată.

Populația scădea în fiecare an.

Orașul se golea.

Portul murea.

Doctorul, nenea Tomiță, Patriarhul Deltei, căzu într-o zi deodată, din picioare, cu mîna pe inimă. A închis ochii senin ca totdeauna, murmurînd, ca de obicei, în barba-i albă, același crîmpei de frază, pe care niciodată în viață n-apucase s-o sfîrșească: *„La vie... la vie... c'est la vie..."*

Doctorul Barbă-Roșie îi luase locul la spital. Ciudat... omul acesta mizantrop, misogin, acru, avu parte pe lume de cea mai dulce femeie — se însurase cu *miss* Sibyl, care i-a spulberat toate teoriile lui paradoxale.

Mincu, romantic și sentimental — ironie a soartei — se însurase cu Mița Balot. Dealtfel, doamna comandor Mery Mincu, fostă cocotă, era apreciată în societate ca o soție model.

Prima iubire a lui Mincu — femeia adorată, centrul universului — trăia singură, izolată, într-o mansardă la București, predînd lecții de pictură pe mătase.

Angelo Deliu, cuceritorul, îmbătrînise repede. Trăia singur, nefericit, neconsolat. Din trecutu-i glorios, din toate acele aventuri pentru care era invidiat, nici o legătură durabilă, nici o mîngîiere, căci nu iubise niciodată. Numai mecanismul suvenirilor, spunea el cu melancolie, îl mai făcea să vegeteze singuratic pe pămînt.

Mica negresă, copila Evantiei, înfiată de *miss* Sibyl, creștea drăgălașă, cafenie, ca o păpușă de șocolată. La început, copiii, mai toți bălani, n-o primeau în jocurile

lor. Ea se spăla mereu, ca să devină albă, și adesea plîngea de necaz că n-are bucle blonde și că lumea îi spune „țiganca".

Stamati Marulis a fost închis și liberat, din lipsă de probe că ar fi pus foc casei. După o lună a fost din nou închis... la casa de nebuni.

Nu era furios. Se credea miliardar. Armator de vapoare. Toată ziua făcea socoteli. În fiecare dimineață, cînd fluiera sirena unei fabrici, o lua la fugă spre poartă, la vaporul lui care-l chema în port.

Conul Tudorachi, vameșul, pensionar, se căina la toți că n-a făcut ca alții, să iasă și el bogat din slujba vămei.

La cimitirul maritim două morminte erau alături, în partea dreaptă, la ortodocși : a Penelopei și a lui Nicola. Alte două în stînga, la catolici : a Evantiei și a maistrului Jak.

Lulu, maimuța fără stăpîn, intrase în pensiune. Doctorul laboratorului de bacteriologie găsi ocazia să facă interesante experiențe, inoculîndu-i o serie de microbi ucigători. Lulu fu sacrificată pe altarul științei, spre folosul omenirei.

*

Două zile a stat Neagu în Sulina.

Venea din Cardiff. Vaporul avea să descarce un caric de cărbuni și să plece în grabă la Constanța.

Barbă-Roșie îl pusese în curent cu toate.

De la vapor, Neagu plecă întins la cimitir, să vadă mormîntul Evantiei.

Singur, abătut, rătăci două zile pe cheuri și pe plajă. Revăzu cu ochii împăinjeniți locurile cari îi încîntase odinioară viața.

Parfumul trecutului, forța suvenirilor dau parcă un suflet și locurilor unde ai trăit, ai iubit și ai suferit odată. Un colț de natură, în care și aerul rămîne încărcat de iubire, îți evocă în cîteva clipe trecutul îngropat în regretul și melancolia vîrstei.

Neagu retrăi c-o luciditate uimitoare acele zile de zbucium sufletesc, de fericiri intense, de îndoieli chinuitoare și mute suferinți, cînd viața întreagă atîrna de o himeră.

Ecoul primului amor îl auzea încă. Simțea setea de iubire ca o trebuință sufletească... dar o tristă umbră îi acoperea trecutul. Se căuta, căci nu mai era același. Nu se recunoștea el însuși.

Și cînd sui resemnat scara vaporului, în ora plecărei, părea cu zece ani îmbătrînit. O forță surdă îl încovoiase.

Vaporul în radă, el, de sus, de la comandă, își aruncă ochii pe vasta întindere a Deltei, ca pe o imensă hartă întinsă la picioare.

Între pădurile arămii de stuf și banda de aur a plajei, apărea o pată în zare, ca o insulă de verdeață — cimitirul maritim.

...Acolo, în pămîntul mocirlos al Deltei, rămînea îngropată o parte din viața lui — Evantia...

...O biată plantă exotică... smulsă... transplantată... nu s-a aclimatizat... s-a ofilit... a suferit... a murit...

Fantoma primei lui iubiri avea să-i apese existența...

Și cînd simți că șovăie, copleșit de milă și de regretul unei fericiri pierdute, Neagu se reculese ; ca să-și revină, stăpîn pe sine, strigă încordat timonierului de la cîrmă :

— Vino tribord... ia capul la compas !... Sud 8 grade est... așa... drept înainte ! și el își întoarse privirea în altă parte, cătînd țintă spre gura Dunărei, care se pierdea în urmă.

Și deodată îi apăru în minte — ca un verdict al fatalității... moartea Sulinei.

„Da !... orașul acesta e condamnat... orașele au și ele viață și moarte... o așezare omenească, sub ochii noștri, menită să dispară.

Poarta Sulinei se închide complect și pentru totdeauna.

Omul se retrage învins în luptă cu natura.

Încearcă să deschidă o altă gură a fluviului.

Sulina abandonată dispare ca oraș.

Creată din nevoile navigației, nu are rațiunea de a trăi cînd drumul navigabil se mută în altă parte.

Asemenea Sulinei, un nou oraş de port se va zidi fatal la altă gură a Dunărei.

Sulina va însemna pe hartă un mic sat de pescari, uitat pe ţărmul mărei.

Fantoma fostului oraş la poarta Dunărei va apărea poate cîndva în viitor.

Cine ştie peste cîte veacuri se va răscoli ţărîna acestui muşuroi golit de furnicar ?

Cine ştie cîţi erudiţi pedanţi, cu ochelari după urechi, îşi vor stoarce creierii, ca să reconstituie, din cîteva ciolane sau cioburi dezgropate, o lume dispărută ?

Schelete şi cranii descoperite aci, aşa de variate, vor încurca ştiinţa, vor provoca discuţii nesfîrşite asupra tipului uman care a trăit odată pe malurile acestea.

Sulina, intrată în arheologie, va fi desigur o nouă problemă de rase, pentru care mii de volume se vor înşira în rafturi de biblioteci.

Va putea smulge ştiinţa taina trecutului Sulinei ?

Va ridica măcar un colţ din vălul ce va acoperi o lume îngropată, de atîta vreme căzută în uitare ?

Va descifra ştiinţa, din urme fragmentare, viaţa ce-a fost aci odinioară ? Oraş cosmopolit — Sulina — un mozaic de rase la gura bătrînului Danubiu.

Dar noi ce cunoştinţi avem de oraşele din Pontul Euxin, din vremea cînd Dariu Histaspe a trecut cu oastea lui pe aci, pe la gurile Istrului, rătăcindu-se în ţara sciţilor, în stepele Rusiei de azi ?“

Şi Neagu se trezi filozofînd, ca de obicei, în lungi carturi de noapte, pe punte, singur sub bolta înstelată.

Se întoarse să controleze cîrma.

Roza magnetică vibra ca o vietate închisă în cutia de sticlă a busolei.

— Aşa !... bine ! drept înainte !... mai înainte... mai înainte. Mă cheamă glasuri amăgitoare...

Unde mă duceţi visuri deşarte ?
Pe cîmp de ape fără cărare...

Şi mormăind crîmpeiele de versuri, urma un fel de recitare în cadenţa paşilor pe puntea de comandă, făcînd kilometri întregi într-un spaţiu de opt metri.

...Microscopice popoare, regi, oşteni şi învăţaţi,
Ne succedem generaţii şi ne credem minunaţi ;
Muşti de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul...

. . . .

Noi, copii ai lumii mici,
Facem pe pămîntul nostru muşunoaie de furnici.

O dată îşi mai întoarse el capul înapoi. Ţărmul se ştergea în zare : o pată... un punct... un fum... nimic.

ÎNSEMNĂRI
ŞI
AMINTIRI

ÎNSEMNĂRI

CONGRESUL INTERNAȚIONAL AL SCRIITORILOR

P.E.N.-CLUBS — PARIS, 1925

În cursul lunei mai a.c. s-a întrunit la Paris un mare număr de scriitori din diferite țări, membri ai cluburilor P.E.N., pentru a conlucra la alcătuirea unei adevărate opere de solidaritate intelectuală.

După războiul mondial, s-a înființat la Londra primul P.E.N.-Club *(Poetry, Essay, Novel)*. Gruparea s-a făcut sub conducerea marelui romancier englez John Galsworthy (Balzacul Angliei). În scurt timp s-a stabilit acolo o intimă legătură între oamenii de litere cari aparțin diferitelor curente, școli, cenacluri sau partide politice.

E firesc ca pe toți oamenii de litere, indiferent de credințele lor, să-i lege aceleași preocupări artistice, aceleași chestiuni de organizare și apărare profesională.

Gruparea engleză a dat o frumoasă pildă de respectul datorit părerilor fiecăruia și de o disciplină civilizată, plină de curtoazie și discreție, ajungînd să stabilească relații cordiale între membrii celor mai deosebite curente literare.

Celelalte țări au început să-i imite pe englezi înființînd cluburi P.E.N., tot pe aceleași baze de organizare. S-a mers mai departe, fixîndu-se congrese anuale, pentru ca scriitorii din diferite țări să se apropie și să se cunoască, tinzîndu-se la o reală solidaritate intelectuală prin relații constante ce s-ar stabili cu timpul între scriitorii din lumea întreagă.

★

Primul congres s-a ținut la Londra, al doilea la New York și acesta, al treilea, a avut loc la Paris.

Ideea înființărei unui P.E.N.-Club și la noi, în legătură cu celelalte, a fost adusă de către cunoscutul scriitor și harnicul consul român de la Londra, d. Beza, care de cîțiva ani lucrează acolo aducînd servicii țării, printr-o intensă propagandă făcută prin scrieri și conferințe despre țara și literatura română.

Congresul de la Paris a fost organizat de către un comitet de scriitori francezi, sub conducerea cunoscutului critic Benjamin Cremieux, secretarul general al P.E.N.-Clubului francez.

Inaugurarea congresului s-a făcut printr-o masă comună în sala „Hoche", la care a luat parte vreo trei sute de scriitori, fiind reprezentate douăzeci și două de țări. În capul fiecărei din cele opt mese era cîte un scriitor celebru : John Galsworthy, Heinrich Mann, Luigi Pirandello, M. de Unamuno, James Joyce, Iohan Boyer, Alex. Kuprin, Alfons Reyes.

„Numai schimbul cugetării internaționale este unica salvare posibilă a lumei" — cu aceste cuvinte John Galsworthy și-a început discursul. El a arătat cu emoție că omenirea, îngrozită de masacrele războiului mondial, face apel la mințile și inimile scriitorilor ca să lucreze pe toate căile la stabilirea unei solidarități spirituale între popoarele cari se cunosc așa de puțin pînă acum între ele.

Paul Valéry și Georges Duhamel vorbesc de primejdia care amenință civilizația de azi dacă oamenii din diferitele țări nu învață să se cunoască, să se înțeleagă și să se unească.

„Că orice civilizație este muritoare — zice Duhamel — am înțeles-o bine acum cîțiva ani, cînd am simțit trecînd printre noi acel suflu distrugător. Am încercat cu toții diferența dintre noțiunea abstractă și experiența personală. Ei bine, noi nu consimțim să murim."

Mai vorbesc H. Mann, Unamuno și Iohan Boyer, arătînd că, pentru asigurarea viitorului civilizației, scriitori din toate țările trebuie să se hotărască a-și da mîna, a se cunoaște și a se pătrunde, întemeind acea solidaritate literară internațională ce trebuie să ajungă o forță morală mondială, care va cădea greu în cumpăna conducerii popoarelor.

O caldă atmosferă familiară însuflețea această variată adunare de scriitori veniți din toate părțile lumii. Figurile artiștilor celebri străluceau ca fațetele unei prisme care răsfrîngea toate aspectele talentului de exprimare a gîndirii și simțirii omenești dintr-o epocă.

În ședințele care au avut loc în zilele de 22 și 23 mai, s-a discutat chestiunea federalizării tuturor P.E.N.-Clubirilor și crearea unui comitet superior internațional la Londra, fără a se atinge de autonomia diverselor cluburi naționale.

Asupra alegerii locului unde urmează să aibă loc viitorul congres au fost oarecari divergenți.

Deși încă din anul trecut se alesese Roma, italienii cedaseră în favoarea germanilor.

Un delegat belgian și-a arătat părerea că poate nu ar fi oportun și ar trebui să se țină seamă întrucîtva și de anumite chestii politice.

Majoritatea însă a fost de părere că scriitorii trebuie să se țină deasupra oricărei preocupări politice. Pentru a scoate în evidență caracterul acestei grupări internaționale de scriitori, s-a hotărît ca viitorul congres să aibă loc la Berlin.

Chestiunea cea mai importantă a fost aceea a traducerilor, chestiune care s-a discutat și în ședințele congresului de anul trecut la New York.

De data asta pare că s-a ajuns la cîteva măsuri practice care urmează să se îndeplinească în cursul acestui an. Această delicată chestiune a traducerilor a fost expusă cu multă pricepere de tînărul și talentatul scriitor francez Jules Romain.

Cum ar putea scriitorii să influențeze asupra traducerilor care se fac azi la hazard, lăsate numai în voia comerțului ? Romane proaste de aventuri se traduc și se răspîndesc în toate limbile, pe cînd operele de valoare rămîn necunoscute. Unele traduceri, adesea fără numele traducătorilor, sunt atît de prost făcute, încît depreciază cu totul operele reeditate în alte limbi.

După lungi discuții s-a ajuns la următoarele încheieri :

1. Pentru a se stabili o reală cooperație literară internațională, activitatea traducerilor apare ca esențială și

merită din toate punctele de vedere atenția și vigilența P.E.N.-Cluburilor.

2. S-a hotărît publicarea unui buletin trimestrial de informații redactat în limba franceză.

3. Fiecare P.E.N.-Club să se pună la dispoziția celorlalte P.E.N.-Cluburi din diferitele țări, pentru a furniza toate lămuririle asupra facilitării traducerilor de la o țară la alta.

4. Fiecare P.E.N.-Club să aleagă cîte o comisie specială care să urmărească traducerile care se fac arătînd numele autorilor, traducătorilor și criticilor.

Am avut ocazie să vorbesc cu mulți scriitori străini. Toți mă întrebau de ce românii dau așa de puțină importanță traducerilor.

Ca scriitori români nu sunt cunoscuți decît cei care scriu în limba franceză : Prințesa Bibescu, Elena Văcărescu, Panait Istrati.

Un poet german, d. Feders, îmi spunea că a citit cu mult interes un roman românesc în limba germană : *Haiducul* de Bucura Dumbravă.

Iohan Boyer, marele scriitor norvegian, om jovial, fermecător, exprimîndu-și simpatia ce o are din timpul războiului pentru români, îmi cerea să-i indic autorii români care sunt traduși. Pe Vazov îl citise în traducere germană. Bulgarii fac o întinsă propagandă în străinătate traducînd scriitorii lor în mai multe limbi.

Pirandello, o figură de-o rară distincție, cuceritorul tuturor teatrelor europene, se interesa de traducerea pieselor sale în românește.

Simpaticul și vigurosul scriitor rus Kuprin, căruia îi arătam admirația de care se bucură printre românii care i-au citit cărțile, mi-a răspuns într-un rîs zgomotos că îi pare bine de succesul moral, căci succesul material ce trebuie să-i vină de la editorii din România, care i-au publicat traducerile, îl așteaptă mereu în lunga și greaua pribegie în care se găsește.

După informațiile luate la fața locului, revistele franceze care sunt oricînd dispuse să primească traduceri din literatura română sunt : *Europe, Revue Bleue, Revue de Genève* și *Figaro illustré.*

LA MORMÎNTUL LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU

După ultima ședință a P.E.N.-Clubului, ieșim pentru cîteva ceasuri din tumultul Parisului. Pe șoseaua ce duce la Soissons, înghesuiți în uriașele autobuze sistem Cook, alunecăm ca-n zbor pe luciul caldarîmului cu lespezi de granit.

Lîngă mine o tînără, *miss* F..., romancieră engleză. Lungă, elastică și subțire ca o nuia de alun, îngînă neîntrerupt o melodie copilărească, cu senina candoare a unei eleve de pension.

Pe banca din față, un poet japonez, cu fața măslinie, luminată de-un zîmbet enigmatic, vorbește în monosilabe cu soția lui, o englezoaică blondă cu părul roșu-aprins.

În grupul din capăt disting figura ilustrului spaniol : de Unamuno. Cu capul gol, cu șuvițele de păr fluturînd în vînt, zvelt și vioi, Unamuno își mîngîie bărbuța albă, care încadrează o figură palidă și fină.

Cu privirea pierdută în zare admirăm cîmpia lucrată cu îngrijire cînd, deodată, lîngă mine, explodă o exclamație zgomotoasă :

„Au !!! Boi ! Boi !“ Englezoaica din stînga mea sărise în picioare și, entuziasmată ca un copil în fața unui elefant, arăta cu amîndouă mîinile întinse spre cîmp, unde o pereche de boi trăgeau molcom o grapă prin bulgării de arătură proaspătă :

„Ce interesant !!! La cinci kilometri de turnul Eiffel — boi... Ce interesant !“

Toți făceau haz. Un bătrîn scriitor german începu cu gravitate s-o descoasă pe tînăra romancieră engleză.

— Cîte volume ați scris pînă acum ?

— Șase romane.

— A !... Așa de mult ați scris ? Anglia e patria romanului, dar, oricum, nu văd cînd ați avut vreme pînă la vîrsta asta să scrii șase romane.

— Numai pe patru contez. Cele două de la început sunt foarte slabe. Știi, cînd ești tînără, ai prea multă încredere și scrii multe prostii, răspunse zîmbind grațios scriitoarea engleză.

În depărtare, pe cîmpia netedă cu semănăturile abia încolțite, lucește în zare o pată de verdeață vie ca o oază încîntătoare. Trecem pe lîngă poarta monumentală a măreţului parc Chaalis, veche mînăstire transformată în muzeu național, și ne oprim la Ermenonville — loc de pelerinaj, pămînt istoric care păstrează urmele celebrității marelui Jean-Jacques Rousseau.

Mergem printr-o alee umbrită, pe marginea pădurii, de-a lungul unui pîrîu ce șerpuiește șoptind printr-o bogată vegetație pînă se pierde în oglinda scînteietoare a unui lac. În fundul unui peisagiu, combinat anume parcă într-o armonie de decoruri, apare insula plopilor piramidali, între negrul pădurii și verdele peluzei, pe fața de argint sclipitor a lacului.

Acolo e mormîntul celui mai mare iubitor al naturei.

Ne oprim sub o boltă de aluni. D. Gillet, directorul muzeului Chaalis, ne dă toate lămuririle asupra minunatului parc din Ermenonville.

Pe la 1760, locurile acestea pustii, acoperite de păduri și mlaștini, erau domeniile marchizului de Gérardin, urmaș al Gérardinilor din Florența. Excelentul gentilom, fire de artist și filozof ideolog, era un entuziast adept al teoriilor de întoarcere la natură, pe care le răspîndise J.-J. Rousseau în toată omenirea.

În desele călătorii pe cari le făcuse, marchizul rămăsese impresionat de marile parcuri englezești. Stabilit în Ermenonville, el aduse o echipă de grădinari scoțieni cu cari lucră timp de zece ani, transformînd întreaga regiune într-un imens și original parc. Marchizul lucra cu răbdare, punîndu-și în practică o idee foarte originală. Cu cartea *Nouvelle Héloïse* în mînă, Gérardin a izbutit să compună pe teren peisagiile descrise de J.-J. Rousseau.

Marchizul a realizat în practică visul de artist al celui mai sublim pictor.

Pînă atunci, toate parcurile din Franța se făceau aproape la fel : geometrice, convenționale și pompoase, după clișeul de la Versailles. La Ermenonville nu este nimic artificial, nivelat sau aliniat. Aleile sunt tăiate în linii drepte. Nu sunt plantații rectilinii și grădini pieptănate și aranjate după recea arhitectură a secolului al XVIII-lea. Aci natura nu este forțată. Dar, pentru a încînta mai mult ochiul privitorului, au fost așezate în locuri potrivite, în mijlocul peisagiilor, monumente simbolice, ruini de temple, statui, amintind la fiecare pas antichitatea. Cu drept cuvînt s-a zis că acest parc este un eden de poezie și amor. În scurt timp acest parc a devenit celebru și a început să fie imitat pe măsură ce se răspîndeau în lume teoriile lui J.-J. Rousseau.

Sătulă și dezgustată de palate și de saloane, lumea de pe acea vreme asculta cu drag glasul marelui filozof care o chema în sînul naturii.

Dar cum s-a făcut că tocmai la Ermenonville, unde se realizaseră în natură visurile de sublimă pictură ale genialului artist, tocmai aci și-a petrecut el ultimele zile ? Aci a închis ochii J.-J. Rousseau și, după dorința arătată de dînsul, a fost îngropat în insula plopilor — locul său favorit.

Marele reformator al omenirii, după o viață de vagabondaj, minat de pasiunea pentru natură și libertate, răscolind lumea cu ideile semănate într-un pămînt nepregătit, cunoscuse și zile de glorie, dar și de grele suferinți. Se născuse doar cu cel puțin un secol înaintea epocii sale.

Ajuns bătrîn și sărac, J.-J. Rousseau trăia într-o mansardă cu Tereza lui, care mult îi amărîse viața ; și, ca să poată cîștiga cei cîțiva franci pe zi pentru pîinea zilnică, el era nevoit să copieze note muzicale.

În dușmănie cu puternicii oameni ai timpului, care-l acuzau că binecuvîntează animalele și batjocorește oamenii, științele și artele, filozoful bizar și solitar căzuse în mania persecuției, fiind convins că este victima unui complot universal.

Totuşi, mulţi admiratori de seamă au suit scările mansardei în care se refugiase J.-J. Rousseau şi au încercat să-l ridice, asigurîndu-i o viaţă onorabilă, senină şi liberă. Refuzase cu o extravagantă încăpăţînare pensiunile ce i se ofereau în palatele prinţului Conte, a marchizului de Mirabeau şi a contelui Orlov, căci el voia să rămînă sărac şi liber. Îi trebuia libertate completă. Conştiinţa morală îi dicta să trăiască după credinţele lui, conform sistemului său filozofic.

Numai cu şase săptămîni înainte de a închide ochii, cedă marchizului de Gérardin, venind să se stabilească la Ermenonville, cu condiţia unei absolute libertăţi. În prima zi cînd a intrat în parc, l-a apucat o bucurie copilărească : „Ah ! de cînd n-am mai văzut un arbore curat, neacoperit de fum şi de praf... Lăsaţi-mă să pipăi frunzele fragede. Inima îmi spune că aci trebuie să rămîn pînă ce voi intra în pacea eternă."

Şi începură să-i curgă lacrimi pe obrajii lui slăbiţi.

Marchizul îi pregăti înaltului oaspete o căsuţă în stil elveţian, cu vedere spre cascadă, în mijlocul unei livezi sălbatice pe care o numise *Le verger de Clarens*, în amintirea fermecătoarei descrieri din *Nouvelle Héloïse*.

„Ah !... ce magie — exclamă el — în aceşti bătrîni arbori cari vorbesc inimii fără să ştii pentru ce."

În fiecare zi era în picioare la revărsatul zorilor. Pleca în saboţi prin roua dimineţii, sprijinit în bastonul lui — care se păstrează în muzeul din Chaalis. Făcea înconjurul lacului, intra în pădure şi rătăcea singur, condus numai de fantezia lui, pe sub bolţile umbrite, admirînd covoarele de verdeaţă şi stîncile acoperite de muşchi mătăsos. Ceasuri întregi rămînea în contemplarea cîte unui peisagiu favorit.

Dar scurt i-a fost acest delicios popas în sînul naturii la care visase toată viaţa.

Într-o dimineaţă de iulie, după şase săptămîni de la sosirea în Ermenonville, acest mare şi torturat suflet se stinse, trecînd în pacea eternă pe care de-atîtea ori o dorise în viaţa lui aşa de tulburată. Legenda sinuciderii s-a dovedit a fi mincinoasă. Era o calomnie pusă în circulaţie de ipocriţii săi duşmani.

După actele încheiate de cei trei medici care au făcut autopsia, ca şi mai tîrziu, cînd i s-au transportat rămăşiţele la Panthéon, s-a putut constata că J.-J. Rousseau s-a stins de moarte naturală, printr-o apoplexie.

Un sarcofag simplu, în stil antic, e aşezat pe o mică insulă care se vede departe ca o foaie plutitoare pe oglinda lacului. Insula e încercuită de un lanţ de plopi piramidali, ale căror frunze şoptesc la cea mai slabă adiere de vînt. Pe basorelief se vede stînd la umbra unui palmier — simbolul fecundităţii — o femeie care-şi strînge c-o mînă copilul la sîn, iar cealaltă mînă ţine deschisă celebra carte a lui : *Emile*. Pe laturi sunt două inscripţii :

„*Vitam impendere vero*" (Viaţa consacrată adevărului);

„Aci se odihneşte omul naturii şi al adevărului".

★

Acest poetic colţişor de pămînt, privit mai mult de-un secol c-o deosebită veneraţie, a fost totdeauna un loc de întîlnire pentru pelerinii de diferite clase şi naţionalităţi, veniţi din toate părţile lumii.

Pelerinii, dintre cei mai iluştri oameni pe cari i-a avut omenirea, şi-au plecat genunchii pe ţărîna din insula plopilor : Mirabeau, Robespierre, Saint-Just, Bonaparte, Maria Antoaneta, André Chénier, Camille Desmoulins, Chateaubriand, Georges Sand, Lamartine, Victor Hugo...

Se povesteşte că, cu toată ura împotriva francezilor, generalul Blücher, învingătorul de la Waterloo, ajungînd prin locurile acestea, s-a oprit descoperindu-şi capul în faţa mormîntului marelui filozof. Întors la cartier, s-a grăbit să dea un ordin scris armatei de invazie :

„Tot timpul cît prusienii se vor găsi pe teritoriul francez, comuna Ermenonville va fi scutită de orice dare sau corvoadă de război !"

Gloria lui J.-J. Rousseau a protejat întotdeauna localitatea Ermenonville.

Admiratorii care vin aci aduc omagii memoriei filozofului, lăsînd flori pe mormînt şi luînd ca suvenir ramuri de plopi. Unele femei şi-au lăsat cîte o şuviţă de

păr, iar un necunoscut și-a lăsat viața : s-a sinucis aci și a fost îngropat în parc.

Hîrtii cu versuri și proză, scrise în diferite limbi, se găsesc în preajma mormîntului.

Un adept înfocat al lui Rousseau, abatele Brizard, ajungînd în fața mormîntului, scoase din buzunar cartea *Essai sur Sénèque*, în care Diderot calomniază pe Rousseau și, stînd în genunchi, arse filă cu filă, întreaga carte.

Ermenonville este azi proprietatea prințului Radziwill.

Cu aceeași pietate se păstrează acest loc, în cadrul căruia, pe lîngă frumusețile naturii și ale artei, se întreține cultul unor ilustre suveniruri.

MAJESTATEA-SA BACȘIȘUL

Într-o dimineață găsesc, uitat pe biroul meu, un carnet zdrențuit și unsuros. Al cui o fi ? Îl deschid. Pe prima pagină era scris cu litere ronde, într-o caligrafie stîngace : *Carnetul de chicușuri a lui Niță Plopană, ușier la ministerul de...*

Moș Niță — cum îi spunem noi — e cel mai vechi om din minister, rămas neclintit la post, sub toate guvernele cari s-au perindat în curs de aproape jumătate de secol.

Falnic și impunător bătrîn ! Are o barbă lungă, albă-afumată. Cu decorațiile înșirate veșnic pe piept și cu șapca lui încercuită de un galon lat de aur, pare un vice-amiral debarcat din cauza vîrstei.

Conștiincios, discret și ordonat, moșul ține la zi, într-o perfectă contabilitate dublă, ca un registru-jurnal, carnetul cu sumele ce îi „pică“, după obiceiul pămîntului, în timpul exercițiului funcțiunei sale.

Aruncîndu-mi ochii și asupra bilanțului, constat cu surprindere că totalul chicușurilor întrece cu mult modestul salar, la care ajunsese după jumătate de secol în serviciul statului.

Ar fi interesant — mă gîndeam eu — un studiu documentat asupra *bacșișului* din toate punctele de vedere. Fără nici un gînd de etică, judecam asupra cadrului unei asemenea lucrări... dacă funcționarii sunt plătiți de cetățeni prin intermediul statului, de ce cetățenii mai plătesc și direct, în mînă, unor funcționari sume adesea cu mult mai mari decît cele primite de la stat ?

E o nedreptate să se formeze două categorii de funcționari : Unii, prin natura funcțiunei sau a caracterului lor, sunt lăsați la un salar de mizerie, iar alții își îmbunătățesc soarta primind pe lîngă salar sub diferite forme și numiri : *bacșișuri, chicușuri, mită, plocoane, șperțuri, comisioane* etc...

Pe cînd mă întrebam de ce e gata cetățeanul să *dea*, chiar cînd nu este nevoie, și căutam să pătrund psihologia celui care dă și a celui care primește, îmi apăru deodată, din fundul misteriosului rezervoriu al minței, simpatica și bărboasa figură a lui Selim — turcul de la care am primit și eu odată un bacșiș.

Eram pe Dunăre, însărcinat cu poliția navigației în regiunea podului de la Cernavodă, conduceam și căpitănia portului. Treabă puțină ; în sezonul mort portul e gol. Nu treceau decît vapoarele de pasageri în cursele obișnuite. Uneori ancorau la mal caice turcești încondeiate în diferite culori, aducînd piatră, nisip sau lemne de salcie din ostroavele păduroase de pe Dunăre.

În miezul unei zile de iunie, moleșit de căldură, ațipisem c-o carte pe genunchi în fața casei, la umbra unui salcîm.

Selim, căpitanul caicului „Medgidia", care venise cu actele de bord la căpitănie, respectîndu-mi lenevia orientală în care zăceam, se așeză lîngă zid, pe vine, hotărît să aștepte.

Selim avea un cap interesant care, la prima vedere, sub cealmaua lui uriașă, îți amintea de chipul încruntat a lui Sinan-pașa în lupta de la Călugăreni.

Îl cunoscusem c-un an mai înainte, cînd venise odată c-un transport de pepeni galbeni.

— Spune drept, efendi, sunt buni pepenii ? îl întrebasem, căci mi se păreau prea timpurii.

— Drept, drept, spunem... nu-i bun, asta nu este copt încă.

— Bravo negustor ! așa îți lauzi marfa ?!

Și lumea făcea haz în jurul turcului, care se încerca să-i lămurească pe toți că el nu poate să spună minciuni. Îmi plăcea mult cinstea și gravitatea acestui bătrîn pe care îl întîlneam adesea prin port.

— Ce faci Selim ? cu ce te pot servi ?

— Am adus asta *teșcherea* ; trebuie pus *turaua* ; facem plecare pentru un *sefer* de lemne. Și Selim se ridică de lîngă zid și schiță obișnuita temenea, ducînd mîna din dreptul inimei la frunte.

Intrăm în birou. În cîteva minute îi vizez actele și-i pun pecetea oficiului. Selim se înclină mulțumind respectuos, ia actele, le învelește într-o batistă colorată și le bagă cu grijă în sîn. Apoi, făcînd cu trupul lui spătos o jumătate de întoarcere, scoate din brîu o pungă lucrată în ibrișim verde și numără tacticos pe birou patru gologani de cîte zece bani, de cei mari de aramă, cum erau pe vremea aceea.

— Nu este nimic de plată, Selim.

— E !... *Ama* !... pentru una cafe bre !... îmi spune el cu fața luminată de un zîmbet blajin.

— Asta nu se poate, bre Selim — mă încerc să-i explic — pe mine mă plătește statul ca să fac slujba asta.

— De ce plătește statul treaba lui, eu știu că ai făcut un bine la mine, și eu sunt dator să fac o cinste la dumneata. Și turcul nedumerit mă privea fără să înțeleagă de ce începusem să rîd.

— Este rușine, Selim, ca eu să primesc bacșiș pentru o treabă care sunt dator s-o fac.

— Ba ! ba ! ba ! rușine este la obrazul meu bătrîn să respingi cinstea pe care eu o fac cu inima curată. Și figura calmă a lui Selim se întunecă de o stăpînită indignare. Cîteva minute rămase pe gînduri, mîhnit, trecîndu-și nervos degetele lui osoase prin barba-i albă de patriarh.

Apoi începu din nou c-un glas moale, schimbat, să mă roage ca să nu-i fac asemenea neciste... că nu se aștepta la așa jignire din partea mea, pe care mă credea om bun la inimă.

N-a fost chip să-l fac să-și reia banii. Am fost nevoit să comand două cafele cu caimac, pe cari le-am băut împreună la birou ca doi prieteni buni. Numai așa l-am putut împăca pe Selim.

Ne-am despărțit, păstrîndu-ne amîndoi neclintite aceleași diferite noțiuni pe care le aveam și mai înainte asupra bacșișului.

Cu ce idee o fi plecat Selim despre mine? Nu știu.

Tocmai pe cînd schițam planul studiului meu asupra bacșișului la români, intră un vechi camarad, căpitanul unui vapor de pasageri, care face săptămînal cursa Constanța — Constantinopole.

Aruncîndu-și ochii pe foile pe cari le aveam pe birou, se porni pe un rîs zgomotos.

— Tu nici nu-ți închipui ce schimbare de moravuri s-a făcut în scurt timp în Turcia, țara bacșișului. Acum de curînd un ministru a fost dat în judecată pentru luare de mită și risipa banului public. Nici să nu încerci să dai bacșiș vreunui gardist turc. Refuză cu indignare. Ordinea și siguranța deplină domnește acum în Pera și Stambul, unde altădată era primejdios să întîrzii noaptea. S-a întors lumea pe dos. A ajuns vremea ca Turcia să dea lecție Europei.

Am rămas pe gînduri... m-am hotărît să amîn studiul proiectat asupra bacșișului. Am nevoie de o mai largă documentare asupra acestui vast subiect — mai cu seamă că am pornit de la carnetul de chicușuri al unui ușier și nu pot ști pînă la ce treaptă voi ajunge pe actuala scară a ierarhiei sociale din România Mare.

RECITIND PE STENDHAL

De cîte ori deschid o carte de-a lui Stendhal, îmi apare regulat în minte aceeași veșnic chinuitoare enigmă a personalității sale.

Ca în fața atîtor fenomene neexplicate, care-ți încurcă socotelile judecății, te întrebi cum a fost cu putință ca un joc bizar al naturei să aducă pe lume un om, deplasat c-un secol de contemporanii săi. Despre un om care, trăind pe la 1800, conștient că scrisul său va fi înțeles tocmai pe la 1900, cu drept cuvînt se poate zice că s-a născut cu o sută de ani mai devreme.

Stendhal, cu mentalitatea sa, era firesc să scandalizeze întreaga societate bună de pe acea vreme și să fie socotit ca un om ciudat, paradoxal, ironic, spinos și antipatic.

Un instinct natural îl împingea să contrazică și să contrarieze pe toți din jurul său, căci el se simțea la antipodul societății în care trăia.

Structură de erou păgîn, el nu se putea împăca cu nici o religie, cu nici o filozofie. Nu avea cult decît pentru energie și voluptate.

Napoleon reprezenta pentru el cea mai mare sumă de energie acumulată: în armatele lui, Stendhal luase parte la campaniile din Italia și Rusia.

Energia, pe acel timp — susține el — nu se putea găsi decît în popor, căci resortul de energie al nobilimei era complect distrus din cauza vieței mondene de sub vechiul regim. Această nobilime era incapabilă de rezistență activă și, în fața revoluției, n-a știut decît să moară cu o grație pasivă.

Stendhal a iubit mai mult decît patria sa, Italia, pămîntul marilor pasiuni, țara amorului și a urii. A susținut întotdeauna că temperamentul italian e mai impulsiv, mai energic decît cel francez și că numai femeia italiană știe să iubească.

Era un desfrînat mai mult prin imaginație. Natură complicată și indiferentă, Stendhal nu-și ascundea disprețul pentru societatea pe care o numea „lumea de maimuțe și papagali". Faguet îl arăta ca pe un tip negativ și impermeabil. „Este o rațiune — zicea Stendhal — de a ține seamă de morală și nu de plăcere. Aceasta în interesul de a îndruma viața ca o afacere comercială, bine ordonată. Îi înțeleg prea bine pe americani, dar cu ce durere profundă mă gîndesc că D-zeu a condamnat atîția bărbați și femei să se nască și să trăiască în Philadelphia. Ce tristeță !... unde-i plăcerea vieței ? Fără senzații... fără emoții... fără pasiuni... Îi plîng pe americani... și vai !... poate după vreo jumătate de secol și noi le vom semăna..."

În toate scrierile sale, istorie, romane, biografii, călătorii, n-a urmărit decît știința omului și teoria fericirei : arta de a fi fericit. Avea un deosebit dar de a observa și a prinde cu ochi de psiholog cele mai ascunse cute ale sufletului omenesc. Studiul său asupra amorului este una din cele mai ingenioase cărți produse de un spirit superior — „un geniu fără ipocrizie", cum spune Remy de Gourmont. Avea groază de tot ce este vag, scria cu o precizie matematică, făcîndu-și un stil propriu, fără tradiție. Scria parcă numai pentru plăcerea lui și nu pentru cititori. Se povestește despre el că, nainte de a se așeza la scris, citea cîteva pagini din codul civil.

Lanson susține că Stendhal într-o singură carte — *Le Rouge et le Noir* — a condensat atîta filozofie istorică și profundă psihologie, cît este răspîndită în nenumăratele volume a *Comediei umane* a lui Balzac. Unul ne-a arătat foarte multe fapte, dar celălalt mobilele secrete ale faptelor și calitatea interioară a sufletelor în societatea contemporană ieșită din marea revoluție. În scrierile lui Stendhal găsim idei cari cu mult mai tîrziu apar dezvoltate în teoriile lui Nietzsche și chiar acum în urmă de tot.

Foarte puțini au fost aceia cari au putut să-l aprecieze pe Stendhal pe cînd era în viață, dar nimeni n-a bănuit gloria lui postumă.

Om de cazarmă și de birou, a trăit o parte din viață în sfera de activitate a lui Napoleon și a căzut odată cu el. Lipsa mijloacelor știa s-o acopere c-o rară eleganță.

Cine ar crede că acest superior spirit, de natură atletică, avea totuși unele slăbiciuni omenești ? ! Se supunea capriciilor modei timpului ; avea o ținută ireproșabilă ; își văpsea părul și barba ; cea mai ușoară observație asupra croielii unei haine îi producea o mare suferință. El, care făcuse atîtea epigrame asupra acelor *gens à cordon*, sfîrșește prin a stărui să fie decorat. Avea mania bizară de a se înconjura de mister și în acțiunile cele mai indiferente. Scrisorile lui erau un fel de enigme, pe cari cu greu le puteau dezlega prietenii săi.

Numele lui era Henri Beyle (pentru posteritate a rămas Stendhal), dar în viață a întrebuințat numai 170 de pseudonime.

Ultimii ani ai vieței i-a petrecut cu greu la Civita-vecchia, în calitate de consul, trimis de guvernul de la Paris, care nu-l privea cu ochi buni.

Singurele lui mîngîieri erau desele călătorii făcute la Roma și Milano.

Venit la Paris să-și caute sănătatea, a căzut în stradă lovit de paralizie. Prosper Mérimée, dintre puținii cari l-au înțeles, povestește că, pe cînd un prieten îl conducea cu trăsura la spital, Stendhal își mai reveni în fire zicînd: „Am atins neantul", iar după o tăcere mai îndelungată adaugă : „Dealtfel nu mi se pare nimic ridicol să mori în mijlocul bulevardului, cînd se știe că n-o faci intenționat".

După cîteva ore muri. Din tot Parisul, în jurul cosciugului n-au fost decît trei oameni. „Dar cu siguranță că aceasta i-a fost indiferent, căci tot atîția erau față și la înmormîntarea lui Isus Christos" — termină Mérimée.

Iată — după Bernetti — o parte din povețele pe cari le-a lăsat el pentru scriitori :

„Lucrează încet. Să nu minți niciodată pe hîrtie. Să nu scrii o frază care să fie mai lungă de trei rînduri.

Să eviţi orice înflorire de stil — aceasta e cea dintîi poruncă disciplinară a romancierului. Neclaritatea e impotenţă. Gîndeşte-te chiar un sfert de oră, dacă trebuie să pui adjectivul înainte sau în urma substantivului. Scrisul e prea serios ca să mai aştepţi din parte-i o inspiraţie. Să nu-ţi peste niciodată de duşmanii tăi. Nu te lăsa niciodată prostit de vorbe mari. Religie, morală, caracter, energie... etc. ; cîţi proşti nu-şi fac cruce în faţa acestor vorbe mari. Dacă îţi merge rău, gîndeşte-te la Napoleon pe insula Sf. Elena şi cum s-a gîndit Crist pe Golgota !"

DEZRĂDĂCINARE SAU TRANSPLANTARE ?

Captivant, vioi şi subtil, scrisul lui Remy de Gourmont întotdeauna te instruieşte într-un fel de desfătare intensă a spiritului.

Între-ale sale *Promenades littéraires* discută, cu aceeaşi ascuţime de minte şi spirit logic, teza absolută a lui M. Barrès, susţinută în celebra carte *Les déracinés*. Cuvîntului „dezrădăcinat" — spune el — imaginat de Barrès trebuie să i se opună un alt cuvînt care exprimă, pe lîngă aceeaşi idee materială, şi o idee psihologică diferită : „transplantat".

De obicei se întrebuinţează un cuvînt sau altul, după cum se vorbeşte de un om care suferă prin schimbarea mediului, sau de un om care a găsit o nouă vigoare chiar prin faptul transplantării într-un nou teren.

Articolul i-a fost sugerat de una din primele cărţi scrise de André Gide, necunoscut încă pe atunci de marele public, tînăr scriitor remarcat de la început de Remy de Gourmont. Despre opiniile din cartea modest intitulată *Prétextes*, Gourmont zicea că nu au o valoare comercială, ci filozofică. Gide, şi el un spirit logic, nu putea admite în absolut teza lui Barrès.

Trebuie să recunoaştem că dezrădăcinarea este defavorabilă naturilor slabe, că este bine ca cea mai mare parte dintre oameni să trăiască şi să moară acolo unde s-au născut, dar nu-i mai puţin adevărat că transplantarea este fericită pentru oamenii puternici şi că adesea ea îi fortifică încă mai mult.

În cataloagele horticultorilor găsim că pomii recomandați au fost transplantați de două, de trei ori, după puterea lor, operație care favorizează dezvoltarea plantelor. Făcînd apel la istoria vieților oamenilor iluștri, găsim că cea mai mare parte din ei au fost niște transplantați. Nici unul dintre marii scriitori francezi nu-i născut la Paris, deci n-au evoluat în mediul lor natal. Parisul, care pare așa de bogat în oameni, este în realitate un mediu aproape infecund. El nu-i populat și guvernat decît de transplantați. Marile personalități, oamenii de comerț și artiștii celebri sunt mai toți transplantați. Ei vin la Paris de pretutindeni și chiar din străinătate. Cutare celebritate, pe care o admirăm azi, strălucind în mediul parizian, a vegetat poate ani de zile ignorată în fundul vreunei obscure provincii, asemenea unui pom netransplantat, uitat și adesea torturat în marginea drumului.

Havelock Ellis a avut ingenioasa idee să facă o schiță de geografie intelectuală a Franței. Harta aceasta, foarte interesantă, dovedește utilitatea transplantării umane. Mai toți oamenii de geniu sau de mare talent au fost transplantați, dacă nu ei, părinții lor. Se știe că Descartes era din Touraine, de fapt însă el era breton de origină. A trăit în Germania, Scandinavia și Olanda, fără să locuiască decît foarte puțin pe pămîntul natal. Victor Hugo era născut la Besançon din părinți transplantați, unul din Vendea și altul din Londra. Malherbe, născut la Caen, era de origină provensală. Balzac s-a născut la Tours, dar tatăl său era venit din Périgueux. Calvin nu era originar din Genève, venise din Picardia. Mama lui Verlaine era din Arras, iar tatăl din Ardeni. François Coppée era născut la Paris, dar familia era din Mons. Racine avea sînge flamand.

Totuși ar fi absurd să cauți a stabili o metodă din transplantare. Oamenii superiori nu se pot produce după voință. Și nici n-ar fi acesta scopul vieții. Fără îndoială că este bine să fie în țară o masă care să rămînă nedezrădăcinată, solid legată de glie. Ea constituie populația satelor, care se hrănește mai lesne din pămîntul lucrat. Populația asta rurală în masă nu se dezrădăcinează, căci

nu are nici interesul s-o facă. Ea se reproduce pe loc, ca arborii pădurilor sălbatice, și vegetează liniștită numeroase generații. Aceste mase stabile sunt pepinierile naturale unde vine civilizația și caută, din timp în timp, plante tinere pentru a fi transplantate, cultivate, dresate și fortificate, dacă au destulă sănătate și tărie pentru a suferi aceste grave operații. Dacă unele pier neputînd rezista, răul nu-i așa de mare ; sunt altele multe care să le înlocuiască.

Dacă nu admitem pentru oameni dezrădăcinarea, n-ar trebui să admitem nici instrucția, căci în fond orice instrucție nu-i decît o dezrădăcinare a minții. Cu cît un om e mai slab, cu atît suportă mai puțin instrucția. Căci instrucția aduce elemente străine, și pe cel slab îl copleșește strivitor. Din nenorocire e foarte greu ca să distingi din copilărie cari vor fi oameni tari și cari slabi. Aceasta este încă o chestiune insolubilă. Orice măsură luată în favoarea celor slabi împiedică dezvoltarea celor tari, orice măsură luată în favoarea celor tari zdrobește pe cei slabi. Și unii și alții sunt aproape tot așa de utili : unii prin număr, alții prin inteligență. Problema nu se poate soluționa. E destul să arăți îndoielile, ceea ce de altfel e și mai înțelept.

Chestiile insolubile trebuie lăsate să doarmă. Dacă le trezești, ele te mușcă și îți comunică prin mușcăturile lor veninul îndoielii.

*

Barrès a întrebuințat o metaforă. El a imaginat expresia peiorativă : „dezrădăcinații", pentru a figura starea unui om care, născut într-un loc, suferă vegetînd în alt loc. El se gîndea la planta smulsă din solul ei și transplantată în alt sol nou, în care nu se prinde, se ofilește și moare. Dar a mers prea departe. El a voit să ne facă să credem că orice plantă transplantată este pierdută. Că plantele și oamenii trebuie să crească numai pe locul unde i-a semănat natura.

*

Și plantele și oamenii se hrănesc din pămînt. Arborele are o rădăcină centrală : pivotul care formează pre-

lungirea directă a tijei. Acest organ se dezvoltă în prima tinerețe ; cu timpul se oprește din creștere pentru a se ramifica, făcînd rădăcini noi. În pepiniere se pune sub rădăcina centrală un fel de cui plat, ca să forțeze pivotul să se deplaseze, pentru ca rădăcina să se ramifice în dreapta și în stînga. Acest cui este un artificiu. Grație lui arborele cîștigă facultatea de a suporta transplantarea care îi dă forțe noi.

Instrucția ce se dă omului de mic este tot un fel de artificiu, cuiul pe care-l alunecăm în instinctul copilului ca să-l forțăm să privească în jurul său, în loc de a sta cu ochii ațintiți numai asupra pămîntului natal. Și, ca un arbore tînăr, el se găsește gata pentru a fi transplantat. Va putea suporta operația ? Asta e altă chestiune.

Trebuie mai întîi să știm dacă instrucția are totdeauna efectele fericite care i se atribuie. Oamenii nu sunt arbori, și o metaforă nu-i un raționament. Dar nu trebuie să uităm că oamenii sunt făcuți ca să se miște, iar plantele ca să stea. Ceea ce pare artificial la om, animal migrator, este tocmai faptul că prinde rădăcini într-un loc. Dar, termină Remy de Gourmont, tot ceea ce face superioritatea omului este artificial. Numai după ce triburile omenești au prins rădăcini, s-a putut produce civilizația noastră.

Cine știe, poate că transplantarea, care intră din ce în ce mai mult în gusturile noastre, va produce o altă civilizație pe care urmașii noștri o vor prefera civilizației de azi cu care noi ne fălim.

O SCRISOARE INEDITĂ A LUI ION GHICA

În ziua de 21 mai 1928, la Constanța, s-a comemorat marea furtună din anul 1888. Nava-școală „Mircea", avînd pe bord copiii Școalei de marină, a fost surprinsă în larg de coada unui groaznic ciclon. Marea Neagră a înghițit atunci vreo 40 de corăbii. După cinci zile de luptă aprigă cu elementele răzvrătite ale naturii, zbătîndu-se între viață și moarte, „Mircea", pe care țara îl credea pierdut, izbuti să intre în Bosfor. Cu pînzele sfîșiate, catargele rupte, fără provizii și apă dulce, vasul aproape distrus trecu în arsenalul imperial de la Top-Hané, unde fu reparat fără nici o plată din ordinul sultanului Abdul-Hamid.

C[ontra]amiralul Gavrilescu, azi comandant al Diviziei de Mare, acum 40 de ani copil de marină pe bordul lui „Mircea", a luat frumoasa inițiativă de a sărbători această memorabilă dată a începuturilor marinei românești.

Cu ocazia acestei rare solemnități, la care eram strînși marinari de toate vîrstele, de la copiii de azi ai Școlii de marină pînă la cei mai bătrîni pensionari, veniți din toate unghiurile țării, printre alte acte din istoricul marinei, s-a dat și peste o scrisoare a lui Ion Ghica, nașul bricului „Mircea".

O lămurire a împrejurărilor de acum jumătate de secol e necesară pentru a înțelege cuprinsul scrisorii.

*

Congresul de la Berlin (1878) [...]. Intrasem în stăpînirea Dobrogei și a gurilor Dunărei. Primisem moș-

tenirea Turciei, cu toate datoriile, dar nu și cu toate drepturile ei pe Dunăre.

Austria tindea la monopolul și supremația pe marele fluviu internațional. Conferința de la Londra trebuia să recunoască Austriei dreptul de a face poliția navigației fluviale și în apele noastre teritoriale. Deși dreptatea era de partea noastră, pierdeam partida, căci cu drept cuvînt s-a zis că „șapte lupi, chiar sătui, au mai mult drept decît un iepure flămînd".

Dar patriotismul și energia oamenilor de stat de pe acea vreme (Kogălniceanu, Ion Ghica, Alex. Lahovari, P. Carp) au luptat cu îndîrjire împiedicînd realizarea planurilor de cotropire ale Austriei, sprijinită de Marile Puteri. Ion Ghica, reprezentantul României la Londra, declară că se retrage de la Conferința Dunării. Regulamentul de poliție al navigației, care trebuia executat de Austria, a rămas literă moartă pînă în ziua de azi.

Printre alte argumente pentru care Austria pretindea supremația pe Dunăre era și faptul că tînărul stat român nu avea destule mijloace navale ca să poată executa poliția navigației pe acest fluviu internațional.

Dezvoltarea marinei românești era deci o chestie vitală, o necesitate națională și politică.

Ne trebuia material și personal naval.

Guvernul Ion Brătianu comandă în grabă o serie de construcții navale în străinătate. Cîteva șalupe de poliție sosesc pe calea ferată din Franța.

Cîțiva tineri români, trimiși la studii în Școala navală de la Brest, se întorc pregătiți ca ofițeri-instructori.

Se creează Școala copiilor de marină.

Se comandă la o casă de construcții navale în Anglia o navă-școală.

Ion Ghica, om luminat, umblat pe ape, bei de Samos, trăit în lumea diplomatică și în cercul ofițerilor din escadrele Levantului, avea cunoștințe și dragoste de marină ; de aceea a urmărit cu o mare tragere de inimă prima construcție navală, menită să fie leagănul marinei românești.

În adevăr că Ion Ghica avusese o mînă fericită. Șantierul englez care primise comanda reuși să dea o minunată construcție navală, care face și azi admirația marinarilor de rasă prin frumusețea formelor și a calităților nautice realizate.

Acest vas de lemn de tec, cu fundul petrificat ca abanosul, trăiește navigînd și astăzi, în stare de a înfrunta capriciile Mărei Negre, de care se îngrozesc navigatorii tuturor mărilor. În curs de aproape jumătate de secol, generații de marinari s-au format aci învățînd meseria, făcînd aspra școală a mării, în numeroasele călătorii din Marea Neagră, în Mediterană și în Atlantic.

Ion Ghica a avut ideea de a boteza acest prim vas de mare cu numele de „Mircea". De aceea își începe scrisoarea către colonelul V. Urseanu, comandantul vasului, astfel :

„Cumetre dragă,

Am urmărit cu harta și cu gîndul falnicul pavilion al lui «Mircea».

Sunt 25 de secole de cînd un aventuros, cu un mititel vas fără vele și fără abur, «Argos», condus de Iason, sbarca în Golconda și rămînea stăpîn pe veleanul ei de aur cu Medeea cu tot.

Sunt o mie de ani de cînd un alt aventuros, un Ruric, cam pescar, cam pirat, arunca ancora corăbioarei lui în Cornul-de-Aur, și, uitîndu-se pe amîndouă marile continente între două mări și două țări, pe care mai în urmă un alt mare conchistador le compară c-un inel prețios compus din doi safiri și doi smaralzi, Ruric strigă : «Asta va fi țara mea !»

Facă cerul ca fericita călătorie a lui «Mircea» pe marea cea mai periculoasă să fie și ea de bun augur și să deschidă României o eră de acțiune asupra mărilor.

Alecsandri, după ce a petrecut aci cîteva săptămîni, se află acum la Aix-les-Bains.

I-am trimis să citească scrisoarea voastră. Nevasta m-a lăsat singur. Este la Crehzuah, pe malul Rinului. Cum vedeți, dragă colonele, sunt singur cuc.

Privesc de pe fereastră cum pleacă lumea în toate părțile. Aș vrea să imit și eu pe cei mai mulți, dar se apropie ziua de 10 septembrie, care este o dată neplăcută

pentru Dunărea noastră. Deşi nu am îndrăzneală a crede că pot depărta curentul cel nou şi rău care domneşte azi în lumea politică cea mare, dar sunt dator să fiu santinelă neadormită la postul meu.

Urez tinerilor argonauţi, de sub direcţia şi conducerea voastră, viitor glorios şi mare, rugîndu-vă să primiţi frăţăştile şi cumetreştile mele salutări.

Ion Ghica

30 iulie 1883
50 Gravermon Gardens, Londra"

SCRISORI DIN ELVEŢIA

UN STAT DE CETĂŢENI CONŞTIENŢI

Într-o singură zi poţi străbate Elveţia de la o graniţă la alta. Dar varietatea peisagiilor, lumea, natura bogată şi diversă care, în fuga unei zile, rulează încîntîndu-ţi ochii ca un grandios film de cinema, te chinuieşte ani de zile în urmă, căutînd mereu răspunsuri la atîtea întrebări ce bat la poarta minţii.

Pătrunzi în cetatea Alpilor granitici şi calcaroşi prin tuneluri întunecoase scobite în măruntaiele pămîntului; te ridici la înălţimea gheţarilor şi a zăpezilor veşnice; traversezi abisuri ameţitoare; treci printre ispititoare lacuri de smarald, peste rîuri cristaline cari ţîşnesc din creierii munţilor, prăbuşindu-se în cascade zgomotoase pînă-şi croiesc drumuri către mările de la nord şi de la sud — cu drept cuvînt acestei ţărişoare i se spune: „castelul de apă al Europei".

În goană îţi defilează prin faţa ochilor oraşe vechi, clădiri de piatră cenuşie, turle, bolţi ogive, ruini de cetăţui medievale rămase pe muchiile prăpastiilor, aşezări moderne cu hoteluri somptuoase pe vîrful munţilor, coşuri imense, fabrici afumate, ferme izolate înecate în verdeaţă, cabane alpine de piatră şi de lemn acoperite cu şindrile, pe cari bolovani uriaşi le ţin în loc împotriva vînturilor ce scapă printre văi, suflînd furioase.

Ce diversitate de tipuri multiple îţi trec pe dinainte. Ce varietate de rase, de limbi, de obiceiuri se suprapun într-o singură zi de drum, cît tai în lung sau în lat acest colţ de pămînt. Şi totuşi cînd întîlneşti, după cum remarcă profesorul Louis Courtois, uniforma cu cocarda roşă şi crucea albă, simţi că o legătură comună — inte-

resul general — îi strînge pe toți la un loc în același organism social, închegat într-un bloc solid și unitar : Confederația Elvetică.

*

Rasa, limba, sîngele sunt adevăratele elemente ale comunității naționale. Și totuși ce șubredă e această banală axiomă socială. Rasa ajunge un termen așa nesigur și confuz cînd urmărim compoziția grupurilor etnice de azi ieșite din diversitatea raselor primitive.

Numai într-o minimă proporție sîngele face un popor ; ceea ce fasonează istoria unui popor este spiritul.

Un grup de oameni avînd o istorie comună, suferind și luptînd împreună, făcînd aceleași greșeli și aceleași opere, trecînd prin aceleași experiențe istorice, își formează elementele cari constituie un popor — își creează un suflet.

Naționalitatea elvețiană nu este fondată pe sînge, ci pe un element spiritual : pe istoria sa.

Participînd la trei civilizații : franceză, germană, italiană, Elveția reușește totuși, fără să se încline, să-și păstreze cultura ei proprie : patrimoniu elvetic.

Această veche republică democratică are felul ei de a fi și a simți, care se manifestă în artă, filozofie, religie, viață zilnică, caracterul și întreaga atmosferă spirituală în care plutește un fel de credință în libertate.

Guillaume Tell este un simbol.

În mijlocul acestei naturi masive și calme, în majestatea Alpilor, simți un parfum natural, un fel de simplitate a vieții rustice, o forță primitivă în acest popor solid, grav, sănătos la trup și la suflet.

Mentalitatea noastră de azi, cu acea concepție despre lume cantitativă și nu calitativă, cu greu își dă seama cum a putut și cum poate subsista și însemna ceva în istoria universală un minuscul stat ca Elveția. Se uită faptul că niște mici orășele ca Atena, Florența au făcut mai mult pentru omenire decît cele mai vaste și puternice imperii. În fine, republica Geneva ne-a dat pe Calvin și Rousseau.

Marea operă a Reformei, plecată din Zürich și Geneva, s-a răspîndit peste toate continentele.

Elveția există și merită să fie un stat — zice profesorul Ragaz — pentru că dintre toate statele din lume ea are cei mai mulți locuitori cari merită titlul de „cetățeni conștienți“.

Germani, francezi, italieni, unii catolici, alții protestanți, cu toate contrastele de la un canton la altul, rămîn armonic legați numai printr-o unitate spirituală.

Pe acest mic petic de pămînt s-a făcut de multă vreme o cultură intensivă, calitativă, proprie individualismului ; fără a se forma o masă uniformă, s-a ajuns la o serie de mici lumi organizate. Un organism complex în care unitatea iese din diversitate.

*

Elveția nu are nici o nevoie să împrumute idealul marilor state, nici să le imite metodele și organizarea.

Valoarea ei nu consistă în numărul gurilor de foc, în organizarea mecanică și nici în cultul statului. Ceea ce face geniul și grandoarea acestei mici țări este tocmai esența acelui ideal de libertate.

În toate timpurile, mișcările liberatoare și-au găsit adăpostul pe acest sol, căci mica scenă a acestei țări servește ca un cîmp interesant de experiențe pentru progresul umanității.

TRADIȚII GENEVEZE

Spre seară se răcorise. Din partea lacului de Geneva adia o briză plăcută. Delegații celor 55 de țări ieșeau în grupuri de la o ședință furtunoasă a Conferinței Internaționale a Muncii. Discuțiile începute în sală continuau afară, în gura mare, în toate limbile, de-a lungul stradelor pașnicului oraș elvețian, transformat subit într-o cosmopolită babilonie modernă.

Mă oprisem pe chei. Ronul cu apele albastre aluneca repede lovind cu furie în pilaștrii podului de piatră.

Din urmă mă ajunse un grup de delegați cari mergeau încet comentînd tare știrile proaspete apărute în gazetele de seară. La mijloc, un om scurt, îndesat, cu pălăria turtită pe ceafă, c-o barbă castanie, frizată. Era un genevez, funcționar la Biroul Internațional al Muncii, fost profesor de istorie. Vorbea frumos, cu patos, făcînd gesturi largi, scuturînd enervat o gazetă făcută mototol.

Mi-a plăcut întotdeauna nobila revoltă, acea simpatică indignare care vibrează așa de des, mai cu deosebire, în vorba francezilor inflamabili.

Din mers, după cîteva cuvinte, am înțeles despre ce era vorba :

C-o săptămînă în urmă se întîmplase în Geneva un scandal și-o încăierare între socialiștii și fasciștii italieni, cu prilejul unei întruniri pentru comemorarea morții lui Matteoti. Se zicea că dictatorul de la Roma era supărat foc și că dictase o energică notă diplomatică la Berna. Consiliul federal, ca să evite asemenea neplăceri, avea de gînd să interzică orice întrunire pe tot timpul cît durează conferințele internaționale la Geneva. Cetățenii genevezi însă, conștienți și zeloși de independența lor, erau revoltați de măsurile și amestecul înaltei autorități federale în gospodăria liberei lor cetăți.

— E un adevărat scandal — explodă genevezul furios — e un abuz de putere nemaipomenit pe care vrea să-l exercite biurocrația federală de la Berna asupra noastră. Iată în ce situație ne-a adus războiul și pe noi, cari n-am luat parte la măcelul mondial. Democrația elvetică, ca și democrația în general, trece printr-o cumplită criză. Ne înăbușim în atmosfera asta. De pe timpul războiului s-a acordat Consiliului federal dreptul de a lua măsuri urgente fără să mai consulte Camerele federale. Pentru că nu s-a limitat durata dictaturii și pentru că pofta vine mîncînd, domnii de la Berna nu se îndură să lase din mînă împuternicirea care-i ridică deasupra Constituției elvețiene.

Unul dintre delegații spanioli, un bătrîn cu privirea sumbră, ronțăind între dinți capătul stins al unui muc de havană, întrerupse c-un ton grav :

— Totuși e foarte natural ca autoritatea superioară să ia măsuri de ordine împotriva italienilor, cari au ajuns să-și transporte luptele lor de politică internă aci, pe pămîntul ospitalier al Elveției.

— Pardon ! luarea măsurilor de ordine e treaba orașului nostru. Nu trebuie să confundați Confederația Elvețiană cu organismul cantoanelor. Comuna își are autonomia complectă. Își are propria ei poliție și justiție. Trebuie să știți că Elveția nu are nici o capitală. Berna este numit orașul federal pentru că-i sediul autorităților Confederației, dar nu-i capitala Republicei.

Măsura aceasta rigidă de a opri orice întrunire este cu totul împotriva tradițiilor noastre. Asta înseamnă o abdicare a conștiinței genevezе, o renegare a idealului nostru. Peticul acesta de pămînt liber al Genevei a fost în fața umanității, în cursul veacurilor, totdeauna locul sigur de refugiu al tuturor acelora oprimați în luptele politice sau religioase.

Din timpul Reformei, Geneva a fost cetatea refugiului. Elita Europei aci și-a găsit întotdeauna salvarea și azilul. Porțile cetății binecuvîntate au fost veșnic deschise pentru toți luptătorii, cari adesea ajungeau la noi

cu brațele învinețite de fiarele din galere, cu spinările tăiate de bicele temnițelor.

Pentru polonezi, italieni, armeni, finlandezi, ruși — victimele țarismului — [...] Geneva a fost a doua patrie.

Aci, pe solul nostru, s-au format Cehoslovacia și Iugoslavia.

Desigur, uneori am avut dificultăți, dar a ne închina forții înseamnă a face acte de lașitate. Geneva n-ar mai fi Geneva, cînd s-ar supune unei autorități rigide, oricare ar fi — politică sau confesională — ce ar tinde să înăbușe sentimentele poporului și libera lui voință.

— Dar azi sunteți obligați — îi spune spaniolul — la anumite îndatoriri întrucît aci e sediul Ligii Națiunilor. Geneva ajunge fatal un fel de creier mondial care frămîntă toate gîndurile omenirii.

— E adevărat că azi ni se impun noi datorii de stat și politeță față de musafirii și reprezentanții Națiunilor. Asta însă nu înseamnă că noi trebuie să renunțăm la vechile și democraticele noastre tradiții de libertate a cuvîntului și a luptelor de idei.

Geneva este sediul Ligii Națiunilor, dar nu trebuie confundată cu ea.

În Geneva pot să-și dea mîna toate rasele din univers, dar Geneva trebuie să-și conserve personalitatea sa proprie. În ziua în care și-ar pierde-o ea nu mai merită onoarea de a fi sediul Ligii Popoarelor.

Se întunecase cînd ne-am oprit pe mal privind la apa verde a lacului adormit. În depărtare, profilul munților Savoiei se pierdea în tonuri violete.

În fundul șters al zării abea se bănuia umbra gigantului Mont Blanc.

Deodată, un fulger sclipi lăsînd pe fața apei o dîră de lumină; ghirlande de becuri electrice scînteiau în arcadele podului monumental.

Treptat, se luminau ferestrele caselor înălțate în amfiteatru. Și în fața ochilor noștri Geneva, mica cetate salvatoare, supranumită Roma protestantă, mîndra și îndărătnica metropolă a libertăților, apăru în feeria nopței ca o bizară constelație scînteind între opalul cerului și smaraldul lacului.

La întoarcere, în dreptul podului, pe cheiul Ronului albastru, ne-am oprit cu sfințenie în fața micei insule, ascunsă în umbra unui buchet de arbori bătrîni. Insula lui Jean-Jacques Rousseau.

Genevezul, cu capul gol în răcoarea nopții, după cîteva minute de tăcere, pe cînd își freca între degete firele de barbă castanie, ne spuse cu mîndrie :

— Trebuie să știți, domnilor, că acestui neastîmpărat și revoluționar filozof, căruia i se datorește în mare parte renașterea spirituală a lumei moderne, îi plăcea să semneze întotdeauna, oriunde ar fi fost : „J.-J. Rousseau, cetățean al Genevei“.

UTOPIILE DE AZI SUNT BANALITĂȚILE DE MÎINE

Cu drept cuvînt s-a zis că Elveția formează un fel de inimă și creier al lumii civilizate, căci în ea răsună gîndurile și sentimentele omenirei.

Aci se întîlnesc interesele superioare comunității omenești. De aci se întind la toate națiile binefacerile solidarității fraterne. Aci, după măcelul de la Solferino, s-au găsit cîțiva pacinici genovezi ca să înjghebeze o Uniune internațională pentru ajutorarea răniților de război : celebra Cruce Roșie, care-și răspîndește azi binefacerile pe tot globul, numărînd vreo șasezeci [de] milioane de frați. Emblema Crucei Roșii nu este decît drapelul federal răsturnat.

Dacă Elveția este realitatea vie a unei idei de patrie superioară, avînd cei mai numeroși cetățeni conștienți, luminați, cu vederi largi, primitori de idei și oameni, aceasta se datorește, în cea mai mare parte, culturei și educației școlare.

„Școala elvețiană constituie mîndria noastră și este flamura noastră", spune profesorul Courtois în conferințele sale de la Văleni. Convingerea fermă a oricărui elvețian este că școala țării sale este cea mai veche, cea dintîi din Europa pe care n-a fondat-o nici un papă, nici un împărat, nici un rege, ci poporul singur, printr-un act de libertate supremă și de virilă îndrăzneală. Cu multă grijă, școala este întotdeauna ținută în afară de lupta politicianilor. Căci ea e datoare să învețe pe om să se ridice pe sine însuși chiar atunci cînd nimeni nu-l mai ridică.

Tradiția școlară e așa de puternică aci, încît cariera profesorală e îmbrățișată din tată în fiu, cîte trei-patru generații. În această republică democratică școala este socotită drept cea mai puternică pîrghie a democrației. Căci fără lumină nu poate fi conștiință cetățenească și guvernarea, fatal, trebuie să cadă în demagogie sau despotism mai mult sau mai puțin deghizat.

Pe fațada Universității din Geneva este gravată o inscripție care arată felul în care-i privită școala :

„Poporul din Geneva consacrînd acest edificiu studiilor superioare aduce omagiul său binefacerilor instrucției, garanția fundamentală a libertăților sale".

Totuși chiar și în această țară a început să se simtă cum, în actuala atmosferă, să înăbușă din ce în ce mai mult principiul democratic. Cu grijă își pun elvețienii întrebarea pe care și Ferrero a formulat-o : „Dacă credința mistică a dreptului divin al regilor a murit, dacă și cultul libertății este în agonie, în ce mai credem noi dacă nu în cele două metale ale lumei : aurul și fierul ?"

În vîrtejul haotic al unei lumi îmbătrînite, pe deasupra tuturor controverselor politice ale zilei, cugetătorii elvețieni își îndreaptă privirile către tinerime, căci numai în noile generații își mai pun speranțele. Acolo sunt forțele creatoare cari vor dirija destinele țării spre o nouă eră. Numai cine pregătește și deține tinerimea își poate asigura viitorul. Pentru a păși pe alte noi căi cetățenești, părăsind vechile prejudicii și rutine intelectuale, trebuie, de la început, să se dea o altă îndrumare sistemului de educație școlară.

Un profesor elvețian, nu un politician de carieră, d. Ragaz, arată pe larg că chiar în țara celei mai vechi tradiții școlare, unde planează spiritul lui Pestalozzi, sistemul actual de educație nu suferă numai de un singur defect, ci este fals în ansamblul său ; inapt de a forma buni cetățeni, pentru că nu poate forma nici adevărați oameni.

„Dacă un locuitor din altă planetă — zice el — ar debarca printre noi, s-ar minuna de multe lucruri văzute aci și ne-ar întreba : «Dacă Dumnezeu a destinat ca educatori ai copilului pe părinți, pentru ce vă dați copiii încă fragezi pe mîini străine ? De ce lăsați să-i

înghesuie în nişte camere cu aer viciat, să-i ţie smirna ceasuri întregi ţintuiţi pe nişte bănci înguste, impunîndu-le să stea liniştiţi. Oare voiosul avînt al vieţii fizice nu se comprimă prin asemenea măsuri ? Nu se pregătesc astfel o sumă de boli, nervozitate, indolenţă, deformaţia corpului, slăbirea simţurilor, pe lîngă seria bolilor contagioase. Oare nu se ştie că, cu cît se dă prilej copiilor de mai multă mişcare, cu atît sufletul şi corpul rămîn intacte şi sănătoase. Jocul este preludiul muncei. Visînd şi jucînd, copilul descopere lumea, posibilităţile şi locul unde munca sa îl cheamă.»"

Şcoala de azi uită că măsura timpului nu-i aceeaşi pentru copil şi pentru adult. Împărţindu-i ziua în ore de clasă, pretinzîndu-i prea multe lucruri, spiritul copilului să risipeşte şi se distrează. Lui îi trebuiesc impresii puţine, dar profunde. Or, tocmai dinpotrivă facem azi. Oră după oră urmează cu impresii diverse înăbuşind acea facultate indispensabilă : concentrarea spiritului. Cine nu a remarcat că după ce au început şcoala copiii nu mai au acea vivacitate, ardoare, curiozitate şi acel avînt de acţiuni voluntare.

Ce puţin cont ţine şcoala de azi de aceea ce înseamnă geniul natural al copilăriei.

Tăvălucul nivelator trece nepăsător peste toţi, zdrobind mugurii plini de sevă şi de intuiţie, adesea de o uimitoare originalitate de sentimente şi de idei.

„Puţini oameni — spune Spencer — par a înţelege că există ceva în lume pe care l-am putea numi moralitate fizică. Nu cantitatea cunoştinţelor grămădite în creier, ca grăsimea în corp, au mare valoare, ci cunoştinţele transformate în muşchi ai spiritului.

O oră de muncă aşa cum trebuie preţuieşte cît patru ore de muncă plictisitoare. În loc de minţi pasive bine îndopate, ne trebuiesc minţi active bine formate."

„Există încă o superstiţie a instrucţiei intelectuale, zicea marele filozof şi poet Guyau. Trebuie să ne convingem odată că un om în putere şi fecund e mai însemnat pentru rasă decît un om bicisnic care şi-a încărcat memoria cu o grămadă de cunoştinţi dintre cari multe nu-i sunt de nici un folos în viaţă."

Şcoala nu trebuie să fie numai aşezămînt de instrucţie, ci mai mult de educaţie. Or, azi se neglijează în şcoală educaţia sentimentelor şi a voinţei.

Spiritul şcoalei de azi este spiritul maşinei, simbolul secolului nostru. Tindem parcă la adoptarea sistemului Taylor şi pe terenul şcolar ; întrucît nu are suflet, şcoala să mecanizează urmînd inconştient spiritul industrialismului capitalist. Dacă reflectăm asupra criteriului cantitativ de azi ne întrebăm ce cîştigă omul care să îndoapă c-o mare cantitate de cunoştinţi diverse, adesea neasimilate ? Devine mai inteligent ? Dimpotrivă. Acumularea asta îi comprimă orice avînt al vieţii personale.

Un fel de vid intelectual să produce. O mutilare, căci să distruge facultatea activă. Supliciul orelor de clasă aduce pasivitatea, inerţia, tăcerea. Elevul azi mereu primeşte şi nimic nu dă din el.

Cîte cunoştinţi de prisos ! Cîtă forţă intelectuală cheltuită în zadar ! Cîtă muncă în gol ! În locul unei instrucţii difuze trebuie să ajungem la o educaţie sugestivă, conducătoare, concentrată.

Cel mai bun sistem de educaţie trebuie să aibă un punct de plecare : munca, lucrul. Omul trebuie format pentru lucru, însă pentru lucrul său, personal fiecărui individ, pentru ce este chemat să facă, pentru ceea ce trebuie să ajungă ocupaţia, opera, viaţa sa.

Orice altă muncă afară de aceea nimerită este o corvoadă.

Fără o operă îndeplinită, oricît de modestă ar fi, nici un om nu poate deveni un caracter ; să risipeşte fără folos şi nu cunoaşte niciodată profunda mulţumire de a trăi. Căci opera îndeplinită este motorul vieţii omeneşti. Şcoala de azi uită vechiul adagio : „viaţa educă pe om".

Şcolarul nu trebuie izolat de ansamblul vieţei lui, nu trebuie pus într-o atmosferă specială, separîndu-l astfel de ambianţa normală şi individuală. Trebuie educat în cadrul său natural. Viaţa şcoalei trebuie legată şi modelată după viaţa zilnică a copilului. Educatorul trebuie să pătrundă şi să deştepte însuşirile ce dorm în fundul unui suflet. În asta constă arta de a forma spiritul uman.

Mai necesară este pregătirea voinței și a inimii decît acumularea de cunoștinți.

*

Pentru a pregăti buni cetățeni ne trebuie o educație democratică. Și la asta nu putem ajunge decît printr-un sistem de educație bazat pe libertate, într-un spirit de solidaritate.

Adevărata etică socială trebuie să ne dea omul cel mai liber în același timp și cel mai apt posibil pentru o viață colectivă.

Școala nouă nu se poate introduce deodată printr-o revoluție sau printr-o simplă reformă de învățămînt. Fiecare țară își are condițiile sale speciale. Totuși, această nouă școală își face drum, indicînd direcția către transformarea sistemului de educație după un alt principiu regulator de orientare... și idealurile, utopiile de azi sunt banalitățile de mîine.

SCRISORI DIN ORIENT

IMPRESII DIN STAMBULUL MODERNIZAT

Călătorul plecat seara din Constanța, pe unul din elegantele noastre vapoare poștale, a doua zi la amiazi intră în Bosforul cel mult cîntat de poeții antici și moderni.

Cu viteză redusă, o oră plutește vaporul prin canalul acesta natural, care desparte Europa de Asia. Același neschimbat, măreț și fermecător decor, unic pe fața globului. Aceeași armonie într-o nesfîrșită variație tot drumul cît defilezi de-a lungul malurilor celor două continente. La poalele colinelor undulate, în curbele grațioase ale băilor tăiate de curentul apei, se înșiră acele încîntătoare sate și orășele, care-și resfrîng culorile în oglinda Bosforului : Beicos, Kandili, Buyuk-Dere, Terapia, Arnăut-Keny, Orta-Keny.

În verdeața grădinilor etajate, în umbra platanilor, apar casele colorate, chioșcuri, pavilioane bizare, cupole și minarete cu broderii de arabescuri. Pinii verzi și chiparoșii negri, printre albele lespezi de morminte, dau o mistică distincție peisagelor funebre ale cimitirelor turcești.

Departe, jos, la suprafața apei, apare alb Turnul lui Leandru. În față, promontoriul vechiului Bizanț cu vestitul ruinat serai.

N-am văzut Constantinopole dinainte de războiul mondial. Același vast amfiteatru, amestec bizar de ruini antice și clădiri moderne : palate, cazărmi și moschee cu minaretele ascuțite ca niște suliți înălțate spre cer, o îngrămădire babilonică, fără pereche, într-o incomparabilă panoramă.

Magia Orientului te farmecă numai cît stai în contemplare pe puntea vaporului în mers. Mizeria orientală cu pitorescul ei o simți îndată ce pui piciorul pe pămînt.

Dar lumea să schimbă. Orientul se deșteaptă. Altă viață se simte în lumea islamică, în străvechea cetate a padișahilor. Înainte de acostarea vaporului, la prima aruncătură de ochi spre furnicarul cheiului de la Galata, rămîi nedumerit. O mare de capete acoperite cu pălării, șepci și căciuli, cu aceleași forme banale și urîte. Fesul roșu, culoarea locală, șalvarii și papucii, cealmaua, iașmacul și feregeaua au dispărut. Metropola Islamului și-a pierdut pitorescul, acea notă vie pe care o da varietatea și strălucirea costumelor multicolore de altădată.

Suntem în tînăra republică a lui Mustafa Kemal, reformatorul care șterge fără milă orice urmă de amintire a trecutului istoric din bătrîna Împărăție Otomană.

La scara vaporului, doi polițiști corecți, rigizi, îmbrăcați în uniforme kaki, cu șepci nemțești, execută riguros controlul pașapoartelor. Pînă să-mi vie rîndul îi privesc cu atenție. Nu știu de ce, dar nu-mi vine să cred că sunt turci veritabili.

Lîngă mine, răzămată de balustradă, stă bosumflată o doamnă cu capul gol. E soția unui ofițer de bord.

— Mata nu debarci ? Nu vrei să te plimbi în oraș ?

— Dar cum să nu vreau ? izbucni cu parapon, abea stăpînindu-și lacrimile. Nu mi-am vizat pașaportul la Constanța și nu mă lasă nici moartă să debarc de aici uricioșii ăștia de turci, lua-i-ar dracul să îi ia... Ce gentili, ce drăguți erau cu noi mai înainte, cînd purtau fesuri. Ce bine era atunci... ce culantă era poliția și vama turcească... le dădeai ceva și treceai fără grijă. Acum au ajuns de nesuferit. Nu știu ce să mai inventeze ca să facă mizerii vapoarelor noastre. Au ajuns pînă acolo că nu vor măcar să mai primească nici un bacșiș de la noi... sunt oribili... aroganți și mojici...

— În Turcia, odată cu fesul și cealmaua s-a desființat și sfîntul obicei al bacșișului, ne spune comandantul vaporului. Ce păcat ! Avem multe de suferit din cauza asta. Schimbarea a fost prea bruscă, turcii au trecut de la o extremă la alta. Înainte, în regimul capitulațiilor,

numai turcii nu erau stăpîni aci. Aveau o frică strașnică de străini și... toate se aranjau cu înlesnire... ni se „facilitau“ toate operațiile în port. Acum străinii întîmpină dificultăți din ce în ce mai mari. Turcii, înainte prea toleranți, au ajuns acum intransigenți și de un șovinism exagerat.

Debarcăm. În stradă, ordine și curățenie. Un șir nesfîrșit de taximetre se scurg cu viteză redusă. La încrucișarea stradelor, ridicat pe un postament, un polițist turc, c-o gravitate britanică, c-o chivără roșie de metal în cap, manevrează cu brațele ca un automat dirijînd circulația întocmai ca un *policeman* englez pe străzile Londrei.

Principala arteră de circulație din Pera, în strălucirea luxoaselor vitrine, pare una din bogatele străzi ale cartierelor comerciale din Paris sau Viena.

Au dispărut haitele de cîini cari se tolăneau nesupărați în mijlocul drumului. Nu mai întîlnești cămilele lățoase cari pășeau resemnate — înlocuind căruțele primăriei — cărînd gunoaiele străzilor în panere imense prinse de gheb în formă de samar. Nu mai vezi măgărușii cenușii închiriați cu ora, de cozile cărora se țineau stăpînii lor gîfîind la fugă. Celebrii tulumbagii, cari alergau desculți, cu burdufurile de apă în spinare ca să stingă focul ce mistuia cartiere întregi de case din lemn din Stambul, au fost înlocuiți de o companie belgiană, venind cu cele mai moderne aparate împotriva incendiilor.

S-a dus misterul haremurilor, visătoarele cadîne și încruntații eunuci. Mîndrii cavași ai legațiilor străine, în costumele de altădată cu broderii de aur și argint, cu iataganele curbate, au azi banale șepci nemțești, întocmai ca portarii hotelurilor mari.

Una dintre minunatele moschee e transformată în bancă otomană. La Ilidiz Chioscul Hamidian, într-unul din palatele împărătești ale Sultanului Roșu, e cazino și joc de cărți. Într-o somptuoasă sală, în care se află cel mai mare covor din lume, e instalată ruleta. Se vorbește că Sfînta Sofia va fi transformată în curînd într-o imensă sală de dans. Eyubul, cetatea morților eroi, tezaurul care

închide gloria trecută a Islamului, locul întîlnirilor romantice descrise de Loti, prietenul turcilor, fidel pînă la moarte, Eyubul, cu mormintele lui de marmoră la cari ardeau veșnic lumini și fumegau miresme, azi cade în ruină. Nimic nu se reface, și zi cu zi se șterge amintirea trecutului istoric.

Dervişi, hogi, imami, muezini, o întreagă armată de paraziți a fost trimisă la muncă. S-a hotărît că-i de ajuns un hoge la fiecare geamie. Văd o mulțime de turci purtînd șepci, dar cu viziera la spate. Unul mă lămurește : Ei trebuie să se roage lui Allah de cinci ori pe zi. În geamie stau cu capul acoperit, și cînd fac temeneaua în genunchi, lovindu-se cu fruntea de podea, îi împiedică viziera șepcei sau borul pălăriei. Mustafa Kemal nu s-a gîndit la asta cînd a suprimat fesul, care era foarte practic pentru temenelele închinăciunii. Nu mai întîlnești pe străzi acele pachete ambulante pe cari le urmăreai cu priviri iscoditoare. Turcoaicele, îmbrăcate azi după ultimul jurnal, nu se mai deosebesc de celelalte levantine cari foiesc libere pe străzi, privindu-te fără sfială drept în ochi. Dar, vai... cine ar fi bănuit că în misterul iașmacului și a feregelei se ascundeau odată atîtea tipuri banale și urîte.

Scăpată din robia seculară a legilor, odalisca a ajuns dintr-o dată pe cea mai înaltă culme a feminismului modern. Turcia este singura țară care a numit în magistratură o femeie judecătoare de pace.

Pe vechea scenă bizantină, în decorul ruinatelor castele genoveze și a piramidalelor moschee, ai impresia că se mișcă o lume nouă în banalitatea costumelor moderne. Ca să mai poți respira puțin din aerul Orientului trebuie să treci vestitul pod de la Galata, întins peste poeticul Corn-de-Aur, să rătăcești prin întortocheatele uliți din cartierele străvechiului Stambul, să te înfunzi în obscuritatea tavernelor îmbîcsite de fumul narghilelelor și de mirosul fripturii de berbec, să te pierzi în labirintul celebrului bazar — fostele grajduri ale împăratului Adrian, pline azi cu vechituri rusești, ultimele epave ale nefericiților nobili Vrangheliști, refugiați aci în Țarigradul visat să-l cucerească.

Cerșetori, desculți, zdrențeroși nu se mai văd pe străzi. Camioane, căruțe cu materiale nu circulă și nu descarcă ziua pe stradele principale. Cine ar fi crezut că într-un timp așa de scurt vom putea lua lecții de la turci pentru organizarea asistenței sociale, a poliției, a circulației, a pompierilor... chestiuni de care trebuie să se ocupe orice mare municipiu modern.

Fără nici o exagerație, dar orice călător cinstit trebuie să recunoască tristul adevăr : capitala României Mari a rămas în urma marilor orașe din Orient. Bucureștiul e mai oriental decît Constantinopol, Atena, Alexandria sau Cairo.

Pentru că arătam admirație și nedumerire față de cele ce vedeam, un prieten stabilit în Constantinopol căută să mă lămurească :

— Să nu crezi că minunea acestei schimbări la față s-a făcut printr-o nouă și savantă concepție de organizare. Desființarea bacșișului și stricta executare a ordinilor — numai acestor două esențiale reforme se datorește toată schimbarea.

— Bine — îl întrerup eu — ăsta e oul lui Columb. Dar vreau să știu secretul prin care au reușit să facă aceste două formidabile reforme într-un timp așa de scurt. Cum au putut face educația publicului ?

— Ei vezi, asta-i chestie de psihologie politică, îmi spuse prietenul, zîmbind pe sub mustață. Deși nu mă pricep în psihologie, am să-ți spun numai un caz întîmplat aci care te poate lumina. Știi despre ordinul care a făcut atîta vîlvă : suprimarea fesului. La o serbare națională cîțiva turci au venit cu fesuri. Au fost pur și simplu executați. Și atunci turcii și-au făcut socoteala că-i mai bine să-și păstreze capetele decît fesurile. Mustafa Kemal care a dovedit că e un bun general pare a fi și un foarte bun psiholog. Dealtfel el nu face decît să imite pe țarul Petru cel Mare care, voind să civilizeze Rusia, tăia capetele supușilor cari nu voiau să-și taie bărbile și pletele.

Chinuit de o sumă de întrebări ca să înțeleg marile prefaceri și ceea ce se numește aci „turchism“ sau „kemalism“, a trebuit să întreb pe unii și pe alții, să leg firul

istoric întrerupt de război, să mă opresc în fața marilor probleme sociale cari fatal se pun: Formează turcii o națiune și un stat?

Religia islamică cu legislația ei condamnă Turcia pentru totdeauna la imobilitate, sau îi lasă facultatea de a se acomoda progresului alături de țările civilizate?

Am notat o sumă de păreri ca răspuns la atîtea întrebări ce fatal trebuie să-și pună, la fiecare pas, omul civilizat în timpul unei călătorii prin țări străine.

BIBLIOTECA DIN ALEXANDRIA

Unde a fost celebra bibliotecă?

Am pierdut o zi întreagă rătăcind pe străzile Alexandriei moderne. Am rămas nedumerit. Nu se știe nimic precis. Nimeni nu poate arăta locul unde se înălța cea mai vastă bibliotecă a lumei vechi.

Nici unul din marile orașe ale antichității n-a suferit o soartă așa de tristă ca Alexandria.

Nu ne-a rămas decît tradiția istorică.

Orașul cu toate splendorile sale a fost parcă ras din temelii. Nu avem decît aspectul general, indicații vagi, o cunoștință aproximativă, fără precizii topografice și arhitectonice.

Răzleață a mai rămas în picioare numai coloana zisă a lui Pompei, singura mărturie a vechei splendori. Cele două obeliscuri rămase, cunoscute sub numele de Acele Cleopatrei, se găsesc azi unul la Londra, și altul la New York.

Toate lucrările erudite și metodice ale savanților n-au putut aduce lumina necesară pentru a verifica pe teren, într-un chip sigur, datele transmise de tradiția literară.

„Topografia alexandrină — spune d. Breccia, directorul muzeului — prezintă încă dificultăți și enigme pe cari numai viitorul poate le va dezlega."

După celebra descripție straboniană, Alexandria, capitala falnică a Ptolomeilor, avea un caracter unic în lume. Ea nu se formase prin îngrămădiri succesive ca celelalte mari orașe, ci răsărise dintr-o dată din pămînt pe-o îngustă limbă nisipoasă între mare și lac.

Grandiosul plan închegat de mintea genială a marelui Alexandru Machedon fusese admirabil realizat de minunatul arhitect Dinocrates.

Dar... necruţătorul tîrnăcop al vremei a făcut ca din măreaţa cetate, diamantul Mediteranei, care strălucea de bogăţia templelor, palatelor şi monumentelor, să nu rămînă nici o urmă în picioare.

În această Alexandrie, locul atîtor mărețe și tragice întîmplări, noi nu putem azi nici măcar să localizăm suvenirile rămase din vremea splendoarei sale.

După Strabon, Alexandria avea cinci mari cartiere : la centru era Regia (oraşul regal), numit în urmă Bruchion, cu palatele şi edificiile publice. De o parte, cartierul Racotis, centrul populaţiei egiptene, de altă parte, cartierul evreiesc. În partea vestică, Necropolis, cu grădinile, mormintele şi casele de îmbălsămare. În partea estică, Nicopolis, cu hipodromul şi amfiteatrele sale.

Bruchionul, cetatea regală ptolomeică, înconjurată cu ziduri şi grădini suspendate, un oraş în marele oraş, a fost cîteva secole metropola intelectuală a lumei.

Aci se înălţau palatele regale, templele lui Cronos, Poseidon, Serapeum, Soma, imensul mausoleu avînd cosciugul de aur masiv al lui Alexandru Machedon, teatrul cu fundul scenei spre mare, gimnaziul cu portice şi galerii acoperite.

Dar edificiul imens care atrăgea toate privirile cu epistilul şi marele dom era muzeul legat de bibliotecă.

Acest celebru, unic aşezămînt de cultură, era — spune Haussay — un fel de şcoală, mînăstire şi academie. Vreo sută de cărturari, poeţi, filozofi, astronomi, filologi trăiau în comun pe socoteala statului, fără grijele materiale ale vieţei, în această, numită cu ironie, „colivie a muzelor".

Se ştie că muzeul cu biblioteca se găseau în acest cartier, dar pînă azi nu s-a putut identifica locul clădirilor. Se crede că ar fi prin locul unde sunt azi clubul kedivial şi agenţia „Cook".

În grădina Consulatului austriac s-a găsit un bloc de granit cioplit ca să primească rulouri de papirus.

Se zice că acest bloc este singura epavă rămasă din celebra bibliotecă.

Acest aşezămînt întreţinut din bogate fonduri avea grădini, săli de studii şi de masă în comun. Savanţii pensionari erau grupaţi în confrerii deosebite după natura ocupaţiei.

Într-o viaţă calmă şi sigură, în atmosfera de intelectualitate şi erudiţie, aceşti cărturari se consacrau studiilor, cercetărilor şi creaţiei artistice.

Desigur nici ei nu au fost cruţaţi de ironii şi sarcasme. Un oarecare Timon, silograful, îi numea trîntori cari nu-şi mai sfîrşesc lucrările, fiind hrăniţi bine în cuşca muzelor.

Primii directori ai bibliotecii au fost : Zenodate de la Efes, Calimah şi Eratostene.

Se zice că ajunsese pînă la 900 de mii de volume. Se îmbogăţise cu marea colecţie de cărţi a lui Aristot. Mai tîrziu, Antoniu dărui Cleopatrei 200 000 volume luate din biblioteca de la Pergam.

Pentru înzestrarea Bibliotecii din Alexandria erau ordine severe ca să confişte toate cărţile călătorilor sosiţi în port.

Originalele se reţineau la bibliotecă şi se înapoiau numai copiile.

De la Atena s-au căpătat cu plată originalele tragediilor lui Sofocle, Euripide şi Eschile. S-a tradus *Biblia* sub denumirea de : *Tălmăcirea celor 72.*

Unul din Ptolomei, pentru a înfrînge concurenţa ce-o făcea Pergamul, a interzis exportul papirusului. Egiptul avea monopolul acestui produs.

Aceasta a contribuit mult la invenţia şi industria pergamentului.

Organizarea acestei memorabile şi originale instituţii — muzeul şi biblioteca — se datoreşte lui Ptolomeu Filadelful. Inspiratorul însă a fost Demetrius din Falero, elevul lui Teofrast, orator de talent şi un mare spirit de organizator. El a avut ideea de a grupa pe savanţi, a le asigura viaţa, punîndu-le la dispoziţie şi armele de cercetare printr-o imensă bibliotecă. Cultul muzeelor — zicea el — este simbolul spiritului ştiinţific. Chiar şcolile pitagoricienilor se numeau muzee.

El lărgise planul printr-o instituție al cărei scop nu era numai răspîndirea doctrinelor filozofice, ci și înlesnirea progresului tuturor științelor.

Aci, în acest cămin al luminei, Eratostene a întocmit harta sa geografică, încercînd prima măsurare a meridianului terestru. Astronomul Aristark din Samos a făcut prima descoperire că pămîntul nu-i decît o planetă dintr-un sistem al cărui centru e soarele. Euclide și-a scris celebra carte *Elementele*, primul tratat de geometrie. Din școala lui au ieșit cei mai mari matematici[eni] : Arhimede și Apollonios.

Teofrast întemeiază botanica științifică.

Medicul Herofile dezvoltă știința lui Hipocrat prin studiul anatomiei. Aci se făcea pe acele vremuri vivisecție pe criminali. Chirurgia ia un mare avînt sub Erasistrate.

Aci a fost ultima mare școală de filozofie a lumei antice. Doctrina neoplatonismului, datorită lui Ammonius, Plotin, Porfir, Proclus și Damascius, făcea legătură între spiritul elen și spiritul oriental.

Aci a fost ultima rezistență a lumei antice împotriva curentului triumfător al creștinismului.

Aci a făcut apel împăratul filozof Iulian Apostatul, în lupta sa împotriva creștinilor.

Dar era prea tîrziu... școala alexandrină se găsea la limita a două lumi. Ultimul copil născut al lumei antice era și precursorul lumei moderne.

În domeniul artelor a rămas termenul de alexandrinism. Ceea ce în literatura modernă ar fi întrucîtva parnasianismul, versificație savantă, maniera stilului în detrimentul inspirației, al emoției și al poeziei adevărate. Alexandrinienii au fost mai mult versificatori abili decît poeți născuți. Totuși aci au înflorit genul elegiac al poetului Calimah și genul pastoral al lui Teocrit și Aratus, de la care s-a inspirat Virgiliu scriind celebrele sale *Georgice*.

— Cred că progresul omenirei ar fi cu mult mai avansat dacă celebra bibliotecă n-ar fi fost arsă cînd au intrat arabii în Egipt, zise tovarășul meu de drum, pe cînd ne întorceam din recunoașterea făcută. Însoțitorul nostru, un arab cult, distins funcționar la Externe, după

ce ne oferi cîte o țigară parfumată, începu să vorbească grav și dulce în același timp.

— Cred că se exagerează, d-lor, în chestiunea asta. Că marele calif Omar ar fi spus : „Dacă sunt cărți ce conțin știința *Coranului*, biblioteca e inutilă ; dacă conțin alte științi, biblioteca e periculoasă, deci trebuie arsă", asta nu-i decît o legendă, ca multe altele.

De fapt, biblioteca fusese arsă încă din timpul lui Cezar care, asediat în Bruchion de către Achillas, a dat foc vaselor inamice din port. În timpul stăpînirii romane decadența și ruina au mers progresînd.

Multe cărți importante luau drumul Romei. Apoi creștinii din Alexandria, conduși de episcopul Teofilie, cînd au devastat templul Serapion, au distrus și cea mai mare parte din cărțile bibliotecei, socotită pe acea vreme ca cel mai mare depozit al cunoștințelor omenești din întreaga lume păgînă.

Arabii au avut întotdeauna respectul culturei.

Chiar maximele noastre dovedesc asta :

„Cerneala învățatului este tot așa de prețioasă ca și sîngele martirului" ; „Lumea este susținută de patru stîlpi : știința înțeleptului, justiția puternicului, rugăciunile omului bun și valoarea omului brav" ; „În paradis cel care și-a întrebuințat bine condeiul intră alături de cel care a căzut de sabie."

Desigur că arabii, ca orice armată de invazie, nu au respectat, intrînd cuceritori în Alexandria, toate așezămintele de cultură găsite acolo.

Dar ce-au făcut toate trupele civilizate din Europa armatelor europene din ziua de azi ? Ce au făcut germanii în războiul mondial ? Ce au făcut francezii în Constantena și englezii în Magdala ?

Dar ce-au făcut toate trupele civilizate din Europa cînd au intrat acum cîțiva ani în Peking ?

Am ascultat amîndoi în tăcere fără să mai putem răspunde ceva.

FARUL DIN ALEXANDRIA

După un asediu de opt luni, celebra cetate a Tirului căzu în mîinile cuceritorului Alexandru Machedon. Întreaga Sirie i se supuse. Egiptenii, cari suferiră cruzimile și jafurile perșilor, îl primiră pe Alexandru ca pe un salvator. Armata de expediție petrecu iarna în clima caldă a Egiptului. Atunci se întocmiră planurile și se puse temelia noului oraș Alexandria, pe-o îngustă limbă nisipoasă între mare și lacul Mariotis. În cîțiva ani luă un avînt uimitor, după jumătate de secol ajunse centrul comerțului mondial, și trei secole Alexandria rămase cel mai bogat și mai populat oraș de pe glob.

După studiile geologice făcute, s-a constatat că limba de pămînt pe care se află azi orașul Alexandria în vîrstă preistorică nu era compactă și legată de continent. În acel loc era un rînd de insule, puțin ridicate deasupra nivelului mării, formînd un fel de bară la intrarea în golful care mai tîrziu s-a transformat în lacul Mariotis. Prin depunerea și aglomerarea neîncetată a nisipurilor de dune, pe încetul insulele s-au legat între ele formînd o limbă de pămînt care a despărțit lacul de mare.

Profilul coastei și-a schimbat aspectul din antichitate. Nivelul orașului vechi este cu 7 metri mai jos decît al orașului modern. Ruinele orașului ptolomeic sunt la adîncime, în păturile acoperite de apa mării.

În partea dinspre răsărit, în cartierul Moharrem-Bey, se ridică niște coline (Muntele Testacei). Hîrburi de oale de lut, adunate acolo în curs de secole, au format niște coline destul de mari.

Se știe că în antichitate lutul ars avea o întrebuințare foarte răspîndită. Corăbiile cari veneau din Mediterana sau din Marea Neagră aveau mii de vase și obiecte de lut. Amforele cu cenușa morților, vasele cu provizii funebre cînd se stricau erau aruncate aci. De ani întregi se scoate din acel loc material pentru facerea betonului necesar construcțiilor și străzilor.

Insula Faros, pe care a fost construit monumentalul far, era cunoscută încă din timpul epopeii homerice. Herodot nu vorbește nimic despre ea. Strabon dă oarecari lămuriri asupra portului Fariote. În lungul coastei s-au descoperit ruini de necropole acoperite azi de apă. Se știe că în această insulă era un puternic cuib de pirați. Tradiția literară amintește de un templu al lui Poseidon.

Renumele insulei l-a făcut însă acel turn luminos care a dat numele său tuturor farurilor, operă considerată ca una dintre cele șapte minuni ale lumii.

Cu toate că a făcut admirația lumii vechi, avem foarte puține date pentru o descriere amănunțită. Chiar locul precis unde se înălța nu-i stabilit într-un chip nediscutabil, după cum arată d. Breccia, directorul muzeului din Alexandria.

Unii arheologi susțin că farul a fost construit pe locul fortului Qaït-Bey, iar alții susțin că ar fi fost pe punctul Diamant, mai la nord, pe o stîncă azi înecată. E drept că Strabon descrie farul așezat pe o stîncă înconjurată de mare.

Dar punctul Qaït-Bey a fost desigur o insulă stîncoasă, și mai tîrziu s-a legat cu o șosea pe dig de piatră.

Acest turn luminos a fost o inovație în arta navigației.

Primii navigatori se călăuzeau prin trecerile periculoase de focuri aprinse de către locuitorii de pe litoral. Mai tîrziu se puneau lumini și la intrările portului.

La Alexandria, coasta fiind foarte joasă, era nevoie ca lumina să fie ridicată la o înălțime mare ca să poată fi văzută de la distanță.

Farul, proiectat de Ptolomeu I, era opera lui Sostrate din Cuide, fiul lui Dexifane. Acest monument după cum arată inscripția era dedicat : „Zeilor salvatori ai celor cari merg pe ape“.

Materialul din care s-a lucrat era : marmură, granit de Assuan şi bronz.

În jurul fortului Qaït-bey se văd şi azi enorme mase de granit, aşezate acolo ca să spargă valurile de la larg, protejînd baza farului.

Se zice că avea o înălţime de 120 metri, conţinea trei sute de camere, pentru personal şi magazii de provizii. Turnul avea trei etaje : primul — patrat, al doilea — octogonal, şi al treilea — cilindric. Primul etaj avea o înălţime de 60 metri. Cele patru colţuri ale primei platforme erau decorate cu nişte giganţi centauri marini în bronz, cari suflau în conguri marine.

Al doilea etaj avea 30 metri înălţime ; pe o terasă se înălţa turnul cilindric, care conţinea lanterna între opt coloane, sub o imensă cupolă. Deasupra era aşezată statuia de bronz a zeului Poseidon, de şapte metri înălţime.

În interiorul uriaşului edificiu era o cisternă cu apă potabilă ; din subsol se ridicau pînă la al treilea etaj, cu maşini elevatoare, apa şi combustibilul.

O dublă rampă în plan înclinat făcea înconjurul puţului ajungînd pînă la terasa a doua, unde puteau să urce şi animalele.

Lumina se obţinea prin focul lemnelor răşinoase. O oglindă metalică convexă reflecta flacăra. Navigatorii o zăreau de la 30 kilometri depărtare.

CANALUL DE SUEZ

Am trecut prin Canalul de Suez călătorind pe unul dintre cele mai mari pacheboturi ale „Lloyd"-ului. Numai aşa poţi să-ţi dai seamă de lucrările făcute în deşertul nisipos dintre Arabia şi Egipt. De pe puntea unui vapor de mic tonaj nu poţi vedea nimic, şi mergi ca între două ziduri înalte printre digurile ce se ridică de o parte şi de alta a canalului.

Această operă tehnică este desigur una dintre cele mai formidabile întreprinderi din lume. Tăind istmul dintre cele două continente, unind apele Mediteranei cu ale Mărei Roşii, s-a legat Occidentul european cu Extremul Orient asiatic printr-o nouă cale de apă, între Atlantic şi Pacific, cu mult mai scurtă decît vechea cale pe la Capul de Buna Speranţă, care înconjura întreaga Africă.

În măreţia acestei opere nu ştii ce să admiri mai mult : valoarea materială, tehnica prin care s-a învins natura, sau eroismul moral, puterea de voinţă, ideea-forţă pe deplin biruitoare.

Ideea de a pune în comunicaţie cele două mări, traversînd solul egiptean, este foarte veche. Mai toate încercările făcute în antichitate au urmărit legătura Nilului cu Marea Roşie. Cea dintîi lucrare a fost a faraonului Nicos. Tăierea canalului a fost întreruptă, căci un oracol a prezis că de lucrările începute se vor folosi barbarii. O sută douăzeci de mii oameni se zice că au pierit lucrînd la acest canal abandonat.

Darius reia lucrările şi termină canalul care corespunde în mare parte azi cu actualul canal de apă dulce.

Sub Ptolomei se lucrează ecluze la gura canalului dinspre Marea Roşie. Sub romani canalul fu lăsat în părăsire. Traian numai s-a ocupat cîtva timp. S-a păstrat numele de *Amnis Traianus* (Fluviul lui Traian).

Arabii, cari aveau nevoie să transporte grînele din Egipt în Arabia, au încercat să deschidă vechiul canal între Nil şi Marea Roşie. Cu timpul această legătură s-a pierdut complect. Tocmai tîrziu, prin secolul al XV-lea, după ce Vasco de Gama croise drum la Indii pe la Capul Bunei Speranţe, veneţienii, ca să revie la bogatul trecut pierdut, agită ideea tăierei unui canal între Mediterană şi Marea Roşie. Greutăţile materiale i-au împiedicat să realizeze grandiosul lor plan. Mai tîrziu, sultanul Mustafa al III-lea, Richelieu, Colbert, Leibnitz, Voltaire, Volney şi Napoleon s-au ocupat de chestiunea tăierii istmului de Suez.

Napoleon, însoţit de un numeros stat-major de savanţi, a făcut recunoaşteri şi studii la faţa locului pentru începerea lucrărilor, dar împrejurările politice l-au împiedicat. Întîrzierea a fost pricinuită şi din cauza unei simple greşeli de calcul. Inginerul Lepère, însărcinat de Napoleon cu studiile canalului, a socotit nivelul Mării Roşii cu zece metri mai ridicat decît al Mediteranei.

Legănată pe oceanul vremurilor, ideea aceasta de a deschide o cale de apă printre cele două continente apare aşa de veche ca istoria lumei, şi abia în secolul al XIX-lea ajunge la o complectă realizare, datorită unui om înzestrat cu o voinţă de fier.

Ferdinand de Lesseps era mai mult diplomat decît inginer. După studiile făcute de inginerii Linant Bey, Stephenson, Negrelli, Bourdaloue şi Voisin Bey, se verifică greşala de calcul a lui Lepère şi proiectele elaborate fură prezentate kedivului Said. Lesseps reuşeşte să-l convingă şi să-i smulgă aprobarea.

Astăzi, cînd se cunosc culisele acestei vaste întreprinderi, se recunoaşte că mai mari decît greutăţile tehnice au fost piedicile puse de politica mondială în calea acestei opere, menită să fie o binefacere pentru întreaga omenire.

Tăierea Canalului de Suez era o afacere franceză. Superbul orgoliu al englezilor era jignit.

Presa engleză considera proiectul lui Lesseps ca o fantezie extravagantă, asemenea cu cele din romanele lui Alexandru Dumas. Un proiect ridicol care serveşte pentru organizarea unei societăţi de credit mobiliar în deşerturile Arabiei.

Chiar celebrul lord Palmerston zicea că afacerea franceză a Suezului este una dintre cele mai remarcabile tentative de înşelăciune care au fost puse în practică în timpurile moderne.

Tehnica engleză declarase că întreprinderea este imposibilă şi că va costa sume fabuloase cari nu vor putea niciodată să fie acoperite. Se remarca faptul că toate marile lucrări din Orient nu au fost realizate printr-o muncă voluntară, ci printr-un sistem de muncă forţată.

Adversarii Companiei Universale a Canalului de Suez erau grupuri de politiciani şi bancheri.

Lupte teribile s-au dat în jurul acestei întreprinderi, toate mijloacele neoneste de calomnie, intrigă şi mistificare s-au întrebuinţat pentru a provoca scăderea acţiunilor şi îngroparea afacerii Canalului de Suez. Fără puternicul sprijin al lui Napoleon al III-lea, Lesseps n-ar fi putut reuşi.

Intrigile politicei engleze reuşiseră să ridice împotriva întreprinderei şi Poarta Otomană, sub a cărei suveranitate nominală se găsea Egiptul.

Englezii prevedeau prin tăierea canalului o pierdere în afacerile marinei lor comerciale şi erau iritaţi de faptul că această companie care tăia canalul capătă pe o lungă durată de timp o posesiune pe ambele maluri, în Egipt şi în Arabia. O afacere la început pur comercială putea cu vremea să ajungă o chestie politică şi strategică.

Fapt ce s-a întîmplat dar, culmea ironiei, în favoarea englezilor.

Cînd întreprinderea a reuşit, după inaugurarea canalului cu celebrele serbări mondiale la care a asistat şi împărăteasa Eugenia, englezii, în faţa lucrului făcut, şi-au schimbat tactica. Luînd o cale practică, au căutat să acapareze un stoc cît mai mare de acţiuni ale Companiei Universale a Canalului de Suez. Prin intermediul marilor bănci, Anglia pune mîna pe cel mai mare număr

de acţiuni aflate în posesia kedivului. Consecinţele s-au recunoscut în scurt timp : Anglia intră în administraţia şi gestiunea Companiei Canalului de Suez, stabilindu-şi o mare influenţă în Egipt.

Ferdinand de Lesseps, de care englezii îşi bătuseră joc, este lăudat şi slăvit, fiind numit cetăţean de onoare al Londrei.

Canalul s-a lucrat în zece ani, pe o distanţă de 161 km, întrebuinţîndu-se 25 000 lucrători indigeni cari se schimbau la fiecare trei luni. Cheltuielile la deschiderea exploatării canalului se ridicau la cifra de 369 000 000 franci.

Mîna omului a fost la început instrumentul principal de lucru. Tîrnăcopul şi panerul felahului răbdător şi disciplinat au făcut minuni. Modestele instrumente de la început au fost perfecţionate mai tîrziu de geniul inventiv al oamenilor. Pe măsură ce se lucra, se introduceau aparate, drage şi maşini escavatoare, adeverindu-se încă o dată principiul că funcţiunea creează organul.

Îmbunătăţiri se aduc necontenit canalului pentru uşurinţa navigaţiei. Lărgimea era la început de 22 metri, acum se lucrează pentru a ajunge la 60 metri. Adîncimea e de 9 m, 75 cm.

De unde la început nu puteau trece decît vase cu maximum de tonaj 4 500 tone, azi trec vase de 20 000 tone. Navigaţia se face şi noaptea cu ajutorul unor puternice reflectoare electrice aşezate în prova vaselor. În primii ani treceau prin canal 400—500 de vase, în ultimii ani au trecut 5 000—6 000 de vase.

Valoarea acţiunilor Companiei Canalului Suez a crescut în mod fantastic. Trei oraşe sunt aşezate în lungul canalului : Port Said, Ismailia şi Suezul.

În faţa portului Said s-a pus temelia unui oraş, Port Fuad, pe malul asiatic. Inaugurarea noului oraş s-a făcut astă-iarnă, la care am luat parte cu ocazia Congresului Internaţional de Navigaţie de la Cairo.

Am admirat organizarea şi excelenta funcţionare a întregului aparat administrativ a canalului, în mare parte asemănător cu al Comisiei Europene a Dunării, dar în condiţii cu mult superioare.

Interesantă e constatarea puternicei influenţe franceze ce se menţine încă acolo, deşi de fapt regiunea canalului se găseşte mai mult în mîinile englezilor.

În Canalul de Suez comanda la vasele de serviciu se dă în limba franceză, iar pe Dunăre, la Comisia Europeană, se dă în limba engleză.

Menirea Canalului de Suez este : „A deschide naţiunilor pămîntul“.

Această deviză a fost dată de Ferdinand de Lesseps, a cărui statuie în bronz se înalţă la intrarea în canal. Cu un larg gest pare că arată noua cale pe care a deschis-o omenirii.

TROIENELE SAU VALURILE LUI TRAIAN

În tinereţă, am avut, într-o vară, prilejul să urmăresc de-aproape dezgropările făcute sub conducerea arheologului Tocilescu la Axiopolis — Hinogul de astăzi — mai sus de Cernavodă, pe flancul dinspre Dunăre a Valului lui Traian.

Era pe vremea conflictului cu bulgarii, acum vreo 28 de ani. Trupele române concentrate în regiunea Cernavodei începuse a lucra fortificaţii pasagere exact pe locurile pe care cu vreo două mii de ani înainte lucrase trupele romane, concentrate în această regiune din Scythia Minor.

Detaşat cu o şalupă pentru poliţia navigaţiei şi paza podului de la Cernavodă, alesesem ca loc de ancoraj ostrovul Hinogul, chiar la picioarele străvechei cetăţi romane Axiopolis. De dimineaţă pînă seara, profund impresionat, urmăream cu interes la faţa locului lucrările, dînd şi eu ajutor cu cei cîţiva marinari pe cari îi aveam la îndemînă. Mă pasionau adînc sforţările ce se făceau ca să se poată smulge taina unei lumi dispărute, răscolind mormanele de piatră care rezistase înfruntînd vremea cîtorva mii de ani.

Cu ce emoţie am aflat că cetatea asta, care se crede a fi ridicată încă de pe vremea lui Lisimach împotriva geţilor din Bărăgan, fusese mai tîrziu garnizoana escadrei romane pentru paza graniţei dunărene. Şi după inscripţiile descoperite, aci se afla sediul breslei corăbierilor de pe toată Dunărea *(Nautae universi Danuvi)*.

Am urmărit mai în toată lungimea „valul“ zis al lui Traian. Mai tîrziu am citit părerea d-lui M. Şuţu, cum

că acest val ar fi fost lucrat pe vremea lui Teodosiu cel Mare.

Numele propriu Traian — eroul legendar al neamului nostru — s-a generalizat ajungînd cu vremea un nume comun : „troian“ însamnă în limba populară movilele de zăpadă ridicate de viscol. Toate valurile de pămînt poporul le atribuie lui Traian. Toate ruinele de cetăţi şi biserici din Moldova sunt din vremea lui Ştefan cel Mare. Iar în Ardeal, toate monumentele şi castelele ale căror istoric nu-l cunoaşte poporul sunt atribuite împărătesei Maria Tereza.

Tocilescu a urmărit şi a descris valurile cari străbat Oltenia şi Muntenia, paralel cu Dunărea.

Regretatul erudit Pârvan, în monumentala scriere *Getica*, arată că aceste valuri, orientate spre nord, dovedesc că au fost trase de un stăpînitor de la miazăzi, care avea interesul de a preciza prin acest hotar pretenţiile sale împotriva stăpînitorilor de la nord. Şi mai departe, ocupîndu-se de valul numit Brazda lui Novac, care desparte întreaga regiune de cîmp a Ţărei Româneşti de regiunea de dealuri, precum şi valul din Moldova şi Basarabia, zice că aceste valuri, cu orientare tot spre nord, trebuie să fie făcute înainte de cucerirea Daciei de Traian. Ar fi un val despărţitor, o linie de demarcaţie romană faţă de nordul barbar neanexat influenţei romane de pe timpul lui Plautius Delianus (din a[nii] 52—53) „care a lărgit hotarele provinciei, de-a stînga Dunării“.

Odobescu, pe vremuri, ocupîndu-se de Brazda lui Novac, avea alte păreri. Descriind antichităţile judeţului Romanaţi, el vorbeşte despre „calea de piatră a lui Traian“, care începe de la Celei şi urcă de-a lungul Oltului spre Rîmnicul-Vîlcei. Se cunosc încă urmele unei şosele romane aşternute cu piatră măruntă, pe care a umblat, după tradiţia populară, Craiul-de-Rouă. În apropierea cătunului Vlăduleni, drumul acesta trece peste un val de pămînt ce-l calcă în coastă de-a curmezişul.

Acest val este Brazda lui Novac.

După tradiţie, brazda vine de unde apune soarele şi sfîrşeşte la răsăritul soarelui. Novac, înjugînd doi bivoli albi la plugul lui, a tras brazda aceasta chiar peste Olt — şi apa face valuri pe unde a trecut brazda.

Se înşală dar rău — zice Odobescu — acei cari zic „troian" acestei brazde mitice.

De cine a fost făcută şi pentru ce poartă ea numele enigmatic „al lui Novac", carele, în România mică, s-a păstrat ca o denumire geografică în Plaiul Novacilor, din judeţul Gorj, iar aiurea în popor pare a fi sinonim cu epitetul de „uriaş" ?

Aceste sunt chestiuni pe care abea dacă viitoare constatări arheologice, purtate prin toate ţările de la Dunăre, le vor putea vreodată elucida. Fapt sigur, că acest mare val transversal este cu mult mai vechi decît toate căile şi valurile romane.

Neculai Densuşianu, în *Dacia preistorică,* susţine că : „Brazda uriaşă a lui Novac nu este o linie de apărare sau hotar, ci un monument preistoric comemorativ pentru introducerea agriculturei".

Tradiţia populară zice că Novac a tras brazda asta pe buricul pămîntului, ca probă pentru arat, spre pomenire pînă vor fi lumea şi pămîntul — că oamenii deatunci au început să înveţe plugăria, şi că ţărîna din brazdă s-a aruncat spre miazăzi în semn că într-acolo trebuie să ne închinăm.

Origina acestei brazde, care nu are caracterul unui val roman şi nici o importanţă defensivă, se coboară tocmai în negura timpurilor primitive ale civilizaţiei omeneşti, cînd triburile pastorale au trecut în formă oficială şi solemnă la o activitate agricolă.

În fond această tradiţie este în deplin acord cu relatările vechilor scriitori despre viaţa şi faptele lui Osiris-Ostrea. Lui i se atribuia în antichitate aflarea celei dintîi forme de plug. El a tras primele brazde în care a aruncat sămînţa cerealelor în sînul încă virgin al pămîntului — scrie în *Cartea morţilor* din vechiul Egipt.

Sciţii — după cum spune Herodot — adorau pe Apollo, zeul soarelui. Osiris era „domnul luminei", care regula circuitul soarelui. Dionysos al grecilor era una şi aceeaşi divinitate cu Osiris.

În populaţia pelasgică a Daciei, deşi nu a fost un cult particular al lui Osiris, s-a păstrat totuşi în tradiţii şi legende memoria expediţiei şi a faptelor lui Osiris.

Unul din evenimentele cele mai glorioase ale epocei preistorice a fost desigur introducerea agriculturei.

La acest mare eveniment din viaţa omenirei, după cum reiese din tradiţii, se raportă brazda aceasta de-o lungime extraordinară — din Ungaria pînă în Crimeea — trasă ca probă pentru arătură, ca mijloc de hrană şi ca să fie pomenire pentru generaţiile viitoare.

Pare că sub Osiris s-a prezentat pentru prima oară în istoria omenirei chestiunea cea mare agrară a lumei vechi. Şi brazda aceasta pare să fi avut totodată şi o destinaţie social-economică.

A fost o luptă de dominaţie etnică între cele două grupe de populaţii, între rasele meridionale şi pelasgii de la nord. Posesia pămîntului era concentrată mai cu seamă în mîinile rasei pelasge.

Încă de la începutul epocei neolitice, triburile pastorale pelasge, trecînd peste munţi şi ape, se răspîndeau cu turmele lor infinite peste toate ţinuturile Eladei, Asiei de apus şi nordului Africei.

Osiris, de pe malurile Nilului, ne apare în istoria lumei vechi ca cel dintîi rege egiptean care a deschis lupta în contra situaţiei teritoriale a triburilor pastorale pelasge.

În puterea dreptului de cucerire, el smulse din domeniul vast al triburilor pastorale teritorii întinse rămase necultivate şi le distribui clasei agricole. Destinaţia primitivă a brazdei a avut totodată şi un caracter de utilitate publică ; ea a despărţit două regiuni — dealul de cîmpie — a servit de a marca în mod vizibil terenurile distribuite pentru agricultură.

Această „brazdă" — conchide N. Densuşianu — operă executată de o mulţime enormă de sclavi, căreia toate tradiţiile îi atribuie un rol agricol, constituie unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei. [...]

ESENȚĂ DE LITERATURĂ

CÎND A ÎMPLINIT BRĂTESCU-VOINEȘTI 60 DE ANI

Nu știu nici pînă azi cum s-a făcut de-am căzut, debarcînd prima dată în București, tocmai într-un cerc de poeți decadenți și simboliști, la modă pe vremea aceea.

Provincial sfios, cătam uluit, c-o ascunsă curiozitate, la băieții cei îndrăzneți și încrezuți în geniul lor poetic. În fiecare seară, în fundul nebulos al unei cafenele intelectuale, în fața ceștilor de șvarț, se debitau sute de versuri incoerente și tumultuoase, din care nu înțelegeam nimic. Noi, din generația de la Iași, eram ghiftuiți de Marx, Zola și Maupassant.

Dintre scriitorii români știam pe de rost pe Gherea, Maiorescu, Eminescu, Creangă, Vlahuță, Caragiale și Delavrancea. Nici nu ne închipuiam că se poate scrie altfel decît după tipicul învățat.

Pe Macedonski, căruia îi spuneam „Macabronski", nu-l citeam. Nici nu-l puteam suferi. Auzisem că înjurase pe Eminescu, asta ni-era de ajuns.

M-am dus într-o duminecă de iarnă la un prieten să împrumut o carte. Sta tocmai în capătul Bulevardului, lîngă fosta grădină „Zdrafcu". Era acolo un fel de pensiune studențească foarte modestă ; nu se clădeau căminuri, dar nici nu se devastau orașe pe vremea aceea. Patru băieți din provincie ședeau cu masă și casă la coana Sița Pitișteanca — o văduvă corpolentă și maiestuoasă, poreclită „Catedrala".

Trei erau studenți, al patrulea — vechi licean — nu ajunsese pînă la bacalaureat și nici n-avea de gînd s-ajungă. Delabreazu era poet decadent, bine apreciat în unele cercuri.

Poetul nu cheltuia nici un ban, că nici nu avea de unde. Trăia pe socoteala celor trei amici admiratori, care se uitau la el ca la un om genial.

Nu se pregătea pentru vreo meschină meserie onorabilă. Nici nu punea mîna pe vreo carte. Cei trei admiratori îl opriseră cu desăvîrșire să citească ceva de teamă ca poetul să nu-și piardă „originalitatea".

Căci o genialitate artistică — susțineau ei — are în propria-i fire lăuntrică o complectă lume de idei, sentimente și bogate întrupări ale fanteziei. Omul de geniu nu are nevoie de alții. El concepe și creează, nu învață și imită. Dacă începe să ia de la alții și nu dă din comoara internă a naturii sale, toată originalitatea lui se duce dracului...

Prietenul pe care-l căutam în ziua aceea nu era acasă. Trebuia să aștept.

Pe masă văd un număr din *Convorbiri literare* cu foile netăiate. Ca să-mi treacă vremea, m-am pus să tai foile revistei, pe care, dealtfel, din principiu, n-o citeam niciodată. Bătrîna revistă ni se părea nouă pe-atunci prea ruginită, ca să poată corespunde idealului nostru social.

De data asta, plictisit de așteptare, îmi aruncai ochii pe primele pagini. Mă oprii la o nuvelă. Și de la cele dintîi rînduri, îmi simții mintea furată. Era prima dată cînd citeam o bucată de Brătescu-Voinești. De numele lui nu auzisem încă pînă atunci. Fermecat, am citit bucata pe nerăsuflate. Și am luat-o iar de la capăt.

Pentru mine era ceva cu totul nou. Nici nu bănuiam că s-ar putea scrie și în felul acesta. Emoționat și nedumerit, am recitit de patru ori aceeași bucată. Era un nou ton literar, un alt procedeu, o altă tehnică pe care n-o mai întîlnisem nicăieri. Și căutam înfrigurat să prind secretul artistic care simțeam că se ascunde în meșteșugul acestui nou scriitor. Fără imagini încărcate, fără culori, fără ritm și fraze sunătoare de stil literar, scriitorul acesta parcă vorbea în loc să scrie. Dar finețea, duioșia, naturaleța și distincția cu care povestea te subjuga — știind să producă o profundă impresie și să ajungă la un efect suprem.

Totul era așa de concentrat, că parcă ne da numai o *esență* de literatură.

Într-o seară, la masa poeților, în cafeneaua în care se prelungeau pînă la miezul nopței violente discuții de artă, un critic caustic, după o serie de argumente dezlînate, încheie înfierbîntat c-un fel de comparație găsită pe loc în fața ceștilor de cafea :

— Priviți !.. aci sunt atîtea cești mari de *șvarț*, și numai o singură ceașcă mică de *cafea* turcească. Șvarțul, zeama asta lungă și neagră, e literatura voastră. Cafeaua turcească ce-i concentrată în esența asta e literatura lui Brătescu-Voinești. El, măi, nu dă decît *esență*... literatură filtrată... dar ce aromă îmbătătoare... delicioasă... incomparabilă...

CARAGIALE ȘI NATURA

Cu ce emoție și azi mă scobor din tren în gara Ploiești. Înainte de a se opri bine trenul în stație, noi, tinerii din vremea aceea, ne și răpezeam croindu-ne drum printre cufere și geamantane, în goană nebună străbăteam prin forfotul mulțimii de pe peron, pînă la ușa restaurantului, ca să privim măcar cîteva clipe, în fund, după tejghea, blînda figură de apostol a lui Gherea Dobrogeanu.

Nu pot uita seara ceea în care am văzut acolo pentru ultima dată pe Caragiale. Pleca la Berlin. Vlăhuță îl avusese în gazdă cîteva zile și-l petrecuse pînă la Ploiești.

— Iată, om fericit băietul ăsta care pleacă peste cîteva zile în America, zise Vlăhuță, bătîndu-mă cu blîndeță pe umăr.

Gherea, mîngîindu-și visător barba în fața obișnuitului pahar de ceai rusesc, mă întrebă dacă am văzut fiordurile Norvegiei, pe care le cunoscuse în tinerețe, în fuga lui din nordul Rusiei, cînd navigase cu barca pe Oceanul Înghețat.

Vlahuță îmi ceru lămuriri asupra curselor vapoarelor românești în Egipet, căci era hotărît, cu orice preț, să facă o călătorie în Orient.

Caragiale, care-și sorbea tăcut halba de bere, ridică deodată capul, săgetîndu-ne cu o privire tăioasă.

— Mă ! cum vă puteți hotărî să mergeți în Orient ? Nu pot înțelege cum vă atrage barbaria de-acolo.

— Cum ? Pe d-voastră nu vă atrage Orientul ? îl întrebai mirat.

— Eu în Orient ? Să mă ferească Dumnezeu. Nu m-aş duce pentru nimic în lume. Acolo n-ai nici măcar siguranţa vieţei. Eu, cînd plec din ordinea şi civilizaţia Berlinului meu, încep a simiţ mirosul supărător al Orientului din gara Vienei. Şi mirosul ăla acru, special, de Orient, mă supără tot mai tare cu cît scobor la vale : Budapesta, Bucureşti, Constanţa, şi tot mai acru trebuie să fie înainte : Stambul, Pireu, Alexandria. Trebuie să ai o fire de primitiv ca să-ţi placă să te întorci de bunăvoie înapoi la barbarie.

— Dar frumuseţile naturii, farmecul călătoriilor nu te atrag ? întrerupse Vlahuţă, aţintindu-şi deodată ochii lui mari întunecaţi.

— Nu — răspunse răstit Caragiale — natura mă lasă rece, nu mă impresionează, nu mă atrage şi de-aceea nici n-o descriu.

Gherea, sorbind ultima picătură de ceai, interveni cu zîmbetu-i blajin, împăciuitor :

— Iubirea pentru natură e un sentiment complex şi variabil. În mii de feluri se iubeşte natura. Fiecare o simte în felul său, după însuşiri şi circumstanţe. Ieşirea din viaţa artificială, urbană, care ne înăbuşe şi ne comprimă, e un fel de repaus delicios, o plăcere de ordin vital. E un fel de reacţiune, căci orăşenii, şi mai cu seamă firile sensibile, artiştii, ajung la un fel de oboseală socială, la un surmenaj moral. O suferinţă surdă îi face să caute scăpare şi să guste aceeaşi plăcere în faţa unui peisagiu ca şi în faţa scenei, la o reprezentaţie de teatru.

— Foarte bine. Dar ce vreţi, dacă pe mine natura nu mă impresionează, nu mă atrage şi nu-mi produce nici o emoţie estetică ? De cîte ori v-am spus că eu sunt om de cafenea ! Nu mă atrage decît mecanismul omenesc şi simt o plăcere să-i demontez resoartele. Natura moartă nu mă interesează. N-o contemplez şi n-o zugrăvesc. Asta-i treaba pictorului, nu a mea. Eu mă mulţumesc cu litografii şi cărţi poştale ilustrate admirabil. Cînd am citit prima dată *Satira a patra*, mi-am adus aminte că l-am văzut pe Eminescu stînd pierdut ceasuri întregi, cu ochii ţintă pe un album nemţesc cu fotografiile castelurilor medievale rămase pe malurile Rinului. Castelul singuratic oglindindu-se în fundul apei clare... luna bălaie străbate prin ferestrele arcate şi durează o cărare de văpaie de la un ţărm la altul... lebedele albe domnitoare peste ape... cavalerul singur suspinînd privea balconul, pe cînd dulce seara picura ghitara... Mă rog, eu am credinţa că Eminescu a scris *Satira a patra* cu albumul nemţesc dinainte.

Şi cu verva lui scînteietoare, Caragiale începu să-şi desfăşoare teoriile lui originale asupra artei şi a genurilor de compoziţie, luîndu-le pe rînd : descripţia, portretul, naraţia şi dialogul.

„Numai dialogul — spunea el — este singura formă literară comodă, care permite cea mai mare lărgime de spirit şi dezvoltarea celor mai complexe idei. De aceea dialogul a servit în antichitate şi pentru filozofie. Dar e şi cel mai periculos gen de compoziţie, căci e mare meşteşug să găseşti tonul potrivit ca să te poţi ţine la egală distanţă între realitate şi abstracţie.“

Tîrziu, după ce ne-am ridicat din jurul mesei, pe cînd îmi luam rămas bun, Caragiale mă zgîlţîi cu putere de umeri :

— Mă băiete ! dacă te duci în America, n-ai să caşti gura la nici un monument de artă. Că n-ai ce vedea acolo. Ăia sunt copii, n-au ajuns încă la artă. În loc de frumuseţi, ai să întîlneşti curiozităţi. Caută de vezi miraculosul în natura americană. Mie să-mi trimiţi o carte poştală ilustrată de la Niagara şi să-mi aduci o bucată de lemn petrificat de la Yellowstone. Dar acolo să te duci numaidecît. Regiunea asta vulcanică a gheizerilor, cu izvoare care ţîşnesc clocotind în mijlocul pădurilor petrificate, este cea mai ciudată bucată din coaja pămîntului.

M-am ţinut de cuvînt. Din fiecare oraş scriam cîte o carte poştală ilustrată lui Caragiale la Berlin. La întoarcerea din America aduceam în fundul cufărului un bulgăre de lemn petrificat, ca un drob de sare cenuşie.

Mă oprii la Berlin. În gară mă întîmpină fratele meu cu dureroasa veste : Se împlinise o lună de cînd închisese ochii pentru totdeauna marele nostru Caragiale.

MOARTEA LUI MIHAI PASTIA

Trista știre, venită de la Iași, am aflat-o din ziare: „Mihai Pastia, în etate de 70 de ani, fost institutor și statornic colaborator la *Viața românească*, a încetat din viață".

Cu vederea împînzită de lacrimi mă întorc cu ochii minței spre oglinda fermecată a trecutului. Tainic învie o lume întreagă... și vremurile duse în cîteva clipe le pot trăi încă o dată.

Cine a fost omul acesta care s-a stins singuratic, într-o cameră a liceului-internat din Iași, unde un director binevoitor înlesnise adăpost bătrînului dascăl pensionar, fără avere, fără familie și fără locuință?

Cu greu ar putea înțelege generația de azi tipurile de apostoli pe care, acum jumătate de veac, le-a produs atmosfera idealistă și generoasă a bătrînei capitale moldovenești.

Mihai Pastia, pe care natura îl înzestrase din plin, n-a căutat să ajungă sus, urcînd treptat sau dintr-o dată scara socială a României mici. S-a oprit mulțumit pe primele trepte și, pînă la urmă, a rămas un modest dascăl de clasele primare, deși drumul înainte îi era larg deschis.

Ce-l împingea pe tînărul acela cult, entuziast, urmaș al unei vechi familii boierești, să coboare în păturile de jos ale poporului, să lupte cu patimă pentru luminarea și îndrumarea celor slabi și dezarmați pe vremea aceea?

Cu o fanatică îndărătnicie, a muncit și s-a zbătut toată viața pentru organizarea școlilor de adulți. Modest, dar demn și dîrz, a avut mult de suferit, permutat prin toate

orașele din țară, persecutat pentru ideile lui socotite peatunci ca subversive.

Natură de apostol pe care n-o poți întîlni decît în cărțile scrise de marii mistici ruși.

Pe Mihai Pastia nu-l descuraja nici pilda glasului ce predică în pustiu. Îmi aduc aminte cum, la Galați, colegii îl ironizau cu atîta cruzime pentru că, în primul an al școalei, pe care el o înființase, rămăsese numai cu un singur elev adult. Un bătrîn hamal din port. Dar școala nu s-a închis. Cursurile au urmat regulat, pînă la urmă. Și la sfîrșitul anului școlar, unicul elev, cu palmele bătătorite de munca zilei din port, chinuindu-se cu încăpățînare să scrie și să învețe carte în orele de seară, a cucerit atestatul de absolvire a claselor primare. După prima pildă vie, școala, în al doilea an, s-a populat cu mulțimea muncitorilor din port, de la docuri și de la calea ferată.

La Galați a fost prima și cea mai bună școală de adulți din țară.

Tocmai tîrziu, după o viață de sacrificii și suferinți, „maniacul" acesta „revoluționar" a fost înțeles. A trebuit să vie în capul învățămîntului marele om al școalei, Spiru Haret, ca să-l înțeleagă și să-l aprecieze pe vizionarul luminător, care fusese urgisit de toți revizorii și inspectorii gravi și scrupuloși în serviciul învățămîntului public.

„Moșul Mihai", cum îi spuneam noi, cei mai tineri, „conul Mihai", cum îi spuneau elevii lui adulți, era iubit pentru blîndețea și bunătatea inimii, pentru distincția lui sufletească și pentru caracterul ferm și independent.

Popularitatea de care s-a bucurat pe vremuri în lumea muncitorească i-ar fi putut sluji ca treaptă sigură de înălțare. Și lesne și-ar fi făcut cu coatele un loc bun spre capul mesei, la banchetul vieței. Dar el a stat la urmă întotdeauna. Dezinteresat, credincios, a rămas cu o adorabilă îndărătnicie neclintit la postul său, slujind la același altar sfînt, pe care îl ridicase din vremea generoasei tinereți.

Candoarea tinereții, cu toată scurgerea vremurilor grele prin care a trecut, nu a încetat niciodată să radieze ființa aceasta armonică, de-o rară și discretă nobleță.

Vesel, hazliu, meşter în farsele făcute prietenilor, moşu Mihai, veşnic tînăr, neastîmpărat, ducea o viaţă de burlac, avînd o mulţime de manii şi pasiuni nevinovate.

Iubea cu patimă : tutunul, cărţile de citit şi călătoriile pe mare.

Ura de moarte [...] politica takistă.

Cu degetele îngălbenite de tutun îşi fabrica zilnic sute de ţigări, căci avea groază de cartoanele regiei. Tîrziu, noaptea, cînd îi cădea cartea din mînă, adormea cu ţigara stinsă lipită de buze. Citea zile şi nopţi întregi, fără mîncare şi fără somn. Dulapuri, cufere nu avea în casă. Hainele şi rufele le înşira păturite pe gazete întinse pe jos. La mutarea bagajelor îl încurcau întotdeauna cele 31 de volume din *Grande Encyclopédie*, de care nu se putea despărţi niciodată.

Era fericit de cîte ori putea călători pe mare. Unul din foştii lui elevi, vechiul meu tovarăş Ionescu-Johnson, căpitan de vapor, îl îmbarcă de cîteva ori pe cargobotul său. Moşu Mihai făcuse înconjurul Europei pe apă, pînă la Rotterdam şi Cardiff.

Blajin şi voios, omul acesta ajungea la furie aprinsă de cîte ori vorbea de politica takistă. „Takismul — striga el — a stricat caracterele, a otrăvit viaţa noastră politică. Pentru a salva ţara trebuie să suprimăm takismul."

Pe timpul războiului, în pribegia de la Iaşi, l-am descoperit într-o căsuţă din curtea unei biserici din Păcurari. Sta cu uşile încuiate şi cu perdelele lăsate [...].

Acum în urmă, cînd l-am văzut pentru ultima dată la Iaşi, în camera lui de la liceu, în mijlocul cărţilor răvăşite, arăta destul de bine. Acelaşi, neschimbat, mulţumit cu puţin, împăcat cu viaţa. Fericit că poate citi cît vrea. Nu mai avea decît o dorinţă : să mai facă o singură călătorie pe mare. De aceea mă rugase ca să-l prind pe Johnson, cînd s-o întoarce în ţară cu vaporul, şi să-i vorbesc de ultima călătorie pe care o visa de atîta vreme.

Moşu Mihai n-a avut parte.

Acum, ochii care aşteptau să mai cuprindă o dată magicul orizont al mării s-au închis pentru ca să nu se mai deschidă niciodată.

Mihai Pastia, pedagog înnăscut, avea o cultură solidă, simţ critic şi gust artistic. A scris şi el pe vremuri, limpede, cinstit, întotdeauna cu miez şi adesea cu haz, prin ziare şi reviste, rămînînd însă continuu legat de grupul strîns în jurul revistei *Viaţa românească*.

Pe moşul Mihai îl aveam de mult trecut într-un carnet de note literare. Întotdeauna însă m-am îndoit că tipul său ar fi înţeles de generaţia de azi, ar putea fi măcar verosimil în societatea românească lipsită de eroi şi de caractere ferme, în lumea de azi, în care atîtea avînturi generoase şi lupte de idei sfîrşesc prin largi concesii şi jalnice sau ridicole compromisuri.

Generaţia nouă n-a avut nici prilejul să-l cunoască.

Mihai Pastia s-a stins cum a trăit. Modest, retras între culise, el nu voia să iasă pe primul plan al scenei, în lumina orbitoare a rampei. Şi totuşi ce rar exemplar omenesc a fost omul acesta ! Ce idealist cu suflet curat de nobil luptător, fără pată şi fără şovăială !

Noi, prietenii cari l-am iubit ca pe un frate mai mare, nu-l vom putea uita niciodată.

Şi oricît de rară floare ar fi recunoştinţa, tot se vor găsi unii dintre elevii lui din şcoala de adulţi, umili muncitori cu braţele, cari vor pomeni cu pietate numele acestui modest apostol, care s-a coborît nechemat în mijlocul lor, luminîndu-i, îndrumîndu-i şi înarmîndu-i în lupta grea a vieţii.

UN CRITIC DE RĂZBOI

NOTE DE DRUM PRIN MUNȚI

Tocmai sus, pe creastă, am descălecat.

Îmi înțepenise picioarele. De patru ceasuri urcam spinarea muntelui prin întunecimea bătrînelor păduri de fagi. Din muchea unei amețitoare înălțimi, c-o singură ochire, cuprinzi întregul defileu al Oltului, ca într-un minunat ochi de panoramă.

Mă găseam pe înălțimea de la Rîul-Vadului, deasupra Lotrioarei cea limpede și zgomotoasă. În stînga, prin zarea albăstrie care plutea peste cîmpia Șălimbărului, se bănuia numai conturul Sibiului. În dreapta, juca în depărtare albul Cîinenilor-de-Argeș. Și drept subt picioarele noastre, se deslușeau în fundul prăpastiei deschise, ca niște jucării, căsuțele de vamă pe vechea frontieră. Cu un fel de încăpățînare cătam să-mi pot da seama, pe vasta hartă vie întinsă la picioare, cum s-au perindat fazele luptei dintre români și nemți. Căci, sigur, bătălia asta de la Sibiu e prima luptă mare avută pe frontul carpatin în războiul nostru.

Cum a fost cu putință diviziei alpine, condusă de prințul Henric al Bavariei, să străbată nesupărată prăpăstiile păduroase ale Carpaților și să coboare la Cîineni, în spatele armatei noastre, ajunsă în fața Sibiului ?

Cum au reușit ai noștri, înfrînți și încercuiți, să se scurgă prin defileul Oltului, scăpînd din cercul de fier al lui Falkenhayn, care ne pregătise un dezastru catastrofal, asemenea cu cel de la Sedan ?

La atîtea întrebări chinuitoare nu puteam găsi răspunsuri pe deplin.

M-am așezat jos, la rădăcina unui stejar, pe stratul de mușchi moale și arămiu ca blana de urs bătrîn. La doi pași, cu pușca pe genunchi, sta călăuza mea : moșu Lupan, cioban, pușcaș din Turnu-Roșu, fost în vechime cătană la nemți, în honvezi, pe vremea cînd era tînăr încă „drăguțul de împărat".

Curios să știu întrucît își dă seama moșneagul mărunțel din creierii Carpaților de acele fatale întîmplări din epopeea noastră, l-am întrebat trecîndu-i pachetul de țigări :

— Ai fost, moșule, pe-aici în timpul războiului ? Ai văzut luptele care s-au dat prin partea locului ?

— Hei ! — începu el pe cînd își alegea o țigară — a fost mare prăpăd pe-aici, domnule.

Și moșu Lupan, care habar nu avea de arta militară, căci n-auzise prin tîrlele din munte de tactică și strategie, și nici carte nu știa, mi-a lămurit cu atîta agerime întreaga bătălie pe teatrul de operații, desfășurat pe întinsa și măreața hartă a naturii, văzută de sus de pe munte, cît ochiul putea cuprinde în zare.

Și moșu Lupan, pe nesimțite, trecu și la partea critică a operațiilor de pe Olt.

— Că vezi dumneata, domnule, musai trebuia românii să ție în mînă munții pe dreapta Oltului. Altcum li tăia nemții drumul de legătură înapoi cu țara. Dar ei n-au cugetat pesemne c-or putea merge nemții de-a curmezișul munților, ca să le cadă în spate tocmai la Cîineni. Că vezi, aveau nemții niște catane anume învățate de se cățărau pe munte cum îi capra. I-am văzut și eu : aveau tunica cenușie, purtau un fel de genunchere și niște petice de piele, să iertați, tocmai pe fundul pantalonilor ; umblau cu niște bețe lungi cu țăpușe de fier la vîrf. Noi, cîțiva ciobani, cum i-am simțit, într-o goană am alergat cu vestea în Tălmaciu, unde era știabul românesc. Dar n-am avut crezare. Ba unii ne luau în rîs, iar alții ne țineau de rău, că speriem degeaba lumea. Numai a treia zi, cînd s-au pomenit cei din Cîineni cu nemții deasupra capului, pe munte, atunci au sărit cu toții.

Mare primejdie a fost în ziua ceea, domnule, că, deapucau nemții să coboare și să se întărească acolo, îi înțărcuia pe români de avea să cadă toată oastea ca șoa-

recele în cursă. Mare minune cum au scăpat românii — dar, ce-i dreptul, au lucrat atunci repede și cu bărbăție. Un om din Cîineni, care a luptat acolo, mi-o povestit cum s-o întîmplat lucru : Cică un colonel, aflat numai în treacăt, cînd a văzut pe nemți că încep să țăcăne sus pe munte din mitralierele lor, s-a răpezit în goană la primărie. A scos toate puștile ce le-a găsit, a adunat treizeci bătrîni cîți mai rămăsese în sat, i-a pus sub comanda unui jandarm rural. Și cu sînurile pline de cartușe i-a băgat într-un șanț. Patru ceasuri au tras moșnegii la țintă de zor, că nemții credeau că-i așteaptă o armată întreagă în Cîineni. O baterie a venit în goana cailor pe șoseaua de la Brezoi, iar alta a răzbit prin munți pe la spate, ca să-i atragă pe nemți de cealaltă parte.

Dacă nu izbuteau românii atunci, răpede, pe loc, să-i împingă înapoi pe nemți, toată oastea din fața Sibiului trebuia să cadă, că nu mai avea chip să se scurgă înapoi în țară.

Cîte trenuri și căruțe n-au fost prăvălite în apă... cîte trupuri omenești n-au fost duse la vale de apa Oltului. Umblau caii slobozi rătăcind prin păduri. O parte din trupe au luat-o de-a dreptul peste munți, strecurîndu-se pe poteci. Un batalion care se retrăgea din Sadu, pierzînd legătura, a luat-o de-a curmezișul munților. Eu li-am arătat drumul și i-am scos tocmai în țară, mai jos de Cîineni. I-am purtat pe unde știam eu, tot pe la dosuri, cinci zile și cinci nopți, prin creierii munților, pe la spatele nemților, pînă i-am coborît dincolo. Hrană nu mai era un pic. Mîncam ghindă și bureți. Cînd s-o văzut scăpat, colonelul m-o sărutat pe amîndoi obrajii și mi-o fost scris numele pe-o țidulă.

„Să știi, moșule, că are să-ți vie de la București o decorație de război.“ Așa mi-o spus atunci.

Și bătrînul se opri din spus.

Mai tîrziu, după ce i-am dat încă o țigară, îl întrebai dacă i-a venit decorația.

— Ba, n-o venit pînă azi... poate s-o rătăcit țidula ceea pe care îmi scrisese numele, sfîrși moșu Lupan, pe cînd își căuta în chimir amnarul și cremenea ca să scapere foc pentru țigară.

SCRISORILE TATEI

Ce haz a fost în ziua ceea în toată casa noastră.

Tata, după vreo treizeci și cinci de ani de militărie, îmbrăcase surtucul civil. Cît de greu ne-am putut deprinde cu el ; de cînd ne trezisem noi pe lume îl apucasem tot chipeș, nalt și mîndru în tunica lui strînsă pe trup și încheiată în cei șapte nasturi lucitori, cu numărul de 13 pe ei.

Cu toate că în jurul lui o spuză de copii creștea văzînd cu ochii, el rămînea mereu același ; doar în răstimpuri, la cîțiva ani, i se îngroșa epoletul pe umăr ; și pe cînd la mîneci îi înflorea cîte-o tresă de aur, mai multe fire de argint îi înălbeau părul cel negru și lucios.

Acum îl măsuram cu toții din creștet pînă în tălpi, și mult ne minunam de dînsul — să juri că era altul — tot zdravăn, verde încă, dar nu știu de ce nouă ni se părea acuma cu mult mai scurt, și parcă pierduse din mîndreța ce avea mai înainte. Deși voios ca întotdeauna, glumea privindu-se în oglindă, noi ne ascundeam în suflet un gînd nedeslușit, asemeni unei păreri de rău.

Era schimbat ; îmbătrînise de-o viață grea, de muncă, cu același zîmbet ce-i flutura șăgalnic pe sub mustățile cărunte, lăsate în jos, nu drepte și ridicate în sus, cum le purta odată, în vremea copilăriei noastre. Doar ochii rămăsese aceiași — tot lucitori și ageri, prin cari noi, copiii, ne deprinsesem ca să citim deodată ce are el în suflet. Păstra aceeași licărire blîndă și dulce cînd ne privea cu drag, sau aspră, hotărîtă, cînd grijile de casă, necazuri de cazarmă îi adînceau o brazdă pe frunte, lăsată în îmbinarea sprîncenilor stufoase.

Ce stingherit a fost deodată, în viaţa asta nouă.

Liber, fără grijă şi fără de serviciu. Avea să se odihnească; dar el nu era obosit, se simţea în putere încă. Atinsese limita de serviciu, îşi împlinise pînă la capăt datoria către ţara care-i poruncea acum să se retragă, să facă altora loc; şi el s-a supus... era pensionar.

Nu putea ca să-şi împace gîndul cu titlul acesta nou — ce avea să facă restul de viaţă ce-i mai rămăsese? La asta niciodată nu se gîndise pînă atunci.

În primele zile se scula des-dimineaţă ca după obicei, aştepta parcă să vie calul; la şase dimineaţa începea instrucţia la cîmp. Dar calul nu mai venea; acasă simţea că nu-i chip să poată sta, şi atunci o lua încet pe jos spre Dealul Copoului. Deprins ca să-şi mîngîie cu stînga întotdeauna mînerul săbiei prinsă la şold, acuma îşi ţinea bastonul în mîna stîngă şi călca tot scurt, milităreşte; dar zgomotul de paşi răsuna acuma neînsoţit de acelaşi zornăit de pinteni, obişnuit, de altădată.

Nu se oprea din drum decît pe deal, departe, în răscrucea şoselei spre căzărmi.

Trupele erau afară, pe cîmp, la exerciţiu; acolo era şi regimentul său. Mergea pînă la şanţ şi se oprea pe loc sub un castan sălbatic. Prin aerul curat şi rar al dimineţei, o boare dulce îi mîngîia obrajii şi-i ropotea în auz un zgomot vag, nelămurit amestec de glasuri, semnale şi comenzi, odată cu tropote prelungi şi zîngănit de arme.

Tîrziu, îşi întorcea privirea dinspre mulţimea ce furnica în zare în linii înşirate, ce se făceau şi desfăceau întruna, bătînd fără astîmpăr întinderea cîmpiei.

În drum, adesea întîlnea vreun militar grăbit, care urca la deal înspre căzărmi; atunci se oprea în loc şi, fără a-şi da seamă, căta în urmă-i lung, şi iar pornea înainte, dar mai încet, domol; doar n-avea nici o grabă, era fără serviciu, liber, era... pensionar.

Pînă la prînz el sta în grădină. Cu pălăria mare lăsată pe ochi, prin iarba înaltă şi udă încă de roua dimineţei, îl vedeam trecînd încet de la un pom la altul; îi cerceta pe rînd, şi ceasuri întregi îi chinuia, tăind şi altoind în fiecare zi. Tîrziu, cînd prind fiorii de toamnă să-ngălbenească frunza, pe cînd se nevoia să curețe copacii de

crengile uscate, el se oprea din lucru şi uneori cădea pe gînduri, privind înduioşat cum se pierdea podoaba de frunze arămii a unui nuc bătrîn şi falnic altădată în mijlocul grădinii.

După-amiază, pleca întins la cafeneaua în care s-adunau la oră anumită, ca la apel, aceiaşi prieteni, vechi tovarăşi, cari luptau împreună cu puteri unite ca să-şi omoare timpul în fiecare zi.

Adesea, după-masă, se aşeza un ceas la birou, în faţa unei cutii de lemn plină cu hîrtii. Atuncea nimeni din casă, cu nici un preţ, n-ar fi îndrăznit să-l tulbure.

Ce anume conţinea cutia cea veche de lemn multă vreme nici unul dintre copii n-am putut afla; nu ştiu de ce, cu toţii ne deprinsesem a o privi ca ceva sfînt — părea că un mister nepătruns se ascunde între pereţii acelei cutii de lemn afumat şi lustruit de vreme.

Odată, făcîndu-mi de lucru în juru-i, numai coada ochiului a putut fura din cuprinsul cîtorva rînduri; am înţeles că erau acte, diplome, brevete, chitanţe şi felurite hîrtii trebuincioase.

Ce mă aţîţa mai mult era un pachet învălit în hîrtie vînătă şi legat în cruciş c-o sfoară vişinie.

Ştiam că sunt nişte scrisori. Văzusem de mai multe ori pe tata dezlegînd cu grijă pachetul şi scoţînd una cîte una acele hîrtiuţe îndoite în patru, pe cari le citea încet şi cu sfinţenie. Îl priveam cum i se lumina chipul într-o înfăţişare blîndă, şi uneori îl surprindeam căzut pe gînduri, cu ochii pironiţi în gol, voind să prindă parcă firul vrăjit al amintirilor duioase, iar ochii minţii căutau ca să străbată perdeaua deasă a unui trecut îndepărtat.

Tocmai tîrziu de tot, cînd şi noi, copiii, ne ridicasem mari şi ajunsesem oameni şi prin lume care încotro ne răspîndisem, odată prin sărbători, cînd iarăşi ne aflam strînşi în cuibul părintesc, aşa de cald şi dulce, în care rămîneau numai bătrînii singuri, tocmai atunci am putut afla înţelesul acelor scrisori ce-mi chinuise atîta vreme mintea mea copilărească.

Ce anume am simţit cînd pentru întîiaşi dată ochii mei lacomi au căutat să prindă acele rînduri de slove înşirate iată ce n-aş putea niciodată să desluşesc prin vorbe.

Era închisă acolo, în acele rînduri, povestea cea mai duioasă din viața unui om ; și atîta de mișcătoare și de adevărată, că n-o întîlnisem nicăieri cîntată în poezii frumoase, nici n-auzisem s-o fi rostit patrioții în cuvîntări înflăcărate, și nici nu se găsește scrisă în mîndra povestire a Războiului pentru Neatîrnarea Patriei.

Era partea ascunsă, aceeași dramă intimă, dureroasă și veche ca și lumea, care s-a repetat pretutindenea și în toate vremurile, cînd vrajba se pornea între neamuri, ridicîndu-le unul înpotriva altuia.

Era povestea ostașului chemat să-și facă datoria, plecat în luptă, departe de pămîntul și vatra părintească, unde-l plîngea soția și-o casă de copii, rămasă fără sprijin.

Și fiecare petic, hîrtie zdrențuită pe care se ștersese cerneala albicioasă de vreme sau de lacrimi cari căzuse odată, păstra comoara sfîntă de simțiminte curate omenești ce s-așternuse în slove, adesea scrise în clipe cînd moartea sta la pîndă, ca să încleșteze mîna care însemnase acolo.

Erau mîngîieri duioase, vorbe de credință, îndemnuri bărbătești, oftări de dor și lacrimi de grijă și iubire. În toate simțeai încordarea mușchilor de criță ai ostașului și bătăile caldei inimi de soț și de părinte.

Tocmai atunci am aflat de ce păstrase mama cu atîta sfințenie vraful acela de hîrtiuți zdrențuite de atîta amar de vreme : *Erau... scrisorile tatei din război !...*

ACASĂ ȘI ÎN RĂZBOI

Cînd a plecat tata în războiul cu turcii, eu eram mic de tot, așa de mic, încît mă săltam în vîrful picioarelor ca să-l pot apuca de urechi pe Mochi — cînele nostru cel mare și flocos adus de peste graniță, de la nemți — și, cu degetele încleștate în blana lui aspră, cînd îmi atingeam nasul de nările lui răci, strănutam cu lacrimile în ochi, iar el pufnea și se scutura, învîrtindu-și pămătuful de coadă cît un măturoi de mare.

Văd limpede și acum întreaga lume, lumea ochilor mei de pe atunci, cuprinsă în cercul uriaș de pămînt ce părea că înconjoară pe departe casa noastră. O casă albă, cu ferești multe, joasă și veche, pe care mușchiul crescuse înnegrit de ploaie și de vreme.

Două ulițe lungi se încrucișau tăind în patru tîrgușorul nostru, mai mult un sat mare, răspîndit pînă pe prund departe, unde apa Sucevei se încovoaie în cotituri șovăitoare, silită să facă hotarul Bucovinei.

Șoseaua dreaptă și netedă ca-n palmă — șoseaua nemțească ce trecea dincolo peste graniță — se desfășura ca un val de pînză albă, întinsă la uscat, printre lanurile galbene de săcară coaptă.

Peste drum de noi era o casă mare și neîmprejmuită ; acolo locuia compania de dorobanți, dar rămăsese goală, pustie, de cînd plecase soldații în război. Nu se mai auzea nici bocănitul tobelor, nici glasul metalic și ascuțit al goarnelor cari sunau semnale în limba lor din zori și pînă seară. O liniște adîncă plutea de la o vreme ca o tristeță mută ce apăsa peste tot locul. Numai bătăile de

toacă, la ore anumite, cădeau înfiorînd cuprinsul, şi clopotul bisericii din deal se tînguia adesea.

Departe, se zărea cumpăna barierii şi crîşma lui Iosif. În bătătură se înălţau spre cer furcile goale, între care altădată se învîrtea scrînciobul plin de lume în zgomotul mulţimii strînse ca să petreacă acolo.

Pe nicăieri nici hori, nici jocuri nu se făceau de mult. Şi pe la poarta noastră vedeam trecînd oameni de toată seama, şi multe femei îmbrobodite care-şi duceau de mînă copiii desculţi, pe drumul prăfuit, la biserica cea nouă unde slujea duminica părintele Arghir.

Parcă o văd şi acum pe mama Paraschiva, cu luminărica de ceară galbenă învălită într-o gazetă veche, cum se abătea din drum să afle de la noi ştiri din război şi de Culiţă, nepotul cel mai mic pe care-l aştepta şi-l căina cu lacrimi.

Adesea treceau pe drum, spre gară, cirezi de vite, turme de oi, ridicînd în urma lor nori groşi de praf, care se frămîntau prin aer pînă se spulberau în vînt. Şi uneori care mari, încărcate cu fîn, se cumpăneau greoaie în mersul lor spre drumuri depărtate ca să împlinească nevoile armatei.

Drumul-de-fier trecea pe aproape. Din cerdacul nostru se vedeau şinele sclipind la soare ca două lame de cuţit prelungite în zarea depărtată.

De două ori pe zi casa noastră şi tot pămîntul dimprejur se clătina şi duduia de fuga năprasnică a trenului ce gîlgîia din goană rotocoale alburii de fum. Şi atuncea se opreau din lucru sătenii pe ogoare şi, rezămaţi în sape, îl urmăreau în rîs şi glume, învîrtind căciulile în vînt pînă ce nu mai rămînea pe sus decît o dîră albă de încolăciri de fum, care se mistuia în liniştea văzduhului albastru.

În dosul casei noastre, erau cîţiva butuci de vie şi trei nuci bătrîni şi scorburoşi. Vara acolo stam la masă. Şi noi, copii toţi, ne aşezam la locurile noastre în rînd, numai locul acela din capul mesei, unde se punea tacîmul tatei, acum era gol.

Tîrziu, cînd totul se potolea pe afară şi umbrele începeau să învăluie grădina în taina asfinţitului, atunci in-

tram şi noi în casă. O lampă cu glob verde ne lumina odaia în care ne adunam la lucru.

Mama şi mătuşa Maria brodau pînă noaptea tîrziu nişte înflorituri de fir şi de mătasă pe o faţă de atlaz roş-aprins — un acoperămînt pentru moaştele Sfîntului Ioan, făcătorul-de-minuni de la Suceava — aşa o sfătuise părintele Darie, pentru ca să fie şi tata acoperit împotriva focului de puşcă în război. Iar noi copiii, jos pe covor, lucram cu hărnicie, făcînd grămezi de scamă care se trimetea pentru răniţii de la Crucea Roşie. Lucrul ne cuminţea pe toţi ; uitam zburdălnicia din timpul întregii zile, şi sara se odihneau în pace toţi caii de lemn şchiopi, soldaţii de plumb turtiţi, păpuşile stîlcite, cu capetele rupte — o lume de jucării rămasă uitată pe sub paturi.

La noi se strîngeau mai în fiecare sară vecinele la lucru. Cea dintîi care se arăta, păşind încetişor, era coana Eliza, o bătrînă mărunţică, veşnic cu un şal vărgat pe umeri. Coana Anica, naltă şi uscată, vorbea gros şi fuma ţigări subţiri ca chibritul ; venea însoţită de nepoată-sa, duduia Frosica, o brunetă mică şi vioaie, logodită cu Mihai, băietul coanei Eliza, plecat şi el în război, căci era locotenent de vînători.

Uneori venea şi conul Doxachi, un bătrîn nalt şi drept, c-o barbă albă şi mare pînă la brîu. Nu ştiu de ce chipul lui mi se părea că seamănă întocmai cu al lui Dumnezeu, aşa cum îl văzusem zugrăvit pe cea dintîi foaie dintr-un abecedar francez, pe care începusem a cunoaşte literile mari. Scrisorile venite de departe, de la cei duşi în război, se citeau cu glas tare în auzul tuturor. Gazetele se comentau, şi fiecare ştire se cîntărea cu judecată ; se schimbau păreri şi temeri, îşi spuneau griji, necazuri şi calde mîngîieri.

Coana Anica nu uita să aducă în tăşunca ei de catifea albastră — pe lîngă lîna, croşetul, ochelarii, tutunul, foiţă, chibrituri — şi cîte-o pereche de cărţi pe care în fiecare zi le înşira pentru „pasians“.

Coana Eliza ofta mereu şi se căina că a „rămas suflet stingher pe lume, că dacă a plecat Mihăiţă, ce să mai facă ea singură pe pămîntul ista, ardă-l focu de rezbel ! ! !“ Numai conu Doxachi le mai îmbărbăta cu glasul lui domol, asigurîndu-le că n-are să fie nimic, că nu

s-or mai bate, că românii au să care numai proviantul rușilor ; a mai apucat el multe de aiestea și tot n-a fost nimic, că nu-i doar întîia oară cînd vin rușii... las' că are să intre bani în țară ; numai cînd vin nemții îi rău, că aduc cu ei și calicia.

Duduia Frosica mai totdeauna sta deoparte, tăcută și uitată în colțul canapelei, c-o carte deschisă pe genunchi. Uneori se așeza jos pe covor, între copii, la făcut scamă, și noi ne bucuram îngrămădindu-ne în jurul ei ca să ne înceapă lucrul, scoțînd primele fire din bucățile de olandă, pe cari ni le împărțea mama pe rînd la fiecare.

De multe ori cădea pe gînduri, ori rămînea cu ochii țintă la o fotografie pe care o ținea totdeauna între foile cărții. Și, cînd ne lua pe cîte unul de după gît și ne strîngea tare la piept, întrebîndu-ne dacă cunoaștem portretul acela, îi răspundeam repede : „nenea Mihai Viteazu". Și atunci, ea ne săruta apăsat pe amîndoi obrajii și rămînea așa cîteva clipe, închizîndu-și ochii ei mari, care sclipeau negri și umezi.

Așa ne treceau serile, pe cînd se înălța grămada de scamă moale ca puful și albă ca zăpada. Tîrziu, cînd începea să ne usture vîrfurile degetelor și ochii ni se păinjineau de somn, atunci plecam copiii la culcare.

De cîte ori mă ocăra mama, necăjită de nebuniile mele, alergam peste drum, ca să mă jăluiesc coanei Elizei.

Mi-aduc aminte că într-un rînd, pe cînd eram acolo și culegeam flori de romaniță, pe care bătrîna le întindea pe foi de hîrtie la uscat, am văzut intrînd pe poartă o căruță în care era o ladă și două legături.

Coana Eliza a sărit deodată speriată de la locul ei, ieșind înaintea unui vătăjel de la primărie care aducea un plic galben cu multe peceți de ceară. „Vai de mine și de mine !... e sipetul lui Mihăiță" — atît am auzit-o vorbind, căci o apucase un tremur, pipăindu-se cu degetele ei uscate pentru a-și căuta ochelarii. Și negăsindu-i se repezi în neștire pe scări, cu plicul în mînă, împiedecîndu-se în șalul ei vărgat, care se tîra căzut de pe umeri.

Am auzit apoi izbucnind un țipăt groaznic, sfâșiitor. Cuprins de spaimă, am plecat spre poartă, cătînd în urmă la casa cea cu ferestile deschise, din care se auzea un zgomot parcă de izbituri și gemete înăbușite.

Pe lîngă mine, fără să mă vadă, a trecut duduia Frosica, alergînd cu pumnii încleștați, cu buzele vinete. Pe urma ei venea la fugă coana Anica, gîfîind, ca s-o ajungă : „Stai !... fii cuminte, liniștește-te !", dar ea nu mai auzea nimic, căci se năpustise ca o furtună pe scări, în sus.

Acasă la noi se știa totul : Mihai Condrea murise la atacul Griviței, și acum i se înapoiau familiei bagajele.

În fiecare după-amiază trecea pe ulița noastră domnul Andrei, curierul poștal. Un om cărunt și gros, care răsufla din greu, călcînd apăsat și bocănind pietrele cu țăpușa de fier din vîrful bastonului. Toți îl așteptau cu nerăbdare, dar numai eu îl pîndeam de departe și îi ieșeam în cale înainte de-a ajunge în dreptul porții noastre ; căci mătușa Maria mă însărcinase ca să iau scrisorile și gazetele ce ne soseau și pe ascuns să i le duc ei. Numai după ce le cerceta, le dădea mamei să le citească. La toți li era drag domnul Andrei, numai Mochi nu-l putea suferi. Era o dușmănie veche și înverșunată. Cît am avut de luptat ca să-l fac să înțeleagă că nu trebuie să latre și să se răpeadă să-l mănînce pe curierul care venea de la tata. Eram încredințat de asta, căci domnul Andrei, cînd era cu chef, mă asigura că a vorbit cu tata, că e „bine mersi" și că ne-a „trimes complimente". Iar cînd nu avea nici o scrisoare, striga de departe că „are să vie, sigur, e pe drum".

Mochi ședea și el la pîndă și, îndată ce-l zărea pe drum, se repezea cu atîta înverșunare, încît uita toată morala pe care i-o făcusem. Cu greu se potolea și tot nu-l răbda inima, căci multă vreme încă, după ce se întindea cu botul pe labe, mai bombănea acolo în limba lui ceva.

Trecuse multe zile de cînd domnul Andrei nu ne mai adusese nimic, cînd, într-o după-amiază, îl văd că scoate tacticos din geanta lui de piele un pachet mic pecetluit :

— Iaca de la tata ; vă trimete ceva aici, scrisori nu sunt.

Voios o iau la fugă, întins, la mama; mătuşa Maria lipsea atunci de acasă. Îmi scăpărau ochii de nerăbdare, pe cînd mama desfăcea pachetul.

Ce putea fi acolo? Ce ne trimetea tata într-un pachet aşa de mic? Văzui că mamei deodată începu să-i tremure mîinile şi se opri o clipă, cătînd cu ochii ţintă la pachetul ce-l desfăcuse. Am recunoscut îndată ceasornicul de aur pe care tata îl purta totdeauna la el.

— Nu se poate, trebuie să fie vreo scrisoare; spune-i Ilenei să dea fuga după factor, şi mama, palidă la faţă, se lăsă moale pe un scaun, cătînd cu ochii în lacrimi la ceasornicul de aur care strălucea pe masă.

După cîteva minute Ileana bucătăreasa veni într-un suflet să spuie că factorul nu are nici o scrisoare pentru noi. Şi atunci am văzut pe mama lăsîndu-şi capul între mîni şi izbucnind într-un plîns desperat care-i zguduia tot corpul.

Ce jale a fost în ziua aceea în toată casa noastră! Era o linişte de gheaţă; noi, copiii, umblam în vîrful picioarelor, cu ochii în lacrimi, înfioraţi, fără să înţelegem bine tot ceea ce se întîmpla. Ne înspăimînta numai grozăvia bănuielii.

E drept că pe mama o păleau lacrimile cu mare uşurinţă, dar niciodată n-o văzusem plîngînd în aşa fel. Mătuşa Maria se silea s-o liniştească şi s-o mîngîie în tot chipul. O auzeam vorbind în camera de alături: „Nu se poate, soro!... ai să vezi că ne vine mîine, poimîine, scrisoare; de ce să te desperezi aşa, gîndeşte-te la copiii ăştia din jurul tău!"

În seara aceea nu ne-am mai adunat la făcut scamă. Eu m-am ascuns şi n-am fost nici la masă, căci auzisem pe mătuşa Maria spunînd, în supărarea ei, că sunt un copil prost, că nu m-am priceput să ascund pachetul pînă la întoarcerea ei. Niciodată pînă atunci mătuşa Maria nu-mi vorbise în aşa chip.

O durere amară îmi chinuia simţirea mea copilărească. Mi se părea că eu am fost singurul vinovat, că eu am fost pricina acelei întregi nenorociri.

Ne-am culcat devreme şi am adormit plîngînd înăbuşit, cu capul îngropat în perne.

A doua zi am primit o scrisoare lungă, şi mama, după ce a cetit-o, cu ochii încă roşii de plîns şi de bucurie, ne-a dat-o la toţi copiii pe rînd s-o sărutăm, după cum era obiceiul la noi în casă de cîte ori se primea o scrisoare de la tata din război.

„Breşliniţa, septembrie 1877

Smărăndel dragă!

Abia azi pot să-ţi mai scriu; pînă acum mi-a fost peste putinţă, începusem o scrisoare atunci cînd ţi-am trimes ceasornicul, dar am intrat în avantposturi, de unde abia acum ne-am întors.

Crede-mă, dragă, că mustrările ce mi le faci că nu-ţi scriu mai des şi că te las în nelinişte şi grijă nu sunt drepte, şi asprimea lor m-a durut mult căci nu le merit nicidecum.

Adică, crezi tu oare că nu mi-ar fi drag să stau de vorbă cu tine? Doar astea sunt singurele momente de mîngîiere ce le pot avea în pustietatea în care mă aflu, însă ce să fac dacă n-am nici timp, nici mijloace de corespondenţă? Regimentul nostru a fost totdeauna cantonat sau tăbăruit departe de oraşe cu staţii poştale; tot mereu fracţionat prin nişte mizerabile sate bulgăreşti. Suntem nevoiţi adesea a trimite cale de poşte întregi pentru predarea sau primirea unei scrisori.

În împrejurările în care mă găsesc am crezut că e mai cuminte să nu am asupra mea nici un lucru de valoare, de aceea ţi-am trimes ceasornicul de aur pe care cred că l-ai primit.

Ai văzut desigur prin gazete isprăvile regimentului nostru, soarta a făcut că al 13-lea să intre întîi în foc.

Eu am ieşit zdravăn, sănătos şi propus pentru a fi decorat cu Virtutea militară.

Ne-au dat cam mult de lucru turcii şi mă tem că au să ne dea din ce în ce mai mult. Gazetele ca întotdeauna spun tot felul de minciuni şi prăpăstii; e extraordinar cît de multe minciuni se fabrică în timp de război.

Înainte de începerea atacului ce avea să-l execute Divizia a 3-a şi a 4-a, trebuia să se facă o recunoaştere cît mai apropiată de reduta no. 2, pentru a se pipăi for-

țele turcești și a ne încredința dacă au sau nu acolo artilerie. Compania mea și a lui Irimia au avut însărcinarea aceasta.

Să vezi, dragă, ce înseamnă destinul omului :

Eram în repaus. Ședeam mai mulți ofițeri înghesuiți într-un cort, cînd apare căpitanul Ureche cu o pereche de cărți de joc — știi că pe aici se joacă la desperare — se așează o tobă în loc de masa verde, toți se îngrămădesc în jurul ei, și clubul e gata. Începuse a se tăia un stos straşnic ; mă ademenește și pe mine și pontez deodată cu 20 lei.

Abia scosesem bumașca din pungă, cînd sosește în fugă un furier și îmi spune că sunt chemat de urgență la comandamentul Diviziei și că e un ordin ca să se gătească două companii pentru a pleca în tranșee. Am înțeles îndată că trebuie să fi fost ales pentru vreo recunoaștere. Toți s-au oprit din joc, eu m-am stăpînit și cu un calm — prefăcut bineînțeles, căci simțeam cum se măresc în galop bătăile inimii — zic tare : «Țin douăzeci de lei, trage cartea, îmi joc viața acum la noroc... dacă cîștig, scap teafăr, dacă pierd, să știți că m-am dus pe vecie». Toți s-au grămădit să vadă cartea și nimeni nu sufla... «Nouă !» «Bravo !... ai cîștigat» și m-au scos cu alai din cort.

Mă prezint maiorului Macri, știi că el comandă acum regimentul în locul lui Petrovanu, care-i bolnav. Pe cînd îmi vorbea, sosește și colonelul Sergiu Voinescu care mă cunoaște bine — ți-aduci aminte de el cînd a venit la noi în inspecția frontierei — grozav om, el duce aici tot greul războiului. M-a chemat deoparte și, după ce s-a uitat țintă în ochii mei, mi-a spus că el anume m-a cerut pe mine să-mi încredințeze misiunea asta.

După ce am primit toate instrucțiile, am plecat mai hotărît și cu mai multă încredere. Uite, acum cînd îți scriu, sunt în repaus, a trecut focul și judec mai limpede. Nu poți să-ți închipui cît mi-a folosit afacerea ceea cu jocul de cărți, deși siguranța, încrederea mea era la urma urmei prostească, nu se sprijinea decît așa pe o idee că nu poate cartea să mintă.

Compania era gata sub arme. A trebuit să le explic ce aveam de făcut. Știi că în asemenea momente cea

Jean Bart în jurul vîrstei de 40 de ani; cea de a doua soție a scriitorului, pianista Mania Botez.

Viața Romînească

Director C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

CURENTUL NOU

Adevĕrul Literar și Artistic

Escadra intră in port

de JEAN BART (Eugeniu Botez)

ROMANIA MARITIMĂ ȘI FLUVIALĂ

REVISTA LIGII NAVALE ROMÂNE PENTRU PROPAGANDĂ, ORIENTAREA ȘI APĂRAREA INTERESELOR DE APĂ

Reviste la care a colaborat Jean Bart.

Jean Bart

BRICUL „MIRCEA"

NAVA-ȘCOALĂ

Facsimile după manuscrisul scrierii *O corabie românească. Nava școală bricul „Mircea"*, cu semnătura autografă a scriitorului; începutul lucrării, publicată mai întîi în revista *Boabe de grîu* (nr. 3 din martie 1931, p. 129).

Pagini de manuscris din *Mărturisiri literare.*

La Geneva, în 1929, la Conferința Maritimă inițiată de Biroul Internațional al Muncii, împreună cu dr. Stocker, Ion Mirescu și Lazăr Măglașu — reprezentanți ai muncitorilor din porturi; coperta lucrării *Istoricul mișcărilor muncitorești din porturi* de Lazăr Măglașu și Nicolae Deleanu (1932), cu o *Prefață* de Jean Bart; supracoperta lucrării *Marinarii comerciali și problema organizării lor* de Lazăr Măglașu și Nicolae Deleanu (1934), dedicată memoriei lui Jean Bart.

RĂZBOIUL

PE

DUNĂRE

VOL. I

BUCUREŞTI

JEAN BART

CARTEA DUNĂREI

„Cheia unităţii române este drumul Dunării spre marea largă..."

BIBLIOTECA LIGEI NAVALE

INSPECTORATUL GENERAL

Navigaţiunei şi Porturilor

Memoriu

Comisiunei Europene Dunărene

1913

JEAN BART.

LA QUESTION du DANUBE et SA SOLUTION

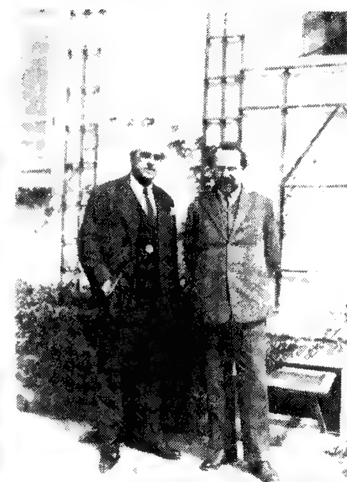

GALAŢI

Scrieri dedicate Dunării: *Războiul pe Dunăre*, vol. I (1905), în colaborare cu Nicolae Kiriţescu; *Cartea Dunării* (1933); *Memoriu asupra Comisiei Europene Dunărene din punct de vedere politic şi militar* (1913); *La question du Danube et sa solution* (1920).

Jean Bart cu fiul său Călin (dreapta) şi Ştefan Predescu (soţul unei nepoate de soră); casa scriitorului, în care a locuit în ultima parte a vieţii (strada Oltea Doamna, nr. 158 — azi strada Eugen Botez, nr. 22); împreună cu fratele său, criticul literar Octav Botez.

Scriitorul cu cei trei copii ai săi: Călin, Stroe și Ada.

mai mare prostie e să ții discursuri țăranilor noștri. Trebuie să-i spui omului numai două vorbe, dar acele trebuie să-i meargă drept la inimă, și pentru asta trebuie să fii stăpîn pe sufletul lor întotdeauna.

Eu unul am ajuns așa, că-i cunosc pe fiecare în parte ce poate și le cetesc în ochi ca într-o carte deschisă.

Mai erau cîteva minute pînă la ora două, cînd, după ordin, trebuia să plecăm și îmi venise o poftă straşnică de fumat ; nu mai aveam nici un fir de tutun și simțeam că mă topesc dacă n-oi trage măcar două fumuri.

Cer sublocotenentului Nenițescu ; el avea niște praf pe fund, numai o țigară. Am împărțit-o în două.

Plecarăm pe tăcute, mai mult tîrîș, toată distanța pînă aproape de redută, un drum afurisit de chinuitor ; n-am tras nici un foc, dar turcii ne-au simțit și au început deodată o ploaie groaznică ; dar tot am înaintat pînă la vreo treizeci de metri de redută. Turcii credeau că e un atac general, și dinspre Bucov se vedeau venind în goană trupe de ajutor ; atunci am început a ne retrage. Dar ce să te mai turbur și pe tine cu toate grozăviile astea ale războiului ?

Au căzut pe cîmp în jurul meu doisprezece morți și patrusprezece răniți. Nenițescu e și el rănit, dar nu grav ; eu am scăpat teafăr, neatins.

Îți amintești de Țintilă, sergentul meu major, știi, cel nalt, negricios, care venea uneori cu hîrtiile la mine. Pe cînd înaintam, se rădică în picioare și vrea să tragă ; nici n-am avut cînd să-i strig să se culce, căci un glonț l-a izbit în cap și l-a culcat numaidecît. Cum ne-am întors, am trimis un cornist, băiet voinic și inimos, să-l aducă pe Țintilă de acolo de unde era căzut. I-am dat și hîrtia de douăzeci de lei pe care o cîștigasem la cărți. Mi l-a adus în spate, mai mult tîrîș ; de cîte ori se oprea să se odihnească, el se așeza dedesupt și-l punea pe Țintilă deasupra, ca scut. Dar, în sfîrșit, l-a adus.

Nu murise, dar era rău de tot. L-am trimes la ambulanță, însă e slabă speranță de scăpare. Săracul băiet ! E logodit c-o fată din Iași care a spus că nu-l ia dacă nu se face ofițer. De aceea și el era așa de hotărît : ori moare, ori se face ofițer.

Ţi-am spus însă de atîtea ori că nu se pierde toată lumea care merge în război. Lasă, o să treacă şi furtuna asta şi soarele iar o să lucească, mai luminos încă, în cea mai frumoasă zi a vieţii mele, cînd mă voi întoarce în cuibul nostru aşa de dorit şi aşa de departe. Tare mi-i dor de casă şi de toţi ai mei... Scrie-mi mult, mult de tot. Ce fac copiii noştri ? Spune-mi cu de-amănuntul despre jocurile şi ghiduşiile lor, despre ce vorbesc ei. Cum merg cu franţuzeasca ? Poezii au mai învăţat ? N-ai idee ce bine îmi fac toate cîte mi le spui despre dînşii.

Cît despre faptul că ei sărută scrisorile primite de la mine mă umple de mulţumire şi mă înduioşează, căci e încă o dovadă de delicateţa sentimentelor ce tu le insufli pentru tatăl lor.

Ce ştiu ei, mititeii, de suferinţa ta şi de chinul şi dorul meu de a-i săruta ! În frămîntarea din timpul zilei, în fierbinţeala luptei, atunci cînd nu mai sunt al meu, nu am nici vreme să mă gîndesc la toate astea ; doar uneori aşa cîte un gînd îmi săgetează prin minte, dar mă înving răpede ca să fiu mereu stăpîn pe mine. În luptă nu-i îngăduit soldatului să privească înapoi, asta l-ar slăbi mai mult. Dar seara, seara cînd mă culc, cînd sunt iarăşi al meu, şi stau cu ochii pierduţi în pînza cortului sau în tavanul afumat şi murdar al vreunei cocioabe bulgăreşti, în cvartir, mă gîndesc la tine, la copii, la toţi ai noştri, la tot ce mi-i drag şi scump în lumea asta. Şi somnul atuncea nu vrea să mă mai prindă şi stau aşa pînă tîrziu, stingher, numai cu mine însumi.

Nu ştiu însă de ce — şi tare mi-i necaz — chipul tău îmi apare totdeauna în minte trist şi plîngător. Tot aceeaşi mîhnire şi desperare citesc şi printre rîndurile scrisorilor tale.

Dragă Smărăndel, de atîtea ori te-am rugat să te stăpîneşti, să încerci a-ţi mai schimba caracterul. Nu fi atît de slabă şi peste măsură de simţitoare, nu îţi fă inimă rea, primeşte viaţa şi înfruntă greutăţile ei mai cu îndrăzneală. Gîndeşte-te la viitorul copilaşilor noştri ; tocmai în aceste momente ei au nevoie mai mult ca oricînd de-o mamă voinică şi inimoasă.

Vezi, dragă, să nu cumva să pierzi vreo recipisă sau chitanţă, sau să le încurci ; că toate hîrtiile cele care ţi le-am lăsat în saltarul din dreapta al biroului au să-ţi servească la scoaterea garanţiei. Cît despre vite, cred că ar fi bine să le vinzi. Să-ţi opreşti numai vaca cea roşă, pentru casă.

Îţi mulţumesc de grija ce ai avut-o să-mi trimiţi mantaua cea nouă de ploaie. Îmi prinde de minune acum cînd au început ploile. Cu îmbrăcămintea stăm prost de tot pe aici ; dacă o începe frigul, o să-ţi scriu să-mi comanzi nişte haine blănite.

Ziua şi noaptea stăm cu aceleaşi haine, căci lada cu bagaje am lăsat-o la Măgurele ; aşa s-a dat ordin înainte de trecerea Dunărei. Am cu mine numai un mic geamantan de mînă ; de mult am terminat schimburile care le aveam de rezervă. Şi mulţi dintre ofiţeri se plîng că au început deja să simtă foind inamicii... nu turci... alţi vrăjmaşi mai mărunţei...

De aşternut nici vorbă : o pătură aspră de trupă mă înfăşoară de la cap la picioare, deasupra mantaua, iar gluga, păturită pe-o geantă de piele, serveşte drept pernă.

Uneori sunt aşa de trudit, încît seara cad ca un buştean şi dorm tun ca-ntr-un aşternut de puf ; numai dimineaţa mă scol cu gîtul ţeapăn.

În avantposturi viaţa e încă mai chinuită şi mai urîtă. Veşnic într-o continuă şi nesfîrşită aşteptare : alarmele din timpul nopţii, grija de-a avea mereu trupa în mînă. Mai cu seamă noaptea, prin zăpăceala întunericului, la orice zgomot, fîşîitură sau foc de puşcă, sărim în sus şi la arme, afară. Uneori stăm în noroi şi băltoage zile şi nopţi întregi, hainele nu se mai usucă pe noi. Şi plouă, plouă, fără să se mai sfîrşească odată, parcă s-au rupt zăgazele cerului. Şi cînd nu plouă, cade cîte-o ceaţă deasă ca o perdea care se pune între noi şi inamic. Grija şi încordarea atunci e mai mare că ne temem să nu fim surprinşi.

Cu mîncarea o ducem şi mai greu. Proviziile se transportă tocmai din ţară, de la Măgurele. Bulgaria e o ţară prea calică pentru a hrăni atîta norod flămînd cît se află grămădit aci. Cu cît ne vom îndepărta de Dunăre, cu atît va fi mai greu. Închipuie-ţi numai cîte mii de

căruțe trebuie să circule zilnic pe drumurile proaste și desfundate ale acestei sărăcăcioase țări !

Noroc că ne mai desfătăm și cu păpușoi copt, luat cam fără ordin din lanurile care au avut nenorocirea de a fi călcate de opincile curcanilor noștri. O pîine e doi franci pe aici.

Păcat că domnii de la Intendența noastră nu gustă și ei aceeași soartă.

Ne mîngîiem însă că rușii o duc și mai rău. Ei strigă pe față și în gura mare contra Intendenții ruse, care e numită în bătaie de joc: «Intendența suferințelor de foame». Cică sunt colosale cantități de făină, pesmeți, brînză, chiar fîn și orz, care au fost mistuite de stomahuri profunde și nevăzute, pe cînd soldaților li s-au lărgit tunicile, iar cailor chingile.

Cît va mai ținea felul ăsta de viață oare ? Ceasurile mi se par luni și zilele ani...

De bietul Mihai, băietul coanei Eliza, cred că ai auzit. L-am văzut cu vreo cîteva oare înainte de a se sfîrși. Nu știam nimic de el, cînd a venit un sanitar să-mi spuie că mă cheamă. Era culcat într-un cărucior, tocmai atunci îl transporta la ambulanță : palid, stins, pierduse mult sînge, că era cu totul schimbat la față. E cu neputință să-ți spun ce-am simțit cînd l-am văzut așa întins. Avea o voce așa de stinsă, încît n-am înțeles ce avea să-mi spuie ; vroia el, săracul, să-mi vorbească ceva, dar nu putea decît să-și miște buzele. Mă făceam că-l înțeleg și-mi mușcam și eu buzele ca să nu izbucnesc în lacrimi.

Ce jale o fi pe biata coana Eliza... un singur copil... și ce inimă de aur avea băietul ăsta... dar Frosica... sărmana fată, se vede că n-a avut noroc.

Dragă Smărăndel, trebuie să sfîrșesc căci chiar acum se aud iar bubuituri, trebuie să fie salve de artilerie de pe linia întîia...

Îți trimet două milioane de sărutări, unul împarte-l la copii și al doilea pentru tine, din partea lui

Pitachi al tău.“

ÎN ZIUA DESPĂRȚIRII

Anul 1877

Am auzit glasul de aramă al clopotelor de la biserici, bătăile repetate ale tobelor, sunetele metalice ale goarnelor chemînd pe străzi mulțimea să asculte citirea cu glas tare a ordinului de mobilizare.

E primăvară. O dimineață rece c-un cer senin și luminat cu atîta limpezime, că scînteiază în zare șuvițele rămase din ceața străvezie. În depărtare se pierde șerpuind, cu luciu argintat, șoseaua albă ce taie în curmeziș ogoarele înnegrite de brazde întoarse proaspăt în arătura nouă.

Mama și noi, copii toți, grămadă în trăsura cea largă de la țară, înaintăm la pas în mijlocul mulțimii, în urma armatei care pleacă.

Păstrez în minte vie încă prima viziune a mulțimei ; lumea forfotea împrejurul nostru și se scurgea întruna în valuri de capete, ca o apă revărsată din albia prea strîmtă a drumului.

E pentru întîia dată cînd simt atingerea mulțimii — și nu mă înspăimîntă suflarea zgomotoasă care plutește în aer și mă coprinde în haosul acela nedeslușit de vuiet surd și vag.

Parcă mai văd și acum căruța ce mergea în pas alăturea de noi. O bătrînă se văita și clătina din cap. Alături o femeie tînără cu broboada căzută în jos pe umeri ținea un copilaș care țipa și se zbătea în brațe. Un băiețel, cu o groază de căciulă, mîna caii la pas, iar doi moșnegi tăcuți, cu ochii în pămînt, mergeau pe cărărușă alăturea cu șanțul.

Eu nu mai am astîmpăr. În tactul de tobe și de goarne mă răsucesc ca într-un șurub pe scăunașul trăsurii, doar voi putea ca să privesc soldații.

Și prin atîtea rînduri de puști și pene de curcan înfipte la căciuli, zăresc trupul înalt al tatei săltînd ușor călare în capul companiei de dorobanți.

În depărtare o pată neagră închide zarea : pădurea de la Salcia — locul despărțirii.

Aud glasul răsunător care comandă oprirea. Mă ridic pe la spatele vizitiului să pot vedea mai bine.

În răscrucea drumului armata se oprește c-un ropot scurt și apăsat. Se rup rîndurile și soldații se amestecă în neregulă prin mulțimea ce furnică pe șesul din marginea pădurii.

Îmi aduc aminte că am rămas în urmă privind la un car cu boii dezjugați ce se oprise alăturea cu drumul. E mult de atunci, și din oglinda îngustă a minții de copil abia se mai resfrîng imagini risipite, sclipiri răzlețe și fără legătură din clipele acelei duioase despărțiri. O femeie care ținea o pușcă, alături de un soldat ce se chinuia în genunchi ca să-și îndese în ranița deschisă o legătură albă. Un băiețel bătea cu pumnul într-o tobă.

Iar glasul unei babe ce se bocea în hohot parcă-l aud și acum : „Ionică mamă, te duci, Ionică"... „Mai taci, femeie hăi, că voi cobiți a rău", o mustra un moșneag mărunțel. Strigăte, vorbe desperecheate din larma și fierberea mulțimii se amestecă întruna cu uruitul căruțelor pe drum. Și, fără să înțeleg ce se petrece, o frică mă cuprinde și caut pe ai mei.

Tata vorbește încet, întunecat, ceva ; ne ia apoi la rînd pe fiecare, ne ridică în sus și ne sărută pe amîndoi obrajii, ne strînge la piept și noi ne ținem agățați de gîtul lui. Cu ochii tulburi se scutură, se îndreaptă și ne spune cu glasul schimbat : „Să fiți cuminți, să ascultați de mama !"

Soldații iar se înșiră în rînduri. Încep bătăi de tobă, gorniștii prind să sune, întîi prelung și rar, apoi tot mai aprins, pînă ce, clocotitor, răsunetul metalic cuprinde tot văzduhul și acoperă orice zgomot de glasuri omenești... Și nu se mai aud nici ei singuri, nici vuietul mulțimii, rămasă în urma armatei care pleacă.

O ceată de copii îi mai petrece în fugă. Și cum aș vrea și eu să alerg cu dînșii... dar mie nu-mi dă voie.

Plecăm tăcuți spre casă.

Eu nu mă îndur ca să-mi întorc privirea ; cu ochii țintă în zare abia mai deslușesc un tremur de sclipiri prin norii de pulbere argintie ce fumegă pe drum.

Ne depărtăm, dar tot ne mai ajunge din urmă cîte un sunet, vreo notă rătăcită adusă de adierea dulce a vîntului ce întîlnise în cale oștirea înecată în ceața depărtării.

— Ce repede s-au dus... nu se mai văd deloc... și merg departe, mamă ?... Da' cînd se întoarce tata ?... El nu ți-a spus matale ?...

— Numai Dumnezeu știe de-acuma, îmi răspunde mama oftînd.

Și fără să-mi dau seamă, privesc cu ochii pe jumătate închiși în lumina albastrului ceresc.

Tîrziu, cînd îmi întorc capul, o văd cu ochii în lacrămi, mușcînd colțul batistei. Aș vrea să mai vorbesc, dar nu mai pot... un nod pare că mă îneacă, bărbia îmi tremură ușor și ochii lăcrămează.

Aș vrea să mai întreb... dar nu mai îndrăznesc, că mama începe a plînge și plînge acuma în hohot...

★

Anul 1913

După treizeci și șase de ani iarăși am auzit glasul de aramă al clopotelor de la biserici, bătăile repetate ale tobelor și sunetele metalice ale goarnelor chemînd pe străzi mulțimea să asculte citirea cu glas tare a ordinului de mobilizare. Iarăși armata noastră avea să treacă peste Dunăre.

Tata, bătrîn și obosit, privea cu ochii în lacrimi pe cei cari plecau.

Eu aveam vîrsta pe care o avusese el pe timpul războiului cu turcii ; băietul meu, pe care-l adusesem să vadă armata la plecare, era de vîrsta pe care o aveam eu pe vremea războiului trecut.

„Băieți ! acum e rîndul vostru, ne zise tata clătinînd din cap. Eu am fost, acum îți vine rîndul ție și, cine

știe ; mîini ori poimîini va merge piciul ista mic... fiecare la rîndul lui... și așa mai departe"...

Ce zi cumplită a fost aceea !...

Cîteva mii de rezerviști erau adunați pe malul Dunării ; trebuia să-i îmbarc în șlepurile cari așteptau la debarcader gata de plecare.

Zgomotul mulțimii care forfotea pe cheu se potoli numai cînd preoții, îmbrăcați în odăjdii, începură slujba bisericească, afară, sub cerul liber. Se făcu liniște.

Femeile, stăpînindu-și plînsul, își strîngeau copiii pe lîngă ele.

De sus, de pe debarcader, priveam marea de capete descoperite care se închinau clătinîndu-se în taina durerii stăpînite. Numai cîte un suspin întretăiat, scăpat printre buze tremurătoare, se pierdea șovăind în liniștea clipelor solemne.

După ce se sfîrși slujba, se făcu apelul. Fiecare soldat săruta pe rînd crucea și apoi călca pe puntea vasului.

Îmbarcarea era pe sfîrșite, cînd soldatul care adusese revolverul și binoclul pentru ținuta de campanie, îmi întinse o telegramă. Un fior de groază mă săgetase înghețîndu-mi mișcările. Literele îmi jucau înaintea ochilor :

„Nici o speranță de vindecare.

Soția d-voastră e în ultimele momente, veniți urgent.

Doctor M."

O clipă am rămas amețit. Parcă primisem o lovitură ucigașă drept în creștetul capului. M-am rezemat de balustrada debarcaderului.

Și mîna, cu degetele strînse într-o încleștare dureroasă, am apăsat-o tare pe tîmple, pe fruntea încrețită și pe ochii închiși cîteva clipe.

Cu o repegiune uimitoare am văzut toată grozăvia întîmplării, căzută la un asemenea moment al vieții... Ea stingîndu-se, singură, departe, între străini, pe patul unui sanatoriu din Elveția... doi copilași neștiutori că rămîn pe lume fără mamă... s-a sfîrșit dar... pierdută... și nici un chip să alerg pînă la ea, o dată s-o mai pot vedea...

Erau ordine severe : frontiera închisă pentru toți mobilizabilii. Să plec în disperare ? Dacă mă treceau ca dezertor în timp de război ?

— Domnule căpitan, îmbarcarea e gata ; toată lumea la bord ; ce ordonați ?

Tresar, cu mîna încleștată fac ghem telegrama pe care o bag în buzunar și strig cu putere :

— Echipaj la posturile de plecare ! Mașinile gata de manevrat ! Corniștii să sune înaintarea !

Convoiul de vase încărcate se pune încet în mișcare, dezlipindu-se ușor de lîngă mal.

Vuietul confuz ce se ridică din mulțimea de pe cheu crește cu cît vasele se depărtează de mal. Zgomotul amețitor de chiote, urale și vaiete se înăbușă deodată acoperit de răsunetul fluierelor și sirenelor de la vapoare, cari clocotesc umplînd întreg văzduhul.

„Ancora sus !... mașina încet înainte !..."

Rămîne în urmă cheul negru de lumea care se frămîntă fluturînd batistele și pălăriile în aer. Rezerviștii încep să cînte *La arme !* Un cor de cîteva mii de voci se formează și ecouri prelungi și repetate răsună pe apa tulbure a Dunării pînă se pierd în pustia depărtării. Furnicarul acesta omenesc pare că simte nevoia de a se ameți, îmbătîndu-se de propriu-i glas ; prin cîntece aprinse, prin chiote nebune se încălzește și uită a socoti clipa prezentă.

Vapoarele, cu piepturile lor de fier, taie valurile cari se împotrivesc în cale. Încă o dată mai privim în urmă. Portul abia se mai zărește nedeslușit în ceața depărtării.

Nimic nu se mai vede, numai gîndul, ascuns și nevăzut, aleargă într-acolo în taină spre ce ai lăsat mai scump în urmă.

Dar... convoiul și-a luat formația în linie de șir ; apuc hotărît mînerul telegrafului de la mașină :

„Înainte, mai iute, pe drum... toată viteza !..."

15 august, 1913, Sulina

O CORABIE ROMÂNEASCĂ
NAVA-ŞCOALĂ BRICUL „MIRCEA“

DE LA ARCA LUI NOE LA TRANSATLANTIC

Natura n-a făcut pe om ca să meargă pe apă. Omul este terestru, legat de pămîntul pe care calcă. Pe apă nu se poate susține decît înotînd cîteva ore. Omul înghite apa pînă ce apa îl înghite pe om. Atunci cum s-a putut forma din *homo terrestris* noua specie de *homo navalis* ?

Înțeleptul Pitagora a zis : „Lăsați cerul păsărilor, apa peștilor, și pămîntul oamenilor".

Totuși, omul nu s-a resemnat.

Prin puterea minței a izbutit să umble ca peștele prin apă și ca păsările să se ridice în văzduh. Se poate zice că navigația, ca și aviația, este o sfidare aruncată naturei.

Marea, lacurile, fluviile, rîurile, pe care omul nu le-a putut trece cu piciorul, erau niște obstacole ce le întîlnea în cale. El a reușit cu timpul să le treacă și, mai mult chiar, să se folosească de ele ca de niște drumuri trase de la natură. Căci de fapt *rîul este un drum care merge*.

Ideea de a utiliza un curs de apă drept cale de comunicație este veche ca și lumea.

Multă vreme pămîntul era acoperit de păduri nestrăbătute. Fluviile, rîurile erau niște drumuri largi tăiate de la sine, fără ca mîna omului să intervie. Iar la vale, în sensul curentului, drumul de apă merge singur.

Navigația este cea mai veche artă. Căci nava este primul vehicul al civilizației — barca este mai bătrînă decît carul. Numai după geniala născocire a roatei apăru carul.

Primul tip de navă a fost bucata de lemn, butucul, trunchiul de lemn plutind la întîmplare, de care omul primitiv s-a agățat instinctiv, cu un folos real.

Mai mulți butuci legați între ei au format *pluta*, așa precum și azi o vedem plecînd de la Vatra Dornei, pe Bistrița, și coborînd la vale pe Dunăre pînă la Mare.

Trunchiul de copac primitiv scobit a fost prima barcă, așa cum o vedem încă și azi pe rîuri și pe lacuri. Acest prim tip de navă zis : monoxilă, pirogă, ciobacă, dubă, este sîmburele arhitecturei navale și primul pas al navigației mondiale.

Haina, ridicată pe o prăjină, umflîndu-se de vînt, barca a plecat singură. Așa a început navigația cu pînze folosind forța vîntului.

Care a fost întîia mare călcată de prova tăioasă a celei dintîi nave ? Care a fost poporul primilor navigatori ? Care a fost evoluția maritimă a omenirei ? Care au fost primii eroi din grandioasa epopee a geniului uman, în luptă seculară cu cea mai formidabilă putere a naturei, în luptă cu marea ? Marea, geloasă parcă, fără milă a înghițit totul, căci pentru totdeauna aceste secrete vor rămînea ascunse în noaptea preistoriei.

Și totuși, un martor ne-a rămas pînă azi : vasul plutitor — *nava* — care, sub diferitele-i forme, rămîne fructul, roadele muncei și ale creației minței atîtor mii de generații, lucrători anonimi, îndepărtații noștri strămoși.

Căci nava nu este numai un mijloc de transport, o locuință flotantă ; în ochii marinarului, nava este o ființă viețuitoare, aproape umană — însuflețită de mai multe sute de inteligențe grupate, ea trăiește viața mai multor sute de vieți.

Această savantă înjghebare de lemn, fier, pînze și frînghii are parcă un suflet. Cine și-a încordat vreodată brațele stăpînind cu degetele încleștate roata cîrmei a simțit că domină o forță. Nava trăiește, spintecă valul, geme și urlă în suflarea turbată a vîntului din larg. Vorbește celui care știe s-o înțeleagă, sufere și moare de bătrînețe, dacă n-o înghite marea.

Cu ce atenție examinează ochiul marinarului nava în construcție pe șantier, numărîndu-i coastele, admirîndu-i formele elegante ; cu ce emoție privește lansarea și botezul ei în apa mărei, cu ce durere și melancolie cată la o epavă, cadavrul unei nave distruse, al cărei corp putrezește părăsit la țărm.

Multă vreme marea a fost considerată ca un obstacol de neînvins, un vid planetar, ca și deșertul nisipos, care nu putea fi trecut.

Prin arta navigației, omul a ajuns să se folosească de mare ca de un cîmp liber, deschis tuturor drumurilor. Navigația îmbrățișează un număr de probleme intim legate între ele : știința construirei navelor, adică arhitectura navală ; cunoașterea drumurilor pe mare, adică hidrografia, și arta nautică, știința marinăriei, manevra și conducerea navei de la un punct la altul.

Primele cunoștințe de arhitectură navală le avem din *Biblie*. Arca lui Noe — care, pe lîngă familia comandantului, mai transporta, după cum se povestește, 7 perechi de animale curate, 7 necurate.

A doua cunoștință de navigație mitologică ne-o dă legenda geografică a expediției argonauților.

Noe și-a construit singur nava lui, dar nu știa să navige. Arca lui nu putea să fie decît un ponton fără lopeți și pînze. El a rătăcit, plutind la întîmplare, pînă s-a înnămolit pe vîrful muntelui Ararat.

Iason, căpitanul corăbiei „Argo", era, putem zice, căpitan de lungă cursă, deși nu avea brevet. Nava lui avea 50 de lopătari și o pînză primitivă. Plecase într-o lungă navigație, nu se îmbarcase în corabie ca tata Noe, ca să scape de potop. Iason pornise în căutarea Lînei-de-aur.

Dorința de pradă a creat navigația și de aceea pirateria — această spumă a mărei — este veche ca lumea. Și adesea se confundă cu navigația. Pirateria a făcut să propășească arta nautică.

Căci argonauții, la drept vorbind, nu erau decît niște pirați — ca și Ulise, Menelaos și toți ceilalți eroi, cîntați și idealizați de poeții antichității.

Prima dată cînd neamul elenilor s-a făcut cunoscut lumei a fost cînd marinarii lor au plecat cu navele ce le aveau ca să jefuiască Troia.

Și putem spune că opera genială a lui Homer nu-i decît un vast jurnal de bord ce ne-a fost transmis de antichitate.

Căderea celebră a Troiei sfarmă regatul lui Priam și dă cheia Helespontului în mîinile grecilor, care încep să populeze coastele Mărei Negre și malurile Dunărei.

Despre coloniile și navigația grecilor din părțile acestea a scris Herodot, părintele istoriei, un fel de *Baedeker* al antichității.

Urmărind filmul istoric al omenirei, ne uimește uriașa, nepotolita frămîntare de neamuri, popoare și seminții, cari s-au perindat vînturînd apele care scaldă pămîntul nostru strămoșesc. Au plutit prin părțile aceste nave de felurite forme și numiri : Trireme antice, galere romane, corăbii bizantine, caravele genoveze, galioane venețiene, caice și bolozane turcești, șeici căzăcești, trihandine grecești, luntre muntenești, pînzare moldovenești, pînă la navele moderne : vase cu aburi, de marfă și de pasageri. La trei tipuri se reduc toate aceste nave :

1. Barca, avînd ca motor forța brațelor.
2. Corabia, cu vîntul în pînze ca motor.
3. Vaporul, avînd ca motor forța aburului.

ROMÂNII LA MARE

Dar care a fost rolul neamului nostru în cursul veacurilor, pe scena navală a Orientului european ?

Începuturile marinei românești trebuiesc căutate cu mult în urmă, în negura vremurilor, pe cînd navigația se confunda cu pirateria.

Populația băștinașă, cu rădăcini adînci înfipte în malurile Dunărei și ale Mărei Negre, a umblat desigur pe apă. Și amestecată cu diversele seminții venite de la nord, ca pecinegii, cumanii, prădau cu vasele lor ușoare litoralul, în sus pînă la gurile Niprului, și în jos pînă la gura

Bosforului, ajungînd pînă sub zidurile Bizanțului. Acești primitivi marinari tăiară calea lui Svetoslav de la Kiev spre Țarigrad.

Începuturile marinei noastre trebuiesc căutate înainte de descălicare, în strînsele legături comerciale pe care le aveam cu venețienii, genovezii și pizanii, stăpînitorii căilor mondiale, în evul mediu, între Orient și Occident.

Dacă s-ar răscoli și azi mai adînc în arhivele vechilor cetăți italiene, s-ar descoperi hrisoave care ar lumina epoca întunecată a începuturilor marinei noastre.

În baladele și cîntecele literaturei populare sunt pomintite isprăvile străbunilor noștri marinari pirați. Tot despre ei vorbesc cronicile călugărului Nestor și a lui Constantin Porfirogenetul, precum și vechea *Diplomă bîrlădeană*.

În scrieri străine găsim date asupra navelor românești, de pe vremea lui Mircea și Vlad Țepeș ; vasele noastre ușoare pilotau și serveau expedițiile cruciate cari urmau calea fluvială. Sunt cunoscute : faimosul *Statuto nautico* a dogelui Veneției, Antonio Tiepola, și Tratatul de comerț între Anglia și Moldova sub Petru Șchiopul.

Că navele moldovenești ieșeau prin strîmtori în Mediterană o dovedesc rămășițele farului ridicat de Ștefan cel Mare la mînăstirea Zograful, de la Sfîntul Munte Athos.

Se cunosc cauzele cari au ruinat cetățile italiene, strămutînd centrul de gravitate a comerțului mondial din Mediterana în Atlantic :

a. Descoperirea drumului la Indii pe la Capul de Bună Speranță ;

b. Descoperirea Americei ;

c. Așezarea turcilor în Europa.

Prin căderea cetăților Chilia și Cetatea Albă în mîinile turcilor, zice marele Bălcescu, se îngroapă viitorul naval al Moldovei. Blocul islamic așezat între valea Gangelui și valea Dunărei transformă Marea Neagră în lac otoman, iar Dunărea în rîul împărătesc al Sublimei Porți.

Patru secole ne-a îndepărtat vitregia timpurilor de căile apelor. Eram însă datori să îndestulăm cu produsele solului piața Stambului, să dăm bir, lemn de construcții navale, maiștri și marinari. Tîrziu, cînd începe să apună semiluna, ni se dă dreptul și nouă de a naviga cu galioane armate.

Nava de tip moldovenesc să numea *pînzar*. Cea de tip muntenesc *caic* domnesc.

Se instituie un bir al șeicelor. Strălucitul *Hatișerif* al Porței, căpătat prin stăruința marelui român Enăchiță Văcărescu, ne îngăduie a naviga cu „bolozane, caice, șeici... privilegiu ce din vremi bătrîne, de mulți ani, l-au fost pierdut țara aceasta..." [...]

Anglia are nevoie să aducă grîu din Valea Dunărei. Urmează războiul de Crimeea. Rusia este scoasă de la Dunăre. Se alcătuiește Comisia Europeană a Dunărei, stabilind libertatea navigației pe acest fluviu declarat internațional.

Porturile noastre se deschid ; prin ele iesă grîu și intră aur.

Renașterea marinei românești începe. Pe apele Dunărei și ale Mărei flutură iarăși steagurile capului de zimbru al Moldovei și vulturul Munteniei. Forțele navale ale celor două Principate, după Unire, se organizează într-un singur corp : flotila română.

Austria tindea să aibă monopolul și suprematia navigației pe Dunăre. România se opune : nu se prezintă în Conferința de la Londra, și proiectul de poliție a navigației pe fluviu rămîne literă moartă.

Unul din pretextele ridicate de politica austriacă era că România nu are nave de poliție și nici personal pregătit.

Dezvoltarea marinei noastre era o necesitate politică și națională.

Marii bărbați de stat de pe acea vreme au înțeles : Ion Brătianu, Mihail Kogălniceanu au comandat o serie de bastimente în străinătate, au trimis un număr de tineri marinari în Școala navală franceză de la Brest și în cea italiană de la Livorno.

Pentru ucenicie în aspra meserie a mărei, era și la noi nevoie de o școală plutitoare. În anul 1882 s-a comandat la un șantier naval englez o navă-școală, care a fost botezată cu numele de „Mircea" de către Ion Ghica, ministrul României la Londra.

Ion Ghica, bei de Samos, iubea marea, trăise în lumea diplomatică, în cercul marinarilor de pe bastimentele staționare la Constantinopole ; urmări cu toată inima construcția lui „Mircea".

În corespondența rămasă de la regretatul amiral Urseanu, primul comandant al lui „Mircea", s-a găsit o scrisoare de la Ion Ghica :

„Cumetre dragă, am urmărit cu harta și cu gîndul falnicul pavilion al lui «Mircea».

Facă cerul ca prima, fericita călătorie a lui «Mircea» pe marea cea mai periculoasă, să fie de bun augur și să deschidă României o eră de acțiune asupra mărilor. Urez tinerilor argonauți, de sub direcția și conducerea voastră, un viitor glorios."

Ion Ghica avusese o mînă fericită. Șantierul englez realizase o rară construcție navală, de o splendidă reușită.

„Mircea" este o corabie cu pînze, tipul de navă numit *bric*, cu velatură complectă. Deplasament 360 tone. O mică mașină pentru manevra în porturi. Viteza maximă e de 13 mile pe oră. Un echipaj de 100 marinari, majoritatea copii din Școala de marină și ofițeri tineri.

O mică navă de lemn cu pînze ; dar ce rar se mai poate întîlni azi pe căile mărei, printre feluritele bastimente, între tipuri monstruoase de mașini flotante, o asemenea navă cochetă, un *voalier* cu forme rotunde și elegante, avînd o velatură măreață, armonică și perfect echilibrată !

În orice port ancora „Mircea", în numeroasele sale călătorii, atrăgea atenția și admirația marinarilor de rasă prin originalitatea și finețe formelor sale.

La serbările columbiene de la Geneva, unde o barcă a lui „Mircea" a cîştigat premiul întîi la cursele de întrecere dintre toate marinele militare din lume, un englez, cunoscător, ceru voie să desemneze formele acestui rar tip de navă.

La serbările navale de la Kiel, pentru deschiderea canalului dintre Marea Nordului şi Marea Baltică, la care „Mircea" a luat parte făcînd înconjurul Europei, toţi cunoscătorii se opreau cu admiraţie în faţa acestei nave-şcoală, care apărea cu pînzele albe, ca o lebădă graţioasă, în mijlocul greoaielor escadre de mastodonţi cuirasaţi.

Viaţa şi serviciul pe acest bastiment nu sunt uşoare : „Mircea", deşi posedă excelente calităţi nautice — ţine bine la mare — are un balans foarte sensibil : ruliul se combină cu tangajul, provocînd foarte repede răul de mare. Şcolarii fragezi, marinarii începători, atraşi de magia mărei, erau puşi de la început la o grea încercare în noua meserie. Cei cari nu puteau rezista în leagănul lui „Mircea" erau nevoiţi să-şi schimbe repede profesia. Părăseau curînd nesigura şi mişcătoarea apă, pentru a simţi din nou ferm, sub tălpile picioarelor, pămîntul solid şi nemişcat.

Dintre toate navele noastre, desigur „Mircea" a avut cel mai însemnat rol în epoca de renaştere a marinei româneşti. El a fost leagănul în care au crescut aproape 50 de promoţii, formînd primele cadre de marinari români.

În alte ţări, c-o populaţie maritimă de litoral, marina comercială formează elementele marinei militare. La noi, dimpotrivă, marina militară a creat pe cea comercială, căci vitregia timpurilor ne-a îndepărtat de căile mărei şi ne-a curbat numai pe brazda plugăriei.

Ne-am format echipajele din tinerii recruţi de pe malurile apelor, şi mai cu seamă dintre plutaşii Bistriţei, cari au ajuns excelenţi navigatori ; foarte mulţi dintre ei se găsesc azi îmbarcaţi ca marinari-fochişti pe vasele engleze.

Asta a făcut pe un comandant român să răspundă regelui Greciei, care întrebase de unde îşi recrutează România marinarii : „De la munte, maiestate, îi aducem, dar îi oţelim în căldarea Mărei Negre".

În adevăr, această capriţioasă mare, supusă vînturilor nordice ale stepei ruseşti, căleşte pe navigatorii cari învaţă în cuprinsul ei aspra şcoală a mărei.

Marinarul care s-a format aci, dînd piept cu furtunile în luptă cu valurile Mărei Negre, va fi bun marinar oriunde.

Un comandant englez, îngrozit, a exclamat : „Marea Neagră e un cazan gata să facă explozie".

Prin multe furtuni a trecut „Mircea" şi a rezistat totdeauna, înfruntînd urgia vremurilor. Cea mai groaznică din toate a fost cumpăna prin care a trecut în anul 1888.

ÎN COADA UNUI CICLON

În dimineaţa de 19 mai 1888, „Mircea" pleacă din Sulina, cu provizii pe timp de trei zile. Marea calmă, timp admirabil.

A doua zi se găsea în dreptul Constanţei. Face o voltă în vînt cu intenţia de a lua drumul spre Insula Şerpilor, pentru a intra din nou în Sulina. Se făceau manevre de pînze pentru a pregăti pe copiii din Şcoala de marină în vederea unei călătorii mai lungi ce aveau să facă în acel an prin Mediterana.

Din senin se stîrni un vînt de la nord, care sufla în faţă. „Mircea" nu mai putea înainta, bătea pe loc în dreptul capului Midia. Îşi schimbă direcţia spre est. Vîntul se întărea schimbîndu-se peste noapte într-o cumplită tempestă. Nimic nu se mai recunoştea. În bezna unui iad întunecat, în care licărea numai fosforescenţa valurilor uriaşe, „Mircea" se zbătea de moarte ; corpul scîrţîia, gemea la fiecare izbitură, şi întreaga arboradă, frînghii şi macarale urlau înfiorător în noaptea ceea stranie, în care părea că se apropie sfîrşitul lumei. Spre dimineaţă, o ploaie torenţială unea cerul cu marea de parcă se rupsese zăgazele văzduhului.

„Mircea" căzuse în drumul coadei unui ciclon. Trei zile şi trei nopţi s-a luptat între viaţă şi moarte. Patru-

zeci de vase cu pînze s-au înecat atunci din cauza acestei furtuni, rămasă celebră în părțile Mărei Negre.

Cîte amintiri, din cele trei zile și trei nopți de groază și de luptă, nu au rămas neșterse în mintea copiilor marinari, ajunși mai tîrziu comandanți încercați pe cargoboturile și pacheboturile marinei comerciale.

„Mircea" era cu totul inundat ; îmbarca pachetele de apă prin ambele borduri, în compartimentele din prova apa ajunsese aproape de un metru, pompele nu mai dovedeau. Valurile izbeau ca lovituri de tun. Catargul din prova s-a prăbușit cu toată arborada pe punte. Barca balenieră a fost sfărîmată la postul ei. Tunurile s-au demontat pentru a fi aruncate în mare. Cabina bucătăriei, smulsă, umbla pe punte purtată dintr-un bord în altul.

Corpul lui „Mircea" era amenințat să fie spart de propriile piese, rupte din locul lor și izbite cu violență de valuri, gata să pătrundă printre coastele lui.

O zi întreagă s-a luptat în apă un marinar erou, lemnarul bordului, legat c-o frînghie ca să nu fie măturat de valuri, pentru a degaja vasul de lemnele și manevrele rupte care-l amenințau. Provizia se terminase și începuse chinul foamei și al setei.

În țară, jale ; se zvonise că „Mircea" s-a înecat. Părinții își plîngeau copiii pierduți pe mare, nimeni nu putea da nici o lămurire ; se știa că a plecat pe mare și nu s-a mai întors... „Mircea" ajunse la liman izbutind, pe jumătate distrus, să intre în Bosfor.

Într-un hal de plîns, dar falnic ca un erou rănit, „Mircea", c-un catarg lipsă, cu pînzele sfîșiate, cu bărcile zdrobite, defilă, admirat în ovații, prin fața vapoarelor cari nu îndrăznise pe timpul furtunei să iasă din Bosfor, să înfrunte furia Mărei Negre.

Sultanul Abdul Hamid s-a interesat de soarta lui „Mircea", a felicitat pe comandant și a dat ordin să se facă, fără plată, toate reparațiile necesare navei românești, în arsenalul marinei otomane din Cornul-de-Aur.

Raportul de mare al comandantului, amiralul Eustațiu, a fost publicat în *Monitorul oastei* din anul 1888.

O SĂRBĂTOARE ORIGINALĂ

Acum cîțiva ani a avut loc la Constanța o sărbătorire originală, unică în țara noastră. S-a comemorat 40 de ani de la furtuna din 1888. E bine să fie cunoscută această înălțătoare și emoționantă solemnitate ca o pildă vie pentru educația poporului.

Un amiral, fost elev în Școala copiilor de marină în anul 1888, a avut fericita idee să cheme la această solemnitate, făcută tot pe atît pentru ei, cît și pentru ceilalți, pe toți marinarii cari au fost în tinerețea lor îmbarcați pe „Mircea". Chemarea a avut cel mai mare răsunet. S-au strîns acolo, în jurul navei care-i aștepta, înfiptă în apă sărbătorește, din toate unghiurile țărei, marinari de toate vîrstele : copii de 12 ani, elevii de azi ai Școalei de marină, și bătrîni de 80 de ani, pensionari veniți să mai vadă încă o dată nava pe care și-au făcut ucenicia în zbuciumata școală a mărei.

După obișnuita slujbă bisericească pentru odihna sufletelor celor trecuți în lumea drepților, „Mircea" a ieșit în larg. Conducerea și manevra navei a fost redată, pentru cîteva ore, iarăși în mîinile bătrînilor cari în luptă cu natura, acum 40 de ani, ținuse piept și înfruntase urgia Mărei Negre.

Și bătrînul „Mircea" a ridicat ancora avînd iarăși. la posturile de plecare pe marinarii din 1888. Și-a desfăcut pînzele în vînt și, maiestuos, cu aripile întinse, a ieșit ca altădată în larg. Parcă și-a cunoscut stăpînii ; s-a supus bătrîna navă, manevrînd cu aceeași precizie ca și odinioară, în tinerețea ei. Cu genunchii îndoiți, tremurători, un amiral bătrîn, scos la pensie acum douăzeci de ani, a urcat scările la puntea de comandă. A urmărit, cu ochii în lacrimi, manevra pînzelor umflate, și-a izbutit să execute cu aceeași artă o voltă în vînt.

Iar alt amiral în activitate, cu toată sarcina vîrstei și burta gradului, a reușit să se urce pînă în vîrful catargului, la încrucișarea rîndunicei — acolo-i fusese postul în copilărie, cu 40 de ani înainte, cînd suia în fugă, desculț, pe scările de frînghie, pînă sus.

O zi întreagă au petrecut-o pe bordul lui „Mircea" marinarii-copii, în pragul meseriei, cu marinarii-bătrîni, retrași de mult din cariera lor. Momente de emoție, lacrimi fierbinți șterse pe furiș, pioasă amintire pentru cei duși, momente duioase de regret și melancolie pentru cei albiți de zile și nevoi, îndemn și avînt pentru cei tineri, cari intrau îndrăzneți în lupta vieții, la rîndul lor chemați de magica atracție a mărei.

ȘCOALA ÎNTRE CELE DOUĂ INFINITE

Dacă în cursul existenței lui „Mircea", aproape jumătate de secol, mulți marinari s-au stins, toți au îmbătrînit, numai „Mircea" a rămas același : frumos, falnic, și minune, întinerit parcă.

Înainte de război aflarăm cu regret că i-a sosit sfîrșitul și bătrînului „Mircea". Vasul a fost dezarmat, scos la reformă. Fără pînze, fără manevre, despoiat, corpul lui slujise ca simplu ponton în convoiul de provizii, la Chilia, pe timpul războiului.

După cîțiva ani tot arsenalul marinei s-a minunat constatînd că fundul lui „Mircea" e în perfectă stare. Lemnul se petrificase. Fundul lui „Mircea" se făcuse abanos. Intră în reparație, i se schimbă cîteva coaste, puntea, o nouă arboradă și velatură. „Mircea" se reface. Întinerește. Ca pasărea Fenix renaște din cenușă.

Bătrînul, întinerit, pornește iar la drum pe căile mărei, peregrin neobosit, ocrotind sub aripile lui de pînză noi generații de marinari români.

Ani de-a rîndul, în fiecare vară, „Mircea" făcea cîte o călătorie de studii și practică navală, cu Școala copiilor de marină și cu ofițerii tineri.

Dar navigația cu pînze se deosebește de cea cu aburi pe care ne-am deprins s-o vedem la pacheboturile noastre rapide și elegante. Distanțe parcurse azi în cîteva ore, noi, cu „Mircea", le făceam adesea în cîteva zile, cînd vîntul nu sufla în pînze, sau cînd sufla împotrivă și navigam în volte.

Timpul pentru noi nu conta. Navigam ca să navigăm. Făceam artă pentru artă. Cu toate greutățile, această navigație primitivă, cu pînze, te face să înțelegi adevărata poezie a mărei. Vasele de război în general prea puțin navigă. „Mircea" însă a navigat foarte mult. A scotocit în fiecare an cu de-amănuntul întreg Orientul. A urmărit coastele, cu golfuri și capuri, a intrat printre insulele Arhipelagului, a atins toate porturile din Marea Neagră și din Mediterana. A urmat în Atlantic tot țărmul Europei, mergînd pînă în Scandinavia. „Mircea" n-a fost niciodată un bastiment de război, un vas de luptă, a fost și a rămas întotdeauna nava-școală. Dar nu o școală fixă, ancorată și priponită la țărm. Era o școală vie, în plin aer, în sînul mării, în mișcare, o școală vagabondă în care ochii ageri și curioși ai tinereței vedeau în natură ceea ce învățase în cărți.

Cutreierînd mări și țări, văzînd felurite locuri, oameni și lucruri, marinarul învață să cunoască lumea, și-n popasurile sale observă și compară țara lui cu celelalte.

„E om umblat, că știe multe", zice cu admirație, în graiul său, poporul.

Puntea lui „Mircea" ne-a fost cea mai folositoare școală. Acolo, zile și nopți în gol, izolați de restul lumei, între cer și apă, am învățat să observăm, să citim în marea carte a naturei ce ni-o deschidea în fața ochilor și a minței orizontul mărei.

Era o viață sănătoasă, întăritoare. Ne umpleam plămînii cu ozonul aerului salin din larg ; ne făceam mușchi de criță și ne oțeleam calitățile sufletești : curajul, voința, tenacitatea, disciplina, adevăratele virtuți bărbătești ale omului care dă piept cu primejdia, neîncetat în luptă cu natura. Căci marinarul, trăind între cele două infinite, întrunește în caracterul său trei suflete : soldat, călugăr și poet. Inima lui este veșnic arsă de doruri nepotolite. Pe mare îi e dor de casă, de familie, de iubita-i părăsită ; pe uscat îl chinuiește dorul de ducă, îl atrage marea înșelătoare și etern misterioasă.

În larg, pierzi noțiunea timpului. Ziua și noaptea sunt împărțite în carturi, cîte patru ore de serviciu. Într-o zi te lupți încordat cu furtuna, văzînd moartea cu ochii,

a doua zi uiți totul. Pe oglinda mărei calme, sub bolta cerului albastru, rîzi, cînți, glumești în plină voioșie...

DIN AMINTIRILE BORDULUI

Cîtă viață, cîtă lume, figuri, caractere și tipuri felurite s-au perindat, în cursul anilor, pe nava aceasta istorică, și poate legendară odată într-un viitor îndepărtat. Îmi trec vii pe dinainte icoanele celor cari ne-au fost dascăli de energie și disciplină, marinari bătrîni, comandanți severi unii, blajini alții, dar toți gravi și hotărîți în ora cînd oficiau urcînd treptele pe puntea de comandă.

În larg, în plină majestate a mărei, ei simțeau bine că o sută de perechi de ochi, deschiși, mari, se ațintеau asupra lor. Știau că fiecare gest care-l făceau trebuia să inspire încrederea deplină și oarba ascultare a bordului ce comandau. Suverani absoluți, dar sclavi ai datoriei. Ei ne ascuțeau simțul răspunderei în aspra meserie a mărei, în care pîinea se cîntărește cu prețul vieței, acolo unde greșala unui singur om poate dezlănțui un dezastru. Soarta atîtor suflete este încredințată într-o singură mînă ce trebuie în orice clipă să fie stăpînă, sigură, hotărîtă.

Văd vii încă chipurile tovarășilor de bord, figuri copilărești, arse de soarele și vîntul din larg, în plina voioșie a fericitei și generoasei tinereți. Nu pot să uit cum împărțeam frățește provizia de mare, pesmeții tari ca fierul, pe cari îi rodeam cu dinți de șoarece flămînd. Și cînd nu mai puteam, că ne dureau dinții și gingiile sîngerau, muiam galeții pietroși în apa sărată a mărei și-i mozoleam c-o poftă de lup. Cîți dintre acei îndrăzneți marinari, astăzi bătrîni încovoiați, au rămas în fundul minței mele așa cum i-am văzut pe-atunci : agățați în catarge, ca pisicile, pe scări de frînghie, uzi pînă la piele, suspendați deasupra abisului, la capătul vergilor, strîngînd între dinți cuțitul de gabier, luptînd îndîrjiți cu pînza rebelă care se zbătea în urletul furtunei... eroi obscuri, în clipe uitate, luptînd cu oarba forță a naturei.

Nu pot uita nici pe bătrînii piloți, adevărați lupi de mare, vechii corăbieri italieni și greci, cari ne învățau pe-atunci manevra pînzelor, matelotajul, arta nodurilor de frînghie.

Barba Spiro Zarzaroni din Hios care se hrănea cu roșcove, și în loc de ceață zicea „Țața groasă". Dalmatinul Micheli, condamnat pentru bigamie, se cununase cu o româncă în țară, fără să divorțeze de nevasta lăsată la Triest. Trei frați Antonio Rota, calabrezi, marinari desăvîrșiți, admirați pentru arta cu care scoteau contrabandele de la vapoarele de marfă. Burtosul Marcheti, care m-a învățat să fumez cu pipa, căreia el îi zicea „lula". Panaite Leca, grav, încruntat, fost căpitan de trihandin. Dionisie Vasilatos, un grec mărunțel și crăcănat, cu mustăți de rac, fuma tumbechi cu narghileaua. Simpaticul *Barba* Ghiorghios care în calmul nopților de vară ne strîngea în jurul catargului, sub bolta înstelată, ca să ne povestească isprăvile piraților și contrabandiștilor de hașiș din Arhipelag, unde își făcuse copilăria. Constantinescu-Mastela, vechiul șef de echipaj, rămas celebru, ungea fundul bărcei cu săpun și lua totdeauna premiul întîi la cursele de bărci, în țară și străinătate.

Nici unul poate n-a mai rămas în viață... umbre pierdute în noaptea trecutului marinei românești.

Pînă și dobitoacele care, alături de noi, au dus aceeași viață de bord pe „Mircea" nu le putem uita.

Dulmuș, cățelul nimănui și al tuturor pe bord, era tovarășul fidel, veșnic la post, făcîndu-și datoria alături de timonierul de serviciu. Trăgea cu dinții la parîme în rînd cu marinarii.

Un motan alb, Marcu, crescuse de mic între pînzele lui „Mircea". Cunoștea ca un gabier întreaga arboradă, nu suferea de răul de mare și se juca balansîndu-se între frînghii ca într-un leagăn. Un pui de urs, care a fost dăruit regelui Suediei, se suia în vîrful catargului, îngrozit de bubuitul tunurilor, de cîte ori făceam tirul în larg. Un cocoș turcesc, Osman, cumpărat din Trebizonda, umbla liber pe punte și trîmbița falnic anunțînd răsăritul soarelui la orizontul mărei.

Cîte peripeții, cîte scene, cîte întîmplări tragice și comice nu-mi trec pe dinainte, cînd privesc în oglinda minței, în urmă, la viața petrecută pe „Mircea".

Furtuna din fața insulei Cipru, cînd era să cădem în mijlocul unei trombe marine. Furtuna de la Rodos, cînd am salvat din naufragiu o corăbioară grecească. Echipajul nu mîncase de 5 zile ; marinarii noștri, miloși, le dădeau din mîncarea lor.

Înnămolirea pe bancul de la capul Midia.

În baia de la Suda, pe coasta Cretei, un rechin apăru în mijlocul nostru pe cînd ne scăldam. O canonieră franceză, c-o lovitură de tun, dădu alarma. Primejdia prin care am trecut într-o noapte neagră navigînd printre lanțuri de mici insule, între Samos și Kalimno. Cunoștințele lui *Barba* Gheorghe, pilotul, ne-au fost atunci mai de folos decît toate hărțile marine, calculele nautice și astronomice.

Glumele și farsele nu lipseau în viața de bord, în lungile zile de monotonie în larg, în zilele vesele și zgomotoase de peripeții și aventuri pe uscat, în tumultul porturilor orientale, cu mozaicul lor de rase și seminții.

O lume de amintiri, iluzii, speranțe, regrete și melancolie ne leagă sufletește de această bătrînă corabie, unde am crescut legănați, ocrotiți la umbra schelei de frînghii gudronate și pînze albe, ca sub niște uriașe aripi protectoare întinse în văzduh.

„Mircea", deși bătrîn, trăiește fără să fi intrat încă în arheologie. Suvenirele noastre însă îmbătrînesc așa de repede, încît trebuie să ne grăbim a le fixa pe hîrtie înainte ca magicul film să dispară de pe ecranul minții noastre.

PE APĂ E CALEA MÎNTUIRII NOASTRE

Bătrîna navă-școală, care a dat țărei, pregătiți, atîția conducători în epoca renașterii marinei noastre, are încă un mare merit care-i dă dreptul la respectul și recunoșința posterității.

Nava aceasta, o parcelă dezlipită din trupul țărei, a fost ani de-a rîndul cel mai puternic factor de propagandă națională în străinătate. „Mircea" a purtat, pentru întîia oară, falnic, la vîrful catargului, flamura românească, de unde ea a fluturat pe căile mărei și prin toate porturile Europei. El a făcut întîi cunoscut lumei, pe apă, țara și marina ei. A fost un simbol. O afirmare a suveranității noastre pe apă — „Mircea" era România.

Căci în toate timpurile marina a fost cel mai puternic argument al unui popor care trăiește și vrea.

Se știe că prin navigație se lărgește viața și raza de acțiune a unui stat, se afirmă și se intensifică circulația și trepidația vitală a unui neam.

Apa joacă un rol din ce în ce mai mare în viața popoarelor și trage tot mai greu în balanța energiilor omenești. Cîte țări n-au dus lupte de veacuri ca să-și deschidă o fereastră la mare. Noi, cari ne scăldăm picioarele în apa Mărei Negre, întîrziem să ne folosim de binefacerile ei.

Marea a fost totdeauna cea mai admirabilă școală pentru educația poporului. În aerul sărat al mărei, care tăbăcește pielea și oțelește voința, în fața nestrămutatei puteri a naturei, se formează *omul de nădejde*.

De atîtea ori s-a zis că trebuie și noi să ne folosim de experiența popoarelor mai bătrîne cari nu s-au mulțumit numai cu banița de grîu scos din brazda pămîntului arat. Trebuie să ne avîntăm cu îndrăzneală pe ape, smulgînd bogăția din ghearele valurilor.

Noi, cari am reușit în curs de jumătate de secol să ne romanizăm complect navigația fluvială și maritimă, azi, cînd prima dată ne aflăm în hotarele noastre etnice, trebuie cu orice sacrificii să îmbrățișăm acea *politică de apă*, pe care o prevăzuse geniul politic al marelui bărbat de stat Mihalachi Kogălniceanu : „Calea mîntuirei noastre este Dunărea, spre marea largă deschisă tuturora..."

Numai așa, noi, românii, ne vom împlini misiunea ce o avem la răscrucea drumurilor mondiale, între Orient și Occident, aci unde mîna Domnului ne-a așezat pe pămînt.

DIN PERIODICE

AMINTIRI

MISTERUL CASEI DIN SĂRĂRIE

CU PRILEJUL MORȚII LUI ION NĂDEJDE

Oare toți oamenii se nasc cu sentimentul religios? Este acest sentiment o însușire inerentă oricărui om?

De remarcat e constatarea că, deși cultul trebuie să fie liber, omul nu-și alege singur religia care-i convine. O capătă de-a gata de la părinți. Pentru că părinții mei erau creștini ortodocși, m-au dat într-o zi, gol, roșu-vînăt de frig, pe la sfîrșitul lui decembrie, în mînile părintelui Ivanciu. Cu toate că am protestat energic, zbătîndu-mă și țipînd de răsunau bolțile bisericii, părintele Ivanciu n-a voit să țină seamă și, fără milă, m-a cufundat de trei ori în apa rece din cristelniță, m-a miruit și m-a făcut dintr-odată creștin-ordodox, fără consimțămîntul meu. Așa am rămas pînă azi și voi rămînea probabil pînă la sfîrșitul vieței. Amin! Credința religioasă mi-a fost inoculată, uneori cu forța, de către mama care era evlavioasă. Ea m-a învățat să mă închin, să-mi fac cruce la pernă înainte de culcare, să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea și norocul întregii familii și a tuturor rudelor, la pomelnicul cărora mai adăugam de la mine pe Safta bucătăreasa, pe Iordachi vizitiul și pe Tărcuș, cățelul nostru pe care îl iubeam ca pe un frate mai mic.

Nu-mi pot da bine seamă azi în ce a constat educația mea religioasă, care trebuia să fi fost o combinație între cele două elemente: misticul și moralul ortodoxiei.

Știu însă că am simțit o puternică impresie religioasă pășind prima dată pragul bisericii.

Am tras o spaimă cumplită. De la ușă mă trăgeam cu groază înapoi. Mama m-a luat de-o aripă și m-a repezit înăuntru. Îmi clănțăneau dinții de frică. Întuneric,

rece, o umezeală de hrubă, un miros nesuferit, fumul luminărilor mă îneca; tușeam, strănutam, și mama nu mă lăsa să scuip în biserică.

Țineam capul în piept și printre lacrimi cătam în jos, nu îndrăzneam să ridic ochii la zugrăveala pereților jupuiți. Niște sfinți încruntați, cu bărbile afumate, se uitau urît la mine.

Cu părintele Ivanciu, care mirosea totdeauna acru, a drojdii, mă deprinsesem cu timpul. Umbla în fiecare lună pe la case cu „zi-ntîi". Avea un antereu soios, barba sură, foarte încîlcită, și de sub potcap îi ieșea un șfichiu de coadă. Cînta fîrnîind pe nas. Nici cuvintele, nici gesturile nu i le înțelegeam. Și nu pricepeam de ce nu-și băga în buzunar banii căpătați și-i arunca într-o căldărușă cu apă.

De mic, cu mintea crudă încă, îi puneam mamei — ca mai toți copiii — cele mai îndrăznețe întrebări asupra universului:

— Cine a făcut lumea ?
— Dumnezeu.
— Unde stă Dumnezeu ?
— În cer.
— Dar pe Dumnezeu cine l-a făcut ?
— Asta nu-i treaba ta, mi-a răspuns mama supărată.

Și de-atunci niciodată n-am mai întrebat-o nimic despre divinitate și origina lumii.

Deși nu aveam un temperament înclinat spre misticism, totuși la început eram credincios, bigot chiar. Pe drum, de-acasă pînă la școală, mergînd de obicei cu lecțiile neînvățate, mă rugam fierbinte lui Dumnezeu atotputernic, bun și milostiv, să nu mă scoată la lecție. Prin dreptul bisericilor făceam cruci mari. La școală făceam cruci pe sub bancă. Iar în momentul groaznic al deschiderii catalogului făceam la iuțeală cruce cu limba în gură. Eram slab, aveam nevoie de un sprijin, de-o protecție. Ridicam ochii spre cer căutînd un punct de reazem.

Eram fricos și invocam puterea supremă ca să mă apere, căci frica a creat zeii. Dar... zadarnic ridicam ochii spre înălțimea de unde trebuia să-mi vie ajutorul.

Devenisem sceptic. Că Dumnezeu nu-i drept, nici bun, nici milostiv, eram sigur, și de aceea nici nu-l iubeam.

Nu-mi rămăsese decît o vagă teamă de atotputernicia lui. Nici o emoție religioasă, nici un element mistic în formele și simbolurile ritualului. Credința zdruncinată se risipea. Sentimentul se dizolva lăsînd un gol în adîncul sufletului de copil.

În perioada asta critică a vieții, cînd îndoiala începe să încolțească în mintea care refuză a primi totul orbește, atunci apăru în fața ochilor mei casa misterioasă din strada Sărărie.

*

La Iași. Abea intrasem în gimnaziu cînd ne-am mutat în strada Sărărie. În drum spre școală, treceam în fiecare zi prin fața unei case vechi, cu geamlîc, tupilată în fundul unei curți mari. La poartă, pe-o tablă neagră, era scris cu litere albe :

„Revista *Contemporanul*".

— Asta-i casa lui Ion Nădejde... aici îi cuibul nihiliștilor, îmi spuse misterios într-o zi un băiet mai mare, din clasa a treia.

În mahalaua noastră, pe vremea aceea, nu se făcea nici o deosebire între socialiști, anarhiști, revoluționari, francmasoni și atei. Toate nuanțele se confundau la început într-un singur termen : „nihilist". În casă auzisem adesea vorbindu-se de nihiliști ca de o sectă ciudată. Nu se închinau, nu se spălau, nu se pieptănau și nu-și tăiau unghiile. Bărbații purtau părul lung, femeile, părul retezat la ceafă. Nu respectau nici tradiția, nici moda. Nu credeau în Dumnezeu, nu-și botezau copiii și umblau citind pe străzile Iașului.

Într-o zi, pe cînd veneam de la școală, tovarășul meu de drum îmi dete un ghiont în coastă.

— Uite-l, mă ! vezi... ăsta-i Ion Nădejde.

M-am oprit în loc, emoționat. Pe trotuar, în fața noastră, călca greoi un colos întunecat, arămiu la față, cu barba și părul de un negru lucios. C-un palton roș, aruncat numai pe umeri, mergea ținînd capul în jos, adîncit în citirea unei cărți groase. De buzunarul paltonului atîrna un baston noduros cu vîrful ars. Cînd a ajuns în dreptul meu, instinctiv mi-am scos pălăria din cap. O

clipă şi-a ridicat ochii de pe carte, m-a fixat prin sticlele ochelarilor şi mi-a răspuns c-un surîs blînd, care a îndulcit şi luminat deodată figura cea smolită şi sumbră.

Am privit lung în urma lui.

Ce stranie impresie mi-a făcut omul acesta în jurul căruia mahalaua crease deja atîtea fantastice mituri. În şoaptă se povesteau lucruri ciudate : cică Nădejde nu-şi înmormîntase creştineşte la cimitir un copil care-i murise. Îl îngropase fără popă, în grădină, la rădăcina unui măr.

Ion Nădejde trecea în ochii mahalalei ca un vraci din alte vremuri, ca un alhimist care făcuse pact cu demonul ; Antecrist, dar aşa de învăţat, că reuşise prin ştiinţa lui magică să facă un *măr*, dar nu putuse să-i dea şi gustul mărului din pom. Unii susţineau că ar fi făcut chiar şi un *om* în carne şi oase ; dar ce folos ? N-a reuşit să-i dea şi suflet. Aţîţaţi, curioşi, noi, copiii, pîndeam din stradă c-un fel de teamă, printre zăbrelele zaplazului, la casa plină de mistere din strada Sărărie.

Popa cu „zi-ntîi" trecea pe la poartă fără să se oprească. Un gardist, zi şi noapte, postat în faţa casei, spiona notînd pe toţi care intrau acolo. Uneori, la poartă se încărcau camioane mari cu pachete de cărţi, reviste şi gazete. Pierdeam ceasuri întregi dînd tîrcoale în jurul casei misterioase. Pînă tîrziu noaptea ardea în geamlîc o lampă cu glob verde. Siluete de bărbaţi şi femei apăreau şi dispăreau în cercul de lumină ca nişte umbre chinezeşti proiectate pe un ecran imaginar.

Ce se întîmpla acolo ? O conspiraţie ? Un complot împotriva guvernului, a regelui sau chiar în contra lui Dumnezeu ? Ce n-aş fi dat să fiu şi eu acolo ! Nevăzut, ascuns într-un colţ, să aud ce se vorbea, să aflu taina celor ce se puneau la cale.

Parcă o forţă satanică mă frămînta. Demonul curiozităţii mă împingea spre casa misterioasă, care mă atrăgea ca un magnet uriaş. Nu puteam intra acolo ; şi mintea aprinsă de închipuiri bizare îmi zugrăvea pereţii cu rafturi de cărţi, borcane, retorte şi eprubete, cranii înşirate pe poliţe, reptile şi păsări împăiate prinse de plafon ... aidoma cu scena primului act din *Faust*, aşa

cum îl văzusem în copilărie la vechiul Teatru Naţional din Iaşi. O fată, servitoare la Ion Nădejde, venea să ia apă de la fîntîna din curtea noastră. În schimbul unei perechi de mănuşi de mătase, furate din scrinul mamei, fata mi-a adus într-o seară sub şorţ un pachet întreg de cărţi : zece reviste *Contemporanul*, toate acelaşi număr. Luase la repezeală din pachetele pregătite pentru expediţie. Am oprit un număr şi celelalte le-am împărţit a doua zi băieţilor la şcoală.

*

Cunoştinţele noi ne atrăgeau, ştiinţa aceasta păgînă, fructul oprit, îl devoram cu aviditate. Cărţile nepermise în şcoală circulau pe sub bănci în orele de clasă. Acasă citeam pe ascuns pînă noaptea tîrziu. Cele ce nu puteam pricepe cu mintea crudă a vîrstei le învăţam cu încăpăţînare pe de rost ; înghiţeam cu lăcomie, fără să digerăm deplin, teoriile lui Darwin, *Forţa şi materia* lui Büchner, *Mecanica cerească* a lui Laplace, cu meşteşug popularizate în paginile *Contemporanului*.

Năzuiam cu pasiune, cu sete de adevăr, la dezlegarea enigmelor universului. Era numai o beţie, o aberaţie a spiritului generaţiei de atunci, sau o iniţiare în sfera gîndirii pozitiviste a timpului ? Că ne emancipam timpuriu, în afară de realităţile vieţii, era sigur.

Cu ce profund dispreţ priveam programul şcoalei ; cu ce ironică impietate ascultam naivele argumente oficiale aduse în lupta deschisă, pe vremea aceea, între ştiinţă şi religie. Şcoala se împărţise în două tabere : de o parte, credincioşii, de alta, ateii-revoluţionari — şi mulţi erau atei numai din vanitate. Intoleranţi, agresivi, ne hărţuiam cu îndîrjire. Discuţii aprinse, pătimaşe, urmau fără sfîrşit în şcoală, pe stradă şi în bragageria lui Sultanovici din Tîrgul-de-Sus — cinci bani braga şi zece caimacul de bragă.

În atmosfera romantică şi revoluţionară a Iaşului, discutau liceenii de atunci, cu îndrăzneală şi pasiune, chestii filozofice şi sociale, noţiunea unui D-zeu absolut în haosul primordial, origina lumii şi finalitatea, problema suferinţei şi mizeriei lugubrului univers... aşa cum discută copiii liceului de azi, după citirea revistelor de sport,

asupra curselor de cai, *foot-ball*, box, dancing, cinema, radio și mărci de automobile.

Fiecare generație are alte preocupări și alte idealuri.

Pentru noi se punea net, pe vrmea aceea, problema divinității, și urmam demonstrația după un concept mecanic și matematic al universului, căci nu puteam admite să existe probleme insolubile. Învățasem pe dinafară buchea cărții, articolele scrise de Nădejde în *Contemporanul : Este sau nu D-zeu ?* Și repetam cu emfază răspunsul lui Laplace : „N-am avut nevoie de ipoteza divinității scriind *Mecanica cerească*“.

Armele de luptă ale ateilor erau mai ascuțite și credincioșii, care simțeau cît de tocite sunt argumentele școlărești, se puneau din ambiție pe citit în ascuns *Contemporanul*. Mai toți sfîrșeau prin a se converti. Tabăra credincioșilor scădea la fiecare semestru școlar. Curentul ateismului, ca o boală molipsitoare, trecea de la om la om, de la o școală la alta, atacînd tinerimea, ca scarlatina într-un oraș contaminat.

Epidemia răspîndită atinsese și seminarul din Socola — supranumit și „fabrica de popi“. Cu groază, direcția constată într-o zi că o parte dintre seminariști, viitorii slujitori ai altarului, erau atei convinși.

Vechiul meu prieten I. Fodor, profesor de liceu, pe-atunci elev în clasa a III-a la seminar, spusese într-o zi, în gura mare, la cîrciuma lui Ștrul, că nu există D-zeu.

Scandalizat, Ștrul crezuse de datoria lui să ia apărarea bisericii creștine ortodoxe.

— Iacă, halal, frumos ce-a învățat deja băietul Fodoroaiei în școala de preuți creștini, spunea el la toată lumea care-i intra în prăvălie.

Indignarea cîrciumarului ajunse pînă la urechile direcției seminarului.

Conferința profesorilor fu convocată de urgență ca să judece acest caz fenomenal. Sancțiunea era hotărîtă : izgonirea necredinciosului din toate seminariile din țară.

Noroc că se găsea acolo și un bătrîn înțelept : eruditul elenist Erbiceanu — cel care venea călare să-și țină cursul la seminarul de la Socola.

— I...ra... bre oameni buni... doar suntem bărbați în vîrstă, nici nu ne-ar ședea bine să ne punem mintea cu

mucosul aista de băiet, care învață bine, dar a zis și el o dată un cuvînt prost auzit de la alții mai bătrîni.

Și vinovatul, după o aspră probozire, a fost iertat, făcîndu-și cuvenitele canoane de pocăință.

Din aceeași generație, liceanul Henric Sanielevici scria vărului său C. Graur, la Botoșani, o carte poștală deschisă, în care, după ce rezuma în cîteva rînduri diferența între socialismul utopic și socialismul științific, încheia hotărît : „cît despre D-zeu, te anunț precis că nu există“.

Pe mine, cînd m-a surprins acasă citind *Contemporanul* cu articolul : *Este sau nu D-zeu ?*, mama s-a îngălbenit ca ceara ; cu ochii în lacrimi, mi-a smuls „cartea“ din mînă și-a aruncat-o în foc.

— Ce mi-a fost mai urît mie pe lume... de ce aveam teamă n-am scăpat...

— Lasă... o potoli tata îngăduitor, să ajungă numai om de treabă în viața lui...

— Cum să ajungă de treabă un păgîn care nu crede în D-zeu ?... În viața lui n-o să ajungă decît un scelerat.

*

Contemporanul era evanghelia acelei vremi.

Ion Nădejde era profetul unei religii noi.

În ochii tinerimii era un titan în luptă cu Divinitatea.

Un supraom, care îndrăznea să braveze puterea supremă, la care naiva omenire continua să se închine încă din ignoranță și slăbiciune.

Biserica ortodoxă nu-l arsese pe rug ca eretic, dar îl izgonise din școală pentru crima făptuită împotriva religiei de stat.

Omul asupra căruia Școala și Biserica aruncaseră anatema ajunsese în scurtă vreme suveran pe mințile tinerimii școlare. Căci el aprinsese o flacără mistuitoare în sufletul unei generații vizionare, amețite de mirajul unei lumi noi.

Rătăciți într-o lume de ficțiuni, robii unei metafizici dogmatice, ne descătușam intrînd într-o școală nouă, în lumea realităților științifice, inițiați în metoda noțiunii de cauză și efect, în disciplina școalei pozitiviste a timpului.

Epoca aceasta, care a imprimat un puternic curent de idei umanitare și generoase, mișcarea idealistă — bizară astăzi — care se închegase pe-atunci într-un fel de „sectă masonică“ intelectuală este un cîmp interesant de studii pentru sociologi și pedagogi, ca să analizeze structura sufletească și formarea caracterelor tinerimii față cu spiritul timpului.

*

Curentul de idei, pornit în prima formă din Dealul Sărăriei, s-a răspîndit treptat, evoluînd sub diferite forme de mișcări sociale, de la acel romantic socialism la doctrinarul poporanism, tinerimea generoasă, pînă la mișcarea practică a țărănismului de azi. Sămînța aruncată cu atîția ani în urmă, pentru pămînt și drepturi, n-a fost o predică în pustiu. Și „planta exotică“, despre care altădată s-a scris atît de mult, dacă a dat alte roade decît cele așteptate, e sigur că, transplantată în solul românesc, s-a aclimatizat cu timpul... căci utopiile de azi nu sunt decît banalitățile de mîine.

Ion Nădejde întrupează o epocă din evoluția culturii și spiritului românesc. „Joe care aruncă fulgere și trăsnete din dealul Sărăriei“, așa îl prezentau cu ironie dușmanii lui politici.

Modesta casă din Sărărie, cea plină de mistere pe vremea copilăriei noastre, a fost totdeauna un cald cămin de cultură, un mare focar de lumină, o pildă pură de viață morală, de intensă și nobilă muncă, de idealuri mărețe, de sacrificiu și apostolat pentru dreptate, adevăr și frumos.

Ion Nădejde, mare cărturar, dascăl și îndrumător, c-o putere de muncă uimitoare, sobru, de un antic stoicism, lipsit de abilitate politică, incapabil de compromisuri, om dintr-o bucată, nu s-a putut îndoi ca alții ; el s-a rupt din rădăcină, a căzut dintr-o dată și nu s-a mai ridicat pînă la sfîrșitul vieții.

S-a stins uitat de discipoli, de prieteni și de dușmani.

Nepărtinitoare, istoria critică a culturii românești trebuie să-l așeze la locul cuvenit pe acest nedreptățit, care poate fi socotit ca ultimul enciclopedist român.

ION CREANGĂ

AMINTIRI

S-au împlinit 40 de ani de cînd s-a stins din viață marele scriitor popular Ion Creangă.

Cine nu cunoaște amintirile, basmele și snoavele neîntrecutului povestitor ?!

Căci scrisul lui rămîne veșnic proaspăt, colorat și gingaș ; descrețește frunțile, înduioșează și farmecă pe toți care îl cetesc : copii, tineri, bătrîni, oameni culți și oameni din popor, la orașe ca și la sate.

Dacă sunt mulți cei care îl cunosc din scris, puțini au mai rămas dintre cei care au avut parte să-l fi cunoscut pe cînd era în viață.

Ion Creangă mi-a fost profesor în clasele primare, la școala din Păcurari, la Iași.

Jocul întîmplărilor vieței face ca și unul din foștii lui elevi să aducă azi un cuvînt de pomenire precum se cuvine numelui marelui dascăl și artist care a luminat și a încîntat cu măiestria artei sale atîtea generații.

Despre omul și despre scriitorul Ion Creangă s-a vorbit de multe ori. Totuși, mărturiile din trecut servesc ca documente omenești pentru cunoașterea unui scriitor și a timpului în care a trăit.

*

Cam prin anul 1860 apare în Iași un preot tînăr, cu pletele bălaie, vesel, glumeț, cu surîsul veșnic pe buze. Venise din Tg.-Frumos, unde fusese hirotonisit diacon, după ce absolvise cele patru clase de seminar, dar de locul lui era din satul Humulești, de lîngă Tg.-Neamțului.

A face biografia lui Ion Creangă e de prisos, căci şi-a făcut-o el singur, ca nimeni altul.

În amintirile sale din copilărie a zugrăvit c-o mînă de maestru, în culori vii, viaţa reală şi sufletească a copilului de ţăran, dat să înveţe oleacă de carte ca să intre în fabrica de popi.

Întreaga lume a satelor de munte, redată în cadrul naturei, fotografie în culori, fidel şi artistic lucrată, va rămîne ca o nemuritoare icoană a vieţei satului moldovenesc.

Tînărul diacon Ion Creangă avea glas frumos. Slujea la mai multe biserici şi locuia într-o casă în ograda mînăstirei Golia.

Cu toate că-şi îndeplinea cu sfinţenie şi conştiinţă slujba bisericească, el avu să sufere multe din partea autorităţilor canonice de pe acea vreme.

În arhiva Mitropoliei din Iaşi se păstrează un dosar cu titlul : *Actele relei purtări a diaconului Ion Creangă.*

Care era pricina şi prin ce se făcuse el vinovat faţă de biserica ortodoxă atrăgîndu-şi urgia Sfîntului Sinod ?

Iată acuzările ce i se aduceau :

Mergea la teatru, umbla la vînat, trăgea cu puşca, îşi reteza pletele, îşi potrivea barba şi, în loc de potcap, purta pălărie după obiceiul apusenilor.

În fond, firea sinceră a lui Creangă, iubitoare de adevăr, gura lui cam slobodă, de ţăran glumeţ şi original, căruia îi plăcea să rîdă şi să glumească — uneori chiar pe seama mari-feţelor bisericeşti — l-au pus în conflict cu autorităţile.

Şi astfel diaconul Ion Creangă, pentru faptele sale grave, incorigibile şi incompatibile cu caracterul de cleric, fiind judecat, a fost caterisit, exclus pentru totdeauna dintre clerici.

Despopit, Creangă se îmbracă civil, împachetează frumos hainele preuţeşti şi le trimite la Mitropolie.

Asupra părului, de cum şi-a tăiat el coada, se povesteşte că, fiind în gazdă la un diacon de Roman, diaconiţa nu-şi mai lua ochii de la părul lui bălan şi mereu să jeluia că nu are şi ea aşa păr frumos. Creangă, fără a sta mult pe gînduri, ia o pereche de foarfeci, îşi taie coada

şi o prezintă în dar diaconiţei : „Dacă îţi place aşa de mult, poftim !"

Adevăr sau scornitură ?!... Cine ştie ? Oricum întîmplarea se potriveşte cu firea hazlie a lui Creangă.

Pînă ce-a izbutit să fie din nou primit în învăţămînt ca institutor, el şi-a cîştigat pîinea zilnică obţinînd brevet de la Regia Monopolurilor Statului, pentru deschidederea unui debit de tutun şi mărci poştale în oraşul Iaşi.

★

Cînd l-am cunoscut, în copilărie, eu nu eram decît un şcolar mititel în clasa a II-a primară, în vîrstă de 8 ani. Creangă era în pragul bătrîneţei. Totuşi, îmi aduc destul de bine aminte de el. Printre atîţia dascăli severi şi înăcriţi, care mi-au chinuit copilăria ani de-a rîndul, îmi apare figura blîndă şi jovială a lui „domnul" Creangă pe care toţi băieţii îl iubeam.

Omul acesta, înalt şi burtos, pururea zîmbitor, radia în jurul lui, pe stradă ca şi în clasă, în vorbă ca şi în scris, aceeaşi lumină, bunătate şi veselie.

Cu ce dragoste, cu ce căldură, îşi îndeplinea el nobila misiune de luminător. Patima lui era gramatica şi punctuaţia. Ţinea la scrisul limbei curate româneşti, după firea ei. Şi făcea cu noi în clasă probă pentru bucăţile ce le tipărea mai pe urmă în celebra carte : *Învăţătorul copiilor*.

„Mai zi o dată, măi băiete, şi încă o dată... că asta nu sună curat româneşte..." şi, cu mîna pîlnie la ureche, asculta repetirea fiecărei fraze. Îl chinuia uneori ceasuri întregi un singur cuvînt ce i se părea că nu-i la locul lui — căci după auz judeca el efectul literar al stilului.

Parcă îl văd la catedră : mare, gros, suflînd greoi, descheiat la haina lui de şiac, tamponîndu-şi mereu fruntea şi părul lui bălan c-o batistă roşie popească.

Aşa îi era obiceiul.

„Scoateţi batistele !" comanda el uneori brusc, oprindu-se în mijlocul explicaţiei.

Şi care se întîmpla să-şi fi uitat batista acasă venea singur şi întindea palma la „Sf. Neculai" — o vărguţă de alun păstrată cu sfinţenie în saltarul catedrei.

Marile lui calităţi de dascăl făceau să cucerească şi să stăpînească deplin atenţia copiilor. Şi cînd simţea un început de oboseală a clasei, el se pornea să povestească snoave şi pilde în legătură cu purtarea unora dintre noi — şi toţi băieţii rîdeau cu poftă şi se porecleau făcînd haz unii de alţii. „Brînză bună în burduf de cîine“ le spunea el celor deştepţi şi răi.

Blînd, comunicativ, şăgalnic, domnul Creangă nu ne strunea ca ceilalţi dascăli, în faţa cărora şedeam smirna, pironiţi în bănci.

Uneori, afară, privea la jocurile noastre şi ne învăţa cum trebuie să batem mingea.

„Boul trebuie să tragă şi copilul să se joace“, zicea el şi ne lăsa în voie, fără să-l supere neastîmpărul şi obrăzniciile noastre.

Îmi aduc aminte cu ce drag ne scoteam căciulile din cap cînd îl întîlneam pe stradă. Pe cînd ceilalţi dascăli gravi nici nu-şi aruncau ochii la nişte şcolari mărunţei, domnul Creangă răspundea voios la salutul nostru, scoţîndu-şi din cap pălăria lui sură şi mare cît roata carului.

Şedeam în Dealul Sărăriei, în vale era mahalaua Ţicăului, şi iarna ne dam drumul cu săniuţa pe derdeluşul rîpei de la Scăricica. Treceam ca săgeata prin faţa căsuţei lui Creangă — „bojdeuca“ cum îi spunea el. Într-o zi, dascălul nostru, care ne privea din cerdac, şi-a aruncat pe umeri o caţaveică scurtă, de blană de vulpe, şi a ieşit la portiţă. Oprind sania din coadă, după ce şi-a îndesat bine în cap căciula albă de oaie, a încălecat cît era de mare pe săniuţa mea şi a pornit la vale, ca să ne înveţe el pe noi, „mucoşii“, cum trebuie cîrmită sania cu piciorul la cotitură.

Tata îl cunoştea bine pe Creangă şi povestea uneori din bucăţile lui. De una îmi aduc bine aminte :

Creangă, cu băietul lui, într-o duminică, veneau spre casă. Pe drum se întîlnesc cu Hulub, sacagiul care ne căra şi nouă apă acasă. Creangă se opreşte, dă mîna cu el, întrebîndu-l de sănătate. Băietul, în uniformă de şcoală militară — egretă roşie la chipiu, nasturi auriţi, mănuşi albe de piele de căprioară — se simţea oarecum jenat lîngă sacaua lui Hulub. Trecu înainte micşorînd pasul. Creangă se încruntă o clipă :

„Iaca, măi Hulub, cum se preschimbă plodurile noastre cînd ajung şi ei gulerați. Hei ! Musiu... ia fă calea întoarsă şi vino ici să dai mîna cu moş Hulub... ori ţi-i ruşine să strîngi mînele aspre ale prietinilor tatului tău ?“

Căpitanul Creangă, unicul fiu al marelui scriitor, a ieşit ofiţer de marină, a trecut în arma geniului şi a părăsit armata cu încrederea în sine că-i un geniu comercial. Visa afaceri de milioane, lovituri ingenioase şi fantastice : hîrtia de ţigară „Ţaţa Lina“ ; „Ori fumaţi hîrtia Creangă, ori daţi dracului tutunul“.

Cine nu cunoştea pe vremuri celebrul lui restaurant „Ca la mama acasă“ ?

Sărac a murit căpitanul Creangă ca şi tatăl lui. Nu moştenise decît o bogată imaginaţie.

„Arta lui tată-tău te mănîncă pe tine“, l-am auzit adesea pe Vlahuţă spunîndu-i, rîzînd cu poftă de planurile comerciale pe care căp[itanul] Creangă le croia cu toată siguranţa. Fiul n-a scris, dar avea ca şi tatăl său o mare vioiciune de spirit şi darul povestirii. Nu pot uita una din hazliile lui istorisiri. La o paradă, la Mitropolia din Iaşi, apăru tînărul Creangă, proaspăt ofiţer de marină. Ţinuta lui de ceremonie — frac, bicorn — făcea senzaţie şi aţîţa curiozitatea mahalagiilor ieşeni cari nu cunoşteau asemenea uniformă.

— E consul rus ! Ba-i ambasador englez ! şoptea sexul frumos, admirînd nobila ţinută a tînărului străin care se umfla în pene. Cînd deodată o babă din Sărărie se pronunţă hotărîtor :

— Ia tăceţi, fetelor, doar îl cunosc de cînd era de-o şchioapă, e băietul lui Popa Smîntînă din Ţicău.

*

Popa Smîntînă şi Popa Dracul, aşa i se zicea în Iaşi lui Creangă, de cînd îl ridiculizase Iacob Negruzzi în satira *Electorale,* pentru că Creangă făcuse politică democrată, liberală, împotriva „Junimii“.

Mult mai tîrziu a luat Creangă contact direct cu cercul select al „Junimii“. Avînd cultul şi respectul cărţii, el, cu cele patru clase de seminar, era prea timid ca să păşească singur pragul unei societăţi savante în care pro-

fesorii de universitate discutau știință înaltă, filozofie complicată și literatură rafinată.

Creangă a fost „descoperit" de marele poet Eminescu pe cînd era revizor școlar al Iașului. Această „piatră prețioasă", cum se zicea la „Junimea", ședea ascunsă în pulberea școalei primare, pînă ce a văzut-o strălucind ochii pătrunzători ai revizorului-poet. Eminescu l-a îndemnat pe Creangă să scrie, el l-a introdus în „Junimea", care avea, precum se știe, celebra deviză, pronunțată de Petre Carp, în superba lui trufie : „Intră cine vrea, dar rămîne cine poate !"

Nu numai că a putut rămînea, dar acest copil de țăran din Humulești dovedește un aristocratic fond sufletesc, o estetică fină de artist de rasă, și trece la posteritate strălucind în fruntea stiliștilor limbii române.

În modestia lui, Creangă n-a putut nici visa că odată opera sa — „țărăniile mele" cum le spunea el — va fi tradusă și admirată în Anglia și Germania.

Un profesor francez de la Rouen prepară acum o teză de doctorat, avînd ca subiect opera lui Ion Creangă.

S-a scris adesea despre prietenia legată între Eminescu și Creangă. Ce-i apropia pe acești doi oameni așa de deosebiți ?

Eminescu, poet fin, închis, sensibil, c-o vastă cultură filozofică și artistică, dobîndită după profunde studii în străinătate. Creangă, seminarist, rămas tot țăran în fundul sufletului său, vesel, glumeț, dar fără să știe limbi străine, fără cunoștința clasicismului antic și a romantismului nemțesc, cu puțină carte, dar cu multă minte.

Tocmai nota distinctivă a firei poporului român, care face suprema frumusețǎ a operei lui Creangă, îl atrăgea pe Eminescu. Nopți întregi, în fața unui pahar de vin, a stat marele poet, sorbind cu nesațiu farmecul povestirilor, humorul, spiritul, sarcasmul și filozofia poporului, redate cu măiestrie de talentul pe care Creangă îl avea din naștere.

S-a zis că autorul profund al operei lui Creangă e însuși poporul. Toate calitățile și toate defectele noastre de rasă se găsesc în opera lui Creangă. El este sinteza etnică a poporului nostru ; opera lui e cea mai bogată mină de exploatare a geniului limbei românești. „Nu-l pot

uita — scrie Eminescu despre Creangă — pe marele meu prietin, care a știut în nopțile înstelate petrecute în cerdacul bojdeucei de la Iași să-mi cînte ca un rapsod din alte vremuri minunatele povești rupte din sufletul Moldovei, căci glasul lui avea ceva din armonia Divinității."

Scrisul lui Creangă este gustat de popor, ca și de clasa cultă. Este personal și original, căci n-a primit nici o influență a vreunui scriitor român sau străin, clasic sau modern. Limba lui nu-i scoasă din cronici vechi ; e graiul colorat, vioi și sfătos al țăranului din munții Moldovei.

După cîteva rînduri citite puteți judeca armonia, tonalitatea și ritmul prozei lui Creangă :

„Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul, în care se oglindește cu mîhnire Cetatea Neamțului de-atîtea veacuri ! Dragi-mi erau tata și mama, frații și surorile și băieții satului, tovarășii mei din copilărie, cu cari, în zile geroase de iarnă, mă desfătam pe gheață și la săniuș ; iar vara, în zile frumoase de sărbători, cîntînd și chiuind, cutrieram dumbrăvile și luncile umbroase, prundul cu șteoalnele, țarinile cu holdele, cîmpul cu florile și mîndrele dealuri, de după care-mi zîmbeau zorile, în zburdalnica vîrstă a tinereței."

Ce broderie de imagini, ce frăgezime și armonie care farmecă, înduioșează și răcorește ca un izvor limpede, în care îți revezi din nou întreaga ta copilărie.

*

Cînd a murit, lucra la o piesă de teatru : *Dragoste chioară și amor ghebos*. Piesa a rămas neterminată.

Lumea în Iași zicea că Creangă a murit de două ori.

O dată l-a apucat un acces de epilepsie chiar în clasă la noi. Îmi aduc bine aminte cum l-am văzut căzînd, întins în fața noastră, lîngă catedră. Se zbatea cu spume la gură. Noi copiii, am început să țipăm înspăimîntați. Unii au fugit să cheme pe bătrînul director Brașoveanul. S-au adunat profesorii și, cu mare greutate, l-au putut ridica pe brațe culcîndu-l pe masa cea lungă din cancelarie.

Pe noi, cei din clasa a doua, ne-a trimis acasă. Mergeam pe stradă plîngînd cu sughițuri, și mamei i-am spus că domnul Creangă a murit : l-am văzut cu ochii mei în-

tins pe masa din cancelarie. Dealtfel vestea morţei lui se răspîndise în tot oraşul. Gazetele din Bucureşti îi făcuse necrologul şi-i dase portretul încadrat în doliu.

El şi-a revenit şi a mai trăit cîţiva ani. Făcea singur haz şi spunea la toţi că i-a murit moartea.

Dar în acelaşi an, cînd prietenul lui, marele poet Eminescu, s-a stîns într-un spital de nebuni, Creangă a închis ochii, răpus de vechea lui boală.

Prietenii, doctorii îl îndemnase să meargă la Viena să-şi caute sănătatea, pe Creangă însă îl trăgea inima spre Humuleşti ; ultimu-i dor era să mai revadă o dată oamenii şi locurile zburdalnicei tinereţe. Dar moartea nemiloasă l-a găsit tot în Iaşul suferinţelor lui, în mahalaua Ţicăului, în bojdeuca lui, între cele 12 pisici, pe care le creştea cu părintească îngrijire.

Stoic a rămas, senin şi glumeţ, pînă la urmă.

Era bolnav, şi cînd îl întrebau prietenii cum îi merge şi dacă îşi caută sănătatea, le răspundea glumind : „Nu ştiţi că românului i-e greu pînă se apucă de lucru, că de lăsat îndată se lasă" ; „Şi dealtfel îmi merge bine, ştiţi vorba ceea : «Stupesc în barbă şi trag oghialul cu dinţii»".

Chiar de Anul nou, în 1889, în seara de Sf. Vasile, în cea mai scumpă seară a anului, atunci, pe cînd toate oraşele şi satele răsunau de clopote, tălăngi, buhaiuri, colinde şi urări, cel mai mare povestitor al Moldovei închidea ochii pe vecie.

În urma lui rămînea ca moştenire neamului românesc comoara nepieritoare a operelor sale.

Pentru marele său suflet, pentru marea lui artă, cu care a ştiut să înveselească copilăria, să farmece tinereţa şi să mîngîie bătrîneţea, noi, cei care i-am sorbit scrisul, şi adesea am rîs ca să nu plîngem, să cuvine să vărsăm o pioasă lacrimă pe mormîntul uitat al lui Ion Creangă.

AMINTIRI DESPRE IOAN N. ROMAN

CU PRILEJUL INAUGURĂRII MONUMENTULUI

L-am cunoscut în tinereţe la Constanţa, dar îl ştiam din copilărie, de la Iaşi. Pe cînd umblam la şcoală, cu geanta în chip de raniţă în spinare, căscam gura, ca toţi şcolarii vagabonzi, pe la vitrine, silabisind firmele de pe la dugheni din drumul meu spre şcoală. Pe strada Sfîntul Ilie, cam pe locul unde azi se înaltă tipografia *Vieţii româneşti*, era o casă joasă, c-o tablă imensă, pe care scria „Ziarul *Drapelul*".

Firma prea mare, pusă la o casă prea mică, se vede că mă atrăsese. Directorul ziarului era un tinerel sprinten, vioi, cu figura încadrată într-o barbă neagră.

Figura, pasul tău hotărît ne impuneau. De la distanţă, îl priveam cu respect şi admiraţie noi, şcolarii, în ochii cărora ziarul şi meşteşugul scrisului aveau pe acea vreme un mare prestigiu, necunoscut tinerimii sportive de azi. Nu ştiu cum şi de unde picase îndrăzneţul tînăr care păşea cu atîta siguranţă în arena luptelor intelectuale şi politice din bătrîna cetate a culturii moldoveneşti de acum jumătate de secol.

Poeziile duioase ce începuse a publica, şi polemica civilizată, angajată cu Gherea în chestii de critică literară, îi făcură repede o frumoasă reputaţie de scriitor în romantica atmosferă a Iaşului intelectual.

Dar după cîţiva ani, Ioan N. Roman dispăru din Iaşi. Îl găsim în capitală, în falanga luptătorilor instalaţi în cetatea democraţiei româneşti a ziarului *Adevărul*, primredactor, mîna dreaptă a bătrînului boier republican Alexandru Beldiman.

Democrat sincer în idei, sentimente și fapte, Ioan N. Roman n-a fost niciodată orbit sau ademenit de avere, demnități și onoruri. Modest, devotat și curajos, el a luptat zilnic, cu pana lui ascuțită, în toate campaniile generoase pe care ziarul le-a susținut în trecutul său glorios pentru democrația și dreptatea cetățenească din această țară.

Atunci cînd redacția *Adevărului* a fost atacată de un grup de ofițeri, Ioan N. Roman se găsea la postul de comandă, la biroul său de prim-redactor.

Pe la 1895 pleacă în Belgia, unde urmează studii juridice. Întors în țară, se stabilește ca avocat la Constanța. Acolo l-am cunoscut personal, deși ne cunoșteam mai de mult din scris.

Natura îl înzestrase cu dărnicie. Inteligență sclipitoare. Talent de scriitor și vorbitor improvizînd c-o mare ușurință. Avea un fin simț artistic înnăscut. O rară supleță de spirit, deși om foarte modest. Suflet ales, inimă bună. Entuziast și jovial. *Causeur* fermecător. Îi plăcea glumele și vorbele de spirit de care făcea un haz comunicativ la toată lumea care-l privea cu simpatie.

În mozaicul populației dobrogene de pe vremuri, în mediul incolor al funcționarilor cari se perindau în viața provinciei oropsite, Roman era un tip cu relief artistic. Cei cîțiva intelectuali rătăciți se strîngeau instinctiv în jurul „Ilustrului cetățean“, cum îl porecleau ei, pentru a savura cu voluptate verva și istețimea spiritului său strălucitor.

Nu pot să uit farmecul povestirilor sale, amintirile despre Eminescu și „Academia“ de la Bolta-rece a Iașului artistic și cultural. Pe malul mării, în jurul unei mese, ne delectam la taifasul cu acest om de spirit care radia simpatie, humor și optimism.

Și totuși această fire de artist era un vajnic luptător pentru dreptate și adevăr.

Dobrogenii de pe acea vreme erau lipsiți de drepturi cetățenești electorale. Roman începu o dîrză luptă pentru cucerirea drepturilor în Dobrogea. Scoate gazeta *Farul* la care colaborau oameni de toate nuanțele politice. Acolo a scris și Rakovski ca dobrogean. I. N. Roman avea o mare simpatie pentru tînărul doctor venit atunci din Franța, ca să-și facă serviciul militar ca medic în garnizoana Constanței.

Pe la sfîrșitul războiului, l-am întîlnit pe Roman în pribegie, pe străzile Iașului, în capul unui grup de nefericiți dobrogeni cari stăruiau să se întoarcă la căminurile distruse de urgia dușmanului care ocupase întreaga provincie de peste Dunăre.

Roman a studiat cu stăruință și a întocmit cu pricepere interesante lucrări asupra proprietății pămînturilor din Dobrogea. A fost un cetățean conștient și un excelent părinte.

Iubit, admirat și de adversarii săi politici, cu toate însușirile și calitățile sale, el n-a ajuns la cele mai înalte trepte sociale, așa cum ar fi meritat. A murit sărac, deși a trăit în mijlocul marilor speculații de terenuri cari au îmbogățit pe atîția politicieni dobrogeni. Copiii lui, în loc de avere, i-au moștenit numele său curat și calitățile sale sufletești de simpatie și talent.

Desigur, pe bună dreptate, istoria Dobrogei românești îi rezervă o frumoasă pagină „Ilustrului cetățean“, iar cei cari l-au iubit și prețuit nu-l vor uita și cu pietate se vor descoperi în fața bronzului în care el a fost întrupat pe una din piețele Constanței.

AMINTIRI DESPRE SPIRU HARET

Și eu l-am cunoscut pe *omul școalei*, deși n-am făcut niciodată parte din învățămînt.

Am avut prilejul să-l întîlnesc de cîteva ori, să stau de vorbă cu acest om desăvîrșit, care-ți făcea o profundă impresie. O convorbire de cîteva minute cu el îți lăsa o amintire neștearsă pentru toată viața.

Într-o iarnă, la Constanța, venise Vlahuță pentru cîteva zile la mare. După obicei, trimesese la vapor să mă cheme. Ne-am plimbat pe dig pînă la far, adunînd blocurile de gheață, ca niște imense cuburi de cristal, pe care valurile le formau sub bătaia vîntului de nord.

Seara eram amîndoi la masă în sala Otelului francez, singurul care rămînea deschis pe timpul iernei. Deodată în cadrul ușei apare un domn zvelt, în negru, cu părul și mustața căruntă. Cu ochi cercetători, cu privirea sumbră, cuprindea sala căutînd parcă pe cineva. Vlahuță, căruia de obicei îi tremurau mîinile, începu să țăcănească furculița de farfurie. Abea avu vreme să-mi șoptească : „Asta-i Haret“, și ministrul, singur, se îndreptă întins spre masa noastră.

— Îmi dai voie, maestre, să stau și eu aici la masă ?

— Poftiți, d-le ministru... permiteți să vă prezint pe un tînăr scriitor...

— Stai — îl întrerupse Haret — îl știu, ăsta trebuie să fie autorul *Jurnalului de bord*. L-am citit, mi l-a dat nevasta. Îmi place mult genul ăsta de literatură.

Eu, roșu ca racul fiert, cu inima cît un purice, mă gîndeam ce-aș putea vorbi c-un ministru de Instrucție, doctor în matematici — pe vremea aceea erau numai trei

doctori : Haret, Gogu și David. Eu, deși marinar, dar slab la matematici, mă temeam să nu mă bage ministrul-profesor în chestiuni de astronomie sau în mecanica cerească.

Patru ceasuri am stat de vorbă în jurul mesei. Nici un cuvînt despre matematici. Toată convorbirea a urmat numai în jurul unei singure chestiuni : cultura poporului. Asta era marea problemă care-i chinuia mintea și inima lui de apostol.

După ce am prins curaj, îi vorbeam despre felul cum s-ar putea face mai bine școala de carte în armată. Și îi spun o formulă de ideal : „armata-școală, școala-armată“. După ce a repetat de cîteva ori cu plăcere formula asta, m-a întrebat brusc :

— E adevărat că mulți recruți, cînd vin la corp, nu vor să declare că știu carte ?

— Da, e adevărat, și încep eu să explic, dar Vlahuță mă întrerupe :

— Neîncrederea țăranului în orășean e așa de mare, încît el face pe prostul...

*

După cîțiva ani l-am văzut pe Haret la Sulina, unde mă aflam în slujba de căpitan de port. Venise în inspecția școalelor din județul Tulcea.

Nu pot să uit întîmplarea la care am fost față, mișcîndu-mă pînă la lacrimi. Mi-a fost dat să văd la o grădină de copii pe acest ministru grav, rece, om de știință pozitivă, cum lua copiii în brațe, îi rădica și îi săruta pe rînd. I s-a dat o masă la Cercul marinei. Ministrul a închinat un pahar pentru cel mai bun prefect din țară : Jean Atanasiu, socialist-generos trecut la liberali, care, înțelegînd marea operă socială începută de Haret, lucra cu toată energia la realizarea ei practică.

După-masă a făcut cu mine o plimbare pe dig și m-a pus să-i explic relațiile dintre autoritatea națională și autoritatea internațională de la gura Dunărei.

La întors, mi-a spus că voiește să se suie în farul mare ca să privească Delta de la înălțime.

Am admirat ușurința cu care a urcat cele o sută cincizeci de trepte. Sus bătea un vînt strașnic. Cu capul gol,

cu mîna încleştată de balustradă, a stat şi a privit vasta întindere a pădurilor de stuf.

— Nicăieri în Europa — a spus Haret — nu găseşti asemenea întindere neproductivă. Trebuie s-o utilizăm [...].

*

Altădată l-am întîlnit pe Haret la Adamclisi.

Comandam o canonieră de Dunăre. Î. p.-s. mitropolitul Pimen, pe atunci episcop al Dunărei-de-Jos, se îmbarcase pentru a inspecta bisericile din Dobrogea. Ancorînd canoniera la Raşova, am plecat cu trăsura episcopului la Adamclisi, unde avea să se facă tîrnosirea unei biserici. Acolo am găsit pe Haret, Tocilescu şi Poenaru-Bordea. După solemnitate, în timpul mesei, la vremea discursurilor, Poenaru pune degetul pe rană, atingînd chestia delicată a distrugerei monumentului.

Tocilescu, bolnav, se enervează, se sufocă justificîndu-se :

— Nu sunt vinovat... lumea mă acuză pe mine... înţelegeţi că nu sunt vinovat... eu am avut ordin să desfac monumentul şi să-l transport la Bucureşti... Domnul Dimitrie Sturza mi-a pretins asta. Fac apel la cuvîntul d-lui ministru Haret...

— Da — zise el palid — din nenorocire e adevărat.

Deşi cam pe la coada mesei, ca cel mai tînăr dintre oaspeţi, dar am auzit bine această convorbire pe care n-o pot uita, pentru că m-a impresionat adînc.

Întorcîndu-mă la canonieră, am stat de vorbă cu doi săteni din Raşova cari mi-au arătat locul unde au căzut în Dunăre, pe cînd le transportau, două pietre mari cu sculpturi şi inscripţii de la monumentul din Adamclisi.

*

La Galaţi a fost prima şi cea mai bună *şcoală de adulţi* din ţară, graţie lui Mihai Pastia.

Omul acesta cu natură de apostol s-a zbătut toată viaţa c-o fanatică îndărătnicie ca să organizeze şcoli de adulţi. Persecutat pentru ideile lui socotite pe atunci ca subversive, fusese mutat în vreo douăzeci de oraşe. Era socotit ca un institutor maniac, revoluţionar.

Haret auzise de el, dar, după obicei, a căutat să se convingă singur. Şi cînd s-a convins de opera începută, l-a decorat pe Pastia, în ciuda revizorilor şi inspectorilor gravi şi scrupuloşi.

La şcoala de adulţi din Galaţi erau ca profesori, pe lîngă Spiridon Popescu, Trancu-Iaşi, Graur, şi cîţiva ofiţeri din marină : comandor Boerescu, Ionescu-Johnson, Negulescu şi eu.

Comandamentul scandalizat că ofiţerii se amestecă în şcoalele ţivile, şi încă de muncitori, ne opreşte a mai da lecţii ameninţîndu-ne cu închisoare la garda pieţei.

Pastia pleacă la Bucureşti, explică lui Haret cazul de la Galaţi.

După o săptămînă veni un ordin de la ministrul de Război că ofiţerii au drept să predea cursuri la şcoalele de adulţi.

Acestea s-au întîmplat odinioară, în epoca glorioasă din istoria şcoalei româneşti.

*

Astăzi, după douăzeci de ani de la stingerea acestui mare suflet creator, apare într-o maiestuoasă lumină opera lui nepieritoare.

O viaţă de om e prea scurtă ca să ne dea ceea ce un idealist a putut realiza. Haret a ştiut să scoată neamul nostru dintr-o stare haotică, i-a croit drumuri noi şi i-a îndreptat primii paşi spre progres, fixîndu-i idealul către care trebuie să tindă.

Stăpîn pe cîrmă, a urmat neclinit calea trasată pentru ridicarea şi întărirea poporului românesc.

După furtuna răscoalelor ţărăneşti înecate în sînge (1907), acest profet al neamului a fost învinuit de către politicianismul meschin, agitator şi demagog. Răspunsul său înfruntînd învinuirile rămîne ca o pildă de curaj civic : „Nu tăgăduiesc nimic, nu reneg nimic din ce-am scris, din tot ce-am vorbit, din tot ce-am făcut..."

Astăzi, cînd şcoala şi lumea satelor prăznuieşte numele marelui dascăl al neamului, noi, scriitorii, nu-l putem uita. Cu pietate şi recunoştinţă trebuie să amintim, ca să se ştie, că nici un ministru din cîţi s-au perindat în această ţară n-a ajutat dezvoltarea artelor mai mult ca Spiru Haret, doctor în matematici.

MĂRTURISIRI LITERARE

Eu mă consider ca fiu al Iaşului, pentru că acolo am crescut şi m-am format, pînă am plecat în lume.

De Burdujeni nu-mi aduc aminte decît vag de tot: nişte frînturi de amintiri. Prima imagine care mi-a rămas e din timpul războiului cu turcii, din 1877. Tatăl meu, fiind militar, a plecat în război şi îmi amintesc jalea din casă cu ocazia acestui eveniment. Aceste lucruri le-am descris în *Scrisorile tatii.*

Pe urmă îmi aduc aminte cum şedeam cu toţi ai casei în jurul unei lămpi cu abajur verde şi făceam scamă. Pe vremea aceea, nu era vată pentru pansamente, ca astăzi, ci scamă.

Toţi ai casei făceau scamă, ce se trimetea la Crucea Roşie.

De atunci am o amintire pe care am descris-o, dar e bine s-o repet în două cuvinte: îmi aduc aminte cum poştaşul aduce într-o zi un mic pachet. Îl primesc eu şi-l duc mamei. Era în el ceasul tatii. Eu nu-mi dădeam seama pentru că eram prea mic, dar o văd pe mama că începe să plîngă: credea că a fost ucis în război şi în acel pachet se trimeteau familiei lucrurile găsite la el.

A doua zi a venit o scrisoare de la tata şi, natural, cu aceasta, bucuria pentru întreaga familie. E o scenă care mi-a rămas din primii ani ai copilăriei şi care am scris-o odată.

Asupra ascendenţilor mei, aş putea spune următoarele: După tată, prea puţine informaţii am, adică despre părinţii tatii, căci el a trăit pînă acum, în timpul războiului, dar despre bunicul, nici o ştire. Pare că l-a părăsit,

s-a despărţit de mama lui, a plecat nu se ştie unde. Foarte puţine rude am din partea tatii.

Tata a fost crescut la mănăstire în jud. Bacău, la Schitul-Frumoasei. Şi aceasta am încercat eu s-o descriu în *Datorii uitate:* un copil crescut acolo a învăţat clasele primare la preotul de acolo. Pe urmă, doi copii din sat au fugit în oraş, la Bacău; dintre aceştia, unul n-a putut să reziste mizeriei şi s-a întors înapoi în sat şi a rămas ţăran.

Tatăl meu a intrat în armată, era copil aproape, şi prin armată a ajuns pînă la gradul de general; el, copilul de trupă dinainte, a murit ca general.

Totuşi, a avut destule însuşiri, încît a învăţat singur. Era un autodidact. Şi ca să vedeţi de cîtă perseverenţă era în stare, am găsit caietele lui cu teme franceze, pe care le făcea el, om bătrîn; maior fiind, a învăţat franţuzeşte. Mama l-a învăţat, pentru că învăţase la pensionul „Madame Joie". Pentru că, pe vremea aceea, erau foarte multe pensioane de franceză. Era fata căminarului Năstăsache Mihail din Tg.-Ocnei. S-a cunoscut cu tatăl meu care era ofiţer şi s-au luat.

Despre familia mamei pot să spun un lucru pe care l-am găsit şi scris şi îl puteţi găsi şi d-voastră în descripţia lui Kotzebue, nu ştiu cum se intitulează, în care arată acolo descrierea băilor Slănic din Moldova şi vorbeşte că un Mihălucă, umblînd la vînat prin văi, a băut din acest izvor, pe care l-a găsit sărat; izvorul acesta se numeşte chiar Izvorul Mihălucă. Mihălucă acesta e chiar bunicul mamei, cămăraş la salinele din Tg.-Ocnei. Membru al familiei a fost şi poetul Gheorghe Sion, care era fratele bunicii mele şi venea vara la băi.

Ştiu că avea o mare afecţiune pentru mine şi îmi dădea să-i tai cărţile; îl plictisea lucrul ăsta şi mă lăsa pe mine să-l fac. Îmi aduc aminte că odată i-am tăiat foile la *Notre Dame* de Victor Hugo. Era un om foarte interesant, ca Victor Hugo; astfel, cînd se ducea prin librăriile din Paris, toţi îl luau drept V. Hugo: avea figura lui.

A scris fabule slabe, însă la bătrîneţe tocmai a pornit cea mai valoroasă operă a lui şi, dacă ar fi scris în direcţia aceasta, încă din tinereţe, am credinţa că ajungea

foarte departe ; a dat acele *Suvenire contemporane*, admirabile, o lucrare de mare preț. Sunt mai multe bucăți în care se descrie viața nobilimii moldovene din epoca în care a trăit ; e genul în care scrie Stere acum. Îți dă o icoană a societății din acea epocă. Era un om de o noblețe de suflet cum rar am văzut : înțelept și blînd și bun ; un om nobil absolut. Mă impresiona pentru că știam rolul pe care îl avusese în mișcarea de la 1848.

În copilărie mă duceam la via lui de la Valea-Adîncă, de lîngă Iași, unde s-au ascuns revoluționarii de la 1848, cînd Mihail Sturdza umbla să puie mîna pe ei, și în copilărie mă duceam la acea vie, ca să mi se arate locurile unde se ascunseseră ei, pînă au trecut granița.

Ca un amănunt de la Burdujeni pot să vă spun că în fața Burdujenilor era moșia lui Eudoxiu de Hurmuzaki, unde s-au refugiat revoluționarii de la 1848. Revoluționarii din București știți că au trecut din Dobrogea în Turcia. Cei din Moldova au trecut în Bucovina și au stat la moșia lui Hurmuzaki și îmi aduc aminte de acest bătrîn Eudoxiu, care trecea frontiera și venea la noi acasă. Avea o barbă mare, albă, și pînă acum cîțiva ani în casa noastră era un ac de cravată și se spunea : „ăsta e al lui Hurmuzaki".

Acestea ca amintiri din copilărie. Însă, cum v-am spus, mă consider ca fiu al Iașului : acolo am deschis într-adevăr ochii ca să înțeleg lumea.

Clasele primare le-am făcut bineînțeles la Iași și în clasa doua primară am avut de profesor chiar pe celebrul scriitor Ion Creangă. Eram prea mic, dar mi-l aduc bine aminte : un om gros și gras, cu o pălărie mare gri ; mișca mult, sufla greu și se ștergea mereu cu o batistă mare de popă. După cum știți, a fost și el preot și prieten cu preotul Enăchescu, cu care a lucrat împreună *Învățătoriul copiilor*.

Și, ce mi-a rămas în minte, știu că saluta pe copii, pe cînd ceilalți dascăli nici nu se uitau la noi. De cîte ori îl salutam, el își scotea pălăria lui cea mare, și noi, pentru asta, treceam de cîte zece ori prin fața lui.

Îi plăceau copiii, și știu asta pentru că prin clasa a patra primară nu-l mai aveam pe el — ședeam în Sărărie, pe cînd el ședea în Țicău. Pe panta aceea ne dedeam cu săniuța și treceam chiar prin fața casei lui. El ieșea la poartă îmbrăcat într-un fel de cațaveică de vulpe și uneori se suia cu noi în sanie și ne arăta cum trebuie să cîrmim ; nu se supăra deloc cînd se răsturna sania cu noi și cu el.

Îmi aduc aminte că la lecție nu făcea decît să ne povestească. Creangă știți că a avut și un băiat. Tată-meu îl cunoștea foarte bine și făcea haz de el, și tot Iașul făcea haz de el.

Băiatul lui știți că a fost celebrul căpitan Creangă, cel cu „țața Lina" și restaurantul „Ca la mama acasă".

De ce n-a scris, nu știu, și mă mir, pentru că era foarte inteligent. Cînd îl întîlneai, făcea tot felul de combinații de comerț, care însă îi ieșeau rău. Știu că eram odată cu el și cu Vlahuță la Constanța și el începe să ne spuie de niște planuri comerciale, pe care voia să le realizeze, cînd Vlahuță îi spune : „Ia ascultă, mă ! Tu nu ești om de comerț ; arta lui tat-tu te mănîncă ; tu ești un artist ratat".

Un fiu al căpitanului Creangă știu că e un tînăr arhitect întors din Paris, care a construit edificiul unde a fost acum cîtva timp palatul Marghiloman. Așa mi s-a spus. Mai știu că în mahalaua noastră nu era canalizație pentru apă, ca acum, ci apa se aducea cu sacaua de către apari. Aparul care aducea apă în mahalaua noastră era celebrul Hulub, pe care îl știam noi.

Într-o zi, se întorcea Creangă și cu băiatul lui, elev la școala militară, și se întîlnesc cu Hulub, cu care Creangă era prieten.

Creangă se oprește să vorbească cu aparul, pe cînd băiatul, probabil ca să nu se compromită, s-a depărtat. Atunci Creangă zice : „Uite, băiatului îi e rușine că tată-su stă de vorbă cu un apar ; ia vino încoace, domnule, și dă mîna cu dumnealui !"

Acum se mai spune — eu nu știu — că băiatul, fiind în școala militară, nu avea note bune, sau că făcuse ceva. Cînd Creangă se duce să se intereseze de copilul lui, comandantul școlii îi spune că nu merge bine. Atunci Creangă îl roagă să-l lase singur cu băiatul, cîteva momente.

Se zice că, rămas singur, şi-a descins cureaua şi i-ar fi dat vreo cîteva curele. Aşa se vorbea în Iaşi.

Apoi la un congres didactic de la Iaşi, ca şi acum, au vorbit diferiţi profesori şi erau profesori cu renume mare pe atunci, celebri, Xenopol. Şi, printre alţi vorbitori, a vorbit şi Creangă. Eu eram cu tată-meu într-o loje, pentru că congresul se ţinea la teatru.

A cerut şi Creangă să vorbească, din stal, de unde era. Lumea a cerut să vorbească pe scenă, şi cînd s-a urcat Creangă pe scenă a jucat o întreagă comedie pe chestiunea acordării drepturilor civile la femei, care se discuta pe atunci. Creangă a spus că, dacă se va da dreptul femeilor, ce se vor face bărbaţii şi el ? Şi, fiind o masă pe scenă, s-a băgat sub masă, ca de frica nevestii.

A fost un haz grozav, pentru că avea talent de povestitor şi de a mima lucrurile.

Îmi aduc aminte şi mi-a rămas în minte scena cînd a căzut bolnav : ştiţi că avea epilepsie, care îi venea rar.

Îmi aduc aminte că într-o zi, la ora 2, cînd trebuia să intrăm în clasă, cînd a pus mîna pe clanţă, a căzut jos. Noi, copiii, ne-am speriat. A venit directorul, profesorii, l-au ridicat pe sus, l-au pus pe o masă şi directorul ne-a spus să ne ducem acasă.

Ne-am dus acasă unde am spus că a murit d-l Creangă şi a doua zi a apărut în ziare biografia lui. Pe el l-au dus la spitalul Sf. Spiridon, unde şi-a revenit. A mai trăit vreo 10—12 ani, dar scena aceasta mi-a rămas în minte, cînd ştiam că „a murit d-l Creangă".

Domnilor, am trăit în mediul Iaşului, şi cei care n-au trăit în Iaşi greu îşi pot da seama de acea atmosferă ieşeană.

Am trecut şi eu pe sub „plopii fără soţ". Am visat şi eu în grădina Copoului ; chiar sub teiul lui Eminescu. Am văzut pe Eminescu ; n-am vorbit cu el, pentru că eram copil. L-am văzut în acea epocă pe cînd fusese bolnav şi se întorsese ; acum îi era mai bine. Îmi aduc aminte că noi, copiii, ne ţineam după el şi îl arătam : „Uite, ăsta e Eminescu !"

Ducîndu-mă odată la Academie, aici am văzut manuscrisele lui Eminescu ; e lucru foarte interesant de văzut :

le cerea Ibrăileanu de la Iaşi, dar ştiu că Academia nu permitea decît să le consulţi acolo. E întîi o caligrafie frumoasă : scris mărunt, corect.

Şi astăzi cînd mă duc la Iaşi, cînd şi cînd, cu adevărată voluptate cutreier străzile Iaşului, oprindu-mă la fiecare colţ, căci îmi aduc aminte locurile pe unde am copilărit şi întreaga istorie a Iaşului.

Cred că n-am să vă obosesc citindu-vă cîteva lucruri pe care le-am scris cu ocazia morţii lui Ion Nădejde :

D-voastră ştiţi prea puţin despre acest om, pe care eu îl numesc „ultimul enciclopedist român". Era un om de o cultură vastă şi credea în mişcarea ateistă, pe care o adusese revista *Contemporanul*, scoasă de Ion Nădejde şi de un grup de oameni foarte culţi.

Curentul acesta ateist s-a întins şi la Seminarul din Socola, unde un băiat a avut odată imprudenţa să spuie că nu există Dumnezeu. S-a auzit la direcţia şcolii şi băiatul a fost dat în conferinţă şi trebuia dat afară din şcoală, dacă nu-i lua apărarea Erbiceanu, vechiul latinist şi elenist, care venea călare la şcoală. Seminarul nu era în Iaşi, ci la Socola, unde e astăzi un azil de nebuni, şi din Iaşi, de unde şedea, Erbiceanu pleca să ţină lecţii la şcoală. Lăsa calul în livadă şi ţinea curs. Se povesteşte că într-o zi, fiind geamul deschis, calul i-a cunoscut glasul şi, venind, a băgat capul pe fereastră.

Acest Erbiceanu era un om foarte bun. Văzînd că conferinţa ia în serios spusa unui copil, a spus : „Dar, domnilor, suntem oameni serioşi ; ce puneţi atîta bază pe spusa unui copil ?" Şi aşa a scăpat seminaristul ateu ; astăzi e profesor, un preot.

Încă un exemplu : doi băieţi care astăzi sunt preoţi, unul dintre ei trecuse de la Iaşi la Bucureşti, de unde îi scria celuilalt, şi într-o carte poştală termina cu aceasta: „Cît despre Dumnezeu, am aflat sigur că nu este". Există această carte poştală şi am citat exemplul ca să arăt cum era spiritul în acea vreme.

Dacă pentru „Junimea" au rămas acele două cunoscute cărţi ale lui Panu şi Iacob Negruzzi, iar acum se publică în *Convorbiri literare* o serie de scrisori dintre Duiliu Zamfirescu şi Iacob Negruzzi, despre cealaltă mişcare, de la *Contemporanul*, s-a scris foarte puţin. A scris I. Teo-

dorescu în *Adevărul* ; am scris eu ceva, d-na Izabela Sadoveanu.

Şi ar fi fost foarte instructiv să se ocupe cineva mai aproape de această mişcare, foarte interesantă din punct de vedere social şi pedagogic.

Vorbind de mediul şcolar, trebuie să mărturisesc că am fost un şcolar foarte prost şi, credeţi-mă, datoresc foarte puţin şcolii. Tot ce am învăţat am învăţat singur. Cum se învăţa pe atunci, cred că şcoala reuşea adesea să prostească pe copil. Cînd era vorba să învăţ carte, nu învăţam şi citeam alte lucruri, care nu erau de măsura minţii mele de atunci ; totuşi mă chinuiam să le înţeleg. Va să zică, aceste lucruri ne atrăgeau ; şcoala ne respingea.

Mărturisesc însă ceva : eu nici pînă în ziua de azi nu ştiu gramatica şi sintaxa, dar mă mîngîi pentru că şi Creangă spunea că scrie „după ureche". Şi eu scriu după ureche. Am fost premiat de Academie, dar asta nu mă împiedecă să nu ştiu gramatică. Cred că gramatica e numai ca să vorbeşti de ea, pe cînd în scris e altceva.

A venit odată împrejurarea să fiu şi eu dascăl, pentru că în viaţa mea am avut diferite ocupaţii şi meserii.

La Şcoala de marină, a copiilor de marină, care învăţau meseria, pe lîngă electricitate, matematică, navigaţie, trebuiau şi lucruri mai civile, ca istorie, geografie. Şi ce s-au gîndit ofiţerii dascăli ? Pe acestea să le dăm ăstuia ; trebuie că le ştie, că nu degeaba scrie literatură. Va să zică a trebuit să învăţ pe copii gramatica, pe care nici eu n-o ştiam. I-am învăţat să scrie după ureche şi mi se întîmplă cînd mă întîlneşte cîte un fost elev de al meu să-mi spuie : „Domnule, m-ai învăţat să fac o scrisoare, un raport, corect". Trebuie să vă spun : am văzut oameni care ocupă cele mai înalte situaţii sociale, dar care scriu oribil : nu pot să facă o scrisoare, un raport, un memoriu, ca lumea ; nu pot să facă o frază corectă. Şi unii dintre ei au învăţat foarte bine gramatica, au ieşit premianţi în sintaxă, dar nu sunt în stare să scrie. Vreau să vă spun că n-am nimic de datorat şcolii.

Nici în Şcoala militară n-am avut profesori prea buni, încît singur m-am pregătit.

Evident, cartea care m-a pasionat în copilărie, ca şi pe dv., a fost desigur celebrul *Robinson*.

Mi-a făcut o impresie grozavă şi, pentru că se potriveşte cu spiritul meu de vagabondaj, de marinar, o citesc şi acum cu plăcere. Au venit pe urmă Jules Verne şi alţii. Literatura adevărată care m-a format a fost a lui Zola, Maupassant, Flaubert, Loti.

Ştiu că la Şcoala militară, în primii ani, am vrut să facem o revistă literară, cum se întîmplă astăzi. Autorităţile militare de pe vremea aceea aveau cu totul altă părere, aşa că tentativa noastră a fost pedepsită cu carcera, pur şi simplu. Cînd mă duceau la carceră, am băgat în pantaloni un volum de Zola, mi se pare *La terre* — pentru că nu aveam voie cu cărţi în carceră — şi acolo l-am devorat pe Zola.

Atît de mult mi-a plăcut Zola, încît cînd m-am dus la Paris cunoşteam străzile pe dinafară, din romanele lui Zola. Din romanul *L'Argent*, cunoşteam străzile din jurul Bursei şi ştiam anume pe unde vine fiecare, din citite. Pot spune că Zola m-a format „din punct de vedere literar". Pe urmă, m-a încîntat grozav de mult Maupassant.

Din literatura românească, Vlahuţă, Caragiale, Gherea. Cu Vlahuţă am fost în foarte strînse legături de prietenie. Nu e vreme să povestesc despre ei.

Am spus de la început că expunerea mea o să fie destul de dezlînată, şi în adevăr că este.

Am spus că, datorită acestei atmosfere ieşene de atunci, era o mişcare revoluţionară. [...] Ca o urmare, a fost înfiinţarea *Contemporanului* de la Iaşi. Ion Nădejde şi fratele lui, Gheorghe Nădejde, au fost scoşi din învăţămînt tocmai pentru că erau creatorii acestei mişcări nihiliste şi ateiste.

A avut un răsunet pe vremuri procesul fraţilor Nădejde, la care a luat parte şi Bădărău, care era student, şi Constantin Mille, fostul director al *Adevărului*, şi el tot student. Se întinsese această mişcare pînă la copii.

În clasa I gimnazială, îmi aduc aminte că fugeam de la şcoală şi ne duceam la întrunirile politice, de căscam gura. De ce, nu înţeleg nici astăzi. Astăzi nu-mi plac

deloc, nu pot să le ascult. Mai mult : veneau țărani — era mișcare socialistă țărănească, pentru că socialismul nu putea prinde în pătura orășănească, pentru că nu aveam industrie dezvoltată.

Veneau țăranii la Iași ca să se înscrie pentru pămînt, căci se făceau agitații pe această chestie. Îmi aduc aminte că îl căutau pe Nădejde și, cum ne învecinam, eu le arătam unde ședea și într-o bună zi m-a întîlnit tata cum conduceam pe țărani la Nădejde, pentru că fugisem de la ora de clasă.

Într-o vacanță, la o rudă a mea, m-am apucat să împart niște broșuri de propagandă pentru țărani, la stîna unor ciobani care nu știau carte ; și aceștia erau pe moșia unchiului meu, lucru împotriva intereselor unchiului meu, care mă ținea în gazdă.

Îmi aduc aminte că, în ora de trigonometrie, la Ralet, cînd el explica foarte frumos, eu făceam pe caiet un plan de colonizare în Congo, pentru că eu și cu un prieten de al meu, influențați de romanele lui Jules Verne, combinam un plan de organizare a unei regiuni din Congo și, în timp ce profesorul explica, eu căutam să stabilesc proporția între elevii albi și elevii negri cu care aveam să colonizez regiunea. Profesorul credea că iau note ; se uită la caiet și nu înțelege nimic. Mi-a pus notă rea și m-a închis.

În America n-am mai emigrat, pentru că am trecut clasa, dar patima vagabondajului nu m-a părăsit.

Trebuie să vă spun că școala și armata nu mi-au plăcut : a fost un mediu prea aspru și prea puțin prielnic literaturii. Și atunci tata mă băgase acolo pentru că nu avea speranță să facă ceva din mine în viața civilă, pe cînd în armată ajungeai pe vremea aceea.

Ca marinar, am putut să umblu cît am vrut.

În copilărie trebuie să vă spun că am făcut versuri, ca orice om la o anumită vîrstă. Pe atunci citisem *Autori români*, o lucrare a lui Stoicescu, cu portrete și biografii, care m-a impresionat grozav, încît am vrut și eu să scriu. Cînd am început și eu să-mi dau puțin seama de scris, am văzut că e greu. Mi-aduc aminte de prima bucată pe care am tipărit-o.

Eram în Școala militară și pe acea vreme exista o luptă aprinsă între două curente : „artă pentru artă" și „artă cu tendință". Era într-adevăr un lucru foarte ciudat, care astăzi e greu de înțeles : atîta pasiune se punea pentru o luptă care nu interesa decît pe anumiți oameni.

Noi, tineretul, urmăream cu pasiune această chestiune.

Erau Vlahuță și dr. Ureche, care scoteau revista *Viața* în București, pe de o parte ; pe de altă parte, era Toni Bacalbașa, care scotea *Evenimentul literar*, la care au debutat Stere, sub pseudonimul Șercăleanu, criticul Ibrăileanu și alții.

Vlahuță și Ureche, dar mai ales Ureche, care avea mult spirit și făcea ironii, își băteau joc de muncitori și de mișcarea aceasta socialistă.

Eu m-am apucat atunci să scriu un articol intitulat : *D-l Vlahuță să ne lămurească*, pe care îl iscăleam cu numele unui lucrător croitor de la o școală militară.

Și Vlahuță mi-a răspuns.

Aceasta a fost prima mea tipăritură.

Pe urmă am mai scris cîteva bucăți prin *Adevărul literar*, prin *Munca*, semnate cu pseudonimul „Trotuș".

Nemulțumit, n-am mai publicat cîțiva ani ; lucram în adevăr foarte greu. Și în adevăr am văzut că mulți care au ușurința de scris n-au ajuns scriitori, și nu pot să uit acest amănunt : cînd Vlahuță trebuia să scrie, se concentra și, cum avea o figură sumbră, m-am speriat și mi-am zis : „Dar grea trebuie să fie meseria asta. Dacă Vlahuță se chinuiește ca să găsească o imagine, dar eu ce mai încerc ?"

Mai tîrziu am devenit buni prieteni ; venea pe la Constanța, îl luam pe vapor, iar eu cînd veneam la București, veneam la el. El îmi spunea că e greu genul meu de scris, pentru că nu aveam o tradiție, și mă îndemna să scriu, căci și meritul va fi mai mare.

Spunea că Loti, cînd vrea să scoată ceva, băga mîna în sac și scotea orice nuanță de scris, pe cînd noi nu putem face acest lucru, pentru că nu avem o tradiție.

Pot să vă spun și o ciudățenie : revista *Pagini literare*, care a apărut puțin, a produs cîțiva scriitori, pe

cînd alte reviste vechi n-au putut să producă. Foarte ciudat.

Odată cu Sadoveanu a apărut numele Almeida, cu nişte descrieri admirabile ; promitea un talent formidabil. A scris cîteva bucăţi şi s-a oprit. Cine a fost acest om, ce s-a făcut cu el, nu ştiu. E foarte interesant de reflectat asupra acestei chestiuni : iată un scriitor care, după ce dă dovezi că are talent, se opreşte şi nu mai scrie.

Şi invers, e foarte interesant cazul scriitorului Brăescu, care tocmai la bătrîneţe s-a apucat să scrie. În timpul războiului, fiind prizonier la germani, povestind camarazilor, aceştia au văzut că are talent şi s-a apucat omul să scrie.

Cînd am scris *Jurnal de bord*, care a fost premiat, am găsit un tipograf care să-mi scoată cartea : el cheltuia ca să împărţim cîştigul pe din două. După cîteva luni, eu eram în voiaj, primesc o scrisoare : cartea nu se vinde. Am propus să o vindem la „Alcalay“. Cartea s-a vîndut bine pe urmă, dar totul a cîştigat Alcalay, nu eu sau tipograful care pusese capital şi muncă, ci Alcalay care nu făcuse nimic. Eu am căpătat premiul Academiei. Criticii, Academia m-au încurajat.

M-a încurajat apoi *Revista nouă* a lui Rădulescu-Motru. M-a încurajat Gherea, Vlahuţă, Ibrăileanu. Fără aceste încurajări, şi cele cîteva volume pe care le-am scris nu ar fi existat.

Urmează să vorbesc de *Datorii uitate*, pe altă dată : e problema socială care se pune ; prăpastia dintre sat şi oraş. Sunt lucruri observate. N-am fantezie şi mai toate subiectele sunt din viaţa mea.

Ca fel de scris, aş putea spune că notez ceea ce mă impresionează şi am rămas la reţeta dată de Boileau : „Scrie şi şterge mereu !“

Dar asupra unui gen literar aş vrea să vorbesc — genul acesta puţin dezvoltat la noi, al notelor de călătorie — şi pot spune că sunt printre cei dintîi care am abordat acest gen : peisajele, pitorescul maritim, viaţa şi oamenii de apă. Primul, *Jurnal de bord*, nu este decît o călătorie a mea ca marinar în Anatolia ; tot aşa şi cartea *Peste Ocean*, cînd am fost în America. Acest gen de note

de călătorie e mult mai greu decît pare. Trebuie să scrii în aşa fel încît să nu pară reportaj de gazetă ; să faci literatură, artă, să găseşti întotdeauna coloarea locală, să găseşti observaţii noi, pe care nu le-au scris alţii înaintea ta. Însă e un gen destul de frumos, în care eu m-am aventurat printre cei dintîi — o mîndrie pentru mine —şi au spus criticii că am reuşit să găsesc această cale de mijloc între descripţie şi anchetă.

Ca să înţelegeţi mai bine, să dau două exemple : Loti şi Huret. Loti face numai descripţie, iar Huret face anchetă economică, socială, politică. Eu am ales calea de mijloc, pentru că pe omul civilizat nu-l mulţumeşte numai descripţia, ci cere şi menţiuni asupra societăţii de acolo.

În această direcţie a apărut şi o carte a d-lui profesor Ralea, dar pînă acum cîţiva ani nu aveam opere în acest gen. Încă o dată, să-mi permiteţi să cred că sunt printre cei dintîi scriitori români care au abordat marea. Mai îndrăznesc să spun încă un lucru : nu numai ca scriitor trebuie să ai un dar, care bineînţeles trebuie cultivat, dacă vrei să dai ceva, însă şi gust : pentru a distinge calitatea unei bucăţi de artă, trebuie să ai un gust artistic, care nu se poate învăţa, pe care îl ai de la naştere. Sunt oameni fără studii înalte care îţi spun imediat ce e artistic, frumos, pe cînd alţii, oameni cu studii speciale, savanţi, nu pot înţelege literatura. Cunosc foarte multe cazuri şi am să vă pomenesc unul, pentru că omul a murit : marele istoric Xenopol, care era erudit ca savant. L-am cunoscut de aproape, dar vă pot spune că nu avea simţ artistic. Foarte curios !

Xenopol conducea revista *Arhiva* de la Iaşi şi, pentru că era prieten cu tata, m-a chemat şi pe mine o dată, în cancelaria liceului din Iaşi, unde se făcea trierea bucăţilor venite pentru revistă, în faţa adunării revistei, obicei de la „Junimea“. Printre alţii era şi A. C. Cuza, celebrul profesor de acolo, care în tinereţe a publicat poezii, epigrame, un om de talent, cu un simţ artistic foarte dezvoltat. Şi se citeau bucăţile. Xenopol, care era şi un minunat *causeur*, striga : „Ce frumos !“ şi îşi mîngîia barbişoanele. Mie mi se păreau nişte prostii. Cuza zîm-

bea : „Dar, d-le Xenopol, sunt niște prostii !" Xenopol nu simțea nimic, le credea pe toate bune.

Și mai știu un om de seamă foarte învățat, dar, cînd e vorba să aleagă o bucată artistică, pune pe nevastă-sa, care n-are atîta cultură, dar are gust, simț artistic : „Asta e bună, asta nu...". E același lucru ca și cu urechea muzicală. Poți să fii un om foarte cult și să nu înțelegi muzica, pe cînd un țigan analfabet o prinde imediat. Să-mi permiteți acum să citez în această privință un articol al meu, *Caragiale și natura*.

Domnișoarelor și domnilor, după cum știți, părul alb are atîtea dezavantaje, dar are și un privilegiu : poate să dea sfaturi celor mai tineri.

Știți că omul fuge de durere și caută plăcerea și desigur că ați învățat clasificarea plăcerilor : știți de acolo că toate plăcerile după ele lasă căință și durere. Numai plăcerile intelectuale, pe care le dau științele și arta, sunt cele mai durabile, care ne mîngîie în viață.

ÎNSEMNĂRI DIVERSE

SALVAȚI COPIII !

De ce duioșia, această dulceață a simțirei, vă înfioară ușor, cătînd, adesea cu ochii înecați în lacrimi, la copilașii neștiutori și fragezi ?

„De ce ascultați cu atîta drag zgomotul piciorușelor goale, zgomotul acela ușor și dulce al generațiilor ce vin, nehotărît, nesigur ca și viitorul ?"[1]

Viitorul sunt ei, dar noi — cei de azi — îi îndrumăm, prin felul în care vom îngriji și crește aceste nouă generații.

Viitorul întregului progres al omenirei se reazimă, în primul rînd, pe mijloacele de a crește cel mai mare număr posibil de copii, în plină sănătate, înzestrați cu facultăți fizice și morale cît se poate mai mult dezvoltate. De aceea, din toate părțile lumei civilizate, din toate țările îngrijorate de viitorul lor, se ridică același strigăt de alarmă : „Salvați copiii !". Numai astfel se poate închega familia, întări neamul, apăra țara, asigura viitorul rasei și progresul omenirei.

O adevărată cruciadă s-a alcătuit ca să lupte pentru a salva copiii din ghearele morții.

Ne coprinde groaza cînd socotim numărul copiilor secerați — anual — de moarte, în chiar primele zile după ce au văzut lumina soarelui. Și tot așa de mare este numărul acelor copii nenorociți, cari cresc debili și infirmi, ajungînd povara familiilor și țării.

La noi, mortalitatea și boalele copiilor au luat proporții înspăimîntătoare, ajungînd o primejdie națională,

---

[1] Jean Marie-Cuyau, filozof și poet (n.a.).

ce trebuie să îngrijească pe toţi oamenii cari se interesează de viitorul şi destinele acestei ţări.

Mobilizarea tuturor forţelor pentru a lupta înpotriva mortalităţii copiilor nu mai este o chestiune de caritate — pornită din credinţă, nici de filantropie — pornită din sentiment, ci este o datorie socială impusă de raţiune, o necesitate imperioasă, vitală şi urgentă ; este cea dintâi şi mai gravă chestiune naţională a României.

Lupta pentru înfăptuirea operei de regenerare şi prevedere socială e grea şi complexă, dar, condusă prin o acţiune stăruitoare şi metodică de pas cu pas, va aduce remediul picătură cu picătură.

În noua cruciadă, care se pune în mişcare pentru salvarea copiilor, femeile trebuie să se înroleze în primul rînd de luptători. De aceea, către ele se îndreaptă primul nostru apel, semnalul de alarmă pentru mobilizarea armatei de binefăcătoare a timpurilor de pace, pentru reconstruire şi pentru vindecare.

Femeile cari cuceresc dreptul la viaţa politică şi socială au şi datoria de a-şi servi ţara, luptînd pentru apărarea vieţii noilor-născuţi, a noilor fiinţe formate din substanţa fiinţei lor, venite pe lume în condiţii rele, căzînd — de la început — victime nevinovate ale alcătuirilor şi conflictelor sociale.

Femeia trebuie să-şi înceapă pregătirea pentru viaţa politică în anii de ucenicie la şcoala asistenţei sociale. Dacă — în psihologia omenească — femeia reprezintă fiinţa în care sunt mai vii şi mai puternice sentimentele de afecţie, devotament şi altruism, ea trebuie să înveţe cum să facă binele aproapelui. Caritatea şi filantropia nu mai sunt de ajuns. Răspîndirea binelui în societatea de azi este o ştiinţă care atinge părţile esenţiale ale politicei sociale. Şi prima etapă — în calea în care femeia e chemată să lucreze — este protecţia maternităţii şi a copilăriei. Punctul de plecare trebuie să fie principiul că : femeia însărcinată are dreptul de a fi protejată pentru că maternitatea este o funcţiune socială.

Precum bărbatul îşi îndeplineşte datoria către ţară, făcînd serviciul militar, tot asemenea femeia îşi plăteşte datoria sa socială prin maternitate.

Şi pentru că ne dăm seamă că opera de ocrotire a generaţiilor ce vin nu se poate înfăptui numai cu fonduri oficiale, cu legi şi regulamente, şi că mai preţioase sunt comorile sufleteşti ce trebuiesc cheltuite după o metodă raţională de lucru, de aceea ne adresăm — în primul rînd — către femei, dînd semnalul de alarmă : *Salvaţi copiii !*

SPRE SOLIDARITATEA SOCIALĂ A FEMEII

Găsesc admirabilă ideea de a se consacra o pagină, în fiecare săptămînă, din ziarul *Dimineața*, pentru activitatea socială a femeii.

Nimeni nu poate nega că mișcarea feministă nu are un grup select de scriitoare și oratoare ce poate face față oricărei grupări politice bărbătești. Dar acestei mișcări îi lipsește, cred, tocmai acel spirit de prozelitism necesar de a păși din domeniul teoretic în cel practic.

În balanța politicei practice mai mult trage greutatea masei decît valoarea intelectuală a unui grup oricît de select ar fi.

Numai pentru un principiu de dreptate nu se face o reformă socială. O schimbare e hotărîtă numai de puterea și mișcarea maselor. O reformă în folosul unei clase depinde totdeauna de un interes, de concursul activ ce se așteaptă să-l dea acea clasă.

Și, dacă drepturile nu se capătă, ci se cuceresc, e absolută nevoie ca mișcarea să se întindă nu numai la suprafață, ci trebuie să străbată în adîncimea maselor populare. Numai atunci cînd mișcarea feministă se va generaliza, oamenii de stat îi vor da importanța cuvenită. Contactul direct și regulat cu marele public nu se poate ține decît printr-un ziar popular răspîndit. Revistele speciale și buletinele, adesea aride, nu pot intra decît într-un număr de mîini prea restrîns ; numai marile cotidiene pot răspîndi un curent de idei, făcînd cunoscut zecilor de mii de cititori o întreagă mișcare și activitate socială.

Și pentru a dovedi că dreptul de vot, cerut azi de femei, dreptul la viața politică nu este un scop, ci un mijloc de luptă socială, trebuie ca lumea să fie continuu ținută în curent cu munca desfășurată de femeile care înțeleg să-și facă datoria, servind țara în diversele organizații de educație, învățămînt și în operele de ocrotiri sociale.

Prin acest mijloc se va face și educația publicului, așa de străin încă de chestiunile de solidaritate socială. Trebuie a se învăța cum se face binele aproapelui, ca să poți trece de la vechea pomană, de la caritate și filantropie, la organizațiile de asistență socială.

De aceea salut cu bucurie hotărîrea luată de ziarul *Dimineața* și aștept cu încredere roadele sămînței ce se aruncă în vastul cîmp de cultură și educație socială românească.

LA SFÎNTUL BERNARD

De la Geneva la Montreux nu faci mai mult ca patru ore cu vaporul pe lacul de Leman. Montreux este paradisul turiştilor.

Deşi pe la mijlocul lui iulie, zăpada nu se topise încă în munţi. Compania de autobuze întîrzia începerea curselor spre Sfîntul Bernard, căci drumul era introienit de avalanşele căzute pe fundul văilor. Cercetam în fiecare zi biuroul excursiilor. În sfîrşit, s-a hotărît o încercare. Autobuzele trebuiau să meargă pînă unde vor putea ; călătorii care se bizuiau pe picioare aveau să urce muntele prin zăpadă pînă la mînăstire.

Plecăm dimineaţa pe un soare arzător. Biuroul ne împarte pleduri călduroase şi bastoane cu ţepuşe. Societate cosmopolită. Un german pîntecos patronează o familie numeroasă : trei bătrîne grase, două fete mari, tunse băieţeşte, şi doi băieţi mai mici cu plete roşii. Trei americane bălane, spălăcite, şi una brunetă, cu ochi scînteietori, care rîde la fiecare vorbă. Un belgian fercheş, ce sta lîngă mine, a reuşit la prima oprire să-şi mute locul lîngă surîzătoarea brunetă.

Mergem cu o viteză nebună pe şoselele netede şi gudronate spre linia Simplonului. Într-un cerc de munţi înalţi apare un orăşel cochet : Martigny. În verdeaţa bogată care îmbracă poalele muntelui albesc ruinele vechei cetăţi romane Octodorum, construită pe timpul lui Iulius Cezar la încrucişarea drumurilor strategice şi comerciale cari străbat munţii spre văile italiene. Pe aici a fost în trecut drumul hoardelor barbare, a negustorilor şi a contrabandiştilor. Astăzi e un romantic centru turistic în cadrul pitoresc al acestei naturi alpestre.

Lăsăm la dreapta Ronul cu pădurile lui de brazi, şi apucăm pe albia Dransei. Din poetica vale Ferret începem să urcăm spre Sfîntul Bernard. Ne oprim în ultimul sat : Bourg-St.-Pierre. Luăm cafeaua la un fel de han cu firma : „Dejunul lui Napoleon". Se păstrează aci cu sfinţenie masa, scaunul, ceaşca şi linguriţa de care s-a servit primul consul Bonaparte cînd a trecut cu armata sa prin zăpezile Alpilor, coborînd în cîmpia italiană.

Drumul expediţiei napoleoniene se cunoaşte şi acum ; e acelaşi pe care l-a făcut şi Anibal, ajungînd cu o repegiune uimitoare la porţile Romei. Cu toate greutăţile întîmpinate, acesta este cel mai scurt drum peste Alpi, străbătut veacuri de-a rîndul de pelerinii plecaţi din Galia şi Irlanda pentru a îngenunchea la mormîntul Sfîntului Petru.

Paralel cu acest drum s-a lucrat o şosea modernă pe care automobilele se urcă pînă în vîrful muntelui după topirea zăpezilor. Flora alpină se răreşte cu cît ne urcăm mai sus. Ajungem într-o regiune stearpă, un platou stîncos ; peste tot se văd bolovani uriaşi rostogoliţi în fundul văilor de şivoaiele furtunoase ce se reped spumegînd din înălţimile veşnic albite.

Motoarele duduie ; apa fierbe în radiatoare ; roţile se învîrtesc în loc ; autobuzele se opresc înnămolite în troienele de zăpadă. Ne coborîm, luînd-o încet pe jos, călăuziţi de stîlpii de telefon care marchează drumul în spirală pînă în vîrful muntelui, la mînăstire. Facem haz de unele turiste cari înoată prin zăpadă încălţate cu pantofi de lac şi ciorapi de mătase. Cîteva renunţă şi se întorc înapoi. Altele, istovite şi enervate, se aşează jos pe zăpadă, aşteptînd să le vie de undeva un mijloc de salvare.

Pe muchea unei coaste repezi apar patru fantome negre proiectate bizar pe cer. Erau patru călugări care coborau cu schiii la vale, de-a dreptul, să ne întîmpine. Înaintea lor, în salturi gigantice, doi cîni săreau ca nişte mingi prin valurile de zăpadă.

— Din vale ne-a anunţat prin telefon că vin musafiri şi credeam că aveţi nevoie de ajutor, zise surîzător un călugăr tînăr, roşu, bine hrănit.

Îi arătăm în urmă pe cele patru americane înnămolite; şi călugării, nişte Herculi în sutane, le ridică pe sus, deprinşi cu asemenea transporturi.

Pe la amiază, după ce am înotat două ore prin zăpadă pînă la brîu, am ajuns la mînăstirea din vîrful muntelui. Un clopot ne-a anunţat sosirea. Trei clădiri mari ca nişte cazărmi mohorîte pătează albul omătului care scînteiază în lumina soarelui de iulie. Intrăm întîi în sala de mîncare. Se respectă aceeaşi tradiţie de ospitalitate, căci congregaţia a fost de la început anume instruită pentru a veni în ajutorul călătorilor şi pelerinilor care trec prin defileul Sfîntului Bernard. Ni se dă supă, rasol şi orez fiert. Călugărul econom, un munte de om cu obrazul cărămiziu, făcu un semn unui băiat care ne servea şi, după cîteva minute, patru căni mari cu vin negru, tare, încălziră toată societatea. Masa nu se plăteşte. Cei cari vor dau ceva pentru capelă şi pentru săraci.

Călugărul econom care făcea parte din ordinul Sf. Augustin ne povesti începuturile aşezămîntului Sfîntului Bernard :

Înainte de era creştină, încă de pe timpul lui Cezar, s-a lucrat pe aci un drum ale cărui urme se cunosc şi azi. Hoardele barbare ale lombarzilor treceau prin acest defileu numit Mont-Joux şi devastau cîmpia italiană. O bandă de sarazini a pus stăpînire pe locurile aceste şi multă vreme a răspîndit groază printre pelerinii care treceau pe aci spre Roma.

Cel care a gonit briganzii şi a zdrobit idolii din defileul Alpilor, plantînd crucea, întemeind aci un cuib de sentinele creştine, a fost un tînăr călugăr dintr-o veche şi nobilă familie : Bernard de Menthon. Călugărul-erou, cuceritorul şi profetul Alpilor, cum i se spune, a fost trecut în rîndul sfinţilor. El a întemeiat, pentru a desăvîrşi opera, primul ospiciu pe punctul culminant, în mijlocul zăpezilor veşnice ale Alpilor.

Congregaţia fondată de Sfîntul Bernard a luat o mare dezvoltare, căpătînd privilegii, domenii şi averi în diferite ţări. Cu răspîndirea Reformei, congregaţia a pierdut mult, căci i s-au secularizat averile. A fost nevoită pe vremuri să cheteze. Azi s-a restabilit şi s-a modernizat. S-a introdus telefonul, lumina electrică. Accidentele s-au împuţinat, căci s-au construit mai multe cabane de piatră, legate prin telefon cu ospiciul. Călătorii surprinşi de furtuni sau avalanşe se adăpostesc şi anunţă ospiciul care trimite în grabă oameni, cîni şi mijloace de salvare.

După-masă am vizitat capela : foarte bogată şi în bună stare ; stranele lucrate în sculpturi migăloase. Într-un mic muzeu de antichităţi se ţin cu sfinţenie o serie de relicve preţioase. Încă din anul 1397 se păstrează în tezaurul mînăstirii un spin din coroana Mîntuitorului.

Am văzut un grup de vreo douăzeci de cîni din rasa pură bernardină. Mari, viguroşi, cu blana roşie, cu pete albe, capul colosal, botul scurt ; nu sunt fioroşi. În ochii lor expresivi citeşti inteligenţă şi blîndeţă. De cîteva secole ei sunt tovarăşii fideli ai călugărilor, servind la salvarea nenorociţilor călători rătăciţi sau surprinşi de avalanşe.

Într-o sală am văzut un superb cîne împăiat. Ni s-a spus că-i un cîne celebru care în viaţă a salvat cincisprezece oameni.

În vîrful muntelui e un lac care numai două luni pe an e dezgheţat. Pe mal, în locul unde era o statuie a lui Jupiter, azi e înălţată statuia de bronz a Sfîntului Bernard, apostolul zăpezilor veşnice, simbolul carităţii creştine în vasta şi alba singurătate a munţilor.

EUGÈNE MELCHIOR DE VOGÜÉ

În lumea școlară, pe vremea tinereței mele, deși se citea multă literatură franceză, Vogüé era prea puțin cunoscut. Cînd mi-a căzut în mînă, din întîmplare, volumul lui, *Le roman russe*, am rămas surprins și fermecat. De la prima frază citită m-a cucerit. Cînd am închis volumul, pe lîngă o profundă admirație, am simțit și o caldă simpatie pentru acest scriitor.

C-o avidă plăcere am urmărit continuu toate studiile sale literare, istorice, politice, critice, nuvelele, romanele și notele de călătorie în Orient. Ce măreție, ce încîntare sufletească se desprinde din arta lui subtilă și sănătoasă, din acel echilibru estetic care te farmecă și te convinge.

Rar se mai poate întîlni în modernismul de azi asemenea armonie între minte și inimă ca la acest nobil scriitor de rasă.

Omul, fondul persoanei morale, apare printre rîndurile prozei sale sincere, stăpînite de-o ținută sigură și elegantă, uneori c-un fel de solemnitate a cuvîntului și a gestului corect, măsurat.

Clar, armonic, produs al geniului latin, acest scriitor — jumătate poet, jumătate filozof — părăsind din tinerețe solul patriei, s-a dezvoltat și s-a copt în Orientul mediteranean. Cu ochii deschiși a umblat mult prin lume — Siria, Egipt, Turcia, Rusia — nu ca turist în reverii pitorești, ci ca om de acțiune, cu răspunderea slujbei care-o îndeplinea conștiincios în misiunea de diplomat francez.

Pretutindenea pe unde a cutreierat și-a servit cu devotament și pricepere țara, fiind toată viața chinuit

de ideea înfrîngerii de la Sedan, la care luase parte ca simplu soldat. Avea darul de a observa cu ochi pătrunzător lumea prin care trecea. Știa să vadă și să înțeleagă împrejurările și oamenii din jurul lui. C-o privire justă mergea pînă la cauze, cîntărea faptele c-o logică strînsă și reda viața într-o viziune clară, fermă, c-o înaltă conștiință de scriitor și c-o remarcabilă intuiție istorică.

Vogüé are marele merit de a fi adus în Franța comoara literaturii rusești, scoțînd la lumina Occidentului profunzimele sufletului slav.

Dintre toți occidentalii, el a știut mai bine ca oricare să citească în sufletul orientalului. El a izbutit să dea în cîteva note de călătorie imaginea lumii orientale, într-o lumină mai vie decît ar putea s-o dea volume întregi de savantă arheologie. E surprinzător chiar cum acest scriitor, socotit ca un produs al vechiului regim, a putut avea o așa minunată intuiție pentru înțelegerea noilor mari probleme sociale aduse de pasul vremii.

În opera lui Vogüé două elemente se împletesc neîncetat : un naționalism civilizat și o clară viziune a evoluției mondiale.

Bourget vorbind despre *Maître de la mer*, ultimul roman al lui Vogüé, reproduce dialogul cornelian angajat între un mic ofițer francez și un mare speculator american. Se știe subiectul, luat probabil din celebrul incident colonial anglo-francez de la Fachoda : Un simplu locotenent francez, c-o mînă de oameni, explorînd centrul Africei, cucerește un imens teritoriu pe care este nevoit să-l părăsească din cauza presiunilor politice, regiunea făcînd parte din sfera intereselor engleze.

Un mare om de afaceri, un rege al capitalului, care nu cunoaște frontiere, propune ofițerului să-l angajeze, să-i asigure toate resursele pentru a pune în valoare acea regiune neexploatată încă. Pentru că statul poate mai puțin să facă decît o mare societate comercială.

Soldatul și comerciantul stau față în față. Două concepții. Două lumi care nu se pot înțelege.

„Și sub ce drapel național va sta acest teritoriu ?“ întreabă ofițerul.

„A !... indiferent ce drapel — răspunde speculatorul — ceea ce mă interesează e afacerea grandioasă, producția pe care o prevăd..."

De o parte, eroul-soldat — tradiția bătrînei Franțe.

De altă parte, eroul-[om] de afaceri — forța cuceritoare a lumii noi anglo-saxone.

O confruntare dramatică între două lumi care se ciocnesc.

*

Vogüé, de tînăr ajuns academician, n-a fost amețit de beția triumfului, căci avea o natură solidă, echilibrată, fermitate de caracter, seninătate de spirit și gravitate de cugetare — după cum arată Albert Reggio în ale sale *Priviri asupra Europei intelectuale*.

Mai mult cugetător decît creator, Vogüé are amploarea viziunii și măreția verbului. Ritm, măsură, proporție perfectă între stil și cugetare. Accentul nou pe care l-a dat a imprimat o direcție modernă spiritului specific tradițional academic — un clasic perfecționat.

El a reușit să condenseze în scrisul său erudiția, filozofia și arta, topindu-le într-un aliaj original, c-o armonie încîntătoare. Pentru unii oameni deprinși să gîndească și să simtă, pentru amatorii de adevăr și frumos, literatura lui Melchior de Vogüé este o adevărată binefacere sufletească.

ȘCOALA DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Ministerul Sănătății, în colaborare cu Asociația femeilor române, a înființat prima școală de asistență socială.

În jurul acestei școli s-au stîrnit de cîtva timp discuții în Parlament și în presă.

E un caz interesant. România e unica țară pe glob în care tocmai corpul medical (Asociația medicilor) se pronunță împotriva funcționării unei asemenea școli. În toate țările din lume răspîndirea învățămîntului asistenței sociale a fost cerută de medici, întrucît asistentele sociale, ca și infirmierele, sunt niște auxiliare cari înlesnesc medicului îndeplinirea nobilei și umanitarei sale misiuni.

Cum se poate explica acest unic și straniu caz ?

Mi s-a cerut părerea, în calitate de fost director general al Asistenței sociale. Voi spune-o neted, deși n-aș voi deloc să ating sensibilitatea unor medici de valoare, specialiști reputați, cari pînă acum n-au urmărit evoluția asistenței sociale nici în țară, nici în străinătate. Căci îndrăznesc să afirm că foarte adesea la noi se repetă aceeași confuzie între noțiunea de asistență socială și ideea de asistență medicală. Dealtfel trebuie să recunoaștem că problemele de *economie socială* sunt foarte puțin popularizate în lumea noastră intelectuală și politică.

Dar să ne ferim de a generaliza, căci am putea ajunge la concluzia absurdă că Asociația medicilor este o piedică pentru dezvoltarea normală a asistenței sociale în Româ-

nia, întrucît corpul medical s-a pronunţat prin memoriul care combate ultima reformă sanitară.

*

Să încercăm să lămurim pe scurt lucrurile.

Este nevoie de înfiinţarea unei asemenea şcoli ?

Da, cred că este mare nevoie. Experienţa a dovedit, la noi ca şi aiurea, că fără un personal pregătit, profesionist, asistenţa nu poate ieşi din faza empirică, primitiv filantropică. Avem medici specialişti cu reputaţie europeană ; pomană, slavă Domnului, se face destulă, dar nu avem nicăieri în ţară nici un început de organizare metodică de asistenţă, în adevăratul înţeles modern al cuvîntului.

Ideea înfiinţărei unei asemenea şcoli s-a agitat din primii ani ai organizării Direcţiei Asistenţei sociale. Şi chiar în colaborare cu aceeaşi societate, care adusese în ţară, prin misionarele americane, unele metode noi de lucru pe terenul asistenţei sociale.

a. Scopul şcoalei ? A pregăti personalul tehnic necesar şi a crea un centru de studii şi răspîndire a cunoştinţelor de asistenţă socială.

b. Se fac cursuri teoretice, seminarii, lucrări practice şi stagiu în instituţii speciale.

c. Se primesc bacalaureate şi absolvente ale şcoalelor normale.

d. Instrucţia durează trei ani. Se cere examen special pentru diploma de licenţă în asistenţa socială.

e. Auditorii benevoli nu dau examene şi nu pot obţine licenţa. Li se poate elibera un certificat de frecventare a cursurilor.

Desigur toate aceste condiţii sunt discutabile şi numai experienţa va hotărî care-i cea mai bună cale. Căci şcoalele aceste, numite „de serviciu social" nu au un tip uniform. Chiar în aceeaşi ţară sunt şcoli cari diferă ; unele ţin de stat, altele de biserică, şi altele particulare.

Tipul şcoalei de asistenţă socială trebuie să rezulte din condiţiile economice, sociale, caracterul naţional şi sistemul şcolar al fiecărei ţări.

*

Abia s-a deschis şi la noi o asemenea şcoală, aşteptată de toţi cei cari se ocupă de problemele asistenţei, şi Asociaţia medicilor cere : „desfiinţarea şi înlocuirea ei prin cîteva luni de cursuri pentru materiale paramedicale ce s-ar organiza de facultăţile de medicină. Căci asistentele sociale, avînd titlul de doctoriţe în medicină, vor fi incomparabil superioare absolventelor şcoalelor speciale".

În primul rînd trebuie să recunoaştem că meritul acestei propuneri aşa de originală, economică şi practică, se datoreşte d-lui prof. univ. Iacobovici, senator. La tribuna Senatului a declarat că : „prin crearea acestei şcoli se face o nouă facultate de medicină, fără ştirea Minist. de Instrucţie, într-o epocă cînd zeci de doctori şi doctorese în medicină mor de foame. Misiunea acestei asistenţe este de a face anchete sociale, după metode americane, la medicii cari mor de foame". Să nu uităm că d. medic senator, specialist reputat, a fost şi rector al Universităţii din Cluj.

Forma şi fondul cuvîntării de la Senat ne scutesc de orice comentariu. Se vede limpede distincţia pe care ştie să o facă între medicină şi asistenţă socială. Uimirea mi-a fost mai mare cînd am văzut că *România medicală*, revistă serioasă, la care colaborează atîţia medici distinşi, împărtăşeşte acelaşi punct de vedere asupra şcoalei de asistenţă socială.

Şi am rămas cu totul nedumerit cînd am citit capitolul privitor la această şcoală în memoriul prin care Asociaţia medicilor combate noua reformă sanitară. Căci memoriul este glasul corpului medical român. Şi mă întreb cîţi medici — şi sunt mulţi cei cari au cunoştinţe sociale — împărtăşesc punctul de vedere din memoriu asupra şcoalei de asistenţă socială ? Căci numai felul în care este formulată originala soluţie dovedeşte încă o dată confuzia pe care unii medici — chiar dintre cei mai reputaţi specialişti — o fac atunci cînd întîmplarea îi pune în faţa problemelor de asistenţă socială.

Ideea de a înlocui asistentele sociale cu doctoriţele în medicină este o invenţie cu patentă românească. Pînă

acum, nimănui, în nici o țară, nu i-a trecut prin minte o asemenea idee. Și în lumea civilizată sunt vreo sută patruzeci de școli de asistență. Numai în Germania sunt treizeci și șase.

Am credința că nici n-ar fi putut încolți o asemenea idee în mintea acelor cari ar fi frunzărit, de curiozitate, cele trei mari volume (circa două mii pagini) cu dările de seamă ale Conferinței Internaționale de Serviciu Social, ce s-a ținut în 1928 la Paris, unde s-a dezbătut sub toate fețele chestiunea acestor școli de asistență socială.

Soluția propusă ca doctorițele să-și schimbe meseria abandonînd specialitățile de medicină și să se devoteze asistenței sociale este așa de absurdă, încît e de prisos a mai fi discutată față de cei cari cunosc ce înseamnă asistența socială modernă. Față de marele public, pentru care e bine să se popularizeze asemenea chestiuni de economie socială, o vom face la timp dacă va fi nevoie. Deocamdată e destul să cîntărim argumentul de căpetenie care se invocă împotriva școalei: „avem pletoră de doctori... doctorițele mor de foame...".

Bine, dar tot după acest argument s-ar putea cere ca doctorițele să înlocuiască pe moașe, infirmiere, farmaciste, drogheriste, dactilografe etc.

Să nu mai rămînă nimeni la meseria pentru care s-a pregătit ?

Desigur că dacă o doctoriță s-ar hotărî să facă școala de asistență socială, avînd și vocație, poate să ajungă o perfectă asistentă socială. Dar cazul nu se poate generaliza. Fiecare caută să se perfecționeze în meseria învățată, specializîndu-se din ce în ce. Doctorița, fatal, s-ar devota asistenței sociale în dauna medicinei. Nu degeaba spune poporul că-i greu să umbli după doi iepuri și să ții doi pepeni într-o mînă.

Al doilea argument, faptul că la școală s-ar găsi mai mulți medici decît profesori, e prea puțin solid. Și întîmplarea face ca tocmai dimpotrivă să se găsească la această școală, din 16 profesori, numai 5 medici.

★

Dacă discuțiile provocate de înființarea școalei de asistență socială nu se datoresc dușmăniilor medico-personale sau patimilor politice, care adesea întunecă și orizontul științei, aș face următoarea propunere : Cei cari cer desființarea acestei școli să formuleze o comunicare cu soluția propusă de memoriul Asociației medicilor și să o prezinte la viitorul Congres Internațional de Serviciu Social ce va avea loc în curînd în Olanda. Să vedem cum va fi primită originala soluție românească de către cei mai renumiți specialiști în problemele de asistență socială.

Pînă atunci, văd că autorii *Buletinului* Școalei de asistență de la noi au avut buna idee de a trece la posteritate părerile specialiștilor actuali, publicînd fără a comenta o serie de opinii contemporane românești asupra asistenței sociale.

ACAD
BIBL

AL VIII-LEA CONGRES AL P.E.N.-CLUBULUI

Anul acesta între 20—25 iunie, Congresul Internațional al Scriitorilor a avut loc la Varșovia.

Ce este P.E.N.-Clubul și ce rost are congresul anual al Federației P.E.N.-Cluburilor ?

Prin felul muncii sale, scriitorul este juruit la izolare. Totuși există un sentiment de solidaritate frățească între toți acei care cunosc greutățile și mulțumirile acestui fel de muncă. Acest sentiment constituie deja un sîmbure de asociație care se poate dezvolta pentru ca să ajungă o puternică realitate spirituală.

Prima grupare a scriitorilor englezi a dat frumoasa pildă de respect datorit părerilor fiecărui scriitor. O disciplină civilizată, plină de tact, curtoazie și discreție ajunge să stabilească relații între membrii celor mai deosebite curente, școli și cenacluri literare, căci e firesc ca pe toți oamenii de litere, indiferent de credințele ce au, să-i lege aceleași preocupări artistice-profesionale.

Primul Club P.E.N. *(Poetry, Essay, Novel)* s-a format la Londra, după războiul mondial, din inițiativa scriitoarei Mistress Dawson Scott și a romancierului John Galsworthy (Balzacul Angliei).

Celelalte țări au început să-i imite pe englezi, înființînd Cluburi P.E.N. tot pe aceleași baze de organizare. S-a mers mai departe, fixîndu-se congrese anuale, pentru ca scriitorii din diferite țări să se apropie și să se cunoască, tinzînd la o reală solidaritate intelectuală, prin relații constante ce s-ar stabili cu timpul între scriitorii din lumea întreagă.

Ideea înființării unui P.E.N.-Club românesc, sub conducerea d-lui Brătescu-Voinești, a fost adusă de d. Beza, cunoscutul scriitor și harnicul consul român la Londra.

Legăturile pe care le păstrăm cu Federația P.E.N.-Cluburilor se datoresc, în cea mai mare parte, activității și tactului d-lui Bucuța, secretarul P.E.N.-Clubului român.

*

Congresul din acest an, organizat de scriitorii poloni la Varșovia, a fost în adevăr somptuos, datorită, în mare parte, ministrului de Externe, d. Zaleski, care a înțeles importanța acestui congres ca mijloc de propagandă pentru statul polonez.

Ședințele s-au ținut în sala Parlamentului.

Delegații străini au avut în Polonia drumul și întreținerea gratuită.

După bogate banchete și recepții la Primărie, Ministerul de Externe, la președintele Consiliului, în palatul ultimului rege — Poniatowski, a urmat o excursie la Cracovia, vechea capitală — Acropole și Panteon — cu relicvele istorice ale trecutului civilizației poloneze.

Excursia s-a sfîrșit la Zacopane, o pitorească localitate de vilegiatură, în creierul munților Carpați, în masivul Tatra, la frontiera cehoslovacă, unde cele două state, cu ocazia unei noi delimitări de frontieră, s-au hotărît să cedeze cîte o porțiune pentru a forma un parc comun, în felul parcurilor naționale americane, unde se conservă natura în stare primitivă.

*

Interesantă și impunătoare a fost declarația repetată de toți oratorii polonezi în solemna ședință de deschidere a Congresului :

„Timp de o sută de ani Polonia a fost forțată să încredințeze marilor ei literați guvernarea morală a nației. Caracterul literaturii poloneze a fost mesianic. Ca anticii profeți ai Israilului oprimat, scriitorii polonezi au predicat lupta și învierea neamului. Măreția cuvîntului trebuie să nască măreția faptului. Mickievicz, Slovaski, Krasinschi reprezintă eternul spirit revoluționar. Polonia a depus azi în cripta Panteonului de la Cracovia cenușa

marilor scriitori alături de resturile vechilor ei regi. Ne înclinăm în fața soldaților acestei arme, căci ne dăm seama că literatura este una din cele mai puternice și mai nobile forțe umane."

Pentru a ajunge la înfrățirea popoarelor, pacea mondială — suprema perfecție a umanității — magia literaturii poate face mai mult decît notele diplomaților politici. Dar pentru o înțelegere mutuală, popoarele trebuie să se cunoască. Este nevoie de schimbul de cugetări între națiuni și limbi, de punerea în circulație a valorilor literare, pentru stabilirea unei solidarități între popoarele care se cunosc așa de puțin pînă acum între ele.

Cugetarea merge mai departe decît trenul, vaporul sau avionul.

Rolul P.E.N.-Cluburilor este să înlesnească circulația internațională a operelor prin informații sigure, prin bune traduceri, prin punerea în valoare imediată a cărților bune. Și pentru asta trebuie metodă, continuitate și un just sentiment al calității. Trebuie să tindem la idealul ca orice scriitor bun, din orice țară, să scrie nu numai pentru compatrioții săi, ci pentru oamenii de pretutindenea. Căci scriitorul are două patrii : țara sa și epoca în care trăiește.

Universalitatea în libertate și egalitate este una din devizele P.E.N.-Clubului, căci cugetarea și arta sunt deasupra frontierelor.

Marele poet și cugetător Valéry propune să se creeze sub auspiciile Societății Națiunilor o academie internațională de traducători.

Cu drept cuvînt a susținut unul dintre oratori că P.E.N.-Clubul poate ajunge o realitate înainte de Pan-Europa.

★

Chestiunea traducerilor a preocupat cu deosebire Congresul. Toți scriitorii recunosc că această chestiune e lăsată numai în voia comerțului. Cărți proaste de senzații și aventuri se traduc și se răspîndesc cu reclamă în toate limbile, pe cînd opere de valoare rămîn necunoscute.

Federația P.E.N.-Cluburilor în legătură cu Institutul Internațional de Cooperație Intelectuală își propune să rezolve această problemă în chip practic. S-a adunat deja un bogat material documentar din diferite țări.

Scriitoarea vieneză Greta Urbanitzki a propus ca să se premieze de către Federația P.E.N.-Cluburilor, la fiecare doi ani, cartea găsită cea mai bună, care să fie tradusă în toate limbile.

Ideea este admirabilă, dar nu tocmai ușor de pus în practică. În cursul acestui an se va studia în detaliu modalitatea de pus în aplicare.

Discuții au urmat în jurul chestiunilor : suprimarea taxelor vamale pentru cărți, piesele de teatru pentru radio.

Au fost și discuții încordate asupra unei gingașe chestiuni : un delegat german a cerut cu stăruință ca Federația să invite pe scriitorii Rusiei sovietice ca să intre în P.E.N.-Club.

Propunerea a căzut. Scriitorii ruși vor fi primiți ca și scriitorii oricărei nații „fără să fie nevoie a fi invitați".

Delegații unguri, după obicei, au ridicat reclamații — de data asta nu împotriva României — că Cehoslovacia oprește intrarea cărților maghiare.

În vederea propagandei și cunoașterii literaturii poloneze ni s-au pus la dispoziție, la discreție, numeroase cărți cu traduceri în diferite limbi din literatura poloneză.

Cu mirare am cercetat această chestiune. Cum se explică apariția numeroaselor cărți poloneze traduse în editurile pariziene și berlineze ?

Ușor de explicat. Guvernul polonez își dă seama de importanța propagandei și pe acest teren și ajută publicarea cărții poloneze în limbi străine.

Noi n-am ajuns încă pînă la această treaptă.

Cu Polonia, de care ne leagă atîtea interese comune, putem ușor face un schimb și comerț intelectual. Am găsit cîțiva tineri care au învățat singuri românește și urmăresc cu interes mișcarea noastră culturală.

Pădurea spînzuraților a lui Rebreanu a fost tradusă și în curînd va apărea în limba polonă. În schimb va apărea în limba română o traducere a unui roman de

Ferd. Goetel, scriitor polonez care are deja cîteva cărți traduse în limbile franceză și germană.

Scriitorul polonez Jelenta, care astă-iarnă a ținut cu succes o serie de conferințe interesante la București, a publicat cîteva articole în ziarele poloneze asupra literaturii române.

Sistemul acesta de reciprocitate pentru traduceri, cred că s-ar putea încerca și din partea noastră cu folos, atunci cînd statul s-ar hotărî să facă oarecari sacrificii, ținînd seamă că nu-i destul ca România să se afirme numai cu producția de petrol, grîu și brînză de Brăila.

LUI MIHAIL SADOVEANU

Criticii, oratorii, conferențiarii, istoriografii, biografii au scris, au vorbit, vor scri și vor vorbi încă multă vreme despre opera și omul pe care noi îl sărbătorim astăzi.

Nu am nici una din calitățile care ar putea reda în relief portretul artistului Mihail Sadoveanu, marele poet al prozei românești.

Nici nu încerc a proiecta în timp și spațiu lumea creată de el. Grandoarea epică și lirică, îmbinată în formidabilul și multiplul său talent, opera lui este așa de vastă și de reprezentativă, încît marchează însăși evoluția progresivă a scrisului românesc. Vreau numai să fixez situația vieței lui de scriitor în societatea românească a epocei noastre. Căci viața lui trebuie să slujească drept pildă tinerilor din ziua de azi care se simt ispitiți de diavolul scrisului.

Mihail Sadoveanu nu s-a născut bogat ca Vasile Alecsandri, ci sărac, precum a fost și Mihail Eminescu. Pentru a-și agonisi pîinea zilnică el trebuia să muncească. Și totuși a avut marea virtute, așa de rară în țara noastră, să urmeze cu îndîrjire calea croită de menirea pe care o avea în viață. A rămas totdeauna același : scriitor de meserie, om de condei.

Și chiar cînd îl găsim, în anii tinereții, în slujba statului, este tot în ocupații în legătură cu arta și cultura : director de teatru, inspector la cercurile culturale, înființînd biblioteci pentru popor.

De tînăr, fuge de haosul capitalei zgomotoase, de atmosfera boemei artistice din acea epocă, și se retrage la moara lui din Fălticeni. Acolo, în lumea de provincie,

în apropierea frumuseților naturei moldovenești, duce o viață patriarhală — lucru neobișnuit scriitorilor români care nu puteau crea decît în aerul îmbîcsit al cafenelei bucureștene.

Din ziua în care a publicat prima bucată în *Pagini literare*, sub pseudonimul „Cobuz", el scrie, scrie neîncetat, căci asta-i vocația și partea lui pe lume ; asta trebuie să facă și nimic altceva — și o face cu sîrguință, c-un fel de pietate ; își îndeplinește o datorie sacră pentru sine și pentru posteritate.

Cei mai mulți dintre scriitorii cu reale predispoziții se divizează și se risipesc în felurite ocupații, înfundați în hîrțoagele slujbelor de birou sau, zbătîndu-se pe căile arivismului, ajung să-și spînzure lira în cui, iar operele lor rămîn socotite ca „păcate ale tinereței". Sadoveanu a rămas întreg, același scriitor neobosit, în moara de la Fălticeni, ca și în via lui din Dealul Copoului de la Iași.

În țara noastră, în cîmpul literelor românești care cu greu poate hrăni, unde sunt mai mulți diletanți decît scriitori de meserie, Sadoveanu a urcat pe cea mai înaltă culme a scrisului românesc. „Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic", a spus marele Eminescu în *Epigoniile* sale.

Și Sadoveanu a crezut în scrisul său. Produs al pămîntului mănos, negru și gras al Moldovei, cu rădăcini adînci, viguroase, el stă masiv și măreț fără să se încline la suflul vremelnicelor vînturi.

El a crescut, a înflorit, a rodit fără încetare. Și belșugul roadelor sale a desfătat și a încălzit inimile, a luminat mințile, a strîns legăturile neamului cu pămîntul strămoșesc.

În solemna și fericita zi a sărbătoririi lui Sadoveanu, îi urez ca viața lui de virtute și credință în scris să rămînă ca o pildă pentru noile generații, să fie veșnic un far luminos, călăuză pentru corăbierii tineri, rătăcitori pe valurile artei etern înșelătoare.

O STATUIE LUI KOGĂLNICEANU PE MALUL DUNĂRII

S-au împlinit 40 de ani de la moartea lui Kogălniceanu.

Istoric, orator, scriitor, om politic, el rămîne în istoria noastră figura cea mai proeminentă, omul de stat — nu de partid — la temelia unității naționale a țării noastre.

Toată suflarea românească ar trebui să proslăvească numele acestui om care s-a arătat providențial, la înălțimea timpului în care a trăit.

Cei cari nu-l vor uita însă niciodată și-i vor perpetua memoria sunt marinarii români, cărăușii apelor, și toți cari se hrănesc din viața porturilor dunărene și maritime.

Kogălniceanu a fost, într-adevăr, primul om politic român c-o viziune clară a viitorului și a intereselor noastre pe căile apelor.

Pe cînd cea mai mare parte din cîrmuitorii noștri repetau aceeași mioapă formulă politică : „Nu suntem stat maritim ; suntem țară eminamente agricolă, n-avem ce căuta pe apă...", Kogălniceanu susținea cu tărie : „Cheia mîntuirii noastre este pe Dunăre, spre marea deschisă...".

Și la 1855, cînd ne aflam înfeudați la politica Triplei Alianțe, și sub diferite forme se favorizau tarifele căilor ferate nemțești în detrimentul comerțului nostru pe apă, marele patriot, care vedea departe, s-a ridicat în Parlament protestînd cu energie :

„...nu trebuie să părăsim porturile noastre ; să consacrăm toată activitatea pentru ameliorarea lor. Să facem toate sacrificiile, căci ele ne vor fi odată înapoiate însutit.

Să înlocuim exportaţia noastră de pe uscat şi să adoptăm o politică de apă în locul politicei de uscat..." [...]

*

În broşura scoasă pe timpul conflictului cu Ion Brătianu pentru chestiunea Dunării, Kogălniceanu scria :

„Am pretenţia — datorită numai vîrstei mele — de a crede că sunt acel carele cunosc, dacă nu mai bine, dar cel puţin mai de demult chestia Dunării.

Cuvîntul magic al Dunării a legănat copilăria mea ! Încă azi, după 60 de ani, răsună la urechile mele versul din unul din acele cîntece cari au legănat pruncia mea :

Şi te du la Dunăre
De bea apă tulbure !

Nu împlinisem încă 17 ani cînd, în 1834, fui trimis la Galaţi. Atunci pentru întîiaşi dată îmi văzui visul cu ochii : văzui Dunărea ; şi tot atunci, pe frumoasele-i unde, văzui primele vase cu vapori pe cari patriotul ministru ungur Szeczeny le înfiinţase pe marele fluviu.

Încă pe băncile Universităţii din Berlin studiam istoria sub profesorul Ranke ; şi scriind şi eu istoria României, putui cunoaşte şi aprecia rolul ce bătrînul Istru a jucat în istoria omenirei ; căci nu o dată la Dunăre s-a hotărît soarta lumei !

La 1840, ca profesor de istorie naţională în Academia Mihăileană, la rîndul meu arătai şcolarilor marele rol ce Dunărea juca în istoria noastră, şi cum destinele naţiunii române erau strîns legate de acest fluviu !

Ca adiotant al domnului Mihai Sturza, eu nu o dată am fost chemat de a-l întovărăşi la Galaţi ; şi acolo, şi de la el, învăţai a cunoaşte importanţa Dunării pentru România.

Domnul sta acolo o parte din vară, înconjurat de ingineri şi marii negustori, plănuind îmbunătăţiri, cari din ruinatul şi pustiitul Galaţi au făcut Marsilia Dunării. [...]

Acest act al lui Mihai Sturza va şterge multe greşeli ale domniei sale ; şi istoria va conserva cu recunoştinţă amintirea acestui voievod carele, deşi în timpuri grele,

deşi în luptă cu o parte a naţiunei, deşi sub genunchiul a două puteri, suzerană şi protectoare, totuşi a avut curajul de a zice un cuvînt, spre a păstra României libera navigaţie a mamei-Dunăre, şi astfel a căzut victima acestui patriotic cuvînt.

Însuşi titlul ziarului ce am publicat — *Steaua Dunării* — arată destinaţia sa : aceea de a populariza importanţa marelui fluviu, de a deştepta conştiinţa naţională asupra misiunei providenţiale ce naţia română are de împlinit la gurile Dunării."

*

Dar să vedem, de ce s-a certat Kogălniceanu cu Ion Brătianu pentru chestia Dunării ?

„*Der Drang nach Osten* este articolul cel dintîi al catehismului politic şi economic al Austriei", zicea Kogălniceanu.

Acvila imperială rîvneşte să-şi înfigă căngile în marile debuşeuri ale comerţului şi ale puterei în Orient, Salonic şi Sulina.

Austria căuta să obţină pe Dunăre o situaţie privilegiată şi excepţională ca să aibă supremaţia pe fluviu şi monopolul navigaţiei.

Deşi chestia Dunării era puţin cunoscută înainte de Unire, totuşi instinctul naţional de pe atunci făcea pe fiecare să presimtă că interesele vitale şi tot viitorul României era în joc.

Cînd, după Congresul de la Berlin în 1878, se pune din nou pe tapet pretenţia Austriei de a face poliţia navigaţiei pe Dunărea românească, Kogălniceanu, cel dintîi, dă strigătul de alarmă, ca să deştepte — după cum spune el — pre acei ce dormeau pe rîpa prăpastiei.

Chestia Dunării era puţin cunoscută la Ministerul de Externe. Kogălniceanu nu aduce imputări de rea-credinţă sau trădare, dar arată conducătorilor că lenevirea, neştiinţa, incapacitatea, şi, mai ales, şiretlicul decorat cu numele de artă diplomatică au adus nu o dată pentru o naţiune consecinţe mai fatale decît chiar trădarea cea mai vădită.

Calităţi negative au preşezut la tratarea chestiei Dunării.

Guvernul lui Ion Brătianu făcuse o greşeală iniţială primind alcătuirea acelei Comisii mixte, compusă din România, Bulgaria, Serbia, sub preşedenţia cu vot preponderent a Austriei.

Dezbaterile furtunoase din Cameră, la 1881, au arătat în adevărata lumină marile noastre interese şi pericolul ce ameninţa viitorul.

Austria, stăpînă pe Dunărea noastră, avea să înăbuşe în faşe plăpînda navigaţie românească şi tot comerţul nostru pe apă.

Kogălniceanu — cel mai dîrz şi mai tenace apărător al Dunării — vedea departe în viitor marina românească ce avea să vie.

Salvarea de la el ne vine.

Fermitatea şi prevederea acestui mare om de stat a silit guvernul să iasă dintr-o politică echivocă şi să ia o atitudine fermă de apărare a intereselor româneşti pe Dunăre.

Cînd i se spunea lui Kogălniceanu că trebuie să fim cuminţi şi prudenţi, pentru că : „pisica nu prinde şoarecii cu clopotul", el răspundea : „Cu clopotul se cheamă oamenii ca să scape casa de foc şi de hoţi !".

Vederile lui Kogălniceanu au triumfat cu toată credinţa cauzei susţinute.

La Conferinţa de la Londra (1883), România nu s-a prezentat, a protestat declarînd că nu se va supune hotărîrilor Marilor Puteri. Hotărîrea de la Londra, în chestia Dunării, care a dat Austriei supremaţia, a rămas literă moartă.

★

Gălăţenii au ridicat în port, pe cheiul Dunării, o statuie lui Ion Brătianu. Cu atît mai mult s-ar impune ca Liga Navală Română să ia iniţiativa ridicării unei măreţe statui a lui Kogălniceanu, pe unul din punctele predominante de pe malul drept al fluviului, vizibil de la distanţă de pe calea navigabilă.

Toţi românii cari umblă pe ape şi toţi acei cari se hrănesc din viaţa porturilor noastre să-şi dea obolul cu sfinţenie pentru proslăvirea marelui apărător al Dunării care trebuie imortalizat în bronz ca să rămînă pildă posterităţii.

În momentul cînd termin articolul acesta, citesc în ziarul *Dimineaţa* un apel către poporul român pentru ridicarea monumentului lui Kogălniceanu. Apelul este semnat de d-nii N. Iorga, G. G. Mironescu, dr. C. Anghelescu, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Ion Simionescu etc.

Dacă Liga Navală şi-ar uni eforturile în sensul apelului pe care-l avem în faţă, nu ne îndoim că vom asista curînd la inaugurarea statuiei.

Chiar deosebirea de intenţii în chestiunea locului s-ar putea aplana pînă la urmă.

ACVARIU ŞI MUZEU MARITIM LA CONSTANŢA

Sunt popoare care au dus lupte sîngeroase în cursul veacurilor ca să-şi deschidă o fereastră la mare. Noi avem marea, dar întîrziem mereu să ne folosim de ea. O întreagă populaţie românească continuă să privească înapoi spre uscat şi nu înainte spre căile largi, deschise de marea care ne scaldă ţara.

Cu durere trebuie să constatăm că în România legătura cu apa este mai slabă decît chiar în ţările vecine care nu au ieşire la mare, ca Ungaria şi Cehoslovacia.

Suntem singura ţară care nu face navigaţie de cabotaj în lungul coastei maritime.

Ca să ne afirmăm stăpînirea pe această mare trebuie să navigăm pe ea, să facem porturi şi adăposturi, să o cunoaştem, să o studiem din toate punctele de vedere.

Am navigat prea puţin, căci nu avem destule nave româneşti ; n-am făcut decît un singur port : Costanţa ; nu am făcut studii ştiinţifice, nu cunoaştem încă Marea Neagră.

Înainte de război, ruşii făceau studii serioase asupra acestei mări, chiar în apele noastre teritoriale.

Îmi aduc aminte că, fiind la Sulina, am primit vizita a doi savanţi ruşi, veniţi cu un vapor de salvare amenajat anume pentru studii.

I-am însoţit, din ordin, la Insula Şerpilor, unde li s-a permis să facă cercetări ştiinţifice.

Bulgarii au început şi ei să facă asemenea studii înfiinţînd chiar o staţie maritimă şi un acvariu la Varna — la inaugurare a fost invitat acolo şi d. dr. Antipa.

Noi avem de cîţiva ani înfiinţate două staţii maritime în apropierea Constanţei — la Agigea şi la Tăbăcărie.

Una cu un caracter universitar, şi alta curat ştiinţifică.

Nu poate decît să ne bucure aceste începuturi. Dar lucrările de laborator trebuiesc popularizate şi răspîndite, pentru a instrui masele, pentru a deştepta interesul şi a forma şi educa marele public pentru cultul mării.

„Cercetarea ştiinţifică se poate face în ascuns, dar rezultatele trebuie să vorbească tuturor ochilor şi să fie în drumul tuturor paşilor, ca să cîştige pentru o atît de iubită şi de uitată menire“, a zis cu drept cuvînt un iubitor al mării, d. Bucuţă, în conferinţa ţinută la Balcic despre cunoaşterea Mării Negre.

În viaţa mea am văzut cîteva acvarii în Europa şi în America.

Cu o plăcere aproape copilărească m-am desfătat zile întregi urmărind vietăţile în apa de mare închisă în cutiile de sticlă.

Cum, noi nu putem avea la Constanţa asemenea instalaţii ? !

Mă chinuia continuu un vis nerealizabil.

Un acvariu este o întreprindere aşa de grea, încît ţara noastră nu şi-o poate permite ?

Şi iată am trăit să văd un acvariu la Varna.

Adică noi să nu fim în stare nici să imităm măcar ce-au făcut vecinii noştri ?

Am vizitat, condus de secretarul Ligii Navale Bulgare, şi muzeul maritim pe care l-au început deocamdată în localul liceului din Varna.

Merită toată lauda si admiraţia cei cari pun atîta inimă pentru cunoaşterea şi propaganda mărei.

Cu o dureroasă strîngere de inimă am plecat din Varna. Simţul de dreptate ne face să recunoaştem meritul fiecăruia şi pilda bună să o luăm oriunde o întîlnim.

Un slab început de muzeu maritim avem în secţia marinei din Muzeul militar de la Parcul Carol.

Adevăratul muzeu maritim ştiinţific, tehnic şi istoric, trebuie neapărat să se întocmească la Constanţa, în acelaşi local unde se va instala şi acvariul pe care îl visez din copilărie.

Localul este gata, splendid, anume parcă făcut în acest scop: fostul hotel Carol. O destinație mai măreață nu i se poate da acestei clădiri făcută de englezi chiar pe malul mării.

Această casă a fost cumpărată cu banii marinei militare pentru comandament sau pentru Școala navală. Prin ce împrejurare, nu știm, i s-a schimbat destinația.

S-a prefăcut în hotel ofițeresc, destinînd cîteva încăperi Serviciului hidrografic și Ligei Navale.

Prin Constanța, primul port al țării, se perindează anual mii și mii de vizitatori, excursii și colonii școlare; toată această lume, atrasă de orizontul mării, va învăța într-o oră petrecută la muzeul maritim lucruri ce nici în școală și nici în viață nu au putință să le învețe.

Să nu credeți că este nevoie de prea mari cheltuieli. Desigur, mai puține decît la Varna.

Sunt trei mari instituții cari trebuie să colaboreze; și toate trei au mari posibilități de personal și material.

1. Marina militară.
2. Direcția Porturilor și căilor de apă.
3. Serviciul Pescăriei.

Mai mult decît bani se cere inimă, inițiativă și acordul părților.

Pricepere este, căci factorul științific îl avem în mijlocul nostru.

Savantul doctor Antipa, de reputație mondială în această materie, vicepreședinte la Societatea de studii a Mării Mediterane, d-sa, care a dovedit că poate să creeze din nimic muzee minunate ca cel de la București care face cinste țării, își va da — suntem siguri — prețiosul său tribut pentru a lăsa în urmă, generațiilor cari vin, o operă grandioasă pe țărmul românesc al Mării Negre.

PREFAȚĂ
LA
ISTORICUL MIȘCĂRILOR MUNCITOREȘTI DIN PORTURI

Cartea aceasta cuprinde numai un capitol dintr-o mare lucrare — *Istoricul socialismului în România* — carte ce nu s-a făcut încă, dar care neapărat trebuie făcută.

Cunoașterea trecutului este o necesitate. Înlănțuirea evenimentelor, fazele evoluției, cursul fenomenelor sociale în timp și spațiu luminează calea ascunsă a viitorului.

În științele sociale și economice observațiile directe și personale ale faptelor sunt extrem de dificile din cauza caracterului lor pasager și complex. Ca să ne dăm seamă, trebuie să căutăm legătura dintre cauză și efect. Cauzele sunt în trecut, căci clipa prezentului nu-i decît o rezultantă temporară, un rezumat actual al unei serii de fapte, o verigă din lanțul neîntrerupt al timpului. Oglinda trecutului istoric lărgește cadrul problemelor sociale actuale.

Istoria, s-a spus, este o formă a cunoștințelor experimentate; ea, în loc de teorii și formule abstracte, reconstituie evenimentele, reproduce tablouri, reînvie din trecut o viață de fapte concrete, din care se scot pilde, învățăminte și chiar legi istorice. Istoria, cu experiența ei, furnizează sociologiei și politicei utile indicații de prevedere pentru tendințele naturale ale evoluției sociale.

*

Socialismul francez a început să-și scrie istoria c-un studiu asupra ideilor socialiste ale scriitorilor din secolul al 18-lea, înainte de Mare[a] Revoluție Franceză.

„Socialismul trebuie privit ca un sistem social, economic și moral, care derivă din o concepție specială a vieței omenești. Este o religie ca și aceea a lui Moisi care a pus temelia unei societăți.“ [1]

Trebuie plecat — istoricește — de la precursorii direcți ai ideilor socialiste, cari au aruncat în spirite sămînța criticei sociale. Trebuie urmărită vasta producție literară, morală, filozofică și politică dinaintea Revoluției Franceze.

Atacurile aduse contra societăței în cărțile *Discours sur l'origine de l'inégalité* și *l'Esprit des lois* conțin în germene un socialism moral, umanitar, metafizic. Și Rousseau, Diderot, d'Alembert, Montesquieu, Saint Pierre și alți cugetători din acea epocă sunt precursori ai socialismului.

Noi nu putem avea pretenție de a ne întoarce așa de departe în urmă, căutînd embrionul socialismului românesc, deși, desigur și la noi, sub influența culturei franceze, trebuie să fi fost și cărturari adepți ai enciclopediștilor și marilor umanitariști cari au pregătit, prin ale lor idei-forțe, Revoluția Franceză.

Că unii din generația bonjuriștilor noștri de la '48 erau socialiști e lucru dovedit. Destul este să ne amintim de numele lui Theodor Diamant, despre falansterul căruia vorbește Ion Ghica în *Scrisorile* sale.

În familia mea chiar, am găsit o întreagă bibliotecă de cărți socialiste, rămasă de la un unchi al mamei care învățase la Paris. Păstrez pînă azi un volum editat pe la 1840 : *Etudes sur les reformateurs contemporains et socialistes modernes : Saint-Simon, Fourier, Robert Owen par* Louis Reyand.

Socialismul nu ieșise încă din domeniul utopiei, căci nu existau condițiile economice cari să impună încă o tactică de realizări concrete. Baza socialismului se găsea în creieri, și nu în fapte. Nu exista la început decît o bază morală inspirată de sentimentul de echitate. Baza științifică și materială a fost *Capitalul* — biblia socialismului. Dar să nu uităm că Marx a venit după Adam Smith și Ricardo.

---

[1] André Lichtenberger (n.a.).

E drept că știința și tehnica a schimbat condițiile de viață. Lumea e în veșnică prefacere, și socialismul de azi, influențat de sindicalism, cooperație, raționalizare nu mai încape exact în cadrul marxismului de ieri. Noi orizonturi se deschid. Unele formule nu mai cadrează cu realitățile. Fatal, timpul aduce rectificări. Totuși, la bază rămîne geniul și metoda marxistă, care a dat omenirei o unealtă miraculoasă pentru săparea drumului spre progres.

Oricîte deosebiri ar exista de doctrină, programe și tactică, este un tainic fir roșu conducător, care trece și leagă, în lunga scurgere a vremei, pe enciclopediști cu utopiștii, blanquiștii, comunarzii, marxiștii, jaureziștii, socialiștii de astăzi.

Același conducător fir roșu leagă și la noi pe bonjuriștii cu nihiliștii ieșeni, sotiriștii bucureșteni, generoșii, poporaniștii, socialiștii de astăzi. Că acele curente de idei n-au fost adevărat mișcări socialiste e drept.

Dar nu se poate nega că a existat un socialism utopic, romantic, sentimental și idealist, pe care istoria nu trebuie să-l ignoreze, căci instinctiv atîtea suflete au simțit că Socialismul este Progresul, este Viitorul.

Că mulți și-au schimbat cu timpul ideile și partidele de felurite culori este o chestiune aparte, care rămîne să fie cercetată fără părtinire de istoria critică a partidelor politice. Însuși socialismul de astăzi va fi judecat mîine, cînd și el va intra în istorie.

O istorie obiectivă și conștiincioasă, care să cuprindă într-un cadru larg întreaga mișcare socialistă din România, care să lege trecutul cu prezentul, nu s-a întocmit încă. O așteptăm. Pînă atunci, autorii cărței de față și-au luat nobila sarcină, destul de grea, de a ne da unul din capitolele lucrărei așteptate. Au început cu viața și lumea, așa de puțin cunoscute, din porturile românești.

Felicit din toată inima pe autorii acestor începuturi documentare de istorie a socialismului românesc — lucrare ce merită toată lauda și un sprijin real.

*

Dar... ar trebui să-mi opresc avîntul condeiului. Mă încearcă o bănuială. Ce caut eu aci ? se vor întreba citi-

torii cu mirare. Cu ce drept mă bag în asemenea chestiuni sociale, ca să dau indicații și să fac aprecieri?

Nu m-am băgat singur. Alții sunt de vină. Autorii acestei cărți au stăruit să le scriu o prefață.

De ce au venit la mine? De ce au ales un om care niciodată n-a fost înscris într-un partid politic?

Explicarea ce o datorez mă silește să fac un lucru ce de obicei nu șade bine omului cuviincios: a vorbi despre sine. Cer scuze cititorilor. Trebuie să răscolesc trecutul vieții mele pentru că faptele în sine sunt instructive și pot sluji ca pildă celor mai tineri — doar atîta privilegiu are și părul alb: să dea sfaturi și pilde tinereței.

În viața mea de marinar debarcat pe uscat, acum vreo 30 de ani în urmă, mi-am cîștigat pîinea, un timp, în slujba de căpitan de port, în Sulina, la gura Dunării. Slujbă modestă, dar originală în felul ei: unică prin faptul că întrunește în aceeași mînă puterea judiciară și puterea executivă — adică judecător și polițai în cuprinsul portului. Procedură simplă, fără multe forme, dar și fără amînări — o judecată mai mult „à la turca decît à la franca".

Acolo departe, la cap de țară, în acel mic port cosmopolit de comerț levantin, toate neamurile și semințiile din Orient parcă și-au dat întîlnire la poarta Dunării. În acest mozaic de rase, toate limbile se vorbeau. Pe lîngă români erau: greci, ruși, armeni, turci, lazi și curzi din Anatolia. Formați în cete, în cap cu vătafii lor — numiți ceauși — se încăierau zilnic în munca portului la încărcarea vapoarelor de marfă.

Mic funcționar, o rotiță angrenată în marele organism social, trebuia să-mi împlinesc misiunea de păzitor al ordinei și împărțitor al dreptății în acest minuscul turn al lui Babel.

Împărțiți pe nații, muncitorii formau niște turme omenești, învrăjbite unele împotriva altora, cari se lăsau totuși mulse și tunse de vătafii conducători de muncă. Toate cafenelele și cîrciumile erau ținute direct sau în tovărășie de vătafii portului. De acolo se luau oamenii la muncă și acolo se făcea plata. Vătaful c-o mînă da și cu alta lua. Am sprijinit, la început, pe vătafii români împotriva străinilor. Dar, vai! repede m-am convins că

nu erau mai buni decît veneticii. Dreptul pe care-l reclamau dîrji, bătîndu-se cu pumnul în pieptul lor de aramă, ca români în țara lor, nu era decît dreptul de a specula munca celor mai slabi decît ei.

Sub ochii mei, zilnic, se comitea cea mai odioasă speculă: exploatarea omului prin om.

O idee chinuitoare mă apăsa veșnic, cu durerea unei aspre mustrări, și uneori un sentiment de revoltă mă încorda. Oare nu eram și eu părtaș la această mizerabilă jefuire a muncei omenești? Frînți de oboseală, îi vedeam intrînd în cîrciumă seara pe muncitorii murdari, nespălați, tușind și scuipînd, căci praful ridicat din cereale în plămîni se prefăcea în noroi cleios. Adormeau pe mese, abrutizați de băutură. Primeau cît li se da. Mai toți banii rămîneau în tejgheaua cîrciumarului-vătaf.

Și nimeni nu crîcnea. La toți le era teamă că a doua zi nu vor mai fi luați la lucru în port.

Nici un spirit de asociație, nici o solidaritate.

Ce era de făcut?

Zadarnic am încercat în felurite chipuri. Oamenii se schimbau, dar moravurile aceleași rămîneau. Toți erau la fel. Aceleași cauze produc aceleași efecte. Am ajuns la încheierea că nu oamenii trebuie schimbați, ci sistemul. Și atunci am imaginat o organizare de asociație profesională, c-un birou de împărțire a muncei pe baza rotației. Planul combinat în minte, așternut pe hîrtie, am început cu încăpățînare să-l realizez pe teren.

Și, luptînd cu furtuna pe care singur o stîrnisem, am reușit să pun în practică cu deplin succes un plan pe care amicii și dușmanii îl socoteau „utopic". În locul anarhiei s-a pus ordine. Căci libertatea muncei în port, pe care și azi o mai reclamă vătafii și unii din patroni, nu este — crudă ironie — decît libertatea de a specula în voie munca omenească. Pe vremea aceea, cînd în țară nu aveam încă un Minister al Muncii — organism de echilibru social — Sulina — fără să știe — era în miniatură un cîmp de experiențe sociale. [1]

---

[1] În stare rudimentară existau: Asociație profesională, Contract colectiv, Cooperație, Ocrotirea muncii, Arbitraj; în fiecare duminică dimineață se făcea judecata conflictelor de muncă în port (n.a.).

Din prima lună s-a văzut efectul : binefacerile aduse de puterea organizației. În port s-a făcut liniște. Muncitorii nu se mai întorceau seara acasă beți și cu buzunarele goale. Depunerile la Banca populară creșteau. Unii începuse să-și construiască locuințe. Se dădeau ajutoare de boală familiilor nevoiașe. Soțiile muncitorilor veneau, cu lacrimile în ochi, să mulțumească pentru că s-a înființat Bursa muncii. După un an de funcționare, o bătrînă, soacra unui muncitor, veni sfioasă să-mi ceară fotografia. Avusese de gînd s-o pună în biserică. Și, pentru că preotul se opunea, se hotărîse s-o bată în perete la casa nouă făcută de ginerele ei.

Comerțul n-a avut nimic de suferit. Încă o dată se verifica faptul că în porturile noastre nu exista un conflict între „capital“ și „muncă“. Răul se datora numai păturii parazitare de intermediari, cari ciupeau pe patron și storceau pe muncitori.

Războiul a întrerupt dezvoltarea acestei prime organizări de muncă în porturi. Experiența a folosit. Sistemul a rămas. Bursa muncii avea în esență întreaga legiuire pe care Ministerul Muncii a întocmit-o și pe care o aplică azi în toate porturile românești.

*

Acum, cînd am trecut culmea și încep să cobor drumul vieței, privind la anii duși, simt în melancolia vîrstei și un pic de orgoliu, clipe de intensă satisfacție — căci a crea rămîne suprema plăcere sufletească.

Mă caut în urmă. Mă regăsesc departe. Mă judec, fără părtinire, ca pe un alt om, un străin pe care-l văd agitîndu-se cu avîntul tinereței, frămîntîndu-și mintea, modelînd planuri utopice pentru o lume mai dreaptă și mai bună, cu mistica credință că ideile se pot preface în fapte.

Cu ochii minței de acum privesc în urmă și mă întreb care era imboldul ce mă împingea pe-atunci în lupta frămîntărilor sociale ? De ce îmi luam singur sarcina unei munci de la care nici o răsplată nu așteptam ? Neîncredere, acuzări, ironii și dușmănii culegeam de pretutindeni, chiar și de la cei cărora le făceam bine cu de-a sila. Era la bază sentimentul dreptății. Dar de unde

energia și îndîrjirea, persistența de a merge pînă la capăt ?

Explicarea ? Aveam în sînge, ca mulți din generația mea, inoculat din școală încă microbul epidemiei ce bîntuise în atmosfera idealistă și generoasă a Iașului de acum jumătate de secol.

Socialismul romantic de pe acea vreme nu avea o bază materială, era un fel de religie nouă, bizară și neînțeleasă de generația de azi, al cărei crez este sportul, boxul și mărcile de automobile. Fiecare generație are alte preocupări și altă ideologie.

Epoca trecută, care a imprimat un puternic curent de idei umanitare și generoase, este un cîmp interesant de studii pentru sociologi și pedagogi, ca să analizeze structura sufletească și formarea caracterelor tinerimei față de spiritul timpului. Socialismul, „plantă exotică“, transplantată pe-atunci la noi, nu s-a putut decît tîrziu aclimatiza în solul românesc. Totuși, sămînța ei n-a căzut numai pe piatră. Pe alocurea a prins în țelină mănoasă, a încolțit și a dat roade. Discipolii s-au răspîndit cu vremea, mulți s-au pierdut pe căile vieții, unii și-au renegat trecutul, mai toți însă au păstrat în suflet pioasa amintire a crezului din tinerețe.

Mișcarea aceea de idei și avînturi generoase a fost o școală de disciplină și de cultură sufletească ce a lăsat urme ca o pecete neștearsă pînă la sfîrșitul vieții.

*

Cine ar fi bănuit că modestele încercări și experiențe sociale făcute izolat în tinerețe, într-un port la capăt de țară, vor fi după treizeci de ani dezgropate și reînviate pentru a servi la noi legiuiri de ocrotire a muncii ? Ca o răsplată neașteptată am primit invitarea Ministerului Muncei și a Uniunei muncitorilor din porturi ca să conlucrez la noua *Lege de organizare a muncii în porturi.* Am simțit profunda mulțumire sufletească și împăcarea de cuget a celui ce-și face datoria, putînd ca să aducă măcar o cărămidă la temelia zidirei ce se înalță în viitor. Am ferma convingere că noua lege pune cruce celui mai odios sistem de exploatare a muncii omenești. Începe o nouă eră, în care muncitorul de port își va primi

în mînă întregul preț al muncei sale, făcîndu-și în același timp și o educație de solidaritate socială.

Sunt sigur că numai în cîțiva ani se vor înălța în porturi palate pentru muncitori, cu adăposturi, băi, hrană, biblioteci, pentru o viață omenească, civilizată trupește și sufletește. Palate de mult s-ar fi putut înălța cu banii muncitorilor jefuiți în curs de zeci de ani. Vremuri ca în povești au fost odinioară în porturile noastre. La nunți și zaiafeturi, vătafii atîrnau bumăști la ureche cailor. La sărbători, de Paști și Anul nou, se aprindeau în cafenele țigări cu bumăști de cîte o mie.

Cu greu vor înțelege generațiile viitoare timpurile pe care noi le-am trăit, cu mizeriile omenești de o așa revoltătoare imoralitate.

Istoria însă, martoră a trecutului îngropat, trebuie să transmită urmașilor oglinda timpului nostru. Ea ne arată înlănțuirea faptelor, lupta zilnică pentru a face un mic pas spre mai bine. Căci, în fond, suma acestor mici pași, contribuții succesiv acumulate, face aproape întregul progres al omenirei.

Istoria ne arată că utopiile de azi nu sunt decît banalitățile de mîine.

ÎN JURUL UNEI EXPOZIȚII

Abia intrasem în sala fundației Dalles, ca să admir marinele lui Știubei, cînd un prieten, critic de artă, mă întîmpină ironic :

— A trebuit să se deschidă o expoziție de marine ca să te văd vizitînd o sală de pictură.

— Ca profan — zic — mă duc acolo unde pot înțelege și eu ceva.

— Arta trebuie simțită, nu înțeleasă.

— N-am ce căuta acolo unde o pretinsă artă nu se adresează nici minței, nici sensibilității mele.

— Nu-i totdeauna de vină artistul că nu-l înțelege publicul refractar la orice inovație în artă.

— Ai dreptate, dar mie, profan, dă-mi voie să admir ce-mi place, căci nu-i frumos ce-i frumos, e frumos ce-mi place mie. Diformarea picturală adusă de unii moderniști, linii paradoxale, divagația, incoerența imaginației colorate mă fac să mă întorc mai cu drag spre tradiție.

— E natural să existe o luptă între tradiționala reproducere academică și interpretarea personală. Un critic francez susține că pictorul care transpune poate diforma, întrucît el sugerează, evocă. De ce nu s-ar admite și în pictură deformarea dacă o admitem în teatru ? Pictura nu trebuie analizată, trebuie simțită...

— Păi, cum s-o simt, dacă n-o înțeleg ?

...Și discuția a urmat așa un ceas, învîrtindu-ne într-un cerc vițios, fără să ne putem înțelege.

Numai după ce a plecat prietenul, vădit enervat de ignoranța mea în artele plastice, am început să observ pe rînd marinele lui Știubei.

Care-i partea de tehnică şi care-i de artă? Nu ştiu. Asta-i treaba criticei să facă o cîntăreală dreaptă. Mie îmi plac aceste tablouri, le înţeleg şi le simt.

Desemnul conştiincios, logic, fără nici o deformare, armonizarea de tonuri, culoarea apei, valurile, redarea naturei aşa cum o am în fundul minţei mele o regăsesc pe pînze, de aceea mă reţine şi îmi impune această expoziţie.

Nu pot să nesocotesc desemnul, nu pot să admit nici o deformare. Îmi aduc aminte că am văzut o marină a unui pictor bun — nu-i spun numele — la care nu mă puteam uita din cauză că pusese coşul la prova vaporului şi-l înclinase înainte, în loc să-l încline înapoi. Această greşeală de desemn apare ca o monstruozitate în ochii unui marinar, deşi pentru un profan poate trece neobservată.

Colorismul poate fi mai mult sau mai puţin inventat, desemnul însă nu poate să mintă, trebuie să dea viziunea corectă, exact aşa cum ochiul este obişnuit să vadă realitatea lucrurilor în natură. Chiar artiştii cari reuşesc să construiască în culoare trebuie să construiască logic.

Este desigur un secret de tehnică ca să poţi reda pe pînză ridicarea şi spargerea unui val de mare.

Este de asemenea un secret pentru a reda transparenţa apei, aşa cum ne-a rămas pe pînzele lui Eugen Voinescu, singurul marinist dintre pictorii generaţiei trecute.

Voinescu, deşi nu era marinar, călătorise mult pe apă, trăise între marinari, îşi formase ochiul pentru cunoaşterea feluritelor tipuri de nave.

În toate marinele rămase de la el nu poţi găsi o singură greşeală de desemn. Secretul transparenţei apei de mare îl furase de la celebrul marinist rus Ivazovski pe care-l cunoscuse la Odesa, unde Voinescu se afla în calitate de consul al României.

Urmăresc de cîţiva ani tehnica evolutivă a lui Ştiubei şi constat posibilităţile cu cari este înzestrat.

Unele compoziţii din porturi, nave în mers prinse de o mare demontată, au viaţă, măiestrie şi o bogată evocare. Calităţi necontestate ne îndreptăţesc să avem

încredere în talentul acestui pictor şi să aşteptăm pînze de mare valoare.

Ce-i strică? Tocmai abilitatea lui. Graba, uşurinţa de fabricare a numeroaselor delicate şi dulci acuarele de ieftin efect.

Fac un păcat cei cari îi cer mereu să facă „cromuri“. Ştiubei trebuie să facă eforturi, să refuze a satisface cererile unui gen de artă convenţională care duce la diletantism sau la industrializare. În loc de marine abil acuarelate, care-l bagatelizează, el trebuie să lucreze din greu, cu rîvnă şi pasiune, puternice uleiuri. Dar asta, bineînţeles, nu se poate face în vîrtejul capitalei, prin birourile ministerului, sau în serviciul Palatului.

În interesul lui, pentru cinstea picturei şi a marinei româneşti care ar putea să-şi plătească luxul de a avea un pictor marinist, eu l-aş îmbarca pe Ştiubei pe un vapor de marfă — nu de pasageri — să umble cîţiva ani, să nu facă nici o altă treabă decît să picteze ce vede cu ochii pe unde trece: natură, oameni şi lucruri...

NOTE

SCHIȚE MARINE DIN LUMEA PORTURILOR

Autorul și-a intitulat volumul *Schițe marine din lumea porturilor*, spre deosebire de *Schițele marine și militare* cuprinse în cea de a doua secțiune a *Jurnalului de bord*, ediția I, apărută cu aproape trei decenii în urmă, în 1901.

Acest ultim volum de schițe, nuvele și povestiri apare în librării la sfîrșitul anului 1928. În *Adevărul literar și artistic* găsim două note care anunță viitoarea apariție: în 9 decembrie 1928, cînd se menționează doar titlul, *Schițe marine*, și în numărul din 23 decembrie 1928, unde, odată cu tipărirea scrierii *Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită*, se dă următoarea notă redacțională: „Din volumul *Schițe marine* care va apare în Editura Cartea românească". În *Universul* din 4 ianuarie 1929, la p. 10, într-o notă, la rubrica intitulată „Cărți noi", se semnalează: „Sub eleganta prezentare cu care ne-a obicinuit Editura Cartea românească, noul volum de schițe marinărești constituie o lectură cu deosebire interesantă, plină de episoade antrenante, de personagii cu caractere fericit cizelate, dintr-o singură și viguroasă trăsătură de condei, și de aventuri hazlii, de un humor sănătos și antrenant".

Volumul include, în cele 128 pagini, opt scrieri care fuseseră tipărite mai înainte în *Adevărul literar și artistic*, revistă de care scriitorul s-a simțit legat în aceeași măsură ca și de *Viața românească*, unde-și publicase, în deceniul precedent, majoritatea scrierilor.

Cele opt scrieri sînt elaborate între anii 1925—1928, cu excepția uneia singure, *Escadra intră în port*, tipărită pentru prima dată în revistă în 1922 și inclusă de autor în volumul *În Deltă...* din 1925. Aducerea *Escadrei...* în volumul din 1928 s-a făcut pentru apropierea tematică, scrierea de mai sus încadrîndu-se mai

bine titlului acordat noului volum, iar pe de altă parte fiind mai apropiată, ca mijloace de realizare, de cele două scrieri umoristice *Fără permis de export* și *Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită*.

Dacă în urmă cu ani titulatura de *Schițe marine* nu întîmpinase nici o obiecție, o recenzie apărută sub semnătura „P" în *Familia*, nr. 1—2, ianuarie-februarie 1929, p. 24, pe lîngă unele elogii îndreptățite aduse noului volum („humor și acțiune", „stilul neted, fraza cizelată și stăpînită, limba curată și mereu proaspătă", „descrierea fără prelungiri și zorzoane"), face și următoarea remarcă : „E poate greșit titlul de «Schițe marine»... Cînd zici «schițe marine» te gîndești la penelul pictorului ori al poetului. Or, volumul d-lui Jean Bart cuprinde, în majoritate, întîmplări din viața de marinar, în cari lipsește descrierea naturii marine." Obiecția nu pare a fi întru totul neîntemeiată. Dar, termenii „schițe marine" asociați pentru prima dată în literatura română de către Jean Bart s-au impus, evocînd întotdeauna pe autorul *Jurnalului de bord*.

Într-o succintă prezentare a volumului, Izabela Sadoveanu încerca să surprindă la autorul *Schițelor marine din lumea porturilor* notațiile unui „scrutător subtil" : „El împresoară personagiile cu o rețea fină de trăsături mărunte, pînă în clipa cînd rețeaua tresare violent : într-un conflict, într-un scurt eveniment tragic sau într-un amuzant efect comic, s-a prins în rețeaua investigațiunilor un aspect viu luminat din viața profundă și adevărată" (Izabela Sadoveanu, *Jean Bart : „Schițe marine"*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 425 din 27 ianuarie 1929, p. 7). Iar Constantin Șăineanu, accentuînd că *„Schițele marine* ale d-lui Jean Bart sunt scene trăite de autor, și deci cu atît mai interesante și mai atrăgătoare", considera noul volum al scriitorului drept o carte atractivă, cuprinzînd fapte de viață „povestite cu mult talent și într-o limbă frumoasă, simplă și naturală" (Constantin Șăineanu, *„Schițe marine" de Jean Bart*, în *Adevărul*, nr. 13837 din 31 ianuarie 1929, p. 2).

Caracterul de amintiri al *Schițelor marine* a fost evidențiat, între alții, și de către D. I. Suchianu : „Rareori am avut așa de puternic impresia de «lucru trăit» ca atunci cînd povestește Jean Bart. Faptele pe care le descrie par a nu fi aproape deloc «drese» în beneficiul literaturii. Și poate că nu-i numai o aparență. Jean Bart are, cum ar zice Gide, cultul «faptului divers», și talentul său este în primul rînd un talent de *a alege*, de a selecta, printre evenimentele văzute sau auzite, pe acelea care sunt prin ele înșile literare. Este probabil că autorul le mai compune, le mai combină cum crede el că e mai avantajos artisticește, dar nu cred că denaturează des faptul în sine, așa cum s-a întîmplat el în realitate. Din cauza acestei tehnici foarte obiective, scrisul lui Jean Bart are două însușiri fundamentale : *simplitate* și *naturalețe*" (D. I. Suchianu, *Jean Bart : „Schițe marine"*, în *Adevărul*, nr. 13853 din 19 februarie 1929, p. 1).

Într-o recenzie mai amplă, publicată în *Viața românească*, Demostene Botez arăta cum călătoriile întreprinse de autor i-au deschis orizonturi largi de cunoaștere : „Cariera de marinar, ca și aceea de medic, a dat literaturilor mondiale un mare număr de scriitori de mîna întîi. Nu este desigur numai o întîmplare. Aceste două cariere deschid orizonturi largi..." Totodată sublinia stilul curat, lipsit de „bombastic", caracteristic prozei de la începutul secolului : „Volumul d-lui Jean Bart aduce o atmosferă de proză «de dinainte de război». Nuvela sa e scrisă ca-n timpurile bune... Parcă ai întîlni un prietin pe care-l regăsești, așa cum îl știai, cu chipul și cu sentimentele nete, nealterate de vremi" (Demostene Botez, *Jean Bart : „Schițe marine"*, în *Viața românească*, nr. 2—3, februarie-martie 1929, p. 323—326).

Scrieri ca *Fără permis de export* și *Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită* vin să confirme și umorul scriitorului, în ciuda celor afirmate de Mihail Dragomirescu, e drept, mai mult pe marginea scrierilor din volumul *Datorii uitate* : „Jean Bart nu are humor și de aceea lucrurile care ar provoca hazul fac în scrierea lui impresia de plat" *(Sămănătorism. Poporanism. Criticism*, Editura noului Institut de literatură, 1934, p. 113). Latura umoristică a prozei lui Jean Bart se făcuse simțită încă din *Documentele omenești* incluse în volumul *Datorii uitate*, apoi în volumele *În Deltă* și *Prințesa Bibița*, nu însă sub forma revelatoare pe care o întîlnim în acest ultim volum de proză scurtă.

Recenzentul volumului în *Convorbiri literare*, C. C. Petrovici, scotea în evidență o latură esențială în umorul scriitorului : „Peste umanitatea generoasă, cu care își îmbracă subiectele, autorul așează un suflu de subtilă ironie, ușoare înțepături de ac — nu veninoasele reflecții ale sarcasmului" (C. C. Petrovici, *Jean Bart : „Schițe marine"*, în *Convorbiri literare*, 1929, p. 198).

Într-o recenzie din ziarul *Dimineața*, E. Marghita făcea o remarcă ce ni se pare edificatoare pentru definirea umorului specific scriitorului: „Însă în gama artistică a lui Jean Bart nu lipsește nici nota umoristică, dovadă cele trei schițe: *Fără permis de export*, *Escadra intră în port* și *Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită*, la a căror lectură nu o dată am izbucnit într-un hohot de rîs sincer, care în clipa următoare făcea loc unui zîmbet de înduioșare. Căci umorul lui Jean Bart e dublat de sentiment. De sentiment, și nu de sentimentalism ieftin" (E. Marghita, *Jean Bart: Schițe marine*, în *Dimineața*, nr. 7968 din 17 februarie 1929, p. 3).

FĂRĂ PERMIS DE EXPORT

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 351 (28 august), p. 1—2, cu mențiunea: „Din volumul *Schițe marine* care va apărea în curînd".

Se tipărește în volum: *Schițe marine din lumea porturilor*, București, Editura Cartea românească, [1928], p. 3—18.

Inițial, schița s-a intitulat *Instinctul*. Sub acest titlu se păstrează la Muzeul literaturii române, ms. nr. 15135, numerotat în file 1—8 (16 pagini). Deosebirile sînt în primul rînd de ordin stilistic. Spre exemplificare reproducem prima pagină din manuscrisul acestei variante:

„INSTINCTUL

Vaporul nostru încarcă în bazinul docurilor. De-o săptămînă își îndopa burta cu grîu arnăut. Avea de înghițit trei mii de tone ⟨de grîu⟩[1]. Plecam la Napoli. În curtea docurilor, împrejmuită cu zid înalt de beton, poposise o cireadă de boi sub un nor negru de praf de cărbune. Trebuia să îmbarcăm pe punte 120 de capete de vite cornute pentru Malta. Nemulțumire generală pe bord. Secundul indignat că i se transformă vaporul în grajdi. Lemnarul bordului necăjit că nu are scînduri pentru instalații.

[1] Între paranteze ascuțite reproducem cuvintele șterse de autor.

— Am ajuns văcari, bombăneau marinarii pe înfundate.

— Cel mai păcătos caric de dus pe apă e marfa asta vie. Șeful de echipaj cătrănit, după ce-și trînti șapca unsuroasă în tabla punții de fier, izbucni:

— Lasă, că dacă om avea timp la larg [o] să ne scăpăm ⟨de ele⟩ noi. Le facem vînt la apă. Anul trecut, cînd ne-a prins furtuna ceea de la Capul Matapan, n-am aruncat în mare două sute de boi?"

Schița avea și alt final, continuînd cu relatarea celor petrecute pe chei după plecarea vaporului:

„Ce-a mai urmat n-am ⟨mai⟩ putut afla, căci vaporul se depărta grăbit, luîndu-și drumul obișnuit spre mare.

Portul rămînea în urmă cu aceeași lume, agitat poate de noi conflicte de atribuții, discuții violente și subtile controverse vamale, provocate din nou prin salvarea și întoarcerea vacii în port.

Vaca salvată — dar barcagiii vor avea pretenții.

Cine va achita prețul salvării?

În ce situație rămîne vaca în port dacă e trecută în permisul de export (al vasului)?

Ajunsă la destinație, trebuie să se justifice absența vacei trecută în actele de bord.

Ce măsuri va lua șeful vămei [cînd se va] găsi din nou față în față cu vita asta încăpățînată care s-a opus cu atîta îndîrjire la executarea ordinelor sale.

Frămîntat de gînduri, în minte cu atîtea chestiuni la care nu găseam răspunsuri în minte, cu adîncă părere de rău, mă despărțeam ⟨depărtăm⟩ de țara în care o strictă aplicare a legilor poate provoca ...... un biet, fraged, plăpînd vițel de lapte, venit pe lume în neregulă, fără permis de export" (ms. 15135, p. 8 și verso).

Schița este una din cele mai realizate scrieri ale lui Jean Bart, fiind inclusă în toate culegerile din proza scriitorului. G. Călinescu, în *Istoria literaturii române*, în capitolul dedicat lui Jean Bart, se oprește în primul rînd asupra acestei schițe.

Const. Șăineanu, în recenzia semnată în *Adevărul*, nr. 13837 din 31 ianuarie 1929, p. 2, remarca: „Această bucată, în care ticăloșia omenească contrastează puternic cu instinctul animal matern împins pînă la ultimul sacrificiu, este vrednică de a fi-

gura în orice antologie". Recenzentul din *Familia* o califică drept „o întîmplare dozată cu element comic și care ia proporții de neobișnuit humor" (P., *Jean Bart. „Schițe marine"*, în *Familia*, nr. 1—2 din ianuarie-februarie 1929, p. 24).

N-ar fi exclus ca, la baza scrierii *Fără permis de export* să fi stat un fapt real. Printre filele manuscrise rămase de la autor s-a păstrat un decupaj din ziarul *Universul* (nu se specifică anul) în care se relatează fapte oarecum asemănătoare, enunțate chiar din titlu: *Un transport de oi tunse pe vapor — Comandantul vasului pretinde plata transportului și pentru oile născute. Ce pățești cînd tunzi lîna. La Curtea de Casație.* Decupajul din *Universul*, cu adnotările lui Jean Bart, relatează un proces judecat la Curtea de Casație din Ankara, în care a fost implicat vaporul românesc „Muntenia" ce transportase 1000 de oi de la Jaffa la Istambul. La sosirea în port, căpitanul vaporului este dat în judecată pentru că, din ordinul lui, oile fuseseră tunse, spre a putea suporta clima caldă și a ajunge vii la destinație. Dar pînă la îndeplinirea formelor legale pentru expertiză, lîna a crescut la loc și oile s-au înmulțit cu 192 de bucăți. La rîndul său, căpitanul vaporului cerea plata de transport pentru numărul de oi în plus.

TREI DEZERTORI

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 252 (4 octombrie), p. 1, subintitulată: *Documente omenești.*

Reprodusă, cu același subtitlu, în *Calendarul Asistenței sociale pe anul 1927*, Institutul de arte grafice Răsăritul, p. 29—35 („Din publicațiile Asistenței sociale", nr. 19).

Se tipărește în volum: *Schițe marine din lumea porturilor*, București, Editura Cartea românească, [1928], p. 19—28.

PLECA UN VAPOR DIN PORT...

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 342, (26 iunie), p. 1.

Reprodusă, fără modificări, în: *Revista marinei*, anul III (1928), nr. 2 (aprilie, mai, iunie), p. 16—20; *Orizontul maritim*, anul I (1935), nr. 12 (mai), p. 15—16.

Se tipărește în volum: *Schițe marine din lumea porturilor*, București, Editura Cartea românească, [1928], p. 29—37.

Se păstrează (în colecția noastră) manuscrisul scrierii în prima variantă: 6 file scrise pe ambele părți. Personajele sînt aceleași: căpitanul vaporului, sora lui, gazetarul Miron P... și povestitorul. În prima formă, sora căpitanului este numită o dată „Laura P..." iar a doua oară „D-na N.". La fila 4 (verso) găsim localizarea în timp a celor petrecute în partea a doua a scrierii: „Sunt 32 de ani de atunci" — ceea ce autorul a înlăturat în forma definitivă.

Cea dintîi versiune nu purta nici un titlu. Însă la prima filă, pe verso, întîlnim notat de scriitor un posibil titlu: *Mirajul voiajului.*

În general, deosebirile sînt de ordin stilistic. Reproducem prima filă de manuscris pentru exemplificare:

„Era după-masă. Luam cafeaua pe puntea albă, curată, biciuită — strălucea alămurile ca aurite. Vaporul nostru, imobil, dezarmat, legat la cheu în fundul portului, să găsea în rezervă pentru o lună. Căpitanul meu, un burlac tomnatic, marinar de rasă, avea pe bord, în timpul acesta de vacanță, o soră mai mare, o văduvă respectabilă.

D-na N. ⟨Laura P...⟩[1] trebuie să fi fost foarte frumoasă în tinerețã. Cu greu îi puteai socoti vîrsta. Se păstrase bine. Un corp uscățiv, zvelt, obrazul încă fraged și părul alb ca zăpada, cizelat și tras pe tîmple. O ținută distinsă. Gravă, voalată, o vedeam plimbîndu-se singură pe punte, c-un șal otoman, veșnic c-o carte în mînă. De cîte ori intra sau pleca un vapor din port, ea să oprea razamată de balustradă, cu binoclu urmărea vaporul și rămînea așa mult în contemplare. De cîteva ori mi s-a părut că își șterge ochii cu batista, pe furiș. Femeia aceasta mă intriga. Parcă ascundea un mister, o enigmă. Nu ne întîlneam decît la masă. Vorbea puțin, măsurat, cu distincție, cu melancolie. Sub o ceremonioasă distincție, închidea ⟨ascundea⟩ parcă o taină de nepătruns. O dată am întrebat-o:

— Ați voiajat pe apă? De ce nu profitați să faceți un drum în Orient? Acum e sezonul calm.

Ea tresări:

— Nu iubesc marea. N-o pot suferi.

---

[1] Cuvintele scrise deasupra rîndurilor și rămase neșterse au fost marcate prin ⟨ ⟩.

— Dar acum e calm, plat.

— Nu, nu o iubesc, am oroare. Trăiesc la munți. Vin aci numai din cînd în cînd, numai pentru frate-meu (singura rudă pe care o mai am pe lume). Îmi place muntele verde. Marea e perfidă. Cît am suferit din cauza meseriei fratelui meu. (Un singur băiet care s-a făcut marinar e în școala din Livorno.) Iesă la anu ofițer. Marea mă enervează."

— Sora d-voastră nu să simte bine. Mi-a spus că marea îi face rău.

— Da, ți-a spus... Și căpitanul își aprinse o țigară și începu să spună... Biata femeie! Marea i-a cauzat o cumplită durere în viață, i-a fost fatală..."

ÎN VINEREA PAȘTELUI

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 384 (15 aprilie), p. 7—8.

Reprodusă, fără modificări, în : *Cuvîntul țărănimii*, anul VIII (1929), nr. 26—27 (31 martie), p. 2—4 ; *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 6 (aprilie), p. 137—140. La sfîrșit, după numele autorului, se menționează volumul din care a fost reprodus textul : *„Schițe marine*, Editura Cartea românească".

Se tipărește în volum : *Schițe marine din lumea porturilor*, București, Editura Cartea românească, [1928], p. 57—68.

Printre manuscrisele scriitorului se păstrează (în colecția noastră) o primă variantă a acestei scrieri : filele 1—4 și 12—13 (în numerotarea autorului), respectiv începutul scrierii și sfîrșitul (fără ultima filă). Personajele sînt aceleași, doar „moș Iancu Pilotul" apare în prima variantă „moșul Iancu Pontonierul". Deosebirile sînt de ordin stilistic. Reproducem primul fragment din varianta manuscrisă :

„Șalupa era legată de ponton. Așteptam un ordin de plecare în susul Dunării. Se apropiau sărbătorile Paștelor. Intrasem în Săptămîna Patimilor și ordinul nu venise încă. Ca să-mi treacă de urît, mă duceam cu moșul Iancu Pontonierul la biserică în serile de denie.

Moșul Iancu, un bătrîn pilot de Dunăre, vechi marinar de apă dulce, învățase meseria servind în tinerețe pe vapoarele vechei societăți austriace (prima companie de navigație cu aburi

pe Dunăre). Era mîndru de mica pensie care o primea de la austriaci. Sfătos. Calculele nautice nu prețuiau. Marinarii rîdeau și îl poreclise F[ranz] Iosef — pentru barbeții albi și stufoși...

Așa mărunțel și uscat cum era, era în stare să stea zile și nopți neclintit.

Bun, blînd, milos ca pînea caldă. Ofițerii îl iubeau și-l tachinau cu «Franz Iosif», dar să băteau să pună mîna pe el, cari să-l aibă la bord, căci cu moșu Iancu la cîrmă n-aveai nici o grijă. Nu știa să caute pe hartă... ca mița în călindar ; noi, cu harta și cu sonda ne înnămoleam. El avea ochi de vultur ; de la distanță mare cunoștea, distingea culorile. Știa istoricul fiecărui punct pe Dunăre, unde s-a înecat cutare vas și anul, luna, ziua. De la capul ostrovului la coada ostrovului unde bate apa. «Vezi că vaporul fuge singur de mal, iaca cere apă...» Eu căutam să-i fur meseria asta care nu se învață din cărți. Avea ochi de pilot. Îl alimentam cu țigări și coniac.

Era blînd și sfătos. Ne povestea din viața lui. A fost pilot pe «Orientul» și pe vaporul....

Istoria cu cei trei împărați, la Porțile-de-Fier, cînd nu știau cum să pună cele trei pavilioane. Avea un ceas de aur (dat de regina...) care îl purta de Crăciun și de Paști.

Povestea rușinea care a pățit-o (îl necăjea cei mai tineri).

— Ia spune, moșule, ce-ai pățit cu directorul gen[eral] [al] Navigației ?

— D-nii ingineri or fi știind multă carte, dar să pricep la navigație ca eu la... Era o comisie la bord. Ei cred că vaporul merge ca trinul pe șine...

Directorul a început să rîdă cu haz și s-a dus.

— Dar ce făcuși, moșule, ce te-a apucat ? Știi cine era boierul cela ?... era d-l inginer... director gen[eral].

Bătrînul a scăpat cîrma din mînă. A îngălbinit..."

Acțiunea scrierii este localizată „într-un mic port dunărean", în Cernavodă și împrejurimi — satul Topalu. Asupra timpului petrecut aici, însuși autorul ne relatează : „Eram pe Dunăre, însărcinat cu poliția navigației în regiunile podului de la Cernavodă, conduceam și căpitănia portului" (*Însemnări și amintiri*, Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 18).

Asupra furturilor și contrabandei de cereale pe Dunăre scriitorul se oprește și în capitolul al XV-lea din *Europolis*, iar pe cînd se afla la Comisariatul maritim al portului Sulina scrie

un articol, pe aceeași temă: *Furturile de cereale în porturi și pe Dunăre*, în primul număr al *Revistei porturilor și navigațiunii comerciale* din 15 ianuarie 1913, p. 11—12.

LA BETLEEM

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 368 (25 decembrie), p. 1—2.

Se tipărește în volum: *Schițe marine din lumea porturilor*, București, Editura Cartea românească, [1928], p. 71—80.

ESCADRA INTRĂ ÎN PORT

Apare, cu subtitlul *Amintiri*, în *Adevărul literar și artistic*, anul III (1922), nr. 82 (18 iunie), p. 1. Scrierea este publicată cu prilejul alegerii lui Jean Bart ca membru corespondent al Academiei Române (8 iunie 1922).

Reprodusă în *Marea noastră*, 1947, decembrie, p. 19—22.

Se tipărește în volum: *În Deltă*, București, [1925], Tipografia Răsăritul, p. 41—55, cu același subtitlu *Amintiri*. Inclusă apoi în volumul *Schițe marine din lumea porturilor*, București, Editura Cartea românească, [1928], p. 83—96.

Scrierea evocă unele întîmplări petrecute în perioada în care ofițerul de marină Eugeniu Botez își făcea serviciul la Divizia de Mare, îmbarcat pe bricul-școală „Mircea". Acțiunea se petrece în Sulina, așa cum se consemnează în textul tipărit pentru prima dată în *Adevărul literar și artistic*: „Treizeci de ofițeri și cîteva sute de marinari, toți oameni tineri și zburdalnici, schimbase viața micei garnizoane din Sulina". La includerea scrierii în volum, autorul a înlăturat precizarea: „din Sulina".

INTRAREA CÎINILOR ÎN ANGLIA ESTE STRICT OPRITĂ

Apare, într-o formă prescurtată, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 420 (23 decembrie), p. 3—4, cu subtitlul: *Un Crăciun în Anglia*.

Reprodusă în *Orizontul maritim*, anul II (1935), nr. 17 (octombrie), p. 13—14; nr. 18—19 (noiembrie-decembrie), p. 5—6; anul III (1936), nr. 20 (ianuarie), p. 6—7; nr. 21 (februarie), p. 4—5.

Se tipărește în volum: *Schițe marine din lumea porturilor*, București, Editura Cartea românească, [1928], p. 99—127, fără subtitlul din revistă.

Într-un proiect inițial al acestei schițe, conflictul dintre echipajul vasului românesc și autoritățile din portul britanic era provocat nu numai de prezența unui cîine, ci și de faptul că vaporul nostru comercial venea din Egipt, unde bîntuia ciuma, și de aceea descărcarea oricăror mărfuri era strict interzisă pe teritoriul englez. În această primă formă a scrierii întîlnim și un tip pitoresc de pilot englez care conducea vapoarele străine în port, pilot care, atunci cînd nu era în exercițiul funcțiunii, își detașa mîna de lemn, spre marea surprindere a celor din jur.

Reproducem integral această primă variantă a scrierii păstrată printre manuscrisele scriitorului:

„Eram de vreo 20 de zile pe drum. Scapasem de zbuciumul furioasei Biscaia și intram în ceața deasă a Canalului Mînecii.

[Adăugat ulterior indicația:] A descrie vasele în ceață.

De zece zile mîncam numai provizie uscată ⟨și pesmeți tari⟩ ce ne ațîța setea și pesmeți pietroși în cari ne rupeam dinții și ne sîngeram gingiile.

Cu ce dor așteptam sfîrșitul călătoriei, ca să ne bucurăm de darurile și bunătățile pămîntului, mai cu seamă că — după socotelile noastre — trebuia, de data aceasta, sărbătorile Creciunului să nu le mai facem în largul mărei, ci într-un port englez.

Țărmurile britanice mai mult se bănuiau prin pînzile negurilor nordice.

Dinspre Durgenes o barcă de piloți ne-ațînea calea rotindu-se în volte răpezi ca o pasere c-o singură aripă întinsă, alunecînd, zburînd pe o coastă aplecată pe ⟨la⟩ suprafața apei cenușii.

Micșorăm viteza și așteptăm pregătind scara de frînghie.

În monotonia mărei, sosirea pilotului e totdeauna un eveniment fericit. Toți îl primesc cu bucurie, căci el e primul vestitor și prima legătură cu pămîntul pe care îl cauți, [îl] aștepți.

Toți marinarii și-au părăsit lucrul și vin, se întind să vadă pilotul care din fugă se prinde de scară și ca o pisică se cațără pînă sus pe bord. Bucătarul cu boneta lui albă a ieșit cu cratița în mînă, un fochist negru ca tăciunele s-a oprit din aruncarea zgurei.

[Pilotul] ne întîmpină c-un *good-bye* răgușit și c-un ⟨teanc⟩ pachet de jurnale englezești ; știe el că asta ne face plăcere și cu lăcomie căutăm știrile, veștile din restul lumei...

Pilotul e un bătrîn, ras, uscat și încrețit, cu pielea tăbăcită de sărătura și umezeala mărei. Încălțat cu cizme mari de cauciuc ; îmbrăcat într-o manta de ploaie, făcută din pînză gudronată, își ținea tot timpul mîna dreaptă în buzunar, servindu-se numai de stînga. Se suie răpede pe puntea de comandă, își scoate un binoclu turtit din buzunar și printre dinții în care ține luleaua stinsă începe a mormăi către omul de la cîrmă...

Înaintăm încet spre țărmul ⟨care se zărește⟩ ce-n zare să întinde ca o dîră de noroi prin pîcla deasă, imobilă. Umezeala mă pătrunsese pănă la oase. Intru în cabină ⟨să mă îmbrac mai gros⟩ să mă încălzesc...

Și cînd mă întorc la comandă găsesc în camera de hărți, pe masă, alăturea de compas și raport ⟨o mînă, un braț de lemn⟩ o mînă de lemn cu cele 5 degete ⟨întinse⟩ desfăcute și fixe, îmbrăcată într-o mănușă de piele neagră.

— Dar ce-i asta ? strig la marinarul de la cîrmă.

⟨— E mîna pilotului.⟩

Pilotul englez se arătă în ușă surîzînd, pe cînd își arată mîneca dreaptă ⟨a mantalei⟩ goală, băgată în buzunarul mantalei.

— E mîna mea ; e mai comod fără ⟨ea⟩ dînsa. Pe cealaltă am perdut-o acum patru ani ⟨zdrobită de⟩ prinsă de un lanț de ancoră.

Se întunecase cînd am intrat pe aliniamentele farurilor care străbăteau ⟨c-o lumină⟩ cu lumina lor difuză perdeaua de ⟨ceață deasă⟩ negură groasă.

Digurile se întind ca niște linii negre pe apa cenușie care leagănă în depărtare reflexul luminelor din port. ⟨Un aer greu, înecăcios.⟩ Cu cît ⟨ne apropiem⟩ înaintăm, simțim aerul greu ⟨înecăcios⟩ încărcat de fum, aburi și cărbuni ce vine dinspre malurile ⟨înecate în⟩ întunecate pe cari, fără să poți distinge ceva, simți mișcarea monstruoasă.

Un ⟨murmur vag⟩ vuiet nelămurit vine ⟨dintr-acolo⟩ de departe ca un bîzîit a unui monstruos stup de albine.

Din cînd în cînd negrul zărei e tăiat de cîte o dîră ⟨luminoasă⟩ de lumină, un șarpe de foc care trece cu iuțeală pe diguri — e cîte un tren luminat ce trece ⟨în fugă⟩ în goană pe diguri ⟨din port spre oraș⟩.

Pe lîngă noi, alunecînd pe apa moartă, trec bărci mari de pescari cari se întorc de la larg, mute, cu cîte o pînză întinsă ; par fantome trecătoare.

Petrecem noaptea pe loc, la ancoră, în avantport.

A doua zi des-dimineață, o șalupă de la Serviciu sanitar vine să ne dea libera practică. Și cînd ⟨îi arătăm⟩ doctorul englez, un buldog ⟨roșu⟩ scurt, cu ochelari rotunzi, constată după patenta de sănătate că venim din ⟨Alexandria⟩ Egipt, scoate un «mot» :

— Nu e permisă descărcarea mărfei. În Egipt e pestă (ciumă), vasul rămîne în observație pentru carantină și dezinfectare cu aparatul Clayton.

Plouă mereu sau e ceață. Soare n-am văzut. A doua zi, duminică..."

La revederea acestei variante, autorul adaugă marginal pe prima pagină :

„Sosirea pilotului, bucuria noastră, Mache se bucură și dă din coadă, avînd parcă presimțiri. Nu sufere pe englezi !...

Tipul pilotului !... Are mîna de lemn.

Marinarii noștri cari au învățat englezește...

Pilotul ne spune că o să avem dificultăți cu cînele în Anglia.

Ajungem la un port mic în Anglia."

În afară de bruionul inițial reprodus mai sus, schița a mai cunoscut cel puțin două variante pînă a căpătat forma definitivă. Prima variantă o constituie cele 29 de file de manuscris — format de caiet —, majoritatea scrise pe ambele părți, care aduc textul scrierii aproape de final. Textul acestei variante, neintitulată de autor, prezintă deosebiri față de forma definitivă tipărită în revistă, însă acțiunea este aceeași. Manuscrisul conține numeroase ștersături și corecturi făcute de autor, toate de ordin stilistic. Reproducem începutul acestei variante :

„Ca un orb uriaș ⟨condus de⟩ ⟨călăuzit⟩, dus de mînă de un copil, așa intrase, ⟨în port la Liverpool, pe o noapte⟩ pipăind, vaporul nostru ⟨tras de un⟩ ⟨dus la⟩, remorcat pe o noapte ⟨întunecoasă⟩ neagră în port la Liverpool.

Dimineața ⟨cînd am ieșit pe puntea udă⟩ umezeala strabate până la oase. Soarele ⟨răsărise de mult, dar nu se vedea⟩ ieșit

din mare rămîne invizibil, ascuns de pînza deasă de neguri fumegînde. Numai spre răsărit o ⟨roșie pată⟩ pată de-un roșu-pal se întindea ⟨la orizont⟩ între cer și apă pe fundul orizontului de plumb.

⟨Departe pe cheuri, gigantice clădiri, docuri, depozite de bumbac, de mărfuri, silozuri, vapoare, gruie și elevatoare se proiectau într-un amestec monstruos în forme bizare, fantome fantastice, în lumina difuză, înecată, vagă. Orașul enorm și monstruos; în umezeala, în aerul suprasaturat de vapori de apă, de aburi, se ștergeau conturul, formele cenușii, coșuri înalte de fabrică. Se bănuia în ceață un oraș fantastic și monstruos.⟩

Nimic nu-i deslușit în jurul nostru. ⟨O lumină difuză. Plutim întruna în nori. Intrăm în orașul, portul... Lumina difuză, înecată.⟩

Portul plutește într-un nor de ceață.

În lumina difuză, înecată, în aerul saturat de vapori de apă, conturul ⟨obiectelor⟩ formelor se șterge ca ⟨un desemn⟩ într-o vagă pictură mînjită pe o pînză încă udă. Departe, pe cheuri, gigantice clădiri, coșuri înalte, silozuri, antrepozite, gruie, elevatoare ⟨îngrămădiri monstruoase⟩, bizar îngrămădite, ca niște fantome monstruoase apar confuz prin ceață — să simte la distanță fantasticul oraș de fier și cărbune.

⟨Era⟩ prima ⟨zi⟩ noapte de port. Vaporul ancorat la adăpost. Toți dormisem ⟨bine⟩ în liniște și siguranță. A doua zi, în zori, toți la vederea uscatului uitasem deodată, ca prin ⟨minune⟩ farmec toate necazurile celor douăzeci de zile de drum chinuitor pe apă, furtuna din golful Biscaia și cețurile din Canalul Mînecii. ⟨Trecutul tot s-a șters.⟩

Până la Crăciun mai erau trei zile. De data asta ⟨erau să⟩ se nimerise să facem și noi sărbătorile creștinește, pe loc, în port.

Scăpam de provizia uscată, de carnea sarată de butoi și de pesmeții pietroși, în cari ne rupeam dinții și ne sîngerau gingiile.

Cu o bucurie copilărească așteptam să călcăm pe uscat, să ne înfruptăm de bunatățile și darurile pămîntului (dorit)."

Cea de a doua variantă se păstrează la Muzeul literaturii române — un fragment din ultima parte a scrierii (ms. 15203, cuprinzînd 21 file), în numerotarea autorului, paginile 27—47. La pagina 47, întîlnim — notat de autor — titlul scrierii puțin diferit: *„Intrarea cîinilor în Anglia e oprită"*. Manuscrisul este aproape identic cu textul definitiv.

O altă filă de manuscris, din colecția noastră, este dedicată lui Mache, „cîinele nimănuia" aflat pe bordul vaporului românesc, cel care provoacă întreaga „dramă".

Pe această filă autorul face marginal trimiteri la *Colț alb* de Jack London. Probabil și sub influența scriitorului american, Jean Bart se gîndea la un „subiect", *Inteligența cîinilor*, așa cum reiese dintr-un bruion din manuscrisele păstrate de la autor. Cităm un fragment:

„O cățea fată. Servitoarea ia cățeii și-i aruncă pe malul gîrlei. Lasă numai unul sau doi. Cățeii aruncați sunt luați de apă. Unul rămîne mort pe mal. Cățeaua îl caută, îl găsește, îl aduce în gură, mort. Îl îngroapă, îl acopere. Din cînd în cînd rîcîie țărîna, îl vede și îl acopere pe cel înmormîntat. E mișcător..."

Referirile la „furtuna din golful Biscaia", naturalețea dialogului purtat de căpitan și secund cu autoritățile portuare engleze din Liverpool, referirile la „conflictul diplomatic izbucnit" și consemnarea lui în ziarul *Dimineața* din țară, ca urmare a unei scrisori expediate de un ofițer de la bordul vasului, intervenția consulului român și a Legației române de la Londra ne fac să bănuim o întîmplare reală care să fi stat la baza acestei scrieri.

Încă un amănunt: numele cîinelui de pe bordul vasului, care prin însăși prezența lui declanșează un conflict de proporții cu autoritățile engleze, este același Machi ca și în scrierea memorialistică evocatoare a copilăriei scriitorului, *Acasă și în război*.

G. Călinescu menționează scrierea în *Istoria literaturii române*, insistînd asupra comicului situațiilor: „Vasul e ținut în carantină, inspectat de autorități, totul spre a evita corcirea rasei canine britanice și suferința ei prin turbare. Și pe cînd marinarii și cu bietul cîine se chinuie din cauza pedanteriei legale, o misionară a societății de protecție a animalelor împarte echipajului broșuri de propagandă în favoarea ocrotirii cîinilor («frații noștri minori»), iar un cimitir canin face o ofertă de înmormîntare pentru cel «mai fidel tovarăș al omului»" (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, p. 597).

Scrierea este citită de autor, la 19 decembrie 1929, în cadrul unei şezători literare ţinute la Ateneul popular, „stîrnind vii aplauze".

După *Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită* s-a realizat un reuşit scenariu prezentat la televiziune pe 16 noiembrie 1963. Rolul medicului veterinar a fost interpretat de Cosma Braşoveanu, în rolul vameşului — M. Hudac, iar consulul — Mircea Balaban (*Informaţia Bucureştiului,* nr. 3200 din 19 noiembrie 1963, p. 2).

EUROPOLIS

Dintre cele 17 capitole ale romanului au fost publicate mai întîi, în periodice, numai 8 capitole şi Epilogul, dar nu în ordinea în care vor apărea în volum. Fiecare capitol sau fragment de capitol poartă un titlu; la includerea în volum autorul renunţă la titluri, preferînd doar numerotarea capitolelor.

Scrisoarea miraculoasă (fragment din capitolul I) apare în *Viaţa românească,* anul XXI (1929), nr. 5—6 (mai-iunie), p. 143—147, cu menţiunea: „Fragment din romanul *Arabela*";

Frizeria Heladei (fragment din capitolul III) apare în *Adevărul literar şi artistic,* anul IX (1929), nr. 472 (22 decembrie), p. 1—2, cu menţiunea: „Fragment din romanul *Dintr-un port, odată...*";

O scrisoare uitată (fragment din capitolul VIII) apare în *Viaţa românească,* anul XXII (1930), nr. 1—3 (ianuarie-martie), p. 16—24, cu menţiunea: „Fragment din romanul *Într-un port, odată...*"

Pentru o pîne (fragment din capitolul XIII) apare în *Viaţa românească,* anul XXII (1930), nr. 7—8 (iulie-august), p. 5—12, cu menţiunea: „Fragment din romanul *Într-un port, odată...*";

Sirena Neagră (fragment din capitolul V) apare în *Adevărul literar şi artistic,* anul IX (1930), nr. 525 (28 decembrie), p. 9, cu menţiunea: „Fragment din romanul *Europolis*"; reprodus în *România maritimă şi fluvială,* anul I (1932), nr. 9—10 (iulie-august), p. 318—319, cu menţiunea: „Fragment din romanul *Europolis*;

Oraşul plutitor (fragment din capitolul XV) apare în *Vatra,* Craiova, anul II (1930), nr. 3 (decembrie), p. 4, fără vreo indicaţie că ar face parte din roman; reprodus, sub titlul *Oraşul plutitor. Sulina, iarna,* în *România maritimă şi fluvială,* anul I (1932), nr. 7—8 (mai-iunie), p. 282—283.

La gura Dunării (fragmente din capitolul VI) apare în *România maritimă și fluvială*, anul I (1931), nr. 1 (noiembrie), p. 15—17 ; nr. 2 (decembrie), p. 45—47, cu mențiunea în primul număr : „Fragment din romanul *Europolis*. Cartea, care va apare în curînd, coprinde scene din viața porturilor dunărene" ;

O scrisoare miraculoasă (fragment din capitolul I), apare în *Adevărul literar și artistic*, anul XI (1932), nr. 629 (25 decembrie), p. 5, cu mențiunea : „Fragment din romanul „*Europolis*" și cu un moto care va apărea și în volum : „...acolo unde bătrînul Danubiu își pierde și apa și numele în mare" ;

Hoții de cereale (fragment din capitolul XV) apare în *Viața românească*, anul XXV (1933), nr. 1—2 (ianuarie-februarie), p. 16—29, cu mențiunea : „Fragment din romanul *Europolis*" ;

După cîțiva ani (fragment din Epilogul romanului) apare în *România maritimă, și fluvială*, anul II (1933), nr. 4 (aprilie), p. 62—63, cu mențiunea : „Epilogul romanului *Europolis* de Jean Bart, apărut de curînd la Editura Adevărul. Se găsește la toate librăriile din țară."

Dintre cele opt capitole apărute în periodice, numai cel intitulat *Orașul plutitor*, apărut în *Vatra* din decembrie 1930 și reprodus în *România maritimă și fluvială* din mai-iunie 1932, nu poartă indicația : „Fragment din romanul..." Acest capitol pare a fi fost conceput ca un fragment „descriptiv" de sine stătător, deoarece pe marginea acestui text, inclus ulterior în capitolul IV *(Hoții de cereale)*, păstrat în manuscris la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu", donat de G. Călinescu, Jean Bart notează : „Poate îl scot", dîndu-și seama probabil că tabloul descriptiv, deși bine realizat, frînează oarecum firul epic al romanului. Cu toate acestea, textul propus inițial de autor spre eliminare va apărea în forma definitivă a romanului.

Titlul real sub care se va tipări în sfîrșit romanul, acela de *Europolis*, apare consemnat spre sfîrșitul anului 1930 : la 9 noiembrie, în *Adevărul literar și artistic* („Domnul Jean Bart pregătește un vast roman din viața porturilor dunărene, în care se descrie amalgamul de popoare adunate într-o Europă în miniatură. Romanul va purta titlul sugestiv : *Europolis*").

Se pare că spre sfîrșitul verii 1932 romanul se afla într-o formă aproape definitivă, întrucît, în acel timp, fratele scriitorului, criticul Octav Botez, citea — după propria-i mărturie — ultimele capitole ale romanului, pe cînd se afla la Balcic împreună cu Jean Bart, pictorul Ștefan Dimitrescu, d-rul N. Lupu și Tudor Teodorescu-Braniște. Totuși, în anul 1932 nu apar în reviste capitole noi din roman.

Însă în ianuarie 1933, Jean Bart face o vizită la Iași, unde, întîlnindu-se cu Ibrăileanu, „îi prezintă" în „manuscris primul său roman, *Europolis*, ce va fi în curînd pus sub tipar", așa cum declara autorul însuși lui C. Săteanu într-un interviu. Reproducem fragmentul cu privire la roman :

„— Ce este *Europolis* ?

— E viața unui port. E un roman a cărui acțiune se desfășoară la Sulina, unde am trăit multă vreme, fiind căpitan de port. Era să-i pun titlul *Cosmopolis* — pentru caracterul internațional, dar, titlul acesta aparținînd lui Paul Bourget, i-am zis *Europolis*.

— Roman internațional ? întreb eu.

— Da ! Sulina este o mică citadelă europeană. Acolo se adună diferite națiuni. Acolo e sediul Comisiunei Europene Dunărene. Am descris tipuri diferite de oameni din lumea porturilor dunărene. Actualmente dau manuscrisului ultima retușare" (C. Săteanu, *Cu scriitorul Jean Bart despre istoricul socialismului din România*, în *Adevărul*, nr. 15035 din 6 ianuarie 1933, p. 3).

În februarie 1933, în *Viața literară*, găsim consemnată o notă referitoare la viitorul roman, denumit aici *Metropolis* : „D-l Jean Bart lucrează la volumul *Metropolis*. Va fi descrisă viața și moravurile unui oraș de pe malurile Dunării românești" (Nota, nesemnată, apare la rubrica „La ce lucrează scriitorii", în *Viața literară*, nr. 141 din 1—28 februarie 1933, p. 4).

Se pare că, după lectura și observațiile lui Ibrăileanu, manuscrisul a fost încredințat tiparului într-un timp foarte scurt, întrucît Emanoil Bucuța, în martie 1933, făcea următoarea afirmație cu privire la Jean Bart și la primul său roman : scriitorul „...după fragmentele de roman din *Datorii uitate* și din *Prințesa Bibița*, s-a hotărît să ne dea un adevărat roman al mării, cel dintîi în acest înțeles, din literatura românească, *Europolis*, care stă să iasă și din care am citit capitole răzlețe prin reviste" (Emanoil Bucuța, *Romanul românesc*, în *Boabe de grîu*, nr. 3, martie 1933, p. 179).

În sfîrșit, multelaboratul și așteptatul roman își face apariția în librării la începutul lui aprilie 1933. În *Adevărul* din 1 aprilie întîlnim următorul anunț : „Sîmbătă 1 aprilie se pune în vînzare *Europolis*, roman de Jean Bart, Editura Adevărul, lei 80".

Însă difuzarea n-a avut loc în ziua anunțată, întrucît, în același ziar, a doua zi (2 aprilie) apare un nou anunț, potrivit căruia *Europolis* se va pune în vînzare „marți 4 aprilie". Iar *Adevărul literar și artistic* din 3 aprilie publică interviul *De vorbă cu Jean Bart asupra romanului „Europolis"* din care desprindem cîteva pasaje edificatoare : „*Europolis* se datorește în mare parte prietinilor de la *Viața românească*. Ei m-au hotărît să schimb croiala scrisului : «Nuvela nu mai este la modă, nu se mai poartă, e moda romanului»... D. Ibrăileanu, pe care îl prețuiesc așa de mult din tinerețã, îmi spunea adesea că unele din nuvelele mele ca *Datorii uitate*, *Prințesa Bibița* și *După douăzeci de ani* sunt în fond niște romane condensate, ca și alte bucăți tratate cu mijloace de roman."

Întrebat asupra titlului care, după părerea interlocutorului, nu pare a fi cel mai „potrivit", autorul răspunde : „E adevărat. Sunt cam slab în titluri. Dar *Europolis* convine subiectului tratat. Am descoperit viața unui mic port cosmopolit, foarte original, necunoscut, deși unic aproape pe glob, viața Sulinei, la gura Dunării. Ca scriitor realist, fără multă fantezie, am încercat să redau lucruri văzute și trăite". În concluzie, Jean Bart declară că indiferent de ce va spune critica, „succesul moral" l-a înregistrat înainte de lansarea cărții (*Adevărul literar și artistic*, nr. 643 din 3 aprilie 1933, p. 7).

Romanului i se face o amplă reclamă în presa ieșeană. *Lumea* din 7 aprilie 1933 și în numerele imediat următoare inserează într-un anunț către cititorii ieșeni un fragment dintr-o scrisoare a lui Ibrăileanu trimisă lui Jean Bart după apariția romanului :

„Ultima noutate. *Europolis*. Roman de Jean Bart.

«...m-a interesat la extrem. Este o lume nouă foarte interesantă și tratată de un romancier, nu de un povestitor. *Europolis* are intrigă, mediu, personagii — mai ales cele două femei...»

G. Ibrăileanu

Se găsește la chioșcuri, debite și la depozitul general S. Peretz, Iași."

În *Adevărul* din 13 aprilie, sub titlul *Istoria pasională a Sulinei. „Europolis" — noul roman al lui Jean Bart*, apare prima recenzie semnată „Doctorul Ygrec".

În *Adevărul literar și artistic* din 16 aprilie, romanul e comentat de G. Călinescu.

În cronica sa, G. Călinescu, după ce relevă că „unul din primele merite ale cărții este dezvăluirea unui colț de lume așa de ciudat pe chiar solul nostru și pe care se întîlnesc oameni complet evoluați, moderni", remarcă „autenticitatea personajelor" și construcția romanului : „Experiența, cultura, vîrsta poate au determinat pe autor să intre de-a dreptul în miezul faptelor, să perceapă de-a dreptul materia, s-o caute unde o poate găsi, să n-o inventeze într-un cuvînt pentru rațiuni de simetrie. Unitatea provine din construcție, din viziunea ultimă de sus, de unde acel sentiment de autentic desăvîrșit, așa de caracteristic cărții... Toată lumea trăiește în cartea d-lui Jean Bart, dar punctul de plecare nu e în individ, ci în fapte. Cartea tratează cu simplitate evenimentele și acestea prezintă pe rînd cu verosimilitate și coerență personagiile, întocmai ca într-un film de mare artă... Dacă însă căutăm să desprindem din fapte pe eroi, rămînem impresionați de autenticitatea lor... Trăiesc nu numai oamenii, ci și portul, cafenelele, vapoarele, cabaretul, tot ce e viață și aceasta nu printr-o intenție evidentă de evocare, ci prin simpla putere de vitalitate și de ordine a percepției. Intrigile coloniei, viața contrabandiștilor, a hamalilor, atmosfera navală de cabaret marinăresc, chefurile nautice, nota interlopă, impresia de efemer și zadarnic, toate acestea sunt elemente de reconstrucție remarcabile la d. Jean Bart."

După ce semnalează „finețea psihologică a dragostei, mai ales feminine, fiorul vieții moderne, rafinamentul existenței fictive" demonstrate în roman, G. Călinescu încheia : „D. Jean Bart a realizat în *Europolis* primul roman nautic românesc și a dat dovadă că poate să fie un strălucit romancier" (G. Călinescu, *Jean Bart : Europolis*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 645 din 16 aprilie 1933, p. 11).

Șerban Cioculescu vedea în primul rînd în *Europolis* „încoronarea unei vechi cariere literare", „o sinteză de experiență, rotunjită în forma romanului". Găsind fericită metafora de „Europolis" pentru denumirea Sulinei, criticul remarca ineditul, ba chiar „exoticul" adus în roman : „Așadar, suntem în situația de a descoperi, mulțumită d-lui Jean Bart, exoticul în limitele hotarelor naționale". Totodată autorul cronicii evidenția elementul social și contribuția lui Jean Bart la îmbogățirea romanului nostru „provincial" : „Nu cunosc nici un roman, la noi, care să facă în așa grad concurență stării civile — după expresia lui Balzac — ca *Europolis*. O societate întreagă, pestriță, mișcătoare,

agitată de interese și pasiuni, e adunată în filele acestui roman dens. Aș fi tentat să numesc *Europolis* o monografie romanțată a Sulinei, un manual de etnografie vie, care îmbogățește deopotrivă literatura și disciplinele exacte. Romanul nostru regional își sporește patrimoniul cu o carte fruntașe, care ar trebui să stîrnească o întreagă literatură similară, pentru configurarea hărții morale a țării... Ca și d-nii Rebreanu și Stere, d. Jean Bart știe să facă roman și, ca și dînșii, se valorifică prin verismul moravurilor observate" (Șerban Cioculescu, *Jean Bart (Eug. Botez): „Europolis"*, în *Adevărul*, nr. 15125 din 23 aprilie 1933, p. 1—2).

Puține romane s-au bucurat în epocă de un răsunet așa de amplu ca *Europolis.*

Gib Mihăescu găsea în *Europolis* un „roman viu, plin de mișcare... un roman intens și captivant, un peisagiu inedit și colorat al acestei țări" (Gib I. Mihăescu, *„Europolis"*, în *Calendarul,* nr. 367 din 13 mai 1933, p. 2).

Același aspect se semnala într-o altă recenzie : „Romanul încheagă un puternic tablou al colțului acestuia de întîlnire a mării cu *aqua dolce*" (Ion Clopoțel, *Jean Bart. „Europolis"*, în *Societatea de mîine*, n-rele 7, 8 și 9 din iulie-septembrie 1933, p. 167).

Lumea romanului *Europolis* este în esență lumea porturilor românești, adusă pentru prima dată într-o scriere de respirație mai largă, așa cum se consemna în *Adevărul literar și artistic* : „Pentru prima dată își face intrarea în epica noastră de mare întindere lumea porturilor românești. Și sub acest aspect Jean Bart rămîne un fericit realizator" (Ion Tomuța, *Romanul Sulinei : „Europolis"*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 666 din 10 septembrie 1933, p. 2).

Într-o cronică literară din *Convorbiri literare* se afirma că prin ultima sa carte, *Europolis*, Jean Bart a întregit caracteristicile esențiale ale scrierilor sale : „...s-a manifestat ca un scriitor prob, a atacat o lature aproape virgină a motivelor românești de inspirație — elementul marin — și a întrebuințat un stil simplu și de o impunătoare naturalețǎ care dă trăinicie scrisului său" (Scarlat Struțeanu, *Jean Bart : „Europolis"*, în *Convorbiri literare*, iunie 1933, p. 590).

Întîmpinat pretutindeni cu elogii, romanul i-ar fi adus lui Jean Bart premiul național pentru proză pe anul 1933, dacă nu

s-ar fi produs fulgerătorul sfîrșit al scriitorului, așa cum se menționa într-o notă nesemnată, apărută în *Cuvîntul*, nr. 2890 din 14 mai 1933, p. 3.

Romanul are un mare succes de librărie și se epuizează într-un timp record, drept pentru care Editura Adevărul scoate ediția a II-a, cu o prefață de G. Călinescu (un amplu articol, tipărit mai întîi în *Viața românească* din mai 1933). Aici *Europolis* era caracterizat ca „cea mai închegată construcție" a scriitorului, „o narațiune pură, din care însă se poate desprinde *a posteriori* sensibilitatea față de indivizii fără noroc social" (G. Călinescu, *Jean Bart*, în *Viața românească*, nr. 5, din mai 1933, p. 186 ; *Prefață* la *Europolis.* Ediția a II-a, 1933, p. VI). Iar într-un articol de bilanț asupra romanelor apărute în 1933 îi găsea romanului lui Jean Bart un loc de frunte : „Un trainic roman din viața porturilor a fost acela al regretatului scriitor Jean Bart. *Europolis* e o narațiune curgătoare, clasică, cu un sentiment delicat al exoticului și cu o simpatie pentru ființele simple ce-i dă un nivel moral înalt" (G. Călinescu, *Anul literar*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 682 din 31 decembrie 1933, p. 1).

Este posibil ca a doua ediție să fi apărut imediat, în luna mai, după încetarea din viață a autorului. Astfel s-ar explica prețul de 90 lei, cum apare în reclamele din 21 mai, 11 iunie și 18 iunie din ziarul *Adevărul* (reclamele din aprilie anunțau prețul de 80 lei). Majorarea prețului volumului în luna mai ar fi fost îndreptățită numai de introducerea prefeței.

Prima recenzie la cea de a doua ediție aparține lui Perpessicius și apare în *Cuvîntul* din 30 iulie 1933.

Apreciind romanul ca o îmbinare de jurnal de bord și de nuvele — cele trei fire epice ale romanului ar fi de fapt nuvele de sine stătătoare — autorul recenziei consemna : „Nuvelist prin predestinare, Jean Bart s-a ferit tot timpul de roman, iar cînd s-a apropiat, ca-n *Europolis*, romanul i-a plătit toate resentimentele. Jean Bart nu era născut romancier. Nu pentru că atîția o credeau și i-o cereau și nici pentru că el însuși se scutura și-l bîrfea. Nu credem în imuabilitatea horoscoapelor și nici nu nesocotim valoarea surprizelor în ordinea literară. Iar cînd un scriitor a greșit un roman poate foarte bine să se răscumpere cu al doilea. Important este să fi fost predestinat romancier. Și Jean Bart a fost numai un nuvelist. Temeinic

ancorat în nuvelă, dar nuvelist" (Perpessicius, *Menţiuni critice, Jean Bart (Eugen Botez): „Europolis"*, în *Cuvîntul*, nr. 2967 din 30 iulie 1933, p. 2).

Opinia lui Perpessicius — chiar dacă parţial cuprinde o doză de adevăr — rămîne singulară, fiind calificată ca subiectivă de către alţi critici literari.

Recenzii şi note de lectură au continuat să apară şi în anul următor. *Viaţa literară* din Sibiu, după ce menţiona romanele care dezvăluie aspecte ale societăţii, moravuri şi peisagii — societatea transilvăneană în romanele lui Rebreanu şi Agârbiceanu, cea moldovenească la Sadoveanu şi Ionel Teodoreanu, mediul muntenesc la Cezar Petrescu şi Camil Petrescu — arată că *Europolis* „aduce în literatură un colţ necunoscut al ţării", lumea Deltei, a Dobrogei (Petre Drăghici, *Jean Bart (Eugen Botez): „Europolis"*, în *Viaţa ilustrată*, Sibiu, nr. 1 din martie 1934, p. 24).

Aspectele sociale, acele „documente omeneşti", prezente încă din primul volum al scriitorului, au determinat pe unii critici să vadă în Jean Bart un virtual romancier. Astfel în prima recenzie la *Jurnal de bord*, aparţinînd lui H. Sanielevici (este inclusă şi în volumul de *Încercări critice*, 1903, dedicat „Prietenului Eugeniu P. Botez"), autorul făcea scriitorului recomandarea „să abordeze cîndva marele roman social, romanul de anchetă socială şi documente omeneşti" (*Noua revistă română*, nr. 34 din 15 mai 1901, p. 480).

Este lucru cert că Jean Bart a văzut în *Datorii uitate* un virtual roman, fapt demonstrat şi de menţiunea „Fragment" ce însoţeşte textul nuvelei în ambele numere din *Viaţa românească* (ianuarie şi februarie 1908). Ibrăileanu considera nuvela „un roman în rezumat sau, mai degrabă, un fragment dintr-un roman social" (G. Ibrăileanu: *Jean Bart*, în *Note şi impresii*, Iaşi, *Viaţa românească*, 1920, p. 192).

Proiectul de roman a fost abandonat, cel puţin temporar, odată cu includerea în volum (1916) a *Datoriilor uitate*, aşa cum văzuseră lumina tiparului în revistă.

Cu toate acestea, criticii de la *Viaţa românească* şi apoi de la *Adevărul literar şi artistic* şi alte reviste continuau să vadă în Jean Bart pe viitorul romancier. Tudor Teodorescu-Branişte menţiona: „După *Datorii uitate*, acel preţios studiu social, avem *Prinţesa Bibiţa*, un capitol de justă analiză psihologică. D. Jean Bart este sortit să ne deie un roman. Are pentru aceasta toate însuşirile: claritate în arta compunerii, cunoştinţă în studiul societăţii şi în cercetarea sufletului, varietate în stil. De la cele două nuvele mari — romane condensate — pînă la roman nu este decît un pas. Nu ne îndoim că d. Bart îl va face" (T. Teodorescu-Branişte: *Jean Bart — „Prinţesa Bibiţa"*, în *Aurora*, nr. 382 din 1 februarie 1923, p. 1).

În acelaşi an, într-o recenzie, Mihai Ralea afirma: „Ştim că i s-a spus de atîtea ori d-lui Jean Bart, ca cel mai indicat dintre scriitorii noştri, să scrie romanul care ne trebuie. Va asculta d-sa acest îndemn?" (*Jean Bart — „Prinţesa Bibiţa"*, în *Viaţa românească*, nr. 7 din iulie 1923, p. 125).

Ar fi fost posibil ca Jean Bart să dea un roman înaintea lui *Europolis*. Dar realizarea lui a fost amînată şi pentru că scriitorul şi-a dat seama, aşa cum însuşi mărturisea, de „dificultăţile tehnice" prezentate de genul literar respectiv — mai ales pentru un scriitor care cultivase pînă atunci exclusiv proza scurtă.

Dar în 1926, odată cu apariţia volumului de însemnări de călătorie în America de Nord, *Peste Ocean*, Jean Bart, într-un interviu, se arată decis a aborda romanul, propunîndu-şi „un roman din viaţa porturilor" şi „altul, de cel puţin trei volume" (G. Sem, *De vorbă cu Jean Bart*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 287 din 6 iunie 1926, p. 2).

Cu toate că în unele mărturii ale scriitorului sau în diverse semnalări din presă întîlnim referiri şi la alte proiecte de roman: un roman dedicat anului 1877 care s-ar fi intitulat *Acasă şi în război*, „romanul unui bob de grîu românesc în călătorie intercontinentală", un alt roman din viaţa Deltei; şi altul care să reflecte decada a doua a secolului XX, *Războiul de mîine*, singurul care se va materializa va fi cel dedicat Sulinei — *Europolis*.

La romanul a cărui acţiune se ţese „...acolo unde bătrînul Danubiu îşi pierde şi apa şi numele în mare...", la opera fundamentală care l-a consacrat, Jean Bart a lucrat mai bine de cinci ani. Patru ani se aştern numai de la apariţia în presa literară a unui fragment din primul capitol, intitulat *Scrisoarea miraculoasă* (*Viaţa românească*, nr. 5—6, din mai-iunie 1929), pînă la difuzarea romanului în librării (aprilie 1933). Refaceri şi rescrieri de capitole, restructurări ale schemei compoziţionale, introducerea unor personaje noi, excluderea altora au însoţit în

permanență elaborarea și definitivarea unei opere solid construite.

Însăși definitivarea titlului cunoaște o întreagă odisee.

Pe una din filele de manuscris dintr-o primă formă a romanului — pagina de titlu — sînt consemnate toate titlurile care l-au tentat rînd pe rînd pe autor : *Întoarcerea ; Întoarcerea din America ; Într-un port, la Dunăre ; În port, la gura Dunărei ; La gura Dunărei ; (Din) În viața unui port ; Din viața de port ; Odată într-un port ; Într-un port, odată... ; În lumea porturilor ; Între uscat și apă ; La porțile Orientului ; Levant ; În escalele Levantului ; Un cuib... ; Romanul unei negrese ; Cora* (cum urma s-o cheme inițial pe Evantia), și, în sfîrșit, *Sirena Neagră* (titlul sub care romanul a fost tradus în limba italiană). Nu găsim consemnat aici titlul sub care s-a tipărit primul fragment din roman *(Arabela)* și nici cel definitiv *(Europolis)*.

Fila următoare păstrează o schiță de plan al romanului, care inițial urma să aibă patru părți :

„*Partea I*

O scrisoare miraculoasă.
În cafeneaua lui Stamate.
Evantia cea visătoare [în loc de Penelopa, cum apare în forma definitivă].
Frizeria Eladei.
Sosește Americanul.
Americanul tace.
Sirena Neagră.

Partea II

Acolo unde Dunărea se pierde în mare.
[Marginal, cu altă cerneală, se adaugă ulterior :] Un minuscul port cosmopolit.
Balul marinei.
Început de dragoste.
O scrisoare uitată.
Abținere și cădere. [Cu altă cerneală «abținere» e înlocuit cu «chef».]

Partea III

Ca untdelemnul adevărul iese la lumină.
Ce face Nata [cum se numea într-una din variante Evantia].

Izbucnirea scandalului.
O ședință furtunoasă la Consulatul elen.
[Ultimele două titluri de capitole sau subcapitole, adăugate ulterior, cu altă cerneală, marginal :]
Pentru o pîne.
Hoții de cereale.

Partea IV

La varieteu.
Moartea.
Epilog.
[Marginal, cu altă cerneală, se adaugă ulterior :] Sinuciderea Evantiei [în loc de Penelopa, cum apare în forma definitivă]. D-r[ul] se însoară cu infirmiera.
[Nu reiese clar dacă ultimele două titluri urmau să fie intercalate sau sînt explicații la Epilog.]

O altă filă de manuscris, desigur o ciornă, indică pentru primele părți ale romanului următoarele idei centrale :

„În partea I-a : Invidia.
În partea a II-a : Răzbunarea și cruzimea împotriva Bătrînului din partea grecilor și în contra fetei din partea femeilor, după ce ea cade".

Printre puținele pagini de manuscris din romanul *Europolis*, păstrate la Muzeul literaturii române, există una care reprezintă un plan mai concentrat al romanului, intitulat, în această variantă, *Romanul unei negrese* (Ms. 15132, fila 1), plan-bruion potrivit căruia romanul ar fi trebuit să aibă 12 capitole :

„*Romanul unei negrese.* [Adăugat ulterior :] *Sirena Neagră.*
1. Scrisoarea miraculoasă.
2. În cafeneaua lui Stamati.
[Ulterior, autorul a contopit aceste două capitole.]
3. Frizeria Eladei. [Adăugat ulterior în locul titlului : «Pregătiri, iluzii, certuri (planuri de viitor)» — care a fost șters.]
4. Sosirea Americanului. [Adăugat ulterior :] Sirena Neagră.
5. Domnișoara Ciocolat (o plantă exotică).
6. O serată la Cercul marinei. Americanul tace. [Adăugat ulterior :] O plimbare la insulă.

7. Adevărul s-a aflat. Americanul a vorbit (demascat). O viață nenorocită. [Adăugat ulterior :] Ca untdelemnul iese adevărul la suprafață.

8. Furia mulțimei.

9. Clara — nemțoaică la copii. (Viața, contrabanda și moartea Americanului. Afară cu veneticul ; Pentru o pîne ; Cu el la apă.) [Clara apare în loc de Evantia.]

10. Clara are un copil.

11. Varieteul cu șambruri.

12. O plantă exotică ofilită."

O altă pagină de manuscris, mai apropiată de forma definitivă a romanului, reprezintă „rezumatul" făcut de autor celor 17 capitole din *Europolis*. Pentru a cunoaște laboratorul de lucru al scriitorului, o reproducem in extenso :

„Rezumat

1. Scrisoarea miraculoasă (discuții în cafenea).

2. Evantia visătoare [în loc de Penelopa cum apare în forma definitivă]. (Ipohondrie romantică.)

3. Frizeria și sosirea Americanului (Întoarcerea din America).

4. Americanul tace (Sirena Neagră), scena pe iaht. (Aici vine scena cu Evantia [în loc de Penelopa] care scociorăște prin bagaje, spionează scrisori.)

5. Vine escadra și primul amor.

6. Balul. O serată la Cercul marinei. (Gelozia lui Neagu și a Evantiei [în loc de Penelopa]. Scena între 2 femei.

Plecarea din casa Americanului.

7. O scrisoare găsită.

8. Dorinți fugare — cheful. Căderea Natei [în loc de Evantia, cum apare în forma definitivă].

9. Suferințele lui Neagu.

În casa lui Stamate : gelozia, anonima Evantiei [în loc de Penelopa], scenele ei ca să afle adevărul.

10. Mărturiile Americanului. Ca untdelemnul iesă adevărul deasupra. (Completare cazul Mauriciu.)

11. Ce face Evantia [în loc de Penelopa], Americanu, fata și Neagu după ce se află adevărul ? La spital. Are un copil. Infirmiera o pune într-o familie.

12. O ședință la Cercul elen ; cum comentează lumea adevărul despre American (pentru o pîine).

13. Hoții de cereale, sacrificiul făcut de Nata [în loc de Evantia], moartea Americanului.

14. În casa Stamate (Evadare). Disperarea Evantiei. Scrisoarea lui Deliu. Plecarea lui. Sinuciderea. Vizita la morga. Autopsia. Olimbia plînge. Nebunia lui Stamate [ultimele trei cuvinte trecute în creion].

15. [Inițial autorul trecuse la acest capitol următoarele :]

Durerea lui Stamati. (Prăbușire.) Perde casa, înnebunește. [Dar totul a fost șters cu creionul și tot în creion se adaugă la capitolul precedent. «Nebunia lui Stamate» ceea ce dovedește că scriitorul se gîndea la o contopire a capitolelor 14 și 15, lucru la care a renunțat ulterior.]

16. La șantan. (La «Englitera», unicul local familial.) Revine dr. și căp. Dimiu (Mița Balot). Scandal Caraianis. Propunere de vînzare Natei.

17. Aducerea la spital tuberculoasă. (Planta exotică.) Dr. Barbă-Roșie intră în spital. Se încurcă cu infirmiera care ia fata negroaică. Se întoarce Neagu cu cargobotul.
Se redeșteaptă iubirea ?... mila ?...
Epilog."

De la primele proiecte și pînă la forma definitivă a romanului, onomastica personajelor a cunoscut numeroase variante.

Astfel, soția lui Stamati Marulis s-a numit inițial Atina (cum rezultă dintr-un bruion intitulat *Din viața Atinei Stamati*), apoi Evantia, pînă la ultimele forme ale manuscrisului, ca numai în cele din urmă scriitorul s-o numească Penelopa.

Fata americanului a avut, succesiv, numele de Kita, Clara, Cora și Arabela (cum a intenționat în două rînduri să-și intituleze și romanul), Nata, ca numai în final să fie numită Evantia.

Angelo Deliu se numea inițial Neagu, Tăutu, apoi căpitanul Răducanu.

Secundul de pe bricul „Mircea" s-a numit la început Dimiu, apoi Mincu.

Mai întîlnim și alte personaje cu nume schimbat în primele crochiuri ale romanului : astfel afaceristul Caraianis apare mai întîi cu numele de Kiriakide ; familia inginerului italian Martoni, în loc de Marini ; Carauna, în loc de Calavrezo, cum apare în forma definitivă.

Alte personaje au fost abandonate sau substituite : un cuceritor Teodoru (dacă nu va fi fost un alt nume al lui Angelo

Deliu), o coloneleasă cu amantul ei, maiorul Boțan, un cartofor Lazu, un personaj Panici, un francez Chanselier, un Küll și nevasta lui, Bujorescu, amiralul Papachi, un căpitan Georgescu care abate vaporul din drum ca să-și vadă iubita, un dansator Alfons, un Ciornei, cu metresa lui, un Zizi Cantacuzino, Breloc, Palicarachi, un comandor Vicol, o doamnă Otilia.

Europolis a fost ecranizat în 1962 în filmul *Porto franco*, scenariu de Mihnea Gheorghiu, regia Paul Călinescu, melodia evocatoare a portului compusă de Radu Șerban. Rolurile principale au fost interpretate de : Geo Barton (Nicola-Americanul), Elena Ioachim (Evantia), Nicolaie Praida (Neagu), Ion Dichiseanu (Angelo Deliu), Ștefan Ciubotărașu (Stamate), Simona Bondoc (Penelopa), Fory Etterle (Doctorul).

ÎNSEMNĂRI ȘI AMINTIRI

Însemnări și amintiri — singurul volum în care scriitorul include, pe lîngă scrieri literare, și publicistică — apare în librării spre sfîrșitul anului 1928, la Editura literară a Casei Școalelor. Această „nobilă înfrățire între literatură și gazetărie" este remarcată în prima recenzie aparținînd lui Tudor Teodorescu-Braniște. Relevînd faptul că Jean Bart ne numără printre puținii scriitori care „coboară mai des și sub forma cea mai aleasă din literatură în gazetărie", cunoscutul publicist așeza articolele și însemnările pe cele mai diverse teme ale lui Jean Bart în „același raft cu volumele de nuvele" (Tudor Teodorescu-Braniște, *Pe marginea volumului „Însemnări și amintiri" de Jean Bart*, în *Curentul*, nr. 291 din 3 noiembrie 1928, p. 1—2).

„Pline de interes" va găsi *Însemnările și amintirile*, la șase ani după apariție, G. Călinescu, menționînd că ele ne relevă întotdeauna pe Jean Bart „ca un sociolog preocupat de soarta individului în societate și univers" (G. Călinescu, *Prefață* la romanul *Europolis*, ediția a II-a, Editura Adevărul, 1933, p. VII).

În anii în care au apărut *Însemnările și amintirile* lui Jean Bart erau puține volumele de publicistică literară. În diverse articole, ca dealtfel și în recenzia lui Tudor Teodorescu-Braniște, se semnala că presa noastră încă nu avea „caracterul literar", fapt atît de frecvent în alte țări, îndeosebi în Franța.

Volumul lui Jean Bart a fost bine primit în epocă și s-a bucurat de numeroase recenzii.

Const. Șăineanu îl comentează odată cu *Schițe marine din lumea porturilor*, volum apărut în același timp. Din cele afirmate de recenzent, desprindem : „Întreaga carte e un izvor îmbelșugat de cunoștinți variate, de aprecieri solide și de amin-

tiri mişcătoare, aşternute într-un stil atrăgător şi pe înțelesul tuturor" (Const. Şăineanu: *„Însemnări şi amintiri". „Schițe marine" de Jean Bart,* în *Adevărul,* nr. 13837 din 31 ianuarie 1929, p. 1).

Cartea este recenzată şi de Şerban Cioculescu, împreună cu volumul al II-lea din *Cărți reprezentative în istoria omenirei* de N. Iorga, apărut la aceeaşi editură. Criticul, parcimonios în aprecieri, califică drept „pitoreşti" *Scrisorile* din Elveția şi din Orient şi insistă asupra amintirilor despre Caragiale, ca în final să releve importanța unui amplu interviu acordat de Jean Bart *Adevărului literar şi artistic* în 1926 şi reluat de către autor în acest volum (Şerban Cioculescu: *„Însemnări şi amintiri" de Jean Bart,* în *Adevărul,* nr. 13729 din 21 septembrie 1929, p. 1—2).

CONGRESUL INTERNAȚIONAL AL SCRIITORILOR P.E.N.-Clubs.-Paris. 1925

Apare în *Adevărul literar şi artistic,* anul VI (1925), nr. 238 (28 iunie), p. 1; cu subtitlul: „P.E.N.-Clubs".

Se tipăreşte în volum: *Însemnări şi amintiri,* [Bucureşti], Editura literară a Casei Şcoalelor, 1928, p. 5—9.

„Chestiunea cea mai importantă" pusă la Congresul P.E.N.-Clubs, ținut la Paris în 1925, a fost aceea „a traducerilor". Majoritatea delegaților au susținut că tălmăcirile n-ar mai trebui lăsate în „voia comerțului", la hazard, ci scriitorii înşişi ar trebui să fie preocupați în mod organizat asupra traducerii operei lor în alte limbi de circulație internațională.

În diverse articole sau interviuri, Jean Bart şi-a exprimat opinia, făcînd propuneri concrete în sensul celor discutate la Congres: „Străinii nu ne cunosc decît din literatura lui Panait Istrati, Elena Văcărescu şi Martha Bibescu... Fără îndoială că am putea să organizăm un serviciu cu ajutorul Ministerului Artelor şi Casei Şcoalelor, ca să traducem pe toți autorii reprezentativi. Nu e nevoie să facem volume luxoase şi scumpe care nu s-ar putea vinde. E de ajuns să scoatem broşuri în genul «Lecturei» în mii de exemplare...; o carte intră mai uşor în casa cetățeanului decît muzica sau pictura. Această colecție de traduceri ar trebui să fie periodică şi foarte bine împrăştiată. Nu-ți vorbesc cîtă propagandă s-ar face în modul acesta. Gîndeşte-te: o țară ca Norvegia s-a făcut cunoscută numai prin: Ibsen, Björnson, Johan Bojer" (I. Valerian, *De vorbă cu Jean Bart (Eugeniu Botez),* în *Viața literară,* nr. 38 din 19 februarie 1927, p. 2).

LA MORMÎNTUL LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Apare în *Adevărul literar şi artistic,* anul VI (1925), nr. 239 (5 iulie), p. 6.

Se tipăreşte în volum: *Însemnări şi amintiri,* [Bucureşti], Editura literară a Casei Şcoalelor, 1928, p. 10—16.

Însemnările de față i-au fost prilejuite de vizita în locurile care păstrează amintirea marelui clasic al literaturii franceze, excursia fiind organizată în cadrul Congresului P.E.N.-Clubs, ținut la Paris în 1925.

MAJESTATEA-SA BACŞIŞUL

Apare în *Adevărul,* anul 38 (1925), nr. 12646 (12 martie), p. 1—2.

Se tipăreşte în volum: *Însemnări şi amintiri,* [Bucureşti], Editura literară a Casei Şcoalelor, 1928, p. 17—21.

Funcțiile pe care le-a avut — căpitan de port la Călăraşi, Cernavodă, Constanța şi Sulina — aici îndeplinind şi funcția de comisar maritim —, inspector la Navigația fluvială şi apoi inspector sau director la Asistența socială, i-au prilejuit lui Jean Bart cunoaşterea îndeaproape a instituțiilor din porturi şi a moravurilor caracteristice odinioară acestui mediu.

Aşa cum reiese din unele bruioane păstrate în manuscris şi din mărturisiri ale contemporanilor săi, scriitorul a fost preocupat de proveniența în limba română a termenului *bacşiş* şi a sinonimelor lui. Enumerînd termenii echivalenți din limba franceză (*„pot-de-vin, pourboire, douceur"*) sau cei din argou şi familiari (*„drouilles, épingles, épices, petit gratification, draullée, projits"*), scriitorul conchide: „Totuşi nu de la sora noastră latină am luat sinonimia bacşişului în ce are el mai savuros, ci din Balcani" (Barbu Lăzăreanu, *Chicuş,* în *Adevărul literar şi artistic,* nr. 915, din 19 iunie 1938, p. 10).

În realitate, termenul „bacşiş" este împrumutat din limba turcă.

Continuînd investigația pe „plan intern“, menționează proveniența termenilor *mită* și *plocon* din slava veche, iar *șpagă* din limba albaneză, în care are sensul de „plată“, ca în final să atesteze și termenul de proveniență mai recentă, *chicuș*, cu circulație mai frecventă în Moldova.

RECITIND PE STENDHAL

Apare în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12634 (28 februarie), p. 1—2.

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 26—29.

Că opera celebrului clasic al literaturii franceze îi era cunoscută o demonstrează și numeroasele însemnări pe marginea volumelor sale, însemnări și note, păstrate printre bruioanele și variantele în manuscris ale romanului *Europolis*.

DEZRĂDĂCINARE SAU TRANSPLANTARE ?

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 289 (20 iunie), p. 1.

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 30—34.

O SCRISOARE INEDITĂ A LUI ION GHICA

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 393 (17 iunie), p. 4. Textul încadrează fotografia bricului „Mircea“.

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 58—61.

Scrisoarea, destul de redusă ca întindere, este doar un pretext pentru un articol care să evoce fapte din marina noastră și de a menționa totodată contribuția unor oameni de stat români (Kogălniceanu, Ion Ghica, Alexandru Lahovari, P. Carp) în apărarea drepturilor noastre la Dunăre și la mare.

Ion Ghica, ministrul României la Londra între anii 1881—1890, a supravegheat construcția navei și, cînd a fost lansată la apă, a botezat-o „Mircea“, după numele domnitorului Mircea cel Bătrîn, „singur stăpînitor a toată țara... pînă la Marea cea mare“.

Scrisoarea este adresată colonelului Vasile Urseanu, primul căpitan-comandant al bricului „Mircea“. A fost publicată integral după manuscrisul autograf găsit de Jean Bart în arhiva rămasă de la amiralul V. Urseanu.

SCRISORI DIN ELVEȚIA

Însemnările memorialistice din ciclul „Scrisori din Elveția“, tipărite mai întîi în *Adevărul*, în august-octombrie 1926, editate în volum într-un ciclu distinct, au fost prilejuite de timpul petrecut la Geneva în același an, ca membru al delegației țării noastre la cea de a 9-a Conferință Internațională a Muncii, unde delegațiile, reprezentînd 55 de țări, au dezbătut soarta marinarilor și a muncii pe vapoare. (Scriitorul cunoaște însă Elveția cu mulți ani mai înainte. Vizitase pentru prima dată Confederația Elvetică în 1913, cînd poposise la Davos și împrejurimi.)

Tipul de note de călătorie intitulate „Scrisori din...“ erau cele mai adecvate pentru a îmbina descrierea naturii cu ancheta socială, caracteristică esențială a notelor de călătorie ale lui Jean Bart, cum declara autorul însuși : „Loti face numai descripție, iar Huret face anchetă economică, socială, politică. Eu am ales calea de mijloc, pentru că pe omul civilizat nu-l mulțumește numai descripția și cere și mențiuni asupra societății de acolo“ (Jean Bart, *Mărturisiri literare*, în *Revista Fundațiilor regale*, martie, 1944, p. 568).

UN STAT DE CETĂȚENI CONȘTIENȚI

Apare în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13144 (22 octombrie), p. 1—2, cu mențiunea : „Scrisori din Elveția“.

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 65—68.

TRADIȚII GENEVEZE

Apare în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13078 (6 august), p. 1—2, cu mențiunea : „Scrisori din Elveția".

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 69—72.

UTOPIILE DE AZI SUNT BANALITĂȚILE DE MÎINE

Apare în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13161 (11 noiembrie), p. 1—2.

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 73—78.

SCRISORI DIN ORIENT

„Scrisorile din Orient" au apărut sub acest titlu global în exclusivitate în *Adevărul* din 1927, începînd cu data de 4 februarie. Moda „Scrisorilor din..." era frecventă în epocă. Mihai Ralea publica în *Viața românească* din februarie 1923 *Scrisori din Paris*. Aceste note memorialistice sînt rezultatul călătoriei întreprinse în Egipt în iarna 1926—1927, cînd comandorul Eugeniu Botez participă ca delegat al țării noastre la Congresul Internațional de Navigație de la Cairo.

Este ciclul cel mai unitar din volum, după *Scrisorile din Elveția*, deși întîlnim în final scrieri ca *Îndrumare pe căile mărilor* și *Troienele sau valurile lui Traian*. Dacă primul a putut fi atras aici de un material similar, *Legături comerciale între Valea Dunării și Valea Nilului*, apărut și în *Adevărul* cu mențiunea „Scrisori din Orient", *Troienele sau valurile lui Traian* nu-și aveau loc în acest ciclu decît prin extensiunea termenului „Orient" și asupra sud-estului Europei.

Scrisorile din Orient sînt anunțate de autorul însuși în finalul articolului *Drumul nostru pe ape* (*Adevărul*, nr. 13220 din 22 ianuarie 1927), unde arată și ce l-a determinat să scrie despre această lume, pe atunci mai puțin cunoscută la noi : „Noi cari urmărim cu deosebită atenție politica și viața Occidentului suntem cu totul străini de marile prefaceri cari frămîntă lumea Orientului deșteptat la o nouă viață. Prin poziția noastră geografică, interesul, viitorul nostru economic este fatal legat de Orientul apropiat pe care continuăm a-l ignora cu desăvîrșire. Într-o serie de articole viitoare mă voi încerca să arăt pe scurt ce-am văzut și ce-am auzit în cursul ultimei călătorii făcute prin țările din Orient."

Nu s-a păstrat manuscrisul scrierilor din ciclul „Scrisori din Orient". Am identificat însă în arhiva rămasă de la scriitor un „subiect" intitulat : *În Orient*. Reproducem un fragment :

„Copil, credeam în nașterea din Betleem (Vicleimul, Steaua, Irod).

Vine Renan și spulberă farmecul legendei. Isus s-a născut la Nazaret. Am fost acolo. Cu naivă duioșie am privit casele, tîmplăria lui Iosif. Sinagoga... Vine Masse (sic !) și spune că Nazaretul nici n-a existat pe vremea aceea.

Istoria științifică critică vine și roade, distruge tot ce credeam : Isus n-a fost decît un șef revoluționar evreu..."

Însemnările citate mai sus sînt prilejuite de vizita la Ierusalim și Nazaret.

Cu toate că înainte de primul război, îmbarcat pe vapor, trecuse de mai multe ori prin pitorescul Corn-de-Aur format între Bosfor și Dardanele, Jean Bart nu vizitase Constantinopolul decît în treacăt. De-abia acum, în drum spre Cairo, i se oferă prilejul de a poposi mai îndelung în celebra metropolă purtătoare a vestigiilor Bizanțului și însemnelor dominației otomane.

Desigur, primele impresii sînt închinate acelor încîntătoare sate și orașele care-și răsfrîng culorile în oglinda Bosforului, așezări devenite cu timpul cartiere ale Constantinopolului.

Apoi călătorul român se oprește îndelung în fața monumentelor, printre care celebra Sfînta Sofia, caută cafeneaua lui Pierre Loti. Însă cel mai mult îl impresionează modernizarea Turciei de către Kemal Atatürk, venit în fruntea statului în 1923, după izgonirea ultimului sultan.

Jean Bart mai poposise în Egipt cînd era îmbarcat pe bricul „Mircea", cu prilejul unor scurte escale în portul Alexandria. În 1903 ofițerii de pe bricul „Mircea" — unii costumați în portul beduinilor — vizitează Piramidele și întregul complex

monumental de la Gizeh. Călătoria se făcuse pe cămile și catîri.

Participarea la Congresul Internațional de Navigație de la Cairo din 1926 îi oferă însă prilejul de a cunoaște mult mai pe larg vestigiile Egiptului antic. Vizitează pe-ndelete Piramidele ; rătăcește o zi întreagă pe străzile Alexandriei moderne, căutînd urmele celei mai vestite biblioteci a lumii antice ; zăbovește îndelung pe țărmul mării, imaginîndu-și celebrul Far din Alexandria, socotit una din cele șapte minuni ale antichității. Paralel se entuziasmează de cuceririle civilizației moderne, elogiind opera fără precedent a lui Ferdinand de Lesseps.

Îmbarcat pe un pachebot al „Lloyd"-ului, vizitează Canalul de Suez, avînd prilejul de a lua parte la inaugurarea unui nou oraș pe țărmul asiatic, Port-Fuad, ridicat în fața portului Said.

Totodată, publicistul preocupat de problemele sociale nu poate să nu remarce caracterul „cosmopolit", supranațional, al Companiei Canalului de Suez, găsind aparatul administrativ al canalului în mare parte asemănător cu acela al Comisiei Europene a Dunării, cu o singură deosebire : „În Canalul de Suez comanda la vasele de serviciu se dă în limba franceză, iar pe Dunăre, la Comisia Europeană, se dă în limba engleză" (*Însemnări și amintiri, ed. cit.*, p. 133).

Nu de puține ori autorul face incursiuni în istoria Egiptului, acordînd o atenție specială legăturilor comerciale „între Valea Dunării și Valea Nilului".

Despre legăturile țării noastre cu Egiptul se arătase preocupat încă din primul articol care anunța „Scrisorile din Orient" (*Drumul nostru pe ape*, în *Adevărul*, nr. 13220 din 22 ianuarie 1927, p. 1—2).

Autorul arată că, prin înființarea de către Serviciul maritim român a liniei de navigație Constanța—Cospoli—Pireu—Alexandria s-a dovedit că legăturile comerciale urmează pavilionul : „Noi care nu aveam deloc relații comerciale cu Egipetul și Siria ajungem în cîțiva ani să ne introducem produsele noastre luptînd cu succes împotriva produselor similare provenite din alte țări" (*Drumul nostru pe ape, loc. cit.*, p. 1). Își exprimă apoi regretul că nu se reorganizase încă reprezentanța noastră consulară în Egipt, întreruptă în timpul războiului.

După încheierea lucrărilor Congresului de la Cairo vizitează locurile menționate în legendele biblice, vizită ce-i va inspira

bucata literară *La Betleem* și cîteva reflecții între „religie și știință" în articolul *Unde s-a născut Isus ?*

IMPRESII DIN STAMBULUL MODERNIZAT

Apare în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13230 (4 februarie) p. 1—2, cu mențiunea : „Scrisori din Orient".

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 91—97.

BIBLIOTECA DIN ALEXANDRIA

Apare în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13419 (16 septembrie), p. 1—2, cu mențiunea : „Scrisori din Orient".

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 114—119.

FARUL DIN ALEXANDRIA

Apare în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13426 (21 septembrie), p. 1—2, cu mențiunea : „Scrisori din Orient".

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 120—123.

CANALUL DE SUEZ

Apare în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13432 (30 septembrie), p. 1—2, cu mențiunea : „Scrisori din Orient".

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 129—134.

TROIENELE SAU VALURILE LUI TRAIAN

Apare în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13622 (18 mai), p. 1—2.

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 145—151.

Luat în ansamblu, articolul vădește preocupările pentru demonstrarea latinității poporului nostru prin punerea în evidență și interpretarea vestigiilor romane, așa cum atestă și articolele: *Podul lui Traian peste Dunăre* (*Adevărul*, nr. 13612 din 5 mai 1928, p. 1—2) și *Viitorul geniului latin* (Adevărul, nr. 13662 din 5 iulie 1928, p. 1—2).

În *Amintirile despre Spiru Haret* strecoară observații interesante despre monumentul de la Adamclisi, iar în notațiile intitulate *Tomi-Constanța (Adevărul*, nr. 14648 din 2 octombrie 1931, p. 1—2) consemnează recentele descoperiri arheologice pe urmele Tomisului de altădată.

ESENȚĂ DE LITERATURĂ

Cînd a împlinit Brătescu-Voinești 60 de ani

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 373 (29 ianuarie), p. 1.

Se tipărește în volum: *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 155—157.

După 1900, numele lui Jean Bart fusese asociat adesea cu cel al lui I. Al. Brătescu-Voinești atunci cînd se vorbea de proza scurtă românească. Deși de structuri diferite, între cei doi scriitori au existat legături de prietenie și conlucrare în cadrul P.E.N.-Clubului român, I. Al. Brătescu-Voinești fiind primul președinte, iar Jean Bart delegat la cîteva congrese internaționale ale P.E.N.-Clubului.

I. Al. Brătescu-Voinești prezentase și raportul la Academia Română pentru premierea volumului lui Jean Bart, *Datorii uitate*.

Articolul *Esență de literatură* a constituit cuvîntul omagial rostit de Jean Bart la sărbătorirea lui I. Al. Brătescu-Voinești de către Societatea scriitorilor români.

CARAGIALE ȘI NATURA

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 249 (13 septembrie), p. 2.

Se tipărește în volum: *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 158—161.

Pe autorul *Scrisorii pierdute* l-a întîlnit pentru prima dată la Galați, la o conferință a lui Caragiale, ținută în sala „Alcazar", (Ziarul local, *Tribuna liberală*, din 26 aprilie 1901, p. 4, nota printre participanți pe I. C. Atanasiu, prefectul județului, și pe subloc. Eugen Botez).

Amintirile intitulate *Caragiale și natura* evocă ultima întîlnire cu Caragiale în restaurantul gării din Ploiești, de față fiind Gherea și Vlahuță, cînd Jean Bart se pregătea să întreprindă prima călătorie în America de Nord, în primăvara anului 1912.

La despărțire, Caragiale i se adresează: „Mie să-mi trimeți o carte poștală ilustrată de la Niagara și să-mi aduci o bucată de lemn petrificat de la Yellowstone".

Peste ani, într-un interviu acordat revistei *Rampa*, Jean Bart evocă încă o dată această împrejurare: „Iată bucata de lemn petrificat pe care i-am adus-o din America. Dar cînd am ajuns la Berlin am aflat că marele meu prieten murise de o lună. M-am mîngăiat că cel puțin primise cărțile mele poștale ilustrate". Romulus Dianu, autorul interviului, nota: „Privesc bucata de lemn. Seamănă cu un drob de cuarț, dar fibrele lemnoase și-au păstrat o aparentă flexibilitate și ușurință. Suvenirul de la Yellowstone face parte din muzeul personal al d-lui Jean Bart" (Romulus Dianu, *Cu Jean Bart (Eugen P. Botez) despre el și despre alții*, în *Rampa*, nr. 3379 din 29 aprilie 1929, p. 3).

Bucata aceea de lemn petrificat, smulsă de Jean Bart din parcul natural de la Yellowstone, se păstrează astăzi la Muzeul literaturii române.

MOARTEA LUI MIHAI PASTIA

Apare în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13649 (20 iunie), p. 1—2.

Se tipărește în volum: *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 162—166.

Pe Mihai Pastia, „Moșu Mihai", cum îl numeau cei apropiați, Jean Bart l-a cunoscut la Galați, în cadrul activității depuse de amîndoi în perioada de început a școlilor de adulți, cînd greutăților materiale li se adăugară și altele, create de autorități. Profesorul gălățean Grigore Mich. Cotlaru, evocînd figura lui Jean Bart, la cinci ani de la moarte, relata: „De la

ei am aflat entuziasmul, dar și greutățile începutului de activitate a Universității Populare, concepută ca o școală de adulți și transformată, pînă în anii care îi știu eu activitatea, ca universitate cu adevărat populară... A muncit în direcția aceasta, și munca lui n-a rămas fără rezultat. Așa se explică și prezența lui în fruntea Universității populare din Galați" (Grig. Mich. Cotlaru, *Jean Bart*, în *Orizonturi*, Galați nr. 8—9, septembrie-octombrie 1938, p. 409).

Institutorul Mihai Pastia avusese o bogată activitate socială la Iași : fusese membru al Clubului muncitorilor în anii 1887—1888 ; în martie 1888 participă la organizarea „breslei muncitorilor de pămînt din comuna Iași", fiind ales secretar al Secțiunii a V-a (Tîrgușorul Nicolina). La Galați înființează o școală pentru adulți împreună cu Spiridon Popescu și Teodat Țăranu și colaborează la *Curentul nou*, revistă scoasă de H. Sanielevici, și la ziarul poporanist *Avîntul*.

Mihai Pastia, socotit de autorități „un institutor maniac, revoluționar" și pentru aceasta persecutat, va fi evocat și în *Amintiri despre Spiru Haret* (*Dimineața*, nr. 9252 din 19 decembrie 1932, p. 4).

UN CRITIC DE RĂZBOI

Note de drum prin munți

Sub titlul inițial *La Turnu Roșu. Note de drum prin munți*, apare în *România eroică*, anul VIII (1927), nr. 5—7 (mai-iulie), p. 4—6.

Se tipărește în volum : *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 178—181.

Este reprodusă cu titlul din volum în *Almanahul ziarelor „Adevărul" și „Dimineața" pe anul 1928*, p. 119—121, fără finalul consacrat cimitirului de eroi de la Turnu-Roșu.

La prima apariție, scrierea avea consemnat în final : „Dedicat cimitirului de eroi întocmit pe coasta cu înclinare dulce care coboară de la T.-Roșu pe șoseaua Călimănești—Sibiu", la care redacția revistei adăuga următoarea notă :

„Cimitirul acesta de eroi s-a întocmit din inițiativa și prin stăruința însuflețită a d-lui comandor Eugen Botez (Jean Bart) cu concursul Comitetului central al Societății «Cultul eroilor». Măreția acestei pioase opere însă se datorește d-sale".

Scriitorul a cunoscut aceste locuri prin numeroasele vizite făcute la coloniile de muncă de la Rîul-Vadului și de la Turnu-Roșu, aflate sub îndrumarea Asistenței sociale al cărei director general a fost mulți ani.

SCRISORILE TATEI

Apare în *Curentul nou*, anul I (1905), nr. 2 (15 decembrie), p. 76—79 ; cu mențiunea : „Fragmente din scrierea *Acasă și în război*".

Tradusă fragmentar (numai prima parte) în ziarul de limbă germană care apărea la București, *Rumänischer Lloyd*, nr. 5737 din 28 iulie 1906, p. 1, sub titlul *Des Vaters Briefe*, fără a se menționa traducătorul.

Se tipărește în volum : *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, Editura librăriei H. Steinberg, 1916, p. 187—194 ; apoi în ciclul de „Amintiri" din volumul *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 182—186. În ambele ediții fără mențiunea de la prima apariție în periodic.

La elaborarea unei scrieri mai ample, intitulate *Scrisorile tatei* — lucrare închinată Războiului pentru Neatîrnare — autorul medita încă din 1902. Ea era menită, inițial, să apară în *Semănătorul*, după propria mărturie a lui Jean Bart, din care deducem și modul în care își vedea realizată scrierea, precum și materialul faptic care urma să stea la baza ei : „Acolo [în *Semănătorul*] o să public lucrarea pe care o am în minte, *Scrisorile tatei*. I-am explicat lui Vlahuță subiectul și el m-a aprobat zicînd că în adevăr am prins o notă originală [...] Roagă-l pe tata să-mi trimită recomandat scrisorile, dacă nu toate, cîteva de la început completate cam în ordinea întîmplărilor faptelor cu începutul războiului ; cu timpul o să-i scriu ce descripții îmi trebuie" (Scrisoare datată „7 octombrie 1902, Constanța", trimisă fratelui său, Octav Botez, pe atunci student la Iași. Scrisoarea a fost publicată de Gr. N. Stețcu în *Ateneu*, Bacău, nr. 9 din 20 septembrie 1967, p. 2).

Cu siguranță, sursa de inspirație pentru cele trei scrieri de „memorialistică" *(Scrisorile tatei, Acasă și în război* și *În ziua despărțirii)* au constituit-o cele auzite în familie în timpul

copilăriei, cele povestite de tatăl său şi mai ales scrisorile trimise de pe cîmpul de luptă de către Panait Botez — documente vii asupra luptelor purtate de Regimentul 13 Dorobanţi din care făcea parte tatăl scriitorului. Ele au fost păstrate cu sfinţenie de urmaşii aceluia care din „voluntar" s-a ridicat pînă la rangul de general. Una din aceste scrisori, păstrate în original, ne-a fost comunicată de Sorin Petroniu, nepot al generalului Panait Botez, scrisoare pe care am publicat-o în *Convorbiri literare*, Iaşi, nr. 3 (87) din martie 1977, p. 10. Din această scrisoare, trimisă de pe cîmpul de luptă, ca şi din cele transfigurate literar de către Jean Bart, se desprinde eroismul aceluia care „pentru fapte meritorii de curagiu şi devotament" — aşa cum stă consemnat în *Almanahul armatei române pe anul 1878* (p. 156) — fusese înaintat, pe cîmpul de luptă, la gradul de maior şi i se decernase cele mai înalte distincţii ostăşeşti: Virtutea Militară de aur (19 octombrie 1877) şi Steaua României (11 martie 1878).

Iniţial, prin *Scrisorile tatei*, autorul intenţiona să continue amintirile tatălui său. Ultima pagină din *Memoriile* generalului Panait Botez se încheie cu următoarea notă:

„N.B. Urmarea se va găsi în *Scrisorile tatei*, cum le-a numit scumpul meu băiet al doilea, Eugen, care s-a luat sarcina, ajutat de talentul ce posedă, a descri mai departe."

ACASĂ ŞI ÎN RĂZBOI

Apare în *Viaţa românească*, anul IV (1909), nr. 2 (februarie), p. 218—227, cu menţiunea: „Fragment".

Reprodusă în *Gazeta Transilvaniei*, anul LXXII (1909), nr. 62 (19 martie/1 aprilie), p. 1—2; nr. 64 (21 martie/3 aprilie), p. 2—3; nr. 65 (22 martie/4 aprilie), p. 1—2.

S-a tipărit, cu mici modificări, în volumul *În cuşca leului*, Bucureşti, Alcalay & Co., 1916, colecţia „Scriitori români", nr. 14, p. 15—31, fără menţiunea din periodic. Este inclusă apoi în ediţia *Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele*, Bucureşti, Editura librăriei H. Steinberg, 1916, p. 195—218 şi în ciclul „Amintiri" din volumul *Însemnări şi amintiri*, [Bucureşti], Editura literară a Casei Şcoalelor, 1928, p. 187—201.

Are la bază o scrisoare trimisă de Panait Botez de pe cîmpul de luptă şi datată „Breslinița, septembrie 1877". O altă scrisoare aparţinînd tatălui său fusese publicată de Jean Bart în *Dunărea-de-Jos* (Galaţi), nr. 8 din aprilie 1909, p. 1—3, datată: „1877, iulie 31, Nicopole".

ÎN ZIUA DESPĂRŢIRII

Prima parte, *Anul 1877*, apare în *Curentul nou*, anul I (1905), nr. 1 (15 noiembrie), p. 50—52. Partea a doua, *Anul 1913*, se tipăreşte, împreună cu prima, în volumul *Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele*, Bucureşti. Editura librăriei H. Steinberg, 1916, p. 219—228, datată „iunie 1913". Inclusă apoi de către autor în ciclul de „Amintiri" din volumul *Însemnări şi amintiri*, [Bucureşti], Editura literară a Casei Şcoalelor, 1928, p. 202—207.

Din prima parte, tipărită în *Curentul nou*, lipsea fraza introductivă: „Am auzit glasul de aramă al clopotelor de la biserică, bătăile repetate ale tobelor, sunetele metalice ale goarnelor chemînd pe străzi mulţimea să asculte citirea cu glas tare a ordinului de mobilizare".

O CORABIE ROMÂNEASCĂ. NAVA-ȘCOALĂ BRICUL „MIRCEA“

Apare integral în revista *Boabe de grîu*, anul II (1931), nr. 3 (martie), p. 129—137, sub titlul *Viața unei corăbii românești*, cu 11 ilustrații, o planșă, un desen de Voinescu și o gravură de Savin Popp. Scrierea i-a fost cerută de Emanoil Bucuța cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la lansarea la apă a primei nave-școală aparținînd marinei românești.

Sub titlul : *Pe apă e calea mîntuirii noastre, Dumineca „Universului“*, anul I (XXVII), nr. 25 (21 iunie), 1931, p. 386, reproduce un fragment din ultimul capitol al scrierii, cu mențiunea „Din povestea bricului «Mircea»“.

Același text din *Boabe de grîu*, însă cu titlul modificat, *O corabie românească. Nava-școală bricul „Mircea“*, apare în luna mai 1931 în broșură, tipărită de Liga Navală Română, cu mențiunea : „Din conferințele Universității libere «Coasta-de-Argint»“ și avînd pe copertă silueta bricului „Mircea“, reprodusă după tabloul lui Verona, același tablou care servise și la ilustrarea copertei la toate cele trei ediții ale *Jurnalului de bord*.

Fragmente se tipăresc în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 9—10 (iulie-august), p. 295—297 și în *Marea noastră* (număr festiv), anul VI (1937), nr. 2—3 (februarie-martie), p. 62—63.

Fără primele două capitole, scrierea este reprodusă, la 6 ani de la moartea scriitorului, în ziarul *România*, nr. 346 din 18 mai 1939, p. 5, cu titlul *Jean Bart : De la veteranul bricul „Mircea“ la vasul-școală de azi* și cu mențiunea : „Un articol mai vechi al regretatului marinar și scriitor Jean Bart despre viața eroică a marinarilor de pe bricul «Mircea»“. Reeditarea scrierii se face — așa cum reiese și din titlul acordat de revistă — cu

prilejul lansării la apă a noii nave-școală „Mircea“, construită la Hamburg. În pagina 1 a ziarului se reproduce o fotografie înfățișînd „preluarea noului «Mircea»“ la Hamburg.

Prima semnalare în presă a apariției o întîlnim în *Buletinul cărții românești* pe luna mai 1931, p. 2, în profilul făcut scriitorului de către Perpessicius : „Zilele acestea va apare într-o frumoasă plachetă *O corabie românească*“, fără alte indicații asupra lucrării. Iar în *Adevărul literar și artistic* apare o recenzie : *Jean Bart : „O corabie românească. Nava-școală bricul «Mircea»“*, semnată Al. A. Ph. [Philippide]. Recenzia nu face însă referiri speciale asupra noii apariții, ci caracterizează scriitorul în general : „Jean Bart are în literatura noastră o fizionomie aparte. Este singurul nostru scriitor care s-a îndeletnicit aproape exclusiv cu viața pe mare. Marinar îndrăgostit de meseria lui, admirator pasionat al frumuseților marine și, mai presus de toate, scriitor de mare talent, d-sa a realizat pînă acum o operă plină de poezie și de pitoresc, străbătută de un larg suflu de umanitate, delaolaltă senină și zbuciumată, ca și marea“ (*Adevărul literar și artistic*, nr. 548 din 7 iunie 1931, p. 7).

În ziarul *Adevărul*, scrierea este recenzată de către D. I. Suchianu. După ce face unele considerații generale asupra scriitorului, criticul subliniază ținuta literară a noii scrieri : „În prima jumătate a broșurii, autorul, cu sufletul plin de subiectul său, ne descrie, înaripat și mucalit totodată, progresele navigației de la pirogă la transatlantic. Civilizația este unul din lucrurile care pe Jean Bart totdeauna îl exaltează și-l face să devină aproape liric. Pe urmă ne descrie cu dragoste filială nava-școală pe care el însuși a învățat, un pînzar elegant și trainic, cu silueta lui chipeșă care a stîrnit de atîtea ori prin porturile străine admirația marinarilor... Și toate astea, Jean Bart le-a scris în stilul lui așa de sobru, așa de propriu, cu un ușor parfum de demodat care e un farmec în plus, într-un cuvînt : în stilul lui ce pornește direct de la inimă, și de la o inimă de cea mai excelentă calitate...“ (D. I. Suchianu, *Bricul „Mircea“. Jean Bart : „O corabie românească“* în *Adevărul*, nr. 14550 din 7 iunie 1931, p. 2).

La 26 octombrie 1931, Jean Bart ține, la Clubul nautic dunărean din Galați, o conferință dedicată „vieții minunate a bricului «Mircea» (*Universul*, nr. 285 din 22 octombrie 1931, p. 10).

Scrierea lui Jean Bart reprezintă prima biografie a celei dintîi nave-şcoală a marinei noastre, fiind apreciată elogios în primul rînd de către marinari : „Este viaţa lui «Mircea», bătrîna noastră navă-şcoală cu pînze, fâşia de suflet românesc care a cutreierat mările 40 de ani, purtînd faima pavilionului românesc pînă în cele mai depărtate porturi ale Mării Nordului. Nava-şcoală care a format pe bordul său pe primii navigatori români de mare“ (Contraamiralul I. Bălănescu, *Comandorul Eugen Botez*, în *Dacia*, nr. 50 din 7 iunie 1933, p. 1).

Scriitorul cunoscuse îndeaproape viaţa pe acest elegant velier, construit, la comanda marinei noastre, de către renumitele şantiere navale „Thames Iron C-ie Worls“ din Liverpool, bastiment-şcoală care, după 24 de zile de cursă lungă, ancorează în Galaţi la 12 august 1882. La bordul lui îşi făcuse anii de ucenicie ca marinar, pe puntea lui „Mircea“ întreprinsese întîia ieşire în largul Mării Negre, prilej cu care îşi creionează primele impresii din *Jurnal de bord* şi *Schiţe marine şi militare*. În 1903, tot pe puntea acestui vas, i se aduce vestea premierii de către Academia Română a primului său volum, *Jurnal de bord.*

DIN PERIODICE

AMINTIRI

MISTERUL CASEI DIN SĂRĂRIE

Cu prilejul morţii lui Ion Nădejde

Apare în *Adevărul literar şi artistic*, anul IX (1929), nr. 424 (20 ianuarie), p. 1. După unele mărturii ale autorului, articolul acesta ar fi fost tipărit şi în broşură separată (extras din revistă). Nu am reuşit să descoperim această broşură în nici o bibliotecă şi nici în alte referinţe bibliografice.

Constituind una din piesele de referinţă asupra mişcării socialiste de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, scrierea a fost reprodusă aproape în întregime de I. C. Atanasiu în *Pagini din istoria contimporană a României. 1881—1916*, vol I, *Mişcarea socialistă. 1881—1900*, Bucureşti, Editura Adevărul, [1933], p. 22—28 şi în *Amintiri literare despre vechea mişcare socialistă (1870—1900)*, ediţie, prefaţă şi note de Tiberiu Avramescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 215—223.

În lucrările de sinteză dedicate mişcării muncitoreşti din ţara noastră este menţionată şi memorialistica lui Jean Bart, „entuziastă şi plină de devoţiune faţă de mişcarea socialistă de la finele secolului al XIX-lea“ (*Mişcarea muncitorească din România, 1893—1900*, Bucureşti, Editura politică, 1965, p. 300). Cînd se vorbeşte de legăturile dintre intelectuali şi mişcarea socialistă din ultimele două decenii ale veacului trecut este amintit şi numele autorului *Jurnalului de bord* şi al *Datoriilor uitate* : „...literatura şi ideile socialiste au pătruns printre elevii Liceului militar din Iaşi, atrăgîndu-l şi pe viitorul scriitor Jean Bart (V. Liveanu, *Vechea mişcare socialistă şi intelectualitatea*, în *Lupta de clasă*, nr. 9, septembrie 1969, p. 89).

Se păstrează la Muzeul literaturii române, sub nr. 15204, trei variante ale articolului *Misterul casei din Sărărie*. Sub titlul *„Contemporanul“ era evanghelia acelei vremi... Variante la un articol* şi cu un moto, „O viaţă, un caracter de stoic şi un

ultim enciclopedist român", una din variante, intitulată în manuscris *Faust-Nădejde*, a fost publicată în *Manuscriptum*, anul II (1971), nr. 2 (3), p. 30—35.

Varianta publicată în *Manuscriptum* oferă cîteva lucruri noi doar în ceea ce privește atmosfera din școlile Iașului acelei vremi, felul în care era privit de către școlari „nihilistul" Ion Nădejde și face mai multe nuanțări în ceea ce privește ideile ateiste ale secolului care adesea împărțeau elevii unor clase de liceu în „credincioși", de o parte, și „atei-revoluționari", de alta.

Cele relatate de Jean Bart despre Ion Nădejde și despre mișcarea de la *Contemporanul* au avut un puternic ecou în presa timpului. În numărul imediat următor al *Adevărului literar și artistic*, sub semnătura „Z" (desigur Constantin Graur, așa cum reiese și din conținutul articolului și care semna adesea cu „Z"), apărea o *Completare... istorică* la articolul lui Jean Bart, referitoare la mișcarea ateistă întreprinsă de *Contemporanul* și la cazul elevului care a „detronat" puterea divină: „Din sursă perfect informată putem arăta în mod exact cum s-a petrecut faptul: C. Graur din Botoșani s-a adresat printr-o carte poștală lui H. Sanielevici cu dubla întrebare foarte precisă: «Te rog să-mi comunici ce este socialismul și dacă există Dumnezeu!». Fără nici o întîrziere, H. Sanielevici a răspuns, tot prin carte poștală: «Socialismul e mișcarea muncitorilor împotriva trîntorilor; cît despre Dumnezeu, te asigur că nu există»" (Z., *Completare... istorică*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 425 din 27 ianuarie 1929, p. 8). În numărul din 24 februarie 1929, *Adevărul literar și artistic*, sub titlul *Mișcarea socialistă*, lansa un apel către toți cei care au cunoscut vechea mișcare să trimită materiale pentru a fi tipărite în revistă, arătînd că pînă acum au trimis amintiri despre vechea mișcare socialistă Izabela Sadoveanu și Jean Bart (se referă la *Sufletul altor generații*, publicat de Izabela Sadoveanu în *Adevărul literar și artistic* din 22 iulie 1928 și la *Misterul casei din Sărărie* de Jean Bart).

Apelul este reînnoit la 3 martie 1929 cînd redacția ziarului *Adevărul* menționează că au promis colaborarea pe lîngă cei doi menționați mai sus și Th. V. Ficșinescu, C. Z. Buzdugan, Iosif Nădejde, I. Negreanu, dr. Ygrec, Z. C. Arbore și Const. Graur.

În cadrul acestor preocupări pentru elaborarea unei istorii a socialismului în România s-ar încadra și tipărirea articolului lui Jean Bart în broșură separată: „Eu am scris mai de mult,

după moartea lui Ion Nădejde, o broșurică intitulată *Misterul casei din Sărărie*, dar chestiunea e mult mai amplă și întrece competența unui singur om" (Romulus Dianu, *Cu Jean Bart (Eugen P. Botez) despre el și despre alții*, în *Rampa*, nr. 3379 din 29 aprilie 1929, p. 3).

Dealtfel, întotdeauna cînd a avut prilejul — în articole sau în interviuri — Jean Bart cerea elaborarea unei istorii a socialismului în România, făcînd apel în acest sens la cei înrolați în mișcare în tinerețe să-și scrie memoriile. Dintr-un interviu acordat ziarului *Adevărul* în 1933, desprindem: „Este necesar ca acei cari au fost în vechea mișcare social-democrată și cari se mai află în viață să-și scrie amintirile și faptele, chiar cu caracter personal sau polemic, pentru ca în istoria politică a țării să se cunoască și etica acelei mișcări". După ce menționează lucrările apărute sau sub tipar: I. C. Atanasiu (*Mișcarea socialistă 1881—1900*) și C. Graur (*Cîțiva inși*), face un apel la G. Ibrăileanu și C. Stere să-și tipărească memoriile și să evoce mișcarea socialistă de la sfîrșitul secolului trecut: „Tot astfel d. Ibrăileanu ar putea scrie multe lucruri despre acea epocă și despre năzuințele tinerimei socialiste... I-am propus și d-lui C. Stere să-și scrie amintirile — și m-a refuzat. Cînd i-am amintit însă că va fi nevoit să scrie, ca unul care a fost amestecat în mișcarea tinerimei socialiste de pe vremuri, înlocuind prin doctrina poporanistă tot ce a clădit I. Nădejde și Gherea, a revenit și mi-a răspuns că propunerea mea e justă și că va scrie" (C. Săteanu, *Cu scriitorul Jean Bart despre istoricul socialismului din România*, în *Adevărul*, nr. 15035 din 6 ianuarie 1933, p. 3).

Articolul *Misterul casei din Sărărie* reprezintă un document prețios pentru definirea atmosferei culturale a Iașilor din deceniul al nouălea al secolului trecut și bineînțeles pentru biografia spirituală a aceluia care va rămîne în literatura română sub numele de Jean Bart. Mișcarea socialistă a Iașilor de atunci a avut o influență covîrșitoare asupra generațiilor tinere de intelectuali care, în cea mai mare parte — ca și Jean Bart — nu s-au dezis niciodată de crezul de tinerețe. Pe bună dreptate se afirma într-un articol din *Lumea nouă*: „Niciodată, nici ca militar, nici ca scriitor, Jean Bart n-a uitat pe cei mulți și necăjiți, pe muncitorii la o căror școală socialistă și-a făcut educația în tinerețe" (del. [N. Deleanu], *O comemorare. Jean Bart*, în *Lumea nouă*, nr. 21 din 21 mai 1939, p. 3).

Despre anii de tinerețe ai scriitorului, relatează și Octav Botez, într-un interviu acordat în iulie 1933 : „Fratele meu Jean Bart, elev acum patruzeci de ani în școala militară, era împreună cu cei mai buni din generația lui un fanatic adept al crezului nou care stăpînea tinerimea, în atmosfera de pe atunci, idealistă și romantică a Iașului. Mă revăd copil de nouă ani, însoțindu-l duminicile pe străzile orașului, unde aștepta cu înfrigurare sosirea *Muncei*, a *Lumei nouă* sau a *Adevărului literar*. Îl aud discutînd pasionat și interminabil cu amicii tinereții lui despre polemicile *Evenimentului literar* cu *Vieața* lui Vlahuță și pronunțînd numele lui Șărcăleanu, Vraja, Spiridon Popescu, Raicu Ionescu-Rion" (C. Săteanu : *De la socialism la poporanism. D. Octav Botez despre vechea mișcare socialistă*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 656 din 2 iulie 1933, p. 1).

ION CREANGĂ

Amintiri

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1930), nr. 489 (20 aprilie), p. 1—2.

Manuscrisul acestor evocări se păstrează la Arhivele Statului, Iași, (Ms. 1679). Marginal se menționează : „Dat de Sevastos, 27 dec. 1957". La Muzeul literaturii române am identificat două pagini dintr-o variantă a *Amintirilor* despre Ion Creangă (Ms. 15136/1—2).

S-a confruntat textul și cu manuscrisul păstrat la Iași.

Amintirile despre Ion Creangă au fost citite și în cadrul unei emisiuni radiofonice ținute de Jean Bart pe 6 aprilie 1930.

Jean Bart a oferit date asupra biografiei lui Creangă și lui Jean Boutière pentru lucrarea *La vie et l'oeuvre de Ion Creanga*, Paris, 1930. La Muzeul literaturii române se păstrează cîteva scrisori adresate de criticul francez lui Jean Bart.

„Figura blîndă și jovială" a lui Ion Creangă va fi evocată și în interviurile acordate de Jean Bart, iar *Mărturisirile literare* făcute în fața studenților de la Seminarul de istoria literaturii moderne în anul 1932 acordă un amplu spațiu aceluia care fusese în copilăria scriitorului cel mai iubit dascăl al Iașilor.

AMINTIRI DESPRE IOAN N. ROMAN

Cu prilejul inaugurării monumentului

A apărut în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 14944 (23 septembrie), p. 1—2.

Personalitate marcantă a vieții culturale dobrogene, prieten al revoluționarului Rakovski și al lui C. D. Anghel, colaborator al unor publicații progresiste, printre care *Literatură și știință, Evenimentul literar, Adevărul* (la care a fost prim-redactor pînă în 1893), Ioan N. Roman (1866—1931) a desfășurat o bogată activitate publicistică, fiind apropiat de mulți din gazetarii și scriitorii timpului, printre care și autorul amintirilor de față.

Ca vicepreședinte al Consiliului general județean, apoi ca primar al municipiului Constanța, decan al baroului Constanța și director al ziarelor constănțene *Drepturile Dobrogei* și *Farul*, Ioan N. Roman a răspuns la multe din inițiativele lui Jean Bart privind asistența socială sau propaganda maritimă și fluvială.

„Polemica" amintită în aceste amintiri a fost provocată de publicarea de către Ioan N. Roman a unei broșuri *În contra direcției literare de la „Contemporanul"* (Iași, 1887), în care susținea că idealurile sociale promovate de Gherea nu erau urmate și în opera scriitorilor de la *Contemporanul*. Articolul de răspuns al lui Gherea, *Direcția „Contemporanului"* (publicat în *Contemporanul*, nr. 5, 1887) a fost reluat în volum cu titlul *Tendenționism și tezism în artă.*

AMINTIRI DESPRE SPIRU HARET

Apare în *Dimineața*, anul 28 (1932), nr. 9252 (19 decembrie), p. 4.

Inițiativele luate de Spiru Haret în domeniul „școalei", înțeleasă în sensul cel mai larg al cuvîntului, au fost sprijinite și de militari. Mulți dintre aceștia au fost profesori, în orașele-porturi, la școlile de adulți — încurajate de Spiru Haret. În 1903, cînd comandorul Cezar Boerescu, împreună cu locotenenții Eugeniu Botez, Neculai Ionescu-Johnson și sublocotenentul A. Negulescu sînt trimiși în ancheta Consiliului de război, fiind invi-

nuiți de activitate socialistă pentru că au ținut cursuri la Școala de adulți din Galați, Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice, intervine în favoarea lor susținînd că „acești oameni trebuiesc decorați, nu pedepsiți pentru că își sacrifică timpul liber spre a lumina poporul".

MĂRTURISIRI LITERARE

Se tipăresc postum de către D. Caracostea în *Revista Fundațiilor regale*, anul XI (1944), nr. 3 (1 martie), p. 557—568, cu o notă a redacției : „Din seria de *Mărturisiri literare*, făcute la Facultatea de litere, București, în Seminarul de istoria literaturii române moderne în anul 1932".

Au fost reproduse în volumul *Mărturisiri literare*. Organizate de D. Caracostea în anii 1932—1933. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, Editura Minerva, București, 1971, p. 101—113.

Profesorul universitar D. Caracostea a organizat la Facultatea de litere din București o serie de *mărturisiri literare*, rostite de unii din cei mai reprezentativi scriitori ai timpului. Erau prezentate în fața studenților și cadrelor universitare sub forma unor expuneri scrise, redactate însă pe baza unui chestionar alcătuit de D. Caracostea.

Mărturiile literare oferă date prețioase privind formația spirituală a scriitorului, legăturile cu mișcarea socialistă și muncitorească, preferințele și opțiunile literare, dar mai ales geneza principalelor sale scrieri : *Jurnal de bord, Datorii uitate, Peste Ocean*.

O atenție specială acordă Jean Bart atmosferei umanitariste și revoluționare a Iașilor tinereței lui. Multe din afirmațiile de aici fuseseră relatate pe larg în interviuri : „Eu totdeauna m-am socotit însă fiu al Iașului. Acolo m-am trezit în lume, mi-am hrănit mintea și m-am format în mediul romantic și revoluționar de altădată, în care s-au închegat marile curente de idei... În copilărie am apucat încă în viață pe cîțiva dintre bătrînii generației de la '48. Mi-au rămas în minte unele figuri de bonjuriști și unioniști moldoveni, în legătură de rudenie sau prietenie cu părinții mei. Impresie îmi făcea de cîte ori venea în casa noastră poetul Gheorghe Sion, fratele bunicii mele. Apoi mulți dintre membrii «Junimii» mi-au fost profesori la școalele unde am învățat. Unii dintre socialiștii Iașului mi-au fost profesori și în afară de școală. Iar o parte dintre poporaniști mi-au fost colegi și prieteni din copilărie" (G. Sem, *De vorbă cu d. Jean Bart*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 287 din 6 iunie 1926, p. 1).

Un alt interviu întregește mărturisirile privind debutul publicistic : „Am început a activa ca socialist la vîrsta de 16 ani. Atuncea am urmărit cu pasiune polemica dintre *Evenimentul literar, Adevărul literar* și *Munca* de o parte, și *Vieața* de altă parte. Primul articol l-am publicat în *Munca*, sub semnătura «Ion Rotopană, croitor» — numele croitorului de la Liceul militar — prin care îmi exprimam uimirea că Al. Vlăhuță, considerat a face parte din grupul lui Gherea, suflet generos și bun, nu simpatizează cu mișcarea muncitorimei. Vlăhuță mi-a declarat mai tîrziu că a fost foarte impresionat de cele ce am scris și credea că autorul era într-adevăr un uvrier" (C. Săteanu, *Cu scriitorul Jean Bart despre istoricul socialismului din România*, în *Adevărul*, nr. 15035 din 6 ianuarie 1933, p. 3).

Articolul *Să ne dumerească* reprezintă de fapt debutul lui Jean Bart în publicistică. Pentru valoarea lui documentară îl reproducem în întregime, așa cum a fost publicat în *Munca*, nr. 15 din 12 iunie 1894, p. 4 :

„SĂ NE DUMEREASCĂ

Trudiți de muncă, amărîți de năcazuri și sărăcie, cînd ieșim seara de la lucru, rupînd din micul nostru salar, ne cumpărăm gazetele, în care trebuie să găsim izvorul din care ne adăpăm, să ne încălzim sufletul și să ne luminăm mintea.

Și parcă începusem a înțelege și prinsesem a-i îndrăgi pe acei cu suflete mari, cari ne întindeau mîna s-o apucăm frățește, să ne sprijinim noi iștia slabi și încă neluminați îndestul pentru a putea păși noi singuri.

Și cît eram de mulțămiți și ne creștea inema de bucurie, cînd vedeam că de la o bucată de vreme numărul acestora creștea mereu, avînd printre ei scriitori de talent, cunoscuți și iubiți de toți.

Însă ce ne-a fost dat ochii să vedem ?... Unul dintre cei mai cu vază, cel care zicea odată că-l doare inema de durerea noastră, d. Vlăhuță, cel care «visa o lume nouă...» ne părăsește, și ce e mai mult încă, ceea ce face să ni se strîngă inema de jale e faptul că blîndul și înțeleptul scriitor nici nu mai vrea să răspundă liniștit și cuminte, ci o apucă pe struna ridiculi-

zărei, bătîndu-şi joc de noi şi de cei cari ne susţin. Vezi nu totdauna ne arde de glume şi de rîs, şi-am vrea ceva mai de seamă, am vrea să ne spuie limpede, să ne lămurească, cum să înţelegem această trecere şi ce să credem de această schimbare, cînd ne vedem batjocoriţi noi ăştia despre cari pînă mai ieri tot d-sa zicea : «că pipăie rănile... cătînd la cei mulţi şi nedreptăţiţi».

Astăzi îndrăznim să-l întrebăm, să ne răspundă, tot d-nia-sa să ne dumerească.

Şi avem dreptul acesta, noi cari acum ne luminăm, noi care acum ne trezim, noi care ne vedem batjocoriţi în gazeta pe care, din toată sărăcia, cu gologanul nostru o cumpărăm, pentru a găsi în ea izvorul din care să ne adăpăm, să ne încălzim sufletul şi să ne luminăm mintea,

Iaşi

Gh. Rot...
Lucrător croitoriu"

Prin reluarea titlului *Să ne dumerească*, Vlahuţă răspunde prompt în *Vieaţa* : „Îţi mulţumesc, domnule Gh. Rot., pentru frumoasele şi atingătoarele cuvinte ce mi-ai adresat şi te rog să nu mă crezi duşman al celor pe cari nu pot decît să-i iubesc şi să-i stimez din toată inima". Totodată, încercînd să motiveze unele articole publicate în *Vieaţa*, în cadrul polemicii „Artă cu tendinţă sau artă pentru artă", îi adresează rugămintea de a nu confunda pe „adevăraţii *muncitori*... cu gălăgioşii făţarnici" (A. Vlahuţă, *„Să ne dumerească"* în *Vieaţa*, nr. 30 din 19 iunie 1894, p. 4).

Răspunsul nu-l mulţumeşte pe tînărul elev. Revine prin alt articol, *Dragostea d-lui Vlahuţă pentru muncitori*, semnat „Un muncitor". După ce spicuieşte cîteva citate din articolele publicate în *Vieaţa* probabil de V. A. Urechia — încheie polemic : „De aşa dragoste, domnule Vlahuţă, să ferească D-zeu şi pe vrăjmaşii noştri" (*Munca*, nr. 17 din 26 iunie 1894, p. 3).

Tot în *Munca* (nr. 30 din 25 septembrie 1894) publică articolul *Internaţionala*, semnat „Tr", prescurtare de la „Trotuş", pseudonim sub care va publica în 1896 primele scrieri literare, tot într-o publicaţie socialistă, *Lumea nouă literară şi ştiinţifică*.

Aşa cum ne dezvăluie autorul în *Mărturisiri literare*, tot în presa socialistă îi apar şi primele schiţe şi povestiri. Mărturiile asupra debutului literar sînt întregite de diverse interviuri. Citām din primul interviu acordat de Jean Bart, în 1926, *Adevărului literar şi artistic* : „Am încercat apoi cîteva nuvele cari au fost publicate în *Adevărul literar* şi *Munca*, semnate cu pseudonimul «Trotuş»". În continuare Jean Bart dezvăluie căutările şi ezitările pînă a-şi găsi un drum propriu în scris : „Nemulţumit însă de felul cum scriam, n-am mai publicat cîţiva ani nimic. Nu aveam încredere în scrisul meu. Lucram încet, greoi ; rar mă apucam de scris, găsindu-mă într-un mediu milităresc, prea puţin prielnic literaturii... Renunţasem la cariera de scriitor. Ocupaţia, greutăţile vieţii îmi închideau calea artei la care rîvnisem. Totuşi, în orele libere, între calcule nautice, electricitate, balistică şi torpile, în nopţile de serviciu în larg, demonul scrisului mă încerca adesea, chinuindu-mă. Şi atunci îmi notam unele lucruri văzute şi auzite în drumul meu prin lume. Din prima călătorie făcută pe coastele Anatoliei a ieşit *Jurnalul de bord*. Dar nu publicam nimic, căci îmi lipsea încrederea. În mediul în care mă găseam, trăiam sufleteşte singuratic, nu aveam nici o încurajare şi nu aşteptam nici o părere, doar numai ironii pentru o ocupaţie aşa de puţin serioasă ca literatura. O întîmplare fericită mi-a scos în cale pe unul dintre conducătorii revistei *Pagini literare*. Într-o noapte, la un *café-variété* din Giurgiu, am întîlnit pe poetul Artur Stavri care mi-a cerut cu stăruinţă să-i trimit o bucată pentru revistă. Primirea neaşteptat de bună a celei dintîi bucăţi, trimisă sub pseudonimul de «Jean Bart» m-a încurajat să colaborez la *Pagini literare*, unde începuse să apară cele dintîi bucăţi scrise de Sadoveanu, care semna pe atunci «Cobuz». Scrisul meu a plăcut mai mult decît mă aşteptam. Cititorii, critica, Academia m-au încurajat" (G. Sem., *De vorbă cu d. Jean Bart*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 287 din 6 iunie 1926, p. 1).

ÎNSEMNĂRI DIVERSE

SALVAŢI COPIII !

Apare ca prefaţă la broşura *Ne mor copiii ! Ce-i de făcut ?*, Bucureşti, Tipografia Sportul, 1922, p. 3—5 (Asistenţa socială. Serviciul de propagandă. „Din publicaţiile Asistenţei sociale", nr. 4), semnată : „Eugeniu P. Botez, director general al Asistenţei sociale".

Sub acelaşi titlu, *Salvaţi copiii!*, textul prefeţei a fost reprodus şi în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14239 (29 mai), p. 1—2.

În calitatea sa de prim director general al Asistenţei sociale din ţara noastră, înfiinţată în 1920, Eugeniu Botez a avut o serie de iniţiative pentru ocrotirea copilului: a participat efectiv la organizarea unor dispensare-model pentru copii, antrenînd în această acţiune Cercurile de gospodine şi Casele naţionale, instituind şi trei premii a cîte 10 000 lei pentru cele mai bune cărţi: „1. O carte de puericultură pentru şcoalele de fete; 2. Îngrijirea copiilor de vîrsta şcoalei primare; 3. Sfaturi pentru mame".

Şi aici, ca şi în articolul *Drepturile copilului* (*Adevărul* nr. 12963 din 20 martie 1926, p. 1), scriitorul făcea un apel fierbinte pentru mobilizarea tuturor forţelor în lupta împotriva mortalităţii copiilor.

Jean Bart este şi autorul unor pagini de literatură pentru cei mici, printre care cităm povestioarele cuprinse în *Zîna izvorului sănătăţii*, volumaş scos în colaborare cu M. Celarianu şi Dr. Ygrec.

SPRE SOLIDARITATEA SOCIALĂ A FEMEII

Apare în *Dimineaţa*, anul XX (1923), nr. 5890 (30 martie), p. 3.

Este un articol-program la inaugurarea „Paginii femeii" în ziarul *Dimineaţa*. În acelaşi număr este prezentă cu un articol Izabela Sadoveanu, una din conducătoarele mişcării feministe din ţara noastră din acel timp.

LA SFÎNTUL BERNARD

Apare în *Adevărul literar şi artistic*, anul VII (1926), nr. 308 (31 octombrie), p. 4.

Însemnările prilejuite de călătoria la Muntele Sf. Bernard fac parte din ciclul „Scrisori din Elveţia", publicate în anul 1926 în *Adevărul literar şi artistic* şi în *Adevărul*. Aceste note de călătorie rămase în revistă nu sînt cu nimic mai prejos decît cele cuprinse în volumul *Însemnări şi amintiri* (1928).

EUGÈNE MELCHIOR DE VOGÜÉ

Apare în *Adevărul literar şi artistic*, anul IX (1929), nr. 437 (21 aprilie), p. 1.

Scriitorul şi criticul literar francez Eugène Melchior, viconte de Vogüé (1848—1910), membru al Academiei Franceze, secretar al Ambasadei franceze la Petersburg între anii 1871—1882, a făcut cunoscută în Franţa literatura rusă prin *Romanul rus* (1886) şi *Maxim Gorki* (1905), lucrările lui fundamentale. Aceste cărţi, ca şi notele lui de călătorie în Orient şi romanul *Maître de la mer*, au fost cunoscute şi în ţara noastră.

ŞCOALA DE ASISTENŢĂ SOCIALĂ

Apare în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14279 (17 iulie), p. 1—2.

Înfiinţarea Şcoalei de asistente sociale, de „serviciu social", a fost în mare parte şi rezultatul stăruinţelor lui Jean Bart. Dealtfel, a fost printre primii profesori ai acestei şcoli, avînd repartizate cursurile *Organizarea Asistenţei sociale în România* şi *Asistenţa socială comparată*.

Şcoala şi-a desfăşurat activitatea sub îndrumarea directă a lui D. Gusti — pe atunci preşedintele Institutului social român şi decan al Facultăţii de litere — care făcea parte din Comitetul de patronaj.

Articolul lui Jean Bart, împreună cu alte studii şi materiale ca *Privire generală asupra situaţiei şi activităţii Asistenţei sociale* (1924) sau *Asistenţa socială 1920—1930*, reprezintă o contribuţie de seamă la înţelegerea rolului Asistenţei sociale ca instituţie nouă în ţara noastră.

Dealtfel, enunţarea tematicii cursurilor ţinute de scriitor reflectă problemele multiple îmbrăţişate:

Cursul *Organizarea Asistenţei sociale în România*: „Încadrarea problemelor de asistenţă socială în cadrul de organizare a societăţilor de asistenţă din România. Mecanismul de funcţionare, gruparea problemelor, bugete, analiza activităţii instituţiunilor de asistenţă pe baza rapoartelor oficiale. Metodele de asistenţă întrebuinţate de societăţi. Relaţiunile societăţilor de asis-

tență socială cu comunele și societăți"; cursul *Asistența comparată*: „Studiu comparativ al doctrinelor de asistență și solidaritate în trecut și prezent. Locul asistenței sociale în economia socială, față de sindicalism, mutualitate, asigurări și cooperații. Lămurirea definițiilor de: pauperism, mizerie, individ, adult, valid, nevolnic, sărac, bogat, fericit.

Ideea de justiție în repartizarea bunurilor și problemelor mizeriei.

Legile de protecție și Biroul Internațional al Muncii de la Geneva.

Studiul mecanismului de asistență din diferite țări față de sistemul românesc. Asistența în trecutul istoric al țărilor române.

Danii, eforii, breasla calicilor.

Structura socială a României. Diferența dintre viața urbană și rurală. Orășenii și sătenii din punct de vedere psihologic, cultural, economic și politic.

Tehnica aplicării principiilor de ajutor social și de metodă represivă în România comparativ cu alte țări." *(Programul cursurilor pe 1929—1930 al Școalei superioare de Asistență socială „Principesa Ileana"*, în *Sănătatea publică*. nr. 10—11 din octombrie-noiembrie 1929, p. 1080).

Unele probleme enunțate în articolul *Școala de asistență socială* și în cursurile ținute la această școală vor fi reluate în *Asistența socială 1920—1930*, un microstudiu asupra realizărilor Asistenței sociale în cei zece ani de existență, studiu inclus în lucrarea *Zece ani de politică socială în România*, editată în anul 1930 de către Ministerul Muncii: „Asistența socială ca organizație de stat în România este încă la primii pași. Opera de prevedere socială este foarte complexă, dar cu metodă și stăruință, pas cu pas, va aduce remediile, picătură cu picătură. Într-un timp foarte scurt, Asistența socială a desfășurat o largă activitate realizînd o primă serie de creații de ocrotire, folositoare țării. Orice formă ar lua în viitor organizarea Asistenței sociale, experiența, munca și sforțările făcute nu sînt pierdute, ele se însumează, rămîne totdeauna ceva în urmă, care se adaugă la răspîndirea *binelui social*" (Jean Bart, *Asistența socială 1920—1930*, Extras din lucrarea *Zece ani de politică socială în România*, Ministerul Muncii, 1930, p. 30—31).

AL VIII-LEA CONGRES AL P.E.N.—CLUBULUI

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1930), nr. 501 (13 iulie), p. 5.

În urmă cu cinci ani (în mai 1925), Jean Bart făcuse parte din delegația scriitorilor români participanți la al treilea Congres P.E.N.-Club ținut la Paris. Cu evocarea acelui Congres scriitorul deschidea volumul său de *Însemnări și amintiri*, editat în 1928.

La Congresul ținut la Varșovia, delegația P.E.N.-Clubului român era format din Emanoil Bucuța (în acel timp secretarul P.E.N.-Clubului român), Jean Bart și ziaristul Radu S. Dragnea. În 22 iunie 1930, E. Bucuța, trimițîndu-i o ilustrată lui G. D. Mugur — după salutările de rigoare — adăuga: „Jean Bart, Dragnea sunt în oraș, iar cel din urmă sus, în odaia de la hotel «Bristol» (colecția Val. Mugur, Constanța).

La Congresul de la Varșovia au participat 3000 de membri ai P.E.N.-Cluburilor naționale, din peste 30 de țări.

Despre întrunirea scriitorilor la Varșovia, în revista *Boabe de grîu*, al cărei conducător era, Emanoil Bucuța relata: „Ședințele adunării anuale a P.E.N.-Clubului la Varșovia... au fost instructive și strălucite. Cadrul lor s-a păstrat măreț, atît cînd a fost vorba de discuții, cît și cînd a fost vorba de festivități. Planul zilelor și împlinirea lui au fost uimitoare și fără greș. Țara, prin cele mai de seamă personalități, nu numai literare, dar și politice și sociale, a înțeles să urmărească de aproape dezbaterile trimișilor a treizeci de literaturi, iar prin frumusețile istorice sau naturale de la Cracovia și Zacopane, să-i înconjure de neuitate viziuni" (*P.E.N.-Clubul la Varșovia*, în *Boabe de grîu*, nr. 6 din august 1930, p. 375).

LUI MIHAIL SADOVEANU

Apare în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1930), nr. 522 (7 decembrie), p. 1, cu prilejul aniversării a 50 de ani de la nașterea lui M. Sadoveanu.

De M. Sadoveanu îl lega o veche prietenie.

S-au cunoscut la început doar prin scrierile publicate în *Pagini literare*, Mihail Sadoveanu semnînd aici sub pseudonimul: „M. S. Cobuz". Mai tîrziu, prin 1922, Mihail Sadoveanu va evoca momentul cînd, la Iași, ia cunoștință de pseudonimul cu

rezonanțe exotice sub care apăruseră primele pagini din *Jurnalul de bord*: „Subt teiul lui Eminescu, la Copou, prietinii adunați în jurul proaspetei foi săptămînale *[Pagini literare]* făceam felurite supoziții și pronosticuri asupra numelor nouă. Cine-i Jean Bart? Fără îndoială, un fericit între fericiți care colindă lumea și vede minuni" (Mihail Sadoveanu, *„Jurnal de bord"*, în *Viața românească*, nr. 8, august 1922, p. 296).

Mihail Sadoveanu va prezenta, la 8 iunie 1922, în ședința Academiei Române, raportul asupra activității literare a lui Jean Bart, în urma căruia este primit în unanimitate ca membru corespondent al Academiei Române la secția literară „ca o răsplată pentru trecut și îndemn pentru viitor", scrierile lui fiind interesante „nu numai prin calitățile artistice", dar și prin faptul că sînt printre primele lucrări în genul lor: „Impresii de călătorie pe mare" (*Analele Academiei Române*, tom. XLII, ședințele din 1921—1922, Partea administrativă și Dezbaterile, p. 121).

O STATUIE LUI KOGĂLNICEANU PE MALUL DUNĂRII

Apare în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14573 (5 iulie), p. 1, cu prilejul comemorării a 40 de ani de la moartea lui M. Kogălniceanu.

Ca deputat, ministru de Interne și prim-ministru, Mihail Kogălniceanu a apărat drepturile legitime ale poporului român la Dunăre și mare. Este și autorul unor lucrări de referință în acest domeniu: *Cestiunea Dunării. Discursuri rostite în Cameră*, 1882; *Cestiunea Dunării*. Partea I, II, București, 1882; *Raportul la proiectul de lege pentru reînființarea porturilor-france Galați și Brăila*, 1885.

Cele afirmate de Kogălniceanu la timpul său („Cheia mîntuirii noastre este drumul Dunărei spre marea deschisă" și „Poporul român fără Dunăre și mare nu poate exista") au devenit adevărate lozinci sub care s-a desfășurat lupta pentru dezvoltarea marinei noastre maritime și fluviale.

ACVARIU ȘI MUZEU MARITIM LA CONSTANȚA

Apare în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 14945 (24 septembrie), p. 1—2.

Reprodus în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 11 (septembrie), p. 327—328.

Problema înființării unui acvariu la Constanța s-a pus în mod deosebit în decembrie 1930, cu prilejul deschiderii unor cursuri speciale dedicate Dunării și mării. Inițiate de Jean Bart și Emanoil Bucuța și intitulate „Școala apei", cursurile s-au desfășurat la Constanța, fiind de față, la deschidere, D. Gusti, pe atunci ministrul Instrucției, amiralul I. Bălănescu, Jean Bart și Apostol D. Culea. Cursanții erau în majoritate învățători de la sate și orașe.

În birourile Ligii Navale — secția Constanța, „se pune la cale acvariul în toate amănuntele". Se hotărăște ca loc pentru acvariu clădirea din fața Cazinoului.

Acvariul ca și muzeul maritim al țării noastre s-au realizat mult mai tîrziu. Totuși, la sugestia lui Jean Bart s-au amenajat în localul Ligii Navale din Constanța cîteva săli cu exponate dedicate marinei. Ideea a fost pusă în practică de contraamiralul I. Bălănescu care mărturisea: „De la el folosesc sugestiunea de a înființa un mic muzeu al marinei în localul Ligei Navale din Constanța. Portretul lui Jean Bart își va avea locul de cinste în localul secțiunei noastre" (Contraamiral I. Bălănescu: *Comandorul Eugen Botez*, în *Dacia*, nr. 50 din 7 iunie 1933, p. 3).

PREFAȚĂ LA ISTORICUL MIȘCĂRILOR MUNCITOREȘTI DIN PORTURI

Lucrarea lui Lazăr Măglașu și N. Deleanu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din porturi*, cu o prefață de Jean Bart și o Anexă (Harta Dunărei și Mării Negre cu porturile) apare în Editura Uniunei Muncitorilor din Porturile României, București, 1932. Un *Cuvînt înainte* al autorilor se încheie în sensul celor discutate în prefață: „Dacă nu pe altă cale, dar cel puțin din volumul acesta modest, urmat de istoriile mișcărilor muncitorești din alte bresle, va trebui să se înjghebe marea istorie a socialismului din România, despre care d. Jean Bart pomenește în frumoasa d-sale prefață, pentru care noi îi rămînem recunoscători" (p. 6).

În jurul anului 1930, cînd s-a hotărît elaborarea unui Regulament de aplicare a legii pentru organizarea muncii în porturi, Jean Bart a fost delegat din partea Ministerului Muncii, ca, împreună cu Lazăr Măglaşu, reprezentantul muncitorilor din porturi, să întocmească acest Regulament.

Lazăr Măglaşu, secretar al Uniunii Muncitorilor din Porturi din 1923 pînă în 1940, şi Jean Bart au vizitat, timp de o lună, principalele porturi dunărene: Turnu-Severin, Giurgiu, Galaţi, Brăila, Tulcea, Sulina şi Constanţa, culegînd material şi propuneri pentru definitivarea Regulamentului de muncă în porturi.

Elaborarea unui regulament cu privire la munca marinarilor se făcea şi ca urmare a recomandărilor Biroului Internaţional al Muncii de la Geneva, care, la prima Conferinţă Internaţională a Muncii din 1926, înscrisese pe ordinea de zi: „Codificarea internaţională a regulilor relative la contractul de angajament al marinarilor".

La Conferinţa Maritimă, ţinută tot la Geneva, în 1929, participa chiar Jean Bart ca delegat guvernamental şi conducător al delegaţiei. Din delegaţie mai făceau parte Ion Mirescu şi Lazăr Măglaşu din partea muncitorilor din porturi şi Mircea Botez, delegat al patronilor. La deschiderea Conferinţei, cînd s-a pus la vot admiterea delegaţiilor fiecărei ţări în parte, delegatul guvernamental român a avut curajul să spună un *nu* răspicat participării delegaţiei Italiei, ţară în care, din ordinul lui Mussolini, sindicatele fuseseră desfiinţate.

Poziţia adoptată de şeful delegaţiei României — singurul care se opunea participării delegaţiei fasciste italiene — putea duce la ruperea relaţiilor diplomatice cu Italia. Incidentul a fost aplanat numai la intervenţia ambasadorului român în Elveţia.

Desigur, măsurile întreprinse de Eugeniu Botez în calitate de comisar maritim al portului Sulina — enunţate pe larg în *Prefaţa* la *Istoricul mişcărilor muncitoreşti din porturi* — nu au dus la schimbări radicale în regimul de muncă în porturi. Ele avansau însă cîteva idei pentru o reglementare mai judicioasă, înlăturînd atotputernicia vătafilor: „Şi, într-adevăr, tot ce înfăptuise în mic comandorul Botez la Sulina pentru muncitori a servit ca model, după război, pentru legiuirile Ministerului Muncii. Însuşi Jean Bart a dat îndrumările generale, în calitatea ce a deţinut-o după război, cîţiva ani, ca director general al ministerului şi organizator al Asistenţei sociale" (del. [N. Deleanu], *O comemorare. Jean Bart*, în *Lumea nouă*, nr. 21 din 21 mai 1939, p. 3).

Uniunea marinarilor din porturi a întreţinut un adevărat cult memoriei comandorului Eugeniu Botez. O lucrare apărută în 1934, de Lazăr Măglaşu şi Nicolae Deleanu, *Marinarii comerciali şi problema organizării lor*, cu o prefaţă de prof. G. Vlădescu-Răcoasa, purta, pe coperta exterioară, portretul lui Jean Bart încadrat de menţiunea: „Memoriei lui Jean Bart (comandor Eugen Botez). Aceluia care a fost sfătuitorul cel mai preţios al marinarilor şi prietenul sincer al mişcării muncitoreşti — smuls dintre noi în 1933, la maturitatea talentului şi credinţei lui într-o lume nouă — închină autorii această modestă lucrare despre viaţa şi aspiraţiile marinarilor români".

În lucrarea sa dedicată mişcării socialiste, I. C. Atanasiu arată că „...Între ofiţerii din marină, mişcarea socialistă avea foarte multe simpatii. Unii dintre ei au avut chiar neplăceri de la autorităţile militare superioare din această pricină" (I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria contimporană a României 1881—1916*, vol. I, *Mişcarea socialistă. 1881—1900*, Bucureşti, Editura Adevărul [1933], p. 80). Şi autorul citează la loc de frunte pe Jean Bart (comandorul Eugeniu Botez).

ÎN JURUL UNEI EXPOZIŢII

Apare în *România maritimă şi fluvială*, anul II (1933), nr. 1 (ianuarie), p. 15.

Articolul este prilejuit de deschiderea unei expoziţii, în capitală, dedicată exclusiv picturilor marine semnate „Ştiubei", autorul a numeroase pînze inspirate din viaţa marinarilor, printre ele numărîndu-se cunoscutul tablou ce reprezintă bricul „Mircea".

Alături de Arthur Verona şi de Eugen Voinescu, cel care ilustrase *Jurnalul de bord* al lui Jean Bart, D. Ştiubei trecea drept unul dintre cei mai buni pictori de inspiraţie marină din ţara noastră. Lui îi aparţine şi un tablou ce înfăţişează pe Jean Bart în costum de marinar, precum şi ilustraţiile la ediţia de *Schiţe marine* din 1953.

BIBLIOGRAFIE

OPERA

A. ÎN VOLUME

I. *SCRIERI LITERARE*

Jurnal de bord. Schițe marine și militare. București, Editura Institutului de arte grafice Eminescu, 1901, CV + 102 p., cu ilustrații de Arthur Verona.

Cuprinsul: *Jurnalul de bord al lui Jean Bart: I. Sulina, 1 august; II. Pe mare, 2 august; III. Pe mare, 4 august; IV. Pe mare, 5 august; V. Pe mare, 6 august; VI. Trebizonda, 7 august; VII. Trebizonda, 8 august; VIII. Platana, 8 august; IX. Vona, 11 august; X. Samsun, 16 august; XI. Sinope, 26 august; XII. Pe mare, 29 august; Schițe marine și militare: Moartea pilotului, Din concentrare, Cimitirul maritim, Iapa căpitanului, Rătăcit, La poarta spitalului, Șoimul, O înmormîntare militară, Singură, Pe Dunăre, Mărgărint bețivul, După furtună, Amintiri din manevre.*

Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele. București, Editura librăriei H. Steinberg (Stab. Grafic H. Steinberg), 1916, 311 p.

Cuprinsul: *Datorii uitate, În cușca leului, Bădița Gîlcă; Documente omenești: La conferință, Prima dată, O protestare postumă, Raiul-Lupilor, Scrisorile tatei, Acasă și în război. În ziua despărțirii, Din concentrare, O înmormîntare militară, Amintiri din manevre, După douăzeci de ani.*

În cușca leului, București, Alcalay & Co. (Tipografia Grossmann), 1916, 31 p. („Scriitori români", no. 14).

Cuprinsul: *În cușca leului, Acasă și în război.*

Jurnal de bord. Carte premiată de Academia Română. Ediția a II-a adăogită. [București], Editura librăriei și tipografiei H. Steinberg (Atelierele grafice H. Steinberg), 1916, LXXVI

+ 88 p., cu ilustrații de Arthur Verona și Eugeniu Voinescu. Cuprinsul : *Jurnalul de bord al lui Jean Bart ; Schițe marine : Moartea pilotului, Rătăcit, Șoimul, Singură, După furtună, Cimitirul maritim ; Din al doilea „Jurnal de bord“: Intîlniri în Arhipelag, În Creta, De la Rodos la Kalimno, La Academia militară americană.*

Datorii uitate. Ediția II-a. Carte premiată de Academia Română. Iași, Editura Viața românească, 1921, 184 p.

Cuprinsul : *Datorii uitate, În cușca leului, Bădița Gîlcă, După douăzeci de ani.*

Jurnal de bord. Ediția a III-a. Carte premiată de Academia Română. Iași, Editura Viața românească, [1921], 168 [—171] p.

Cuprinsul : *Jurnalul de bord al lui Jean Bart ; Schițe marine : Moartea pilotului, Rătăcit, Șoimul, Singură. După furtună, Cimitirul maritim, Intîlniri în Arhipelag, În Creta, De la Rodos la Kalimno.*

Prințesa Bibița. București, Editura Viața românească, Tipografia Răsăritul, 1923, 120 p.

Cuprinsul : *Prințesa Bibița, Intr-o sîmbătă, Hormuz Talek, Horațiu Baltă, Cazul de la farul Olinca ; În Gibraltar. Dintr-un jurnal de bord : Privind scoarța pămîntului, În vegetația nebună, O mică republică subt protecția Marei Puteri Britanice, Între Albion și Andaluzia.*

În Deltă... București, Tipografia Răsăritul, [1925], 102 p.

Cuprinsul : *Rătăcind prin Deltă, Cafeaua șefului. Schiță, Escadra intră în port. Amintiri, Raiul-Lupilor, La conferință. Documente omenești, O protestare postumă, Prima dată.*

Proză. București, Cartea românească, [1925], 48 p., cu o prezentare a scriitorului, nesemnată. („Pagini alese din scriitorii români“, nr. 119—120).

Cuprinsul : *Moartea pilotului, Raiul-Lupilor, Horațiu Baltă, La Academia militară americană (Dintr-un jurnal de bord), Intîlniri în Arhipelag.*

Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord. București. Editura I. Brănișteanu, 1926, 119 p., cu ilustrații + 4 planșe.

Cuprinsul : *În biuroul „Nord-Lloyd“-ului german din Brema, Îmbarcarea pe „Kaiser-Wilhelm“ și plecarea din Kaiserhafen, În larg, Patru iulie, Sărbătoarea națională americană, Emigranții, La țărmul american, New York : zgîrie-nori, La Bursă, De vorbă c-un prieten, Reporterul american, La Academia militară americană, În ghetto american, Pittsburg, țara oțelului, În cartierul școalelor din Carnegie, Privind din paradis în infern, La o fereastră de la etajul al optsprezecelea, O seară în lumea galbenă din Chicago, La Niagara, Minciunile lui Chateaubriand și literatura americană, Pe Mississippi, Pericolul negru, Între Atlantic și Pacific, Aur, Între români ; Yellowstone : Țara minunilor, Izvoarele fierbinți de la Mamut, Lacul-Castorilor, În bazenul gheizerilor, Gigantul strănută, În fața urșilor negri, Pe lacul Yellowstone, Pieile-Roșii.*

Datorii uitate. Ediția a III-a. Carte premiată de Academia Română, București, Editura literară a Casei Școalelor, [1928], 152 p. Același cuprins ca la ediția a II-a, din 1916.

Schițe marine din lumea porturilor. București, Editura Cartea românească, [1928], 128 p.

Cuprinsul : *Fără permis de export, Trei dezertori, Pleca un vapor din port, Epidemie de emigrare, În Vinerea Paștilor, La Betleem, Escadra intră în port, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită.*

Însemnări și amintiri. [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, 221 [—224] p.

Cuprinsul : *Însemnări : Congresul internațional al scriitorilor, La mormîntul lui Jean-Jacques Rousseau, Majestatea-sa bacșișul, Privind portretul lui Tolstoi, Recitind pe Stendhal, Dezrădăcinare sau transplantare ?, La vitrina unei librării din Ardeal, Instituții de îndreptare, Hîrtie de stuf, Evanghelia bogăției, Între religie și știință, O scrisoare inedită a lui Ion Ghica ; Scrisori din Elveția : Un stat de cetățeni conștienți, Tradiții geneveze, Utopiile de azi sunt banalitățile de mîine, Să burghezește clasa muncitoare ? ; Scrisori din Orient : Albii au pierdut prestigiul în ochii negrilor și ai galbenilor, Impresii din Stambulul modernizat, Încercările de europenizare a Turciei, Kemalismul, Criza de emancipare în Egipt, Conflictul anglo-egiptean pe timpul războiului mondial, Biblioteca din Alexandria, Farul din Alexandria, Legături comerciale între Valea Dunării și Valea Nilului, Canalul de Suez, Unde s-a născut Isus ? Îndrumare pe căile mărilor, Troienele sau*

ACADE

valurile lui Traian; Amintiri: Esență de literatură, Caragiale și natura, Moartea lui Mihai Pastia, Hoțul de cozonaci, Românii din Istria, Un critic de război, Scrisorile tatei, Acasă și în război, În ziua despărțirei, De vorbă cu un cunoscut scriitor de la „Adevărul literar“.

Peste ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord. Ediția a II-a. București, Editura Cartea românească, [1929], 251 [—254] p.

Cuprinsul este identic cu cel de la prima ediție, din 1926.

O corabie românească. Nava-școală bricul „Mircea“. București, Institutul de arte grafice E. Marvan, [1931], 36 p., cu ilustrații (Liga Navală Română. Din conferințele Universității libere „Coasta de argint“).

Cuprinsul: *De la arca lui Noe la transatlantic, Românii la mare, Nava-școală bricul „Mircea“, În coada unui ciclon, O sărbătoare originală, Școala între cele două infinite, Din amintirile bordului, Pe apă e calea mîntuirii noastre.*

Pe drumuri de apă. București, Editura librăriei universala Alcalay & Co., [1931], 95 p. („Biblioteca pentru toți“, nr. 1266).

Cuprinsul: *În Gibraltar: Privind scoarța pămîntului, În vegetația nebună, O mică republică sub protecția Marii Puterii Britanice, Între Albion și Andaluzia, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită; În America de Nord* fragmente din *Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord: La o fereastră de la etajul al optsprezecelea, O seară în lumea galbenă; La Betleem.*

Europolis. Roman. [București], Editura Adevărul, [1933], 399 p.

Europolis. Roman. Ediția a II-a. Cu o prefață de G. Călinescu. [București], Editura Adevărul, [1933], VIII + 358 p.

Europolis. Roman. Ediția a III-a. Cu o prefață de G. Călinescu și portretul autorului — desen de Lilly Verea-Schneider. București, Editura Cugetarea, Georgescu Delafras, [1939], 397 p.

Schițe marine. [Cu o prefață a editurii]. Ilustrații de D. Știubei, București, Editura tineretului a C.C. al U.T.M., 1953, 122 [—128] p. („Biblioteca școlarului“).

Cuprinsul: *Jurnal de bord: [Jurnalul de bord al lui Jean Bart]* (Fragmente); *Moartea pilotului, Șoimul, Singură, De la Rodos la Kalimno; Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord: Emigranții* (fragment), *La țărmul american; Schițe marine din lumea porturilor: Fără permis de export, Trei dezertori, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită.*

Datorii uitate. Cu o prefață de I. Cremer. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1954, 254 [—256] p., cu un portret al scriitorului („Biblioteca pentru toți“).

Cuprinsul: *Jurnalul de bord al lui Jean Bart* (fragmente): Capitolele II, XII; *Schițe marine: Moartea pilotului, Rătăcit, Șoimul, Singură, După furtună; Datorii uitate: Datorii uitate, Bădița Gîlcă; În Deltă...: Cafeaua șefului, La conferință, O protestare postumă, Prima dată; Schițe marine din lumea porturilor: Fără permis de export, Trei dezertori, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită; Însemnări și amintiri: Majestatea-sa bacșișul, În ziua despărțirii; Anexă: Iapa căpitanului, Din concentrare, O înmormîntare militară, Amintiri din manevre.*

Europolis. Cu o prefață de George Ivașcu. Coperta și ilustrațiile: Sorin Ionescu. București, Editura de stat pentru literatură și artă, [1956], 302[—304] p.

Schițe marine. Scrieri alese. Ediție îngrijită, prefață și note de Sanda Radian. [București], Editura tineretului, 1960, 244 — [260] p. („Biblioteca școlarului“, nr. 29).

Cuprinsul: *Jurnalul de bord al lui Jean Bart* (fragmente): capitolele I, II, IV, VI, XII; *Schițe marine: Rătăcit, Șoimul, Singură, După furtună, Cimitirul maritim, Iapa căpitanului, De la Rodos la Kalimno; Datorii uitate: Datorii uitate, Bădița Gîlcă, Prima dată, O protestare postumă, Din concentrare, O înmormîntare militară; Schițe marine din lumea porturilor: Fără permis de export, Trei dezertori, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită; Europolis* (fragmente): capitolele I, V, VI, VII, VIII, XVI, XVII, Epilog; *Aprecieri critice; Tablou bibliografic; Teme.*

Europolis. Roman. Prefață de George Ivașcu. Ediție îngrijită în redacție de C. Mohanu. [București], Editura pentru literatură, 1962, XVI + 303 [—305] p. („Biblioteca pentru toți“, nr. 118).

Jurnal de bord. Prefață și note de Virgiliu Ene. [București], Editura tineretului [1965], 271 p. („Biblioteca școlarului“).

Cuprinsul: *Jurnalul de bord al lui Jean Bart* (fragmente): capitolele I, II, III, IV, V, VI, XII; *Schițe marine: Moartea pilotului, Rătăcit, Șoimul, Singură, După furtună, Ci-*

mitirul maritim. De la Rodos la Kalimno, Iapa căpitanului; Datorii uitate: Datorii uitate, Bădiţa Gîlcă, Din concentrare, O înmormîntare militară, Amintiri din manevre; În Deltă...: Cafeaua şefului, La conferinţă, O protestare postumă, Prima dată; Schiţe marine din lumea porturilor: Fără permis de export, Trei dezertori, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită; Însemnări şi amintiri: În ziua despărţirii; Aprecieri critice; Tablou bibliografic; Teme.

Schiţe marine. Ediţie îngrijită, prefaţă, note şi glosar de C. Mohanu, coperta şi ilustraţiile de Tia Peltz. [Bucureşti], [1968], Editura militară, XXXVI + 265 [—268] p. + 1 f. portret şi ilustraţiile.

Cuprinsul: *Jurnalul de bord al lui Jean Bart; Schiţe marine: Moartea pilotului, Rătăcit, Şoimul, Singură, După furtună, Cimitirul maritim, Întîlniri în Arhipelag, În Creta, De la Rodos la Kalimno; În Gibraltar. Dintr-un jurnal de bord: Privind scoarţa pămîntului, în vegetaţia nebună, O mică republică subt protecţia Marei Puteri Britanice, Între Albion şi Andaluzia; În Deltă...: Cafeaua şefului. Schiţă, O protestare postumă; Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord* (Fragmente): *La ţărmul american, La Niagara, Între români; Yellowstone: Ţara minunilor, Izvoarele fierbinţi de la Mamut, Lacul-Castorilor, În bazenul gheizerilor, Gigantul strănută, În faţa urşilor negri, Pe lacul Yellowstone, Pieile-Roşii; Schiţe marine din lumea porturilor: Fără permis de export, Trei dezertori, Escadra intră în port, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită; O corabie românească. Nava-şcoală bricul „Mircea"; Cartea Dunărei (fragment): Introducere; Glosar.*

După furtună. [Bucureşti], Editura tineretului, [1969], 123[—127] p. („Prima mea bibliotecă", nr. 18).

Cuprinsul: *Rătăcit, Şoimul, Singură, După furtună, Cimitirul maritim, Iapa căpitanului, Fără permis de export, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită.*

Europolis. Roman. Cu o prefaţă de Octav Botez. Ediţie îngrijită, note şi tabel cronologic de C. Mohanu. Ilustraţia copertei: Florica Ţapu. Bucureşti, Editura Minerva, 1971, 335 p. + LVI („Biblioteca pentru toţi", nr. 118, ediţia a II-a).

Jurnal de bord. Bucureşti, Editura Minerva, 1974. Coperta Ioan Grigorescu, 491 p.

Cuprinsul: *Jurnalul de bord al lui Jean Bart; Schiţe marine: Moartea pilotului, Rătăcit, Şoimul, Singură, După furtună, Cimitirul maritim; Din al doilea „Jurnal de bord": Întîlniri în Arhipelag, În Creta, De la Rodos la Kalimno; Datorii uitate: Datorii uitate, Bădiţa Gîlcă, După douăzeci de ani; În Gibraltar. Dintr-un jurnal de bord; În Deltă...: Rătăcind prin Deltă, Cafeaua şefului. Schiţă, O protestare postumă, Prima dată; Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord; Schiţe marine din lumea porturilor: Fără permis de export, Trei dezertori, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită; Însemnări şi amintiri: Majestatea-sa bacşişul; Cartea Dunărei* (fragment): *Introducere; Glosar.*

Scrieri. Vol. I: *Jurnal de bord. Datorii uitate. În Deltă... Peste Ocean.* Ediţie îngrijită, prefaţă, note şi bibliografie de C. Mohanu. Bucureşti, Editura Minerva, 1974 („Restitutio") LXIII + 608 p. + 17 f. pl.

Cuprinsul: *Jurnal de bord: Jurnalul de bord al lui Jean Bart; Schiţe marine: Moartea pilotului, Rătăcit, Şoimul, Singură, După furtună, Cimitirul maritim; Din al doilea „Jurnal de bord": Întîlniri în Arhipelag; În Creta, De la Rodos la Kalimno; Datorii uitate: Datorii uitate, În cuşca leului, Bădiţa Gîlcă, După douăzeci de ani; Prinţesa Bibiţa: Prinţesa Bibiţa, Într-o sîmbătă, Horaţiu Baltă. Documente omeneşti; În Gibraltar. Dintr-un jurnal de bord; În Deltă...: Rătăcind prin Deltă, Cafeaua şefului. Schiţă, Raiul-Lupilor, La conferinţă. Documente omeneşti, O protestare postumă, Prima dată; Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord; Addenda. Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare,* 1901: *Iapa căpitanului, La poarta spitalului, Pe Dunăre, Mărgărint beţivul; Datorii uitate. Documente omeneşti,* 1916: *Din concentrare, O înmormîntare militară, Amintiri din manevre.*

Schiţe marine din lumea porturilor. Ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Virgiliu Ene. Bucureşti, 1975, Editura Ion Creangă, 238 p. („Biblioteca şcolarului", nr. 84).

Cuprinsul: *Jurnalul de bord al lui Jean Bart* [Fragmente]: capitolele I, II, III, XII; *Schiţe marine: Moartea pilotului, Rătăcit, Şoimul, Singură, De la Rodos la Kalimno; Datorii uitate; În Deltă...: Cafeaua şefului. Schiţă. La con-*

ferință, O protestare postumă, Prima dată; Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord: Între români: Schițe marine din lumea porturilor: Fără permis de export, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită; Însemnări și amintiri: Majestatea-sa bacșișul, În ziua despărțirii; O corabie românească. Nava-școală bricul „Mircea"; [Alte schițe]: Iapa căpitanului, Din concentrare, O înmormîntare militară, Amintiri din manevre; Aprecieri critice; Tablou bibliografic.

II. *SCRIERI DEDICATE DUNĂRII*

Memoriu asupra Comisiunei Europene Dunărene din punct de vedere politic și militar. Material de studii pregătitoare în vederea viitoarelor aranjamente în chestia Dunărei, [întocmit de] comisar maritim al portului Sulina, căpitan Eugeniu Botez, Galați, Tipo-Litografia A. Friedmann, 1913, 1 f. + 52 p. (Inspectoratul General al Navigației și Porturilor), [litografiat].

Cum se dezleagă chestiunea Dunării? Conferință. Chișinău, Editura Societății „Glasul țării", 1919, 28 p.

La question du Danube et sa solution. Galați, Stabilimentul grafic Moldova, 1920, 49 p.

Dunărea și comisiile ei, în volumul *Politica externă a României.* 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, București, Cultura națională, [1925], p. 195—204 („Conferințe ținute în 1923—1924").

Cartea Dunărei. [București], Biblioteca Ligei Navale, 1933, 135 [—137] p. cu ilustrații + 2 hărți. Cu o notă din partea Ligii Navale Române și o *Prefață* semnată de prof. I. Simionescu.

Cuprinsul: *Introducere: I. O călătorie pe Dunăre, II. Lumea Dunărei, III. Bogățiile naturale ale Dunărei, IV. Negoțul pe Dunăre, V. Ce este chestia Dunărei?, VI. Viitorul Dunărei.*

III. *LUCRĂRI MILITARE, SOCIALE*

Bulgarii și noi în apărarea națională. Scrisoare deschisă d-lui ministru al Războiului. Galați, Tipografia A. Friedmann, 1905, 18 p., semnată: „A.L.".

Alcoolismul, problemă internațională. București, Atelierele grafice Răsăritul, 1929, 63 p. (Din public. Asoc. „Sănătatea socială", afiliată Centralei Caselor Naționale).

Asistența socială. 1920—1930, în volumul *Zece ani de politică socială în România a Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale.* [București], Institutul de arte grafice Eminescu S.A., [1930], p. 225—255 (s-a tipărit și în extras, 31 p.).

Educația economică a omului din regiunea apelor, în volumul *Programa de lucru pentru acțiunea culturală.* București, 1933, p. 44—48 (Ministerul Industriei, Cultelor și Artelor, Direcția Educației poporului).

IV. *LUCRĂRI SCRISE ÎN COLABORARE*

Botez, Eugeniu și Nicolae Kirițescu, locotenenții. *Războiul pe Dunăre.* Volumul I. *Operațiile fluviale și maritime ale războiului din 1877—1878.* București, 1904, 246 p. [Pe coperta interioară se menționează și volumul II: *Elemente de tactică fluvială,* dar acesta n-a mai apărut]; Ediția a II-a, întregită cu o secțiune inedită și Prefață de general Hîrjeu, București, Stabilimentul grafic Fabrica de cartonaje Albert Baer, 1905, 295 p. + X.

Bart, Jean, Const. Calmuschi și G. Orleanu. *Sărmanul Dionis. Poemă scenică în 5 tablouri. Scoasă și adaptată pentru scenă din nuvela „Sărmanul Dionis" și poeziile lui Mihail Eminescu,* de... pentru festivalul dat în Galați la 14 iunie *1909,* cu ocazia aniversării a XX-a de la moartea poetului. București, 1909, Atelierele Socec & Co., 43 p.; reprodusă în volumul *Omagiu lui Mihai Eminescu,* cu prilejul a 20 de ani de la moartea sa. 15 ianuarie 1850, 16 iunie 1889, 16 iunie 1909. Comitetul comemorării, Galați—București, 1909, Atelierele grafice Socec, p. 156—185.

Bart, Jean, Dr. Ygrec [I. Glicsmann], M. Celarianu. *Zîna izvorului sănătății.* Povestiri pentru copii. București, Editura Adevărul, S. A., [f. a.], 57 p.

Cuprinsul: *Revolta copiilor, Fîntîna lui Dumitru a Preotesei, Nunta piticilor, Rugăciunea unui copil, Țapul cel înțelept, Zîna gîngăniilor.*

V. *PREFEȚE*

Ne mor copiii! Ce-i de făcut? Cu un cuvînt înainte intitulat *Salvați copiii!* semnat de Eugeniu P. Botez, director general al Asistenței sociale. [București], [Tipografia Sportul], 1922, 39 p. cu ilustr. + 3 f. pl. (Asistența socială. Serviciul de propagandă. „Din publicațiile Asistenței sociale", nr. 4).

Măglașu, Lazăr și Nicolae Deleanu: *Istoricul mișcărilor muncitorești din porturi.* Cu o prefață de Jean Bart. Anexă: Harta Dunărei și Mării Negre cu porturile. București, 1932, Editura Uniunei Muncitorilor din Porturile României. X + 221 p., cu ilustrații.

Iliescu-Brînceni, N.: *Vînt, valuri, stuf. Notițele unui pînzar.* Cu o prefață — din partea Ligei Navale de Jean Bart. București, Institutul de arte grafice Ed. Marvan, 1932, 56 p. cu ilustrații + 1 f (hartă) („Biblioteca Yacht-Club", București).

VI. *ÎN ANTOLOGII*

Marea. Antologie de proză și versuri din scriitorii români de C. Tonegaru. [Cuvînt înainte C. Tonegaru]. București, Tip. și Stabilimentul de arte grafice George Ionescu, 1912.
Cuprinde: *Dintr-un jurnal de bord* (p. 5—11) și *Moartea pilotului* (p. 12—17), precedate de o scurtă prezentare a scriitorului.

Poezia mărei. Antologie de C. Tonegaro. București, Minerva, institut de arte grafice și editură, 1912.
Cuprinde: *Moartea pilotului* (p. 19—23).

România jună. MDCCCLXXI-MCMXXI. Cartea semicentenarului. București, Imprimeria Fundației culturale „Principele Carol", [1921].
Cuprinde: *Cafeaua șefului (Documente omenești)* (p. 46—50).

Prozatorii noștri. Crestomație de N. Dunăreanu și Liviu Marian. Volumul II. (Secolul XX), Chișinău, Tipografia Glasul țării, 1921.
Cuprinde: *Șoimul* (p. 154—157), precedată de o scurtă prezentare a operei și o fotografie a scriitorului.

Steaua copiilor și a tinerimii. București. Editura Ig. Hertz, [1922], („Cele mai frumoase povești, legende, aventuri din toate literaturile", nr. 7).
Cuprinde: *Șoimul* (p. 24—28).

Antologia Dobrogei. Prozatori și poeți cu prilejul cincantenarului. [Antologie de] Al. Lascarov Moldovanu și Apostol D. Culea. București. Casa școalelor, 1928.
Cuprinde: *Rătăcit* (p. 72—79).

Unirea. 2 [fascicula a II-a]. București, G. Filip editor, [1928].
Cuprinde: *Dunărea bănățeană. Canalul Porților-de-Fier* (p. 83—85); *În ghearele tigrilor. Amintiri* (p. 91—93).

Cartea apelor [Antologie de] Apostol D. Culea. București, Tip. Curierul judiciar, 1930, 150 p, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Direcția generală a îndrumărilor agricole, învățămîntului și statisticei. Direcția învățămîntului agricol).
Cuprinde: *Pe mare* [prelucrare după primele capitole din *Jurnal de bord*] (26—28); *După furtună* (p. 29—31); *Nilul* (p. 137—139).

Atanasiu, I. C.: *Pagini din istoria contimporană a României 1881—1916,* Vol. I. *Mișcarea socialistă. 1881—1900.* București, Editura Adevărul, [1933].
Cuprinde: Fragmente din *Misterul casei din Sărărie. Cu prilejul morții lui Ion Nădejde* (p. 22—28).

Antologie morală pentru cursul inferior al școalelor secundare de Grigore Tudose, Buzău, [1935].
Cuprinde: *Șoimul* (p. 178—181).

Cartea copilăriei. [antologie și prefață de Ion Negoescu]. București, Cartea românească, 1938.
Cuprinde: *Prima colindă* (p. 197—199), precedată de o scurtă prezentare a scriitorului (p. 96).

Muncitorul în literatura română. Antologie îngrijită de Ion Ștefan. [București], Editura Gorjan [1941] (Colecția „Muncă și lumină").
Cuprinde: *Fără permis de export* (p. 39—54).

Povestiri din trecut. Culegere din literatura noastră. București, E.S.P.L.A., 1958.
Cuprinde: *Fără permis de export* (p. 121—134).

Proza umoristică română. vol. I. Text ales, prefață și prezentări de Silvian Iosifescu. București, Editura pentru literatură, 1965.
Cuprinde: *Fără permis de export* (p. 525—535).

Eroica 1877. București, Editura pentru literatură. 1967. Cuprinde : *Acasă și în război* (p. 179—191).

Mărturisiri literare. Organizate de D. Caracostea în anii 1932—1933. Octavian Goga, I. Al. Brătescu-Voinești, Cincinat Pavelescu, Jean Bart, Gala Galaction, Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Ion Minulescu, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu, N. Davidescu, Ion Pillat, Ion Barbu. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu. București, Editura Minerva, 1971. Cuprinde mărturisirile literare ale lui Jean Bart (p. 101—113).

Satira în literatura română. Vol. I, Antologie și prefață de Virgiliu Ene. București, Editura Albatros, 1972. Cuprinde : *Fără permis de export* (p. 134—141).

Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870—1900). Ediție, prefață și note de Tiberiu Avramescu. București, Editura Minerva, 1975.
Cuprinde : Fragmente din *Misterul casei din Sărărie. Cu prilejul morții lui Ion Nădejde* (p. 215—223).

Românii toți s-adună... Alba Iulia. 1 Decembrie 1918. Antologie și prefață de Gh. Bulgăr. București, Editura militară, 1977. Cuprinde : fragment din articolul *Dunărea bănățeană. Canalul Porțile-de-Fier* (p. 65).

Antologie de proză scurtă românească. De la Constantin Negruzzi la Pavel Dan. Vol. III. Ediție îngrijită, prefață și note de Nicolae Ciobanu. București, Editura Minerva, 1979.
Cuprinde : *Fără permis de export* (p. 109—121), precedată de o scurtă prezentare a autorului.

B. ÎN PERIODICE

I. *SCRIERI LITERARE*

Iapa căpitanului, în *Lumea nouă literară și științifică*, anul II (1896), nr. 23, p. 7, semnată : „Trotuș"; la rubrica „Din viața de cazarmă".

Mărgărint bețivul, în *Lumea nouă literară și științifică*, anul II (1896), nr. 40 (11 august), p. 5—6, semnată : „Trotuș" ; reprodusă în : *Vatra*, Craiova, anul II (1930), nr. 1 (octombrie), p. 8 (cu subtitlul : *Amintiri din copilărie*) ; *Calendarul național țărănesc, pe anul comun 1930*, Gherla, 1929, p. 83—84.

Moartea pilotului, în *Adevărul de joi*, anul I (1898), nr. 9 (10 decembrie), p. 2—3 ; reprodusă în *Pagini literare*, anul II (1899), nr. 8 (33), 5 decembrie, p. 4.

Șoimul, în *Adevărul de joi*, anul I (1898), nr. 10 (17 decembrie), p. 2—3 ; reprodusă în : *Pagini literare*, II (1899), nr. 10 (35) (19 decembrie) p. 3 ; *Solidaritatea*, Arad, anul I (1922), nr. 31 (26 decembrie), p. 1—2.

Singură, în *Adevărul de joi*, anul I (1898), nr. 12 (31 decembrie), p. 3—4, cu subtitlul : *Poem în proză* ; reprodusă în *Pagini literare*, vol. II (1899), nr. 11 (35) (26 decembrie), p. 7, semnată : „J.B."

Din concentrare, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 1 (21 ianuarie), p. 2—3 ; reprodusă în *Răsăritul*, anul XI (1928), nr. 1 (septembrie), p. 19—21, cu titlul : *Amintiri din concentrare* și cu o fotografie a scriitorului.

La poarta spitalului, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 2 (28 ianuarie), p. 6.

O mărturisire, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 3 (4 februarie), p. 3.

Cimitirul maritim, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 4 (11 februarie), p. 2—3.

Pe Dunăre, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 7 (4 martie), p. 2—3. reprodusă în *Deșteptarea*, Cernăuți, anul X (1902), nr. 42 (30 mai), p. 1—2.

O înmormîntare, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 9 (18 martie), p. 5—6.

Dintr-un jurnal de bord, Sulina 1 august, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 22 (17 iunie), p. 3 ; reprodusă în *Revista maritimă*, Brăila, anul I (1900), nr. 3 (mai), p. 226—230.

Dintr-un jurnal de bord. Pe mare, 2 august, în *Pagini literare*, vol. I (1899), nr. 23 (24 iunie), p. 2—3 ; reprodusă în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 4 (iunie), p. 311—315.

Dintr-un jurnal de bord. Trebizonda, 6 august, în *Pagini literare*, vol. II (1899), nr. 4 (29) (7 noiembrie), p. 2—3 ; reprodusă în : *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 7 (septembrie), p. 545—548, sub titlul : *Schițe marine*. Dintr-un jurnal de bord. Trebizonda 6 *august* (la includere în volum capitolul

va fi datat: „7 august"); *Adevărul*, anul XXIX (1916), nr. 10446 (9 aprilie), p. 1—2 (Fragment sub titlul: *Trebizonda — o descriere a domnului Jean Bart*, împreună cu alt fragment din capitolul VII al *Jurnalului de bord*); *Dimineața*, anul XIII (1916), nr. 4349 (10 aprilie), p. 3, sub titlul: *Impresii din Trebizonda.*

Dintr-un jurnal de bord. Trebizonda, 7 august, în *Pagini literare*, vol. II (1899), nr. 5 (30) (14 noiembrie), p. 4—5; reprodusă în: *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 9 (noiembrie), p. 735—738, cu titlul: *Schițe marine.* Dintr-un jur*nal de bord. Trebizonda. 7 august* (la includerea în volum capitolul va fi datat „8 august"), *Deșteptarea*, Cernăuți, anul X (1902), nr. 24 (24 martie/6 aprilie), p. 1—2; în *Adevărul*, anul XXIX (1916), nr. 10446 (9 aprilie), p. 1—2 se reproduce un fragment (sub titlul *Trebizonda — O descriere a domnului Jean Bart* împreună cu alt fragment din capitolul VI al *Jurnalului de bord*).

Amintiri din manevre, în *Pagini literare*, vol.II (1899), nr. 6 (31), (21 noiembrie), p. 5—6.

Dintr-un jurnal de bord. Platana, 8 august, în *Pagini literare*, vol. II (1899), nr. 9 (34) (12 decembrie), p. 3; reprodusă în: *Dimineața*, anul XIII (1916), nr. 4349 (10 aprilie), p. 3, cu o fotografie a autorului.

La bătrînețe (Schițe marine), în *Noua revistă română*, vol. I (1900), nr. 1 (1 ianuarie), Suplimentul II, p. 10—12; reprodusă în: *Tribuna literară. Suplement la „Tribuna"* din Sibiu, anul XVII (1900), nr. 45 (5/18 martie) p. 11—12 și nr. 54 (12/25 martie), p. 14—15; la includere în volum, autorul modifică titlul în *Rătăcit.*

Schițe marine. Dintr-un jurnal de bord. De la Kavarna spre Trebizonda. 4 august, în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 5 (iulie), p. 386—388.

Dintr-un jurnal de bord. Tipuri marine, în *Noua revistă română*, vol. 2 (1900), nr. 15 (1 august), p. 92—94; reprodusă în: *România maritimă*, anul I (1900), nr. 6 (august), p. 463—468, sub titlul: *Schițe marine. Dintr-un jurnal de bord. Pe mare. 5 august*; se reproduce parțial, sub titlul *Mastela*, în *Anuarul marinei*, 1925, p. 162—163; în *România maritimă și fluvială*, anul II (1933), nr. 7—8 (iulie-august), p. 164—165.

Dintr-un jurnal de bord. Fragment. Pe mare, 6 august, în *Noua revistă română*, vol. 2 (1900), nr. 24 (15 decembrie), p. 469—472; reprodusă în *Gazeta Transilvaniei*, anul LXIII (1900), n-rele 283 (22 decembrie) p. 1—2 și 284 (23 decembrie), p. 2—3; *Tribuna literară. Suplement la „Tribuna"* din Sibiu, anul XVIII (1901), nr. 4 (6/19 ianuarie), p. 5—6.

Dintr-un jurnal de bord (Note), Vona, 11 august, în *Noua revistă română*, vol. 3 (1901), nr. 31 (1 aprilie), p. 306—308.

Dintr-un jurnal de bord (Note). Samsun, 16 august, în *Noua revistă română*, vol. 3 (1901), nr. 32 (15 aprilie), p. 357—359.

Dintr-un jurnal de bord (Note). Sinope, 26 august, în *Noua revistă română*, vol. 3 (1901), nr. 33 (1 mai), p. 405—408.

Bădița Gîlcă, în *Sămănătorul*, anul I (1902), vol. II, nr. 29 (13 octombrie), p. 34—38; reprodusă în *Calendarul românului pe anul comun... 1922*, Caransebeș, anul al XXXV (1921), p. 106—110.

În ziua despărțirii, în *Curentul nou*, Galați, anul I (1905), nr. 1 (15 noiembrie), p. 50—52.

Scrisorile tatei, în *Curentul nou*, Galați, anul I (1905), nr. 2 (15 decembrie), p. 76—79.

Prima dată, în *Curentul nou*, Galați, anul I (1906), nr. 3 (20 ianuarie), p. 165—170; reprodusă în *Carmen*, București, anul III (1907), nr. 2 (1 ianuarie). p. 2—5, cu o notă despre autor.

Datorii uitate, în *Viața românească*, anul III (1908), nr. 1 (ianuarie), p. 78—90; nr. 2 (februarie), p. 212—238.

Acasă și în război, în *Viața românească*, anul IV (1909), nr. 2 (februarie), p. 218—227; reprodusă în *Gazeta Transilvaniei* anul LXXII (1909), nr 62 (19 martie/1 aprilie), p. 1—2; nr. 64 (21 martie/3 aprilie), p. 2—3; nr. 65 (22 martie/4 aprilie), p. 1—2.

Scrisori din război (1877, iulie 31, Nicopole), în *Dunărea-de-Jos*, anul I (1909), nr. 8 (aprilie), p. 1—3.

Întîlniri în Arhipelag (Din al doilea „Jurnal de bord"), în *Viața românească*, anul IV (1909), nr. 7 (iulie), p. 54—62.

În Creta (Din al doilea „Jurnal de bord"), în *Viața românească*, anul IV (1909), nr. 8 (august), p. 237—248.

De la Rodos la Kalimno (Din al doilea „Jurnal de bord"), în *Viața românească*, anul IV (1909), nr. 12 (decembrie), p. 377—384.

La conferință (Documente omenești), în *Viața românească*, anul V (1910), nr. 9 (septembrie), p. 428—432 ; reprodusă în : *Calendarul Asistenței sociale pe anul 1923*, p. 58—64, cu ilustrații de Victor Ion Popa (Din publicațiile Asistenței sociale, nr. 11) ; *Satul și școala*, Cluj, anul I (1932), nr. 9—10 (mai-iunie), p. 212—215.

În cușca leului, în *Viața românească*, anul V (1910), nr. 11 (noiembrie), p. 191—198.

O protestare postumă, în *Viața românească*, anul V (1910), nr. 12 (decembrie), p. 471—474 ; reprodusă în : *Ilustrația*, anul IX (1922), nr. 1 (ianuarie), p. 20 ; *Calendarul Asistenței sociale pe 1925*, p. 32—35, cu o fotografie a scriitorului într-un grup de asistență socială.

Raiul-Lupilor (Documente omenești), în *Viața românească*, anul VI (1911), nr. 4 (aprilie), p. 102—106 ; reprodusă în *Cosinzeana*, Orăștie, anul IV (1914), nr. 10 (15 martie), p. 159—160.

La Academia militară americană (Documente omenești), în *Viața românească*, anul VIII (1914), nr. 4—5 (aprilie-mai), p. 154—161 ; reprodusă în : *Revista marinei*, anul III (1928), nr. 1 (ianuarie, februarie, martie), p. 116—122 ; *Calendarul Asistenței sociale pe 1924*, p. 52—57 (Din publicațiile Asistenței sociale, nr. 15).

După douăzeci de ani, în *Viața românească*, anul XI (1916), nr. 1—3 (ianuarie-martie), p. 265—281.

Horațiu Baltă. Documente omenești, în *Însemnări literare*, anul I (1919), nr. 38 (2 noiembrie), p. 1—7 ; reprodusă în Bucovina, anul I (1919), nr. 187 (10 noiembrie), p. 1 ; nr. 188 (12 noiembrie), p. 1 ; nr. 189 (14 noiembrie), p. 1.

Dincolo, peste Ocean (Jurnal de bord). În birourile Nord-Lloydului german din Brema, în *Curentul nou*, București, anul I (1920), nr. 1 (1 februarie), p. 6—9 ; reprodusă în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 241 (19 iulie), p. 3, cu o fotografie a scriitorului.

Hormuz Talek, în *Viața românească*, anul XII (1920), nr. 2 (aprilie), p. 173—179.

Cazul de la farul Olinca — Note de drum pe apă, în *Viața românească*, anul XIII (1921), nr. 6 (iunie), p. 321—330.

Cafeaua șefului (Documente omenești). Schiță, în *Adevărul literar și artistic*, anul II (1922), nr. 62 (29 ianuarie), p. 1 ; reprodusă în *America*, Cleveland-Ohio, anul XIX (1934), nr. 41 (21 aprilie), p. 3—4.

Într-o sîmbătă, în *Cugetul românesc*, anul I (1922), nr. 2 (martie), p. 148—152.

În Gibraltar (Jurnal de bord), în *Viața românească*, anul XIV (1922), nr. 5 (mai), p. 161—170.

Escadra intră în port. Amintiri, în *Adevărul literar și artistic*, anul III (1922), nr. 82 (18 iunie), p. 1, cu un portret al scriitorului ; reprodusă în *Marea noastră*, 1947, decembrie, p. 19—22.

Prințesa Bibița, în *Viața Românească*, anul XIV (1922), nr. 9 (septembrie), p. 321—333.

Dincolo, peste Ocean — Note de călătorie. La o fereastră din etajul al optsprezecelea ; O sară în lumea galbenă, în *Viața românească*, anul XV (1923), nr. 2 (februarie), p. 229—236 ; reprodusă în *Arhiva C.F.R.*, Chișinău, anul I (1923), nr. 21—22 (16 aprilie), p. 332—339.

Dincolo, peste Ocean. Dintr-un jurnal de bord. Yellowstone-Țara minunilor. Izvoarele fierbinți de la Mamut. Lacul-Castorilor, în *Viața românească*, anul XV (1923), nr. 3 (martie), p. 389—394 ; reprodusă în : *Arhiva C.F.R.*, Chișinău, anul I (1923), nr. 23—24 (16 mai), p. 359—362 ; *Adevărul literar și artistic*, anul XII (1933), nr. 650 (21 mai), p. 1 (se reproduce numai *Lacul-Castorilor) ; Revista C.F.R.*, anul XVI (1929), nr. 10 (octombrie), p. 270 ; *Răsăritul*, anul XXV (1943), nr. 4—6 (aprilie-iunie), p. 19—21 (se reproduce numai *Țara minunilor)*.

Dincolo, peste Ocean. Dintr-un jurnal de bord. Priveliști lunare în Munții Stîncoși ; Gigantul strănută ; O întîlnire neașteptată, în *Viața românească*, anul XV (1923), nr. 4 (aprilie), p. 93—97.

Rătăcind prin Deltă, în *Viața românească*, anul XVI (1924), nr. 1 (ianuarie), p. 20—31 ; reprodusă în : *Mișcarea literară*, anul II (1925), nr. 17 (7 martie), p. 2, cu titlul *În Deltă* ; *Drum nou*, Bocșa-Montană, anul IV (1926), nr. 39 (26 septembrie), p. 1—2, fragment sub titlul *În Deltă*.

Dincolo, peste Ocean (Dintr-un jurnal de bord). Pe lacul Yellowstone. Rasa roșie, în *Viața românească*, anul XVI (1924), nr. 3 (martie), p. 405—411.

Pittsburg. În țara oțelului, în *Viața românească*, anul XVI (1924), nr. 11 (noiembrie), p. 225—231.

Majestatea-sa bacșișul, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12646 (12 martie), p. 1—2.

Peste Ocean — Jurnal de bord — Îmbarcarea pe „Kaiser-Wilhelm" și plecarea din Kaiserhaven, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 242 (26 iulie), p. 3.

Peste Ocean — Jurnal de bord — Patru iulie. Sărbătoarea națională americană, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 243 (2 august), p. 3.

Peste Ocean — Jurnal de bord — În larg, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 244 (9 august), p. 3.

Peste Ocean — Jurnal de bord — Emigranții, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 246 (23 august), p. 1.

Peste Ocean — Jurnal de bord — La țărmul american, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 247 (30 august), p. 5.

Peste Ocean — Jurnal de bord — Zgîrie-norii. La bursă, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 248 (6 septembrie), p. 1.

Trei dezertori. Documente omenești, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 252 (4 octombrie), p. 1, cu un portret al scriitorului ; reprodusă în *Calendarul Asistenței sociale pe 1927*, p. 29—35 („Din publicațiile Asistenței sociale", nr. 19).

Epidemie de emigrare. Note de drum, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 257 (8 noiembrie), p. 3 ; reprodusă în *Calendarul Asistenței sociale pe anul 1926*, p. 53—59 („Din publicațiile Asistenței sociale", nr. 18).

Peste Ocean — Jurnal de bord — Între Atlantic și Pacific, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 262 (13 decembrie), p. 1—2.

Aur, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 264 (27 decembrie), p. 2 ; reprodusă în : *Calendarul Mureșului pe anul comun 1929*, anul III, Reghin, p. 56—61 ; *Răsăritul*, anul XXV (1943), nr. 4—6 (aprilie-iunie), p. 19—21.

Peste Ocean. De vorbă c-un prieten, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 268 (24 ianuarie), p. 5, cu o fotografie a scriitorului.

Peste Ocean. Reporterul american, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 272 (21 februarie), p. 2.

Peste Ocean. Curse de viteză ; Pericolul negru ; Divorțul celor două rase ; Istoria se răzbună, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 273 (28 februarie), p. 4—5, cu o fotografie a scriitorului.

Peste Ocean. La Niagara. Eroii Niagarei. Minciunile lui Chateaubriand și literatura americană, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1926), nr. 275 (14 martie), p. 3, cu un portret al scriitorului, semnat de Dragoș ; primele două capitole reproduse în *Calendarul Mureșului pe anul comun 1929*, anul III, Reghin, p. 51—55.

Peste Ocean. În gheto american. La o cîrciumă bucureșteană. Altă lume, alt fason, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 278 (4 aprilie), p. 7.

Peste Ocean. În bazinul gheizerilor. În țara urșilor negri, în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13023 (3 iunie), p. 1—2, cu un portret al scriitorului.

Hoțul de cozonaci, în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 333 (24 aprilie), p. 3.

Pleca un vapor din port..., în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 342 (26 iunie), p. 1 ; reprodusă în : *Revista marinei*, anul III (1928), nr. 2 (aprilie, mai, iunie), p. 16—20 ; *Orizontul maritim*, anul I (1935), nr. 12 (mai), p. 15—16.

Un critic de război. Note de drum prin munți, în *România eroică*, anul VIII (1927), nr. 5—7 (mai-iulie), p. 4—6, cu titlul *La Turnu-Roșu. Note de drum prin munți ;* reprodusă în *Almanahul ziarelor „Adevărul" și „Dimineața", pe anul 1928*, p. 119—121.

Fără permis de export, în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 351 (28 august), p. 1—2, cu o fotografie a scriitorului.

La Betleem, în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 368 (25 decembrie), p. 1—2.

În Vinerea Paștelui, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 384 (15 aprilie), p. 7—8 ; reprodusă în : *Cuvîntul țărănimii*, Cernăuți, anul VIII (1929), nr. 26—27 (31 martie), p. 2—4 ; *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 6 (aprilie), p. 137—140.

Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită — Un Crăciun în Anglia —, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 420 (23 decembrie), p. 3—4 ; reprodusă în *Orizontul maritim*, anul II (1935), nr. 17 (octombrie), p. 13—14 ; nr. 18—19 (noiembrie-decembrie), p. 5—6 ; anul III (1936), nr. 20 (ianuarie), p. 6—7 ; nr. 21 (februarie), p. 4—5.

Scrisoarea miraculoasă, în *Viaţa românească,* anul XXI (1929), nr. 5—6 (mai-iunie), p. 143—147, cu menţiunea : „Fragment din romanul *Arabela*".

Frizeria Heladei, în *Adevărul literar şi artistic,* anul IX (1929), nr. 472 (22 decembrie), p. 1—2, cu menţiunea : „Fragment din romanul *Dintr-un port, odată*".

O scrisoare uitată, în *Viaţa românească,* anul XXII (1930), nr. 1—3 (ianuarie-martie), p. 16—24, cu menţiunea : „Fragment din romanul *Dintr-un port, odată...*"

Pentru o pîne, în *Viaţa românească,* anul XXII (1930), nr. 7—8 (iulie-august), p. 5—12, cu menţiunea : „Fragment din romanul *Într-un port, odată...*".

Sirena Neagră, în *Adevărul literar şi artistic,* anul IX (1930), nr. 525 (28 decembrie), p. 9, cu menţiunea : „Fragment din romanul *Europolis*" şi cu un portret al scriitorului — desen de A. Dragoş ; reprodus în *România maritimă şi fluvială,* anul I (1932), nr. 9—10 (iulie-august), p. 318—319.

Oraşul plutitor, în *Vatra,* Craiova, anul II (1930), nr. 3 (decembrie), p. 4 ; reprodus în *România maritimă şi fluvială,* anul I (1932), nr. 7—8 (mai-iunie), p. 282—283, cu titlul *Oraşul plutitor. Sulina iarna.* [Fragment din *Europolis*].

Mirel are gîlci (Fragment), în *Almanahul ziarelor „Adevărul" şi „Dimineaţa", pe anul 1930,* p. 165—167, cu o fotografie a scriitorului.

La gura Dunărei, în *România maritimă şi fluvială,* anul I (1931), nr. 1 (noiembrie), p. 15—17 ; nr. 2 (decembrie), p. 45—47, cu menţiunea în primul număr : „Fragment din romanul *Europolis*".

O scrisoare miraculoasă, în *Adevărul literar şi artistic,* anul XI (1932), nr. 629 (25 decembrie), p. 5, cu menţiunea : „Fragment din romanul *Europolis*".

Hoţii de cereale, în *Viaţa românească,* anul XXV (1933), nr. 1—2 (ianuarie-februarie), p. 16—29 ; cu menţiunea : „Fragment din romanul *Europolis*".

După cîţiva ani, în *România maritimă şi fluvială,* anul II (1933), nr. 4 (aprilie), p. 62—63, cu menţiunea : „Epilogul romanului *Europolis* de Jean Bart".

Canibalism, în *Adevărul literar şi artistic,* anul XII (1933), nr. 650 (21 mai), p. 1, cu menţiunea : „*Europolis*".

Dunărea [Introducere la „Cartea Dunărei"], în *România maritimă şi fluvială,* anul II (1933), nr. 5 (mai), p. 80—81.

II. *ARTICOLE, ÎNSEMNĂRI, AMINTIRI*

Să ne dumerească, în *Munca,* anul V (1894), nr. 15 (12 iunie), p. 4, semnat : „Gh. Rot..., lucrător croitoriu, Iaşi".

Dragostea d-lui Vlahuţă pentru muncitori, în *Munca,* anul V (1894), nr. 17 (26 iunie), p. 2—3, semnat : „Un muncitor".

Internaţionala, în *Munca,* anul V (1894), nr. 30 (25 septembrie), p. 1—2, semnat : „Tr.".

Progresele navigaţiunei submarine, în *Revista maritimă,* anul I (1900), nr. 3 (mai), p. 191—198 ; nr. 4 (iunie), p. 253—258, semnat : „B".

Războiul pe Dunăre, în *Revista maritimă,* anul I (1900) : *Note istorice. Forţele militare pe uscat şi pe apă,* nr. 4 (iunie), p. 269—287, nesemnat ; *Priviri asupra drumului de invazie. Trecerea Prutului şi ocuparea podului Barboşi,* nr. 5 (iulie), p. 350—357, semnat „B" ; *Rolul flotei turceşti faţă cu desfăşurarea strategică a armatei ruse,* nr. 6 (august), p. 428—437, semnat : „B" ; *Duelul de artilerie pe Dunăre şi distrugerea lui „Lufti-Gelil",* nr. 7 (septembrie), p. 502—512, nesemnat ; *Distrugerea monitorului „Hivzi-Rahman",* nr. 8 (octombrie), p. 620—625, nesemnat ; *Barajul de la Hirşova. Întîiul atac asupra Sulinei,* nr. 9 (noiembrie), p. 697—702 semnat : „B" ; *Prima trecere peste Dunăre şi ocuparea Dobrogei de către trupele generalului Zimmermann,* nr. 10 (decembrie), p. 809—819, semnat : „B" ; anul I (1901) : *Pregătiri pentru trecerea principală a Dunării. Barajul de torpile de la Parapanu. Atacul motonavelor de la Nicopoli şi barajul de la Corabia. Alegerea punctului anumit de trecere şi falsele atacuri asupra Rusciukului şi Nicopolei,* nr. 11 (ianuarie), p. 883—895, nesemnat ; *Trecerea pe la Zimnicea-Şiştov,* nr. 12 (februarie), p. 968—977, semnat : „s. locot. Eug. Botez" — aşa cum figurează la sumarul final al revistei pe întregul an, pentru toate capitolele enunţate mai sus.

Electricitatea la bordul vaselor de război, în *Revista maritimă,* anul I (1900), nr. 4 (iunie), p. 288—291, semnat : „B.".

Evenimentele din Extremul Orient, în *Revista maritimă,* anul I (1900), nr. 4 (iulie), p. 304—311 ; nr. 5 (iulie), p. 384—386 ;

nr. 6 (august), p. 461—463, autorul este menționat doar la pagina de sumar a revistei.

Răspunsul lui Jean Bart la „Chestionarul privind psihologia poporului român“, în *Noua revistă română*, vol. II (1900), suplimentul I, nr. 13 (1 iulie), p. 2—3 ; răspunsul este precedat de o prezentare a scriitorului din partea revistei.

Reguli de drum și modul de guvernare [versificate], în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 5 (iulie), p. 343, semnat : „E.B.“.

Tirul asupra lui „Belleisle“, în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 5 (iulie), p. 389, autorul este menționat doar la pagina de sumar a revistei.

Telemetrul colonelului Quinemant (Din Expoziția universală de la Paris 1900), în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 8 (octombrie), p. 660—663.

Manevre combinate, în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 10 (decembrie), p. 801—802, semnat : „E.B.“

Furturile de cereale în porturi și pe Dunăre, în *Revista porturilor și a navigațiunei comerciale*, anul I (1913), nr. 1 (15 ianuarie), p. 11—12.

Vînzarea vaselor și schimbarea pavilionului pe timp de război, în *Revista porturilor și a navigațiunii comerciale*, anul I (1913), nr 4 (15 aprilie), p. 11—12.

În jurul chestiunei Dunărei, în *Viața românească*, anul X (1915). nr. 1, 2, 3 (ianuarie, februarie, martie), p. 175—206 ; se reproduce un fragment, partea finală — concluziile — în *Seara*, anul VI (1915), nr. 1886 (24 aprilie), p. 1—2.

Chestiunea Dunărei și strîmtorile, în *Revista porturilor și a navigațiunei comerciale*, anul II (1914), nr. 24 (decembrie), p. 2—4.

Drumuri de apă, în *Sfatul țării*, anul II (1919), nr. 480 (25 noiembrie), p. 1.

Chestiunea Dunărei. Activitatea comisiilor întrunite la Paris, Belgrad și Budapesta, în *Revista maritimă*, anul I (1920), nr. 3 (martie 1), p. 25—27.

Soveja. „Oameni de la munte“, în *Analele Dobrogei*, anul I (1920), nr. 2, p. 345—346.

[*Cuvînt de mulțumire către Academia Română cu prilejul alegerii sale ca membru corespondent*], în *Analele Academiei Române*, anul XLII (1921—1922), p. 136—137.

Spre solidaritatea socială a femeii, în *Dimineața*, anul XX (1923), nr. 5890 (30 martie), p. 3.

Privire generală asupra situației și activității Asistenței sociale, în *Analele Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale*, (Buletin oficial), anul I (XXXVII) (1924), nr. 1—2 (ianuarie-februarie), p. 15—18 ; reprodusă sub titlul *Privire generală asupra situației și activității Asistenței sociale 1922—1923*, în *Calendarul Asistenței sociale pe anul 1924* („Din publicațiile Asistenței sociale“, nr. 15), p. 95—102, nesemnat.

Exotismul american în opera lui Chateaubriand, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12592 (15 ianuarie), p. 1—2.

La vitrina unei librării din Ardeal, în *Adevărul*, anul 38 (1925) nr. 12598 (21 ianuarie), p. 1—2.

Copiii găsiți, în *Dimineața*, anul XXI (1925), nr. 6534 (23 ianuarie), p. 1.

A opta mare, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12610 (4 februarie), p. 1, semnat : „Trotuș“.

Organizarea națiunii înarmate (Soldatul de mîine), în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12616 (10 februarie), p. 1, semnat : „Trotuș“.

Privind portretul lui Tolstoi, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12617 (11 februarie), p. 1—2.

Hîrtie de stuf, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12630 (24 februarie), p. 1.

Recitind pe Stendhal, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12634 (28 februarie), p. 1—2.

Instituții de îndreptare, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12638 (4 martie), p. 1—2.

Ada-Kaleh, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 232 (17 mai), p. 3.

Congresul internațional al scriitorilor. P.E.N.-Clubs, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 238 (28 iunie), p. 1.

La mormîntul lui Jean-Jacques Rousseau, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 239 (5 iulie), p. 6.

Caragiale și natura, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 249 (13 septembrie), p. 2.

Comisia Europeană a Dunării păstrată de Puterile Centrale ca și de aliați, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12824 (3 octombrie), p. 1.

La teatru, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 252 (4 octombrie), p. 3, semnată : „Trotuș“.

„Vatra Luminoasă“. Azilul de orbi, în *Adevărul*“, anul 38 (1925), nr. 12852 (6 noiembrie), p. 3.

Arhipelagul Bahamelor, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 265 (3 ianuarie), p. 5, semnat: „Trotuș".
Drepturile copilului, în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 12963 (20 martie), p. 1.
„Ce e marea?" D. Comandor C. Buholțer a publicat o interesantă carte de popularizare, în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 12980 (9 aprilie), p. 1—2.
Pericolul de la gurile Dunărei. O problemă vitală ce se impune României Mari, în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 19992 (23 aprilie), p. 3.
În problema gurilor Dunării. Comisia Europeană s-a convins că Sulina trebuie abandonată. Poate România începe lucrări pe canalul Chilia?, în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13018 (28 mai), p. 1—2.
Dezrădăcinare sau transplantare, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 289 (20 iunie), p. 1.
Presa și industria călătorilor străini (Scrisori din Elveția), în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 295 (1 august), p. 3.
Tradiții geneveze (Scrisori din Elveția), în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13078 (6 august), p. 1—2.
Să burghezește clasa muncitoare (Scrisori din Elveția), în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13083 (12 august), p. 1—2.
Un stat de cetățeni conștienți (Scrisori din Elveția), în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13144 (22 octombrie), p. 1—2.
La Sfîntul Bernard, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 308 (31 octombrie), p. 4.
„Raport asupra igienei și salubrității publice într-o circumscripție sanitară din capitală" de dr. Ștefan Atanasiu, în *Analele Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale*, anul III (XXXIX) (1926), nr. 10 (octombrie), p. 217, semnat: „E.B.".
Utopiile de azi sunt banalitățile de mîine (Scrisori din Elveția), în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr 13161 (11 noiembrie), p. 1—2.
Drumul nostru pe ape (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13220 (22 ianuarie), p. 1—2.
Impresii din Stambulul modernizat (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13230 (4 februarie), p. 1—2.
Albii au pierdut prestigiul în ochii negrilor și ai galbenilor (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13243 (19 februarie), p. 1—2.

Cum au venit turcii în Europa (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13267 (19 martie), p. 1—2.
Beția este cauza cerșitoriei și vagabondajului în România, în *Răsăritul*, anul X (1927), nr. 7 (martie), p. 12—13.
Încercările de europenizare a Turciei (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13289 (4 aprilie), p. 1—2.
Kemalismul (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13298 (24 aprilie), p. 7; nr. 13326 (29 mai), p. 1—2.
Criza de emancipare în Egipt (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13348 (25 iunie), p. 1.
Conflictul anglo-egiptean pe timpul războiului mondial (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13354 (2 iulie), p. 1—2.
Soluția problemei egiptene (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13359 (8 iulie), p. 1—2.
Nilul (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13365 (15 iulie), p. 1.
Legături comerciale între Valea Dunării și Valea Nilului (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13374 (26 iulie), p. 1—2.
Biblioteca din Alexandria (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13419 (16 septembrie), p. 1—2.
Farul din Alexandria (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13426 (21 septembrie), p. 1—2.
Canalul de Suez (Scrisori din Orient), în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13432 (30 septembrie), p. 1—2.
Românii din Istria, în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 359 (23 octombrie), p. 1.
Irozii, în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13505 (25 decembrie), p. 1.
Esență de literatură — Amintire —, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 373 (29 ianuarie), p. 1.
Numele Mării Negre, în *Dimineața*, anul XXIV (1928), nr. 7599 (2 februarie), p. 64; reprodus în: *Cultura poporului*, anul VIII (1928), nr. 242 (1 septembrie), p. 1; *Românul*, Cleveland, Ohio, anul XXVI (1928), nr. 44 (4 noiembrie), p. 3.
Carul ofensivei culturale. Note de drum, în *Bilete de papagal*, anul I (1928), nr. 28 (4 martie), p. 1—2.
Originile principalelor nume ale Dunării, în *Marea Neagră*, anul V (I) (1928), nr. 23—24 (18 martie), p. 1.
Între religie și știință, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13598 (15 aprilie), p. 1.

Podul lui Traian peste Dunăre, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13612 (5 mai), p. 1—2.
Troienele sau valurile lui Traian, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13622 (18 mai), p. 1—2.
Studii la gurile Dunării — Direcția curenților maritimi. Vînturile dominante. Creșterea Deltei, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13633 (1 iunie), p. 1—2.
O scrisoare inedită a lui Ion Ghica, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1928), nr. 393 (17 iunie), p. 4.
Moartea lui Mihai Pastia, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13649 (20 iunie), p. 1—2.
Viitorul geniului latin, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13662 (5 iulie), p. 1—2.
Asistența socială și problema mizeriei. La evrei, egipteni, greci și romani, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13686 (2 august), p. 1—2.
Asistența socială la greci și la romani, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13697 (15 august), p. 1—2.
Insula Șerpilor, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13761 (28 octombrie), p. 2, 4.
Dunărea bănățeană. Canalul Porților-de-Fier, în *Dimineața*, anul XXIV (1928), nr. 7896 (2 decembrie), p. 4, cu o fotografie a scriitorului și semnătura autograf.
Misterul casei din Sărărie. Cu prilejul morții lui Ion Nădăjde, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 424 (20 ianuarie), p. 1.
„Omul de nădejde“, în *Dimineața*, anul XXV (1929), nr. 7958 (7 februarie), p. 3.
Lupta antialcoolică în țările civilizate, în *Adevărul*, anul 42 (1929), nr. 18857 (23 februarie), p. 3.
Convorbiri în tren, în *Revista C.F.R.*, anul XVI (1929), nr. 2 (februarie), p. 37—38.
Al XIX-lea Congres internațional contra alcoolismului, în *Răsăritul*, anul XI (1929), nr. 6—7 (februarie-martie), p. 22—23.
Eugène Melchior de Vogüé, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 437 (21 aprilie), p. 1.
Radio va civiliza satele românești, în *Radio și radiofonia*, anul II (1929), nr. 37 (2 iunie), număr închinat satului.
Doctrina Asistenței sociale de stat, în *Adevărul*, anul 42 (1929), nr. 13944 (9 iunie), p. 1—2.

Zece ani de experiență culturală, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 445 (16 iunie), p. 1—2.
Protecția muncii, în *Adevărul*, anul 42 (1929), nr. 14044 (3 octombrie), p. 1—2.
Conferința Internațională a Muncii — cînd se ivesc dificultățile (Scrisori din Elveția), în *Adevărul*, anul 42 (1929), nr. 14055 (18 octombrie), p. 1.
O ironie a istoriei (Problema Palestinei), în *Adevărul*, anul 42 (1929), nr. 14092 (29 noiembrie), p. 1.
Războiul naval, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14140 (29 ianuarie), p. 1—2.
Începutul Asistenței în Anglia, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14143 (1 februarie), p. 1—2.
Arivismul, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14147 (6 februarie), p. 1—2.
Patologia arivismului, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14154 (14 februarie), p. 1—2.
Ambiția și arivismul, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14159 (20 februarie), p. 1—2.
Arivismul și societatea, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14168 (2 martie), p. 1—2.
Arivismul colectiv, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14178 (14 martie), p. 1—2.
Arivismul feminin, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14183 (20 martie), p. 1—2.
Casele naționale — zece ani de experiență, în *Boabe de grîu*, anul I (1930), nr. 1 (martie), p. 30—34.
Chestiunea hîrtiei, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14196 (4 aprilie), p. 1, semnat : „B“.
Arivismul și civilizația, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14198 (6 aprilie), p. 1—2.
Ion Creangă. Amintiri, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1930), nr. 489 (20 aprilie), p. 1—2.
Din memoriile lui Iuda Iscarioteanul, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14210 (20 aprilie), p. 1—2.
Arivismul în cîmpul științei, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14221 (7 mai), p. 1—2.
Salvați copiii !, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14239 (29 mai), p. 1—2.
Arivismul în filozofie și artă, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14244 (5 iunie), p. 1—2.

Împotriva arivismului, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14253 (15 iunie), p. 1—2.

Al VIII-lea Congres al P.E.N.-Clubului, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1930), nr. 501 (13 iulie), p. 5, cu o fotografie a scriitorului.

Școala de asistență socială, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14279 (17 iulie), p. 1—2.

D. I. Suchianu: „Puncte de vedere", în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14288 (27 iulie), p. 1—2.

Ambulanțe culturale în fiecare județ, în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14380 (11 noiembrie), p. 1—2.

Lui Mihail Sadoveanu, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1930), nr. 522 (7 decembrie), p. 1.

Pe urmele lui Moisi (Note de călătorie — Palestina, Ierusalim), în *Adevărul*, anul 43 (1930), nr. 14417 (25 decembrie), p. 3—4.

Ion Botezătorul (Note de călătorie), în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14426 (8 ianuarie), p. 1—2.

O nouă vîrstă a omenirii, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14457 (14 februarie), p. 1—2.

Viața unei corăbii românești, în *Boabe de grîu*, anul II (1931), nr. 3 (martie), p. 129—137; reprodusă fragmentar in: *Dumineca „Universului"*, anul I (XXVII) (1931), nr. 25 (21 iunie), p. 386; *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 9—10 (iulie-august), p. 295—297; *Marea noastră* (număr festiv), anul VI (1937), nr. 2—3 (februarie-martie), p. 62—63; sub titlul *De la veteranul bricul „Mircea" la vasul-școală de azi. Un articol mai vechi al regretatului marinar și scriitor Jean Bart despre viața eroică a marinarilor de pe bricul „Mircea"*, se reproduce parțial în *România*, anul II (1939), nr. 346c (18 mai), p. 5.

Orașele viitorului, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14496 (2 aprilie), p. 1—2.

Între pace și război, în *Adevărul literar și artistic*, anul X (1931), nr. 540 (12 aprilie), p. 1.

Parașuta în război, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14505 (12 aprilie), p. 3.

Motorizarea și războiul, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14531 (15 mai), p. 1—2.

Românii la mare cu prilejul serbărilor marinei, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14541 (28 mai), p. 1—2.

O statuie lui Kogălniceanu pe malul Dunării, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14573 (5 iulie), p. 1.

Tomi-Constanța (Urme arheologice la Constanța), în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14648 (2 octombrie), p. 1—2.

Carul ofensivei culturale, în *Izbînda*, Chișinău, anul I (1931), nr. 38 (5 octombrie), p. 2.

Primul cuvînt, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1931), nr. 1 (noiembrie), p. 1—2, articolul-program al revistei, nesemnat.

Evenimente din marina națională. Escadra de Dunăre a fost decorată, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1931), nr. 1 (noiembrie), p. 3—4.

Navigația de plăcere, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1931), nr. 1 (noiembrie), p. 10—11.

Păgînismul și creștinismul, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14721 (26 decembrie), p. 1—2.

Paradoxul dezarmării, în *Adevărul*, anul 45 (1932), nr. 14747 (29 ianuarie), p. 1—2.

Pe marginea cărților. Zone libere, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 3 (ianuarie), p. 74—75.

„Analele Brăilei", în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 3 (ianuarie), p. 75.

Politica navală și dezarmarea, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 4 (februarie), p. 86—87.

Mihail Căplescu, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 4 (februarie), p. 98.

Instinctul războinic (Însemnări), în *Adevărul*, anul 45 (1932), nr. 14780 (8 martie), p. 1.

În jurul dezarmării, în *Adevărul*, anul 45 (1932), nr. 14783 (11 martie), p. 1—2.

Criza mondială în navigația maritimă, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 5 (martie), p. 109—110.

Chibrit ori amnar, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15128 (27 aprilie), p. 1.

Cea mai plăcută amintire literară. Răspunsul d-lui Jean Bart: Un admirator. O admiratoare, în *Adevărul literar și artistic*, anul X (1932), nr. 595 (1 mai), p. 10 (răspunsul scriitorului la o anchetă instituită de *Adevărul literar și artistic*).

Vaporul-fantomă (Cu privire la misiunea vaporului argentinian „Chaco"), în *Adevărul*, anul 45 (1932), nr. 14846 (27 mai), p. 1.

Cuvîntare rostită la înmormîntarea comandorului Pavel Popovăț, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 7—8 (mai-iunie), p. 287—288.

Turismul pe apă, în *Adevărul*, anul 45 (1932), nr. 14868 (24 iunie), p. 1—2.

Cum descrie un reporter francez Balcanii și România, în *Adevărul*, anul 45 (1932), nr. 14878 (6 iulie), p. 1.

Înecații, în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 14908 (11 august), p. 1.

„Vînt, valuri stuf." Notițele unui pînzar de ing. Iliescu-Brînceni, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 9—10 (iulie, august), p. 328.

„Glasul apelor." Sonete de I. Gr. Periețeanu, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 9—10 (iulie-august), p. 328.

Giganții mărilor, în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 14926 (2 septembrie), p. 1.

Amintiri despre Ioan N. Roman. Cu prilejul inaugurării monumentului, în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 14944 (23 septembrie), p. 1—2.

Acvariu și muzeu maritim la Constanța, în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 14945 (24 septembrie), p. 1—2 ; reprodus în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 11 (septembrie), p. 327—328.

Dunărea și protoistoria Daciei, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 11 (septembrie), p. 346.

O explicare și cîteva propuneri asupra turismului pe apă, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 11 (septembrie), p. 347—348.

Morții noștri. [Amiralul Nicolai Barbieri și căpitan comandor Nicolai Gonta], în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 11 (septembrie), p. 355—356.

Gurile Dunării, în *România maritimă și fluvială*, anul I (1932), nr. 12 (octombrie), p. 361—362 ; reprodus în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 14980 (2 noiembrie), p. 1—2, cu subtitlul : *Lupta dintre om și natură.*

Sărbătorirea d-lor I. A. Bassarabescu și Cincinat Pavelescu. Cuvîntarea d-lui Jean Bart, în *Adevărul literar și artistic*, anul XI (1932), nr. 625 (27 noiembrie), p. 3.

„Priveliști românești", în *Adevărul literar și artistic*, anul XI (1932), nr. 627 (11 decembrie), p. 5.

Amintiri despre Spiru Haret, în *Dimineața*, anul 28 (1932), nr. 9252 (19 decembrie), p. 4.

Prima colindă..., în *Adevărul*, anul 46 (1932), nr. 15026 (25 decembrie), p. 9—10.

Căile Levantului, în *România maritimă și fluvială*, anul II (1933), nr. 1 (ianuarie), p. 1—2 ; reprodus în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15062 (9 februarie), p. 1—2.

În jurul unei expoziții, în *România maritimă și fluvială*, anul II (1933), nr. 1 (ianuarie), p. 15.

Salvarea naufragiaților, în *România maritimă și fluvială*, anul II (1933), nr. 2—3 (februarie-martie), p. 42 ; reprodus în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15099 (24 martie), p. 1—2.

[Cuvînt înainte la] Vocabular de termeni nautici [de „Nostromo"], în *România maritimă și fluvială*, anul II (1933), nr. 2—3 (februarie-martie), p. 51.

Hîrtia, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15110 (6 aprilie), p. 1.

Creștinism și pagînism, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15120 (16 aprilie), p. 1.

Chibrit sau amnar (Însemnări), în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15128 (27 aprilie), p. 1.

Dunărea, în *România maritimă și fluvială*, anul II (1933), nr. 5 (mai), p. 80—81.

Mărturisiri literare, în *Revista Fundațiilor regale*, anul XI (1944), nr. 3 (1 martie), p. 557—568 (tipărite postum de D. Caracostea).

TRADUCERI

A. ÎN VOLUME

Contes roumains d'écrivains contemporains. Traduceri de Sarina Cassvan. Préface de la Contesse de Noailles, Paris, Editions de la „Revue mondiale", 1931. Cuprinde : *La morte du pilote* [Moartea pilotului], p. 48—53, precedată de o notă bibliografică.

Sirena nera [Europolis]. Traducere de Silvestri Georgi. Milano, Baldini et Castaldi, 1942 (colecția „I grandi succesi stranieri") ; ediția a doua în 1944.

Contos romenos [Povestiri româneşti]. Traduzidos do romeno por Victor Buescu. Prefácio : Prof. Victor Buescu, Leitor da língua romena na Faculdade de Letras de Lisboa. *Introdução a literatura romena no quadro das literaturas europeias :* Prof. Basil Munteanu. Lisboa, Editorial Gleba, Lda [1944], 356 p. (Coleccao „Contos e novelas"). Sub titlul uşor modificat *No delta de Danubio* [Rătăcind prin Deltă].

Evropolis. Roman. Perevod s rumînscogo P. P. Kazanoviča. Oblojka i illiustraţii Sorina Ionescu. Buharest, Izdatelstvo Literaturî na inostrannîh Iazîkah, 1958, 343 p.

Europolis. Roman. Traduit du roumain par Constantin Botez, Bukarest, Editions en langues étrangères, 1958, 340 p.

Rumînskie povesti i rasskazî [Nuvele şi povestiri româneşti]. Tom. I—II, Moskva, Izdatelstvo inostrannoi literaturî, 1959, 664 p. cu ilustr. (tom. I), 664 p., cu ilustr. (tom. II). În traducerea lui R. Rubinai i J. Šternberga se tipăresc : *Moartea pilotului, Şoimul, Trei dezertori, Intrarea cîinilor în Anglia este strict oprită.*

Europolisz. Regény. Forditotta : Beke György. Az utószót George Ivaşcu irta. Bukarest, Állami irodalmi és Művészeti kiadó, 1960, 344 p.

Nevîpolnennîi dolg [Datorii uitate]. Perevod N. Bogdani i D. Roşca. Predislovie Teodora Vârgolicia, Buharest, 1961, 49, [—52] p. („Biblioteca Narodnaia Rumîniia").

Europolisz. Regény. Második kiadás. Forditotta és az utószót irta Beke György, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1962, 432 p.

Europolisz. Regény. Az utószót Beke György irta, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1962, 408 p. („Kincses könyvtár").

Europolis, Romanzo. Traduzione di romena, Roma, Carucci — Editore A.I.B., 1963, 271 p. („Narratori stranieri", 1).

A román irodalom kis tükre [Mică antologie a literaturii române], III, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963. Cuprinde : *Jean Bart* (prezentare), p. 291—292 ; *Europolis* (fragmente), p. 292—320 ; *Şoimul,* p. 320—322 ; *Moartea pilotului,* p. 323—326 ; *O protestare postumă,* p. 326—329.

Európolis. Versión española de Jaime Maestro. Barcelona, Editor Luis de Caralt, 1965, 264 p.

Europolisz. Regény. Fordította Beke György, Harmadik kiadás. A borítólap Cseh Gusztáv munkája. Egy utószóval. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1967, 295 p.

Europolis. Roman. Ins Deuetsche übertragen von Alfred Kittner, Bukarest, Literaturverlag, 1967, 376 p.

Europolis. Roman. Z rumunštiny přeložil a doslov napsal František Holub. Vazhu navrhl Dominik Walenfels, Praha, Odeon, 1967, 248 p.

Europolis. Roman. Preveo G. Markuşev. Naslovna strana Anka Vasilescu, Bukureşt, Izdavaciko preduzece za Knijevnost, 1969, 344 p. (limba sîrbocroată).

Evropolis. Roman. Perevod s rumînskogo i predislovie Iuria Kojevnikova, Moskva, Hudojestvennaia literatura, 1973, 272 p. („Zarubejnyi roman XX veka").

Europolis. Roman. Aufl. Nachwort von Margot Böttcher. Aus dem Rumänischen übertragen v. Alfred Kittner, Margot Bötcher u. Erica Constantinescu, Berlin, Verlag der Nation, Bucureşti, Kriterion, 1974, 359 p.

Europolis. Z rumuńskiego przełożyła Danuta Bieńkowska, Gdansk, Widawnictwo Morskie, 1974, 316 p. Coperta Wlodzimierz Herman.

Cernata sirena [Europolis]. Roman. Prevede ot rumunski Gergana Stratieva. Varna, Knigoizdateltvo „Georgi Bakalov", 1974, 256 p.

Europolisz. Regény. 4-ik kiadás. Forditotta és az utószót irta Beke György. Kolozsvár-Napoca, Cluj-Napoca, Dacia, 1975, 284 p.

B. ÎN PERIODICE

Des Vaters Briefe [Scrisorile tatei], în *Rumänischer Lloyd,* anul (1906), nr. 5737 (28 iulie), p. 1 (fragment, fără a se menţiona traducătorul).

Im Löwenkäfig [În cuşca leului]. Novelle von Jean Bart, în *Rumänien in Wort und Bild,* Bucureşti, anul II (1918), nr. 5 (21 martie), p. 11—12.

Hormuz Talek, maseur, în *Europe,* 1926, nr. 35, traducere de Jeane Ernest-Charlier.

Moartea pilotului, tradusă în esperanto, în *Literatura mondo,* Budapesta [1926].

A pilóta halála [Moartea pilotului]. Forditotta Schenk Gyula, în *Brassói Lapok,* Braşov, anul XLIV (1938), nr. 104 (8 mai) p. 16.

REFERINȚE

I. STUDII, ARTICOLE, RECENZII

Antemireanu, Al. *Catagrafie literară 1899*, în *Epoca*, anul V (1900), nr. 1297—348 (1 ianuarie), p. 1 ; *Jean Bart*, în *Epoca*, anul VI (1900), nr. 1318—34, (7 februarie), p. 1.

Arghezi, T. *Medalion : Jean Bart*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9472 (14 mai), p. 3 ; reprodus, sub titlul *Jean Bart*, în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 6—7.

Atanasiu, I. C. *Pagini din istoria contimporană a României 1881-1916*. Vol. I. *Mișcarea socialistă 1881—1900*. București, Editura Adevărul, [1933], p. 56, 80, 392.

Bălășescu, Sevastia. *Jean Bart (Eugen P. Botez) (Contribuții la o bibliografie)*, în *Limbă și literatură*, 1970, nr. XXV, p. 169—186 (și extras) ; *Bart, Jean (Eugen P. Botez) — „Europolis“*, în *Revista bibliotecilor*, anul XXV (1972), nr. 3 (martie), p. 187—188.

Bianu, I. *Jean Bart. „Jurnal de bord. Schițe marine și militare“*, în *Analele Academiei Române*, Seria II, București, tom. XXV (1902—1903), Partea administrativă și dezbaterile, p. 197, 310, 444-451 ; *Jean Bart, „Prințesa Bibița“*. Raport pentru premiul „Eliade Rădulescu“ pe anul 1923, ședința din 8 iunie, în *Analele Academiei Române*, Seria a II-a, tom. XLII, ședințele din 1922—1923, Partea administrativă și dezbaterile, București, Cultura națională, 1923, p. 163—164.

Bideanu, Mircea Nic. *Spre occidentalizare. Asistența socială*, în *Ilustrația*, anul X (1921), nr. 8 (noiembrie), p. 5.

Bîrdeanu, Nicolae și Dan Nicolaescu. *Contribuții la istoria marinei române*. Vol. I. *Din cele mai vechi timpuri pînă în 1918*. București, Editura științifică și enciclopedică, 1979, în *Introducere*, p. 13—14 și în capitolul *Mișcările marinarilor și muncitorilor portuari*, p. 257—258.

Botez, Demostene. *Jean Bart. „Schițe marine“*, în *Viața românească*, anul XXI (1929), nr. 2—3 (februarie-martie), p. 323-326 ; *Cei cinci Botezi*, în *Memorii*. București, Editura Minerva, 1970, p. 306—313.

Botez, Octav. *Anul literar 1926*, în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 318 (9 ianuarie), p. 5 ; *Anul literar 1927*, în *Almanahul ziarelor «Adevărul» și «Dimineața» pe anul 1928*, p. 215—219 ; *Jean Bart — romancier*, în *Figuri și note istorico-literare*. București, Casa Școalelor, 1944, p. 100—107 ; reprodus ca *Prefață* la *Europolis*, București, Editura Minerva, 1971, p. V—XII („Biblioteca pentru toți“, nr. 118, ediția a II-a).

Bourceanu, I. *Valoarea literară a operei lui Jean Bart*, în *Dunărea*, supliment literar al ziarului *Viața nouă*, Galați, 1970, iulie, p. 9.

Boz, Lucian. *Jean Bart*, în *Cuvîntul liber*, anul I (1934), nr. 28 (19 mai), p. 10.

Braniște, Andrei. *Jean Bart*, în *Rampa*, anul V (1921), nr. 1131 (6 august), p. 3.

Bratu, Savin și Zoe Dumitrescu-Bușulenga. *„Contemporanul“ și vremea lui*. București, Editura de stat pentru literatură și artă, [1959], p. 288—290.

Brătescu-Voinești, I. Al. *Jean Bart — „Datorii uitate“*. Raport pentru premiul divizibil, „Constantinide“ pe anul 1917, în *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom. XXXIX, 1916—1919, Partea administrativă și dezbaterile, București, Librăriile Cartea românească și Pavel Suru, 1921, p. 432 (Secțiunea literară).

Bucuța, Emanoil. *Prințesa Bibița*, în *Cugetul românesc*, II (1923), nr. 3 (martie), p. 286, semnat : „Em. B.“ ; *„România maritimă și fluvială“*, în *Boabe de grîu*, anul III (1932), nr. 7 (iulie), p. 315—316 ; *Cîntecul mării*, în *Rampa*, anul XV (1932), nr. 4402 (19 septembrie), p. 1 ; *Școala apei*, în *Boabe de grîu*, anul III (1932), nr. 12 (decembrie), p. 646—647 ; *Romanul românesc*, în *Boabe de grîu*, anul IV (1933), nr. 3 (martie), p. 179 ; *Delta Dunării*, în *Boabe de grîu*, anul IV (1933), nr. 5 (mai), p. 317—319 ; *Marea noastră*, în volumul *Pietre de vad*. Vol. II. București, Editura Casei Școalelor și a Culturii Poporului [1941], p. 100—101 ; *Jean Bart*, în *Pietre de vad*. Vol. III. București, Editura Casei Școalelor și a Culturii Poporului [1943], p. 281—288 ; *Între cei mulți*, subcapitolul *Asistența socială*, în *Pietre de vad*. Vol. III. București, Editura Casei Școalelor și a Culturii Poporului [1943], p. 450—452, 454.

Buzdugan, C. Z. *La larg. Lui Jean Bart*, în *Dunărea-de-Jos*, I (1909), nr. 8 (aprilie), p. 4.

Calmuschi, C. *Amintiri din Galați*, în *Marea noastră*, anul XII (1943), nr. 5—6 (mai-iunie), p. 84.

Cantemir, Traian. *Caracterul prepoporanist al „Datoriilor uitate"*, în *Ateneu*, anul 12 (1975), nr. 4 (decembrie), p. 6.

Cardaş, Gh. *Istoria literaturii române. De la origini pînă în zilele noastre*. Bucureşti, Tiparul Oltenia, 1938, p. 436.

Căliman-Branisce, Valeria. *Jean Bart (Eugen Botez), „Europolis". Roman*, în *Braşovul literar şi artistic*, 1933, nr. 8—9, p. 121.

Călin, L. *Jean Bart : „Datorii uitate"*, în *Informaţia Bucureştiului*, anul II (1954), nr. 262 (2 iunie), p. 2.

Călinescu, G. *Jean Bart : „Europolis"*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul XII (1933), nr. 645 (16 aprilie), p. 11 ; reprodus în vol. *Ulysse*. [Bucureşti], 1967, Editura pentru literatură, p. 160—163 ; *Jean Bart (Eugen P. Botez)*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul XII (1933), nr. 650 (21 mai), p. 1 ; reprodus în vol. *Ulysse*. [Bucureşti], 1967, Editura pentru literatură, p. 55—56 ; *Jean Bart*, în *Viaţa românească*, anul XXV (1933), nr. 5 (mai), p. 181—187 ; reprodus ca prefaţă la *Europolis*. Ediţia a II-a. Bucureşti, Editura Adevărul, 1933, p. I—VIII şi la Ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, [1939], p. I—VIII ; *Anul literar* [1933], în *Adevărul literar şi artistic*, anul XII (1933), nr. 682 (31 decembrie), p.1 ; *Jean Bart*, în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1941, p. 597—599 ; *Istoria literaturii române*. Compendiu. [Bucureşti], Editura Naţionala-Mecu S. A., [1945], p. 274—276 ; Ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, 1946, p. 274—276 ; Ediţie nouă, cu o postfaţă de Al. Piru, [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1968, p. 246—247 ; reprodus în *Opere*, 15. *Principii de estetică. Istoria literaturii române. Compendiu*, [Bucureşti], Editura Minerva, 1979, p. 340—341 ; *Jean Bart. Material documentar*, în *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, anul X (1961), nr. 4, p. 741.

Cătană, G. *Dicţionar de pseudonime. Jean Bart*, în *Convorbiri literare*, anul 1972, nr. 15 (15 august), p. 11.

Cârţînă, I., Seftiuc, I. *Dunărea în istoria poporului român*. Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1974, p. 7—8, 115, 129, 139—140, 145—146, 162, 175.

Chendi Ilarie. *Jean Bart. „Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare"*, în *Tribuna poporului*, anul V (1901), nr. 115 (21 iunie/4 iulie), p. 2, semnat : „Ch.".

Cioculescu, Şerban. *„Însemnări şi amintiri" de Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 41 (1928), nr. 13729 (21 septembrie), p. 1—2 (cu o fotografie a scriitorului) ; *Jean Bart (Eug. Botez) : „Europolis"*. Roman în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15125 (23 aprilie), p. 1—2 (cu o fotografie a lui Jean Bart) ; *Romanul românesc 1933*, în *Revista Fundaţiilor regale*, anul I (1934), nr. 2 (februarie), p. 455—466 ; reprodus în *Aspecte literare contemporane. 1932—1947*. Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 259—268.

Ciopraga, Const. *Jean Bart*, în *Literatura română între 1900—1918*. [Iaşi], 1970, Editura Junimea, p. 524—531.

Ciureanu, Petre. *„Europolis" de Jean Bart în italieneşte (Note din Italia)*, în *Vremea*, anul XVI (1943), nr. 691 (21 martie), p. 8.

Ciurezu, D. *„Europolis". Roman [de] Jean Bart*, în *Ţara noastră*, anul XII (1933), nr. 296 (21 aprilie), p. 2.

Clopoţel, Ion. *Jean Bart — „Europolis"*, în *Societatea de mîine*, anul X (1933), n-rele 7, 8 şi 9 (iulie, august, septembrie), p. 167.

Constantinescu, Max. *„Prinţesa Bibiţa" de Jean Bart (Eugeniu Botez) (Recenzie în imagini)*, în *Clipa*, anul I (1923), nr. 2 (27 mai), p. 1.

Constantinescu, Pompiliu. *Consideraţii asupra romanului românesc*, I, II, în *Kalende*, anul I (1928), nr. 1 (10 noiembrie), p. 27—29 ; nr. 2 (decembrie), p. 15—22 ; reproduse în *Romanul românesc interbelic*. Antologie, postfaţă şi bibliografie de G. Gheorghiţă. Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 14—29 ; *Jean Bart : „Europolis"*, în *Vremea*, anul VI (1933), nr. 300 (13 august), p. 7 ; reprodus în *Scrieri alese*. Ediţie îngrijită şi prefaţată de L. Voita [Bucureşti], Editura de stat pentru literatură şi artă, [1957], p. 72—77 ; *Scrieri* I, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 188—192 ; *Romanul românesc interbelic*. Antologie, postfaţă şi bibliografie de G. Gheorghiţă. Bucureşti, Editura Minerva, 1977, p. 194—200 ; *Anul literar*, în *Vremea*, anul VII (1934), nr. 319 (1 ianuarie), p. 7.

Constantinescu, Stelian. *Sinceritatea în opera literară a lui Jean Bart*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul XII (1933), nr. 658 (16 iulie), p. 6, semnat : „Basarab Const.", cu o fotografie a lui Jean Bart ; reprodus de către aceeaşi revistă, anul XV (1936), nr. 828 (18 octombrie), p. 9 ; *Doi precursori*

în drumeția marină : Jean Bart și Ion Adam, în *Adevărul*, anul 51 (1937), nr. 16396 (14 iulie), p. 1—2, cu o fotografie a lui Jean Bart.

Coriolan, G. *Jean Bart : Cum se dezleagă chestiunea Dunării ?*, în *Analele Dobrogei*, anul I (1920), nr. 3, p. 503—506.

Costache-Găinariu, Elena. *Personalități culturale proeminente, născute în comuna Burdujeni*, în *Monografia comunei Burdujeni, plasa Bosancea, județul Suceava*. Cu o hartă și 16 fotografii. București, 1936, p. 122—124.

Cotlaru, Grig. Mich. *Jean Bart*, în *Orizonturi*, anul I (1938), nr. 8—9 (septembrie-octombrie), p. 409—410.

Cremer, I. *Prefață* la Jean Bart (Eugeniu P. Botez). *Datorii uitate*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1954, („Biblioteca pentru toți"), p. 3—24.

Culea, Ap. D. *Jean Bart al tineretului. După doi ani de la moartea lui : 12 mai 1933 — 12 mai 1935*, în *Marea noastră*, anul IV (1935), nr. 5 (mai), p. 73—74.

Dan, Ilie. *Jean Bart — „Scrieri I"*, în *Cronica*, anul X (1975), nr. 22 (30 mai), p. 2.

Davidescu, A. *Jean Bart : „Europolis"*, în *Gazeta de vest*, anul V (1933), nr. 955 (7 mai), p. 5.

Deleanu, N. *O comemorare. Jean Bart*, în *Lumea nouă*, anul XXXII (1939), nr. 21 (21 mai), p. 3, semnat : „del.", cu o fotografie a scriitorului.

Demetrescu, Romulus. *Recitind pe Jean Bart*, în *Pagini literare*, Turda, anul I (1934), nr. 3—4 (iulie-august), p. 169—175.

Densusianu, Ovid. *Evoluția estetică a limbei române*. IV. Epoca contemporană — Continuare. Universitatea din București, Facultatea de filozofie și litere, 1937—1938, p. 214—216 (curs 1937-1938 multigrafiat) ; reprodus în *Opere*. III. Ediție critică și comentarii de Valeriu Rusu, București, Editura Minerva, 1977, p. 715—716.

Dragomirescu, Mihail. *Poporanismul. Ideologia poporanistă*, în *Falanga literară și artistică*, anul II (1928), nr. 35 (1 martie), p. 1—2 ; *Sufletul poporanismului*, în *Falanga literară și artistică*, anul II (1928), nr. 39 (15 mai), p. 1—2 ; *Sămănătorism, poporanism, criticism*, în *Istoria literaturii române în secolul XX (1900—1910) după o metodă nouă*. [București], Editura noului Institut de literatură, 1934, p. 109, 113—114.

Dragu, Miron. *Scenariul și regia la „Intrarea cîinilor interzisă"...*, în *Informația Bucureștiului*, anul XI (1963), nr. 3200 (19 noiembrie), p. 2.

Drăganu, Gabriel. *Istoria literaturii române*. Ediția a IV-a, revăzută și mult adăugită, [București], Editura Cugetarea S.A., 1946, p. 518.

Drăghici, Petre. *Jean Bart (Eugen Botez) : „Europolis"*, în *Viața ilustrată*, Sibiu, anul I (1934), nr. 1 (martie), p. 24.

Drimba, Ovidiu. *Scriitori români în portugheză*, în *Revista Fundațiilor regale*, anul XI (1944), nr. 8 (august), p. 479.

Drumur, George. *Jean Bart (Eugen Botez) : „Europolis"*, în *Junimea literară*, Suceava, anul XXII (1933), nr. 4—6 (aprilie-iunie), p. 136—137.

Dunăreanu, N. *Amintiri. Jean Bart (Eugen Botez)*, în *Steaua*, anul VIII (1957), nr. 7 (iulie), p. 40—45.

Ene, Virgiliu. *Prefață* la Jean Bart. *Jurnal de bord*, București, Editura tineretului, [1965], („Biblioteca școlarului"), p. 5—26 ; *Prefață* la *Jean Bart. Schițe marine din lumea porturilor*, București, 1975, Editura Ion Creangă („Biblioteca școlarului", nr. 84), p. 5—21.

Felea, Ion. *Jean Bart (1874—1933)*, în *Anale de istorie*, București, 1974, nr. 6, p. 130—132.

Feraru, Leon. *Jean Bart*, în *The Romanian rewiew*. Published by Columbia University Press, New York, vol. XIX (1928), nr. 4 (october-december), p. 355—356.

Frantz, Heinz. *Bart Jean (Eugeniu P. Botez), „Europolis"*. Ubertragung von Alfred Kittner, Bukarest, Literaturverlag, 1967, în *Neuer Weg*, București, anul XIX (1967), nr. 5714 (17 septembrie), p. 2.

Galaction, Gala. *Jean Bart*, în *Dimineața*, anul XXXIX (1933), nr. 9619 (8 octombrie), p. 5 ; reprodus în : *Oameni și gînduri din veacul meu*. București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1955, p. 126—129 ; *Opere alese*. II. București, Editura pentru literatură, 1961, p. 46—49 ; *Opinii literare*. București, Editura Minerva, 1979, p. 41—43.

Gane, Ion. *„Prințesa Bibița" de Jean Bart*, în *Cele trei Crișuri*, anul IV (1923), nr. 11—12 (noiembrie-decembrie), p. 180.

Gavrilescu, amiral. *10 ani de la moartea lui Jean Bart*, în *Viața*, anul III (1943), nr. 744 (14 mai), p. 2, cu o fotografie a scriitorului.

Gârleanu, Emil. „Jurnal de bord" de Jean Bart, în *Arhiva*, anul II (1901), nr. 7—8 (iulie-august), p. 363—366, semnată : „Emilgar" ; reprodusă în : *Opere alese*. II. București, 1963, E.S.P.L.A., p. 253—256 ; *Nuvele, schițe, însemnări*. Volumul II. Prefața, text ales și stabilit, note și bibliografic de Teodor Vârgolici. București, Editura Minerva, 1974, p. 175-177 („Restitutio").

Gencz György. *Jean Bart*. „Europolis", în *Korunk*, anul XX (1961), nr. 8—9, p. 1099—1100.

Gogeanu, Paul. *Dunărea în relațiile internaționale*. București, Editura politică, 1970, p. 228.

Graur, Const. *Un eveniment literar — „Datorii uitate" de Jean Bart*, în *Adevărul*, anul XX (1908), nr. 6690 (12 aprilie), p. 1—2 ; reprodus fragmentar în *Rampa*, anul I (1916), nr. 227 (28 aprilie), p. 1 ; *Completare istorică*, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 425 (27 ianuarie), p. 8, semnat : „Z" (completare la articolul lui Jean Bart : *Misterul casei din Sărărie*, tipărit în *Adevărul literar și artistic* din 20 ianuarie 1929, p. 1).

Grindea, M. *Amintirea lui Jean Bart*, în *Dimineața*, anul 32 (1936), nr. 10556 (15 mai), p. 7.

Hagiu, Gh. *Comemorarea lui Eminescu la Galați, acum treizeci de ani*, în *Orizonturi*, anul II (1939), nr. 4—5 (iulie-august), p. 191—193.

Hepites, St. *Raportul general asupra Comisiei premiilor pe anul 1903*, în *Analele Academiei Române*. Seria a II-a, tom. XXV, 1902—1903, Partea administrativă și Dezbaterile, p. 310.

Herovanu, E. *Începuturile socialismului român*, în *Orașul amintirilor*, București, Adevărul, 1936, p. 162—163 ; ediția a II-a, București, Librăria Universală Alcalay, 1937, p. 162—163 ; ediție nouă, București, Editura Minerva, 1973, p. 104—105.

Hîrjeu, generalul. *Prefață* la *Războiul pe Dunăre*, de locotenenții Eugeniu Botez și Nicolae Kirițescu. Vol. I. Ediția a II-a, București, Stabilimentul grafic Fabrica de cartonaje Albert Baer, 1905, p. III—X.

Ibrăileanu, G. *Jean Bart*, în *Viața românească*, anul XI (1916), nr. 4—5 (aprilie-mai), p. 199—200, semnat : „P. Nicanor & Co.") ; *Jean Bart*, în *Însemnări literare*, anul I (1919), nr. 12 (21 aprilie st. v.), p. 11—12, semnat : „C.V." ; reprodus în : *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9472 (14 mai), p. 3 ; *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933 (supliment intitulat *La moartea lui Jean Bart*), p. 7—8 ; reprodus în volum : *Note și impresii*. Iași, Viața românească, 1920, p. 190—192 ; *Pagini alese*. Vol. 2, București, 1957, E.S.P.L.A., p. 228—233 ; *Scriitori români și străini*. Vol. 2, Ediție îngrijită de Ion Crețu, prefață de Al. Piru. [București], Editura pentru literatură, 1968, p. 38—40 („Biblioteca pentru toți") ; *Studii literare*. București, Editura tineretului, 1957, p. 217 (Fragment) ; *Opere*. Vol. 2. Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, prefață de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1975, p. 255—257 ; *Jean Bart : „Datorii uitate"*, în *Viața românească*, Iași, anul XIII (1921), nr. 12 (decembrie), p. 419—426 ; reprodus în *Scriitori români și străini*, Iași, Editura Viața românească, 1926, p. 86—92 ; *Pagini alese*. Vol. 2. Ediție îngrijită, cu o prefață de Mihai Ralea, București, E.S.P.L.A., [1957], p. 228—233 ; *Scriitori români și străini*. Vol. 2. Ediție îngrijită de Ion Crețu, prefață de Al. Piru [București], Editura pentru literatură, 1968, p. 40—45 („Biblioteca pentru toți") ; *Opere*. Vol. 3. Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, prefață de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1976, p. 54—57 ; *[Scrisoare către Jean Bart, datată 25 martie 1920]*, publicată în *Manuscriptum*, anul II (1971), nr. 1, p. 180 ; reprodusă în *Opere*. Vol. 6. Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru. Prefață de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1978, p. 411.

Ionescu-Johnson, N. c[oman]dor. *Rînduri pentru prietenul Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15141 (16 mai), p. 1—2 ; *Însemnările unui marinar*. București, Editura pentru literatură și artă, vol. I [1956], referiri la Jean Bart în capitolele *Prima îmbarcare și primul naufragiu*, p. 55—68 și în *Timpul și sentimentalul Gârleanu*, p. 106—122.

Iorga, N. *Cărți din viață. Povestirile d-lui Eugeniu P. Botez (Jean Bart)*, în *Drum drept*, anul XI (1916), nr. 20 (mai), p. 297—299.

Ivașcu, G. *Prefață* la *Jean Bart. Europolis*. București, Editura de stat pentru literatură și artă, [1956], p. 5—11 ; *Prefață* la Jean Bart (Eugen Botez). *Europolis*. București, Editura pentru literatură, 1962, p. III—XII („Biblioteca pentru toți", nr. 118).

Jebeleanu, Eugen, *Parastasul pentru Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 50 (1936), nr. 16048 (19 mai), p. 4, cu un portret al

scriitorului ; *Şase ani de la moartea scriitorului Jean Bart*, în *România*, anul II (1939), nr. 340c (18 mai), p. 2.

Iliescu, Adriana. *Realismul în literatura română în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 233.

Lăzăreanu, Barbu. *Eugen Botez la Academie*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul III (1922), nr. 82 (18 iunie), p. 6 ; *O amintire despre Jean Bart*, în *Dimineaţa*, anul 31 (1935), nr. 10191 (12 mai), p. 4 ; *Chicuş*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul 19 (1938), nr. 915 (19 iunie), p. 10 (cu fotografia scriitorului).

Leon, Aurel. *Pe marginea romanului „Europolis" de Jean Bart*, în *Opinia*, anul XXIX (1933), nr. 7813 (4 mai), p. 1—2 ; *Jean Bart*, în *Umbre*. III. Iaşi, Junimea, 1975, p. 95—98.

Liveanu, V. : *Vechea mişcare socialistă şi intelectualitatea*, în *Lupta de clasă*, anul XLIX (1969), nr. 9 (septembrie), p. 89.

Lovinescu, Eugen. *Jean Bart*, în *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. 4. Evoluţia prozei literare. Bucureşti, Ancora, S. Benvenisti, 1928, p. 125—130 ; *Texte critice*. Bucureşti, Editura tineretului, 1968, p. 277—278 ; *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. II. Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 94—96, *Istoria literaturii române contemporane. 1900—1937*. [Compendiu]. Bucureşti, Editura librăriei Socec, [1937], p. 204—205 ; *Scrieri*, 6. [Bucureşti], Editura Minerva, 1975, p. 193—194.

Lupi, Gino. *Umorismo romeno*, extras din revista *La rassegna italo-romena*, Milano, 1939, p. 21—23 ; *Storia della letteratura romena*, con 123 illustrazioni nel testo e 32 tavole, Firenze, G. C. Sansoni, Editore, MCMLV (1955), p. 380—381.

Marcea, Pompiliu. *Singer of the sea*, în *Romania Today*, 1974, nr. 12 (decembrie), p. 50.

Marghita, E. *Jean Bart : „Schiţe marine"*, în *Dimineaţa*, anul XXV (1929), nr. 7968 (17 februarie), p. 3.

Maxim-Burdujanu, Gh. *Jean Bart (Eugen Botez). Contribuţiuni*, în *Crainicul cetăţii*, I (1933), nr. 4 (septembrie), p. 73—77.

Măglaşu, Lazăr şi Deleanu, Niculaie. *Marinarii comerciali şi problema organizării lor*. Prefaţă de prof. G. Vlădescu-Răcoasa. Bucureşti, 1934, p. 16.

Miclescu, C. *Congresul Internaţional de Navigaţie. Convenţia dintre Statele Unite şi România. Un oaspe distins între noi [căpitan Eugen Botez]*, în *America*, Cleveland, anul VII (1912), nr. 47 (13 iunie), p. 1, cu o fotografie a scriitorului.

Micu, Dumitru. *Literatura română la începutul secolului XX. 1900—1916. Publicaţii. Grupări. Curente*, [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1964 (capitolele *Viaţa românească*, p. 130 şi *Poporanismul*, p. 152—153) ; *Jean Bart*, în *Istoria literaturii române*. Vol. II. Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1965, p. 94—95 ; reprodus în *Început de secol. 1900—1916*. Curente şi scriitori. [Bucureşti], Editura Minerva, 1970, p. 387—388.

Mihăescu, Gib I. *„Europolis"*, în *Calendarul*, Bucureşti, anul II (1933), nr. 367 (13 mai), p. 2.

Mioc, Simion. *Jean Bart*, în *Curs de Istoria literaturii române. 1900—1918*. Fascicula a II-a. Tipografia Universităţii din Timişoara, 1972, p. 221—222 (litografiat) ; reprodus în *Istoria literaturii române 1900—1918*, ediţia a IV-a, 1974, p. 221—222 (litografiat).

Modiga, Titus, *„Europolis" (Sulina). Memoriei lui Jean Bart*, în *Marea noastră*, anul V (1936), nr. 3 (martie), p. 40.

Mohanu, Constantin. *Jean Bart şi mişcarea muncitorească*, în *Luceafărul*, anul VI (1963), nr. 9 (1920) (aprilie), p. 11 ; *Prefaţă* la *Jean Bart. Schiţe marine*, [Bucureşti], Editura militară, [1968], p. V—XXXIII ; *Tabel cronologic* la Jean Bart. *Europolis*. Roman. Bucureşti, Editura Minerva, 1971 („Biblioteca pentru toţi", nr. 118, ediţia a II-a), p. XIII—LVI ; *„Candida navă cu pînzele desfăcute". Din scrierile lui Jean Bart. Trei premii literare. Bibliografie*, în *România literară*, anul VII (1974), nr. 51 (19 decembrie), p. 12-13.

Moldovanu, Al. Lascarov, *Jean Bart. „Peste Ocean"*, în *Răsăritul*, anul XI (1929), nr. 13—14 (septembrie-octombrie), p. 7, semnat : „a.l.m.".

Moşescu, Octavian, *Am revăzut Europolis*, în *Vitralii*, Bucureşti, Editura Litera, 1971, p. 111—114.

Munteanu, Al. *Literatura mării*, în *Marea noastră*, anul IV (1935), nr. 4 (aprilie), p. 63—64.

Narly, C. *Jean Bart. „Peste Ocean"*, în *Convorbiri literare*, anul 58 (1926) (iulie-august), p. 626—627.

Nădejde, Iosif, *„Datorii uitate" de Jean Bart. O scriere cu caracter social*, în *Dimineaţa*, anul XVIII (1921), nr. 5412 (14 octombrie), p. 3.

Negulescu, A., comandor. *„Europolis“ de Jean Bart (Eugen Botez)*, în *România maritimă şi fluvială*, anul II (1933), nr. 5 (mai), p. 104, semnat : „Moşul“ ; *Mastela detectiv*, în *România maritimă şi fluvială*, anul II (1933), nr. 7—8 (iulie-august), p. 165, semnat : „Delamare“ ; *Un an de la moartea lui Jean Bart*, în *Marea noastră*, anul III (1934), nr. 5 (mai), p. 85, semnat : „Moş Delamare“ ; *Figuri din marina noastră*, în *Marea noastră*, anul III (1934), nr. 5 (mai), p. 91—92, semnat : „Moş Delamare“ ; *Zece ani de la moartea lui Jean Bart*, în *Marea noastră*, anul XII (1943), nr. 5—6 (mai-iunie), p. 81—83.

Olteanu, Rodica. *„Pe mulţi am reuşit eu să-i fac harnici“*, în *Manuscriptum*, anul II (1971), nr. 1, p. 180; *Expoziţia „Jean Bart“*, în *Revista muzeelor*, anul X (1973), nr. 6, p. 520—522, cu o fotografie a lui Eugeniu Botez ; *„...A plăcut foarte mult, cu deosebire lui Ibrăileanu...“ („Prinţesa Bibiţa“ de Jean Bart)*, în *Manuscriptum*, anul IV (1973), nr. 4 p. 182—183.

Ornea, Z. *Jean Bart şi „Datorii uitate“*, în *Poporanismul*. Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 359—362 ; v. şi p. 74—76 ; 201, 375, 502.

Oprea Nedelcu. *Societatea culturală „V. A. Urechia“ din Galaţi*, în *100 de ani de la înfiinţarea primei biblioteci publice din Galaţi*. Volum jubiliar. Galaţi, Biblioteca „V. A. Urechia“, 1974, p. 517—521.

Oprescu, Constantin. *„Europolis“*, în *Ştirea*, Botoşani, anul III (1933), nr. 134 (10 iunie), p. 1, semnat : „C. Op.“.

Oscar, V., *Slănicul*, în *Dochia*, anul I (1896), nr. 3 (iulie), p. 43—45.

Panaitescu, C. *Jean Bart — scriitorul*, în *Facla*, anul XII (1933), nr. 686 (15 mai), p. 1.

Pantazescu, C. Dan, Mircea, Streinul. *Istoria literaturii române. Îndrumător pentru tineret*. Bucureşti, [Tiparul românesc], 1941, p. 116.

Papadima, Ovidiu. *Romanul oraşului românesc*, în *Revista Fundaţiilor regale*, anul XI (1944), nr. 3 (1 martie), p. 483—500 ; reprodus în *Scriitorii şi înţelesurile vieţii*. [Bucureşti], Editura Minerva, 1971, p. 64—83.

Papadopolo, Paolo I. *La novella romena del dopoguera*, în *Termini*, Fiume, anno IV (1939), numeri 34, 35, 36 e 37 (giugno-settembre) în limbile română şi italiană, p. 752. (studiul avînd menţiunea : „Traduzione di Maria Adelaide Ridofi“); (din Jean Bart se menţionează volumele : *La Principessa Bibiţa* [Prinţesa Bibiţa], *Appunti e ricordi* [Însemnări şi amintiri].

Pas, Ion : *Jean Bart. „Peste Ocean“*, în *Lupta*, anul V (1926), nr. 1361 (20 iunie), p. 2.

Peltz, I. *Întîlnirea cu Jean Bart*, în *Cum i-am cunoscut. Amintiri*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964, p. 164—167.

Perianu, Neagu. *Proza scurtă a lui Jean Bart*, în *Lucrările ştiinţifice*, Institutul pedagogic Galaţi, 4, 1970, p. 307—314.

Perpessicius. *Jean Bart (Eug. P. Botez)*, în *Buletinul cărţii româneşti*, anul III (1931), mai, p. 2, nesemnat, pe copertă portretul scriitorului ; *Menţiuni critice. Jean Bart (Eugen Botez), „Europolis“* în *Cuvîntul*, anul IX (1933), nr. 2967 (30 iulie), p. 1—2 ; reprodus în : *Menţiuni critice*, Vol. V, Bucureşti. Fundaţia pentru literatură şi artă, 1946, p. 298—305 ; *Opere. 6. Menţiuni critice*. Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 236—241.

Petra-Petrescu, Horia. *O carte bună : „Datorii uitate“ de Jean Bart (Eugen P. Botez)*, în *Telegraful român*, Sibiu, anul LXXI (1923), nr. 72 (5/18 septembrie), p. 2—3, semnat : „H.P.P.“.

Petrescu, Const. Titel. *Mişcarea socialistă în provincie. Galaţi* în *Istoria socialismului în România, 1835—6 sept. 1940*, [1940], p. 91 şi 118—120 („Biblioteca socialistă“).

Petrovici, C. *Jean Bart : „Schiţe marine“*, în *Convorbiri literare*, anul 62 (1929), p. 198.

Philippide Al. A. *Jean Bart — „O corabie românească, navaşcoală bricul «Mircea»“*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul X (1931), nr. 548 (7 iunie), p. 7, semnat : „Al. A. Ph.“ ; cu un portret al scriitorului.

Popa, Victor Ion. *Jean Bart*, în *Ordinea*, anul II (1933), nr. 147 (14 mai), p. 2 ; reprodus în secţiunea de publicistică în vol. *Un om îndurerat. Nuvele şi povestiri*. Bucureşti, Cartea românească, [1973], p. 348—350.

Preajbă, Scarlat. *Marinarul şi scriitorul Jean Bart (comandor Eugen Botez)*, în *Marea noastră*, anul VIII (1939), nr. 5 (mai), p. 99.

Radian, Sanda. *Prefaţă* la *Jean Bart. Schiţe marine. Scrieri alese* [Bucureşti], Editura tineretului, 1960, p. 5—22 („Biblioteca şcolarului“, nr. 29).

Raicu, Al. *Europolis*, în *Facla*, anul XII (1933), nr. 676 (1 mai), p. 1.

Ralea, Mihai. *Jean Bart. „Prințesa Bibița"* în *Viața românească*, anul XV (1923), nr. 7 (iulie), p. 124—125; reprodus în *Perspective*. București, Editura Casei Școalelor, 1928, p. 214—217: *Jean Bart — „În Deltă"*, în *Viața românească*, anul XVII (1925), nr. 4 (aprilie), p. 126—127; *Jean Bart — „Peste Ocean"*, în *Viața românească*, anul XVIII (1926), nr. 7—8 (iulie-august), p. 219—220, semnat: „M.R.".

Rîuleț, Const. *La actividad literaria y teatral en Rumania*, în *Dacia*, Barcelona, anul I (1929), nr. 1 (21 februarie), p. 4.

Roman, Horia. *„Europolis"*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15140 (14 mai), p. 1; *Trei ani de la moartea lui Jean Bart*, în *Adevărul* anul 50 (1936), nr. 16044 (14 mai), p. 1; reprodusă în: *Revista dobrogeană*, anul I (1936), nr. 2 (mai-iunie), p. 3, cu o fotografie a scriitorului.

Roșu, N. *Anul literar*, în *Curentul*, anul VI (1934), nr. 2125 (1 ianuarie), p. 4.

Rotaru, Ion. *Jean Bart*, în *O istorie a literaturii române*. Vol. II (De la 1900 pînă la cel de al doilea război mondial), București, Editura Minerva, 1972, p. 99—100.

Ruxăndoiu, Pavel. *Jean Bart — „Europolis"*, în *Gazeta literară*, anul III (1956), nr. 49 (6 decembrie), p. 4.

Sadoveanu, Ion Marin. *Jean Bart (Eugen Botez): „În Deltă"*, în *Mișcarea literară*, anul II (1925), nr. 17 (7 martie), p. 3; reprodusă în *Scrieri*. V. Text ales, stabilit, note și comentarii de I. Oprișan, București, Editura Minerva, 1978, p. 53—55.

Sadoveanu, Izabela. *„Prințesa Bibița", de Jean Bart (Eugeniu Botez)*, în *Adevărul*, anul XXXVI (1923), nr. 12031 (4 mai), p. 1—2; *„În Deltă" [de] Jean Bart (Eugen Botez)*, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12697 (5 mai), p. 1; *Jean Bart (Eugeniu Botez). „Peste Ocean" (Impresii de călătorie)*, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 293 (18 iulie), p. 1, cu un portret al scriitorului executat de Dragoș; *Jean Bart. „Schițe marine"*, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 425 (27 ianuarie), p. 7; *Jean Bart*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XIII (1934), nr. 702 (20 mai), p. 1, cu un portret al scriitorului; *Cinci ani de la moartea lui Jean Bart*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XIX (1938), nr. 911 (22 mai), p. 3.

Sadoveanu, Mihail *[Raport pentru primirea lui Eugeniu P. Botez (Jean Bart) ca membru corespondent al Academiei Române]*, ședința din 8 iunie 1922, în *Analele Academiei Române*, tom. XLII, ședințele din 1921—1922, Partea administrativă și Dezbaterile, p. 121; *„Jurnal de bord"*, în *Viața românească*, anul XIV (1922), nr. 8 (august), p. 296—297, semnat: „M.Sd."; reprodusă în: *Opere*, vol. 19 *(Publicistică 1904—1935)*. [București], [1964], Editura pentru literatură, p. 223—225; *Amintiri literare* (vol. II). Antologie de Ion Bălu, [București], 1970, Editura Minerva, p. 198—200 („Biblioteca pentru toți", 544).

Sanielevici, H. *„Jurnal de bord". Schițe marine și militare de Jean Bart*, în *Noua revistă română*, anul II (1901), vol. III, nr. 34 (15 mai), p. 478—480, nesemnată; reprodusă în: *Încercări critice*. București, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1903, p. 77—82; *Studii critice*. București, Editura Casei Școalelor, 1927, p. 120—128; *Cercetări critice și filozofice*. Antologie și prefață de Z. Ornea. Text stabilit de Cornelia Botez. [București], 1968, Editura pentru literatură, p. 41—47.

Săteanu, C. *Jean Bart*, în *Mișcarea*, anul VIII (1916), nr. 145 (5 iulie), p. 1; semnat: „Arald"; *Un roman românesc, european — „Europolis" de Jean Bart*, în *Opinia*, anul XXIX (1933), nr. 7792 (16 mai), p. 1—2; sub titlul *Despre „Europolis". Comentarii în presa ieșeană*, se reproduce un fragment în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15150 (27 mai), p. 2; *De la socialism la poporanism. D. Octav Botez despre vechea „Mișcare socialistă"*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XII (1933), nr. 656 (2 iulie), p. 1; *În amintirea lui Jean Bart. Doi ani de la moartea sa: 12 mai 1933*, în *Adevărul*, anul 49 (1935), nr. 15742 (12 mai), p. 2.

Sevastos, M. *Anul literar [1925]*, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 265 (3 ianuarie), p. 2; *Un interview abracadabrant*, în *Lumea*, Iași, anul I (1925), nr. 23 (12 aprilie), p. 17; *Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15140 (14 mai), p. 1; reprodus în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 5; *Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 48 (1934), nr. 15349 (12 mai), p. 1; reprodus în *Amintiri de la „Viața românească"*. [București],

E.S.P.L.A., 1956, p. 294—296; Ediţia a II-a refăcută. [Bucureşti], Editura pentru literatură, p. 219—224.

Silvestru, Val. *„Europolis", romanul unui port*, în *Contemporanul*, 1947, nr. 56 (17 octombrie), p. 4.

Simionescu, I. *Prefaţă* la *Jean Bart. „Cartea Dunării"*, Bucureşti, p. 5—6 („Biblioteca Ligei Navale Române"), 1933.

Sion, Constandin, paharnicul. *Mihail şi Mihălucă* în *Arhondologia Moldovei.* Amintiri şi note contimporane. Boierii moldoveni. Text ales şi stabilit, glosar şi indice de Rodica Rotaru. Prefaţă de Mircea Anghelescu. Postfaţă, note şi comentarii de Ştefan S. Gorovei. Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 182.

Smântânescu, Dan. *Jean Bart : „Pe drumuri de apă"*, în *Epoca*, 1933, nr. 1234 (4 martie), p. 2.

Solaru, Mina. *Jean Bart*, în *Marea*, Constanţa, anul I (1933), nr. 3 (4 iunie), p. 2.

Solomon, D. *Europolis*, în *Revue roumaine*, anul XI (1957), nr. 2, p. 140—141; reprodusă în *Rumanian Review*, 1957, nr. 2, p. 135—136; *Rumänische Rundschau*, 1957, nr. 2, p. 153—154; *Ruminskaia literatura*, 1957, nr. 2, p. 143—144.

Struţeanu, Scarlat. *Jean Bart : „Europolis"*, în *Convorbiri literare*, anul 66 (1933), iunie, p. 590—591.

Suchianu, D. I. *Jean Bart : „Prinţesa Bibiţa"*, în *Adevărul*, anul XXXVI (1923), nr. 11926 (17 ianuarie), p. 2; *Un nou volum de Jean Bart.* [*Prinţesa Bibiţa*], în *Adevărul literar şi artistic*, anul IV (1923), nr. 127 (29 aprilie), p. 7, semnat: „D.I.S."; *Jean Bart — Cu prilejul apariţiei volumului „În Deltă"*, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12613 (7 februarie), p. 1; *Şezătoarea scriitorilor ieşeni*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul VII (1926), nr. 274 (7 martie), p. 5; *Jean Bart, „Dincolo, peste Ocean"*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul VII (1926), nr. 289 (20 iunie), p. 7, semnat: „D.I.S."; *Jean Bart : „Schiţe marine"*, în *Adevărul*, anul 42 (1929), nr. 13853 (19 februarie), p. 1—2; *Jean Bart : „Pe drumuri de apă"*, în *Adevărul literar şi artistic*, anul X (1931), nr. 527 (11 ianuarie), p. 7, cu un portret al scriitorului, desen de Ross; *Bricul „Mircea". Jean Bart. „O corabie românească"*, în *Adevărul*, anul 44 (1931), nr. 14550 (7 iunie), p. 1—2; *Pentru comemorarea lui Jean Bart*, în *Viaţa românească*, anul XI (1958), nr. 6 (iunie), p. 156—157, semnat: „I.D.S.".

Şăineanu, Const. *„Peste Ocean" de Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 40 (1927), nr. 13375 (27 iulie), p. 1—2; *„Însemnări şi amintiri" de Jean Bart. „Schiţe marine" de Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 42 (1929), nr. 13837 (31 ianuarie), p. 1—2, cu o fotografie a scriitorului; recenzia despre *Schiţe marine* este reprodusă în Const. Şăineanu: *Noui recenzii (1926—1929)*. Bucureşti, Editura Adevărul, 1930, p. 254—256.

Şoitu, D. D. *Un document preţios*, în *Iaşul literar*, anul XII (1961), nr. 1 (ianuarie), p. 93 (autografe Jean Bart în Biblioteca „V. A. Urechia" din Galaţi); *Amintirea lui Jean Bart*, în *Viaţa nouă*, Galaţi, anul XIX (1963), nr. 5733 (14 mai), p. 2 cu o fotografie a scriitorului.

Şoitu, Ecaterina. *Din trecutul presei literare gălăţene : revista „Dunărea de jos"*, în *Viaţa nouă*, Galaţi, anul XXV (1968), nr. 7227 (8 martie), p. 3; *„Curentul nou", o revistă gălăţeană de opinii*, în *100 de ani de la înfiinţarea primei biblioteci publice din Galaţi.* Volum jubiliar. Galaţi, Biblioteca „V. A. Urechia", 1974, p. 201—205.

Tănăsescu, Sever. *La moartea lui Barba Spiru*, în *Dimineaţa*, anul 32 (1936), nr. 10590 (18 iunie), p. 11.

Teodorescu-Branişte, T. *„Prinţesa Bibiţa" de Jean Bart*, în *Aurora*, anul III (1923), nr. 382 (1 februarie), p. 1; *Pe marginea volumului „Însemnări şi amintiri" de Jean Bart*, în *Curentul*, anul I (1928), nr. 291 (3 noiembrie), p. 1—2; *„Europolis"*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15120 (16 aprilie), p. 3; *Jean Bart — Amintiri —*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15140 (14 mai), p. 2; reproduse în *România maritimă şi fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 2—3; *Jean Bart. Amintiri*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15144 (19 mai), p. 1—2, cu fotografia scriitorului şi cu indicaţia: „Conferinţă rostită la radio Bucureşti, în ziua de 14 mai"; reprodusă în: *România maritimă şi fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 4—5; *Oameni şi paiaţe*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 255—259.

Teodorescu, Dem. *Povestirile de călătorie ale lui Jean Bart*, în *Adevărul*, anul XXXV (1922), nr. 11606 (4 februarie), p. 1-2.

Teslui, Barbu, *Jean Bart. Comemorare*, în *Răsăritul*, anul XXV (1943), nr. 4—6 (aprilie-iunie), p. 18.

Theodoru, Radu. *„Europolis". Note de lectură*, în *Scrisul bănăţean*, anul VII (1956), nr. 11 (noiembrie), p. 80—81.

Tiba, Ion. *Jean Bart despre problemele literaturii*, în *Anuarul științific al Universității Iași*, 1969, p. 115—124.
Tomuș, Mircea. *„Europolis"*, în *Steaua*, anul VII (1956), nr. 9 (septembrie), p. 101—102.
Tomuța, Ion. *Romanul Sulinei : „Europolis"*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XII (1933), nr. 666 (10 septembrie), p. 2 ; *Jean Bart*, în *Societatea de mîine*, anul XI (1934), nr. 6 (iunie), p. 117.
Tonegaru, C. *Mastella*, în *Anuarul marinei*, 1925, p. 160—163.
Trifu, Valeria. *Un moment de seamă din viața culturală gălățeană : editarea primului volum omagial dedicat lui Eminescu, din România*, în *100 de ani de la înființarea primei biblioteci publice din Galați*. Volum jubiliar. Galați, Biblioteca „V. A. Urechia", 1974, p. 127—131.
Țane, N. *Jean Bart — „Europolis"*, în *Cultura poporului*, Cetatea-Albă, anul IV (1933), nr. 5—6 (mai-iunie), p. 28.
Vârgolici, T. *Jean Bart — „Schițe marine"*, în *Contemporanul*, 1953, nr. 39 (25 septembrie), p. 4 ; *Jean Bart — „Datorii uitate". Realismul operei lui Jean Bart*, în *Viața românească*, anul VII (1954), nr. 4 (aprilie), p. 216—227 ; *Universul intim evocat de Jean Bart*, în *Ecourile literare ale independenței naționale*, București, Editura Eminescu, 1976, p. 245—250.
Vesa, D. *Cartea portului*, în *Tomis*, Constanța, anul 3 (1968), nr. 5 (mai), p. 7.
Vianu, Tudor. *Jean Bart — „Peste Ocean"*, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 456 (1 septembrie), p. 7, cu un portret al scriitorului, desen de Ross.
Vitner, Ion. *Evocările lui Jean Bart*, în *Literatura în publicațiile socialiste și muncitorești. 1880—1890. Reviste literare. Formarea conceptului de literatură socialistă*. București, Editura pentru literatură, 1966, p. 205—208 și p. 574—575.
Vlad, Ion. *Povestirea. Destinul unei structuri epice (Dimensiunile eposului)*, București, Editura Minerva, 1972, p. 81—82.
Ygrec, Doctorul. [Glicsmann, I.] *Jean Bart la Asistența socială*, în *Adevărul*, anul XXXVI (1923), nr. 12213 (20 noiembrie), p. 1—2 ; *Istoria pasională a Sulinei. „Europolis" — noul roman al lui Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15116 (13 aprilie), p. 1—2, cu o fotografie a scriitorului ; *Jean Bart (Eugen Botez) — Omul. Un ofițer de marină creator al Asistenței sociale*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9472 (14 mai), p. 3 ; reprodus în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 2—4.

★

Avacum. *„Războiul pe Dunăre"*, vol. I, de locotenenții Eugeniu Botez și Nicolae Kirițescu din marina militară, în *România ilustrată*, anul II (1905), nr. 10 (octombrie), p. 319.
Cronicar. *„Europolis"*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15133 (4 mai), p. 2, cu un portret al scriitorului, executat în peniță de Dragoș.
D. G. *Jean Bart. „Europolis"*, în *Satul și școala*, Cluj, anul III (1933), nr. 3 (noiembrie), p. 94—95.
I. L. *Premiile Academiei*, în *Însemnări literare*, I (1919), nr. 20 (29 iunie), p. 16—17.
J. F. *Barba Iani, una din simpaticele figuri ale îndepărtatului „Europolis"*, în *Marea noastră*, anul III (1944), nr. 5—12 (ianuarie-decembrie), p. 104.
N. B. *„Schițe marine" de Jean Bart*, în *Universul*, anul XLVII (1929), nr. 2 (4 ianuarie), p. 10.
P. *Jean Bart. „Schițe marine"*, în *Familia*, anul IV (1929), nr. 1—2 (ianuarie-februarie), p. 24.
R. C. *„Prințesa Bibița", de Jean Bart (Eugeniu Botez)*, în *Viitorul*, anul XIV (1923), nr. 4521 (5 aprilie), p. 1.
S. S. R. *A cincea șezătoare literară de la 27 februarie 1926*, în *Universul literar*, anul XLII (1926), nr. 10 (7 martie), p. 8—9.
Un ofițer inferior. *Retragerea colonelului Botez [Panait]*, în *Ecoul armatei — Literar*, 1894, nr. 2 (octombrie), p. 5—7.
V. *Un an de la moartea lui Jean Bart*, în *Dimineața*, anul 30 (1934), nr. 9834 (15 mai), p. 3, cu o fotografie a scriitorului.
V. G. B. Jean Bart. *Cum se dezleagă chestiunea Dunării ?*, în *Viața românească*, anul XII (1920), nr. 2, p. 331—332.
X. *Erezia lui Jean Bart*, în *Adevărul literar și artistic*, anul VIII (1927), nr. 328 (20 martie), p. 8.

★

Școala de adulți. Profesorii, în *Învierea*, Galați, anul I (1903), nr. 7 (1 iunie), p. 15.
[Colaborarea la „Viața românească"], în *Viața literară*, anul I (1906), nr. 12 (19 martie), p. 8.
„Jurnal de bord", în *Revista porturilor și navigațiunei comerciale*, anul IV (1916), nr. 40 (mai), p 15.

[*„Datorii uitate“, ediția a II-a*], în *Ideea europeană*, anul III (1921), nr. 71 (17—24 iulie), p. 4.

[*„Datorii uitate“, ediția a II-a*], în *Gîndirea*, anul I (1921), nr. 14 (15 noiembrie), p. 265.

Jean Bart în Academia Română, în *Adevărul literar și artistic*, anul III (1922), nr. 82 (18 iunie), p 6.

Jean Bart — „Prințesa Bibița“, în *Gîndirea*, anul III (1923), nr. 3—4 (mai-iunie), p. 73.

Jean Bart, în *Ideea europeană*, anul VI (1925), nr. 162 (11—12 ianuarie), p. 3.

Sărbătorirea d-lui Jean Bart, în *Dimineața*, anul XXI (1925), nr. 6592 (25 martie), p. 3.

Un succes al literaturii române, în *Adevărul literar și artistic*, anul VI (1925), nr. 263 (20 decembrie), p. 8.

Jean Bart : „Peste Ocean“, în *Cartea. Documentare intelectuală. Literatură bibliografică*, anul I (1926), nr. 3 (mai), p. 77.

Mișcarea socialistă, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 429 (24 februarie), p. 8.

Programul cursurilor 1929—1930 al Școalei superioare de asistență socială, în *Sănătatea publică*, anul XLI (1929), nr. 10-11 (octombrie-noiembrie), p. 1053 (cursurile revenite lui Jean Bart).

Cum se numesc scriitorii, în *Capricorn*, [anul I] (1930), nr. 2 (decembrie), p. 31.

„O corabie românească : Nava-școală bricul «Mircea»“, în *Răsăritul*, anul XIII (1931), nr. 7—8 (iulie-august), p. 20.

La ce lucrează scriitorii, în *Viața literară*, anul VIII (1933), nr. 141 (1—28 februarie), p. 4.

„Europolis“ și „răutatea românească“, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15118 (15 aprilie), p. 2.

Săptămîna cărții la Burdujeni, în *Crainicul cetății*, Suceava, anul I (1933), nr. 4 (septembrie), p. 78—79.

O bibliografie a operelor lui Jean Bart, în *Adevărul*, anul 50 (1936), nr. 16094 (14 iulie), p. 2, cu un portret al scriitorului.

Un vis al lui Jean Bart se împlinește, în *Marea noastră*, anul VII (1938), nr. 6 (iunie), p. 203.

„Mircea“ ! O nevoie și un vis împlinit, în *Marea noastră*, anul VIII (1939), nr. 5 (mai), p. 97.

Contribuția mișcării socialiste la dezvoltarea literaturii în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea (1893—1900), în vol. *Mișcarea muncitorească din România (1893—1900)*, Editura politică, București, 1965, p. 300 (Institutul de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.).

1906—1966. 60 de ani în slujba culturii naționale. Număr festiv al revistei *Viața românească*, anul XIX (1966), nr. 3 (martie), 224 pagini.

II. *INTERVIURI* *

Jean Bart despre concursul literar al „Dimineței“, în *Adevărul literar și artistic*, anul V (1924), nr. 192 (10 august), p. 8.

R. *Expoziția de artă românească la Paris — Convorbire cu d. Jean Bart*, în *Dimineața*, anul XXI (1925), nr. 6665 (11 iunie), p. 3.

Rep. *Problema canalului Sulina. Ce trebuie să facă statul român pentru restabilirea navigabilității la gurile Dunării. Convorbire cu d. Jean Bart (Eugen Botez)*, în *Adevărul*, anul 39 (1926), nr. 13003 (8 mai), p. 4, cu fotografia scriitorului.

Sem. G. *De vorbă cu d. Jean Bart. Influența socialiștilor. Debutul. Actuala mișcare literară. Rolul statului. Tradiționalism sau curente moderne. Romanul românesc*, în *Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 287 (6 iunie), p. 1—2, cu un portret al scriitorului ; sub titlul *De vorbă cu un cunoscut scriitor de la „Adevărul literar“*, este reprodus de către Jean Bart în volumul *Însemnări și amintiri*, [București], Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 208—221.

Valerian, I. *De vorbă cu Jean Bart (Eugeniu Botez). Moldovenii vechi corăbieri. Decăderea albilor. Cuvinte despre America. Impresii din Țările Nordice. În mahalaua diamantelor. Și ceva despre literatură. Proiecte, preferințe*, în *Viața literară*, anul I (1927), nr. 38 (19 februarie), p. 1 (cu o fotografie a scriitorului) ; reprodus în *Chipuri din viața literară*. București, Editura Minerva, 1970, p. 150—155.

Dianu, Romulus. *Cu Jean Bart (Eugen Botez) despre el și despre alții. Viața pensionară a colonelului Botez, tatăl meu. Cum am coborît de la munte la mare. Misterul din strada Sărăriei. Eminescu, Creangă, Ion Nădejde, Gherea, Vlahuță, Caragiale. Din natură nu-s frumoase decît cărțile poștale*

---

* Interviurile sînt date cronologic.

ilustrate. Pașoptiștii moldoveni. Galbenii și negrii ne disprețuiesc. La mormîntul lui Rousseau. Societatea și educația. Un jurnalist hoț, în *Rampa*, anul XIV (1929), nr. 3379 (29 aprilie, p. 1, 3, cu trei fotografii ale scriitorului).

Săteanu, C. *Cu scriitorul Jean Bart despre istoricul socialismului din România*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15035 (6 ianuarie), p. 3.

V. *De vorbă cu Jean Bart asupra romanului „Europolis"*, în *Adevărul literar și artistic*, anul XII (1933), nr. 643 (3 aprilie), p. 7, cu o fotografie a scriitorului.

III. *NECROLOGURI*

Bălănescu, I., contraamiral. *Cuvinte rostite la adunarea Ligii Navale Române (secția Constanța), în ziua de 4 iunie 1933*, în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 15—16; reprodus în *Dacia*, anul XX (1933), nr. 50 (7 iunie), p. 1, 3, cu titlul *Comandorul Eugen Botez*.

Briotă, George. *Jean Bart*, în *La noi în jud. Trei Scaune*, Sfîntul Gheorghe, anul II (1933), nr. 22 (28 mai), p. 3.

Ciurezu, D. *Doliu literar. S-a stins Jean Bart*, în *Țara noastră*, anul XII (1933), nr. 314 (14 mai), p. 2.

Coandă, amiral: *Cuvîntarea d-lui..., vicepreședintele Ligii Navale Române*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 9.

Crevedia, N.: *Jean Bart*, în *Calendarul*, București, anul II (1933), nr. 269 (15 mai), p. 2.

Daniel, Paul. *Jean Bart*, în *Epoca*, 1933, nr. 1291 (14 mai), p. 2.

Gavrilescu, M., amiral. *Discursul d-lui amiral...*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3; reprodus în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 9-11.

Georgescu, Pompiliu, comandor. *Cuvîntarea d-lui...*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 13—14.

Ionescu-Johnson, N., comandor. *Cuvîntarea d-lui...*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 8—9.

Lăzăreanu, Barbu, *Moartea lui Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15140 (14 mai), p. 1.

Măglașu, Lazăr. *Cuvîntare în numele Uniunii Muncitorilor din porturi*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 11.

Minulescu, Ion. *Rînduri pioase*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9472 (14 mai), p. 3; reprodus în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 7.

Negreanu, N., general. *La mormîntul lui Jean Bart*, în *Răsăritul*, anul XV (1933), nr. 5 (mai), p. 6—7; sub titlul *Cuvîntare din partea Centralei Caselor Naționale*, este reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 14—15.

Negulescu, A., comandor. *Moartea comandorului Eugen Botez (Jean Bart)*, în *Universul*, anul 50 (1933), nr. 128 (14 mai), p. 9, semnat: „Moș Delamare"; cu un portret în peniță de Dragoș; necrologul e reprodus nesemnat, în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 2.

Pillat, Ion. *Cuvîntare în numele Societății Scriitorilor Români și al P.E.N.-Clubului Românesc*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 13.

Pușcariu, Maria. *Jean Bart (Eugeniu Botez) (1874—1933)*, în *Dacoromania. Buletinul Muzeului limbii române*, anul VII (1931—1933), p. 663—665.

Rebreanu, Liviu. *Cînd moare Jean Bart...*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15140 (14 mai), p. 1; reprodus în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 6.

Roman, Liviu. *Jean Bart (Eugen Botez)*, în *Răsunetul* (Lugoj), anul XII (1933), nr. 21 (21 mai), p. 2.

Săteanu, C. *La moartea lui Jean Bart*, în *Lumea*, anul XVI (1933), nr. 4490 (14 mai), p. 2.

Sebastian, L. *Jean Bart*, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15142 (17 mai), p. 2; reprodus în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 5—6.

Solaru, Mina: *Jean Bart*, în *Marea*, anul I (1933), nr. 3 (4 iunie), p. 3.

Stănescu, C., director general în Ministerul Muncii. *Cuvîntare în numele Ministerului Muncii*, în *Dimineața*, anul 29 (1933),

nr. 9474 (16 mai), p. 3 ; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 12—13.

Șoimescu, Ștefan. *Rezumatul Cuvîntării ținută de...*, în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 15.

Teodorescu-Braniște, Tudor. *Cuvîntare, în numele ziarelor „Adevărul" și „Dimineața"*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3 ; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 14.

Trancu-Iași, Gr. *Cuvîntarea d-lui Gr. Trancu-Iași*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3 ; reprodusă în *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 11.

Vlădulescu, N. *Jean Bart (Eugeniu P. Botez)*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, anul XVI (1933), nr. 4063 (18 mai), p. 3—4, semnat : „N. Vlad" ; reprodus în *Marea noastră*, anul V (1937), nr. 5 (mai), p. 61—62.

★

Cronicar. *Jean Bart*, în *Societatea de mîine*, anul X (1933), nr. 5 (mai), p. 111.

Rep. *Înmormîntarea lui Jean Bart. Trista ceremonie de la cimitirul Bellu*, în *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9474 (16 mai), p. 3.

S. T. *Jean Bart*, în *Mîine. Revistă literară și științifică*, Călărași-Ialomița, anul I (1933), nr. 2 (28 mai), p. 1.

★

Jean Bart a murit, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15139 (13 mai), p. 3, cu o fotografie a scriitorului.

Moartea scriitorului Jean Bart, în *Epoca*, 1933, nr. 1290 (13 mai), p. 4, cu o fotografie a scriitorului ; reprodus în : *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9472 (14 mai), p. 3 ; *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 2.

Moartea lui Jean Bart, în *Lupta*, anul XII (1933), nr. 3461 (13 mai), p. 4 ; reprodus în : *Dimineața*, anul 29 (1933), nr. 9472 (14 mai), p. 3 ; *România maritimă și fluvială*, supliment la nr. 6 (iunie), 1933, p. 2.

Jean Bart, în *Cuvîntul*, anul IX (1933), nr. 2890 (14 mai), p. 3.

Moartea lui Jean Bart, în *Curentul*, anul VI (1933), nr. 1895 (14 mai), p. 2.

Înmormîntarea lui Jean Bart, în *Adevărul*, anul 47 (1933), nr. 15141 (16 mai), p. 3.

Moartea scriitorului Eugen Botez (Jean Bart), în *Telegraful român*, anul LXXXI (1933), nr. 41—42 (20 mai), p. 5.

A murit scriitorul Jean Bart, în *Cuvîntul poporului*, Sibiu, anul XV (1933), nr. 20 (20 mai), p. 3.

Jean Bart, în *Satul și școala*, Cluj, anul II (1933), nr. 8, p. 246.

Jean Bart, în *Răsăritul*, anul XV (1933), nr. 5 (mai), p. 1, cu o fotografie a scriitorului.

La moartea lui Jean Bart, [București], Liga Navală Română, 1933, 16 p. (Supliment la nr. 6 — iunie 1933 — al revistei *România maritimă și fluvială*).

Jean Bart, în *Almanachul ziarelor „Adevărul" și „Dimineața"*, pe anul 1934, p. 295—296.

II. BIBLIOGRAFII

Adamescu, Gheorghe. *Contribuțiune la bibliografia românească*. Fascicula II, București, Tipografiile Române Unite, 1923, p. 346 ; Fascicula III, București, Editura Casei Școalelor, 1928, p. 313—314.

Călinescu, Constanța. *Jean Bart (Eugeniu P. Botez) (1874—1933)*, în *Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească*, sub red. Dumitru Constantin Zamfir. Cuvînt înainte de Dan Simonescu. Bibliografie de recomandare. Constanța, Biblioteca Municipiului Constanța, 1969, p. 201-212.

Faităr, Ion și Călinescu, Constanța. *Reviste dobrogene. „Analele Dobrogei". „Arhiva Dobrogei"*. Bibliografie analitică selectivă, cu un studiu monografic. Constanța, 1971 [pe copertă 1972], LI + 195 pg. cu facs. (Biblioteca municipală Constanța. Contribuții la bibliografia Dobrogei), p. XXXV, 26, 92.

Greavu-Dunăre, S. *Bibliografia Dobrogei*. București, Cultura Națională, 1928, extras din *Analele Academiei Române*, Memoriile Secțiunii istorice, Seria III, tomul IX, Mem. 4, p. 25, 122, 145.

Nedelcovici, Viorica, Popescu, Elvira, Protopopescu, Constanța — *Cartea românească în lume. 1945—1972*. Cu un cuvînt înainte de Mihnea Gheorghiu. București, 1975, p. 42, 125, 173, 175, 306.

Rally, Alexandre et Rally, Getta Hélène. *Bibliographie franco-roumaine*. Première partie. Tome I. *Les oeuvres françaises des auteurs roumains*. Préface de M. Mario Roques. Paris, Librairie Ernest Leroux, 1930, p. 27 (se menționează *La question du Danube et sa solution*, Galați, 1920) ; Tome II, p. 225 (este menționată aceeași scriere).

★

Îndreptar biobibliografic. Scriitorii români. [București], Uniunea Fundațiilor culturale regale, 1938, p. 91.

Bibliografia literaturii române. 1948—1960. Sub redacția lui Tudor Vianu. București, Editura Academiei R.P.R., 1965, p. 127—128.

Index Bio-bibliographique des auteurs roumains, classiques et contemporains. Office central des maisons d'édition de la diffusion du livre, Bucarest, 1969, p. 51—52.

III. *DICȚIONARE. ENCICLOPEDII*

Predescu, Lucian. *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*. București, Cugetarea — Georgescu Delafras, [1940], p. 85.

Straje, Mihail. *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*. București, Editura Minerva, 1973, p. 52.

Tucă, Florian, Mircea Cociu, F. Chirea, *Bărbați ai datoriei. 1877—1878*. Mic dicționar. București, Editura militară, 1979, p. 32—33.

★

Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea românească. București, Editura Cartea românească S. A., 1931, p. 1515.

Dicționarul enciclopedic român. vol. 1. A-C. București, Editura politică, 1962, p. 306.

Dictionnaire des oeuvres de tous les temps et de tous les pays de Laffont-Bompiani. Paris, Ediția a III-a, 1962, vol. II, p. 222 (este menționată scrierea *Esquisses marines — Schițe marine*).

Mic dicționar enciclopedic. București. Editura enciclopedică română, 1972, p. 1069 ; ediția a II-a, revăzută și adăugită, 1978, p. 1104.

Cultura, știința și arta în județul Galați. Dicționar biobliografic. Galați, Biblioteca „V. A. Urechia", 1973, p. 28—29.

Literatura română. Dicționar cronologic. București, Editura științifică și enciclopedică, 1979, p. 184, 238, 241, 251, 281, 290, 295, 318, 329, 358, 363, 556.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

CUPRINS

SCHIȚE MARINE DIN LUMEA PORTURILOR

EUROPOLIS

ÎNSEMNĂRI ȘI AMINTIRI

ÎNSEMNĂRI

SCRISORI DIN ELVEȚIA

SCRISORI DIN ORIENT

AMINTIRI

O CORABIE ROMÂNEASCĂ

NAVA-ȘCOALĂ BRICUL „MIRCEA"

DIN PERIODICE

AMINTIRI

ÎNSEMNĂRI DIVERSE